

બુદ્ધિપ્રભા.

(The Light of Reason)

બ્રહ્માનન્દવિધાનકે પદુતરં શાન્તિગ્રહયોતકમ્ ।

સત્યાસત્યવિવેકદં ભવભયભ્રાન્તિવ્યવચ્છેદકમ્ ॥

મિથ્યામાર્ગનિવર્તકં વિજયતાં સ્યાદ્વાદધર્મમદમ્ ।

લોકે સૂર્યસમપ્રકાશકમિદં ' બુદ્ધિપ્રભા ' માસિકમ્ ॥

વર્ષ ૮૬૦.]

તા. ૧૫ એપ્રિલ, સને ૧૯૨૬

[અંક ૧ લેા.

નૂતન વર્ષ પ્રવેશ તથા ગતવર્ષનું સિંહાવલોકન.

બુદ્ધિપ્રભા આસિમ્ની આયુષ્ય પુષ્પમાળામાં આજે એક વધુ પુષ્પ ઉત્તેરાય છે. આજે તે શેતાના આદ્યમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. કિશોરાવસ્થા પસાર કરવા પ્રયત્નશીલ બને છે, અને ભારાવસ્થામાં છતાં પોતાનો કાર્યધ્વજ વધુ ને વધુ મજબુત રીતે શિરોધાર્ય કરી, સામે આવતી પ્રતિકૂળતા રૂપી વાયુ લહરિઓની લેશ પણ પરવા કર્યા વિના સરકવાએ આગળ ને આગળ ઉમંગભર વધતું જાય છે.

હા, ગતિતો ગત છે. હવે તે નવામાં પ્રવેશે છે. નવા જીવન, નવી ચેતના, નવા કેશ-આવાધમાં સુસંજ્જી થઈને તે પોતાના વાંચકોના કરકમળમાં સાદર થાય છે. નેના બાવિ મનોરંધો સૂચવતા પહેલાં તેના ભૂતકાળની-ગતવર્ષના કાર્યની રૂપરેખા વાંચકોને દોરી પતાવશે, અને જૈનસમાજની રિયલિટીનું આયુ દર્શન કરાવીશું.

જૈન કોમની ધાર્મિક, સામાજિક અને ઉર્જાતિકમ્ની રિયલિટી તપાસીશું. તો તે હજી પૂર્ણ સંતોષકારક જણાશે નહિ. ખોટા પહેરો, અદ્વિધાર્મ, ને મહારા-તહારાની જગ્યા હજી સમ્યક્ ગાને લીધી નથી. સ્વાર્થની જગ્યાએ હજી નિઃસ્વાર્થ આવી એકો નથી. કેવળ લક્ષ્મી પ્રાપ્તિનું ત્યાગ હજી સેવાએ લીધું નથી. ક્ષેત્ર હજી સર્વથા શાંતિને કાવવા હેતો નથી. વહેપારી કોમ તરીકેના કાંઈક રાખતી જૈન કોમમાં નોકરીની જગ્યા પહેપાર, ઉદ્યોગ ને કળાકૌશલ્યતાએ લીધી નથી. લક્ષ્મીની ખજાનો વાંચવી કે ગળ્યાં ખાસ કરતાં ઉપયોગી, ધાર્મિક કે સામાજિક વાંચન માફ છે. એ 'હજી સર્વથા' સમજાયું નથી. વજ્રે શ્રીરક્ષાઓમાં સંપત્તી બાવના જગાડવાની આગેવાનોની કોશિશો હજી ફતેહમંદ થઈ રહી નથી. સાધુઓ તથા જૈન યજ્ઞુઓનાં ભેળાઓમાંથી મહાં-ત્તહાં એ શબ્દો હજી મરી મયા નથી. ઉપાધિખાતું તથા સાધુ મહારાજાઓની પોથીઓ, બંધારો તથા કપાટો સેવતું અપ્રસિદ્ધ જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવાનાં પ્રયત્નો હજી સેવાતા નથી. સુકિત કેવળ અસુક-પદ, સાધુ, કે અસુક ઉપાશ્રયને જ રજીસ્ટર કરી આપી.

નથી પણ સ્વને ઝાળખી-કર્મને ખેરવી, કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાંજ છે એમ હજી પ્રતીતિ થઇ નથી. આવકો અતિ વિદ્વાન થઈ જશે તો એમણે ભાવ કાણુ, પૃથ્થો, એવી સાધુવર્ગમાં સાધુઓ અને સાધ્વીઓ અસ્તિત્વમાં હશે તો અમારી નિરંકુશતા તથા વિદ્વાતા વિવરણપણને પામશે એવી માવના આવકોના મનમાંથી હજી ઉપડી ગઈ નથી, અને આમ જૈન ધર્મ સંપૂર્ણ સોળે કળાએ પ્રકાશવા હજી બેઠકએ તેવો શક્તિવાન થયો નથી. જ્ઞાને વિનાની કેવળ ક્રિયામાંજ ધર્મ છે. તેમજ ક્રિયા વિનાના માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાનમાંજ ધર્મ છે. આવી માન્યતા હજી અજ્ઞાનતાને લીધે અસ્તિત્વમાં છે. આ બધી સ્થિતિ સુધારવા માટે કેન્દ્ર-સેા, ઉપદેશકો, સાધુ મહારાજાઓ, વક્તાઓ તથા લેખકો વિગેરે પોતપોતાનાં સાહિત્યો વડે સેવાદક્ષિણે કામ કરી રહ્યા છે, અને જૈન ધર્મ રૂપી મહા સિન્ધુમાં દરેક પોતપોતાના પ્રવાહને તેમાં પ્રવાહિત કરી રહ્યા છે.

શુદ્ધિપ્રભા પણ, આધ્યાત્મિક, ધાર્મિક, સામાજિક, નૈતિક, ઐતિહાસિક આદિ અનેક ઉપયોગી-પ્રવાહોના ધોધ, જૈન અને જૈનેતર વાંચકોના હૃદય પર પર વર્ષાવી, તેમના અજ્ઞાન-મૂળ ધોઈ, તેમને અનેક રીતે સ્વચ્છ, સુધક, સુરંગી, અને સુસંકારી બનાવી, તત્કારા, સમય વિશ્વનાન્વેષના મહાસિન્ધુમાં પોતાની ધારાઓ નાંખી રહ્યું છે.

જ્ઞાનપિપાસુઓને જ્ઞાન, રસપાન, અજ્ઞાનીઓને જોષદાન, સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શનના અભિલાષીઓને સમ્યક્ જ્ઞાનબાન, સાહિત્ય રસીકોને સાહિત્ય રસનું તાન, અને કથાવાતી તથા કાવ્યની વાણીઓના ભાવિકોને તેનું આનંદપાન તે યથાશક્તિ આપી રહ્યું છે. પવિત્ર પણ સમક્ષ સાધુ મહારાજાઓ, વિદ્વાન કુશળ લેખકો, અનુભવી વિચારકો, પુણ્યશીલ ભગિનીઓ, અને સાર્થક તરણ-દુહ લેખકોએ પોતાના કિમતી વિચારો રૂપી ગંગાઓ, વાંચકોના હૃદયોને સ્નાન કરી સરેકારી બનાવવા નિરંકુશ વહાવી છે. કોમના, દેશના તથા વિદેશના સામાજિક, આર્થિક, અને ધાર્મિક બાબતોના સવાલો પર સતત વિચાર-પુષ્પાંશલિઓ લેખકોએ વર્ષાવી છે. નિદોષ પણ સાહિત્ય રસ સાથે જ્ઞાનપય પાછા દેનાર, કંતેવ્યું જ્ઞાન કરાવનાર, કાવ્ય કલાપ, આત્મ-તત્ત્વનું જ્ઞાન કરાવનાર, જીવન પવિત્ર બનાવનાર, પૂર્વકાલીન મહાન સાધુ પુરોનો જીવન ચરિત્રાવલીઓ, બિજા બિજા રસભોગી વાંચકોની તૃપ્તિ અર્થે આલેખાતી પવિત્ર પ્રેમયાત્રી, શ્રીમદ્ ગુરુરાજની મસ્ત પણ ઉપદેશ નિર્જર કલ્પાલીઓ, જર્મની, અમેરિકા, જાપાન, આદિ દેશોના ઉદયના આગેતું દર્શન, વિગેરે ઉપયોગી લખાણો ગતવર્ષમાં આપવામાં આવ્યા છે, અને તે દ્વારા વાંચકોનાં જીવન ધાર્મિક, સામાજિક ને નૈતિક દ્રષ્ટિએ વધુ ઉજલત બનાવવામાં તે ઉપયોગી થઈ પડ્યાં છે. વર્ષા ચાલુ વર્ષમાં પણ એવીજ અને એવી વધુ ઉપયોગી સેવાઓ શુદ્ધિપ્રભા બળવરા શક્તિવાન અને એમ ઇચ્છીએ છીએ.

ગતવર્ષના લેખકો પૈકી શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનિધિ શુદ્ધિસાગર સુરિજીની જ્ઞાનમસ્ત કલ્પાલીઓ, અને અન્ય લખાણો નનનનીય હતી. તેમજ પૂર્વે થઈ ગયેલા મહાન સાધુઓનાં જીવનચરિત્ર તથા અન્ય લેખોદ્ધાર રા. રા. વહીવ નંદલાલ લલિતભાઈએ આ માસિકની સારી સેવા બજાવી છે. તદુપરાંત રા. રા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહે ઐતિહાસિક વિષય ઉપર લેખો લખી સાઈ અન્નવાણી પ્રાણું છે. તેમજ રા. રા. વહીવ મોહનલાલ હેમચંદ, દોશી મણીલાલ નયુભાઈ બી. એ., રા. રા. ત્રીભોવનદાસ દક્ષપતભાઈ બી. એ., એલ. એલ. બી., રા. રા. મોહનલાલ લલિતભાઈ, મી. કદમાણ, કેશરી, શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ કાપડીયા, ભરતરામ, બાનુસુખરામ મહેતા, મુળચંદ આચારામ વેરાડી વિગેરેની સેવાઓ અભિવંદનીય હતી.

૧. સ્ત્રી લેખકોમાં બહેન નંદકુંવર, બહેન વિદ્યાગૌરી બી. એ., શારદાગૌરી બી. એ. તેમના લેખો મુખ્ય હતા. આ ઉપરાંત બહેન હુસા મનુભાઈ મહેતા એમણે પણ પોતાના લખાણ વડે આ માસિક પ્રત્યે પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે. અમો આ બહેનોને તેમજ અન્ય બહેનોને તેમજ વિદ્વાન લેખકોને પોતાની કસબલી કલમથી લેખો લખાં આ માસિકને મોકલવાને માટે નિમંત્રણ કરીએ છીએ.

૨. ગતવર્ષમાં જેવી એવા અમોએ અમારા વાચકોની બળવી શક્તિ છીએ તેવી સેવો આ વર્ષમાં પણ બજાવવા અમો અભિલાષી છીએ અને તે અમારા વાચકો આ અંક ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકશે. ઘણી મહેનત અને મોટા ખર્ચે તૈયાર કરેલો આ ખાસ અંક અમારા વાચકોને સંતોષ આપશે અને તેનીજ રીતે અમારા વાચકો આ માસિક પ્રત્યે પોતાની સહાનુભૂતિ રાખશે.

સંપાદક.

આગામી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

સંકલ ભારતવર્ષની શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સનું દરમુ અધિવેશન શ્રી મુખાધ્યાપાતે તા. ૨૧-૨૨-૨૩ એપ્રિલના શેઠ ખરાવાતું નિર્ણય થયેલું જોઈ અમોને અત્યંત આનંદ થાય છે. જૈન કોમના ધાર્મિક, સામાજિક અને નૈતિક ઉન્નતિના અતિ મહત્વના વિષયો હાથ ધરી સમગ્ર ભારતવર્ષના જુદા જુદા સ્થળોના પ્રતિનિધિઓ રૂબરૂ મર્ચા તેને અમરેમા મુકી કોમનું હિત કરવા મથન કરી રહેલા આ અધિવેશનને ક્યો વીરપુત્ર તેને સ્વાગત આપતાં વિલંબ કરી શકે? અમો આ મહાન ઉપકારક અધિવેશનની સંપૂર્ણ ફતહ ઇચ્છીએ છીએ અને તે સંબંધી અમારા થોડા પણ નમ્ર વિચારો અમો જૈન આલમ સમક્ષ મુકવા રજા લેઈએ છીએ.

આપણે કોન્ફરન્સની શરૂઆતથી તે આજ સુધીમાં જોઈયું તો તેણે જૈન સમાજની ધાર્મિક, સામાજિક અને નૈતિક પ્રગતિમાં શું પરિવર્તન અને ઉમેરો કર્યો છે તે સહજ સમજાશે. તેમ કોન્ફરન્સની પહેલાં આપણા સમાજની જે પાછત પડેલી અને સુસ્ત સ્થિતિ હતી તેમાં પણ કયા પ્રકારનું નવું ચૈતન્ય તેણે રેડ્યું તે પણ આપણને જણાશે. આવી રીતની પ્રગતિ કરવા છતાં જૈન સમાજને કુંભકરણની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરવા છતાં આપણા જે કેટલાક ઉપર ઉપરથી વિચાર બાંધનારા અને ગાડરીયા પ્રવાહમાં તણાનારા બહુઓનું કોન્ફરન્સે શું કર્યું અને કંઈક બન્યું એવું કહેનારા છે. તે બહુઓને અમે એટલું જ પુછીશું કે તેમણે કોન્ફરન્સનો કાર્યો પ્રતિ કોઈ વખત અવલોકન દૃષ્ટિથી પ્રતિષ્ઠાત કર્યો છે? અગર નો તેઓએ કોન્ફરન્સ ઓપીસ તરફથી વળતોવપન બહાર પડતા રીપોર્ટો કે જે મહા મહેનતના ભોગે તૈયાર કરવામાં આવે છે તે અવલોકન કરવાની જરા પણ તસ્દી લીધી હોત તો અમને ખાતરી છે કે તેઓના તે મવાલને અવકાશ જ રહેત નહિ. કોન્ફરન્સે શું કર્યું તે તેના સંપૂર્ણ હેવાલ અને સ્થળ સંકાયથી અમો આખી શક્તિ નથી તો પણ તેના કાર્યની રૂપરેખાની ઝાંખી કરાવતાં કહીશું કે—“કોન્ફરન્સે સમાજનું વિચારક્ષેત્ર વિશાળ અને વ્યાપક બનાવ્યું છે અને બનાવશે એમ સંવેદિષ્ટિ વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે તેમ છે. તેણે આપણી કોમને લગતા, ધર્મને લગતા તથા કેટલીક ડહી અને રીતરિવાજોને લગતા પ્રશ્નોપર ઉદામોહ કર્યો છે. વિચારણા કરી અને તેમાં કાર્યો અમલમાં મુકવા નિર્ણય કર્યો છે. દેગજીની બદલાયતી પરિસ્થિતિને પડોંચી વળવા

સમુદાયે એકાં થઇ વિચારણા કરવાની જરૂર અને એકત્ર સંમેલનમાં લોક વિચાર સમજવાની અને લોક-પ્રણાલિકામાં ફેરફાર કરવાની જરૂર જણાતાં જે કાર્ય આજ સુધીમાં તેણે કર્યું છે તેથી અમને તો જૈન કોમનું ઉજ્જવળ ભાવી નજરે પડ્યા વિના રહેવું નથી.

કોન્ફરન્સથી તીર્થની પવિત્રતા, સત્યવાઈ, યુનિવર્સિટીમાં જૈન અભ્યાસક્રમ, ચાહુ, યયો, જૈન તહેવારો મળ્યા, સાહિત્યોદ્ધાર, પુસ્તકોદ્ધાર અને જીર્ણ મંદિરોદ્ધાર થયો. વિદ્યાપ્રસારક અને વિદ્યાર્થી સહાયક સંસ્થાઓ ઉદ્ભવી અને વિકાસ પામી, જૈન વસ્તી અને આગેવાનોને ભાન થયું. આમ તેણે કરેલું વિચારક્ષેત્ર વિકાસ પામે કર્તવ્યક્ષેત્રનો પસાર, થશે. એ એકસ થશે અને કોમનો ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે કોન્ફરન્સે કરેલા મોટા ફેરફાર, ખરેખર મુખર્ણ અક્ષરે કોતરાઈ રહેશે."

અમો ઉપર મુજબ તેના કાર્યની રૂપરેખા આલેખી છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સ્પન્ન થશે કે કોન્ફરન્સ પાછળ થતો નાણાનો અને સમયનો વ્યય નિરર્થક અને અસ્થાને નથી. આગામી કોન્ફરન્સમાં જે જે ફરોગ થશે તે હાલના તેના બાહોશ. વિદ્વાન અને સમય વર્તી કાર્ય વાહકો તરફ જોતાં ખરેખર કોમને દિવકર અને સાફ-અંગવાળું, પાકનારા થશેજ તો પણ સ્પન્ન કરવાનો અમારો હક્ક અમો છોડી દઈ શકતા નથી.

અમો કોન્ફરન્સને અને તેના કાર્યવાહકોને નમ્રપણે મુચવવાની રજા લેઈએ છીએ કે દર વરસે પસાર કરવામાં આવતા શિદ્યાચાર પ્રમાણેના ફરોગ ઉપરજ અર્થાને ઉદ્ઘાષોહ કરવો મુકા દેઈ હવે કોમના ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક અને નૈતિક સવાલોપર વિશેષ અંગવાળું પાડી તેની પ્રગતિતા મૂળમાં એવું સામર્થ્ય-જળસિંચન કરે કે એક દિવસ તેમાંથી ઉદ્ભવેલું જ્ઞ સમગ્ર જૈન કોમને એક સરખી રીતે ઉત્તમ જીવન, ઉત્તમ ધર્મ, ઉત્તમ સમાજ અને ઉત્તમ નીતિરીતીઓમાં જીવવાનાં મિદ્દ ફલો આપી શકે અને છેવટે જૈન કોમનું તે પાહાંમિન્દરી બોંડી એટલે સમગ્ર ભારતવર્ષના જુદા જુદા સ્થળોના સંઘના ખાસ ચુટી કાઢેલા યોગ્ય પ્રતિનિધિઓની બનેલી આ કોન્ફરન્સનું મજબુત બધારણુ બની તેના આદેશ સર્વેને શિરશા-વંધ થાય એવું બળ કોન્ફરન્સમાં આવે, અને તે જાલપોપણમાં સમગ્ર ભારતવર્ષનો દરેક વીરપુત્ર કટિબદ્ધ થાય તોજ કોન્ફરન્સનો હેતુ બર આવે.

આપણા જૈન સમાજમાં હાલમાં પ્રચલિત કેટલાક કુરિવાજો અને પ્રગતિમાં આડે આવતાં કારણો તપાસીશું તો જણાશે કે દરેક ઠેકાણે અજ્ઞાનતા એજ મુખ્ય કારણ છે. જ્યાં સુધી આ અજ્ઞાનતા કાયમને માટે દૂર કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી પસાર કરવામાં આવતા ફરોગો વિશેષ દિવકર નહિ થઈ પડે અને તેની પાછળ કરેલો કાળશેષ અને ફૂંચ બચ્ચ નિરર્થક જશે માટે તે અજ્ઞાનતાનો સડો દૂર કરવા માટે આવક શ્રાવિકા સાધુ-અને સાધ્વીઓના વિચારો કેળવી તેમને સત્ય ધાર્મિક અને નૈતિક જીવન જીવવા શીખવવું જોઈએ અને તેના માટે શ્રી કોન્ફરન્સ દ્વારે બખીરથ પ્રપત્નો સેવવાતી હાલનો જમાનો જોતાં મોટામાં મોટી જરૂર છે. પડકાર ખસવાથી જેમ ચક્રાનું તેજ સ્વતઃ પ્રકાશી ઉઠે છે તેવી રીતે આ અજ્ઞાનતાનાં પડકાર દૂર થવાથી કોમમાં જ્ઞાનની સત્ય અને દીપ્ત્ય જ્યોતિ પ્રકાશી ઉઠશે. આ માટે અમો કોન્ફરન્સના કાર્યવાહકોનું લક્ષ્ય ખેંચીએ છીએ અને ભાર દઈને તે અજ્ઞાનતા દૂર કરવા અને કેળવણીનો પ્રસાર કરવા વિનવીએ છીએ. કારણ કે કેળવણીનો પ્રસાર થતાં સાહિત્યોદ્ધાર, પુસ્તકોદ્ધાર, જીર્ણ મંદિરોદ્ધાર વિગેરે થશે અને તેથી કરી જૈન કોમનો ઉદ્ધાર થશે. માટે જૈન સમાજને કેળવવાની આર્થન કરજત છે.

કૌન્દર-સના નિયામકાને અમો એક અપભ્રંશ સૂચન કરવાની રજા લેખએ છીએ અને તે એ કે અમુક પ્રકારના વ્યક્તિત્વના ઉપર કૌન્દર-સના વિજયમાળાનો આધાર ન રાખતાં તેના સંચાલકોએ તેનું સમર્થિત્વ ખીલવવાની સાથેજ તેના સંપૂર્ણ વિજયનો આધાર રાખવાનો છે. તે વિના આપણે અતુલ શ્રમ અને દ્રવ્યના ભોગે પણ ઇચ્છિત ફળનું આસ્વાદન કરવા વિજયવંત થઈ શકીશું નહિ; માટે તેનું સમર્થિત્વ ખીલવવાને તેના કાર્યવાહકોએ ભગીરથ પ્રયત્ન સેવવાની જરૂર છે. વળી તેની ઉન્નતિની પ્રયત્નિ અર્થે, તેના મહાન ઉદ્દેશો સમજવવાને, તેના ઉદ્દેશોનું વિશિષ્ટ પ્રકારે વાતાવરણ ફેલાવવાને, "તેની ઉન્નતિમાંજ જૈનસમાજની ઉન્નતિ સમાયલી છે." એવા સમ્પદાધનિઓ તેના સામાજિકોના નાગરિકોના કર્તુપુટ પર રેડવાને, તેની અસર હમેશાને માટે કાયમ રાખવાને, વિદ્વાન, નિઃસ્વાર્થી, પરમાર્થપરાયણ અને આત્મભોગ આપનાર થોડા પણ ચુનકે યુવક વિદ્વાનો તૈયાર કરી તે દ્વારા ભાષણો કરાવી તેમના વિચારના પડખા સમસ્ત ભારતવર્ષમાં પસતા જૈન, વસ્તીના ગામોમાં પાડવાની, પૂર્ણ આવરણકતા છે.

વળી હાલમાં ચાલતી આપણી પરિસ્થિતિ બારીકથી તપાસીશું તો તેમાં નવા વિચારના તેમજ જુના વિચારના, ઉભય પ્રકારના વિચારકો, માલમ પડશે તેમાં મોટેભાગે હજુ જુના વિચારવાળાની સંખ્યા વિશિષ્ટ છે. આ જાને વિચારોને એકત્રિત કરી સત્તા તુલાનું સમાધાન કરી વ્યવહાર દેશતા અને દૈર્ઘ્યદર્શિતાને હાથ ધરી કૌન્દર-સનું કાર્ય મજબૂત કરવાની મૂર્ખા આવશ્યકતા છે.

આગામી કૌન્દર-સના કાર્યવાહકોને અમો વક્તાની પસંદગી માટે, ખાસ ધ્યાન આપવાની, બલામણુ કરીએ છીએ કારણ કે સમાજને નિહિત કરાવો પ્રતિ શ્રદ્ધા બેસાડતી તેની જાણ બેસાડતી એ વક્તાને આધિન છે. માટે વક્તાઓની પસંદગી માટે લક્ષ્ય બેસવાની તેના કાર્યવાહકોને બલામણુ કરવામાં આવે છે.

છેવટ અમો શ્રીમતી ટેરી કૌન્દર-સનો દરેક પ્રકારે વિજય, ઇચ્છીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે ભવિષ્યમાં તેનું બધારણ સુદૃઢ અને સંગિન બને અને તેના ઉદ્દેશો તેના કરાવો સર્વમાન્ય થઈ તેનો અમલ જૈન આલમમાં સરખા રીતે થાયો અને સમસ્ત ભારતવર્ષમાં તે એક જોતનું અધિકારિત પ્રતિનિધિ મંડળ બને એવું જોવા અમો જીગરથી હિસુક છીએ.

કાવ્ય કલાપ.

કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.

ગમે તેવી કળાઓથી, દખાવી સત્યને દેશો;

તથાપિ તે પરા વખતે, કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.

કહે કોઇ કાક ને કાયલ, કહે કોઇ કાચ રેતનું છે;

પરીક્ષાની કસોટીએ, કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.

દખાવી સત્ય પાતાળે, કદાપિ ધાવશે કોઇ;

પરંતુ છેવટે નક્કી, કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.

કદાપિ કોઇ સાચાને, કહે જૂઠા પ્રાપ્તોયી;

તથાપિ કોઇ કાલે એ, કુપાવ્યું સત્ય નહિ છપે.

‘કહે’ કોઈ પાપી ને ધર્મી, ‘કહે’ કોઈ ધર્મી ને પાપી; ‘ખરું’ ખોટું પરખવામાં, ‘છુપાવ્યું’ સત્ય નહિ છૂપે. ‘ઠિંધાડું’ સત્ય થાવાતું, ‘ભવિષ્યતમાં’ ગમે ત્યારે; ‘ધરી ધીરજ’ જીવન ધરતાં, ‘છુપાવ્યું’ સત્ય નહિ છૂપે. ‘પ્રકાશિત’ પૃથ્વી પણ રાત્રે, અરે ઢંકાય છે તમથી; ‘ઉગતાં’ સૂર્ય તમ નાસે, ‘છુપાવ્યું’ સત્ય નહિ છૂપે. ‘જીવન’ નહિ જૂઠું ‘ઝોઝું’, ‘પ્રકાશિત’ ભાતવત સાચું; ‘ગમે’ તે આળથી ક્યારે, ‘છુપાવ્યું’ સત્ય નહિ છૂપે. ‘કદાપિ’ કોઈને કંઈ, ‘યદે’ જો શીર્ષ પર આગે; ‘તથાપિ’ કંઈ ટળવાથી, ‘છુપાવ્યું’ સત્ય નહિ છૂપે. ‘પરીક્ષા’ પૂર્ણ કાંધા વણ, ‘ખરું’ નહિ માનવું કોતું; ‘હૃદયમાં’ પૂર્ણધર શ્રદ્ધા, ‘છુપાવ્યું’ સત્ય નહિ છૂપે. ‘નહીં’ કંઈ આંચ સાચાને, ‘નહીં’ છે સત્યને ભીતિ; ‘છુદ્ધયજિથ સત્ય’ માની લો, ‘છુપાવ્યું’ સત્ય નહિ છૂપે.

ભાવાર્થ:—ગમે તેવી કળાઓથી મનુષ્ય સત્યને દબાવીને અસત્યને આગળ કરશે પરંતુ ખરાખરીના વખતે છુપાવેલું સત્ય પ્રગટ થશે. કોયલને કોઈ કાકડકહે ‘પરંતુ’ વસંત યાસ આવતાં કોયલ જુદી પડ્યા વિના રહેતી નથી. પરીક્ષાની કસોટી પર ચક્રાંત સંસારને ભેદ ખુલ્લો થાય છે અને અસત્યનો ભેદ ખુલ્લો થાય છે. કોઈ સત્યને દબાવીને પાતાળમાં ધાસે તોયે સત્ય બહાર આવ્યા વિના રહેતું નથી. કોઈ સાચા મનુષ્યને જૂઠું કહે તો સંધી શું? કારણ કે અસત્ય લાંબા વખત સુધી ટકતું નથી, અને અંતે સાચો બહાર આવે છે. કોઈ ધર્મીને પાપી કહે અને પાપીને ધર્મી કહે પરંતુ પરીક્ષાની કસોટી પર ચક્રાંત ધર્મી અને પાપીનો ભેદ ખુલ્લો થયા વિના રહેતો નથી. જીવન પટ્ટ પર ઘોળાના રથોને કાળાં વાદળાં કોઈ ઊંચાને માટે કોઈ આળ દે, કલક દે, કોઈ જૂઠી વાત હોય તો સત્યને ત્યજતું નહિ. જોયે ધર્મથી જીવન ધરી સત્ય વર્તન ધરતાં અસત્યના પડાઓ કપાઈ જવાના અને સત્યનો ચિન્ત્ય થવાનો એમ નહીં માનવું. પૃથ્વીને સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે તે પૃથ્વી પર રાત્રીમાં અંધકાર જાય છે પરંતુ સૂર્યોદય થતાં પુનઃ પ્રકાશવડે પૃથ્વી પ્રકાશિત થાય છે અને અંધકાર ક્યાં જાય છે તેનો પણ પતો લાગતો નથી. લાંબા કાળ સુધી જૂઠું નબતું નથી અને લાંબા કાળ સુધી સત્ય છુપાતું નથી એમ હૃદયમાં નિશ્ચયતઃ અવગ્રહવું. કોઈ મનુષ્યને સીતાની જેડે પૂર્વ કર્મોદયથી દુઃખ આવી યદે છે પરંતુ કર્મોદય ટળવાની સાથે ગમે તે રીતે સત્ય બહાર આવે છે. કોઈ મનુષ્ય સંબંધી કોઈ ગમે તે ત્રાટકે પરંતુ પૂર્ણ પરીક્ષા કર્યા વિના કદાપિ કોઈ પણ જાતનો હૃદયમાં નિશ્ચય કરવો નહિ. મનુષ્ય! હૃદયમાં તોરણ સત્યને માટે પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધરણ કર. અસત્યનાં વાદળાં સત્યસૂર્યને કદાપિ આચ્છાદન કરે તોયે તું ગભરાઈશ નહિ. ભલે છે તે કોઈ કાળે અસત્ય થવાતું નથી. દુર્જને, કપોતુઓ ગમે તે રીતે તારા સત્યને ઢાંકી દેવા ગમે તેવું કરે-કહે તો પણ તું ધૈર્ય ધરીને શાન્ત રહે. દુનિયાની આગળ રહ નહિ. તારું સત્ય અંતે સર્વે પ્રકાશિત થયા વિના રહેવાતું નથી. સત્ય માટે સમ આવાની જરૂર પડતી નથી. અસત્યને રથાપવાં ગમે તેટલા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોયે તે અંતે નકામા જવાના. સાચાને આંચ નથી, સત્યનો જય છે. ઈશ્વર શાન્તિ !

गुणका खोज करत गुन लहिये, परम पदस्थ ध्यान सो कहिये ॥ १३ ॥
 मुद्रा सुरति छवि चतुराई, कला भेष बलवदश बडाई ।
 रूप रंग रस गंध समभाषा, ए पिण्डस्थ ध्यानको साखा ॥ १४ ॥
 इनकी संगति मनसा साधि, लगनशीख निजगुन आराधि ।
 रही मग्न सो मूढ़ कहावे, अलखलखाव विचक्षण पावे ॥ १५ ॥
 भिन्न भिन्न जड चेतन जोबी, गुण विहसे गुनमांहि समोवि ।
 यह रूपस्थ ध्यान सुखदाइ, चिदानन्द चिद्रूप कहाइ ॥ १६ ॥
 आपु संभारी आपसो जोरे, परम गुन सो सबनाता जोरे ।
 लगे समाधि ब्रह्ममय होइ, रूपातीत कहावे सोइ ॥ १७ ॥

दोहरा.

यह पदस्थ पिण्डस्थ विधि, अरु रूपस्थ विचार ।

रूपातीत वितीतमल, ध्यान चार प्रकार ॥ १८ ॥

चोपाई.

ज्ञानी ज्ञानभेद प्रकासे, ध्यानी होय सो ध्यान अभ्यासे ।
 आर्तैरौद्रकु ध्यानदि त्यागो, धर्म शुद्धके मारग लागो ॥ १९ ॥
 आर्तध्यान चितवन कहिये, जाकी संगति दुर्गति लहिये ।
 इष्ट वियोग विकलता भारी, अमो अनीष्ट संयोग दुःखारी ॥ २० ॥
 तनकी व्यथा मगन मन शुरी, अप्र सोच करी बंछित पूरी ।
 ए आरतके चारो पाये, महामोहरससे लपटाये ॥ २१ ॥
 अब सुनु रुद्रध्यानकी सेली, जिहां पापसो मतिगति मेली ।
 मन उत्साह सो जीव बिराधि, हिय हर्ष धरे चोरी साधे ॥ २२ ॥
 विकसित जूठ बचन मुख भाषि, आनन्दित चित विषया राखि ।
 चार रुद्र ध्यानके पाये, कर्मबंधके हेतु बनाये ॥ २३ ॥

दोहरा.

आर्तैरौद्र विचारति, दुःख चिन्ता अधिकाइ ।

जिसे बटि तरंगिणी, महा भेष जल पाई ॥ २४ ॥

चोपाई.

आर्तैरौद्रकु ध्यान बखाने, धर्मध्यान अब सुनो हु सयाने ।
 केवलि भाषित वानी माने, कर्मनाशको उद्यम ठाने ॥ २५ ॥
 पूर्व कर्म उदय पहिचाने, पुरुषाकार लोकधिति जाने ।
 धर्मध्यानके चारो पाये, जे समजे से मारग आप ॥ २६ ॥

अब सुनो शुद्धध्यानकी बातें, मिटे मोहकी सत्ता जावे ।

जोग साधि सिद्धांत विचारि, आत्मगुण परगुण निवारि ॥ २७ ॥

वपशम क्षयक श्रेणि आरोहे, पृथक् वितर्क आदि पद सोहे ।

वपशम पन्थ चढे नहि कीइ, क्षयकपन्थ निर्मल मून होइ ॥ २८ ॥

तिहां अविचार आप ठहराइ, छत्रमध्य वीतराग कहिवाइ ।

घनघाती ए कर्म तहां छीजा, एक वितर्क नामपद बीजा ॥ २९ ॥

लोकालोक जिहां परकाशी, रही कर्मकी प्रकृति पंचाशी ।

सूक्ष्म चित्त मनोबल इजा, सूक्ष्म क्रिया नाम पद त्रीजा ॥ ३० ॥

जिनवर आयु निकट जब आवि, तिहां अयोग गुनठाण कहावि ।

चरण चतुर्थ साध सो पावि, विप्रति क्रिया निर्गुति स्वभावि ॥ ३१ ॥

अंतम समे दोइ जब रहे, प्रकृति बहुतर तिहिठा देहे ।

पुन तेरहि को करे विनास, तब सो पावे शिवपुरवास ॥ ३२ ॥

जिन आगममें जेसि कहै, भविक जीव तिसि सदहे ।

शुद्धध्यानके आरो पाये, मुक्ति पन्थ कारन समजाये ॥ ३३ ॥

दीहरा.

शुद्धध्यान औपध लगै, मिटे कर्मको राग ।

कोइला छांदि काल इमा, होत अमि संयोग ॥ ३४ ॥

यह परमारय पन्थगुन, आगम अनन्त बखान ।

कहत बनारसि अल्पमति, यथाशक्ति परवान ॥ ३५ ॥

इति बनारसीकृत ध्यान छत्रीशी.

संप्रादक-आचार्य बुद्धिसागर सूरजी,

॥ ३५ ॥

जीवने उपदेश.

१. लगी अधर विभरातो, अंगठ याता प्रभाकरतो;

अपरपर सर्व नवातु, मल्यो जेम गोरो वाहनतो. १

पिता माता नही तारा, नही तुल्य सुत अने दारा;

सभां जे स्वार्थना धारा, रही रहेश अरे तारा. २

यक्षवती होअे तोअे शुं, निराधार होअे तोअे शुं;

भले जे हो त. तुं हो, विपाधि ते अही-रहेश. ३

अरे तुं अरे केम राणे, पयो तुं मोहने दांसो;

जियारो अथ शुं करेशे, कर्म विपाध भोगवशे. ४

विकारो जे शंभापवाने, अलजनी धन-लज्जवाने;

शिव-सुंदरी परजुवाने, म्हावीर-यरणे नष्ट पडने. ५

अमृतदास पाटीदास शाह.

બ્રહ્મચારીને.

ભોળા બ્રહ્મચારી હો ! હવે જ્યપણુનો વેષ ઉતારો ! મારો આવો ! બ્રહ્મચારી હો ! હવે ગ્રહસ્થાશ્રમમાં, ઉતારો ;

ભોળા બ્રહ્મચારી હો !

અપચિચિત્તસ્થાને વિચરતું હો ! ન સાંભળ્યું કે દીક્ષન ; શુર વેણુ રાખી હૃદયે હો ! હંકારને તમ બંધાણું ;

ભોળા

નહશે વચમાં અવગરો વારિનાં તોક્ષન ; તે પણ સહુ સ્થેવાં પડે રાખી ક્ષીસ્વીર-શાન ;

ભોળા બ્રહ્મચારી હો !

શુરમુખે ન સાંભળ્યું હો ! નો હોયે કે એક ; સાંભળી આંહી લેજો હો ! પાપનું હોયે બેઠું ;

ભોળા

લેવું દેવુ દિધેવારમાં સંસારદધિ-મીઠી ; વળી સ્ત્રીતી વિધવિધના પ્રવરો, પુછી ત્યાંહી ;

ભોળા બ્રહ્મચારી હો !

પડીલ અને વઢો હો ! કહેશે કહવાં વેણુ ; કહવાં તે મીઠાં થશે હો ! ને-માનો એ કેણું ;

ભોળા

હોયો પ્રભુ પાસે જન્મે અહીં આદર્શ જીવન ; સત્યવદા હૃદયે ધરી ગોળો ઉચ્ચ જીવન ;

ભોળા બ્રહ્મચારી હો !

‘ધર્મચર’ રાખો હૃદયે હો ! ધરો આત્મમંથન ; પ્રભુતાંદ્યા રાખો હો ! ખર્ચો નગની ધન ;

ભોળા

સંસારદધિ ગૂઢ છે ગૂઢ એનાં તોક્ષન ; અભ્રવારિ કદી ધેરતાં ભાગે મારત જ્ઞાણ ;

ભોળા બ્રહ્મચારી હો !

સમોવર્તી ચાલતું હો ! લેઈ જુદ સલાહ ; લદશે નવ જાનુથીએ હો ! રાખો આપ લૂનેહ ;

ભોળા

સહવ્રતનું પાલન કરે, કરે પ્રભુનું સ્મરણ ; નિત્ય પ્રવર્તો માર્ગમાં જ્યાં વિચર્યાં હરિ-કર્ણ ;

ભોળા બ્રહ્મચારી હો !

રમત ગમતો ત્યાગી હો ! હવે ઉચ્ચપથને સ્વીકારે ! ભોળા બ્રહ્મચારી હો ! હવે જ્યપણુના વેશ ઉતારો !

મહીસાગરને તરે.

ધનવાન સગાઓના નિર્ધન પરોળા:

(ગદ્ય.)

આવ્યા તમારે આંગણે, આવો ભલે કે'તા નથી;
કરીયે પ્રણામ-સલામ પણ કે' લક્ષમાં લેતા નથી !
કહો શેઠ કુશળ કોમ છે ? તમે બાળ બચ્ચાં કેમ છે ?
આ રંકનાં પર રેમ છે ? ઉત્તર અરે દેતા નથી !
નવ બેસવા આસન કરો, નવ પાન સોપારી ધરો;
અવલોકતાં અવળા કરો, સ્થાપું જરા જોતા નથી !
જળ પાત્ર નિજ હાથે ભરી, પ્હેલાં તમે સ્થામે ધરી;
વિવેકથી ઘટિ કરી, પાતા અગર પી-તા નથી !
જળ પાન પણ કહેવે કયું, અંતર અમારે હા ! બાહ્ય;
તા ધ્યાનમાં આપે ધ્યું, નરમાશમાં ન્હાતા નથી !
કે વાતે કરિએ જો અમે, પણ સાંભળો ના તે તમે;
ના બોલવું તમને ગમે, કિસ્તારથી પહોંતા નથી !
કુખ-નાતે તમ પાસે કહે, ના રેમ તમે હાથે રહે;
અમ આપથી આસુ વહે, એ આંસુમાં હોતા નથી !
ધન-દીણું શું હલકું અમે, ધનવાન તો ભારે તમે;
તમને સદા ચાહિયે અમે, અમને તમે ન્હાતા નથી !
અમા બને અભિમાનમાં, ના વાત લ્યો કે' ધ્યાનમાં;
છેવટ જવુંજ સ્મરણમાં, પણ ગર્વને તજવા નથી !
છે રંક-સળ, હારમાં, કિસ્તારના દરબારમાં;
કો ઉચ-નીચો ધાર મહા-જુકું અમે, ગાતા નથી !

ગીત : મહાશય ! આ ગંભીર વિષય ઉપર હું, ચોતે, જે કાંઈ લખું તે, મને પોતાને જ

લેખક યવાની પ્રથમ લાયકાત.

લેખક મહાશય ! આ ગંભીર વિષય ઉપર હું, ચોતે, જે કાંઈ લખું તે, મને પોતાને જ
પરિચિત લાગ પડતું નથી, - એ અનિવાર્ય સિદ્ધાંતપ્રસ્તાવના; અને પ્રસ્તાવનારૂપ સિદ્ધાંત.
આપ સ્વીકારશો, તોજ-આ લેખનું ખરું સ્વસ્થાપનારૂપ સમગ્ર ચકાશે. હવે લેખકો, લખે છે;
અનેક કારણો. તેમજ અધિકારીઓને લીધે કેટલાકોને લખવું, એ એક પ્રકારનું વ્યસન થઈ ગયું.
હોય છે તેથી લખે છે; કેટલાકો, પોતાના અંતરમાં ધુમ્પાવો, જ્વાળામુખી બહાર ન કહાડે
ત્યાં સુધી સ્વસ્થ બેસી શકતા નથી તેથી લખે છે; કેટલાકો કીર્તિ કે અપકીર્તિ કમાવાના
અભિલાષથી લખે છે; કેટલાકો આખી દુનિયા આડે મારું જતા જોઈ તેને સીધે માર્ગે દેશવાની
ઉદાસતાથી દોરાધને લખે છે; કેટલાકો પોતાની ઝૂખાઈ "પ્રિલક" કરવાના હેતુથી લખે છે;
કેટલાકો પોતાની ઝૂખાઈ "પ્રિલક" થઈ ગયું હોય તો તેને "પ્રાધવેટ"માં બહાર નાંખે.

ભાષામાં મૂલ લેખો વાંચવાને શક્તિવાળો હોય છે ! ગુજરાતી લેખોમાં સરકૃત અને અત્રિજી અવતરણો ભારોભાર મૂકવામાં આવે છે અને છતાં તેના અંદરશઃ તરંગમાત્રો સાથે ટાંકવામાં આવે છે—અવતરણો કોને માટે અને તરંગમાત્રો કોને માટે, તે તો લેખકની અસાધારણ પુદ્ગિલ સમજ શકે ! “અમુક” માસિક કે સાપ્તાહિકને, “રાજકીય” અને “સાંસારિક” પ્રશ્નોની જ ચર્ચા કરનાર માસિક કે સાપ્તાહિક તરીકે બહાર પાડવામાં આવે, અને તેમાં હવે ટૂંકો લેખ વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ અને શબ્દ કોષ ઉપરની ચર્ચાથી ભરી દેવામાં આવે ! અમુક હાંપોએ “મસિદ” —સમસ્ત જનસમાજ માટે છે, એમ દાવો કરવામાં આવે, છતાં “સમાર”-સાગરની ભરતી ઓટમાં તણાતાં એ સાદાં, અબણ “મસિદ” માટે “પાંચમા કંકાની” અમુક કવિતાનો લેખક કોણ ? ” “અમુક” જૂનાં ખડેરના અમુક જૂના પથરાઓનો શોધક કોણ ? ” “પાંચરન મોટો કવિ કે રા. ‘મુઝ’ ? ” “રા. ચેલારામ ખરા વ્યુત્પત્તિ શાસ્ત્રી કે રા. ‘રા. રામચંદ્ર’ ? ” “નાટકકાર મહાન કે ટીકાકાર ? ” “કુમ્ભન રનેહી કે રનેહી કુમ્ભન ? ” “શ્રીયુત્ અક્ષયમદેપ્રસાદ કવિ કહેવાય કે સાક્ષર કે રાક્ષસ કે રસિક કે ધરુ ? ” “બાલુકાઓને આમત્રણ અને બાલુકાઓને નિમત્રણ, કોયલકી ટડકે અને મયૂરી મલકે, ” “મલકવું મલખવું કે મલખાવું ? ” “તપોધન બ્રાહ્મણનું ગોત્ર શું ? ” “વર્ષદળ જોવાનો કોઈ કેવી રીતે બનાવશે ? ” વિગેરે વિગેરે, અસખ્ય, અવર્ણનીય, અનિર્વચનીય, અવિચારણીય, લેખોની સ્વર્ણમાળા વિજળીકે લાકડિના દમામ સાથે રજી કરવામાં આવે છે. આવા જળહણતા દમામથી અનર્ધાગ્યેલી આંખોમાં એ સ્વર્ણમાળા તરફ જોવાની શક્તિ ન રહી હોય તો લેખક મહાશયોએ પોતાના માલની કદર થતી નથી, એમ જાણું લગાડવાનું નથી. પોતાની કૃતિ કોષ વેચાતી લેવા ન લક્ષ્યાય તો “ઉપહાર” તરીકે તેની પ્રહસણી કરવાથી તો કદર થશે જ. અને એટલે દિવાસો તો કવિ ભવભૂતિની માફક લઈ શકાય કે આ જમાનામાં નહિ. તો આવતા જમાનામાં, નહિ તો “ગત” જમાનામાં તેની કદર થશે, કારણ કે ખેડતો બિચારા “ગત” નો અર્થ સમજવાની માથાકુટમાં બાજેજ પડશે.

આવી સ્થિતિમાં લેખકોએ એવી સ્થિતિ સ્થાપતાં રાખવાનો જરૂર છે કે જેથી તેઓની પોતાની અક્ષયતા “સુધારો વધારો” કરવાની જરૂર રહે નહિ. જ્યાં અક્ષયતા ખૂટી જાય ત્યાં જોવાનો ભય હોય ત્યાં “સામાન્ય લોક સમુદ્ધ માટે છે.” એવી દલીલ કરવી જોઈએ અને જ્યાં અક્ષય વધારે પડતી પ્રકાશી નીકળતી હોય ત્યાં “ઓપેતા જમાનાના મોત્ર થોડા ચૂંટલા વિદ્વાનો માટે છે.” એમ ભાવ વહેવાની દેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. કારણ કે એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, મનુષ્ય સ્વભાવ ઓળખીને તેને અનુસરવું તેના કરતાં આજે અમીરી ખુલાસો કરવો તે લેખકોની “પોઝીશન” ને વધારે યોગ્ય છે. મનુષ્યોની મર્યાદા રહેનારા મનુષ્યોની મનઃ અવસોકનારા, અને મનુષ્યો માટેજ લખવાનો દાવો કરનારો લેખક પોતાની લેખિનીથી આકાશ કે ખોતાળમાં વિહરનારા દેવો કે દાનવોની લેખિની અને રસમંડાનું ભાન કરાવે તોરેજ તેઓ લખીને તેમજ જીવીને કૃત કૃત્ય થયા કહેવાય. અલખત, કલ્યા કોષ કહેશે કે આ માનસશાસ્ત્રનું મોંદ ના કરી શકાય તેવું અગાન સૂચવે છે, પરંતુ લેખકો સચોટ રીતે ઉત્તર દઈ શકે કે મનુષ્ય સ્વભાવનું જ્ઞાન જેમ સુલભ નથી તેમ તેનું અગાન પણ સુલભ નથી. મનુષ્ય સ્વભાવના જ્ઞાનથી તો મનુષ્ય માત્ર જન્મે છે, તેમાં કોઈ નરીન મેળવવાનું નથી પરંતુ તેનું અગાન મેળવવામાં તો બહુલું ભૂલી જવાનું છે. અને નહિ અનુભવેલું કલ્પવાનું છે.

કોલમ્બિયાનું વિશ્વવિદ્યાલય.

અમેરિકાના સચુકત રાજ્યમાં શિક્ષણના જેટલા જેટલા પ્રકાર છે તેટલા કલ્પિત અન્ય દેશોમાં નહિ હોય. તેમજ એ દેશમાં કોઈ નગર એવું નહિ હશે કે જેમાં એક પણ વિશ્વવિદ્યાલય નહિ હોય. ન્યુયોર્ક નગરમાં મહોટા મહોટા ત્રણ વિશ્વવિદ્યાલયો છે તેમાં કોલમ્બિયાનું વિશ્વવિદ્યાલય સર્વથી મહોટું છે એવું ઘોડુંક વતાત હું વાચકોને માટે નીચે સુખ્ય આપુ છું.

અમેરિકામાં સન ૧૭૭૨ ની પહેલા અંગ્રેજી રાજ્ય હતું તે વખતે સન ૧૭૫૪ માં અંગ્રેજોએ ન્યુયોર્ક (New York) નગરમાં એક ન્દાની કોલેજ ખોલી હતી કે જેનું નામ તેઓએ “કીંગ્સ કોલેજ (Kings College) રાખ્યું હતું જ્યારે એ દેશમાં સ્વતંત્રતા દેવી સ્થાપિત થઈ ત્યારે સન ૧૭૮૪ માં એ કોલેજનું નામ બદલી “કોલમ્બિયા કોલેજ” (Columbia College) રાખવામાં આવ્યું એ દોતેજ આજે મહાન વિશ્વ વિદ્યાલય બની અનેક પ્રકારનું શિક્ષણ આપે છે.

ન્યુયોર્કના એક મુન્દર સ્થાન પર વિશ્વવિદ્યાલયની ઇતીસ ઇમારતો છે તેમાં શિક્ષણ સમ્બંધી વિભાગ ૫૫૬ ૫૫૬ છે ઇ સ ૧૮૧૪ માં એ વિશ્વવિદ્યાલયના અધ્યાપકોની સંખ્યા ૮૫૧ હતી, એ વિશ્વવિદ્યાલયમાં રાત્રિને સમયે પણ શિક્ષણ અપાય છે અને તે શિક્ષણના લાભ લેનારાઓની સંખ્યા પણ ઘોડી હોતી નથી એ વિશ્વવિદ્યાલયમાં સર્વ પ્રકારનું શિક્ષણ અપાય છે ઇન્જિન્યરીંગ, ડોક્ટરી, વિજ્ઞાન (Science), સાહિત્ય અર્થશાસ્ત્ર, કાયદા-ઇત્યાદિ સર્વના વિભાગ ૫૫૬ ૫૫૬ છે.

પુસ્તકાલય.

વિશ્વવિદ્યાલયમાં એ બૃહત્ પુસ્તકાલય પણ છે અને તેમાં પાંચ લાખથી વધારે પુસ્તક છે સર્વ વિદ્યાર્થીઓને વાચવાને માટે એ પુસ્તક નય સર્વારે સાગ્રઆકંની રાત્રિના અગીઆ સુધી ખુલ્લું રહે છે વિદ્યાર્થીઓને પોતાના ગૃહે પુસ્તક વાચવા લઈ જવું હોય તેમને ગૃહે પણ લઈ જવા મળે છે એ મુખ્ય પુસ્તકાલયના પેટા વિભાગમાં ઇન્જિન્યરીંગ, ડોક્ટરી ખૂબીજ આદિ વિભાગના ૫૫૬ ૫૫૬ પુસ્તકાલયો છે, અને તેમાં તે તે વિષયના પ્રખ્યાત પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે.

શારીરિક વ્યાયામ.

વિશ્વવિદ્યાલયમાં એ બૃહત્ વ્યાયામશાળા-કસરતશાળા પણ છે તે સર્વારે નવ વાગ્યાથી રાત્રીના દસ વાગ્યા સુધી ખુલી રહે છે તેમાં વિદ્યાર્થીઓ વિવિધ પ્રકારના વ્યાયામ કરે છે અને તેમની શારીરિક શિક્ષાને માટે એક ચતુર ડાક્ટર પણ રોકેલો છે, તે સર્વ વિદ્યાર્થીઓને શરીર તપાસી તેમની શારીરિક સ્થિતિના પમાણમાં તેમને અસુખ અસુખ વ્યાયામ કરવાનું સચરે છે.

આ વ્યાયામશાળાના મકાનને ૧ માળ છે ઉપરના માળમાં ગુલા ગુલા પ્રકારના વ્યાયામ કરવાનો સામાન રહે છે અને નીચેના ભાગમાં એક સુખે તળાવ ફુવારો હોય વગેરે રમવા કરવાના માધનો છે.

આ વિદ્યાલયના દરેક વિદ્યાર્થીને એ કલાક મુદ્દી તો બ્યાયામ કરવોજ પડે છે, અને તેથી તેમનામાં આરોગ્યતા, શક્તિ, સાહસ, સુંદરતા તથા સહનશિલતા ઉત્પન્ન થાય છે, તથા તેઓ આ સંસારમાં સર્વ પ્રકારનાં યોગ્ય કામો કરવાને શક્તિવાન થાય છે.

૫) આ સિવાય વિશ્વવિદ્યાલયની ખાસે એક મોટું મેદાન છે, તેમાં ક્રીકેટ, ફુટબોલ, રત્તીંગ-ફલ, ટેનીસ વગેરે રમવાની નિશાળ જગ્યા છે વિશ્વવિદ્યાલયની ખાસેની નદી ખાસે એક નૌકા-ગૃહ છે, તેમાં અનેક નાવો રહે છે તેમાં બેસીને વિદ્યાર્થીઓ નદીમાં સહેલ કરવા નીકળી પડે છે. વિદ્યાર્થીઓને કામ-ખતલાવનારી અમુકાંતર કમિટી—

(Employment Committee).

૬) આમરિકામાં વિદ્યાર્થીઓ પોતાના વિદ્યાર્થીઓનમાં દ્રવ્ય કમાવેને વિદ્યાધ્યયન કરે છે. આ કાર્યમાં વિદ્યાર્થીઓને ઉત્સાહિત અને મહાવતા કરવા માટે શિક્ષકોની સલાહો થાય છે. (એ શિક્ષકો) વિદ્યાર્થીની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું કાર્ય સોંપે છે, આવી એક સભા કોલેજિયલ વિશ્વવિદ્યાલયમાં પણ છે. એમાં વિદ્યાર્થીઓને અમુક અમુક કામ સોંપીને મહાવતા આપવામાં આવે છે વિદ્યાર્થીઓને એ કામમાં ધક્કે કરીને સીખવવાનું, અનુભવ કરવાનું, પુત્રોમાં લેખ, મોકલવાનું, જીવનની નકલો કરવાનું, રાત્રિની સુલોમાં સીખવવાનું, રાહપમાં લેખ, વ્યથા વિદ્યુઓ લાપવાનું વગેરે કામ સોંપાય છે. આના આવા પ્રકારના કાર્ય કર્યાથી વર્ષમાં મળુ લાખથી, પણ વધારે, રૂપિયાની વેદાશ થાય છે. જે વિદ્યાર્થીઓ દૂર દેશથી વિદ્યાધ્યયન કરવાને આવે છે તેમને આ સભા મહાવતા આપે છે અને તેથી તેઓને પોતાના શિક્ષક-નિર્વાહની કામ પણ ચિન્તા રહેતી નથી.

વિદ્યાર્થીઓનું સ્વાસ્થ્ય-રક્ષણ—

વિદ્યાર્થીઓના શરીરની દેખરેખ રાખવા માટે કોલેજમાં એક ડૉક્ટર હોય છે, તે વિદ્યાર્થીઓના સ્વાસ્થ્યની પરીક્ષા કરે છે, તેનું આપવાલય દમેશ ખુલ્લુ રહે છે જે વિદ્યાર્થીઓને આપધ જોઈએ છોએ તે આ આપવાલયમાંથી લઈ આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓનું નિવાસ-સ્થાન—

વિશ્વવિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓને માટે ત્રણ બોર્ડિંગ-હાઉસ (Boarding House) અર્થાત્ નિવાસ-ગૃહ છે તેમાં બધા મળીને ૮૦૦ વિદ્યાર્થીઓ રહી શકે છે દરેક નિવાસ-ગૃહ ૧૩૭ ફીટ લાંબુ અને ૬૦ ફીટ પહોળું તથા દશ દશ માળ ઉંચું છે એમાં વીજળીની સંસ્થા, લેફ્ટિન, તથા સ્નાન કરવાને માટે સુંદર મુવાસો પણ છે.

પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને બમ્બે રૂમ (Room) આપે છે એક સુવાતો અને બીજો અધ્યયન કરવાનો એક ઓરડાની છતાં અને દીવાલો ચિત્રકારી કામગીરી મટેલી હોય છે, સુવાતો માટે લોહના પેચદાર પલંગો કમાન-રાખા હોય છે અને તેના પર ગાદલા અને ચાદર વગેરે જરૂરી સામાનથી તે સુસજ્જીત હોય છે અભ્યાસ કરવાના રૂમ-ઓરડામાં કપડા બેરવવા માટે સુંદર ખીંગીઓ હોય છે અને અભ્યાસ કરવા માટે ટેબલ, ખુરશી વગેરે ઉપયોગી સામાન પણ હોય છે.

પ્રત્યેક નિવાસ-ગૃહની અદર નીચેના માળમાં એક બૃહત્ સમાજવાન હોય છે તેમાં વિદ્યાર્થીઓ એકત્ર થઈ ભિન્ન ભિન્ન નિષેષો પર ચર્ચા કરે છે તથા સંન્યાસકો ત્યાં જઈ વર્તમાનપત્રો વાંચે છે આ નિવાસ-ગૃહો સિવાય વિશ્વવિદ્યાલયની ખાસે અનેક ખીંગા ગૃહો હોય છે; તેમાં એક અડવાડીઓ; પન્ડિત-કપિયા આપનાથી ઉત્તમ પ્રકારનું ભોજન મળે છે અને રહેવા માટે ખીંગા રૂમો પણ મળી શકે છે.

વ્યાખ્યાન—

વિદ્યાર્થીઓના ગાનની શ્રદ્ધા થવા માટે શિક્ષક સિવાય મોટા મોટા વિદ્વાન વક્તાઓને અન્ય દેશોમાંથી બોલાવે છે અને તેમની પાસે બિન બિન વિષયો પર વ્યાખ્યાન અપાવે છે. વિદ્યાર્થીઓના મનોરંજનારૂં આરા સારા શિક્ષણપ્રદ નાટકો પણ, એ વિશ્વવિદ્યાલયમાં થાય છે, વળી સંગીતતુલ્ય પણ રસાસ્વાદન અપાડવામાં આવે છે.

દેવળ.

વિશ્વવિદ્યાલયમાં એક અર્ધ-ગોલાકાર બૃહત્ દેવળ છે, અને તેમાં ૧૦૫૦ ખુરશીઓ રહે છે. આ દેવળમાં એક વિદ્વાન અને ઉદાર હૃદયના પાદરીની નિમણૂક કરેલી હોય છે. તે વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક અને સામાજિક ઉપદેશ આપે છે. આ લાભ લેવા માટે વિદ્યાર્થીઓને વિશ્વવિદ્યાલયમાંથી ખાર્ય સાડાખાર સુધી રંજ મળે છે. વિદ્યાર્થીઓએ રંજમાં એ દેવળમાં જઈ ધર્મોપદેશ સાંભળે છે આ દેવળમાં એક ભારે કમિતતું “ઓર્ગન” (Organ) ધાતુ છે અને તે વિદ્યાર્થીઓના આનંદને માટે કોઈ કોઈ સમય વગાડવામાં આવે છે.

વ્યાખ્યાન-ભૂવન.

આ ભૂવન પણ વિશાળ છે. એમાં વિદ્યાર્થીઓની જુદી જુદી સંભાળો થાય છે. આ સભાઓમાં સખ્ય સંપર્ચનારાઓની એક સર્વેશીય ક્લબ (Cosmopolitan Club) હોય છે. તેમાં આખી દુનિયાના સર્વ દેશના વિદ્યાર્થીઓ ભેગા થાય છે. આ ક્લબનો સભાનો વાર્ષિકોત્સવ પણ થાય છે, અને તેમાં દરેક દેશના પ્રતિનિધિ વિદ્યાર્થીઓ પોતપોતાના દેશનો સ્વદેશી પોષાક પહેરીને પોતપોતાની સ્વભાષામાં ગાયને ગાઈ આનંદ મેળવે છે. ઇ. સ. ૧૯૧૩ના વાર્ષિકોત્સવમાં નિમ્ન લિખિત “ડ્રીકીંગ સોંગ” (Drinking Song) વિદ્યાર્થીઓએ ધણા ઉમંગથી ગાયું હતું.

*Drinking Song.

Columbia ! Columbia ! here's to thy name,

Columbia ! Columbia ! here's to thy fame,

Drink ! Drink ! Drink to thy name,

Drink ! Drink ! Drink to thy fame,

C-o-l-u-m-b-i-a ! Columbia, dear old Columbia,
dear old Columbia,

C-o-l-u-m-b-i-a ! Colombia, dear old Columbia,
dear old Columbia.

શિષ્યવૃત્તિ-સ્કૅલરશિપો. (Scholarship) —

વિશ્વવિદ્યાલયમાં વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિ-સ્કૅલરશિપો મળે છે, તેમજ પારિતોષિક-ધનમાં પણ ધણા અપાય છે.

આ મહાન વિશ્વવિદ્યાલયમાં જઈને ભેટાં શિક્ષણ એ શી વસ્તુ છે અને તેનો ઉદ્દેશ કોવો હોવો જોઈએ તે અષ્ટ માવમ પડે છે. અસ્તુ !

૨૧. શશિકર.

* વડોદરામાં થોડા સમય પર માસિકતંત્ર પ્રદર્શન બરાણુ હતું તેમાં કેલ બિયાને લગતા એક માસિકમાંથી આ ગીત લેવામાં આવ્યું છે.

સં. ૧૨૭૮ ના માધ્યમ શુદ્ધિ ૬ ને દિને સર્વે દેવાચાર્ય તેમજ નજાર નગરમાં પદસ્થાપન કર્યું. સંવત ૧૩૩૧ ના આશ્વિન વદિ ૬ ને દિને સ્વર્ગપાસં કર્યો. આ આચાર્યના હાથથી સંવત ૧૨૯૯ માં શ્રાવક લાયનને બહુવા માટે તોડપત્ર પર લખેલી હરિભદ્રસૂરિ રચિત સમરાદિત્ય ચારિત્રની પ્રતિ હાલ પણ પાંખાતમાં મોબૂદ છે. વળી આ આચાર્ય ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ચરિત્ર નામનો અથ રચ્યો છે. આ આચાર્યના શિષ્ય અમલતિલક ગણિએ દ્વાચાર્ય કાળ પર તથા દ્વાચાર્યકોષ પર શ્લોકગ્રંથ દીકાઓ રચેલી છે.

આ બે પદ્ધતિઓ ઇતિહાસ બેતાં તુરંતજ જણાયું કે ૪૭ માં પદ્ધતિ જિનચરિત્રનાં પિતાનું જે નામ ભાડગારિક નેમિચંદ્ર છે તેજ આ છે. ભાંડારી એ એસવાળ વણિકમાં તેમનો જન્મ સૂચવે છે. અને નેમિચંદ્રનાં પતિનું નામ લક્ષ્મી હતું. તેનાં નિવાસે મરોટ ગામમાં હતો તેની સંમતિથી પોતાના પુત્ર અખેડ દીક્ષા લઈ આખરે આચાર્ય થઈ પદ્ધતિ પદ મેળવ્યું હતું. આ દીક્ષા સં. ૧૨૫૫ માં લેવાઈ, અને જિનપતિ સૂરિએ આચાર્યપદ સં. ૧૨૨૩ માં મેળવ્યું તો આ બેની અંતરાલમાં એટલે સં. ૧૨૨૩ થી સં. ૧૨૫૫ સુધીમાં નેમિચંદ્ર અવસ્ય વિધમાન હોવા બેધએ એ નિર્ણયવાદ છે. આ રીતે સંવત ૧૨૨૩ માં સીકામાં નેમિચંદ્રનો સમય સ્પષ્ટ રીતે નિર્ણય થાય છે, કે જેમાં તપાગચ્છત્રી ઉપતિ જગત્ચંદ્ર સૂરિએ કરી. (સં. ૧૨૮૫.)

એક ચોરી પકડાઈ!—હવે સને ૧૮૯૮માં જયચંદ્ર સીતારામ શ્રાવણે નામના વધી નિવાસી સૈતવાલ જૈને શ્રીમાન ભાંડારી નેમિચંદ્ર આચાર્ય વિરચિત ઉપદેશ સિદ્ધાંત રત્નમાલા નામનું પુસ્તક ગાથાના મરાઠી હાંદી અર્થ અને વિવેચન સહિત બહાર પાડ્યું છે તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે કે “અનુમાન હોતા હો કે કિસી સમય રક્તામ્બરે સ્વેતામ્બરાદિ મિથ્યા બેધધારી પાખડિયોને જૈનસમાજકો બહકાકર અપના વારાગરે કુદેવો કે ભક્તવના જનનમતસે ઉદે માર્ગે લગા દિવા ઉનપર દયા દષ્ટિ કરે, શ્રીમાન પંડિતવર્ય નેમિચંદ્ર ભાંડારીને પણ ઉપદેશસિદ્ધાંત રત્નમાલા નામક અથ રચક બોલી બોલી જૈનસમાજકો બહુત ઉપકાર દિયા હો. વર્તમાન સમયમે બી અનેક બેધધારી પાખડી હમારી જૈનસમાજમે દેખે જાતે હો. જો કિ અપને કો ગુર મનાકરે બોલે બાધ્યેસે પાવ પૂર્વ કરે ધનાદિક કમતે ફિરતે હો આર જનમતસે ઉદે માર્ગે ચલાકર કુદેવો કે ભક્ત બના અગાંધકાર મે ક્યો દિયા હો. અંસે બાધ્યો કો સુજે કુદેવ સુગર કુગર સમજાનેકે લિયે યહ અથ અંતિશય ઉપયોગી સમજ હમારે મિત્રવર્ય પંડિત પંજાલાલ બાકલીવાલે સંજલ્યોગે નિવાસીને શ્રીમાન પંડિતવર્યે ભાગ્યદેહ કૃત વચનિકા દીક્ષા કે સહારસે સરલ હિન્દી ભાષામે અનુવાદ કર હસ અથ કે છપા દેનેકી પ્રેરણા કરી.....”

આ ઉપરથી કંઈક એવું સમજાય છે કે દિગંજરી પંડિત ભાગ્યદેહ કે જેનું મરણ શબ્દાવાળું ચિત્ર જૈન પ્રભાતના હમણાજ પ્રસિદ્ધ થયેલા ભાદ્રપદના અંકમાં આપવામાં આવ્યું છે. તેજેનું વિક્રમ સંવત ૧૯૧૨માં વચનિકા કરી. નેમિચંદ્રને દિગંજરી લેખી તેના મૂળ અથ યદી શતકને ઉપદેશસિદ્ધાંત રત્નમાલાનું જૂદું નામ આપી રક્તામ્બર (દિગંજરી બહારકો) સ્વેતામ્બર પર આલેખ કરવાનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે અને તેથીજ પંડિત ભાગ્યદેહ ન્યાય પ્રિય શ્રીયુત્ત પંજાલાલ બાકલીવાલ જેવા સંજનને તથા ઉક્ત જયચંદ્ર સીતારામને બૂલથી દોરાવું પડ્યું હોય અને ઉપરની આલેખાત્મા પ્રસ્તાવના લખવા પ્રમટ કરવાનો હોષ વહોરી લેવાં પડ્યો હોય એવું કંઈ સંદર્ભમાં સારો વિચાર કરીએ તો જણાય છે.

સ્વ. પંડિત ભાગ્યદ્રે નિધર્મ રૂપે જે સર્વથા બનાવ્યો છે તે આ અર્થને છેવટે આપેલ છે કે :-
 'શૌગદિક દ્રાવ્ય જામે' પાછળે કુદ્ધે 'સોય, તાકો ત્યાગ વીતરાગે' દેવ' ઉર સ્થાપ્યે; '
 'વસ્ત્રાદિક અર્થ' ધાર કુચર વિચાર-તિનહી; ચર નિર્મથકો મથાર્યરૂપ ધ્યાપ્યે; '
 'હિંસામય કર્મ' સો કુધર્મ ત્યાગદયામય, ધર્મતાહિં નિશદ્ધિન' ભાપ્યે; '
 'સમ્યક્ દર્શ' મૂલ કારણ પ્રધાન ચેહિ, ધનિકે વિચારમે' ન કહું અલસાધ્યે; '
 આમાં કુચર શ્વેતાંબરાદિ યસ્ત્રધારી સુનિઓતે જાણ્યાવ્યા છે અને તેથી તે ખરે આક્ષેપ
 કર્યો છે એ સ્પષ્ટ છે, અને વસ્ત્ર રહિતને નિર્મથક કહી તેને કુચર તરીકે ધ્યાય ગણ્યા છે તેથી
 પોતાના પક્ષને ટેકો આપ્યો છે એ પણ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ મૂલ અર્થ શ્વેતાંબરી હોવા છતાં
 તેને દિગંબરી ગણાવ્યો તેના પર આવા કથનો કરવા તેને બદલે કોઈ દિગંબરી અર્થપર ટીકા
 કરતાં એવાં કથનો કરવાં હોત તો કદાચ ક્ષતવ્ય ગણાત. આ ઉપરાંત આ શ્વેતાંબર અર્થની
 મૂળ ગાથાનો અર્થ કરતાં બ્યાં બ્યાં 'સુચર' સબ્દ આવેલો છે તેનો અર્થ પોતાનો ખેડ
 સિદ્ધ કરવા નિર્મથક ચુર, બાહ્યાભ્યંતર પરિચ્છેદ રહિત શુદ્ધ ચુર એવાં કરેલાં છે. બુદ્ધિ ગાથા
 રહેતો અર્થ, તેમજ બીજી ગાથાઓ દ્રાવણ તરીકે :-

સર્વો વિચરદેવો સુગુરુ ગુરુ મંગલપ્રાપ્તમાત્તેણ ।

તે સિ સરુપ સુદયં પુણ્યવિહૂનાં ન પાવંતિ ॥ ૩૩ ॥
 હિંદી અર્થ :- અર્હત દેવ ચાર નિર્મથક ચુર ધસ પ્રકાર તો સભીનામ માત્ર કહતે
 હં પરંતુ ઉત્તમ પ્રધાર્ય સ્વરૂપ સામ્યહીન જીવ હં એ નહિ, પાતે. સાવાર્થ નામ સાત્ર કરતો
 અર્હત દેવ નિર્મથક ચુર શ્વેતાંબરાદિક બી. કહતે હં પરંતુ પ્રધાર્ય સ્વરૂપ નહિ. જનતે, ધસ
 કારણ જન પ્રાણિકે અનુસાર અર્હતાદિક કા સચ્ચા સ્વરૂપ અવસ્થાકી નિશ્ચય કરના આદ્યે.
 આમાં અંબરી અર્થ એ છે કે. વીતરાગ દેવ અને સુચર, સર્વ નામ માત્ર કહે છે, પરંતુ
 તેનું સ્વરૂપ સામ્યમ્, પુણ્ય વિહીન જન પ્રાપ્તમાત્ર નથી; છતાં તેને આરી સમ્યકીતે, કેવો જોટા
 સાવાર્થ એસાડી દે છે ! સામ કરતાં યીન. અને સપ્રધાયો, સચ્ચે વિશેષ અને વિશેષો વિશેષ
 રહે. તેમાં નવાઈ શું છે ?

સાહતલાલ, દલીચંદ દેસાઈ. પ્રી. એ. એલ. એલ. પ્રી.

બુદ્ધિપ્રભા.

બુદ્ધિપ્રભા સાતે વર્ષ પુરાં કરી આઠમાં વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. આઠના આઠવું મહેત્વ
 મહેત્વ હોય પોતાનું કર્મવ્ય મંકી કરી તંદુરુસ્તાર વર્તન કરે તો નરર તેઓ જંગલમાં મહાન
 પદ મેળવી શકે. જંગલમાં પસંતા તમામ ગજવેલો કર્મન પચ છે. જંગલમાં પ્રાણી પદાર્થની વિવિધ
 સ્થિતિ જોવામાં આવે છે. એક જ જંગલમાં જિવન થયાં છતાં, જુદાં જુદાં રેવભાવને ધારણ
 કરે છે, અને જિવતિ કર્મમાં તથાવત જોવામાં આવે છે, જિ તેમામનું કારણ જોધશું તો તેમાં
 કર્મની રચના સિવાય કંઈ માલમ પડશે નહિ. આ કર્મનાં મુખ્ય બે યાનીઓએ આંક બેતા
 વેલા છે. આ આંક કર્મનો સર્વથા નાશ કરનાર જંગલમાં સામાન્ય કોડીમાંથી મીઠળા પરમા
 નંધ પ્રાપ્તી શકે છે. પછી તેને જન્મ મરણ ચક્રવાતું હોતું નથી.

આ આઠ પ્રકારના કર્મમાં જ્ઞાનાવર્ણી નામનું પહેલું કર્મ છે. તે પ્રાણીના જ્ઞાન ગુણને ઢાંછી નાખે છે. મનુષ્યબુદ્ધિમાં જે ભેદ અથવા વિષમતા જેવામાં આવે છે, તેમાં હેતુભૂત આ કર્મ છે. અજ્ઞાન દશામાંથી આગળ વધી જાની થવાને માટે જ્ઞાનાવર્ણી નામનું કર્મ છે તે બતાવવાને માટે ચત્ત કરવાની જરૂર છે. ઉદયમના પ્રભાવથી જેમ જેમ એ કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય છે, તેમ તેમ બુદ્ધિમાં વધારો થાય છે. આરે સર્વથા એ કર્મ ખપાવે છે. ત્યારે અનંત જ્ઞાનશક્તિ, એ પ્રાણી પ્રગટ કરે છે. એ શક્તિ દરેક પ્રાણીમાં રહેલી છે. એ શક્તિ એ આત્મિકશક્તિ છે. એ પ્રગટ થયા પછી આ વિશ્વ-લોકા-લોકમાં રહેલા પદાર્થને સંપૂર્ણપણે જાણી શકે છે. ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાનનું તેને સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય છે. જ્ઞાનના પાંચ ભેદ છે. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન:પર્યવજ્ઞાન, અને કેવળજ્ઞાન. સંપૂર્ણજ્ઞાનાવર્ણી કર્મનો નાશ કરી, જીવ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરે તે પહેલાં તેનામાં જે જ્ઞાન હોય છે તેના મુખ્ય ચાર ભેદ પાડેલા છે. એ ચાર જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવના છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એ બે જગતમાં હોય છે. માણસ ગમે તેવાં દુર્શીયાર અને બુદ્ધિશાળી હોય પણ તેનામાં સમ્યક્ભાવને રાગ દેશની ગાંઠનો છેદ કરવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે આવ્યા સિવાય તેનું જ્ઞાન એ અજ્ઞાનની કોટીમાં ગણેલું છે. શાસ્ત્ર દૃષ્ટિથી તેનું જ્ઞાન અજ્ઞાનમાં આવે છે. મતિ અજ્ઞાન અને મતિ જ્ઞાનમાં મુખ્યત્વે તારતમ્યતાં એ છે કે વસ્તુ ધર્મની વિચારણામાં મતિ જ્ઞાનવાળો તેના ભાવ યથાર્થ રીતે જણાવશે, ત્યારે મતિ અજ્ઞાનવાળો તેના વિપરીત ભાવ જણાવશે. આ મતિજ્ઞાન ઈદ્રિજનીત છે. જે પાંચ ઈદ્રિ અને છઠ્ઠા મન સાથે સંબંધ ધરાવે છે. મતિજ્ઞાનની સાથે ખીંચું શ્રુતજ્ઞાન આવે છે. આ શ્રુતજ્ઞાન અક્ષરથી થાય છે. એ પણ મતિજ્ઞાન અથવા મતિ અજ્ઞાનની સાથે રહેવાથી શ્રુતજ્ઞાન અથવા શ્રુત અજ્ઞાન તરીકે ગણાય છે. શ્રુતજ્ઞાનનો એટલો બધો પ્રભાવ છે કે સંપૂર્ણ કેવળજ્ઞાની પોતાના કેવળજ્ઞાનથી જગતમાં રહેલા વસ્તુના ધર્મ, સ્વભાવ જે પ્રમાણે જણે છે તેજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાનના બળ વડે જણે છે. આ જ્ઞાન પણ ઈદ્રિજનીત છે. શ્રુતજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન સાથે સાથે રહેવાવાળા છે. ક્ષયોપશમભાવથી જેનામાં મતિજ્ઞાનની નિર્મળતા જેટલા જેટલા અંશે વધે છે. તેટલા તેટલા અંશે તેનામાં શ્રુતજ્ઞાનની પણ નિર્મળતા વધે છે. આ કાળમાં મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન તથા મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન નજર વર્તે છે. કેવળજ્ઞાન અને મન:પર્યવજ્ઞાનનાં અંભાવ છે; અવધિ જ્ઞાનનો પણ પ્રાચે અભાવ છે. યથાર્થ આ પાંચે જ્ઞાનનું જ્ઞાન એ તત્ત્વજ્ઞાન છે. અને સહચરની કૃપાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જ્ઞાનનું ફળ વિરતી છે. એટલે સમ્યક્જ્ઞાન જીવોને ચારિત્રવાન બનાવે છે. જે જ્ઞાન માણસના ચારિત્રને સુધારવા સમર્થ થતું નથી. એટલે જ્ઞાન મેળવ્યા પછી તેના વર્તનમાં સુધારો થતો નથી એ જ્ઞાનનું તેણે ફળ મેળવ્યું નથી એમ મનાય છે. સહજાનથી મનુષ્યતામાં સહભાવના ઉત્પન્ન થવી જોઈએ, અને સહભાવના ઉત્પન્ન થયાથી યથાશક્તિ સહભાવના અનુસાર પોતાનું ચારિત્ર સુધારવા તેણે પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ. જ્ઞાન મેળવ્યા પછી તેના ફળરૂપે જે પોતાના ચારિત્રમાં યથાયોગ સુધારો કરવાને પ્રયત્ન કરવામાં ન આવે, સારા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય ઉદ્યમ કરવામાં ન આવે તો તેણે જ્ઞાન મેળવવામાં કાઢેલો કાળ તથા ગુમાવ્યા બરાબર છે. જગતમાં એકલા જાની કરતાં જ્ઞાનચારિત્રવાનજ વધારે પૂજનીક છે, અને તેજ ખીંજીએને ઉપકાર કરી શકે છે. તેજ બુદ્ધિપ્રભાની સાર્થકતા છે.

જ્ઞાનાવર્ણી આઠ કર્મ નાશ પામવાથી આઠ ગુણો પ્રગટ થાય છે. અતે તે સિદ્ધપદ-પરમાત્મપદ મેળવી શકે છે. એ પદ એવા પ્રકારનું છે કે જે પ્રાપ્ત થયા પછી જતું નથી, તે

પણી-મનુષ્યને જન્મ મરણ કરવું, પડવું નથી. એ પદ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકારી પચોદ્રિ મનુષ્ય છે. સાધ્ય ધ્યાનમાં રાખી અત્યારથીજ તેનું સાધન કરવાને પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તેને અનંતકાળ આ લોકમાં જન્મ મરણ કરવાં નહિ પડતી પરિમીત કાળમાંજ તે સાધ્ય પ્રાપ્ત કરી શકશે એમ ચાનીઓતું કથન છે અને તે સત્ય છે એમ આપણી પ્રતીતિ થાય છે.

જેનામાં સમ્યક્ બુદ્ધિપ્રભા હોય છે તેજ આ રસ્તે પ્રયાણ કરે છે. આ સમ્યક્ બુદ્ધિપ્રભા પ્રાપ્ત કરવા માટે બુદ્ધિના આઠ ગુણોનું સ્વરૂપ સમજી તેમાંથી યથાવિધ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ અને બુદ્ધિના આઠ વિકાર-રોપનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

આઠ પ્રકારના મદનું સ્વરૂપ સમજી મદનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, કેમકે આઠ મદનોનો એક પણ મદ જે મનુષ્યમાં હોય છે તે તે તેની બુદ્ધિપ્રભાને વિકળ બનાવી રાખે છે. જાતીમદ, કુળમદ, ખળમદ, રૂપમદ, તેષમદ, રૂદ્ધિમદ, ચાંનમદ અને લાભમદ આ આઠનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી તેમાં આપણે કસાઈ પડીએ તો જ એની સંભાળ રાખી વર્તીએ તો બેસાડે બુદ્ધિપ્રભા યથાર્થ ખીલે પણ આ આઠમંત્રો એક અથવા એકથી અધિક જે આપણામાં હોય તો તે આપણને નાશ કરવાને આપણી પ્રગતિ અટકાવવાને સમર્થ નિવડે છે.

પરમાત્માનું નામ સ્મરણ આપણે હમેશાં કરીએ છીએ. તેઓ આઠ પ્રકારના કર્મથી રહિત હોય છે. તેઓની સ્થાપના જે શાસ્ત્રોક્ત છે, તેની ઉપાસના આપણે કરવી જોઈએ. તેમના યથાર્થ સ્વરૂપનું જાણખાણ કરી તેમની ઉપાસના કરવાથી આપણે આપણું સ્વરૂપ જાણખી શકીએ છીએ. તેમની અદ્ય પ્રકારી પૂજા એ પણ આપણી ઉત્તિમાં મુખ્ય સાધનભૂત છે. તેમની હમેશા પૂજા કરવાથી આપણે આપણા સાધ્યમાં આગળ વધી શકીએ છીએ. કીર્તિ અથવા પુદ્ગલીક લાભની ધ્રુજા સિવાય દ્રવ્યભાવથી તેમની ઉપાસના-અર્ચિત કરવાથી આપણામાં અનેક રૂણ ખીલે છે. એને અભ્યાસ કરવાને આપણે પ્રયત્ન કરીશું તો અનુભવથી આપણી ખાતરી થશે કે તે એક મહાન સાધન છે. સાધકને મહાન ઉપકારી છે. અધ્યાત્મગુણ મેળવવાને તે એક પ્રમુખ નિમિત્ત સાધન છે.

આઠ પ્રકારના પ્રમાદનું સ્વરૂપ જાણીને પ્રમાદનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો તેથી પણ બુદ્ધિનો વિકારો નાશ પોમી બુદ્ધિપ્રભા પ્રગટ થાય છે.

બુદ્ધિના સંબંધમાં જે એવા પ્રકારની સમજૂતી હોય કે માણસને જન્મથી તે પ્રાપ્ત થઈ હોય તેજ કાયમ રહે છે, તે કષ્ટ, વધારી-વધતી નથી અને ઘટાડી ઘટતી નથી તો તે સમજૂતી યથાર્થ નથી. તેને ખીલવવાને અથવા તેને નાશ કરવાને પ્રયત્ન કરે તો તે બંને રીતે બની શકે છે. બુદ્ધિ વધારવાના, તેની પ્રભા ખીલવવાના અનેક પ્રકાર છે. સદૃશાત્મ, અભ્યાસ, વાંચન, સદસમાગમ અને સંઘચારથી તેનામાં વધારો થઈ શકે છે. વૈદકશ્વતર નામના અત્રે પ્રગટ થતા માસિક પંચગરીઓનો વૈધ એ નામના પુસ્તકના ત્રણ ભાગ બહાર યથા છે, તેના ત્રીજા ભાગના પૃષ્ઠ ૮૫ ઉપર બુદ્ધિ તથા સ્મરણશક્તિ વધારવાના ઉપાયનું વિવેચન કરેલું છે તે વાંચવાની ખાસ ભલામણ કરવામાં આવે છે. સંઘચાર અને ખાનપાન સંબંધે તેમાં નીચે પ્રમાણે જણાવેલું છે.

સંઘચાર-સંઘચારની એટલે સદૃશવર્તનની બુદ્ધિ ઉપર ઘણી અસર છે.
(૧) બુદ્ધિ તથા સ્વચ્છતા રાખવી. શરીર સ્વચ્છ હોય છે તો મન સ્વચ્છ નિર્ભજા રહે અને મન નિર્ભજ હોય છે તો જ બુદ્ધિ ખીલે છે.

(૨) બ્રહ્મચર્ય પાળવું—જેઓ મથાર્થ બ્રહ્મચર્ય પાળતા નથી; અને યથેચ્છ વર્તન કરે છે, તેમની મગજશક્તિ નબળી પડે છે, અને તેથી શુદ્ધિ તથા માદશક્તિ મંદ પડે છે. પણ મિથિયા જીવાનો અર્ધા પાગલ થઈ ગએલા તથા સ્મરણશક્તિ પણ ખોઈ ગયેલા અને ક્ષેપા છે.

(૩) ખીજા કેટલાક દુર્ગુણો છે. અભિચાર, ચોરી, કપટ, અસત્ય વગેરે દુર્ગુણોની પણ શુદ્ધિ ઉપર નકારી અસર થાય છે.

(૪) ક્રોધ, શોક, લોભ, ઈર્ષ્યા, પણ શુદ્ધિનો નાશ કરે છે.

ખાનપાન—ખાનપાનની શુદ્ધિ ઉપર જલદી અસર થાય છે. એ તો ખાડું સમજાય, એવી વાત છે. ઉપર કહ્યું તેમ દાર તથા જસનો શુદ્ધિને જરૂર બગાડે છે. તામસી ખોરાક બહુ તીખા, બહુ ખારા, બહુ ખાટા ખોરાક લોહીને બગાડે છે, તપાવે છે, અને એજ લોહી મગજને પોષણ આપનાર હોવાથી તે બગડેલું તપેલું લોહી મગજને પણ બગાડે છે, તથા તપાવે છે. અને શુદ્ધિમાં ફરફાર કરી નાખે છે. આદે—

(૧) ખાનપાનમાં જસનની માદક, ગીગ્રેનો કદી પણ ઉપયોગ કરવો નહિ. દાર અરીછું ગાંજે મગેરે.

(૨) ખાનપાનમાં તામસી દ્રવ્યોનો ઉપયોગ કરવો નહિ. પૂર્વ બ્રાહ્મણોનો ખોરાક બહુજ સાત્વિક હતો, અને તેથી બ્રાહ્મણો જન્મતંત્ર તથા પૂન્યપણની પદ્ધતિ લાયક થયા હતા.

(૩) શુદ્ધિ વધારનાર સાત્વિક ભોજનમાં નીચેની વસ્તુઓને સુખ્ય ગણવામાં આવે છે. ચોખા, દુધ, ઘી, માખણ, મલાઈ, ઘઉં, મગની દાળ, તુવેરની દાળ, સુકા મેવો, લીલાં ફળો, અને કેટલાંક સાદા શાકપત્ર, આ બધામાં પણ ચોખા તથા દુધની ખરાબરી કરનાર એક પણ ભોજન નથી. દુધ ગામનુંજ.

આ ઉપરથી આપણી ખાત્રી થાય છે કે સત્યાર અને સાત્વિક ખોરાકથી આપણે આપણી શુદ્ધિપ્રભામાં વધારો કરી શકીએ છીએ. એ જાણેતા ઉપયોગ કરી આપણે આપણી શુદ્ધિપ્રભા વધારવી એ આપણી ફરજ વિચારી તે પ્રમાણે વર્તન કરી જીવનને સુખી બનાવવું એજ શુદ્ધિપ્રભા પ્રાપ્ત કરવાનું સાર્યક છે.

તકીલ નંદલાલ સિદ્ધુલાર્થ, લડોદરા.

થેંકસ—Thanks!

કોઈ ક્ષાનસ ખતાવશે?

રસ્તો જડતો નથી.

હે પરમદયાળુ પરમાત્મા ! ત્હમે સિદ્ધ લોકમાં જોડા જોડા મહાસો યોગ, ત્યારે શું તમારા આ જીના-ગોડીઆનિ-હમને ખીલકલ જીવીજ ગયા છે. શું તમેને તમારા પૂર્વ-ભવ હવે યાદ પણ આવતા નથી ? જ્યારે આપણે વનસ્પતિ-કાયમાં સાથે બેતરેમાં ક્ષેત્રોલ કરતા પૃથ્વી કાયના ભવમાં નીરસે ત્રહોડી-રહેતા, તિર્યચના; અવમાં સાથે સાથે જંગલોમાં ફરતા, ગાડીઓ જોડાતા, હજી મેડતા, તથા આપણો નાનકડો ત્સંસાર-માંડતા તે દિવસો શું મોડ

* માખણને જનશાસમાં માહાવિતાર્ય ક્રિયે વિદ્વી કારણ બલેલ છે ને તે 'અમલ' છે.

થયા માટે ભૂલી જવાના ? આપના જેવા મહાનુભાવને તો એવું શોભે ? તમે તો વરસી-
દાનની લાંચ આપીને સુકિતના દરવાજા ખૂંટીને પડે જોડાવી નાખ્યા ને સિદ્ધ લોકમાં પહોંચી
સિદ્ધશીલાપર આસન લગાવ્યું પણ હવે અમારો કોણ બેલી ? શું એમ કહો છો કે, મહારી
પાછળ મહારાં વચનો તમને સુકિતનો માર્ગ બતાવશે ? ના પ્રભુ એ દિવસો ગયા છે ! અમને
તેની કુરસેય નથી ને, અમારી પાસે તમારો વચનોય નથી. આપનાં વચનો કપાટબંદારો ને
સાધુ મહારાજાઓની પોથીઓમાં નીરતિ નિદ્રા લે છે. સાધુ મહારાજાઓને હમણાં ખીલકુલ
કુરસેય નથી. શું કરે ! તમને એલાઓ મેળવવામાં, પક્ષીઓ પ્રાપ્ત કરવામાં, પોતાનાંથી વધુ
વિદ્વાનોની અદેખાઈ કરી તમને હૃદયવંશમાં, ઉપાશ્રયો બંધાવવામાં, અને પોતાનાં વાંકા
(વોડો) બનાવી તેને વધારવામાં જરાએ કુરસેય નથી. હું તો ખાતરી આપું છું કે એવી
સ્થિતિમાં બંધાવવાને મરવાનીએ કુરસેય નજર મળે. છતાં પણ જ્ઞાનપંથથીને દિવસે તમે
પોતાનાં બધાં પુરંતકો હજારો પીપીઆનાં ચંદરવાં-રમાલપર ગોઠવી અમને દર્શન કરાવે છે એ
શું બસ નથી ? પણ અમને તો તે વંચવાની પણ કુરસેય નથી. શું પ્રભુ ! સાધુઓને સારાં
સારાં ભોજન વહોવરાવીએ, તેમને જોઈએ તેટલાં કાંડે કવર આપીએ, તેમને એલાઓ મેળવી
આપવામાં મદદ કરીએ, તે વેળા વધારેમાં તેમને કંઈએ લલવામાં દરેક મદદ આપીએ તો સુકિતમાં
તમારી પાસે અમારોથી ન અવોય ? ત્યારે શું કોઈ રસ્તો જ નથી પ્રભુ ! આ તો તમારો કેવો સ્વાર્થ ?
ત્યારે પ્રભુ ! કાંઈ નવો પથ કાઢીએ તો સુકિત ન મળે ? સાંભળ્યું છે કે છેલ્લાં કેટલાંક
વર્ષોમાં તવા પથો કાઢીને કેટલાંક મહાન પુરુષો તમારા ચરણને પ્રાપ્ત થયા છે, તો થોડાંક
ભેંસો મેળવી નવો પથ કાઢતાં તો અમને આવડે સાહેબ ! ના ત્યારે હવે ? ત્યાં પડી
રહો ? અંદર એતે સાહેબ સંતાપકારક જવાબ કહેવાય ? અનાદિકાળનાં આપે ભિન્ન વિનો
અમને અહિં કેમ ગમે પ્રભુ ! દિક્ષા લ્યો ? વાંહ સારા રસ્તા ! ત્યારે આ દુકાને, લક્ષ્મી, સ્ત્રી,
બાલકો, સર નાઈટ, ને એમ. એ. બી એની ડીગ્રીઓ કે જે લોહીકું પાણી કરીને મેળવી
તે નકમીજ કે ? ના પ્રભુ તે તો નો જને ? શું ગાંઠ બાંડે કરી આવી ન સંકાય આપની
પાંસે ? કહો તો બાહુ મારે તે આપીએ ! હમણાં તો વિમાનોનાં પણ ખોટ નથી
પ્રભુ ! એમ પણ નહિ પહોંચાય ? ત્યારે શું કરવું ! શું રસ્તો બંધ છે ? તે રસ્તે ઘોર તિમીર
ઢળેલું છે ? ના ! તેના શો ભો છે ! સાહેબ ! અમારે અહિં તો હવે ઇલેક્ટ્રીક લાઇટો સસ્તી થઈ
ગઈ છે ! કોટસ્નોનો તો પાર નથી. તેનાં એજવાળે નહિ અંધાય ? શું રસ્તો જરૂરી
નહિ ? એવું તે શું અંધાઈ સુકિતનાં માર્ગમાં આવે છે કે બીજાનાં દોષોથી પણ ન બંધાય,
શું સમ્રે લાઈટ ન આવે પ્રભુ ? હે ! નહિ ? ત્યારે હા ! હા ! સંમંજ્યો પ્રભુ ! અનાદિકાળનું
અજ્ઞાને તિમીર આત્મ પ્રવાસીને પ્રભુ પદ પહોંચવાનાં રસ્તામાં છવાયેલું છે ! તે હીન્ટસ કે
ડીઝ બેન્યુનીઅરનાં જ્ઞાનસોથી નહિ નંધ ? એ જ્ઞાનસંતો એવા સંદર્શકી દુકાનેથી લેવું
જોઈએ કે તે પોતાનાં જ્ઞાન પ્રકાશ માનવનાં હૃદયનાં ઉદા બાગમાં પાડી તેને કેવળ જ્ઞાન-
મય બનાવી દે ? ને અનિલેય તિમીરથી છવાયેલા માર્ગને પ્રકાશીત બનાવી પ્રભુ પદ બતાવે ?
પ્રભુ અત્યારે તો અહીં ઘણાં સાધુઓ-ગણિઓ-સન્યાસો ને આચાર્યો વિચરે છે, તેમની દુકાને
પણ ધમધોકાર ચાલે છે, એ દુકાનેદારો ! કાંઈ એવું જ્ઞાનસં આપશો કે પ્રભુ પદનો રસ્તો જડ ?
Thank. ચેકસ મંજશે !

અમે કોણ છીએ ?

વાણિયા કે શ્રાવક ?

સિંહ કે શિયાળ ?

તમે કોણ છો ? એ સવાલના જવાબમાં ઘણાખરા જૈન ભાઈઓની રૂઢિ અને દિવાળ આજકાલ એવા જોવામાં આવ્યા છે કે—હવે સવાલના જવાબમાં તેઓ તરતજ દહીં દે છે કે—“અમે તો વાણિયા છીએ !” જાણે ‘વાણિયા’ એ શબ્દ તેઓને જૈનધર્મની સાથે સાથે તેમને તેમના પૂર્વજો પાસેથી અમૂલ્ય અને અલભ્ય વારસામાં મળ્યો હોય ! તેમની ગતિ પેલા સિંહના બાળકના જેવી થઈ ગઈ છે ! પોતાના ટોળામાંથી જુદો પડી જઈ બકરાના ટોળામાં પગાઈ પોપાઈ—નાનપણમાંથીજ—તે પોતે એક બકરું છે, એમ માનવા લાગ્યો. બકરાંઓ જે જે આચરણ આચરતા તેવાંજ આચર્યો તે આચરવા લાગ્યો. પોતાની જાત અને જાતિ સ્વભાવને બૂલી જઈ—પોતાની અપારશક્તિને બૂલી જઈ—છોડી દઈ તે શંક શિયાળાઓના બચથી બચીત થતો અને તેને જોઈ પ્રભાવન કરી જતો. એવામાં એક દિવસે પોતાના જેવાજ બીજા સિંહને જોઈ તેને પોતાના સત્ય સ્વરૂપનું બાન—ગાન—થયું. પછી મંબીર સિંહનાદ કરી, પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ પ્રકટ કરી પોતાના વનરાજ એ નામને સાધ્યં કયું. આજકાલના અમારા જૈનોની તે સિંહના બાળક જેવી દશા થઈ છે. અથવા તે વૉલ્ફબૉય (wolf boy) કે જે સિંહદરના અનાયાસમાં રહી મનુષ્ય પુત્ર છતાં, ન્હાનપણથીજ બકરાંઓની સાંજતમાં રહી અને તેમનાથી પગાઈ-પોપાઈ પોતાના ખરા સ્વરૂપને બૂલી ગયો. સીધી રીતે પગપર ન ચાલતાં હાથ અને પગ બન્નેથી ચાલવા લાગ્યો એટલે કે તેણે ચાલવામાં પશુની રીતને અંગીકાર કરી, મનુષ્યની બાળા શિખવાના અભાવમાં તે મુઝો રવો અને બકરાંઓની જેમ રડો પાડવા લાગ્યો. અહંસાસ ? કે તેજ સ્વરૂપ અમારા હાત્રી પુત્ર જૈનોનું—અરે અમારા શાસનનાયક મદાવીર પરમાત્માના અનુયાયીઓને પ્રાપ્ત થયું છે. સર્વદા વાણિયાઓના વધારે સદ્-વાસમાં આવવાથી પોતાની ખરી સ્થિતિને બૂલી જઈ પોતેજ વાણિયા થઈ એકા છે ! !

બ્યારે તેમને પૂછવામાં આવે છે કે ‘બાઈ સાહેબ, શોઃ સાહેબ, આપ વાણિયા કેવી રીતે થયા ?’ તો તરતજ જવાબ મળે છે કે—“આપણો ધર્મો—વેપાર—વાણિજ્ય છે. એટલા માટે આપણે તો વાણિયાજ છીએ !”

અહિં ખાસ લક્ષમાં રાખવા જેવી અને વિચાર કરવા જેવી વાત છે, અને તે એ છે કે—જો વાણિજ્ય-વેપાર કરવાથી કોઈ વાણિયા દહેવાળા હોય તો આખી દુનિયામાં જેટલી કોમો-વેપાર કરે છે (જેવી કે—યુરોપિયન, અમેરિકન, આફ્રિકન, ચીનાઓ અને જાપાનીઓ વિગેરે અને હિન્દુસ્તાનની બોળ, મેમણ, પારસી, વૉરા વિગેરે કોમોને પણ) તે કોમો પણ વાણિયાજ દહેવારો. પરંતુ અમે તો પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ કે—ઉપર જણાવેલી બધી કોમોના સોકો વાણિજ્ય એટલે વેપાર કરે છે છતાં, પણ વાણિયા દહેવાળા નથી. તો પછી જૈનોની ઉપરજ વાણિજ્ય એવો કયો મોટો ઉપકાર છે કે—જેથી તેઓ પોતાને વાણિયા ! વાણિયા ! ! દહેવરાવવાનું અત્યંત પ્રિય લાગે છે ! તેનું કારણ એ સમજી શકતા નથી. કિતર અને પૂર્વ હિન્દુસ્થાનના જૈનો ‘વાણિયા’ એ શબ્દને કોઈ પણ દિવસે પોતાના

બોલવામાં આવવા દેશે નહિ ! કારણ કે વાણિયા એ શબ્દને તેઓ ધણીજ હલકાનું નામ રાખી શકે છે.

શ્રીમદ્-આદિનાથ ભગવાનના સમયમાં જાતિભેદ મળી શકતો નથી. તેમણે પ્રરેષણ જૈનધર્મના માર્ગે ચાલવાવાળાનાં 'જૈની' અથવા 'આવક' કહેવાયાં. તેમના સંપુર્ણ શરીર ભરત્યકવર્તીએ શ્રાવક વર્ગની ભક્તિ કરી, તેમનું ભરણપોષણ કર્યું; અને તેમને સેનાનાની જોડાઈ (યોગપવિત્ર) પહેરાવી સુશોભિત કર્યાં; કાલાંતરમાં તે ઉપયોગી વસ્તુને ગેરઉપયોગ થયો, મરતનો ખીચડો ખાવાની લાલચમાં લપટાએલા, સસ્તં, આળસુ અને ઝાઝા ધૈર્યવાળા મનુષ્યોએ ગળામાં જોડાઈ નાંખી લીધી. તેમનું ભરણપોષણ સુખેથી થતું ગંધું તે એટલે સુધી કે સુઅવસર અને સુસમય હાથમાં આવતાંજ તે લોકોએ પોતાનો એક-સપ્તાય બનાવી લીધો. તે લોકો બ્રાહ્મણ એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા ત્યારમતીર્થકર જગદુદ્ધારક શ્રીમહાવીર પરમાત્માના સમયમાં ચારે વર્ષ હયાત હતા. શ્રીવીરપ્રભુના કથન પ્રમાણે-તેની આરાધના-જો ને પ્રાણી, પુદ્, અન્તઃકરણથી જૈન ધર્મને માનશે, તેજ જૈની અથવા શ્રાવક કહેવાશે, ખીજ નહિ ! વર્ણભેદની પ્રાંતિ જૈનધર્મમાં બિલકુલ ટકી શકતી નથી. શ્રીચરમતીર્થકરના અનુયાયીઓ એ પ્રકારના હતા:—

૧. જેઓએ સંસાર ત્યાગ કર્યો તેઓ 'શ્રમણ' કહેવાયા.
૨. જેઓએ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી ધર્મની આરાધના કરી તેઓ 'શ્રાવક' (શ્રાવક) કહેવાયા. પછી તે કોઈ પણ વર્ણને હોય !

હિંદુ ખીજ નામના આદો એટલે શ્રાવકોની વંશપરંપરામાં આજકાલનો જેવી સંમોજ છે, પછી તે ગમે તો વીસા-દસા આસવાળ, શ્રીમાળ કે પોરવાંડની નામથી પ્રસિદ્ધ હોય !

આ કથનથી એ તો સિદ્ધ થઈ ચૂકું કે-કોઈ સમયમાં પણ જૈન ધર્મના અનુયાયીઓ ચારે વર્ણમાંથી કોઈ પણ એક વર્ણથી પ્રસિદ્ધ થયા નહોતાં. તે સાથે એ પણ સ્વયમેવ સિદ્ધ છે કે શક્તિ વ્યાપાર એજ જૈનસમાજનું કર્તવ્ય-કામ-નથી. જુઓ ! વસ્તુપાળ અને તેજપાળ શબ્દમંત્રી હોયને પણ જૈન ધર્મને (પ્રચારને) મારે કેવો પ્રયત્ન કર્યો હતો !

શબ્દસ્થાનોની તરફ નજર નાંખી જોશો તો યોડા વખત પહેલાં લગભગ બંધા સંસ્થાનો (katharses) માં ધણા ખરા મોટા મોટા 'ઓદ્ધાઓ-દિવાન વિગેરેના-જૈનોથીજ સુશોભિત હતા પણ અદસોસ (!) કે, તેઓમાં વિદ્યાને અભાવ હોવાથી વિદ્યાદેવીના કૃપાપાત્રોએ તેમની ઉપર હુમલો કરી કળજો-મેળવ્યો.

વાણિયા અથવા વૈસ્યવર્ગ એ નામ જૈન સમાજને હરગીજ લાગુ પડતું નથી. જો કે, જૈન ધર્મનું મૂળ હિન્દુસ્થાનમાં છે અને હિન્દુસ્થાનમાં રહેવાથીજ જૈનો હિન્દુ કહેવાય છે તો પ્રભુ ધર્મને લઈ જો વર્ણ વૈષ્ણવ ધર્મમાં કાયમ કરવામાં આવ્યો છે, તે વર્ણ કે વર્ણ જૈન ધર્મ માનવાવાળાઓનો સાથે કંઈ પણ સંબંધ રાખી શકતા નથી. જૈન ધર્મ પાળવાથી અમારો સમાજ "જૈન સમાજ" એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. અમારામાં ઘણો વધારે ભાગ ક્ષત્રિયોનો છે. (જુઓ, જૈન કોન્ફેરન્સના રિપોર્ટને છેલ્લો ભાગ અને બીકોનેરના ગોરંજીએ લખેલ પત્રો) તો પણ હવે અમે પોતે પોતાને ખીજ વર્ણમાં દાખલ કરી શકતા નથી. અમારાં વર્ણ, જાતિ અને ધર્મ જે કંઈ છે તે સૌનો સમાવેશ 'શ્રાવક' એ એકજ શબ્દમાં થઈ નાંખ્યો છે.

વૈસ્યો એટલે વાણિયાઓનું કામ લંડાઈ (war) ટંટો કરવાનું નથી પણ વર્ણશ્રિત તેમનું કામ ફક્ત વેપાર-રોજગાર કે-ધણી કરીને દેશની દોલત વધારવાનું છે. તેઓની ધર્મસંબંધી અને સંસાર સંબંધી વ્યવસ્થાઓનું શક્ષણ કરવાનું કામ ક્ષત્રિયો ઉપર રાખવામાં આવ્યું છે,

એટલા માટે વાણિયાઓ બહુ બીકણુ હોય છે અને તેમના નામની છાયા અમારા આદ્ય-
 શ્રાવક-વર્ગની ઉપર પડી જવાથી ભય એ સજ્જ તેઓનું ધર પકડીને બેસી ગયેલ છે. તે
 બધને 'દયા' નો ઝખો પહેરાવી વધારે પુષ્ટ કરેલ છે. બેસાડે ! દયાનો ખુડો જેવો જૈન ધર્મ
 કહાવ્યો છે, તેવો દુનિયામાં કોઈ પણ કહાવી શકે તેમ નથી અને જ્યાં સુધી આ દયાનો
 સદુપયોગ થાય ત્યાંસુધી સ્વપરોપકાર થઈ શકે છે. પરંતુ જ્યારે આના અર્થનો અનર્થ કરી
 નાંખવામાં આવે છે ત્યારે તેના (દયાથી) થી ધર્મપક્ષ અને સંસારપક્ષને બહુ જ હાની પહોંચે
 છે. જુઓ ! અમારાં જ્ઞાત, માલ, અને ધર્મના રક્ષણ માટે દયામય ધર્મની સાથેજ શ્રી આદિ-
 નાથ ભગવાને પુરૂષની બેતર કળાઓ શિખવાડી છે. કોઈ પણ પ્રાણીને વગર કારણે સતા-
 વવો તેની ઉપર ખાર કરવો અને તેનું જીવંત આહવું એ પાપનો હેતુ છે, પરંતુ જ્યારે બીજને
 માણસ પોતાના ધર્મની ઉપર અથવા આખરની ઉપર ખાર કરે છે, ધા કરે છે, પ્રહાર કરે છે,
 તો ધર્મ અને આખરના રક્ષણ માટે સ્વદયા અને પરદયા એ બેનો વિચાર કરી તેના જવાબ
 દેવાની મના દરવામાં આવેલ નથી. દ્રષ્ટાંત તરીકે-વૈશાલીય નગરીના મહારાજા ચેટકની તરફ
 દ્રષ્ટિપાત કરો ! તેઓએ યુદ્ધ દરમિયાન વખતે પણ દયાને દૂર દરી નહોતી. યુદ્ધ મંથ થયા પછી
 હાથી ઉપરથી ઉતરી પ્રતિક્રમણ-પરિક્રમણ-દરતા હતા. કુમારપાળ રાજાએ ધર્મરક્ષણને
 માટે પોતાના બનેલીની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું. પહેલા કાલિકાચાર્યજીએ પોતાની સાધ્વી ભગિ-
 નીના ચારિત્રને અખંડિત રાખવાના હેતુથી ગર્દભિલે રાજા સાથે સંઘામનો રંગ જમાવ્યો
 હતો. મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળે ૫૩ યુદ્ધ કર્યા હતાં. એવા એવા અનેક દાખલાઓ જૈન
 ધર્મના આપણા મધોમાયી મળી આવે છે.

અમારૂં પ્રસ્તુત બળ અને પરાક્રમ આ 'વાણિયા' રાજના યશમાં વ્યાપ્તિ રૂપે થઈ
 ગયાં. જો કે આ સમયના શાન્તિમય રાજ્યની છાયામાં જળ અને પરાક્રમની જરૂર નથી તો
 પણ આપણે શા માટે આપણો વર્ગ બદલી નાંખી શ્રાવકને બદલે વાણીયા કહેવરાવી જુઓ
 પદ્ધતિ અથવા પદ્ધતિ ઉપર આરોહ થવું જોઈએ ? ધર્મ અને ધધાના કારણથી અમે બિલકુલ
 વાણિયા નથી ! આશા રાખીએ છીએ કે આપણા સ્વામિજીપુત્રો આ તરફ ધ્યાન દઈ પોતે
 પોતાને 'વાણિયા' કહેશે અથવા કહેવરાવશે નહિ. પરંતુ જો દયાસાગર છે અને એક
 ક્ષીડિને પણ સતાવવા કે હેરાન કરવા માગતા નથી તેવા સાધુઓ, શ્રાવકો, રાજાઓ મહારા-
 જાઓ પોતાના ધર્મ અને આખરના સંરક્ષણ માટે પોતાના બળ, વીર્ય અને પરાક્રમનો ઉપયોગ
 કરી પોતાના (જની અથવા શ્રાવક) નામને સુરોભિત કરશે ! તથાસ્તુ !

અનુવાદક પં. ઉદયચંદ લાલચંદ.

આ લેખના મુળ લેખક શીવુત ગુલાબચંદજી દ્વારા અમ. એ. છે. તેમણે આ લેખ દિવસમાં
 ફોન-રસ દેરદડમાં યોગ્ય વર્ગ ઉપર પ્રદટ કરેલો તેનો આ અનુવાદ છે.

શીતળાની રસી વિષે મીઠા ગાંધીના અતઃ-મીઠા ગાંધીએ મહાત્મા ખાતે હોમ-
 રોડ દોલમાં શીતળાની રસી બાળે એક ટુંક બાપજી કરતાં જણાવ્યું હતું કે " શીતળાની
 રસી મુકાવની એ દિવસોની ધાર્મિક આરથાઓની વિરૂદ્ધ છે અને જેઓના અંતઃકરણને
 તે સામે વાંધો હોય તેઓને રસી મુકવાની રજા પાડવી જોઈએ નહીં. રસીના લાભો માટે
 ખારી ખાત્રી થઈ નથી. જેને રસી સામે ધાર્મિક વાંધો હોય તેમને સત્યાગદની લડત માટે
 જીવનમુદત સુધી અને જેઓ જેલમાં જતા ત્યાર વાય તેમને જાહેર પ્રાણ એટલે આપણે જોઈએ."

મહુમ નરરત્ન શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઈ. નાં વિધવા શેઠાણી ડાહીયાઈનો દેહોત્સર્ગ. ૨૭

મહુમ નરરત્ન શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઈ. નાં વિધવા

પત્ની ડાહીવાઈનો દેહોત્સર્ગ.

અમેને જણાવતાં અત્યંત દીલગીરી થાય છે કે જૈન કોમના સંતોનુ પ્રત્યે આબુપણુરૂપ, સંઘાત શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઈ. નાં ધર્મશીલ પત્ની શેઠાણી ડાહીયાઈ ૬૦ વર્ષની વયે ગત માસની તા. ૧૭ મી માર્ચ શુક્રવાર સવારના દેશ વાગે મુંબાઈમાં તેમના પેડર શેઠના નિવાસના બંગલામાં આ ક્ષત્રી દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયાં છે.

મહુમ શેઠાણી ડાહીયાઈ અમદાવાદના પાછીઆની પોળના રંદીરા શા. કિશોરદાસ પુંમથાનાં પુત્રી હતાં.

તેઓ સ્વભાવે ઉદાર, પરાપકારી, દયાળુ અને ધર્મનિષ્ઠ હતાં. ગરીબો પ્રત્યે તેમનું અતઃકરુણ સદા દ્રવ્ય હતું. તેઓએ આપણામાં જે જે મુખ્ય મુખ્ય તીર્થો, કહેવાય છે. તે દરેક તીર્થોની ભત્રા કરી હતી, અને જે જે સ્થળે પોતે જતાં, અને જે જે સંસ્થાઓની પોતે મુલાકાત લેતાં તે દરેક સંસ્થાઓને પોતે પદરથી મદદ કર્યા વિના રહેતાં નહિ; તેમજ ગરીબોને સદાય આપતાં. ગરીબો પ્રત્યે તેમની દયા તેમજ સ્ત્રી કેળવણી પ્રત્યે તેમનો આહુ એ તેમના જીવનમાં આદર પ્રત્યે હતાં. તેઓએ ધાર્મિક, જ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ અર્થે અને જૈન સ્ત્રી સમાજની ઉન્નતિની પ્રગતિ અર્થે અમદાવાદમાં પોદીના ડહેલામાં પોતાના નામથી જૈન પાઠશાળા ખોલાવી હતી જે હાલ ડાહીયાઈ પાઠશાળાના નામથી ૧૫ વરસ થયાં થાય છે અને તે પછુ પ્રણુ સારા પાયાપર તેનું બંધારણ કરવામાં આવેલું છે. તેમજ પાઠશાળાની પછુ ધણી સારી વ્યવસ્થા થાય છે. સંસ્કૃત શિખવનાર શાસ્ત્રીઓ અન્ય જૈન કન્યાશાળાઓમાં જાણે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે પરંતુ આ શાળામાં જૈન સ્ત્રી સમાજમાં સંસ્કૃત, જ્ઞાનને વિસ્તૃત કરવાના હેતુથી શાળાની શરૂઆતથીજ સંસ્કૃત શિક્ષકની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે, તેમજ કુર્મના અભ્યાસ સાથે ગુજરાતી, સારૂ લખી વાંચી જાણવોનું શિખવવાને માટે એ સ્ત્રી શિક્ષકોની પણ નિમણુક કરવામાં આવી છે, તે બહુ ખુશી થવા જેવું છે.

તેઓ સખેશ્વરજીમાં હાલ જે ધર્મશાળા બંધાય છે તેમાં આપણાં મહુમ પરાપકારી શેઠાણી ડાહીયાઈએ રૂપિયા માંચ હજારની મદદ આપી છે. સોલાપુરમાં પોતાના મહુમ પતિએ સ્થાપેલ શેઠ વીરચંદ દીપચંદ અનાથાશ્રમમાં પોતે ધણી સારી મદદ વખતે વખત મોકલાવતાં હતાં. તેમ અવસાન સમયે પણ રૂ. ૬૦૦ મોકલાવ્યા હતા. મહેસાણાની પાઠશાળાને પણ તેઓએ સારી મદદ કરી હતી. સાંભળવા પ્રમાણે તેઓ ખાનગી રીતે ધણું ગરીબોને મદદ આપતાં હતાં. અને તેમણે પોતાની હયાતિમાં નાની મોટી મળી આશરે રૂ. ૪૦ હજારની સંખાવત કરી છે. એક સામાન્ય સ્થિતિમાંથી પોતાના અર્થે અને બાહુબળે ઉન્નત સ્થિતિને સપ્રાપ્ત કરનાર, અને જૈન પ્રગતિ અર્થે કોમનાં ઉચ્ચમાંનીને માટે સમર્થ પ્રયત્ન યોજનાર આપણું શેઠ વીરચંદ દીપચંદનાં તેઓ પત્ની હતાં અને પોતાના પતિના પરમે આલી પતિના આદર્શ અને પરમાર્થગુણનું અનુકરણ કરી પોતે જે જે જૈનકોમના લાભાર્થે સંખાવતો કરી છે તેજ તેમનું સાજન્યપણું અને કોમ પ્રત્યે લાગણી બતાવી આપે છે. પોતે અવસાન વખતે પણ નિરાશ્રીતોને આશ્રય નિમિત્તે ધણીજ સારી અને મોટી રકમની ઉદાર સંખાવત કરી છે તે જાણી બહુ આનંદ થાય છે. તેઓ શેઠનાં છેલ્લાં પત્ની હતાં. તેમને પુત્ર સંતતિમાં શેઠ બોગીલાલબાઈ છે કે જેઓના કાર્યની કદર ખુબ જમણે આપણા પ્રતાપી પ્રિટિશ

શહેનશાહે જે પી. નો માનવતો ઇશ્વરના એનાયત કર્યો છે. જેમણે પોતાનાં માતૃશ્રીના અવસાન સમયે પોતાની વંતસલ માતાની ઇચ્છાને સમ્મત થઈ તેમની સહગતિ અર્થે, સ્મારક અર્થે મોટી અને સારી રકમ સારા કામ પાછળ ખર્ચવા કાઢી પોતાની વંતસલ પુત્ર તરીકેની ફરજ અદા કરી છે, તેઓશ્રીને અગ્રે સુચન કરવા રબ લેખએ છીએ કે અત્રે ચાલતી શ્રી જૈનશ્વેતાંબર મૂ. પૂ. બોર્ડિંગ કે જેના પોતે મેમ્બર છે અને જે બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓના સંસ્કૃત જ્ઞાનના વૃદ્ધિર્થે, પોતાને ઘેરથી પગાર આપી શાસ્ત્રી રવિદતની કાયમને માટે ગોઠવણ કરી બોર્ડિંગને ઉપકૃત કરી છે તે સંસ્થાને સહાય કરી ઉપકારને વૃદ્ધિગત કરશે અને વિદ્યાર્થીઓના આશીર્વાદ મેળવશે એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ. તેમના દ્વિતિય પુત્ર શેઠ સારાભાઈ કે જેઓ ૨૧ વર્ષની પુખ્ત વયે આશરે દશ વર્ષ થયાં ગુજરી ગયા છે. શેઠ સારાભાઈએ સારી કેળવણી લીધી હતી. તેમની સાથે જેમને ગાંઠો પરિચય હતો તેમના કહેવા મુજબ તેઓ અરેબર સહયુગ્મશીલ બુદ્ધિશાળી અને ક્રોમને આશાજનક હતા. તેઓના અકાળ મૃત્યુને લીધે તેમનાં વંતસલ માતા-પિતાને જીવે અવસ્થામાં એક અસહ્ય કારીજખમ લાગ્યો હતો. તેમના પિતાશ્રી શેઠ વીરચંદ. ભાઈએ તેમની સહગતિ અર્થે રૂ. ૪૦૦૦૦) ચાલીશ હજાર જેવી નાદાર રકમ સારા કામ પાછળ ખર્ચવા કાઢી હતી જેનું શેઠ સારાભાઈ સ્કૉલરશીપ ફંડ હાલ ચાલે છે, અને આપણી જ્ઞાતિઓના ઘણા બધાઓને તેમણે વિદ્યોત્તેજન અર્થે સ્કૉલરશીપો મળે છે. પુત્રીઓમાં બહેન જસુદ, મોતી અને બહેન રક્ષમણી હતી. જેમાંની કોઈ હાલ હયાત નથી.

બહેન જસુદનું લગ્ન અત્રેના પ્રખ્યાત શેઠ ત્રીકમલાલ વાડીલાલના મિ. શેઠ લાલભાઈની ઘેરે કરવામાં આવ્યું હતું અને બહેન જસુદ ગુદસ્ત થતાં બહેન રક્ષમણીનું લગ્ન શેઠ લાલભાઈ ઘેરે કરવામાં આવ્યું હતું. બહેન રક્ષમણીને રમણભાઈ કરીને પુત્રવત્ત છે, તથા બહેન મોતીનું લગ્ન શેઠ કેશવલાલ વીરચંદ ચાલીશ હજારવાળા કહેવાય છે તેમને ત્યાં કર્યું હતું. આવી રીતે તેમનું કુટુંબ જૈનકોમમાં તેમજ અત્રે એક અમગણ્ય અને મોભાદાર ગણાય છે. મહુંમ નરરત્ન શેઠ વીરચંદભાઈના વિરહ માટે સમસ્ત જૈન કોમ આંસુ ઢાળે છે. તેમના કરેલા કોમ ઉપર ઉપકારો, તેમની બળવેલ સંપ્રદાયે ભક્તિ અને સેવાઓ અભિવંદનીય છે. તેમનાંજ એક ધર્મશીળ પત્નીના સ્વર્ગગમન માટે અમે દીલગીરી પ્રદર્શિત કરીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે દરેક શ્રીમંત બાનુઓ આનું અનુકરણ કરશે. છેવટે મહુંમના અમર આત્માને અખંડ શાંતિ મળે તથા તેમના કુટુંબને દિલાસો મળે એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ.

શ્રી મહાવીર જયન્તી.

શ્રી મહાવીર જયન્તી—અને ગઈ ચૈત્ર સુદ. ૧૩ ને રવિવારે સાંજના સાડાસાત વાગે વીસાશ્રીમાળી નાતની વાડીમાં આપણા ચરમતીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુની જયન્તી ઉજવવાનો મેળાવડો થયો હતો. તે પ્રસંગે વાડીને તોરણોથી, વાવટાથી અને દરવાજાથી ચણ-ગારવામાં આવી હતી. દાર આગળ આવકાર આપનારું બેનું વાગી રહ્યું હતું. એક આસનપર શ્રી વીરપ્રભુની છબી મુકવામાં આવી હતી અને તેને પુષ્પની માળા પહેરાવવામાં આવી હતી. કામ ૮૧ વાગે શરૂ થયું હતું. પ્રારબમાં જૈન કન્યાચાળાની બાળાઓએ પ્રભુ સ્તુતિ ગાઈ હતી. તે પછી ઉપદેશ પ્રસારક ફંડ કે જેના તરફથી આ મેળાવડો કરવાનું કામ છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી અમદાવાદમાં ચાલી રહ્યું છે, તેના સેક્રેટરી રા. મુળચંદ આચાર્ય, વૈરાટીએ આ-

મંત્રણ પત્રિકા વાંચ્યા પછી ઉપદેશ પ્રસારક ફરંગી, જે હે-ડબ્બીલો ત્યાં બેઠેલામાં આવ્યા હતાં, તે હે-ડબ્બીલ વાંચી તે ફરંગી ઉદ્દેશ શો છે તે કહી બતાવ્યું હતું. તે પછી કવિ સાં-કળયદે બનાવેલું જોતોની ઉન્નતિપ્રેરક ગીત બાળાઓએ ગાયું હતું. ત્યારબાદ પ્રમુખ તરીકે શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈને ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા. પ્રથમ મુળયદે આશારામે મહાવીર સ્વામીના સત્તાવીસ ભવનું વર્ણન કર્યું હતું, તે પછી પંડિત પ્રભુલાલે મહાવીર સ્વામીના જન્મથી તે દીક્ષા સુધીનું વિવેચન કર્યું હતું, તે પછી પંડિત ભગવાનદાસે દીક્ષાથી તે કેવળ-જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સુધીનો જીવન ચરિત્રનો ભાગ કહ્યો હતો. તે પછી રા. મણિલાલ નયુભાઈ દોશી બી. એ. એ કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી તે નિર્વાણ સુધીનું તેમનું જીવન ચરિત્ર તથા તે ઉપરથીઆપણે શો બોધ લેવો જોઈએ તે વિસ્તારથી જણાવ્યું હતું; તે બાપણુ ધારુજ મનન-નીય, ઉપયોગી અને વિદ્યતા ભરેલું છે જે આવતા અંકમાં પ્રકટ થયેલું વાચકના જોવામાં આવશે. તે પછી રા. રા. પોપટલાલ કેવળયદે શાહે ઉત્તમ ચારિત્રના નમુનારૂપ પ્રભુનું ચરિત્ર હતું, અને દરેક ઉચ્ચ જીવન ગાળવાના ઉત્સુક જીવને અનુકરણ કરવા લાયક છે, તે સંબંધી વિવેચન કર્યું હતું. જે વિસ્તારથી આવતા અંકમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે. તે પછી રા. અંબા-લાલ બુલાંખીદાસ શાહે મહાવીરની અનુપમ સેવા, બુદ્ધિનો વિચાર કરી આપણે પણ જેને તેમજ જન હિતાયે કાર્ય કરવું જોઈએ તે સંબંધી હૃદયગમ ઉપદેશ આપ્યો હતો. તે પછી પ્રમુખે જણાવ્યું જે સુનિમહારાજ શ્રી નેમવિજયજી સરિજીએ પ્રભુના કલ્યાણક, ઉન્નવવાને નિમિત્તે જે વરયોગીની યોજના કરી છે તે સ્તુત્ય છે તેમ આવા મેળાવડા પણ કરવા જોઈએ, કારણ કે તેથી જોતોમાં એકતા વધે છે, અને પ્રભુના ગુણનું સ્મરણ કરવાનો પ્રસંગ મળે છે, એમ જણાવ્યું હતું. પ્રમુખનો, શ્રોતાવર્ગનો, વાડી વાપરવા આપનારનો ઉપકાર માની શ્રી મહાવીર સ્વામીનો જન્મ ઉચારી મેળાવડો ૧૦૧ વાગે અંતમ થયો હતો. આ વખતે પ્રમુખે ઉપદેશ પ્રસારક ફરંગી લાઈફ મેમ્બર થઈ ફરંગી અભિવૃદ્ધિ ધમ્મી હતી.

સાગર શરણે દ્વરણ:

(કંવાંલીમાં હરિગીત.)

સદ્બુદ્ધિના સુખદત્તરંગ તું, બુદ્ધિસાગર ! રેસેતો;
પ્રકટે અનંત તું વિશ્વત્યાં, રસ ચેતના એ ગર્ભેતો !
ગર્ભે અંદા ! હરે સદા તું, હાસ્ય ઉલ્લાસે ભર્યો;
સાંભળી આકર્ષણે, તુજ શરણ આશ્રય મેં ધર્યો !
સારાદ્ર ગિરિ નારાયણી, શ્રી સરસ્વતી પદ અરણ્ય હું;
એકાંત શાંતિમાંલ રમજુમ, રમતું નિભેય નાયતું.
પ્રિય પ્રાણ પરિમળ પ્રકૃતિનો, મુજ ઉપરે સ્થેરાવતું;
પરમાત્મ જીવનામૃત ભર્યો, તુજ લલિત ચરણ વિરામું હું !
સાગર ! શરણ અરણ્યાં અનેક, વહે રસાત્મા તું પરે !
તારે હૃદય રસ મોહિતકો, નિર્મેળ સરળ મનને મળે;
પરમાર્થે દ્રષ્ટો ! તુજ નયનની, જ્યોતને અભ્યર્ચના;
જીતેન્દ્રિય મુનિરાજ ! આત્મસંજે તું સાધુ ! વન્દના,

મહુડી-સાબરમતી તીર

ચેત્રી બીજ સંવત ૧૯૭૨ વડોદરાને રાજવડો.

લલિત.

પ્રેમના પરિમલ.

પ્રકરણ ૧ છું.

ચન્દ્ર દર્શન.

તારલીઆનાં મુખમાં ઝમકે,
નખે સરવરમાં કમળો લંગે;
બૂપર અમૃત ઝરણું ઝરતો,
ચન્દ્ર હિંચોળા ખાય.

પાદરોકર.

નવરોઝના આનંદ વસવનો આજે માંગલીક દિવસ છે ! સમગ્ર આશી શહેર આજે અદ્વિતીય આનંદના હિંચોળે ઝુલી રહ્યું છે. જ્યાં નજર નાખો ત્યાં આનંદ, આનંદ, અને આનંદ સિવાય કંઈ પણ દ્રષ્ટિગોચર ચતુર્થ નથી. રંગબેરંગી ધ્વજ પતાકાઓથી શોભી રહેલા રાજમાર્ગ ! તોરણો અને ટકોરખાનાંઓથી દસી રહેલાં આંગણુઓ ! મિલાનથી તૃપ્ત યાત્રીઓ યતાં બાલકોના આનંદ કલરવથી ગાઝ કોલા મહોલાઓ ! અને કાંઈકા પોપાકમાં સજ્જ થયેલાં ઘોડા, બેલાવવામાં મશગુલ થઈ ગયેલા ઇસ્કી-ખાંકા સિપાહીઓના અશ્વોના પદાધારથી કુચ કોલી-ધરણિનું સ્વામિત્વ ધરાવતા માટે આશી નગરીને જાણે પોતાના ઝાંરવનું અભિમાન આવી મદદ થયો હોય તેમ સ્પષ્ટ જણાયું હતું.

મોગલ બાદશાહ શાહજહાનના ગગન ચુમ્બીત સંગેમરમરી મહેલની સુન્દરતા પણ આજે સેંકડો ધણી વધી ગઈ હતી. સુવાસિત જળનો છંટકાવ, સ્થળે સ્થળે લંટપી રહેલી સુવાસ ફેલાવે જતી પુષ્પ માળાઓ અને બહુ મૂલ્ય હાર આચ્છાદનો (પડદા) થી તે અદ્વિતીય આકર્ષણીય બની રહ્યો હતો. નાના પ્રકારના રંગબેરંગી દીપક સમુદ્રમાં નાચકૂદ કરી રહેલી વિલાસ વૈભવની અપૂર્વ સામગ્રી, અને વિશાળ ઉદ્યાનમાં ઉમેલા એ મહોત્તમ રાજમહાલયમાં વસનાર સામાન્યશાળી રાજવંશીઓનાં સામાન્ય પ્રેક્ષકોમાં આશ્ચર્ય અને ઈર્ષ્યા ફેલાવી રહ્યાં હતાં.

રાજમહાલની શોભા અને શૃંગાર કરતાં, મોગલ બાદશાહના ઝાંરવર ગણુતા સુપ્રસિદ્ધ-અનમોદક મીનાખજારની સુન્દરતા કંઈ કિતરે એમ નહોતું. ત્યાં તો કોઈ જુદોજ રંગ જમી રહ્યો હતો. સર્વ પ્રકારની રમણિયતા ત્યાં વરસી રહી હતી, અને ખરે પુછવો તો દિવ્યતાનું દિગ્દર્શન જ અહિંયાં થઈ શકે તેમ હતું. જાણે સ્વર્ગના દેવતાઓને ઉધતા મુકીને સર્વ અંશર્ય અહિંયાં ના ઉતરી આવ્યું હોય ? !

મીનાખજાર એક લાલ પરચરની, ચતુષ્કોણકારે બાંધેલી ન્હાની પણ અત્યંત સુન્દર પણ આકર્ષણીય-છમારત હતી. તેની અંદરની બાજુએ ન્હાની ન્હાની દુકાનો કારેલી હતી, જેમાં દિલ્લીધરના જ્ઞાનખાનાની, રાજ્યના મોટા મોટા અંખીર ઉમરોવોની, અને પ્રસંગોપાત રાજરાણીઓનાં ધરની મુકુમાર-સુવાન-લલનાઓ જુદી જુદી જાતની લલીતદળાના અપૂર્વ નમુનાના ક્યવિક્કયાયે બેસતી, તેના દરવાજા પર સખ્ત બંદોબસ્ત રહેતો, ને તેમાં માત્ર અંખોનેજ પ્રવેશ કરવા દેવામાં આવતો. પુરુષ વર્ગે તેમાં બુલેચુકે પણ પ્રવેશી શકતે નહિ. મારખ ત્યાં તેનાં માથાની સલામતી જાણી હતી. વિશ્વનું બધું અંશર્ય અહિં

મેઝાં-ચયું-લાગતું-હતું. આજ આ નાનુક ઇમારતમાં આ મીનાબજારમાં, અનેક નવચુવાન-સુંદર-લલનાઓના મેળા ભરાયો હતો. ઉદ્યાનની નૂતન પુષ્પલતાઓ, ઉપર ઝૂકી રહેલી, અર્ધ-વિકસિત-પુષ્પ, કલિકાઓ પ્રમાણે ત્યાં અદ્વિતીય સૌંદર્ય અને વસ્ત્રાભરણના નાકમાં વિલસી રહેલો યુવતી, સમુદાય પોતાની દિવ્યતાનું દર્શન કરાવી રહ્યા હતા.

વરસમાં ફક્ત એક જ વાર આ મીનાબજાર ભરાતો હતો. સૌ કોઈ તેમાં રાજપુત્રીથી યા નારાજથી ભાગ લેતું હતું. તે નૃણથી આઠ, દિવસ સુધી ચાલતો હતો. તે ભરાતો ત્યારે સુગંધી દિપકોના મંદમંદ પ્રકાશ, ઉડાઉં ફેરી રહેલા પેતંગીયાં પ્રમાણે ત્યાં જમણ કરી રહેલી યુવતીઓના ભરગચ્છીના પોંધાં અને ચમકાશ મોટી રહેલા મણિમાણિક્યના અલંકારો પર પડતાં જાંબુ-મોહક દ્રશ્ય બની રહેતો હતો.

અપૂર્વ રૂપ રાશિના આ અદ્ભુત પ્રદર્શનમાં ત્યાં આમતેમ પરિજમણ કરી રહેલી એક અપૂર્વ લાલિત્યભર-સુંદર-વ્યક્તિ તરફ જુવો, ને તેના હિસાબે સંધણું વ્યર્થ જણાશે. આટલી બધી અપૂર્વ સુંદરતામાં સજ્જ થયેલી સુંદરીઓ ત્યાં સંચાર કરી રહી હતી, જેમાં પ્રેક્ષકોનું લક્ષ્ય ત્યાં ન જતાં એક કૃષાંગી પણ સર્વાંગ મનોહર બાલિકા તરફ જ આકર્ષાતું હતું. તેણે પોતાનું અંગ એક બારીક પણ સ્થામ વસ્ત્રથી આચ્છાદીત કરેલું હતું. અને આવેશમાં ને કાળા વાદળામાંથી ચમકાશ મારતી ધીનજી જેવી જણાતી હતી. તેની દિવ્ય કરલતાઓ માત્ર એક જ બહુમૂલ્ય હિરકવલયથી સુમંડિત હતી. નાકમાં બે મોટાં મોતીની-મંડી ધડી લાલી ઉડતી એક વાળી ને કાળા ભમ્બર જેવા કેશકલાપમાં માત્ર એક જ અનાદાત પુષ્પ જેવી ગુલાબ-કલી ખોસી હતી તેની ઉંચી હસ જેવી નાનુક ગર્દન પર એક રોકનદાર, હીરાનો હાર ચમકાશ મારી રહ્યો હતો. બસ! આજ તે બાળાનો સહુગાર! પોતાના પગની મુખમલની સપાટ નળે પોતાના બારથી દબાઈ જરો, એવી ધાંસતીથી તે પોતાનો પગ બાહુન ધીમેધી મુકતી હતી ને આમતેમ એક દુકાન પરથી બીજી પર ફર્યા કરતી હતી.

મેગલ બાદશાહ શાહજહાંન આ સમયે મીનાબજારની બેરોબર સામે આવેલા ખાસ મહેલના ચોકમાં રત્નજડિત-સુવર્ણ સિંહાસન પર બેસી બહુમૂલ્ય મોતીના પેડામાં રહીને મીનાબજારના સૌંદર્ય સંધાતું પાન કરતો હતો. આમતેમ નિદાબતાં હુંક, સમયમાં જ શાહની નજર આ સ્થામવસ્ત્રાવગુડિત-કૃષાંગી બાલા પર પડી, અને ખરેખર બાદશાહો આવા મીનાબજાર પોતાનાં તેજ, હૃદય ને ઇન્દ્રિયોને તૃપ્તિ આપવા મટી જ ભરતા હતા.

દિલીધર અનિમિષ નયને તે નાનુક પુષ્પ કલિકા તરફ જોઈ રહ્યો. તે બાલીકા એક દુકાન પરથી બીજી પર, અને ત્યાંથી વળી ત્રીજી તરફ એમ ઉડતા પેતંગીયાની માફક પરિ-જમણ કરી રહી હતી, પણ તે ચકોર દષ્ટિ બાદશાહની નજર બહાર જઈ શકી નહિ. તેના સૌંદર્યના કુટાડ પીતો પીતો-શાહ છેવટે તે બાળામાં લુપ્ત થયો. સંમથ બોરતવર્ધને સલાહ, એક અતિકથિત બાળાના સૌંદર્ય-દિપકનું કુડાળ-એ. ને. પાંસે ઉમેલા એને તરફ વળીને બોલ્યો:—“ઓહો! આટલા બધા તારાઓની વચ્ચે કુલી રહેલો આ અન્દ્ર કેવો સુંદર જણાય છે? રોશન! આવું રમણિય પુષ્પ તો શાહી ઉદ્યાનમાં જ શોભે નહિ વાર?”

“હા! જહાપનાહ! રાસ્ત છે. અમર હુકમ હોય તો જાહો અબધી એ કુલને ઉપાડી લાવવા તૈયાર છે.” રોશને રોશન કર્યું.

“ના! ના! બાદશાહ બોલ્યા તારા જેવા બીખારકાના લેખક જેવા કહણ હોય તે મુદ્દ પુષ્પનો સ્પર્શ થવો ન જોઈએ. મૂર્ખ! નાનુક હાથે જ તેવી સુકોમળ કળીને સ્પર્શ

કરી શકાય, તે જાણતો નથી ? પણ સત્વર જા, ને તે કોણ છે ? ક્યાં રહે છે ? ને તેની શું હકીકત છે, તેની ખાતરી લઈ આવ । ”

“ બચરોચશ્મથી બુદ્ધિવીદ । ” ને શીર જમીન સુધી ઝુકાવી રોશન ત્યાંથી અદ્રશ્ય થયો. દિગ્દીપ્તિ હજી વિચારમાં જ છે । કે થાભવા વિના આકાશ અદ્ધર શી રીતે રહ્યું હશે ?

બોર્ડીંગ પ્રકરણ.

શ્રી બક્ષિશ ખાતે આવેલી મદદ.

૨—૦—૦ રા. રા. મયાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ બા. બહેન જામુદના લગ્ન પ્રસંગની ખુશાલીના. અમદાવાદ ધાત્રીની પોળ.

૧૫—૦—૦ રા. રા. જ્ઞેસગભાઈ સાંકળચંદ. અમદાવાદ રોશીવાડાની પોળ.

૨૫—૦—૦ રા. રા. રોક દલસુખભાઈ વાડીનાલ બા. બહેન લીલાવતી બહેનના લગ્ન પ્રસંગની ખુશાલીના. અમદાવાદ રોક વીરચંદ દોપચંદની હવેલી.

૨—૦—૦ રા. રા. નાયાલાલ લક્ષ્મીભાઈ બા. ભાઈ ભગુના લગ્ન પ્રસંગની ખુશાલીના. અમદાવાદ ધાત્રીની પોળ.

૨—૦—૦ રા. રા. મોમચંદ ડાહ્યાભાઈ બા. બહેન ચંપા ડાહ્યાભાઈ દલસુખરામની દીકરીના લગ્નની ખુશાલીના. અમદાવાદ નાગજી ભુવરની પોળ.

૫—૦—૦ રા. રા. કેશવલાલ નગીનદાસ ગોધાવીવાળા.

૫૧—૦—૦

શ્રી લાયબ્રેરી ખાતે.

૫—૦—૦ રા. રા. સુલચંદ જીવચંદ. મુ. બચ્ચ.

૫—૦—૦ રા. રા. દલપતભાઈ મગનલાલ સાદરા.

૧૦—૦—૦

શ્રી માનિક મદદ ખાતે.

૪—૦—૦ રા. રા. જમનાદાસ સચંદ બા. સને ૧૯૧૬ ના માસ ફેબ્રુઆરી તેથા માર્ચની મદદના. અમદાવાદ વાઘણ પોળ.

૪—૦—૦ રા. રા. વઝીર વેલચંદભાઈ હિમેચંદ બા. સને ૧૯૧૫ ના નવેમ્બરથી તે સને ૧૯૧૬ ના ફેબ્રુઆરી સુધીના.

૮—૦—૦

રફાલરશીપ.

અને બોર્ડીંગના એક વિદ્યાર્થી જ્યે પ્રીતીઅસની પરીક્ષા પસાર કરી છે તે ખુના એમીલ-લચગની લાઈનમાં જવાનો હોવાથી તેણે અંગ્રેના સુપ્રસિદ્ધ રા. રા. શ્રીયુત રોક મણીભાઈ દલપતભાઈએ એક વર્ષ સુધી માસિક રૂપીયા વીસ સુધીની રફાલરશીપ આપવાનું કહ્યું છે તેના માટે તેઓ સાહેબનો મફત ઉપકાર માનીએ છીએ.

મદદ:—મહંમદ દાનવીર રોક મનસુખભાઈ ભગુભાઈના પુત્ર રત્ન રોક માણેકલાલભાઈ તરફથી બોર્ડીંગ ॥ એક વિદ્યાર્થી નામે કેસરીચંદ મોતીલાલ બચ્ચ નિવાસીને પેન્ડેંગ ફી તથા રફાલ ફી તથા ચોપડીઓની મદદ કરવામાં આવે છે. ચાલુ મામના સદર વિદ્યાર્થીના પેન્ડેંગ ફીના હકતાના વિષે મળીને તેને રૂ. ૩૦) મેઈસી, તંદ્રથી આપવામાં આવ્યા છે.

શ્રી દશમી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના

પ્રમુખ સાહેબનું ભાષણ.

મંગલં ભગવાન ચેરો, મંગલં ગૌતમ પ્રમુઃ ।

મંગલં સ્થૂલિમદ્રાઘા, જૈન ધર્મોઽસ્તુ મંગલં॥

જૈન બંધુઓ, ભગિનીઓ અને શૂદ્રસ્થો,

આ કોન્ફરન્સમાં ભાગ લેવા માટે દૂર દૂર પ્રદેશોમાંથી આપ સર્વેને આટલી મોટી સંખ્યામાં અત્રે પધારેલા જોઈ, મને અત્માનંદ થાય છે. આજની શ્રી દશમી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સનું પ્રમુખપદ મને આપવા માટે હું જૈન કોમનો અને ખાસ કરીને સુબાઈના શ્રી સંઘનો ખરા અંતઃકરણથી આભાર માનું છું. આ કોન્ફરન્સનું પ્રમુખસ્થાન લેવા માટે જ્યારે મને કહેવામાં આવ્યું ત્યારે મારા મનમાં કેટલીક આનાકાની ઓછ હતી; કારણ કે કોન્ફરન્સ કેટલાક વર્ષની વિશ્રાંતિ પછી ગયે વર્ષે મળી હતી, છતાં આ વર્ષે તે ફરીથી મળી શકશે કે કેમ, તે ખાખત ઘણા તરફથી શંકા બતાવવામાં આવતી હતી; પણ સુબાઈના કેટલાક આગેવાનો અને તેમાં ખસ કરીને યુવાન વર્ગનો દૃઢનિશ્ચય અને ઉત્સાહ જોવામાં આવ્યો ત્યારે તેમના આમંત્રણનો અસ્વીકાર કરવો એ આ ઉત્તમ સંસ્થાનો તેમજ તેના ઉત્તમ કાર્ય વાહકોનો અનાદર કરવા જેવું મને લાગ્યું, અને કેટલાક પ્રતિકુળ સંજોગો છતાં, તેમજ આવા મહાનકાર્ય માટે પૂરતી રીતે હું લાયક નહિ હોવા છતાં મારી શક્તિ મુજબ તેમાં ભાગ લેવો એ મારી ધરજ સમજ આપનું આમંત્રણ મેં સ્વીકાર્યું. અને મને સંપૂર્ણ આશા છે કે આપ સર્વેની મદદથી આપણે હાથમાં લીધેલું આ શુભ કાર્ય નિર્વિઘ્ને પાર પડી અવસ્ય ફળદાયી નીવડશે.

લઢાઈ.

૨. ગઈ સાલની માર્ચ આ વર્ષે પણ આપણે યુરોપમાં ચાલતા મહા યુદ્ધના સમયમાંજે મંજ્યા છીએ; અને દિલ્હિની સાથે કહેવું પડે છે કે એ લડાઈનો અંત આવતો નથી તેમજે હજી કંઈ છેડો પણ દેખાતો નથી. આવા મહાન વિગ્રહમાં આપણા રાજકર્તા અને તેમનાં મિત્રરાજ્યો દુસ્મનોના જોરને તેમજ તોરને દાખી દેવાને પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, તેમાં તેમની સંપૂર્ણ ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ અને આશા છે કે આપણે ફરીથી મળીશું તે પહેલાં આ મહા-સંહારનો અંત આપણા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને અનુકૂળ આવશેજ.

કૉન્ફરન્સને મુંબાઈની મદદ.

૩. આપણી આ કૉન્ફરન્સની શરૂઆત ૧૯૦૨ માં થી થતી હતી, અને તેને દર બે વર્ષે આગળ ચલાવવાનું માન મુંબાઈના શ્રી સંધને હતું. તે પછી આઠ વર્ષ જુદે જુદે દેશોએ મળ્યા પછી થોડા વર્ષના ગાળા બાદ, ગમે વર્ષે મારવાડમાંજ તેનો પુનરાદાર થયો હતો. તે પછી તુરંતજ મુંબાઈમાં ફરીથી આ કૉન્ફરન્સ મળી છે. પ્રથમ તેને જેમ મુંબાઈ તરફથી સંપૂર્ણ મદદ મળી હતી, તેમજ આ વર્ષે પણ મળી છે, એ ઘણા સંતોષની વાત છે. આ કૉન્ફરન્સનું ધ્યેય અર્થે કામ મુંબાઈમાંજ થાય છે એટલે મુંબાઈ, નગર એ તેનું પોષક છે એમ કહીએ તો ચાલે, અને તે હમેશાં આવા માનને પાત્ર રહેશે એવી આપણે ઇચ્છા રાખીશું.

આ કૉન્ફરન્સની જરૂરીયાત.

૪. હાલના જમાનાની પ્રવૃત્તિ જોતાં આપણી કામને કૉન્ફરન્સ વગર ચાલે તેમ નથી. કૉન્ફરન્સથી જૈન કોમની છુટીછવાઈ નાની નાની ન્યાતો, તેનાં મંડળો, અને સંધોનો સમૂહ મળતોપાડી એક થયેલો જોઈ શકાય છે, અને આગળ વધીને એટલે સુધી પણ કહી શકાશે કે કૉન્ફરન્સ એ જૈન કોમનું જીવનભૂખ છે. કોમની અંદર જે અનહદ શક્તિ, ગૌરવ, સામાજિક બળ અને પ્રગતિનો જીવંત આવી રહેલાં છે. તે દર્શાવનારી સંસ્થા છે. તે જૈન કોમના ઉત્તમ વિચારો, ઉત્તમ કેળવણી, સામાજિક સુધારો અને અનહદ ધર્મજ્ઞાન પ્રવર્તાવનાર મંડળ છે. જે કોમ આગળ વધવાનો દાવો કરે, અગર તો આગળ વધવાના પ્રયત્નો કરે તેને આની સંસ્થાની ખાસ જરૂર છે. સમાજની ઉન્નતિના કામમાં તીવ્ર લાગણી અને ઉત્તમ આશયોવાળા થોડા માણસો છુટાછવાયા પ્રયત્નો કરી શકે ખરા, પણ તેમના કામમાં સરળતા કરી આપવા સમસ્ત કોમનું બંધારણ અને મદદ ન હોય તો આવા પ્રયત્નો ઘણીવાર નિષ્ફળ જાય છે; અને તેમનું કામ ચિરસ્થાયી થઈ શકતું નથી, માટે સમસ્ત જૈન કોમની ઉન્નતિના ઉત્તમ વિચારો આગળ લાવી તેને વ્યવહાર રૂપમાં આણનાર આ સંસ્થાની કેટલી બધી જરૂર છે તે હરકોઈ વચારવંત માણસ સમજી શકશે. કેટલાક માણસો આ કૉન્ફરન્સની જરૂરીયાત બાબત શંકા બતાવતા જોવામાં આવ્યા છે, પણ જો તેમણે કૉન્ફરન્સ આશીસ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા રીપોર્ટો વાંચ્યા હોત, અને કૉન્ફરન્સની છેલ્લી નવ બેઠકામાં પસાર થયેલા ઠરાવો એક સાથે જોયા હોત, તો તેમને કૉન્ફરન્સ પર અવિશ્વાસ અગર અશ્રદ્ધા લાવવાનું કારણ રહેત નહિ. વળી જૈન કૉન્ફરન્સ હિંદુસ્તાનમાં મળતી બીજી ઘણી ખરી કૉન્ફરન્સોની મારફત માત્ર ત્રણ દિવસ મંળી ઠરાવો કરી વિખેરાઈ જનારી સંસ્થા નથી. આ સંસ્થા કામના હિતાર્થે હરદમેશ કામ કર્યાં કરે છે. તેની મુખ્ય આશીસ તરફથી કોમની પ્રગતિના વિચારો સતત થતા કરે છે અને તેને અમલમાં મૂકવામાં આવે છે, અને તેના પરિણામે જે સંખ્યાગ્રંથ કાર્યો કરવામાં આવ્યા છે, તે ઉપરથી તેનું કાર્યક્ષેત્ર કેટલું વિશાળ થયું છે તે જોઈ શકાય છે. તેના કાર્યવાહકો દ્રઢ નિશ્ચયવાળા હોઈ સતત કામ કર્યાં જાય છે, છતાં તેમના કામમાં કંઈ ન્યૂનતા જણાતી હોય તો તે તેમની કાર્યશક્તિનો અભાવ, ઉચ્ચાચોની ખામી, અગર એવાં બીજાં કારણોને

લીધે નહિ, પણ નાણાંની તંગી અને કામની સંપૂર્ણ સહાયતા (moral support) ના અભાવને લીધેજ છે.

૫. કૉન્ફરન્સ ઓફિસ તરફથી કામના ઉદ્યના ઘણા સવાલો હાથ ધરવામાં આવ્યા છે. તેના ભગીરથ પ્રયત્નને લીધેજ જૈન સાહિત્ય, જૈન તહેવારો, દેરાસરની પવિત્રતા, વાંચનમાળામાં દાખલ મયલા જૈન પાઠો વગેરે બાબતો ઉપર સવલતો (concessious) મેળવાઈ સરકાર તરફથી તેમજ યુનિવર્સિટી તરફથી કામનો મરતમો (stagnant) જરીકરવામાં આવ્યો છે, તેમજ કામની ધાર્મિક, આર્થિક અને સામાજિક ઉન્નતિ માટે ઘણાં ઉપયોગી કામો થયાં છે. કામનાં ધાર્મિક અને કેળવણીનાં કાર્યો ઉપર દેખરેખ રાખવાનાં, જૈન ચૈત્ય અને પ્રાચીન સાહિત્યોદ્ધારના તથા કેળવણીનો પ્રસાર કરવાના તથા ભાંપણોદ્ધાર લોકમત કેળવવાનાં, ઘણા પ્રયત્નો તેના તરફથી કરવામાં આવ્યા છે. કામની ડિરેક્ટરી, મંદિરાવળી તથા અંથાયગી ઘણા પરિશ્રમે તૈયાર કરવામાં આવી છે, અને તેને અંગે ઉપયોગી માહિતીનો સંગ્રહ થઈ શક્યો છે.

૬. આ પ્રસંગે કૉન્ફરન્સ તરફથી કરવામાં આવેલાં દરેક કામની ગણના કરવાનો અવકાશ નથી, પણ જોને આ સંબંધમાં વધુ માહિતી મેળવવાની ઇચ્છા હોય તેને માટે કૉન્ફરન્સ ઓફિસ તરફથી ઘણા પરિશ્રમે અને ઉત્તમ રીતે તૈયાર કરેલા રીપોર્ટો મેળવવા છે. વૃદ્ધા બુદ્ધા ગામના સંઘ અને સંસ્થાઓ તરફથી આજ સુધીમાં આ બાબતોને લગતું ઘણું િગીન કામ કરવામાં આવ્યું છે, પણ તે કામ સંકુચિત ક્ષેત્રવાળું અથવા તો અમુક સંપત્તિને લગતું હોવાથી તે જોઈએ તેટલું વિશાળ ગણાય તેવું થયું નથી. માતા હિતના કેટલાક સવાલો એવા હોય છે કે, કામ સમસ્તેજ તે હાથ રવા જોઈએ, અને વ્યક્તિ, ગામ, સ્થાનિક સભા અગર તો સંઘના પ્રયત્નો કૉન્ફરન્સની પ્રવૃત્તિને પોષક હોવા જોઈએ. અલગત અત્યાર સુધીમાં કૉન્ફરન્સ તરફથી જે કામ થયું છે તે જરૂરીઆતના પ્રમાણમાં થોડું કહેવાય, કારણ કે તે શરૂઆતનું છે. કામની ન્નતિ માટે ઘણા અગત્યના સવાલો હાથ ધરવાના હજી બાકી છે. (૧) આપણા પ્રાચીન ધર્મનાં ઉત્તમ સિધ્ધાંતો કામનાં દરેક સ્ત્રી પુરુષને શીખવવાના છે, એટલુંજ નહિ પણ નિધાના બીજા ધર્મના લોકોની જાણમાં પણ લાવવાના છે. (૨) જૈન કામ વેપારી ને સાહસિક છે તેથી તે હુન્નર, ઉદ્યોગ અને વેપારમાં જમાનાને અનુસરી અગ્રણ વધે, મજ (૩) સમાજના રીત રિવાજોમાં અને જ્ઞાતિવંધારણોમાં સુધારો કરી તે બધાં મની ધાર્મિક, આર્થિક અને શારીરિક ઉન્નતિમાં સહાયકારક થાય તેવા ઉપાયો યોજવાના. (૪) આપણી કામમાં શિક્ષણ હજી ઉચ્ચ સ્થિતિમાં લાવવાનું છે. આપણી ઉન્નતિ માટે રીતે કરવી અને કાર્ય કરવી રીતે આગળ વધારવું તે માટે આપણામાં ઉચ્ચ આશયોની જોડતા નથી. આપણા પ્રાચીન જ્ઞાનસંહાર, આપણો સુત્ર મુનિગણ અને આપણો કેળવણીનો આપણને ઉત્તમ વિચારો અને માર્ગો બતાવી શકે તેમ છે. ખામી માત્ર એટલીજ છે કે વિચારો હજી આપણને સંપૂર્ણ રીતે આત્મસાધ્ય થયા નથી, અને તેથી કામના જોડતા મહત્વના સવાલો ઉપર જોઈએ તેવું લક્ષ અપાતું નથી, અને તેથીજ લોકોમાં

નજીવી બાબતોમાં પણ કુર્સપ અને કચ્છા બેવામાં આવે છે. એ કારણને લીધેજ સમગ્ર મળથી થઇ શકે તેવા એકત્ર વિચારના અને વ્યવસ્થિત (concerted & well organised) પ્રયત્નો આપણામાં બેવામાં આવતા નથી. માટે ઉચ્ચ આશયોનું વાસ્તવિક જ્ઞાન કરાવવું અને કામના હિતનાં જરૂરનાં કામો માટે સમાજમાં સંપ. કરાવવો એ બે કૉન્સેસ કરવાનાં કામોમાં મુખ્ય ગણવા જેવાં છે. આ કામ કરવામાં કૉન્સેસ ફતેહમંદ નીવડે તો તેણે પોતાનો હેતુ સાધ્ય કર્યો છે એમ સમજવાને તથા માનવાને કાંઈ હરકત જેવું જણાતું નથી.

ધાર્મિક જીવન.

૭. આપણે આપણા ધાર્મિક જીવનની બાબતો વિચાર કરીએ:-

(ક) પુસ્તકોદ્ધાર:-આપણા પૂર્વાચાર્યોએ જીવનના દરેક વિષય ઉપર ઉત્તમ ગ્રંથો રચ્યા છે, તે પૈકી કેટલાક આપણી બેદરકારીને લીધે નષ્ટપ્રાય થયા છે, બીજા બીજા હજી લંડોરમાં ઉધાણ ખાય છે, અને લોકોની જાણમાં આવવા પામ્યાજ નથી, અને જે આવ્યા છે તે પૈકી ધર્મપ્રસારના દેશી ભાષામાં ભાષાંતરો થયાં નથી. નાહક કચ્છા લઢવામાં, જૈન શાસનની ખોટી મહત્તા બતાવવામાં, અને અર્ચાગી ન્યાતિ રિવાજોની તાબેદારી ઉઠાવવામાં જૈન કામ પ્રતિ વર્ષ લાખો રૂપિયા ખર્ચી નાખે છે, પણ જે જ્ઞાનને માટે આપણે મગર થઇએ છીએ જે ધર્મને લીધે આપણે પોતે આ ભવ કૃતાર્થ માનીએ છીએ, અને શ્રીમદ્ મહાવીરસ્વામીના પુત્રો કહેવરાવવા માટે આપણે આપણને લાગ્યથાળી ગણીએ છીએ, તે જ્ઞાન અને ધર્મનાં પુસ્તકો અંધારામાં નાખી મૂકવામાં આપણને કોઇ જાતનો આંચકો આવતો નથી, કે આપણાં અંતઃકરણ દુઃખાતાં નથી, એ ખુદ શોકજનક છે. પુસ્તકો મુરસિત રાખી તેનો ઉપયોગ બહોળો થાય તેવા ઉપાયો યોજવામાં આપણને પૂરતાં નાણાં મળતાં નથી. પણ જો ન્યાતવરા કરવા હોય, ગામ જમાવું હોય, વરવોડા કાઢવા હોય અગર નિર્ધારક ધાર્મિક કચ્છા લઢવા હોય તો આપણને નાણાંની ખોટ કહો પણ પડતી નથી. માટે ગ્રંથોદ્ધારની ધણી મહત્તની બાબત ઉપર આપણે ખાસ લક્ષ આપવાનું છે, અને તે માટે બનતા પ્રયત્નો કરવાના છે.

(ખ) ધર્મ તત્વોનું યથાર્થ જ્ઞાન.

૮. પુસ્તકોદ્ધાર સિવાય જૈન ધર્મનું ગ્રામીન તત્વજ્ઞાન સંપૂર્ણ પ્રકાશમાં આવી શકશે નહિ. આ તત્વજ્ઞાન સહેજાછપી સમજી શકાય તે માટે તેનાં સુખસતી, ઇત્રેજી તથા બીજી ભાષાઓમાં સરળ ભાષાંતર કરાવી નાનાં નાનાં પુસ્તકો છુટથી ફેલાવવાનો ખાસ જરૂર છે. આપણા સંસ્કૃત અને માગધી ભાષામાં લખાયેલાં ગૂઢ સિદ્ધાંતો યથાર્થ સમજવાને કાલના સંયોગોમાં દશ-પંદર પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવા જેટલો સમય દરેક જણને ન મળી શકે એ સ્વાભાવિક છે. આજુ જમાનામાં દરેક માણસને ઉદર નિર્વાહારિય ધણી અભ્યાસ તથા પરિશ્રમ કરવો પડે છે. એવા વખતમાં તેમને સંસ્કૃત અથવા માગધી પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવો એ સંભ-

મિત નથી. આ ઉપરથી કહેવાનો આશય એવા નથી કે કોઈએ સંસ્કૃત અગર માગધી ભાષાનો અભ્યાસ ન કરવો કે કરવાની જરૂર નથી, પણ સાધારણ અભ્યાસનો બોલો વધતો જાય છે, શારીરિક સ્થિતિ બગડતી જાય છે, તેમજ જ્યતમાં આસતી દરેક જાતની પ્રવૃત્તિઓ દરેક માણસ ઉપર જુદી જુદી રીતે અસર કર્યા કરે છે, એવા વખતમાં ઉત્તમ પણ અતિ પરિશ્રમે સમજી શકાય એવાં પુસ્તકોનું અધ્યયન કરવાનું ઘણું થોડાથીજ બની શકે. જૈન કોમ કેવળ નિરક્ષર નથી, તોપણ હાલના જમાનાના જીવનનું ધોરણ (standard) જોતાં તે શિક્ષિત છે એમ પણ કહી શકાય નહિ. તે સાથે તેના ઉપર પાશ્વત્ય વિજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાનની ઘણી અસર થયેલી નથી. તેથી હજી ધાર્મિક ક્રિયા અને પૌરાણિક દેવકથાઓ (mythology) ઉપર ઘણાની શ્રદ્ધા રહેલી છે, જેથી કરીને સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન પુરું નથી તે એકદમ જણાઈ આવતું નથી; પણ જેમ જેમ નવા જમાનાની કેળવણી વધતી જશે તેમ તેમ ક્રિયાઓ ઉપર અણુગમે આવતો જવાનોજ. તેવે વખતે સહેલાઈથી સમજી શકાય એવા સ્વરૂપમાં ધાર્મિક સિદ્ધાંતો મૂકવામાં નહિ આવે તો હવેનો ઉછરતો વર્ગ ધર્મના રહસ્યથી વિમુખ થતો જશે. એ સ્થિતિ અટકાવવાને માટે બધા વર્ગનાં સ્ત્રી, પુરૂષ અને બાળક માટે ધાર્મિક સાહિત્ય તૈયાર કરાવવું જોઈએ. તેમ થયે જૈન ધર્મનું તેમજ કોમનું ગૌરવ હાલના કરતાં પણ વધુ સમજાશે અને સચવાશે.

પ્રાચીન પુસ્તકો શોધી કાઢી જાવવાનું તેમજ તેમાંથી ઉપયોગી જણાય તેનાં ભાષાંતરો કરાવવાનું કામ કેટલીક સંસ્થાઓ તરફથી અને ખાસ કરીને શ્રીમંત સરકાર મહારાજ ગાયકવાડ એઓ તરફથી ઉપાડી સેવામાં આવ્યું છે તે પ્રશંસનીય છે. આ બાબતમાં હજી ઘણુંજ કામ કરવાનું બાકી છે અને તે મોટા પાયા ઉપર ચાલે તેમ કૉન્ફરન્સ કરવું જોઈએ. પ્રાચીન અને અમૂલ્ય ગ્રંથોના જ્ઞાન ભંડારો ઘણા દેશી રાજ્યોમાં આવેલા છે, તેથી શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના સ્તુત્ય ખગવાને અનુસરીને બીજા રાજા મહારાજાઓ પણ પોતાના રાજ્યમાં આવેલા ભંડારોનું પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવા બનતી મદદ કરે એવી વિનંતિ કૉન્ફરન્સે તેમને કરવી જોઈએ.

(ગ) પ્રાચીન શોધખોળ:—

૯. આપણી કોમનો ધાર્મિક : ઇતિહાસ, ઐતિહાસિક રીતે શોધખોળ કરી, તૈયાર કરાવવાની જરૂર છે. પૂર્વે થઈ ગયેલા આપણા મહાન આચાર્યો, ઉત્તમ વિચારકો, જૈન રાજાઓ તથા તત્ત્વજ્ઞાનીઓનાં નામજ માત્ર આપણે જાણીએ છીએ. જૈનધર્મ કેટલો પ્રાચીન છે અને બીજા ધર્મનાં સિદ્ધાંતો સાથે તેનો કેટલો સંબંધ છે, તે જૈનદ્રષ્ટિએ ખાત્રાભરેલી રીતે શોધી કાઢવાની તથા બહાર પાડવાની જરૂર છે. પ્રાચીન શિક્ષાલેખો, જુના ચિત્રો, પ્રાચીન પુસ્તકો તેમજ બીજાં દેવાલયો ઉપરથી તથા બીજા કોમોના લેખો ઉપરથી આપણે આપણા ઇતિહાસ તૈયાર કરાવીએ તો આપણે આપણી કોમને તેમજ દુનિયાને સારો ફાયદો કરી શકીએ. તે ઉપરાંત આપણે જે સિદ્ધાંતો સંત્ય મેળીએ છીએ, તેની ખાત્રી પણ દુનિયાને કરી આપવાની છે. દાખલા તરીકે આપણે વનરખનિ, અગ્નિ, વાયુ વિગેરેમાં જીવ છે એવું

માનીએ છીએ. પણ આ વાત વિદેશીય લોકોના હૃદયમાં ઉતરતી નહોતી, છતાં તેની સાબિતી આપણા તરફથી વ્યવહારિક શાસ્ત્ર મુજબ આપી શકાય નહોતી. હાલમાંજ કલકત્તાના ડૉ. બ્રોક્સે આ બાબત લાંબી મુદત શોધખોળ અને પ્રયાસ કરી આપણી 'માન્યતાનું' ખરાબ પુરવાર કરી આપ્યું છે; તેનીજ રીતે આપણા જંતુશાસ્ત્રની અને વચન વર્ગજ્ઞાનાં પ્રુદ્ગતો (Vibratory atoms) ની સાબિતી અર્વાચીન જંતુ વિદ્યાશાસ્ત્ર (Bacteriology) અને ફોનોગ્રાફ (Phonograph) ની શોધખોળ દ્વારા થઈ શકી છે. આવી સાબિતીઓ કરી આપના પ્રયત્નો આપણી કોમ તરફથી યથા બેદરતા હતા, અને હજી પણ એવા ઘણા સિદ્ધાંતો હશે કે, જેની તપાસ થઈ હાલનાં જમાનાને અનુસરતી શોધખોળ કરી દુનિયામાં નવું અજવાળું પાડી શકાય.

૧૦. હિંદુસ્તાનમાં ઐતિહાસિક વિષયોમાં જૈન કામે જેટલું કંઈ છે તેટલું બીજા કોઈ કામે બાક્યેજ કંઈ દુર્લભ. આપણા ઐતિહાસિક વાસા, પ્રબંધો, ચરિત્રો તેમજ શિક્ષાલેખો અને ગ્રંથોને અતે અપાતી વંશાવળીઓ હિંદના ઇતિહાસ ઉપર ઘણો પ્રકાર પાડે એમ છે. હમણાંજ દેવકુલ પાઠકના શિક્ષાલેખો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે તે ઇતિહાસના સંબંધમાં અગત્યના છે કુમારપાળ ચરિત્ર, વસ્તુપાળ રાસો, ઝગડુલા રાસો, દિમળ પ્રબંધ (જે અર્થ સાથે છપાઈ ગયા છે) વગેરે કોટીબંધ ગ્રંથો ઇતિહાસ ઉપર અજવાળું પાડે એવા છે,

(ઘ) પ્રાચીન એત્યાહાર.

૧૧. પ્રાચીન પુસ્તકો સાચવી રાખવા, સિદ્ધિતો સરળ ભાષામાં લખાવવાં અને જૈન ઇતિહાસ તૈયાર કરાવવો એ જેટલું અગત્યનું છે, તેટલુંજ જરૂરનું મંદીરા સારી સ્થિતિ માં રાખવાનું અને જુના શિક્ષાલેખો સંગ્રહી રાખવાનું પણ છે. નાનાં જુનાં જૈન વસ્તિવાળા ગામોમાં મોટાં મંદિરો બાંધી અને ઘણાં મંદિરવાળાં મોટાં ગામોમાં નવાં દેરાસર બાંધાવી લાખો ફળીયા ખર્ચ કરવા કરતાં જુનાં મંદિરો સમરાવી સુરક્ષિત રાખી, તેમને લગતાં ઉપર બતાવેલાં વિશેષ ઉપયોગી કાર્યોમાં નાણાં ખર્ચવામાં આવે તો ઘણું સંગીન કામ થયેલું ગણી શકાયો. સંઘન દેરાસરોના દ્રવ્યનો ઉપયોગ આ ખાતે કરવામાં આવે એ ઇચ્છવા. જેવું છે. નવાં હથેલાં બાંધવા કરતાં જુનાંનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આપણાં શાસ્ત્રો વિશેષ પુણ્ય માને છે.

(ઙ) સાધુઓના અભ્યાસ માટે સવડ.

૧૨. આપણા પદમ પવિત્ર વિદ્વાન પૂર્વાચાર્યો શ્રીમદ્ યજ્ઞોર્વિજયજી, હરિભદ્ર સુરીજી, દેવચંદ્રજી, આનંદધનજી, હિરવિજયજી, હેમચંદ્રાચાર્યજી, તથા વિજયજીવિમ સુરીજી વિગેરેના ગ્રંથો આપણે વાંચાએ છીએ ત્યારે આપણને તેમની અગાધ જ્ઞાન-શક્તિ ઉપરાંત દરેક વિષયમાં નિપુણતા માટે માન અને પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતાં નથી. તેઓ જૈન ધર્મનાં સિદ્ધાંતોથી સંપૂર્ણ પારકે હતા, એટલુંજ નાહ પણ અન્ય વિષયો જેવા કે ન્યાય, તર્ક, સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, વૈદક, જ્યોતિષ તથા ખગોળ વિદ્યા વિગેરે શાસ્ત્રોની સારી માહિતી પરાવતા હતા, અને એ વિષયો ઉપર શોધખોળ કરી તેની ખીત્તવણી કરી શકતા

હતા. વિશેષમાં જૈનાચાર્યો તેમના સમયમાં પ્રચલિત એવી વુંદા જુદી ભાષાઓનો અભ્યાસ પણ કરતા હતા, અને બૌદ્ધ અને જૈનધર્મીઓએ જેમ પોતાના ગ્રંથો પ્રાકૃતમાં લખવાની પહેલ કરી તેમ જૈન સાધુઓએ ગુજરાતી ભાષામાં પુષ્કળ ગ્રંથો લખી દેશ ઉપર મોટા ઉપકાર કર્યો છે. જૈન રાસાઓ, કથાઓ તથા અનેક વિષયોને લગતું જૈન સાહિત્ય એકલી જૈન કોમમાં જ નહિ, પરંતુ બીજી કોમોમાં પણ વ્તરણીતું છે. હાલમાં આપણા સાધુઓમાં પણ કેટલાક સમર્થ વિદ્વાનો છે અને તેઓ પણ ધર્મ અને કોમની સેવા યથાશક્તિ બળથી રહ્યા છે, છતાં પણ કેટલાકની કેળવણીમાં કેટલીક ન્યૂનતા નજરે આવે છે. આપણા બધાના અનુભવમાં આવ્યું હશે કે, પૂજ્ય મુનિ મહારાજોમાં શુદ્ધિ, શક્તિ અને અધ્યાત્મિકતા ખામી નથી. જો તેમને જૈન કોમ તરફથી ધાર્મિક, સામાજિક અને વૈજ્ઞાનિક (Scientific) અભ્યાસને માટે પૂરતી સરળતા અને જોછતાં સાધનોની જોગવાઈ કરી આપવામાં આવે તો તેઓ ધંણુ સારા વિદ્વાન નીવડી કોમને અને દુનિયાને સારો ફાયદો કરી શકે. આપણા જૈન સાધુઓમાંથી સર્વદર્શી જાહેર વ્યાખ્યાનો આપનાર, જાહેર લેખો લખનાર અને જાહેર સેવાઓ કરનાર તીકળવાની ખાસ જરૂર છે. આ જમાનામાં કેટલાક અધ્યાત્મિક જૈનોને ઉપાશ્રયમાં માત્ર વ્યાખ્યાન આપી તથા ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરાવી તેમણે ખેસી રહેવાનું નથી. હવે તો ખુદાં મેદાનોમાં અને જાહેર મકાનોમાં સમાજ સમક્ષ કિતમ વિચારોથી ભરપૂર જાહેરવ્યાખ્યાનો આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. હાલમાં તેમના પૈદા થવાને જે કેળવણી મળે છે તે ઘણી જ સંકુચિત અને સાધારણ જૈન શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતની અને ક્રિયાકાંડ કરવા પૂરતી જ હોય છે. બીજા ધર્મની અગર તો પાશ્વત્ય શ્રીલક્ષ્મી (તત્ત્વજ્ઞાન) અને વિજ્ઞાન કે જે હાલ દુનિયાના બધા વિચારોને દોરે છે, તેમની તેઓને નિહકુલ માહિતી હોતી નથી. અને શોધખોળની અર્વાચીન પદ્ધતિથી તો તેઓ બિલકુલ જાણીતા હોતા નથી. અતિશય શ્રદ્ધાથી શ્રીમદ્વારીસ્વામિના બેષ પ્રત્યેની ચાલતી આવેલી પૂજ્યશુદ્ધિ હાલના આગળ વધતા જમાનામાં કાયમ રહેશે કે કેમ, એ માટે ઉંડો વિચાર કરવો જોઈએ. જૈન કોમને સાધુઓની ખાસ જરૂર છે. સેવાદ્રષ્ટિએ આવા દેશોપકારક, અને ધર્મોપદેશકો બીજી કોઈપણ રીતે કોમને મળી શકે તેમ નથી. સંસાર ત્યાગ કરી જનસેવા અને આત્મ સાધનને માટે તેમણે ચારિત્ર અંગીકાર કરેલું છે, એ સ્વચ્છતા તેઓ સારી રીતે બજાવે તે માટે તેમને જ્ઞાતોપાર્જનમાં દરેક જાતની મદદ અને સવડ કરી આપવી એ આપણી પ્રથમ ફરજ છે. એ ફરજ અદા કરવામાં આપણે કોઈપણ જાતની ન્યૂનતા બતાવીએ તો આપણે કૃતઘ્ની છીએ એમ કહેવાને કોઈ પણ જાતનો વાંધો નથી; માટે તેમને આપણા ધર્મની યથાર્થ કેળવણી મળે તેમજ ધાર્મિક અભ્યાસ ઉપરાંત નવી પદ્ધતિની કેળવણી મળે એ માટે ઉપાયો યોજવા જોઈએ.

૧૩. સાધુઓના અભ્યાસ માટે એક સ્વતંત્ર પાઠશાળા (Academy or seminary) જૈન કોમ તરફથી સ્થાપન થવી જોઈએ અને તેમાં જૈન ધર્મનાં સિદ્ધાંતો અને કિમાના શિક્ષણ ઉપરાંત જુદા જુદા દેશ પરદેશની ભાષા તેમજ વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર (science) અને ફિલસૂફીના શિક્ષણ માટે ગોઠવણ કરી આપવી જોઈએ. તેમાં

શીખવનાર જુદી જુદી ભાષાઓના તેમજ જુદા જુદા વિષયના નિપજ્ઞતા આચાર્યો અને અધ્યાપકો નીમવા જોઈએ. વળી દરેકાકા માણસ દક્ષિણ લે તે પેઠેલાં તેણે આ પાઠશાળામાં અમુક અભ્યાસ કરેલા હોવો જોઈએ; તેમજ તેને સમાજ શાસ્ત્રનો, જન સમાજની સેવાના વિવિધ માર્ગોનો, તત્ત્વજ્ઞાનનો અને ધર્મશાસ્ત્રનો સંપૂર્ણ જોશ થયેલો હોવો જોઈએ; અને સાધુ યથા પડી પણ કોઈ વિષયનો વધુ અભ્યાસ કરવો હોય તો તેમને માટે પણ તેમાં સવક સંખ્યા જોઈએ. તે ઉપરાંત તેમાં એક ઉત્તમ લાયકાતરી હોવી જોઈએ કે જેમાં તે પાઠશાળાને ઉપયોગી દરેક પુસ્તકનો સંગ્રહ સંખ્યામાં આવે. આવી રીતે હાલના જમાનાને અનુસરી દરેક પ્રકારનું શિક્ષણ મળી શકે એવી ગોઠવણ કરવી જોઈએ. આવી સંસ્થાને અંગે કેટલીક શોધજોળ માટેની શિષ્યવૃત્તિઓ (Research scholar-ships & fellowships.) સંખ્યા જૈન વિદ્વાનોને દેશપરદેશ મોકલી તૈયાર કરાવી શોધ-જોળને માટે સવક અને સરળતા કરી આપવી જોઈએ. આવી પાઠશાળામાં કેળવણી ઉપરાંત ઉપર બતાવેલાં બીજાં શોધજોળનાં કામો (original research) પણ થઈ શકે.

૧૪. હાલ તુર્ત આપણે પોતે આવી મોટી સંસ્થા કદાચ ન કાઢી શકીએ તોપણ એકાદ ચાલુ પાઠશાળા અગર તો નવીન સ્થાપન થયેલી હિંદુ યુનિવર્સિટી દ્વારા આપણે કામ ચાલુ કરી શકીએ, પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ખ્રિસ્તિ પાદરીઓને આવી કેળવણી આપવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે, અને તેને લીધેજ રોમન કેથોલીક જેવા જુનો ધર્મ પણ પોતાનું અસ્તિત્વ અને સત્તા જાળવી રહ્યો છે.

આપણા દેશના થી રામકૃષ્ણ, વિવેકાનંદ અને દયાનંદ સરસ્વતી જેવા મહાપુરુષોએ તેમના ધર્મના સંન્યાસીઓ માટે નવી પધ્ધતિની કેળવણીની કેટલીક સવક કરી આપેલી હોવાથી તે સંન્યાસીઓ દેશ પરદેશમાં ધાર્મિક, નૈતિક, અને સામાજિક મુધારા સંબંધી કેટલું સારું કામ કરી રહ્યા છે તે જોની જાણમાં હોઈ.

ત્યાં સુધી આવી કેળવણીની તેમજ શોધજોળની સવકો કરી આપવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી જૈન ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાનનું યથાર્થ રહસ્ય આપણને તેમજ દુનિયાના દેશોને સમજાવી શકાશે નહિ. એવી તજવીજ થશે ત્યારેજ જૈન ધર્મ ખરો અને પ્રગતિમાન ધર્મ (Living & Progressive Religion.) તરીકે ગણાશે. આપણા ધર્મ સંબંધી હાલ જે કોઈ બીજા લોકોને યત્કિચિંત જોશ થાય છે તે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનેજ આભારી છે. માટે આપણા આચાર્યો અને વિદ્વાનો દરેકદેશ જઈને આપણા ધર્મનું રહસ્ય સમજાવે, અને આપણો ધર્મ માનનારાની સંખ્યા જે દિન પ્રતિદિન ઘટતી જાય છે તે અટકાવી અન્ય ધર્મોએ આપણા ધર્મમાં આવે એવી તજવીજ ચલાવી જરૂર છે.

(ચ) સાધ્વીઓને અભ્યાસમાં મદદ.

૧૫. સાધુઓની માફક સાધ્વીઓના અભ્યાસને માટે પણ જોગવાઈ કરી આપવાની તકરો જરૂર મને લાગે છે. શાસ્ત્ર કે તેઓમાં પોતાના નિત્યકર્મમાં જોઈએ તે

શિવાયનું બીજું સામાજિક અને ધાર્મિક જ્ઞાન ઘણું લાગે હોતું નથી, અને તેમને પોતાનું જ્ઞાન વધારવું હોય તો સાધન-પદ્ય હોતાં નથી. તેમના સ્વાર્થ ત્યાગ, સંસાર ત્યાગ અને વૈરાગ્યશીલવૃત્તિઓ માટે દરેકને માન છે. અને તે માન હરહમેશ કાયમ રહેશે પણ એ નિર્દોષ અને શાંત સાધુ મુર્તિઓને ધાર્મિક, નૈતિક અને સામાજિક જ્ઞાનથી વધું સંસ્કારી બનાવવાની જરૂર છે. આપણા સ્ત્રી સમાજ કેળવણીમાં અને સાંસારિક રીતરિવાજોમાં ઘણો પછાત છે. તેમને ધાર્મિક કેળવણી આપી તેમના હૃદયોને ધર્મ સંસ્કારોથી સંસ્કૃત કરનાર આપણો સાધ્વી વર્ગ અતિ ઉપયોગી બની શકે તેમ છે, અને તે માટે તેમને અનેક ઉત્તમ સાધનો આપી કેળવવામાં આવે તો, જેવી રીતે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં દયાળુવૃત્તિથી લોકસેવામાં જીવન ગાળનાર પરિત્રાજીઓ (sisters of mercy) ગરીબ અને પછાત વર્ગોમાં તેમજ બીજા જનસમાજમાં સેવાધર્મનાં કામ કરી અનહદ લાભ આપે છે, તેવીજ રીતે આ સાધ્વીઓ આપણા પાછળ પડેલા અને અજ્ઞાન સ્ત્રી સમાજને અનેક પ્રકારના લાભ આપી શકે આ હેતુ પાર પાડવા માટે. સાધ્વીઓને આવશ્યક કેળવણી માટે તેવી કોઈ સંસ્થા ઉઘાડવી જોઈએ કે જેમાં ધાર્મિક વિષયોના જ્ઞાન ઉપરાંત ખીજા ઉપયોગી વિષયોનું જ્ઞાન પણ તેમને આપી શકાય. આપણા સ્ત્રીસમાજમાં શી શી ખામીઓ છે તથા તે દૂર કરવા માટે શા શા ઉપાયો યોજવા જોઈએ, તે જાણવા જેવું જ્ઞાન પણ તેમને અહીંજ મળવું જોઈએ.

૧૬. આ કૉન્ફરન્સ તરફથી એક કેળવણી મંડળ (Educational Board) ખાસ નીમવામાં આવેલું છે, જે આપણી કામમાં ધાર્મિક અને અવહારિક કેળવણીના પ્રચાર કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. તેણે આ સાધુ અને સાધ્વિઓની કેળવણીના સવાલો પણ ઉપાડી લેવા જોઈએ, અને આ વિષય કૉન્ફરન્સને જરૂરનો લાભતો હોય તો તેને માટે શા શા ઉપાયો યોજવા જોઈએ તેની તપાસ કરી રીપોર્ટ તૈયાર કરી આવતી કૉન્ફરન્સની બેઠક વખતે રજુ કરે એવી આ બોર્ડમાંથી એક કમિટી નીમવા મારી સ્થપના છે. આપણા મુનિ મહારાજોને લખીને આ બાબતમાં તેમનો પણ અભિપ્રાય લેવો જોઈએ. તેમની સંદાનુ-ભૂતિથી આપણું કામ ઘણું સહેલું થશે. આ સંઘલ ઘણો મદદતર છે, અને તે સુખધર્મમાં કુશળતા (tact) અને દ્રઢતાથી (firmness) કામ કરવામાં આવે તોજ કંઈ સારું પરિણામ આવી શકે. હવે એવો વખત આવ્યો છે કે જૈન કોમે આ વિષે ચોક્કસ વિચાર પર આવી તે અમલમાં મુકવા જોઈએ.

૧૭. આપણા સાધુ સાધ્વિ અને શ્રાવક શ્રાવિકાઓના ધાર્મિક, સામાજિક અને નૈતિક શિક્ષણ માટે એક સારી ધાર્મિક મધ્યસ્થ પુસ્તકાલયની (Central Library) જરૂર છે, કે જેમાંથી દરેક વિષયનાં ઉપયોગી પુસ્તકો જરૂર વખતે ગમેગમે તેમને મળી શકે. સાધુ સાધ્વીઓને પર્યટન કરવાનું હોવાથી, તેમના વિહારમાં કેટલેક કેટલે જોઈતાં પુસ્તકોનો લાભ તેમને મળી શકે તો નથી; તેમજ તેઓને પગે વિહાર કરવાનો હોવાથી પુસ્તકોનો જયો સાથે પણ રાખી શકાતો નથી, માટે તેમને જગારે જોઈએ ત્યારે અને જ્યાં જોઈએ ત્યાં ઉપયોગી પુસ્તકો મોકલી આપવાની ગોઠવણ હોવી જોઈએ. આપો પ્રમુખ યવાથી હાલમાં કેટલાક સાધુઓને લઈત્યા પાસે મોટા અર્થે નિઃનિરાળાં પુસ્તકો લખાવી

અને સંઘરી રાખી પોતાની ખાનગી મિલકતની માફક કેટલોક વ્યવહાર કરવો પડે છે તે કરવો પડશે નહીં. આ યોજના માટે વડોદરા ખાતે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમના તરફથી મોટા પરિશ્રમે અને ખર્ચે જોડવામાં આવેલી સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીની યોજના અને કામ કરવાની પદ્ધતિ અનુકરણ કરવા જેવી છે.

કેળવણી.

૧૮. કોન્ફરન્સની બેઠકામાં શરૂઆતથીજ જૈન કોમની કેળવણી માટે ઘણુંજ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. દરેક પ્રમુખે, સ્વાગત કમિટીના ચેરમેને, તેમજ અનેક વક્તાઓએ કેળવણીની જરૂરીઆત સંબંધી બાબતો કહી છે. કેળવણી વધારે પ્રમાણમાં પ્રસારે, લોકો તેનો વધારે લાભ લે તે માટે દર બેઠકે દરવો પસાર કરવામાં આવ્યા છે. ઉપરાંત કોન્ફરન્સના ઉપદેશકોએ ગામે ગામે ફરી કેળવણીના ફાયદા સ્ત્રી પુરુષોને સમજાવવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા છે. આ વિચારોને વિશેષ વ્યવહારૂં બનાવવાને સન ૧૯૦૬-૧૦માં કોન્ફરન્સ તરફથી એક કેળવણી બોર્ડની નિમણૂક કરવામાં આવી છે, અને અત્યાર સુધીમાં તેના તરફથી જે કાંઈ કામ કરવામાં આવ્યું છે તેનો રિપોર્ટ આ વર્ષે આપણી સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યો છે, એટલે હવે પછી વધારે સંગીન કામ કરવાને માટે શરૂઆત થઈ છે. આ કારણોને લીધે હવે મારે આ વિષય ઉપર વધારે કહેવાતું રહેતું નથી. મેં ઉપર કહ્યું તેમ જૈન કોમ કેળવણી નિરક્ષર નથી, પણ હજી દાલની દેશકાલની સ્થિતિ અનુસાર સામાન્ય અને વેપાર ઉદ્યોગની ઉંચી કેળવણી લેવાની જરૂર સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારાઈ હોય તેમ લાગતું નથી. યુનિવર્સિટીમાંથી પ્રતિવર્ષ બહાર પડતા સંખ્યાબંધ ગ્રેજ્યુએટો પેટ્ટી પાસરી અગર બીજી કોમની સંખ્યા સાથે સરખાવતાં આપણી કોમના ગ્રેજ્યુએટોની સંખ્યા માત્ર નામનીજ દેખાય છે. ગુજરાત દેશમાં ૫૭૦૦૦ જૈન પુરુષોની વસ્તીમાં અત્યાર સુધીમાં માત્ર સો સવાસો ગ્રેજ્યુએટો થયા હોય તેમ લાગે છે. દર પાંચમે માણસે એક ગ્રેજ્યુએટ એ શા હિસાબમાં ? આ આંકડા ઉપરથી આપણી કોમ હજી કેળવણીમાં કેટલી પછાત છે એ સહજ સમજાય છે. વળી મારે જણાવવું જોઈએ કે જે કેળવણીથી આપણે પોતાની ફરજ સમજતા થઈએ, ઉચ્ચ જીવન ગાળી શકીએ, અને ધાર્મિક, સામાજિક, શારીરિક અને આર્થિક સ્થિતિમાં દિન પ્રતિદિન સુધારે વધારો કરતા જઈએ તેવી કેળવણીની આ પહોંને ખાસ જરૂર છે. કેળવણી માત્ર ગરીબોનેજ માટે છે એમ સમજવાતું નથી. ગરીબ અને તવંગર એ સર્વેએ તેનો એકસરખો લાભ લેવાનો છે. બીન કેળવાયેલો શ્રીમંત વર્ગ દેશને અને કોમને સંગીન લાભ કરી શકતો નથી. આર્થિક સ્થિતિ સારી હોવાની સાથે જોનામાં ધાર્મિક વૃત્તિ અને સંસ્કારી જીવન હોય, તેજ તેનો સદુપ યોગ કરી સમાજને ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ પ્રમાણે શ્રીમંત વર્ગને નાણાંની અનુકૂળતા હોવાથી ઉંચી કેળવણી લેવાની વિશેષ જરૂર છે.

શ્રી કેળવણી.

૧૯. આ ઉપરાંત શ્રી કેળવણીની બાબતમાં તો આપણે છેકજ પછાત પડતા જણાવેલા છીએ. આપણી કોમની ગુજરાતની સ્ત્રીઓની ૫૫૬૮૪ની વસિતમાંથી માત્ર ૪૫૬૩

તેજ લખતાં વાંચતાં આવડે છે, એવું કામના વરિતપત્રક ઉપરથી જણાય છે. સ્ત્રી કેળવણીના અનેક ફાયદા હાલના જમાનામાં વધુ વિસ્તારથી જણાવવાની જરૂર મને જણાતી નથી; છતાં પણ ખાસ એટલું તો જણાવવાની જરૂર લાગે છે કે આપણા સંસ્કારનો પાયો અને ઉન્નતિનો આધાર સ્ત્રીઓ ઉપરજ મુખ્યત્વે રહેલો છે, અને તેઓ ન્યાં સુધી અજ્ઞાન અને વહેમી રહેશે ત્યાં સુધી આપણામાં ધર ધાલી બેઠેલા હાનિકારક રિવાજો કદી પણ દૂર થઈ શકવાના નથી, અને કામની માનસિક, શારીરિક અને ધાર્મિક સ્થિતિ મુધરવાની આશા પણ થોડી રહે છે. આ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને ધાર્મિક અને નૈતિક કેળવણીની જરૂર, વ્યવહારિક કેળવણી કરતાં પણ વધારે છે. તેમના હૃદયના ધાર્મિક સંસ્કારો આપણી ભવિષ્યની પ્રજાના કુમળા મગજ પર પડવાના છે અને તે સંસ્કારો સાથેજ ઉછરી તેઓ જૈન તરીકે પોતાનું જીવન ગાળવાના છે; માટે કામની સર્વદર્શી ઉન્નતિ માટે સ્ત્રી કેળવણી એ મહત્વનો વિષય છે, અને તે કોન્ફરન્સે ઉપાડી લઈ સંપૂર્ણ વ્યવહાર રીતે અમલમાં મુકવાની જરૂર છે. એ સંતોષની વાત છે કે આ કોન્ફરન્સની બેઠક પછી જૈન મહિલા પરિષદની બેઠક ભરવાની છે. સ્ત્રી કેળવણીનો સવાલ સ્ત્રીઓ પોતેજ ધધને ઉપાડી લે તો પુરૂષો કરતાં તેઓ વધારે સારું કામ કરી શકે એ નિર્વિવાદ છે.

વેપારી કેળવણી.

૨૦. આપણી જૈન કામ મોટે ભાગે વેપારમાં મુકાયેલી છે, અને તેનું શ્રેય પણ વેપારથીજ થયું છે, અને થાય તેવું છે. દરેક ઇસમે પોતાના ધંધાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવેલું હોવું જોઈએ, એ નિર્વિવાદ અને સર્વમાન્ય બાબત છે, છતાં પણ આપણાં બાળકોને વેપાર ધંધાની કેળવણી આપવામાં આપણે પગાલ રહીએ એ ઘણું શોચનિય છે. હાલના જમાનામાં અજ્ઞાન વેપારીથી લાંબો વેપાર અને મોટા હુન્નર થઈ શકવાના નથી; તે માટે દેશપરદેશની માહિતી અને ધંધાને લગતું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન દરેક વેપારીને ખાસ જરૂરનું છે. આવા જ્ઞાનને લીધેજ યુરોપના વેપારીઓ પોતાના ધંધા કુનિવામાં આગળ વધારતા જાય છે, અને આપણે અહીં પણ તેઓ આપણા પોતાના ધંધાઓમાં આગળ પડતા ભાગ લેતા જાય છે, અને તેને પ્રવિણતા આપણને ધીમે ધીમે હાલની પદવી બોગવવી પડે છે. ટુંકામાં વેપારી કેળવણીના સંબંધમાં મારે આપ સર્વેને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરવાની કે ઉપર જણાવ્યા મુજબ આપણા સમાજમાં જેમ સ્ત્રી કેળવણી અને ઉંચી કેળવણીના વધુ ફેલાવા થાય તેમ તેની સાથે વેપારી કેળવણી પણ વધુ ફેલાય એવાં પગલાં લેવાની ખાસ જુઓજનાઓ કરશો. દેશ વિદેશમાં ફરીને ત્યાંની વેપારી રીતભાત જોયા વગર, શાસ્ત્રીય જ્ઞાન સંપાદન કર્યા વગર, વિદેશ ત્યાં વેપાર સંબંધ બાંધ્યા વગર આપણી ઉન્નતિ યતાર નથી.

સામાજિક બંધારણ.

૨૧. આપણું હાલનું સામાજિક બંધારણ એવું છે કે આપણે ધાર્મિક અને આર્થિક ઉન્નતિને માટે ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરીએ તોપણ સારી

સ્થિતિમાં આવી શકાય નહિ, કારણકે આપણે આપણા ધર્મના સિદ્ધિતા અને બંધારણ વિરૂદ્ધ નાની નાની જાતિઓ અને પેટાજાતિઓમાં વહેંચાઇ ગયેલા છીએ, અને તેથી એક સાથે કામ કરવાની શક્તિ ઘટતી જાય છે, તેમજ કેટલીક બાબતોમાં આપણા વિચારો પણ સંકુચિત થતા જાય છે, અને સમાજજન કમી થાય છે. આથી કરીને કામ સમસ્તના સવાસો હાથ ધરવા જઇએ છીએ, ત્યારે આપણી ઉન્નતિ થાય તેવા પ્રકારની કામ કરવાની ઇચ્છા અગર પ્રવૃત્તિમાં અનેક ભાતની અડચણો આપણને નડે છે. છેલ્લા પચાસ વર્ષના ઇતિહાસ ઉપરથી માલુમ પડશે કે આપણામાં જુદી જુદી જાતિઓ ભેગી થવાને બદલે નવીન પેટાજાતિઓ વધતી જાય છે, ગોળો બંધાતા જાય છે, તક વધતાં જાય છે, જૈન કામ સિવાયની અન્ય કામો સાથેના સંબંધ ઓછા થતા જાય છે, અને જૈન ધર્મ પાળનાર એકજ કામની પેટાજાતિઓ સાથેના લોકોનો પરસ્પર સંબંધ ઘટતો જાય છે; અર્થાત એકજ જાતિના જુદા જુદા પ્રદેશોમાં રહેનાર લોકોનો સંબંધ હાલના પોસ્ટ, રેલ્વે અને ટેલીગ્રાફના મુધારા રૂપ સાધનો મળ્યાં છે છતાં વધવાને બદલે સંકુચિત થતા જાય છે. આમ વ્યવહાર દુર્લભ થવાને લીધે કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય, બાળગર્ભ તથા દૃઢ વિવાદ વગેરે હાનિકારક રિવાજોને ઉત્તેજન મળ્યું છે, જેના પરિણામે કામની સામાજિક અને શારીરિક સ્થિતિ બગડતી જાય છે, તેમજ અંધુલાંધુ અર્થસેવ દુર્લભ થઇ જાય છે અને કુશળ વર કરતા જાય છે. આપણે સમજવું જોઇએ કે હાલનું જાતિબંધારણ આપણા ધર્મ તેમજ સમાજ શાંતિના નિયમથી વિરૂદ્ધ છે, માટે આ પ્રશ્ન કામના હિતને માટે અને અર્થ પુછાવો તો દેશ સમસ્તના હિતને માટે મુખ્ય અને મહત્વનો હોવાથી તે તરફ આપ સર્વનું લક્ષ્ય ખેંચવા હું રજા લઉં છું.

કૉન્ફરન્સનું બંધારણ.

૨૨. આ કૉન્ફરન્સની શરૂઆત સને ૧૯૦૨ માં ઘણાં ત્યારથી સાધારણ કામચલાઉ કાર્યપદ્ધતિ નક્કી કરી કૉન્ફરન્સનું કામ કરવામાં આવતું હતું; પણ આ સંસ્થાને લાયક સાદું બંધારણ બાંધવાની જરૂર પ્રથમથીજ સ્વીકારવામાં આવી હતી, અને કૉન્ફરન્સનો પાયો જેમ જેમ દ્રઢ થતો ગયો તેમ તેમ તેની જરૂર વધારે લાગતી ગઇ, પણ કેટલોક વખત અનુભવ લેવાની ખાતર કૉન્ફરન્સનું બંધારણ નક્કી કરવાનું કામ મુશ્કેલી રાખવામાં આવ્યું હતું. ગઇ સાલની બેઠક વખતે તેનું બંધારણ નક્કી કરવા સારું ખરડો તૈયાર કરવાને એક ખાસ કમિટી નીમવામાં આવી હતી. આ કમિટીએ કામના લોકોના મત મંગાવ્યા હતા, તે ઉપર વિચાર કરી એક ખરડો આપણી સમક્ષ રીસેપ્શન કમિટીની પેટા કમિટીએ રજુ કર્યો છે, જેનો નક્ક આપ સૌને આપવામાં આવી છે. અત્યાર મુધીના કામકાજ વગેરેના અનુભવ ઉપરથી આ મુદ્દો તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે અને આશા છે કે આપ સૌ તે ઉપર પૂરતું લક્ષ આપશો.

૨૩. કૉન્ફરન્સનું બંધારણ સારી રીતનું અને કામ કરવામાં અનુકૂળ પડે એવું હોવાની જરૂર છે, એ ખાતર બે મત દોષ શોધ નહિ. જેમ જેમ કૉન્ફરન્સનું કામ આગળ વધતું જવાનું તેમ તેમ તે વધારે વ્યવહાર થતું જશે. શરૂઆતમાં આપણને લોકમત કેળવવાને

માટે અને કોન્ફરન્સ ઉપર આસ્થા બેસાડવાને માટે પ્રયત્નો કરવા પડતા હતા; હવે વ્યવહાર-શાખોગી કામ કરવા ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે. તે માટે દરેક ગામના સંઘ સાથે આપણે નિકટ સંબંધમાં આવવાની જરૂર છે. આપણી કાર્યસિદ્ધિ માટે બીજી કોમો કરતાં આપણને કેટલીક વધુ અનુકૂળતા તેમજ પ્રતિકૂળતા પણ છે. આપણી કોમમાં નાની નાની અનેક પેટા-જાતિઓ છે જે સંસાર વ્યવહારમાં એક બીજાથી અલગ રહે છે; તેમજ કેટલીક ન્યાતોમાં તડો હોય છે; તેમ છતાં દરેક ગામની ન્યાતોના ઇક્કમ સ્થાનિક સંઘમાં આવી જાય છે, અને સંઘની સત્તા કેટલાક અપવાદ સિવાય ન્યાતો ઉપર સર્વોપરી ગણાય છે. સાધારણ રીતે ન્યાતોનું બંધારણ સંઘના તાબાનું ગણાય છે, અને સંઘ તરફથી કોમના સામાન્ય હિતનું કામ થાય છે. ન્યાત સંઘના આગેવાનો ન્યાયી, મોહાવાળા તેમજ કોમહિતની લાગણીવાળા હોય છે ત્યાં તેઓ ન્યાતના કુલ આ પતાવવામાં અને ન્યાતિલાઘવોને સારે માર્ગે દોરવામાં ઉત્તમ સાધનરૂપ થઈ પડે છે. વેપાર શેઠજીવારને માટે ગુજરાતમાં જેમ મહાજનનું બંધારણ હોય છે તેમ જૈન કોમના ધાર્મિક અને પ્રામાણિક કાર્યો માટે સંઘનું બંધારણ છે. આ બંધારણ જુનું છે અને તેની સત્તા આવક શ્રાવિકા અને સાધુ સાધ્વિ ઉપર હોય છે. હાલમાં આપણી સમક્ષ બંધારણનો જે ખરડો રજુ કરવામાં આવ્યો છે તેમાં કોન્ફરન્સના હેતુ પાર પાડવાના સાધનરૂપ સંસ્થા (Working Unit) તરીકે મુખ્યત્વે સંઘનેજ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે; એટલે આ કોન્ફરન્સનું સ્થાનિક કામ જે તે સ્થળના સંઘની મારફતેજ કરવાનું રાખેલું છે. આ ધોરણ આપ સ્વીકારશો તો મને આશા છે કે આ કોન્ફરન્સને જૈન સ્વેતાંબર કોમના સંઘોના સંઘ " Parliament of Sanghats " ની સ્થિતિ ઉપર લાવી શકીશું. સંઘના કાર્યક્ષેત્રમાં ધાર્મિક અને સામાજિક બાબતોનો સમાવેશ થાય છે, અને આ મહાન મંડળ પણ એ ઉદ્દેશથી સ્થાપવામાં આવ્યું છે; એટલે બંને સંસ્થાઓનો ઉદ્દેશ એકસરખો હોવાને લીધે યોગ મળી રહે છે. જેમ જેમ કેળવણીનો પ્રસાર વધતો જશે, ખોટા કુલ આ કંકારા ઘટતા જશે અને કોમના માણસો બહોળા વિચારના થઈ સામાન્ય હિતનાં કાર્યો કરવા માટે વધુ ઉત્સુક થતા જશે, તેમ તેમ જુદી જુદી જગ્યાઓના સંઘો એક બીજાને સહાયલુત થઈ તેમનો અને કોન્ફરન્સનો સંઘ ધારો થતો જશે, અને તે દ્વારા કોમના ઉદયનું ઉપયોગી કાર્ય આ સંસ્થાઓ મધ્યે વધારે વધારે સાફ થતું જશે. આ કારણોને લીધે મને લાગે છે કે રજુ કરેલા ખરડામાં દર્શાવ્યા પ્રમાણેનું બંધારણ બંધવાની જરૂર છે અને આપ સર્વે તે સ્વીકારી ને મંજૂર કરશો એવી ઉમેદ રાખું છું.

કાર્ય પદ્ધતિ અને નાણાં.

૨૪. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે " It is not the guns that fight, but it is the men behind them. " તોપો લટકી નથી પણ તોપની પાછળનાં માણસો લડે છે, તેવીજ રીતે બંધારણ ધણું સાફ હોવા છતાં પણ કોન્ફરન્સના હેતુ અને તેની સફળતા તેમજ ફત્તેહનો આધાર તેના કાર્યવાહકો ઉપરજ રહે છે. આપણી કોમના હિતને માટે કરવા જેવાં જરૂરનાં કાર્યો ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે ધણું છે. સારા નસીબે આપણને સારા વિદ્વાન, ઉત્સાહી, લાગણીવાળા

અને નિસ્વાર્થબુદ્ધિથી કામ કરનાર કુવાનો મળ્યા છે, અને તેમને કેટલાક પુખ્ત વયના અને ધનાઢ્ય કામદિતચિંતકોની મદદ પણ છે. તેઓ બધા પોતાના તનમન અને ધનનો ભોગ આપી એક નિષ્ઠાથી નિરૂપણે કામના બીજ આગેવાનો તરફથી સહાય મળે અગર ન મળે તોપણ કામ કર્યા જાય એવા છે, અને કરે છે. કામનું દિત શેમાં સમાયલું છે તે તેઓ સારી પેઠે સમજે છે. તેટલા માટે હું ખાત્રીથી માનું છું કે જૈનશ્રેતાંમર કામ સમસ્ત તરફથી તેમને તેમના કામમાં પૂરતી સહાય મળે તો હાલના કરતાં પણ વધારે કામ તેઓ કરી શકશે. મારાં જણુવા અને સમજવા પ્રમાણે જૈન કામમાં નાણાંની તંગી નથી જુના જમાનાની જરૂરીઆતો કરતાં હાલના જમાનાની ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ અદા કરવાની રીતો ઓછી અગત્યની નથી એમ તેઓની ખાત્રી કરી આપવામાં આવે તો જોઇતાં નાણાં સફળ મળી આવે. પાંજરાગોળની સાથે દ્વાખાનાં, સેનીટરીયમ, અનાથાશ્રમ અને પ્રતિગૃહોની જરૂરીઆત ખતવવામાં આવે, ઉગ્રમણાની જોડે જ્ઞાનમંદિર, જ્ઞાનભવન, પાઠશાળા અને રફોલરશીપની અગત્ય સમજવવામાં આવે અને તે સાથે શાંતિવરા, વરધોદા અને એવાં બીજાં ક્ષેત્રોમાં યતાગતવર અર્ચની નિરૂપણોગીતા અથવા કમી જરૂરીઆતની સમલુત આપવામાં આવે તો આવાં કામો માટે નાણાં સફળ મળી આપવામાં વાંધો આવે તેમ નથી, એવું હું ખાત્રીપૂર્વક માનું છું. હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ તપાસીશું તો આપણી ખાત્રી થશે કે પોતાના ધાર્મિક આશયો ફળીજૂત કરવાને માટે જૈનોએ અને હિંદુઓએ લાખો અને કરોડો રૂપિયા ખર્ચ્યા છે અને હજુ તેઓ ખર્ચ્યા જાય છે. મતશ્રમ કે ઉત્તમ કાર્યવાહકો માટે નાણાંની જોટ કદી પડી નથી અને પડવાની પણ નથી. માત્ર જૈનસમાજની સ્થિતિનો બારીકાઈથી અભ્યાસ કરી તેની ઉત્તતિ માટે જે ઉપાયો યોજવા જોઈએ તેની ખાત્રી કરી આપવામાં આવે તો હું ધારું છું કે તેમને નાણાં મળ્યાં જશે.

અન્ય કોમો સાથે આપણો સંબંધ અને હિંદુવાસી તરીકે આપણી ફરજ.

૨૫. મારે લાંબુ પૂર્વ કરતાં પહેલાં મારે હવે એક જ વાત આપને જણાવવાની છે. હૌન્દર-સમાં આપણે આપણી કોમના દિતના અને ઉદયના વિચારો કરીએ છીએ. પરંતુ તે વિચારો કરતી વખતે આપણે એ પણ જાણવું નહિ જોઈએ કે, આપણે જૈન કોમના બીજ પધેની સાથે હળીમળીને રહેવાનું છે, તેમજ હિંદુસ્તાનના વતની તરીકે આપણે અનેક પ્રશ્નો જાગવવાની છે, તેમ અનેક હકો મેળવવાના છે. જૈન કોમ સમસ્તના દિત માટે કામ કરનાર જૈન એસોસિએશન ઓફ હિન્ડિયા, ભારત જૈન મહામંડળ વિગેરે સંસ્થાઓ આપણે અહીં સ્થપાએલી છે એ સંસ્થાઓની સાથે રહીને પણ આપણે કામ કરવાનું છે, અને તેમના કામમાં મદદ કરવાની છે. આપણે જાણવું નહિ જોઈએ કે આપણે સઘળા જગવાન મહાવીરવામિના પુત્રો છીએ, અને કેટલાક મતમતાંતરો ન ગણીએ તો આપણાં બધાની માન્યતા એક જ છે. મોક્ષપ્રાપ્તિ એજ સૌનો અંતિમ સાધ્ય હેતુ છે. માટે બધુભાવની વિચારણ ભાવના સાથે, આપણે સૌએ સાથે મળીને જૈન કોમનું દિત કરવાના પ્રયત્નો એવવા જોઈએ.

૨૬. હિંદુસ્તાનમાં છેલ્લાં દશ પંદર વર્ષથી મદાન ફેરારો થતા જાય છે, અને સૌએ જોયું હશે કે આપણો આર્થિકત્ત નવા વિચારો વિચારે છે, નવા પ્રવાહમાં આગળ વધે

છે, અને નવું જીવન ગાળે છે. દરેક દિશામાં પ્રવૃત્તિ વધતી જતી માણુમ પડે છે. સામાજિક બાબતમાં, તેમજ રાજનીય બાબતમાં પણ આપણે આગળ વધતા જઈએ છીએ, અને જુના નિરૂપણો અને અડચણો કરતાં સામાજિક અધારણો નુકસાન નહીં જાય છે. વેપાર ઉદ્યોગ વધતો જાય છે, અને દેશનું નૈતિક અને શારીરિક બળ ખીણતું જાય છે, દેશસેવા અને જનસેવાને માટે વધારે ને વધારે માણુસો આગળ આવતાં જાય છે, દેશોદ્ધતના વિવિધ કાર્યો કરવામાં જુદા જુદા રાષ્ટ્રિય તેમજ સ્થાનિક મંડળો મંડળો ૨ . આવી આ દેશની સર્વ દર્શાય પ્રવૃત્તિઓના સમયમાં આપણે પણ તેમની સાથે સામેલ રહેવાનું છે. આવી પરિસ્થિતિમાં આપણા કાર્યક્રમ તે પ્રવાહને સહાનુભૂત થાય એવે ધોરણે રચાવો જોઈએ; તેમ કરવામાં જો સુકીશું તો આપણે પછાત રહીશું, અને આવા કોટકટીના વખતમાં પછાત પડવાનું પરિણામ કોમને તથા દેશને હરહમેશ માટે સોસવું પડશે.

ઉપસંહાર.

૨૭. છેવટે આપ સૌને એકજ વિનંતિ કરવાની રહે છે કે આ હૌન્દરન્સનો હેતુ અને ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે આપણે ધણુંજ કરવાનું છે. સેંકડો વર્ષથી આપણે કળ્યાકંકાશ કરીએ છીએ, અને અતે આપણે નબળા પડતા જઈએ છીએ. હવે આપણે આપણા વિચાર અને દ્રષ્ટિ ત્રિશાળ કરવાં જોઈએ, અને નાની નાની બાબતો તરફ ધ્યાન કરીને મુજ સિધ્ધાંત અને ખાસ ઉપયોગી બાબતો ઉપરજ લક્ષ રાખી કામ કર્યાં જવું જોઈએ. સંપ અને સમૃદ્ધિબળના અભાવે કામ આગળ વધી શકતી નથી; તેની શારીરિક સ્થિતિ સુધરી શકતી નથી, તેનો વેપારચલુજ આગળ વધી શકતો નથી, આપણા ધર્મનાં અમૂલ્ય સિધ્ધિ તો ચારે દિશાએ પ્રવર્તાવી શકાતાં નથી, અને કોમની ઉન્નતિમાં દરેક વખતે આડે આવતા હાનિકારક રિવાજો દૂર કરી શકાતા નથી. માટે હવે આપણું એક શાખાં રહેલું છે, તે આપણે બરોબર સમજવું જોઈએ, અને નજીવી બાબતોમાં મતભેદ પડતાં, ઉત્તમ વસ્તુઓનો નાશ કરવા તૈયાર થઈએ છીએ. તેમ ન કરતાં મોટું મન રાખી એકજ ઉદ્દેશથી કામ કરવું જોઈએ.

આપણો સમાજ ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક અને શારીરિક બાબતોમાં આગળ વધે, તે ઉચ્ચ જીવન ગાળતો અને સંપીક્ષો થાય, તેવી દરેક વ્યક્તિ પ્રથમમાણસ તરીકે અને પછી જૈન તરીકેની કરજો બરાબર સમજીને અદા કરવા શક્તિવાન થાય, અને અંતમાં આ ભવ અને પરભવ સુધારવા સંમજપૂર્વક તત્પર થાય, એ સ્થિતિએ પહેલે એ આંતરિક અભિપ્રાયો પરિપૂર્ણ થાઓ એવી મારી પ્રાર્થના છે.

ખન્દુઓ ! દ્રઢતા અને સંપથી કામ કરવામાં આવે તો ગમે તેવી મુશીબતો છતાં આપણે આપણું ધારેલું કાર્ય સિધ્ધ કરી શકીએ. અને ખાત્રી છે કે આપણે આરંભેલું કાર્ય કામ અને દેશહિતનું હોય મક્કમપણે કર્યા જવાથી તે જરૂર ફળીભૂત કરી શકીશું. વિસંજા લાગે તો હરકત નાહ. પ્રયત્ન કરો અને આખરે વિજય મળશે. તથાસ્તુ.

શ્રી દશમી જૈન ચેતાંજર ડાન્કરન્સેના પ્રમુખ
ડૉ. બાલાભાઈ મગનલાલ નાણાવરીનું સંક્ષિપ્ત

જીવનચરિત્ર.

મહા પુરુષના જીવનથી, જનહૃદયો, અધ્યાય;
સચ્ચરિત્રની છાપથી, ઉન્નત જીવન થાય

જન્મ.

જે પુરુષશિલા નગરી પરાપૂર્વથી જૈનપુરી હોવાનો દાવો કરાવે છે, જે પુરુષભૂમિને અનેક સમય પદ્મીધર વિદ્યાન આચાર્યોએ પોતાનાં પુરુષશાળી પદક્રમથી પવિત્રાકરી છે તે જ ભૂમિ અનેક ચઢાવાન પ્રભાવિષ્ આનંદાન જૈન કુટુંબો અને ઉત્તમ તીર્થોને પોતાના ખોળામાં રમાડ્યા માટે મગદ્દર છે તેવા (રાજનગર) અમદાવાદમાં વસતા નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ સીમાભાઈની પેઢીના મુખ્ય મુનીમ અને દશ પોરવાડ રાતિનો રા. મગનલાલ જેઠાલાના શુદ્ધરાજ્યના વિશે આપણા ચરિત્રનાયક ડૉ. બાલાભાઈનો જન્મ થયો હતો. તેમનાં માતૃશ્રી ખેડાના નગરશેઠ લક્ષ્મીભાઈ અને પત્નીનાં અદેન થાય. તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૧૦ ના આસો સુદી ૧૦ (વિજ્યા દશમી) ના રોજ થયો હતો. જે સમય આપણા ચરિત્રનાયકનો ભાવિ વિજય અને ઉન્નતાવસ્થાનું મુળથી જ સ્પષ્ટ કરતો હતો.

બાળ શિક્ષણ.

યોગ્ય ઉંમર થતાં બાલાભાઈને અમદાવાદમાં તે સંમયની "ધર્મીઆ ધુંટાવતાં મહેતાજી" ની નિશાળમાં બહુવા મુકવામાં આવ્યા. બાલ્યાવસ્થાથી જ આપણા ચરિત્રનાયકની તીવ્ર શુદ્ધિથી મહેતાજી તેમના ઉપર પ્રસન્ન રહેતા. શિક્ષણનું ગૌરવ હજી સુધી મહેતાજીની નિશાળમાં જળવાઈ રહ્યું હતું. વિનય, ઉદયમ, કર્તવ્ય તત્પરતા, નમ્રતા વિગેરે શુભો તેમને ધર્મીઆ ધુંટાવાઈ મળ્યા હતા, અને આ શાળામાં તેમનો અભ્યાસ પૂર્ણ થતાં સરકારી ગુજરાતી શાળામાં મુકવામાં આવ્યા હતા. અહીં ગુજરાતી અભ્યાસ સંતોષાકારક સંપૂર્ણ થયા બાદ તેમને રાજ્યભાષાના શિક્ષણ માટે અંગ્રેજી શાળામાં મુકવામાં આવ્યા.

અંગ્રેજી શિક્ષણ.

તે સમયે અમદાવાદમાં માત્ર એક સરકારી એન્ગ્લો રેકુલ, એક સરકારી હાઈસ્કૂલ, અને મીરાન હાઈસ્કૂલ એટલી જ શાળાઓ અસ્તિત્વમાં હતી. તે પૈકી સરકારી એન્ગ્લો રેકુલમાં બાલાભાઈનો અભ્યાસ પૂર્ણ થયા પછી તેમને સરકારી હાઈસ્કૂલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. અહીં તેમનો અભ્યાસ ગ્રેડીક સુધી થયો હતો. હાઈસ્કૂલમાં પણ તેમની ચપલતા અને અભ્યાસની અત વખાણવા યોગ્ય હતાં. બાલાભાઈએ



ડાક્ટર બાલાભાઈ મગનલાલ નાણાવટી એલ્. એમ્. એન્ડ બોસ્.
પ્રમુખ સાહેબ, દશમી શ્રી જૈન સ્વેતાશ્રમ કોન્ફરન્સ, મુંબઈ.

સંવત ૧૯૨૮, એટલે સંવત ૧૯૭૨ માં મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કરી એટલે આગળ અભ્યાસ કરવાનો માર્ગ મુક્તિ હતો.

ત્રીજી બી અભ્યાસ.

ડૉક્ટરી જ્ઞાન મેળવવાનો શોખ હોવાથી તેમણે લક્ષ્મી ડૉક્ટર થવા તરફ સંકળ, વળ્યું અને તરતજ તેઓ મુંબાઈની આન્ડ મેડીકલ કૉલેજમાં દાખલ થયા અને ત્યાંના અભ્યાસ શરૂ કર્યો. ઇંગ્લીશ અને એમ અને છે કે બાળકને જ લાઇન તરફ કુદરતી શોખ હોય છે તેને બાળપણ સુધી વૃદ્ધિ પીછળ લાઇન લેવા ફરજ પાડે છે, પણ તેથી બાળક પોતાની અભ્યાસનાં સંપૂર્ણ નહિ થતાં મનની આભાવિક લાગણીઓની અવગણના કરી કટ્ટીક વખત અપૂર્ણ રહી જાય છે, તેમ આવા લાઇનો સંબંધમાં અન્ય નહીં તેમણે પોતાને પ્રિય એવો, ડૉક્ટરી લાઇનનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી લેવાની આગળ નિશ્ચયો. આ કૉલેજમાં શીખી વખતે તેમની સાદાઈ તથા કાળજીપૂર્વક કામ કરનાની ખંતીથી ટેરથી તેમના અભ્યાસમાં તેમના પર વિશેષ પ્રસન્ન રહેતા, કૉલેજમાં થતી વાર્ષિક, પરીક્ષામાં ધણું કરીને ઉચ્ચ નંબર પાસ થવાથી દરેક વર્ષે તેમને સ્કૉલર્શીપ મળી હતી. ડૉક્ટરી લાઇનની, ત્રણ વર્ષે થતી પહેલી પરીક્ષામાં તેઓ પહેલેજ વર્ષે પહેલા ક્રમાંકમાં પાસ થયા, અને બે વર્ષ પછી સંવત ૧૯૩૩ માં એટલે માત્ર ત્રેણી વર્ષની યુવાન વયમાં તેમણે એલ. એમ, એન્ડ. એસ ની ડેવલપી વિષટ પરીક્ષા પાસ કરી હતી.

સિવિલ સર્જનનો હોદ્દો.

પછી તુરંતજ તેમને ૬૨૦ રાજ્ય તરફથી હુંક સમય માટે ડૉક્ટર તરીકે ખીકાનેર મોકલવામાં આવ્યા હતા ત્યાંથી પરત આવ્યા પછી વડોદરા રાજ્યમાં નોકરી મેળવવા તરફ તેમણે મુંબઈ વળ્યું અને પરિણામે તેઓ સંવત ૧૯૩૫ માં પાટણ સિવિલ સર્જન તરીકે નીમાયા. અહીં આ અરસામાં તાવનો લયંકર રોગ ફાટી નીકળ્યો હતો તે વખતે ગરીબ-ગરમાઓનું ઘેર ઘેર ફીએ જઈ દવાદાર કરી પોતાની કર્મ બજાવતાં તેમણે પ્રજાનો ભારે વખાણ અને માન સાથે આદર મેળવ્યો; અને એ જ સેદમંદ ડૉક્ટર તરીકે સાગી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા. પાટણમાં બે વર્ષ નોકરી કર્યા બાદ ત્યાંથી તેમની અનુક્રમે અમરેલી, દારકાં અને કડી બદલી થઈ હતી, અને સંવત ૧૯૬૦ ની સાલમાં તેમની બદલી વડોદરા કરવામાં આવી અને તેમને જમનામાઈ હોસ્પિટલમાં નીમવામાં આવ્યા. અહીં આશરે છ વર્ષ રતા બાદ સંવત ૧૯૫૨ માં પુનઃ પાટણ મોકલવામાં આવ્યા.

ના બ્રિટીશ સરકાર તથા શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ તરફથી ભારે માન.

પાટણમાં તેઓ હતા, તે વખતે આખા ગુજરાતમાં સંવત ૧૯૫૬ નો લય ૬૦ કુધાળ પડ્યો હતો, અને હજારો રક માણસો ભુખે-તરસે-મરવા લાગ્યાં; કુધાળનું નર

પાટણ અને આલુઆલુનાં ગામોમાં ઘણું લાંબું કરે હતું, દુષ્કાળ પિડિત ગરીબ માનવ ગણું-
એનાં દુઃખ આ દયાળું હૃદયવાળા બાલાભાઈએ જોઈ રાખ્યા નહો, અને તુરંતજ તેમનાં નિર્વાહ
અર્થે “દુષ્કાળ ફંડ” ફાળી મુંડા તેમણે ઉપાડ્યો અને પાટણના ધનાટ્ય નગરોએ પુનઃમંદ
કરમચંદ કોટવાલાના બાઈ કન્નેડીલાલ, શેઠ હાલાભાઈ અને તે. વખતના ત્યાંના સરકારી
અમલદારો સાથે તે માટે નાણાં ઉધરાવવાનું ચર્ચ કર્યું. જેમાં પાટણનિવાસી દયાળુ જૈન
તથા ઇતર લોકોએ ઘણી ઉદારતાથી મદદ કરી હતી. અને ખુરેખર ! અતિશય
પ્રયાસ અને આંતરિક લાગણીઓ ધરાવનાર ગૃહસ્થોના પ્રયત્ન કદી પણ ફળિયાનું થયા
વખર રહેતા નથી. પરિણામ એક લાખ રૂપિયા ઉપરાંત ફંડ એકઠું થયું. આ
ફંડમાંથી એક સારું અનાયાચમ ખોજવામાં આવ્યું હતું, જેમાં દરરોજ
આશરે ૫૦૦ માણસોને ખોરાકી વિગેરે મળતું હતું. આ ઉપરાંત એક દુષ્કાળ
દોરખીટલ તથા સસ્તા બાવે અનાજ વેચવાની દુકાનો ખોલાવી, દળરો ગરીબ હૃદયના, અંબું-
મોલ આશિર્વાદ મેળવ્યા. આ સેવાની કદર રાખ્ય તરફથી અને નામદાર ધિરીશ સરકાર
તરફથી કરવામાં આવી હતી; નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી ખાસ ધન્યવાદ આપનારો
પત્ર તેમના ઉપર લખવામાં આવ્યો હતો, તથા ના. ધિરીશ સરકાર તરફથી “ઓર્ડર ઓફ
મેરીટ” નું સર્ટીફિકેટ તે વખતના ફેસીડન્ટ એ. કર્નેલ ગીડસાહેબ મારફતે તેમને મોકલી
આપવામાં આવ્યું હતું. આ વખતે પાટણની પ્રગતિ આઠ તેમણે એટલો બધો મેળવેલો
હતો કે પાટણમાં એક કક્ષન જે બાલાભાઈના શ્રમથી ખોલવામાં આવી હતી તેને “શ્રી બાલા-
ભાઈ કક્ષન” એવું નામ આપવામાં આવ્યું, અને આ કક્ષન માટે સારૂ ફંડ એકઠું થતાં
એક સુસજ્જીત મકાન બાંધવામાં આવ્યું છે, જે ખુદશુ ગુરુવાની ક્રિયા શ્રીમંત સરકાર
મદારાજ ગાયકવાડ એમના સ્વદરે કરવામાં આવી હતી. આ ઉપરાંત
બાલાભાઈને પાટણના ક્રમસ્ત મહાજન તરફથી માન આપવામાં આવ્યું હતું, જેવું અઘા-
પિ શેઠ પણ અમલદારને પાટણના મહાજને આપ્યું નથી.

પ્રાચીન જૈન સાહિત્યોદ્ધારક ફંડ

બાલાભાઈ માત્ર દુષ્કાળ ફંડ ઉધરાવી બેસી રહ્યા નહો. પાટણમાં પ્રાચીન જાહેરો
પ્રજા છે અને તેમાં પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવા માટે સુનિ મદારાજ શ્રી
મોદનલાલજી મદારાજના ઉપદેશ અનુસાર એક સારૂ ફંડ બેઠું કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં
આવ્યો હતો. જેમાં બીજા ગૃહસ્થો સાથે બાલાભાઈએ સારો લાગ લીધો હતો. આ ફંડ-
માંથી જુના જૈન બંદીઓમાંથી અપ્રાસન્ન પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય લલિત્યોઓ પાસે લખાના
પ્રતિષ્ઠા કાવવામાં આવ્યું હતું. પાટણમાંથી તેમની બદલી વડોદરા કલિંગેસ ઓફ રૂફરીન
દોરખીટલ, કે જે રાજ્યમાં મોટામાં મોટી દોરખીટલ, છે ત્યાં કરવામાં આવી. અહીં દુકા વખત
રજા બાદ સન ૧૯૦૩ માં તેમની નીમણુંકે જે સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ તથા મેડીકલ ઓફીસર
તરીકે રહી હતી, અને પછી તેમની લાયકાત તથા બાદોશીથી પ્રસન્ન થઈને શ્રીમંતે તેમને
પોતાના ખાસ ડૉક્ટરને માનવતો (રેસિડેન્સી ઓફીસરને) દોલો આપ્યો હતો. શ્રીમંત
મદારાજ સાહેબનીજારી સાથે ડૉક્ટર બાલાભાઈને કારિમર મહાજનેશ્વર. દાઈ ડાંગ, પુના,
કલકત્તા વિગેરે સ્થળે મુસાફરી કરવાનો પ્રસન્ન મળ્યો હતો.

વિલાયતની મુસાફરી

સંવત ૧૯૬૧ માં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સાથે તેઓ તેમના ખાસ ડૉક્ટર તરીકે વિલાયત ગયા હતા, અને લગભગ સોળ મહિના સુધી ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ, ઓસ્ટ્રીઆ વિગેરે યુરોપીય દેશોનાં મુખ્ય શહેરો ભેવતો તથા ત્યાંની અનેક નવતની ઉપયોગી સંસ્થાઓ ભેટ ધણી અનુભવો મેળવવાને લાલ મન્યો હતા.

શ્રી ગ્રીજ જૈન સ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સના સેક્રેટરી તરીકે બળા હું કામ.

આ પછી વડોદરા ખાતે મળેલી શ્રી ગ્રીજ જૈન સ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સના સેક્રેટરી તરીકે તેમણે ઘણીજ બાહોશી અને ઉમંગથી કામ કર્યું હતું, અને કૉન્ફરન્સ સંપૂર્ણ રી રતેહમંદ ઉતર્યા પછી પણ તેમણે કૉન્ફરન્સ તરફની પોતાની મમતા અને ત્રિવાસ જેવાં ને તેવાં કામ સંભાળ્યાં છે.

રાજ્યસેવા.

તેઓશ્રીએ વડોદરા રાજ્યનાં જુદાં જુદાં સ્થળોએ કામ કર્યા પછી ૧૯૦૮-૦૯ માં તેમને વડોદરા રાજ્યના ચીફ મેડીકલ ઓફીસરના માનવંતા હોદ્દા પર એક્ટીંગ નીમવામાં આવ્યા હતા. જે કામ તેઓએ આશરે દોઢ વર્ષ સુધી સંતોષકારક રીતે બજાવ્યું હતું. પોતાની નોકરી દરમ્યાન વડોદરા શહેરને માટે નીમાએલા ઇમ્યુનમેન્ટ ટ્રસ્ટમાં તેઓ પ્રથમથીજ મેંબર તરીકે કામ કરેછે. ૧૯૧૦-૧૧ માં આરોગ્ય (વાઇલેલીટી) કમીશનના મેંબર તરીકે તથા શુભરાતી અને દક્ષિણી સ્ત્રીઓનાં મરણ પ્રમાણ માટે તપાસ કરવા નીમાયેલી કમીટીના પ્રમુખ તરીકે પણ તેમણે કામ કર્યું હતું.

લોકસેવા—રાજ્ય રતનો સુવર્ણપદક.

કામસેવા અને રાજ્યસેવા કરતી વખતે લોકસેવા અને સમાજસેવા તેમણે કદી વિસાર્યાં નથી. ગમે તેજ સામાન્ય મનુષ્યને પણ તેઓ કામતી સલાહ આપતા આવ્યા છે અને આપે છે. સામાજિક ચળવળ તરફ પણ તેમણે કદી દુલ્લેસ કર્યું નથી. જીન્ડા અને કલમથી તેમણે વખતોવખત લોક અને સમાજસેવા કરી છે. ચર્ચ (church) કૃત fount નામના ઇંગ્રેજ પુસ્તકનો “ ખોરાક ” નામના પુસ્તક રૂપે અનુવાદ તેમણે લખ્યો છે, જે ઘણું ઉપયોગી છે. તેઓએ જ્યાં જ્યાં (મેડીકલ ઓફીસર) ડૉક્ટર તરીકે કામ કર્યું છે ત્યાં ત્યાં બધે પ્લેગ, કોલેરા અને સીતલા જેવા ચેપી અને લયંકર રોગોના દર્દીઓના ઘેરે ઘેર જઈ તેમને મદત તપાસી વખતોવખત દવાની મદદ પણ કરી છે, અને આ તેમની દયાળુ, નિડર અને પરાપકારી લોકસેવા તથા સમાજસેવાની યોગ્ય કદર કરી શ્રીમંત મહારાજશ્રીએ સને ૧૯૧૨ માં તેમને “ રાજ્ય રતનો ” બહુ માનનો ખેતાવ સરજ્યું પદક સાથે એનાયત કર્યો છે.

ઘણીવાર જૈન સાધુ, સાધ્વિઓ, માંદગીના ઇલાજ માટે ખાસ વડોદરા આવી ડૉ. બાલાલાઈની સારવાર નીચે રહે છે અને તેઓ ઘણા બંકિતલાવથી તેમની દવા સુશુધા કરતા આવ્યા છે. આ બાબત સુપ્રસિદ્ધ છે અને એજ તેમની ધર્મ તથા ગુરુ શ્રદ્ધા બતાવી આપે છે.

મીમંતની કૃપા.

હવે તેમનો પેન્શન લઇ રીટાયર થવાનો સમય આવ્યો હોવા છતાં પણ, તેઓશ્રી પર શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો ચાહ એટલો બધો છે કે, તેઓશ્રીની નોકરીની મુદતમાં વધારો મળતોજ રહે છે, અને અઘાપિ તેઓ શ્રીમંતના ખાસ ડોક્ટર તરીકે કામ કરે છે.

બની હકીકત.

ડૉ. બાલાભાઈને ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ છે જે પૈકી નવેશ પુત્ર મણીભાઈ જેઓ બી. એ. એસ. એસ. બી. થઇ રાજ્ય તરફથી અમેરિકા ખાતે જઈ ત્યાં ત્રણ વર્ષ રહી વેપાર ઉદ્યોગ ખાતાનો અનુભવ લઇ પેન્સિલ્વેનીઆ યુનિવર્સિટીની એમ. એ. ની પદવી લઇ આવ્યા છે. તેઓશ્રી પણ શ્રીમંતના પૂર્ણ કૃપાપાત્ર હોઇ વડોદરા રાજ્યના વેપાર ઉદ્યોગ ખાતાના તથા સહકારી મંળીઓના વડા તરીકે બાહોશીથી કામ કરે છે. વળી વડોદરા ખાતે મળેલી શ્રી ત્રીજી કૌન સ્વેતાંશર કૉન્ફરન્સના વૉલન્ટીઅર કમીટીના વ તરીકે તેમણે કૉન્ફરન્સની જે અમૂલ્ય સેવા બજાવી હતી, તે અરેખર પ્રશંસાપાત્ર હતી. બીજા પુત્ર કેશવભાઈ એસ. એમ. એન્ડ એસ. ની તળીબી પરીક્ષા પાસ કર્યા પછી આગળ વધુ અભ્યાસ માટે વિલાયત ગયા હતા, અને ત્યાં દોઢ વર્ષ મુખી જીજ્ઞાસુ વિગેરેનો અભ્યાસ કરી (D. T. M.) ડીગ્રીમાં ઇન્ટરપીક્ટ મેડીસીનની ડીગ્રી લઇ આવ્યા છે. જેઓ સ્વભાવે મીઠાનસાર તથા બાહોશ હોઇ અમદાવાદમાં એક સેલ્ફમંદ ડોક્ટર તરીકે કામ કરે છે. ત્રીજા પુત્ર ચંદુભાઈ બી. એ. થયેલા હોઇ વેપારાયે ચિન, જાપાન વિગેરે દેશોમાં મુસાફરી કરી આવ્યા છે. અને હાલમાં મુંબઈ ખાતે એક કનેક્ટિંગ વેપારી તરીકે પોતાની પેઢી ચલાવે છે.

કૉન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકેની ચુંટણી.

જ્યારે ગયા માસમાં મુંબઈ નિવાસીઓ તરફથી તેમને કૉન્ફરન્સનું પ્રમુખસ્થાન સ્વિકારવા વિનંતી કરવામાં આવી ત્યારે કૉન્ફરન્સને માત્ર એકજ માસ બાકી હતો. છતાં આવા કટોકટીના મામલા પ્રસંગે ટુંક સમયમાં પ્રમુખ તરીકે સંપૂર્ણ ફત્તેહમંદીથી કામ પાર ઉતારવા તેઓ સેવાભાવે કટિબદ્ધ થયા, એ તેમનાં ગૌરવ-શક્તિ અને મનોબળ બતાવી આપે છે.

ઉપસંહાર.

તેમના ખાસ ગુણો પૈકી ધણે પ્રશંસનીય ગુણ તેમને હસતો ચહેરો છે, એ હસતો ચહેરો દરદીની નજરે પડતાંજ તેનું અરધુ દુઃખ ઓછું કરી શકે છે. આમ ડૉ. બાલાભાઈના જીવનમાંથી તેમની કાર્યકુશળતા, સાદાઈ, સેવાની દ્રઢમાયના તથા મજબુત મનોબળ એ ગુણો ખાસ અનુકરણીય છે.

હવે તેમની સાદાઈ, સરસ ચહેલી કરણી, સમાન ભાવ, પરાપકારવૃત્તિ, અનુભવને અંતે આવેલી દિર્ઘદષ્ટિ અને પાકટ બુદ્ધિ, નિઃસ્વતા, ગંભીરાઈ અને ફક્તવ્યવસાયજીના એ પ્રશંસનીય ગુણો અનુકરણીય છે. તેમને વિશેષ ઉજ્જવળ કાર્યો કરવા અને લોકસેવા તથા દેશસેવા માટે દિર્ઘાયુ, સ્વચ્છ અને શાંતિમય જીવન મળે, એ શ્રદ્ધાભાવના સાથે વિરમીએ છીએ.

પ્રમાણિકતાથી પ્રબળનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવવામાં રહેલા પામેલી

જુનામાં

જુની



નામીથી

પેટી

ધીરાજનગર જ્વેલરી માર્ટ!

કે જ્યાં છેલ્લામાં છેલ્લી લેટેસ્ટ ફેશનોના સોનાના અને ઝવેરાતના મશીનપોલીસ અને હેન્ડપોલીસ ઢાંગીનાઓનો ગંબીર જથ્થો તૈયાર રહે છે.

મજુરી કાપી સોનાનાં પુરાં નાણાં પાછાં આપવાની

લેખીત

ગેરંટી!

આપવામાં આવે છે.

ચાંદીની ફેન્સી ચીજોનો ગંબીર જથ્થો રાખીએ છીએ.

મોંઘાની ગેરંટી, જુજ નફે મોઢું વેચાણું તેજ સિદ્ધાંત! ! !

મુંબાઈની જાણીતી પેટીઓમાં લાંબા વખતના અનુભવી અને કળવાયલા

કારીગરોના હાથે અમારી પોતાની દેખરેખ નીચે માલ બને છે.

ગ્રાહકોને હસ્તે મુંબડે વિદાય કરવા તેજ

અમારો મુદ્દા લેખ છે.

ધીરાજનગર જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી ભોગીલાલ પુરષોત્તમદાસ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

એક ભયંકર ભૂલ સુધરી !

હીસ્ટીરીઆનો પરાજય.

અજ્ઞાન અને જહેમી લોહના મગજમાં પેસી ગયેલું ભૂત
હવે છવ લઈને નાહું..

હીસ્ટીરીઆ (તાણુ, વાઈ, ફેફસું) એ દરેકની દયા નથી અને એ તો માત્ર
ભૂતના ચાળા છે એવું માનનારાની ભૂલ સુધરી ગઈ. અગોએ ઘણા વર્ષોના અનુભવથી સોંકેડે
મનુષ્યોને સાબીત કરી આપ્યું છે કે હીસ્ટીરીઆ ભૂત નથી અને તેને માટે રામબાણ
ઔષધોના પ્રયોગો અને કરીએ છીએ.

અમારા અનુભવ અને પ્રયોગોનો લાભ લેવામાં આજ સુધી રીઝોર્સો વગર એક વખત
અમારા પ્રયોગોનો અનુભવ કરી ખાતરી કરો અને સગવડનો લાભ લો.

વિશેષ હકીકત માટે રજૂ મળે.

શરીરમાં લોહી અને ધાતુની વૃદ્ધિ કરી સાત્વિક બળની પ્રાપ્તિ માટે

શિલાજીત પર્યટી.

શુદ્ધ શિલાજીત નથી મળતો એમ તો કહેશોને નહિ. અગોએ મૂળ શિલાજીત
આયુર્વેદીય રીતિથી શુદ્ધ કરી પ્રજ્વળના લાભ માટે જાહેરમાં મૂક્યો છે.

શિલાજીતના ગુણો સર્વને જાણીતા છે છતાં તેના ગુણની વિગત નીચે પ્રમાણે છે.

લોહીપિકાર સંબંધી તમામ રોગો ધાતુસ્થાનના તથા મૂત્ર માર્ગના તમામ રોગો જે
કે પ્રમેહ, લોહીવા, પ્રદર, પથરી, મૂત્રકૃચ્છ્ર, પાંડુ વિગેરે રોગો મટાડે છે.

અમારા શિલાજીત જેને ખોટો લાગે તેની પાસેથી લીધેલા પૈસા પાછા આપીએ
કિંમત તોલા ૧ નો રૂ. ૨-૮-૦.

આયુર્વેદ સિદ્ધાપદાલય.

અમલવાદ સુરક્ષામંત્રુ ઉદેશુ (એરીવાડ) નં. ૫૦૬

વૈદ્ય વાલીલાલ ઠાક્યાભાઈ.

बुद्धिप्रभा.

(The Light of Reason)

ब्रह्मानन्दविधानके पटुतरं शान्तिग्रहद्योतकम् ।
सत्यासत्यविवेकदं भवभयभ्रान्तिव्यवच्छेदकम् ॥
मिथ्यामार्गनिवर्तकं विजयतां स्याद्वादधर्मप्रदम् ।
लोके सूर्यसमप्रकाशकमिदं ' बुद्धिप्रभा ' मासिकम् ॥

वर्ष ८ अं.]

ता. १५ जुलाई, सने १९१६

[अंक ४ था.]

स्वार्थ वाजी.

(राग-शान्दरी.)

नेछ नेछ मे' नगरी जाछ, मान लूवी त्यां याउ थुं राछ;	नेछ. १
झान्न स्वार्थी सगपलु साथे, सत्य स्वर्ष विरला आराधे.	नेछ. २
नेगी नति पलु स्वारथ भाटे, आश धरी इरे वाटे धाटे.	नेछ. ३
कोछ छस दिवान ह्दारे, भात पिता भाई सलना थाये.	नेछ. ४
आभर आली हाये नवुं, तो रोगर मन थुं भक्षवुं.	नेछ. ५
यउती पउती सलुनी आये, थुलो भरडी थुं भाले.	नेछ. ६
सत्य स्वर्ष परमात्म त्हाई, ओ सत्य पुइमल तुनथी न्हाई.	नेछ. ७
हाय हाय अरे हाथी जाछ, गवें गोडो इथो गाछ.	नेछ. ८
हर्षुं थुं ने हर्षुं थुं भेटुं, धर्म धर्म नदी मान्थुं भेटुं.	नेछ. ९
बलुतर भण्णिने केछ लूया, केछ उहापलु दस्त्रिभां दुया.	नेछ. १०
नपथुं तेनुं नगमां सायुं, छेवी तेवी रहेषी रायुं.	नेछ. ११
नहुं ओले ते पांहा जलो, बुद्धि राखत पद मनमां आलो.	नेछ. १२

(विद्यापुरीय कविराज यतिश्री अमृतविजयजी कृत.)

सरस्वती अष्टक.

कमलपेशलपल्लवकोमले, कनकरत्नमयामरणांकित;
वह्नितयासुकरे वरबल्लर्को, वसतु सा हृदये मम शारदा.
निगमनैगमशास्त्रनयैयुता, सकलशासनशासनपैःस्तुता;
नवनवाकृतिभूतिसमन्विता,

॥ १ ॥

वसतु. ॥२॥

जगति ये कविराज पदंगता, वररुचि प्रमुखाः कवयः स्फुटम् तदाखिलं खलु यत्कृपयाकृतं.	वसतु. ॥३॥
जिनमते पृथिता श्रुतदेवता, विशदवाङ्मयतत्त्वविशारदैः गणधरै रमलार्थमया च या.	वसतु. ॥४॥
प्रियतमाऽपि शिवस्य च या शिवा, महीपदानवपुङ्गवमर्दना; शिवमतानुगतैः प्रतिपादिता.	वसतु. ॥५॥
अपदुरापदुतां प्रतियात्यलं प्रकटमुत्कटकाव्यकरः स्वयम्; यदनुकमप्य पदं च गतोजनः	वसतु. ॥६॥
विशदवाङ्मयबीजजपाच्छकृत्, जडतमोऽपि च सत्यतयाश्रितः कविरसौ किल यत्कृपयैवसो.	वसतु. ॥७॥
त्रिगुणतत्त्वमयाश्रुततात्त्विकैर्विधिनिषेधविवेकविचक्षणैः प्रकथिता च मयाऽपि हि याश्रिता.	वसतु. ॥८॥

मालिनी वृत्तम्

अमृतरचितमेतत्, प्रातस्त्याय पुण्यम्;
पठति परमभावा, दष्टकं तस्य साक्षात्.
हृदय कमल कोशे, राजहंसी वशश्चतुः
वसति विशदरूपा, शारदा सम्प्रसन्ना.

वीतराग देवस्तुति.

(भुवि राग श्रीमद् सायसागरशुभे शृङ्गायासभां पुष्पयन्त्रं नामधी
(पुष्पयन्त्रं नामधी) इरेष्टुं स्तवनम्.)

देव वीतराग नमो रगे, अविष्ट तमे पूज्ये नय अगे, दान साध ने योग विभोग, ओर विष्ण अंतराय; ओ पांसे अंतराय क्षय्यी, देवपात्रुं सोदाय.	देव. १
दासवती अरुणि अय इच्छा, शोभ न नमस सगार; अद देव तच्छ अन्य स्थानके, अगे तेद गभार.	देव. २
क्षम हर्षेना नदि छनेने, नदि भिष्यापत्रुं नमस; निद्रा ने अज्ञान क्षयेयी, अमृतने होय नाश.	देव. ३
राग देव नदि इरे प्रभुछ, अमभावे आतमराग; अनंत शक्ति कोने प्रष्ट यष्ट जे, न इरे गवं ते नाम.	देव. ४

કોઈ આવી કરી છેદે અગ્ને, કોઈ કરે પૂજા સાર;
 શત્રુ મિત્રને સમ કરી જાણે, ખેદ ન હોય લગાર.
 અમીભરી તુજ મુરતી રચી છે, ઉપમાન ધરે કોય;
 તુજ મુરતી નીરખતાં સ્વામી, સમજાવીતપણું હોય.
 અન્ય દેવની મુરતી જોતાં, વાધે વિષય વિકાર;
 પુષ્પચંદ્ર કહે છન મુરતીની, નિત નિત જાઉં બલિહાર.

દેવ. ૫

દેવ. ૬

દેવ. ૭

આત્મ સ્વાધ્યાય.

(શ્રીમદ્ મુનિરાજ શ્રીભાવસાગરજીવિત.)

।તમ જ્ઞાન છે સૌથી સાધનસાર, ધરે હૃદયે ધ્યાન,

માટે ભવ પાર, ઉતારે ભવ પાર.

આત્મ.

અધ્યાત્મ જોગ ધણો સુખકાર, મોટા મોટા મુનિઓ આહે છે અપાર.

આત્મ. ૧

જાણ્યા વિના જે આત્મ તત્ત્વસાર, કરણી કહી છે જૂઠું નીરધાર.

આત્મ. ૨

પર્યાય શુણ્ણ દ્રવ્ય અધિકાર, જેહ જાણે તેનો સફળ અવતાર.

આત્મ. ૩

મુલ સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરે સાર, કુરગડું મુનીની પેરે નિરધાર.

આત્મ. ૪

ગજસુકમાલ મેતારજ સાર, તત્ત્વજ્ઞાન કર્યું એણે બહુ શ્રીકાર.

આત્મ. ૫

પૃથ્વીચંદ્ર રાજ સભા મોઝાર, બેઠા બેઠા કીધો એણે તત્ત્વ વિચાર.

આત્મ. ૬

શુણ્ણસાગર મુનિમાં સીરહાર, ચોરીમાંહિ કેવળ પામ્યા તેની છે બલિહાર.

આત્મ. ૭

ધલામીકુમાર વળી પામ્યા પાર, ભરતાદિકને સંભારે દોલધાર.

આત્મ. ૮

ધૃત્યાદિક અનેક વળી પામ્યા પાર, ખટ દરીસણ પણ માનો નીરધાર.

આત્મ. ૯

જે વડમાળી ધ્યાન ધરે આસાર, ભાવ કહે મારે એનો આધાર.

આત્મ. ૧૦

(શ્રીમદ્ ભાવસાગરજીવિત પાર્શ્વનાથ સ્તવન.)

નાથજી મને મહેર કરી તમે તારોરે, મારે મોક્ષ નગરમાં જાવું,

મારે સિદ્ધાવરથા થાવું.

નાથજી. ૧

મારી વિનતી સૂણોરે, અરજ દિલમાં ધરોરે, હું શરણે આવ્યો સ્વામી,

તું છે મુજ અંતરજામી, હેવે કિમ રાખું ખામી, વિશ્વામી જગત્ત્વંદારે.

નાથજી. ૨

શ્રીચિંતામણી પાસજીરે, નિજરૂપ દિવ્યો નાથજીરે, નિજરૂપ જે કિરિયા સાધે,

તેથી અધ્યાત્મ રસ વાધે, આત્મ અનુભવ શુણ્ણ લાધે, બહુ સુખકારીરે.

નાથજી. ૩

અધ્યાત્મ વિણુંરે, જે જે કિરીયા કરેરે, તે ચાર ગતીને લેખે,

સિદ્ધ ગતિને તે નવિ દેખે, આત્મશુણ્ણ તે નવિ પેખે, બહુ ભવ રૂઝેહે.

નાથજી. ૪

માટે શુદ્ધ જાનેરે, કિરીયા કરે બહુ માનેરે, કિરીયા કરશે તો તરશે,

બવજલ તે પાર વિતરશે, તસ આત્મ દારજ સરશે, ભવ નહિ બમેરે.

નાથજી. ૫

અમ્હેન તાતજરે, વામા રાણી માતજરે, તસ કૂખે પ્રબુજી જાયા,
 પોપ દશમી દિન આયા, મેં જાડુ આનદે પાયા, ઉલટ આજે ધણોરે. નાથજી. ૬
 કમહાસુરે દુઃખ દીધુંરે, ધરણેદ્રે સુખ દીધુંરે, તેં સમઘટિને લીધી,
 બલીહારી તેં તો દીધી, પરપરિણતિને તજી દીધી, સમરથ પણેરે. નાથજી. ૭
 જોણે દુઃખ દીધુંરે, કારજ તેનું સીધુંરે, તે તાર્યો કમહ અધોરી,
 સમઘટિ દીધું ગુણુ ધોરી, હું જાઉં બલીહારી તોરી, તુજ દયા જોધરે. નાથજી. ૮
 કંડણનિધિ મોટારે, મારી વખતે થયો છોટારે, એ અપૂરણનું કામ,
 પણ તું સંપૂર્ણુ સ્વામ, મને તારોને ગુણુધામ, આપ સમ કરોરે. નાથજી. ૯
 મારા જોવો દીન નહિરે, તારા જોવો પ્રભુ નહિરે, તે જીગતે જોડો મળાયો,
 પ્રભુ દીડે દહાડો વળાયા, મારા સકળ મનોરથ ફરીયા, પ્રભુ સુખ જોધરે. નાથજી. ૧૦
 આસ્તવના મેં ફરીરે, બૂલ ચૂક જે પડીરે, ગુણી પાસે માગી લઉં છું,
 મિચ્છામીદુઃકં દઉં છું, સડું સંઘની સાથે કંદુ છું, નમનતાધીરે. નાથજી. ૧૧

ચેતન વોધ.

સ્વાધ્યાય (સત્કાવ્ય).

(રામ—કાન્દરો.)

ક્યાંથી આવ્યો ક્યાં જામશ ભાષ, જોને તપાસી તારી સગાઈ—ક્યાંથી. ૧.
 કાયા માયા કાચી કે સાચી, રંગમાં રાચી રહો શું માચી—ક્યાંથી. ૨.
 કુલી ફોગટ શું ફાંફાં મારે, ફોગટ જન્મ ગુમાવી શું હારે—ક્યાંથી. ૩.
 કંચન કામિની મારાં માની, નાહક મુઝે છે નાદાની—ક્યાંથી. ૪.
 મરણ સમે તું ખાલી જાશે, ત્યારે મરણ તું પરતાશે—ક્યાંથી. ૫.
 માત્યા સદુજન નિજ નિજ વારે, ચેત ચતુર તું ચેતન ધારે—ક્યાંથી. ૬.
 મધુ મિંદુ સમ સુખ સસારે, તમિ ન વળશે તેથી ક્યારે—ક્યાંથી. ૭.
 મોહની માયા જગ મહિ મોટી, ફાણમાં નાશી દુઃખતા ખોટી—ક્યાંથી. ૮.
 લટપટ ચટપટ ઝટપટ ત્યાગી, આત્મ સ્વરૂપનો થા તું ગાગી—ક્યાંથી. ૯.
 સત્ય શુદ્ધ પરમાત્મ સ્વરૂપી, શુદ્ધિસાગર સુખ ચિદ્રૂપી—ક્યાંથી. ૧૦.

(વિદ્યાપુરીય ઠવિગ્ગર વતિવર શ્રી અમૃતવિનયજી કૃત.)

પરસ્ત્રીપાશમાં સપઢાયેલની વૂરી દશાની સદ્જ્ઞાય.

શ્રીના પાશમાં પકડાયેલા.

(રામ—કાન્દરો.)

પશુ પરે પાસમાં તે પકડાયા, જીવનીની જાગમાં જે જકડાયા. પશુ. ૧.
 મોતો જે જન મુખને મટકે, લલચાણા વળી લોચન લટકે. પશુ. ૨.
 બકરીના બાથે બન્યા જે બખના, નર તે તો કિંકર થઈ નમના. પશુ. ૩.

જે પુત્રને કુંચ કુંભ બે જોયા, રસીકો થઈ તેક પોતે રોયા. પશુ. ૪.
ચંચળ નારી ચાલે જે ચાલ્યાં, ઘેરી તેકને તો ધુળમાં ધાલ્યા. પશુ. ૫.
તનુ અને મન ધન બગડ્યાં તેનાં, જીવતિને વશ ગયાં જગમાં જેનાં. પશુ. ૬.
મહાજન રાજન સાજન મોટા, છપ્પીલીના વશ તે થઈ ગયા છોટા. પશુ. ૭.
જગતમાં નારીના વશ નહીં જે તો, ત્રિભુવનનો પતિ પાવન તેતો. પશુ. ૮.
નર વિપયો જે તજે નરનારી, અમૃત-સુખનાં તે અધિકારી. પશુ. ૯.

ઓસવાલોની ઉત્પત્તિ.

૧. પ્રભુ વીરના નીરવાણુને લગભગ પચાસ વર્ષ થયાં હતાં કે જે વખતે આ ભરત-ખંડમાં આવેલું શ્રીમાળનગર કે જે સંપૂર્ણ જહોજલાલીને ભોગવી રહ્યું હતું. જે નગરને ચોરાસી ગાંઠાં, સેંકડો બાગ બગીચા અને સંખ્યાબંધ ગગનમંડળ સાથે વાતો કરતાં મકાનોથી સુશોભીત કરવામાં આવ્યું હતું. વિશેષમાં નગરને કોટ અને બહારકોટ એવા બે જગજગત વિભાગોથી વહેંચી નાંખવામાં આવ્યું હતું. એક દરોડ કરતાં વધુ સોના મહોરોના માલિક ધનાઢ્યો આ નગરના કોટમાં વસતા હતા અને તેથી ન્યૂન (ઓછી) માલિક-તવાળા નગરજનો નગરના બહારકોટમાં (કોટની બહાર) વસતા હતા. તે વખતે આ નગરનું રાજ્ય રાજ બીમસેન કરતો હતો કે જેને લક્ષ્મી નામે સ્ત્રી હતી. તેની કુક્ષીએ ૧ ઉપજાવે; ૨ આસળ; ૩ આસપાળ એમ ત્રણ પુત્રો હતા. આ નગરમાં ઉદડ અને રોહડ નામના બે ધનાઢ્ય ભાઈઓ વસતા હતા. રોહડ એ કોટીધ્વજ હતો અને ઉદડ પાસે નવાણું લાખ સોના મહોરો હતી. એક સમયે ઉદડે પોતાના બંધુ રોહડને જણાવ્યું કે બંધુ! એક લાખ સોના મહોરો મને આપ કે જેથી કરીને કોટીધ્વજ થવાની મારી આરાને હું પૂર્ણ કરું અને કોટમાં રહેવા જાઉં. રોહડ એ કોટની સાથી થાય તેમ નહોતું. તે ધણો કૃપણ હતો, તેથી તેણે મુરસે થઈને કહ્યું કે તારા વિના કોટમાં શું સુતું પડ્યું છે? આથી ઉદડને ધણું મારું લાગ્યું અને મનમાં ધણો નીરાશ થઈ તે ઘેર આવ્યો. ભાઈ તરફથી તેને થયેલું અપમાન બહુ સાલવા લાગ્યું અને ત્યારથી તે ભાઈ કરતાં અધિક સમૃદ્ધિવાળો થવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. તેવામાં કેટલાએક વખતથી નગરના રાજ બીમસેનનો પુત્ર ઉપજાવે રાજ પાસે મોટો ગરાસ માગતો હતો. રાજ તે આપતો નહોતો અને એમ રક્ષક કરતાં છ માસ વીતી ગયા, પણ રાજએ કંઈ દાદ દીધી નહિ; તેથી એકદા રાજના મંત્રીએ રાજ બીમસેનને જણાવ્યું કે મોટું મન રાખી કુંવરને મનાવો. એ નાનું પણ સિંહનું બચ્ચું છે. રાજએ કહ્યું, એ રૂઢી શું કરશે? બહુ કરશે તો કોઈ ઉજ્જડ જગ્યા વસાવશે. નવી જીવાની અને નવા ઉમંગ શા માટે? નવા દેશ ન વસાવો. યુવાનીમાં જે માથું ઉચકતો નથી તેનાથી પછી તરણએ તુટવું નથી. સોળ વરસનો થયા પછી પુત્ર આપના ધનની ઇચ્છા રાખે તો તે પુત્ર કુલદીપક ગણાય નહિ. આજે જોને એનું માગ્યું આપું તો કાલે બીજા પુત્રો રાજ્ય માગે. આ વાત કુંવર ઉપજાવેના જણવામાં આવી અને તેણે ધણોજ ક્રોધાવમાન થઈ નિશ્ચય કર્યો કે હવે આ નગરમાં ઘડીએક પણ રહેતું વ્યાજબી નથી; એમ કરી તે ક્રોધાવેશમાં તરતજ રાજ્યમહેલની બહાર નીકળ્યો અને પગે ચાલી ઉદડને ત્યાં આવ્યો. ઉદડે

તેને ઘટવું સન્માન આપી પુછ્યું કે, પમે ચાલતા મારા ઘેર પધાર્યા એવું તે માફ શું કામ પડ્યું છે? કુંવરે સઘળી હકીકત જણાવી, અને એક ક્ષણ પછી તે હવે આ નગરમાં રોકાવા માગતો નથી તેમ પણ જણાવી દીધું. ઉઠડને પણ બાઈના બોલો કાંટાની માફક સાલતા હતા એટલે ઉઠડ પણ સાથે આવવા તૈયાર થયો. બે તેજસ્વી અથો અને પાટખરચી માટે-નો સઘળો સામાન તૈયાર કરી બંને જણા નગરની બહાર નીકળ્યા. નીકળતાં શુકનો ધણીજ શુભ કાર્યને સુચવનારા થયા. રસ્તામાં આનંદદાયક સ્થળોને જોતા જોતા તેઓ ધણી ઝડપથી લાંબો રસ્તો કાપી સીધે દેશમાં આવી કૂટાના રાજાને મળ્યા. રાજાએ તેમને ઘટવું સન્માન આપી રહેવા માટેનાં મકાનો અને ધણાં ગામો આપવા માંડ્યાં. કુંવરે નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે અમે કાંઈ ગરાસ લેવા આવ્યા નથી પણ કાંઈક ઉજ્જડ પ્રદેશ વસાવવાની ઇચ્છા છે માટે જેનો કોઈ માલિક ન હોય તેવી જમીન બતાવો. રાજાએ ચારે દીશા તરફ નજર નાંખી, પરંતુ કોઈ જગ્યા માલિક વગરની જણાઈ નહિ. છેવટે ઉત્તર તરફ જ્યાં ધણા દેશોની સંધી થતી હતી ત્યાં આગળ એક જગ્યા માલિક વગરની ખાલી જણાઈ. રાજાએ તેમને પોતાની પાસેનો એક દૈવીક ગુણોવાળો ઘોડો આપી તે જગ્યા તરફ પ્રવાણ કરવાને કહ્યું અને જણાવ્યું કે જ્યારે એ સ્થળ આવેલું જણાય ત્યારે, એ ઘોડાને પ્રણામ કરી મનમાં એમ ચિંતવજો કે એ માફ બહુ કરશે. ત્યારપછી તેને છુટી લગામે આઠ પહોર સુધી જવા દેજો; એટલી વખતમાં તે જોટલી જમીન વટાવી પાછો આવે ત્યાં આગળ તેને મોતીથી વધાવી નગર વસાવજો. આ પ્રમાણેની રાજાની હકીકત સાંભળી બંને જણા કૂટી નીકળી બતાવેલી જગ્યાએ આવ્યા તે જણાવ્યા મુજબ ક્રિયા કરી ત્યાં નગર વસાવ્યું. ઘોડાજ સમયમાં ઈંદ્રપુરી જેવું ત્યાં નગર વસી ગયું અને ચારે દિશામાંથી સંખ્યાબંધ ધનાઢ્યો અને વહેપારીઓ આવીને વસવા લાગ્યા. ચોરાશી જોડાંઓની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. મુંદર બાગ બગીચાઓ, વાવ, કુવા, તળાવો વગેરે સર્વે નગરની શોભાનાં અને જરૂરી સાધનો તૈયાર થઈ ગયાં નગરને કોઠ અને બહારકોઠ એવા બે વિભાગોથી વહેંચવામાં આવ્યું અને કુંક વખતમાંજ ચાર લાખ ઘરની વસ્તી વસી ગઈ. ઉઠડે પણ શ્રીમાળથી પોતાના હુડુંબને બોલાવી લીધું. નગર ઉજ્જડ જગ્યામાં વસેલું હોવાથી ઉવેસનગર તરીકે તે ઓળખાવવા લાગ્યું. રાજમુંદ્રા ઉઠડને આપી મંત્રી તરીકે ઉઠડને સ્થાપવામાં આવ્યો. સંખ્યાબંધ ધનાઢ્યો અને નગરજનો શ્રીમાળનગર છોડીને ઉવેસનગરમાં આવી વસ્યા. રાજકુમાર, ઉપલદેવ રાજા બીમસેનની અવગણના કરી શ્રીમાળનગર છોડી જશે ત્યારથી શ્રીમાળજતી નિર્ભય થતો જશે અને શ્રીમાળનગર ઉપર આજુબાજુથી ધાડંઓ ધસી આવવા લાગ્યાં. રાજા ભીમસેન નગરની સંભાળ રાખી શક્યો નહિ એટલે નગરજનો ધણા કાપર થવા લાગ્યા. રાજા ભીમસેન વચલા પુત્ર આસળદેવને રાજ્ય સોંપી મરણ પામ્યો. એ રીતે શ્રીમાળનગરની પડતીનો પ્રારંભ થઈ ચુક્યો હતો જ્યારે ઉવેસનગર મપૂર્ણ આબાદી બોગવી રહ્યું હતું.

૨. તેની સ્થાપના થયાને હજુ સંપૂર્ણ વીસ વરસ થયાં હતાં કે જે વખતે રાજા અને પ્રજાનો મોટો ભાગ વામમાર્ગી ધર્મ પાળતો હતો. આ વખતે શ્રીપાર્શ્વનાથ સ્વામીની પાટાનુપાટ છઠ્ઠા પાટધારી શ્રીકેસીકુમાર ગણધરના સિષ્ય શ્રીરતનપ્રભ સુરી આચાર્ય કે જેમણે પ્રભુવીરના નિર્વાણ પછી બાવન વરસે આચાર્ય પદવી આપવામાં આવી હતી. જે આચાર્ય પદવી આપ્યાને અત્યારે અઢાર વરસ થયાં હતાં કે જે વખતે તે મહાત્મા પાંચસો સા-લુઓ સાથે આશુ પહાડ ઉપર ચોમાસું રહી અનેક બબ્બ જીવોને ઉપદેશામૃતવું પાન કરાવી

પવૈતની ભૂમિને પવિત્ર કરી રહ્યા હતા. યોગાસાને કાળ પૂર્ણ થયો જ્યારે તેઓ વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે તીર્થની અધિષ્ઠાત્રી થી અંગીકરણીએ પ્રગટ થઈ જણાવ્યું કે હે પ્રભુ ! મરુધર દેશ તરફ વિચરવાની જરૂર છે. આચાર્યે પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે એ દેશમાં હિંસક લોકોની વસ્તી વિશેષ હોવાથી ધર્મ ધ્યાનમાં અંતરાય પડવા સાથે આહાર પાણી પણ શુદ્ધ મળી શકવાં મુશ્કેલ છે. ત્યારે દેવીએ જણાવ્યું કે આપના પધારવાથી ધર્મનો ધણો ઉદ્યોત થવા સંભવ છે. ક્ષેત્ર, સત્ય જળના સંચયનની રાહ જુએ છે. યોગ્ય સમયે થએલો ચોડા ઉપદેશ પણ લાંબા લાભને આપનારો નીવડશે એ હાંસિક ધર્મથી કાયર થએલી ભૂમિ સત્ય-ધર્મની આતુરતાપૂર્વક રાહ જુએ છે જેથી આચાર્યશ્રીએ એક શિષ્યને સાથે રાખી મારવાડ તરફ વિહાર કર્યો. ને ખાડીના શિથોને જુગરાત તરફ વિહાર કરવાતું જણાવ્યું. મરુધર દેશમાં વીચરતાં વીચરતાં તેઓએ ઉવેશ નગરમાં આવી એક યજ્ઞના મંદીરમાં ઉતારો કર્યો. આચાર્યશ્રી યાવત જીવપર્યંત માસક્રમણને પારખે આહાર લેતા હતા. એકદા સમયે શીષ્ય ગોચરી માટે નગરમાં ફરવા ગયો પણ કોઈ જગ્યાએથી બેતાળાસ દોસ રહીત આહાર મળી શક્યો નહિ તેથી એક ગૃહસ્થનો રોગ મટાડી ખોતે ગોચરી લેવા લાગ્યો. આ વાતની આચાર્યશ્રીને જ્ઞાનજાળે ખખર પડવાથી શીષ્યને કપકો આપી વીહાર માટેની તૈયારી કરી ત્યારે નગરની અધિષ્ઠાત્રી આમુદ્ર દેવીએ પ્રગટ થઈ જણાવ્યું કે કાંઈક લખ્ધી દેવની ભૂમિનો ઉદ્ધાર કરો જેથી થોડા સમય માટે આચાર્યશ્રી ત્યાં રોકાયા.

એક સમયે રાજા ઉપલદેવ સર્વ રાજમંડળને એકત્ર કરી રાજ સભામાં બેઠો હતો તેવામાં રાજપુત્રને એકાએક એક પુણીશ સર્પ આવીને ડસ્યો તેથી રાજપુત્રના આપ્પા શરીરે ઝેર વાપી ગયું. થણા રાજ વૈદ્યો, મંત્રવાદીઓ અને ગાદીઓના પ્રયોગો અજમાવવામાં આવ્યા પરંતુ બધા પ્રયોગો કેવળ નિષ્ફળ નીવડ્યા. વખત જતાં રાજકુમાર તદ્દન અચેતન થઈ ગયો. જાણીતા વૈદ્યોએ તેને મરેલો જણાવ્યો. આ સાંભળતાં રાજા ઉપલદેવ મૂઝાં અવસ્થાને પામ્યો. સમગ્ર રાજજીવનમાં દીલગીરી છવાઈ ગઈ. આપુ નગર દશજાગ્ય. આકંઠ કરવા લાગ્યું. મરણ સમયની સંધળી તૈયારીઓ ચાલુ થઈ ગઈ અને રાજકુમારના શયને એક રથમાં પધરાવી સમગ્ર રાજમંડળ અને નગરજનો સાથે એને શ્મશાન ભૂમિ તરફ લઈ જવા માંડ્યું. રસ્તામાં આચાર્યશ્રીના શીષ્યે પુછ્યું કે આ કોણ મરણ પામ્યું છે? શયને બેતાંજ શિષ્યે જણાવ્યું કે તમે આ જીવતા માણસને બાળી નાખવા ક્યાં લઈ જાઓ છો એમ કહી તે શયને આચાર્યશ્રી પાસે લાવવામાં આવ્યું. સમગ્ર રાજમંડળ અને સંખ્યાબંધ નગરજનોની ભારે હઠ વચ્ચે તપતા અદ્ભુત બળથી મહાત્માએ આશ્ચર્યચક્રીત કામ બજાવ્યું. આચાર્ય મહારાજનાં બે શીતળ વચનો વડે કુમાર આળસ મરડી બેઠો થયો. જય જય ધ્વનીના મંગલમય અવાજોથી ચારે દિશાઓ ગાજી ઉઠી. રાજા ઉપલદેવ ગળગળો થઈ પોતાનું શરીર ગુરુમહારાજના ચરણકમળમાં સુકાવી દીધું અને સમગ્ર રાજપાટ ગુરુ મહારાજના ચરણમાં ધરવા માંડ્યું. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે મેં તેવા રાજ્યપાટને ત્યાગ કરીને તો વૈરાગ્ય લીધો છે. અમોને એ કષ્ટ નહિ. તમે વિવેકમય સત્યધર્મનું આલંબન લ્યો. દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને ધારણ કરનારો ધર્મ તમારું કલ્યાણ કરનારો નીવડશે. એમ જણાવી દયાધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવામાં આવ્યું. સુકાઈ ગયેલી જાળીનમાં શીતળ જળનો પ્રવાહ ચાલ્યો. યોગ્ય સમયે થએલી વૃદ્ધિએ આશ્ચર્યજનક કામ બજાવ્યું. આચાર્યશ્રીના બેસબંધ ઉપદેશ પ્રવાહ સમગ્ર રાજમંડળ અને સવાસાખ રાજપુતોના ધરમાં વસતા ગ્રંથુ લાખ ચોરાશી હજાર રાજપુતોએ ઠેનધર્મ અંગીકાર કર્યો અને ઓસ વંશની સ્થાપના કરી. આમુદ્રદેવી સમ્ય-

કત્વી બનાવી 'ઝોસવંશ'ની કુળદેવી તરીકે સ્થાપવામાં આવી ત્યારથી તે ઝોસીયા દેવી અથવા સચ્ચીઆઈદેવી તરીકે ઝોળખાવવા લાગી. તેમનું મંદીર બનાવવામાં આવ્યું અને ઝોસવંશના અદ્ધાર ગામેની સ્થાપના કરવામાં આવી. તેનાં નામે નીચે મુજબ છે:—

૧ તાતેહડ (રાજ ઉપલદેવના કાકા સાળગજીનું). ૨ ખાદણા. ૩ કણ્યાટ. ૪ બલહરા. ૫ ગોરાકા. ૬ કુલહડ. ૭ વીરહડ. ૮ શ્રીમાળ. ૯ શ્રેષ્ઠી (રાજ ઉપલદેવનું). ૧૦ સદચીતી (ઉહડમંત્રીનું). ૧૧ આધિયણામ. ૧૨ ભુરિ. (ભેટવરા). ૧૩ ભાદ્ર (રાજના સેનાપતીનું). ૧૪ ચીચટ. ૧૫ કુંભી. ૧૬ ડીંકુ. ૧૭ કનોજ. ૧૮ લધુ શ્રેષ્ઠી (આસપાળ રાજનું). એ મુજબ અદ્ધાર ગામની સ્થાપના કરી. આ સિવાય ત્યાર પછી જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદી જુદી જગ્યાએ મળીને લગભગ છસો છોતેર ગામેની સ્થાપના કરી હતી.

ઝોસીયા નગરીમાં ઉપલદેવ રાજાએ જૈનધર્મને અંગીકાર કરેલો જાણી શ્રીમાળનગરમાં વસતા રાજ ઉપલદેવના ભાઇ આસપાળે પણ જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો. અને એક મહાવીર સ્વામીનું દેરાસર બંધાવવું શરૂ કર્યું. તે દસ વર્ષ સંપૂર્ણ થયું તેમજ ઝોસીયા નગરીમાં પણ ઉપલદેવ રાજના ઉહડ મંત્રીએ એક મહાવીર સ્વામીનું દેરાસર બંધાવવું શરૂ કર્યું જે દસ વર્ષ પરિપૂર્ણ બંધાઈ રહ્યું. તેની અંદર મહાવીર સ્વામીની પ્રતિમા પધરાવવામાં આવી કે જે પ્રતિમાને ઝોસીયા દેવીએ વેળુની ઉહડ શેઠની ગાયના દુધથી બનાવી હતી. ખીજા આચાર્યના મત પ્રમાણે ઉહડ શેઠને ત્યાં એક ગાય હતી તેને દોવા છતાં દુધ આપતી નહોતી પણ તે ગાય વનમાં ચરવા જતી હતી ત્યાં એક જગ્યા ઉપર તેનું દુધ ઝરી જતું હતું. તપાસ કરતાં મંત્રીને આ વાતની ખબર પડી અને એ સ્થળેથી ખોદતાં પાર્શ્વનાથ સ્વામીની પ્રતિમા નીકળી. તેજ દિવસે ઉહડ મંત્રી રાતના નિદ્રાવસ્થામાં હોતો તે વખતે તેને સ્વપ્નમાં સચ્ચીઆઈ દેવી (ઝોસીયા દેવી)એ આવીને કહ્યું કે, હું નમસ્કાર રક્ષણ કરનારી દેવી તને તારા પુત્ર પ્રભાવથી સંતુષ્ટ થઈ જશ્ણાનું હું કે જીનેશ્વરનું મંદીર બંધાવ અને તેની પાસે માઈ મંદીર પણ બંધાવ. આ હકીકતથી, જાગૃત થઈ પ્રભાતે શેઠ રાજ્યમંદીરમાં જઈ સઘળી હકીકત રાજાને નિવેદન કરી અને દેરાસર બંધાવવાની શરૂઆત કરી. મંદીર દસ વર્ષે પૂર્ણ થયું અને તેની પ્રતિષ્ઠા મહાવીર સ્વામી પછી સીત્તરે વરસે માગસર સુદી ૫ ગુરવારે શ્રી રત્ન-પ્રભસુરી આચાર્ય કરી શ્રીમાળ (ભીનમાળ) નગરમાં આસપાળે બંધાવેલા મહાવીર સ્વામીના દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા પણ શ્રી રત્નપ્રભ સુરી આચાર્ય એકજ મુદ્દતે બંને ઢેકાણે હાજરી આપી કરી. અત્યારે ઝોસીયા નગરમાં જે મંદીર છે તે પણ મહાવીર સ્વામીનું છે અને તેમના શીલા લેખો ઉપરથી પણ એમ જણાય છે કે મૂળથી આ દેરાસર મામુનાપકને સ્થાને શ્રી મહાવીર સ્વામીની મૂર્તિ પધરાવેલી છે. પાર્શ્વનાથ સ્વામીની પ્રતિમા મૂળ સ્થાનકે પધરાવ્યાનો પુરાવો લાવણ્ય સમય મુનિકૃત વીમળ પ્રબંધ સિવાય કોઈ જગ્યાએથી મળતો નથી. જે વખતે ઉહડ મંત્રીએ દેરાસરનો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરવા માંડ્યો તે વખતે રાજ ઉપલદેવ તરફથી સ્વામી વાત્સલ્યનું જમણું કરવામાં આવ્યું હતું તે વખતે રાજ્યના યજ્ઞમાન બ્રાહ્મણોએ પોતાના હક લાગા માટે તકરાર કરવા માંડી. તે વખતે રાજ ઉપલદેવે તેમને જૈનધર્મ અંગીકાર કરવા જણાવ્યું જેથી તકરાર ધણી વધી પડી અને ધણા બ્રાહ્મણો નગર છોડી જતા રહ્યા. છેવટે મગજતિના બ્રાહ્મણોએ એ વાત એવી સરતથી કયુક્ત કરી કે દેરાસરમાં ચંડતા કળ, નૈવેદ્ય ઉપર તેમનો હક રહે તેમજ સ્વામીવાત્સલ્ય પ્રસંગે જમવાનો પણ હક રહે. તેમણે જીનેશ્વરનાં દેરાસરો સંભાળવાં, પુણ બંધિત વગેરે કરવી એ બધું કામ તેમને સોંપવામાં આવ્યું તેથી લોકો તેમને સેવક તરીકે કહેવા લાગ્યા. પાછળથી ભોજક તરીકે તેઓ ઝોળખાવવા લાગ્યા. (અપૂર્ણ.)

મુજબંદ આશારામ વૈરાટી.

પ્રશ્ન વ્યાકરણ.

(પાઠા-વાગરણ.)

જૈનોનાં અંગો.

જૈનોના અંગો એટલે મૂલ શાસ્ત્રોની ઉપયોગિતા અતિશય છે તે નિર્વિવાદ છે. એ શાસ્ત્રનીય છે કે જે કે આ અમર્ય્ય યથો ભારતના અગ્રાત પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપર પૂરબંધ પ્રકાશ પાડે છે અને તેથી એક ધર્મના વિશિષ્ટ સિદ્ધાંતો અને તત્ત્વગાન પ્રકટ કરે છે છતાં સામાન્ય વાચકના સમજી શકાય તેવા સ્વરૂપમાં તેને મૂકવાનો અતિશય અલ્પ પ્રયાસ થયો છે. તે મૂલ યથોની દુષ્પ્રાપ્તિ અને તેની ભાષા એ નિઃસંશય એવાં કારણો છે કે જેને લઈને હાલના જૈન પંડિતો પણ આ યથોનો પરિચય ધરાવતા નથી; પરંતુ એમાં તેો કિંચિત્ સંદેહ નથી કે હાલના જૈનધર્મનું મૂલ શોધી કાઢવા માટે આ યથો એક વિદ્વાનને અગણિત સહાયરૂપ થશે. પ્રકટ જેઠાણી અને મિ. હાર્નેસે આ ક્ષેત્રમાં આગેવાની બધું કાર્ય કર્યું છે, પરંતુ અંગોનો માત્ર ચતુર્થાદ્ય દુષ્પ્રાપ્તિ અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર થઈ પ્રકટ થયેલ છે. આ ક્ષેત્રમાં અંગો એક એવા અંગના સંબંધમાં કિંચિત્ ખ્યાલ આપવા માગીએ છીએ કે જેમાં શું મૂકવામાં આવ્યું છે તેના સંબંધમાં ઘણા ખોટા ખ્યાલો ધરાવવામાં આવ્યા છે અને પ્રકટ થયા છે. જે અંગના સંબંધમાં અમે બોલવા માગીએ છીએ તે જૈનોના અંગોમાંનું દશમું અંગ નામે પ્રશ્ન વ્યાકરણ છે.

પ્રશ્ન વ્યાકરણ એ નામનો અર્થ.

એ નામે ઘણાના મનમાં ખોટો ખ્યાલ ફેલ્યો છે, કારણ કે રા. ઉમેશ્વર દોસ્ત તર્યદ બેરોડીઆ બી. એ. એ અંગ્રેજીમાં પ્રકટ કરેલા પુસ્તક નામે "જૈનધર્મનો ઇતિહાસ અને તેનું સાહિત્ય"માં: ૧૦૩ માં એવું જણાવ્યું છે કે "પ્રશ્નવ્યાકરણમાં ભૂત અને ભવિષ્ય, લાભ અને હાનિ, મુખ અને દુઃખ, છવન અને મરણ વગેરે સંબંધી પ્રશ્નોના ઉત્તર કેમ આપવા તે સંબંધી મૂલનાઓ છે." પરંતુ વસ્તુતઃ આ ભૂતનું કંઈ પણ પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં નથી. પ્રશ્નવ્યાકરણમાં મૂલ ગમે તે હોય (કારણ કે આ સંબંધમાં ઘણા સંદેહો રહ્યા છે કે જે સંબંધી આપણે હવે પછી ક્ષેત્ર કરીશું.) પણ તેના હાલના સ્વરૂપમાં જૈનતત્ત્વગાનમાં જેને અમાત્રવ અને સંપર કહેવામાં આવે છે તેના ઉપર એક પ્રકરણ સમાન વિસ્તાર કરેલો છે. તેને 'પ્રશ્નવ્યાકરણ-દશાંગ' એ નામ પણ આપવામાં આવ્યું છે અને તેનાપર દીકા કરનાર અમમદેવ આચાર્ય-મુરિએ તેનો ખુલાસો એવો કર્યો છે કે 'તે અંગમાં દશ અધ્યયન (પાઠો) છે તેથી તે અંગનું નામ પ્રશ્નનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા એવા દશ અધ્યયનવાળું અંગ-પ્રશ્નવ્યાકરણ દશાંગ આપવામાં આવ્યું છે.'

તે દીકાકાર તે અંગનું ઉક્તનામ આ રીતે સ્પષ્ટ કરે છે: " આ નામનો અર્થ શું? "

* આ ક્ષેત્ર બાણ સરતચંદ્ર ધોશલ એમ એ. બી. એલ. સરસ્વતિ, કાચરીય, વિદ્યાબજણ, ભારતિ, પ્રાચીન ભારતીય ઇલાખલિના તથા જૈનોના પવિત્ર સૂત્રમાહાતા તંત્રી, વિસંતે-પરિભાષા વાપુરુશણ, દ્રવ્ય સંજ્ઞા વગેરેના ભાષાંતરકારે અંગ્રેજીમાં લખ્યા છે તેનું આ ભાષાંતર છે.

(૧) "કવિત્વ પ્રશ્ન-વ્યાકરણ-દશાંશ હિત દર્યતે । તત્ર પ્રશ્નનાં વિદ્યા-વિશેષાણાં યાનિ વ્યવકરણાનિ તેષાં પ્રતિપાદનપરા દશા દશાધ્યયનપ્રતિવદ્ધા; પ્રત્યાવદત્તયઃ ।" પ્રશ્નવ્યાકરણ દશાંશ ।"

હું કહું છું. તેમાં અગુહ આદિનાં પ્રશ્ન અથવા તેનું જ્ઞાન- (વિદ્યા) નું વિવરણ કરવામાં આવ્યું છે તેથી તે પ્રશ્નવ્યાકરણ કહેવાય છે...પૂર્વે આ શબ્દશઃ અર્થ (તેના નામપરથી) મહણ કરવામાં આવતો હતો. પરંતુ હવે આપણે તેમાં પાંચ આશ્વપ અને પાંચ સધરાતું વર્ણન કરેલું જોઈએ છીએ.”^૧ તેજ દીકાકાર એમ પૂછી સૂચન કરે છે કે હાલના સમયના પુરોને અનુકૂળ થવા ઉત્તમ પૂર્વાચાર્યોએ આ અંગમાં જે મહામત્રો હતા તે કાઢી નાંખ્યા છે. આ સૂચના પરથી એ તો સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે પ્રસ્તુત અંગ મૂલ જે સ્થિતિમાં હતું તે હાલમાં નથી. આ અમારો મત જ્યારે અન્ય અંગ નામે સમવાય અને નંદિ-સૂત્રમાં પણ પ્રશ્નવ્યાકરણ સંબંધે કરેલ ઉદ્દેશ જોઈએ છીએ ત્યારે વધારે પુષ્ટ થાય છે, કારણ કે તેમાં એવું જણાવેલ છે કે જે અંગમાં મૂલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા આઠસો પ્રશ્નો, આઠસો અપ્રશ્નો અને આઠસો પ્રશ્નાપ્રશ્નો મૂકેલા છે તે પ્રશ્નવ્યાકરણ છે. આ પ્રશ્નો, અપ્રશ્નો, અને પ્રશ્નાપ્રશ્નોનો અર્થ તે અંગની દીકામાં જુદી જાતના મત્રો-અમત્રોનો એમ કરેલા છે. સમવાય અંગમાં એ પણ જણાવ્યું છે કે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં એવા મત્રો છે કે જેના જ્ઞાનથી મનુષ્ય ભવનવાસી દેવતાઓ, નામકુમારો અને સુવર્ણકુમારો (અને દીકાકાર વધુ જણાવે છે કે યજ્ઞો) સાથે વાત કરી શકે. વિશેષમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં સ્ત્રીની, વશીકરણ અને ઉચ્છાદન માટે પણ મત્રો છે કે જેથી કોઈને કામવશ કરી શકાય અને શત્રુને પીડા પમાડી શકાય. વળી સમવાય અંગપરની દીકાપરથી એ પણ માલૂમ પડે છે કે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં શુક્રો જેમકે દસ્તમાં ખુબલી આવતી હોય વગેરેનો અર્થ સામાન્ય જન સમગ્ર ન શકે તેથી તેનો અર્થ કેમ કરવો તે માટેની સૂચનાઓ પણ હતી.^૨

સંક્ષેપમાં પ્રશ્નવ્યાકરણમાં શુક્રન, મત્રો, વગેરે કે જેથી મનુષ્ય અમત્રારવાળા શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરી શકે તે જણાવવામાં આવેલ હતાં. આ પરથી જોએ આ મત્ર વગેરે ખરા પડે છે એવું માનતા તેઓએ તે સૂત્રમાં રહેલ મત્રાદિ વિધિનું સંભાળથી મૂઠ રાખ્યું હશે એવું આપણે કહી શકીએ. તેમાં જે જણાવેલું હતું તે અથર્વવેદ જેવું જ હાલ છે અને એ પરથી એમ ધારવાને કારણ મળે છે કે તે કાળના લોકોમાં મત્રો વિશે શ્રદ્ધા હતી. જે કે આવો ગ્રંથ વસ્તુતઃ હતો કે નહિ તે સંબંધ નિશ્ચિત અભિપ્રાય આપી શકાય તેમ નથી, છતાં એવો સંભવ રહે છે કે જૈન ધર્મના પ્રથમના કાળમાં કદાચ આવો ગ્રંથ અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય કે જે પાછલથી હુમ થયો હોય અગર જેના અદ્દલામાં વધારે ન્યાયપૂર્વક લખાયેલો ગ્રંથ મૂકવામાં આવ્યો હોય. આ અનુમાન બે સ્તંભ હોય તો એથી એમ સિદ્ધ થશે કે જે યુગમાં લોકોની મત્રોમાં શ્રદ્ધા હતી તેમાં પણ જૈનધર્મ વિદ્યમાન હતો. જે સ્વરૂપમાં હાલ પ્રશ્નવ્યાકરણ છે તેજ સ્વરૂપમાં તેજ નામનું મૂલ અંગ હતું એમાં સદેહ આપણને સમવાય અંગના પ્રખલ પુરાવાથી ઉપજ્યા છે; તે ઉપરાંત પણ આપણને દિગંબર મતના જૈનોની દંત

(૧) અથ કઃ અસ્ય અભિધાનસ્ય અર્થઃ ? ઉચ્યતે । પ્રશ્નાઃ અંગુષ્ઠાદિ પ્રશ્નવિદ્યાઃ તાઃ વ્યાક્રિયન્તે અભિધીયન્તે અસિન્ ઇતિ પ્રશ્નવ્યાકરણમ્ । અર્થઃ ચ વ્યુત્પત્ત્યર્થોઽસ્ય પૂર્વકાલે અમૂત્ ।

इदानीं तु आश्वप-पंचक संवरपंचक-व्याकृतिरेव इह उपलभ्यते । अतिशयानां पूर्वाचार्यै रैदं युगीनां पुष्टालम्बन-प्रतिपेवि पुरुषापेक्षया उच्चारितत्वात् ।

(૨) “पन्दा वागरेषु अश्रुतेरं पसिनसयं अश्रुतरं अपसिनसयं अश्रुतरं पसिना पसिनसयं विज्जायिसया नागमुवांचिं संधिं दिव्वा संवाया अघविज्जन्ति ।” વગેરે. —સમવાયાંગઃ ।

કયા મળી આવે છે કે ને એમ જણાવે છે કે જૈનોના મુળના સર્વ સિદ્ધાંતો હુમ થયા છે. આ દંતકથા બને. મતો વચ્ચે રહેલી ભિન્નતાઓમાંની એક મુખ્ય ભિન્નતા છે કારણકે જ્યારે શ્વેતાંશરે પોતાના પવિત્રતમ ગ્રંથો તરીકે અંગોને સ્વીકારે છે ત્યારે દિગંબરો તેઓનું પ્રમાણ સ્વીકારતા નથી.^૧

આ સંબંધે બે અનુમાન.

આપણે દીકાકાર અભયદેવ આચાર્યે ને વક્તવ્ય કરેલ છે તેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરી ગયા છે. તેણે પણ પરસ્પર વિરોધ સ્પષ્ટીત નોવાથી તેનો નિરાસ કરવાનો પ્રયત્ન એવું કહીને ક્યો છે કે પૂર્વે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં અમુક વ્યતનાં મંત્રો આદિ હતાં પરંતુ હવે તે આશ્રવ અને સંવરનું સ્વરૂપ પ્રતિષ્ઠાપિત કરનાર ગ્રંથ છે. તે વળી એ પણ સૂચન કરે છે, કે પ્રાચીન મુનિઓએ હાલના લોકોના સ્વરૂપને અનુકૂળ થાય તે માટે તે અંગમાંથી મંત્રોનો ભાગ કાઢી નાંખ્યો છે. આમ પ્રશ્નવ્યાકરણમાં થયેલા ફેરફાર માટે બે અનુમાન કરી શકાય:—(૧) તો ને મંત્રો તથા ગુપ્ત રાખવામાં આવ્યાં હતાં તે ધીમે ધીમે હુમ થયાં અને મૂળના નામથી જુદાજ ગ્રંથ લખવામાં આવ્યો. (૨) કદાચ એ પણ શક્ય હોય કે જ્યારે લોકોની મંત્રો દિમાં શ્રદ્ધા ઉઠી ગઈ હોય ત્યારે હાલનો તે નામથી ઓળખાતો ગ્રંથ જૂના ગ્રંથની બદલીમાં ઉદ્દેશપૂર્વક મૂકવામાં આવ્યો હોય. સમવાય અંગમાં પ્રશ્નવ્યાકરણનું ને વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે તેમાં આશ્રવ અને સંવર સંબંધી કંઈ પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી તો હાલ પ્રશ્નવ્યાકરણ નામના સૂત્રમાં હાલ જણાતી બાજતો ઉપરાંત મંત્રો આદિ વગેરે વધુ તેજ નામના મૂળના મહાન ગ્રંથમાં હતાં એવું જણાવી તે મહાન ગ્રંથનો આ હાલનો ગ્રંથ એક ભાગ હોય એ સંભવિત નથી. આથી આપણે એજ નિર્ણયપર આવી શકીએ કે સમવાયગંગો પુરાવો કે જોને દિગંબરની દંતકથા પુટી આપે છે તેના આધારે અને દીકાકારની નોંધપરથી એ સંભવિત છે કે ને ગ્રંથ હાલ પ્રશ્નવ્યાકરણ એ નામથી ઓળખાતો આવે છે તે તેજ નામનું મૂળ અંગ નથી.

લાપા.

જે લાપામાં પ્રશ્નવ્યાકરણ અને બીજાં સર્વ જૈન ગ્રંથો લખાયાં છે તે અર્ધ-માગધી એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. બૌદ્ધોનાં મૂળ સર્વ શાસ્ત્રો માગધી-પાલિમાં લખેલાં છે તેવીજ રીતે જૈનોનાં સર્વ ગ્રંથો અર્ધ-માગધીમાં લખેલાં છે. માગધી અને અર્ધ-માગધીમાં ફેર ફક્ત આંટકો છે કે જ્યાં માગધીમાં ૨ અને ૨ હોય છે ત્યાં અર્ધમાગધીમાં હમેશાં ૧ અને ૨ જોવામાં આવે છે. જ્યારે કાત્યાયન (કાત્યાયન) નામનો બૌદ્ધ વૈયાકરણી પોતાના પંચોગ-સિદ્ધિ નામના ગ્રંથમાં ખાત્રીપૂર્વક જણાવે છે કે માગધી એ મૂળ ભાષા છે. (સા માગધી મૂલમાયા) ત્યારે જૈનો ખાત્રી જાણુએ અર્ધ-માગધીને પૂર્વભાષા છે. જૈન આગમ નામે પત્રવણા સૂત્રમાં એમ જણાવ્યું છે કે “આજી લીપિમાં લખાયેલી ભાષા અર્ધ-માગધી છે. સંકિતં માપાતિયા । જેણં જંદં-મગહાય માપાય માસેન્તિ યથ્યયણં યમ્મી લિવિ પંચચ્છં) ગ્રેવીશમાં તીર્થંકર પાંચનાથનાં કેથનો ભગવતી સૂત્રના આતુર્યામ ધર્મ પ્રકરણમાં

૧. ધર્મ અને નીતિના વિશ્લેષ (Encyclopaedia of Religions and Ethics) ના વૌદ્યુમ ચતુર્થના ૫. ૭૦૪ માં ડાક્ટર હર્મન નેકોબીએ એવું જણાવ્યું છે કે શ્વેતાંશરોના સૂત્રોને દિગંબરો સ્વીકારતા નથી અને એવું જણાવે છે કે મહાવીરના નિવાણ પછીના પ્રથમના સંક્રાંતિમાં તેઓ ધીમે ધીમે હુમ થયાં છે; આથી તેઓને પોતાના કાંઈ પણ ગ્રંથો આગમો નથી.

ઉતારેલું છે તે અર્ધ-માગધીમાં છે. મહાન જૈન વંશાકરણી હેમચંદ્રે પોતાના વ્યાકરણમાં જણાવ્યું છે કે પુરાણ સૂત્રો અર્ધમાગધીમાં છે (પોરાણ અદ્દમાગદ માપાનિયયં હવર સુત્તમ્-સિદ્ધ હેમચંદ્ર ૮, ૪, ૨૮૭.)

અર્ધમાગધી ભાષાની વ્યાકરણ સંબંધી વિલક્ષણતાઓ ચંડના પ્રાકૃત-લક્ષણમ અને હેમચંદ્રના સિદ્ધ-હેમચંદ્ર, પ્રકરણ ૮ માં સંપૂર્ણ બતાવેલી છે. "જૈન સૂત્ર" નામે સૂત્ર પ્રતિપરંતી ટીકામાં પાણિનીનું પ્રાકૃત-લક્ષણ નામનું વ્યાકરણ જણાવેલું આપણને મળી આવે છે, છતાં તે હોવાનો ઉક્ત ટીકાકાર નામે મલયગિરિનાજ આધાર છે અને કદાચ તેનો અર્થ વિષમાન હોય તો તે પાણિની અષ્ટાધ્યાયીના કર્તા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ પાણિની એકજ હોય તે સંબંધે ઘણી શંકાઓ રહે છે. છતાં પણ એ યાદ રાખવાનું છે કે જૂનામાં જૂના પ્રાકૃતરૂપો આર્ય-પ્રાકૃત જેને કહેવામાં આવે છે તેમાં મળી આવે છે, અને હેમચંદ્રે જણાવ્યું છે કે આર્ય-પ્રાકૃત અને અર્ધ-માગધી ભિન્ન નથી. ["આર્જસ્ય આર્દ્દમાગધ-માપા નિયત્ત્વમાન્નાયિ વૃદ્ધૈઃ—સિદ્ધ હેમચંદ્ર ૮. ૪. ૨૮૭.] આથી ચંડના પ્રાકૃત લક્ષણમાં આર્ય-પ્રાકૃતના જે નિયમો આપેલા છે તે જે અર્ધ-માગધી ભાષામાં જૈન ગ્રંથો લખાયાં છે તેને પણ લાગુ થશે, એમ અગાઉ જણાવી ગયા તેમ માગધી અને અર્ધ-માગધીમાં થોડો તફાવત હોવાથી માગધી ભાષાને લાગુ પડતા નિયમો અર્ધ-માગધીને પણ લાગુ પડશે. અર્ધ-માગધી મહારાષ્ટ્રી ભાષાથી જૂદી ઝોળખવામાં એ યાદ રાખવાનું છે કે નરભતિનો શબ્દ પ્રથમ વિભક્તિમાં વાપરવામાં આવે છે ત્યારે તેના અર્ધ-માગધીમાં એ થાય છે. (અત્ત પત્ત સૌ પુંસિ માગધ્યામ્—સિદ્ધ હેમચંદ્ર ૮. ૪. ૨૮૭) જ્યારે મહારાષ્ટ્રીમાં તેમ થતું નથી. ઘખલા તરીકે एगे આસવે, एगे સંવરે, એ.एकः આસ્રવઃ, एकः સંવરનાં રૂપાંતર છે (સરખાવો. સ્થાનાંગ—જૈનોનું ત્રીજું અંગ—તેનું પ્રથમ અધ્યયન.)

પ્રશ્નવ્યાકરણનો વિષય.

હવે આપણે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં જે વિષય છે તે જોઈશું અને સાથે સાથે તેમાં વર્ણવેલા આસ્રવ અને સંવરના સંબંધે ખીજા જૈન લેખકોએ જૂદી રીતે શું વિસ્તાર કર્યો છે તે પણ શોધી દાઢીશું. પ્રશ્નવ્યાકરણમાં પ્રથમ લીટી એવા ભાવાર્થની છે કે "હે જમ્બૂ! હું પ્રવચન (જૈન શાસ્ત્ર) નું સારભૂત તત્ત્વ કહું છું એટલે કે તીર્થંકરોએ કહેલા આસ્રવ અને સંવર તત્ત્વોનો નિર્ણય કે જેથી તેઓનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજી શકાય. (ખીજા અર્થે પ્રગણે મોક્ષાતી પ્રાપ્તિ થાય)" આ વક્તવ્ય જૈનોના ચોવીસમા તીર્થંકર મહાવીર-વર્દમાન સ્વામીના શિષ્ય સુધર્મા સ્વામિનું ધારવામાં આવે છે. પ્રશ્નવ્યાકરણની કેટલીક હસ્તલેખિત પ્રતોમાં પ્રસ્તાવમાં એવું મૂકેલું મળી આવે છે કે પૂર્વે ચંપા શહેરમાં કુલિય રાજા કે જેની રાણીનું નામ ધારિણી દેવી હતું તેના રાજ્યમાં મહાવીરના શિષ્ય સુધર્મા ચંપાનગરી (ગિહારમાં હાલનું ભાગલપુર) માં વિહાર કરતાં આવ્યા અને પૂર્ણિમા ચૈત્યમાં વાસ કર્યો કે જ્યાં તેના શિષ્ય જમ્બુસ્વામીએ વિનીતભાવે દશમા અંગમાં સમાવેલા મહાવીરના ધાર્મિક સિદ્ધાંતો સમજાવવાની વિનંતિ કરી. સુધર્માએ તેથી પોતાના શિષ્ય જમ્બુસ્વામીને સજોષન કરી આપું પ્રશ્નવ્યાકરણ કહ્યું.

(અપૂર્ણ.)

વક્રીલ મોહનલાલ દલીચંદ શાહ, ખી. એ., એલ. એલ. ખી.

સોહનું લોહચુંક.

૧.

હું કોલેજમાં હતો ત્યારથી મારી બુદ્ધિનાં વખાણ થતાં. જે જે વિષયો અમને શિખવાતા તે બધા સહેલાઈથી હું સમજી શકતો અને પુસ્તકધારનાં વિચારોમાં ઉતરી જતો. વાર-વાર તે પર મારા પણ વિચાર દર્શાવતો. પ્રોફેસરો અને છાત્રવર્ગ મારી વિદ્વતા અને વિચાર શક્તિની પ્રશંસા કરતા.

કોલેજ જીવનમાં યુનીવર્સિટીની પરીક્ષામાં હું પ્રથમપદ લેતો. મને સ્કૉલરશિપો, ઇનામો મળતાં. મારા અસલ્ય બુદ્ધિબળના પ્રતિધ્વનિ દેશની દરેક દિશામાંથી નીકળતા.

કોલેજ જીવનનો અંત આવ્યો, પરંતુ મારા વિદ્યાનુરાગ તેજ હતો. મારે આર્થિક સ્થિતિનો વિચાર કરવાનો નહોતો. મારે એક મોટી જગીર હતી, જેમાંથી મને સારી ઉપજ આવતી. આ સિવાય જંગમ ધન પણ મારી પાસે વિશેષ હતું. આથી ધન સંબંધી ચિંતા મને નહોતી. મારી મિલકતની વ્યવસ્થા મારો પ્રમાણિક કારભારી કર્યું હતો.

મારો પ્રિય પ્રવૃત્તિઓમાં-ચિત્રકળા, પરિભ્રમણ, લેખનમાં મારો વખત ચાલ્યો જતો. હું ઘેરથી ગમે તે વખતે નીકળી જતો. આસપાસ શહેરો જોતો, નદી કીનારે, ઝાડીઓમાં, પર્વતોની શુદ્ધઓમાં ભગ્યા કરતો. સંહિનાં મનોહર દેખાવોની રમણીયતા ચીતરતો. વૃક્ષખાળામાંથી વહેતા ઝરણોના, પર્વતના મસ્તકપરથી કુદતા ધોધોના, ગિરિના એક ભાગમાંથી અદત થઇ ખીન્ને માર્ગે બહાર આવતા પ્રવાહોનાં જુદા જુદા જાણુથી ચિતરેલા અને ચિત્રો મારી પાસે હતાં. કેટલીક વાર પર્વતોની ઉડી શુદ્ધઓમાં અને ખીણોમાં આથકતો. આનો હેવાલ લખતો; અને જુદા જુદા વિખ્યાત માસિકપત્રોમાં મોકલી આપતો. આ સિવાય સામાજિક પ્રશ્નો વિષે પણ હું મારા વિચારો પ્રગટસમક્ષ મુકતો. આ આનંદમય પ્રવૃત્તિઓ મારું જીવન હતું; મારે એ મારા જીવનકમળની પાંદડીઓ હતું. હું લોકોનાં વખાણ વાંચતો; મારી બુદ્ધિ મારે મર્વ ધરાવતો. લોકોનાં વિકટ પંથ મારે માટે નિર્ભય હતા. લોકો મને માન આપતા, મારા તેજ આગળ પોતાનું નિરતેજપણું કબુલ કરતા. પરંતુ મને લોકોની દરકાર નહોતી. હું તેમની પ્રશંસાઓ સ્વીકારતો પરંતુ આમાં હું મારી અલૌકિક બુદ્ધિ પ્રભાવને માન આપતો. લોકો સારા તિસ્તકારની દૃષ્ટિએ જોતા. મારી સાથે સરખાવી જમતલા જોનારી કુદરત અવલોકતો. મારે તો સંહિના અંતરમાં પેસવું હતું, કુદરતની વિચિત્ર અમલકૃતિઓનો અભ્યાસ કરવો હતો, તેની રમણીયતાના તત્ત્વો શોધી કાઢવા હતાં. મારા મનમાં મારું અભિમાન મારું નહિ, પ્રસંગે લોકો સમક્ષ ઉભરાઇ છલકાઈ જતું.

૨.

આમ મારા જીવનમાં ઘણું સંપત્તિસરો વીતી ગયા. મારી કીર્તિ, ચિત્રકારોમાં, શોધકોમાં, સુધારકોમાં, વિદ્વાનોમાં ઉચ્ચા નજરે હતી. મારી યોગબાણુ કરવી અઢોભાગ્ય મનાતું.

મનુષ્યના જીવનમાં એક અણીનો પ્રસંગ આવે છે, અને એના જીવનની ગતિને ફેરવી નાંખે છે, એની અભિલાષાઓને અન્ય માર્ગે દોરે છે, એની જીવનશક્તિને અન્યરૂપે પ્રકટ કરે છે. મારા જીવનમાં પણ આવો એક પ્રસંગ થોડા સમયમાં આવ્યો.

કોલેજના જીવનમાં મારે એક મિત્ર હતો, અમે બંને સાથે ફરતા, સાથે આનંદ લેતા,

વિવિધ વિષયોપર વાદવિવાદ કરતા. એક-દિવસ અમે-ચાંદનીમાં ફરતા હતા. હજુ પણ તે ચિત્ર મારી કલ્પનામાં તાબું છે. હું ચંદ્રિકાની શોભા વખાણુતો હતો. એ મારી પાસે ઉભો ઉભો કાંઈ વિચાર કરતો હતો. એકાએક એણે મને કહ્યું: “સરોજ, તારામાં તીવ્રબુદ્ધિ છે, વિચારશક્તિ છે, જ્ઞાન છે, પરંતુ એક તત્ત્વની ખોટ છે.” મેં કહ્યું: “મારામાં તત્ત્વની ખોટ! હું તો કાંઈ જાણતો નથી. આ ત્રણ ઉપરાંત માણુસને શેની જરૂર હોય?” એણે કહ્યું: “સરોજ, હૃદયની. તારામાં હૃદયની લાગણીઓ નથી. એમના સિવાય તારી બુદ્ધિ અને વિચારશક્તિ ખરતો પ્રકાશ છે. તારી બુદ્ધિ માટે લોકો તને વખાણુશે, તારી વિચારશક્તિની સ્તુતિ કરશે, લોકો તારાથી સંતાશે. તારામાં રનેહનું, હૃદયની તીવ્રતાનું લોહચુંબક નથી.”

આ વાતને હું સ્વીકારતો નહિ. મારી સ્મૃતિમાંથી દૂર દેરવા પ્રવૃત્ત કરતો, પરંતુ પુનઃ પુનઃ એ તરી આવતી. આ વાતને અનુભવથી ખોટી દરાવવા મેં સંકલ્પ કર્યો.

એક રાત્રિના બાર વાગે હું એકાએક ઘેર આવ્યો. આવી રીતે હું ઘણી વખત આવતો. મારા નોકરો મારી મનસ્વીચિત્ત જાણુતા હતા. તરતજ મેં મારા કારભારીને જગાડ્યો, અને આવતી સાંજે એક ગાર્ડનપાર્ટી આપવાનો મારો નિશ્ચય કહી સંભળાવ્યો.

સર્વ વ્યવસ્થા એનેજ કરવાની હતી. પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોમાં આમંત્રણ મોકલવાનું કામ પણ એનેજ સોંપી દીધું. ફક્ત મેં મારા જુના મિત્રને નિમંત્રણ ખીડી દીધું. મારો ગૂઢ આશય મારા સિવાય કોઈ જાણુતું નહિ. બધા તો આવે એક જાતની મનસ્વિતાજ ગણુતા.

૩.

સાંજનો સમય આવતો ગયો. આ પહેલાંજ મારી ઇચ્છાને અનુકૂળ સર્વ તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી. બાગને શણગારવાનું કામ મારી દેખરેખ નીચેજ હતું. બાગને ૭ ભાગમાં વહેંચી નાંખવામાં આવ્યો હતો. દરેક ભાગમાં જુદી જુદી ઋતુની શોભા કરવામાં આવી હતી, અને તે ઋતુને અનુકૂળ મહારાં ચિત્રેલાં ચિત્રો યોગ્ય વ્યવસ્થામાં ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. કોઈ સ્થળે સુગંધી પાણીની કુવારીઓ ઉડતી તો કોઈ સ્થળે પર્વતમાંથી નીકળતી નદીનો દેશ રચ્યો હતો. જંગલના બિહામણુ કોતરો અને ઉંડી શુક્રાઓ પણ કોનરી કાઢ્યાં હતાં. બાગના દરેક ભાગમાં નાનાં સુશોભિત ટેબલો મુક્યાં હતાં. અને તે પર ફળ અને મેવાની રકાખીઓ ગોઠવી હતી. આ શોભા કરવામાં મેં મારાં વિચારશક્તિ અને કળાનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કર્યો હતો.

એક પછી એક પરીણાઓ આવતા હતા. મારો કારભારી મને આ બધાને જોળાવતો. હું એમને જોઈ આનંદ થતો હોતો તેમ મેં મલકાવતો. સર્વ પરીણા આવી ગયા હતા અને આમાં મારો મિત્ર પણ હતો.

હું બાગના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં પરીણાને લઇ જતો. દરેક ઋતુની રમણીયતાપર ધ્યાન ખેંચતો અને તે સ્થળે મુકેલાં મારાં ચિત્રો મારા કયા પરિશ્રમણુમાં અને કયે સ્થળે ચિત્રારાયાં હતાં, તે સમય વાણીથી સવિસ્તર વર્ણન કરતો. મારા જગતના અનુભવો, માફ વિશાળ જ્ઞાન, મારી હયાદાર બાબાં જોઈ બધા દિવ્ય થઈ જતા. મુખપરથી એમની લાગણીઓ સમજી મનમાં એમની અલ્પજ્ઞતાપર દસતો. બાગના રમણીય દેખાવો બતાવી સમજવી હું ખસી ગયો. મારો ગૂઢ હેતુ પાર પાડવાની તકનો વિચાર કરતો હું બાગમાં બમવા લાગ્યો.

ચંદ્રિકાનું પૂર્ણ તેજ આગમાં ઉભરાતું હતું. ચંદ્ર જાણે પાસે આવી આગની શોભા જોવા ઇચ્છતો હોય તેમ આકાશમાં ઉંચે દોડતો હતો. આગ રમણીય હતો અને ચંદ્રિકાની ધવલિમાંથી એતી મનોહરતા અપૂર્વ બની હતી. લોકો આ શાંતિ અનુભવતા, આ અલૌકિક રમ્યતામાં તન્મય થતા આગમાં વિહરતા હતા. હું તેમના અભિપ્રાયો જાણવા રત્નતિ સાંભળવા ધ્રુપાતો ધ્રુપાતો ફરતો હતો.

એક પુષ્પ મંડપ પાસે એક યુવતિ ઉભી ઉભી એક ચિત્ર જોતી હતી, અચાનક ચિત્ર નિચે આવ્યું તેના પગપર પડ્યું. તેના કોમળ ચરણમાંથી, લોહીની ઝાંઝી, સેર તીકળતી હતી. યોડે દૂર હું ઉભો હતો. ચંદ્ર તરફ જોઈ રહ્યો હતો. ચંદ્રનું સોંદર્ય, વખાણતો હતો. પેલી યુવતીએ મને મદદ કરવા કહ્યું. મેં સાંભળ્યું પણ ચંદ્રની શોભા જોવી વધારે ગમતી. હું ન સાંભળતો હોઉં તેમ જોઈ રહ્યો. સ્ત્રી તો આ જગતની અસ્થ સૃષ્ટિ હતી. હું તો આ સૃષ્ટિ કરતાં ઉંચી સૃષ્ટિને અધિકારી હતો. મારે આ કુદ્ર સૃષ્ટિ સાથે શો સંબંધ !

થોડી મીનીટો પસાર થઈ ગઈ. યુવતી સાવધ થઈ અને લોહી રોકવા જેમ તેમ પાટો બાંધ્યો. હું તો માત્ર ચંદ્રની તરફ જ જોતો હતો.

જાણે ચંદ્રલોકના સ્વપ્નામાંથી જાગતો હોઉં તેમ હું પુષ્પમંડપ તરફ વળ્યો. એક બાળ્ય એ પુરશીષર એક સ્ત્રી વ્યક્તિ બેઠી હતી. ધીરે પગલે જઈ પાસેની પુરશીષર બેઠો.

મેં કહ્યું : “તમે મને ઝાળખો છો ?”

તેણે કહ્યું : “હા, તમે આ પાર્શ્વના આપનારજને ?”

મેં કહ્યું : “હા, તમે મારી વિદ્વતા જાણો છો ?”

તેણે કહ્યું : “હા, તમારી વિદ્વતા વિખ્યાત છે.”

મેં પૂછ્યું : “તમે મારી ચિત્રજ્ઞા વિશે જાણો છો ?”

તેણે કહ્યું : “હા, તમારાં ચિત્રો બહુ વખણાય છે.”

મેં કહ્યું : “તમે મારી સંપત્તિ વિશે જાણો છો ?”

તેણે કહ્યું : “હા, તમારી ધનસંપત્તિ અખૂટ ગણાય છે.”

મને મારે માટે ગર્વ હતો. મારી માનસિક શક્તિઓ માટે અભિમાન હતું. હું તે માનતો કે સર્વ સૃષ્ટિ મારા તરફ આકર્ષાવી જોઈએ. મારામાં સર્વ આકર્ષક તત્વોનો સમાવેશ થયો છે એવી મારી માન્યતા હતી. મારા મુખમાં હર્ષની લાગણી હતી, હૃદયમાં ગર્વની ઉર્મિઓ ઉછળતી હતી.

મેં કહ્યું : “તો તમે મને પરણશો ?”

હસતાં હસતાં તે યુવતીએ જવાબ આપ્યો : “ના, સ્નેહ તો હૃદયને શોધે છે.”

અત્યાર સુધી જગતને હું તુચ્છ ગણતો. એનું માન અપમાન મને મુખ દુઃખ કરશે નહિ એમ માનતો પરંતુ આ અપમાન તો અસહ્ય લાગ્યું. હું સમજતો કે વિદ્વતા, કીર્તિ અને ધન આગળ સર્વ માણસો નમ્રતા આવે છે પરંતુ આજે આ મારી માન્યતા જૂડી પડી. એક કુદ્ર સાધારણ સ્ત્રી માફ અપમાન કરે, મારી ઇચ્છાને પ્રતિકૂળ પર્તે એ વિચારથી માફ લોહી ગરમ થવા લાગ્યું. ક્રોધની જ્વાળા વધતી લાગી. હું ઉઠ્યો, પુષ્પમંડપની બહાર આવ્યો. પાસે મારો મિત્ર ઉભો હતો. ક્રોધના હુતાશનમાં ધીની આહુતી હોમાઈ. માફ અપમાન અને વળી જોને હું ઉલટું સાબીત કરી આપવા માગતો હતો તેનીજ સમક્ષ આ વિચારથી હું ગણિ થેલો થઈ ગયો. મને જ્ઞાન નહતું. હું ધરમાં ગયો. કારભારીને મારી ગેર-

હાજરી છુપાવવાની સૂચના કરી. આ નીચ નંગતથી કંટાળી પ્રકૃતિનું મનન કરવા, તેમાં શાંતિ લેવા આવી નીકળ્યો.

૪૦

ફરીથી હું મારા પ્રિયસ્થાનોમાં બમવાં લાગ્યો. પર્યતોનો એક શિખરેથી બીજો શિખર એમ માર્ગે પર્યટણ શરૂ થયું, પરંતુ આ વખતે મારા મનને આમાંથી આનંદ મળતો નહિ. મારા અપમાનના વિચારો મારા હૃદયને બાળી નાખતા. હું તેમને કાઢી નાખવા પ્રયત્ન કરતો પણ આથી એ વિશેષ સંખળ થતા મિત્ર આલેખવામાં મન પ્રેરાવતો, પણ મનમાં તો વેરનાજ મિત્રો ઉલખાતા.

ધણા દિવસો વીતી ગયા. બમતો બમતો હું એક નદીને કિનારે આવી પહોંચ્યો. પાસે એક નાનો વૃક્ષઘરાનો મંડપ હતો. હું અંદર ગયો. અંદરના ભાગમાં એક મૃગનું બચ્ચું એની માતા સાથે રમતું હતું. હું સંતાપને જોવા લાગ્યો. મૃગનું માતાની આસપાસ ફેરવું હતું. એની ઉપર ચઢી કૂદવું હતું. હરણી પેતાના બચ્ચા તરફ સંતોષથી જોતી હતી. એની આંખમાંથી રોહની મીઠાશ વહેતી હતી. મારા જીવનમાં આ દેખાવ પહોંચ્યો હતો. મારા હૃદયમાં એક અપૂર્વ તત્ત્વનો ભાસ થયો. મારા જીવનમાં એક નવું તેજ પૂરાયું હોય તેમ મને જણાયું. જગતની રમણીયતા પણ જુદા સ્વરૂપે જણાતી હતી. બહારની કોમળતાને બંદો અંદરની કોમળતાની મધુરતા દેખાતી હતી. હૃદય જેવું કોઈ એક તત્ત્વ છે તેમ મને આજેનું પ્રથમ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થયું. મારા મિત્રના અને યુવતીના શબ્દો યાદ આવ્યા. સર્વોત્તમ હૃદયનો આનાદર કરી બુદ્ધિને ઉચ્ચ અધિકાર આપવા માટે મને પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. મારી શક્તિઓના પ્રવાહને હૃદયને રસ્તે દોરવા સંકલ્પ કર્યો.

ધણા દિવસના પરિશ્રમે એ જાળક, માતા મારા પરિચયમાં આવી. ઘોડા દિવસ તો મને જોતાં ને સંતાતાં. પરંતુ હું આ વખતે આવી જતો. હરણીના બચ્ચાને લાગ શોધી પકડતો, તેને ખવડાવી છોડી દેતો. હરણી પણ ધીમે ધીમે મારા સહવાસમાં આવી અને એમની રમતમાં હું પણ આનંદ લેવા લાગ્યો. નાનું હરિણ મારી આગળ નાચતું મારા ખોળામાં આવું નાખી મારી આંખો સામું તન્મયતાથી જોઈ રહેતું.

હવે મારા જીવનનો ક્રમ ફરી ગયો હતો. જંગલે જંગલે બમવા કરતાં સુધિની આ જીવતી રમણીયતાનો સહવાસ વધારે પ્રિય પડ્યો હતો. મારી પાસે કેટલાક મિત્રો હતાં. આ બધાંને ફાડી ફાડી ફેંકી દીધાં. મારી પાસે મારા પ્રવાસનાં વર્ણનો હતાં, આ બધાંને નદીના પ્રવાહમાં વેવરાવી દીધાં. મારી સંપત્તિમાંથી ગરીબોને યથેચ્છ જ્ઞાન કરવું એમ મેં મારા કારભારીને લખી મોકલ્યું હતું.

હવે મને યશ, વિદ્વતા અને પૈસાની અભિલાષા નહોતી. એમના કરતાં ઉંચી વસ્તુ મને પ્રાપ્ત થઈ હતી. બે હૃદયના રોહ પ્રવાહો મારામાં સ્થમતા હતા. અને મારા હૃદયમાંથી રોહનો મહાસાગર ઉછળી જગતની જડ, અજડ વસ્તુઓ પર પ્રથરાતો હતો. સુધિના સૌંદર્યમાં પણ મને સૌંદર્યના આત્માનું જ્ઞાન થતું. આ જગતમાં સર્વે સ્થળે હૃદય-રોહ સિવાય મારી નજરે કશું પડતું નહિ.

૪૧

જે જનસમાજને હું હૃદય જાણી પિતરુકારી કાઢતો, તેને ફરીથી એક વખત અવલોકવાનું અને મમ થયું. હું ઘેર આવ્યો મારી સંપત્તિ બહુજ ઓછી થઈ ગઈ હતી. માત્ર કારભારી

અને એક નોકર સિવાય માણસો પણ નહોતા. આજથી એક વર્ષપરનો વિચાર આવ્યો. તે વખતની કીર્તિ ક્યાં? તે વખતની સંપત્તિ ક્યાં? પણ આ વખતનું હૃદયજ ક્યાં? આ વિચાર આવતાંજ મારા હૃદયમાં આનંદ આવ્યો.

ગાર્ડનપાર્ટીનું સ્મરણ થયું, તે વખતની મારી આધ્યાત્મિક સ્થિતિનું સ્મરણ થયું. હાલની દશા સરખાવવાનો વિચાર થયો. ખીજે દિવસે સાંજે ટીપાર્ટી આપવાનો ઇરાદો કર્યો. પ્રતિજ્ઞાની ઇચ્છા નહોતી, મને તો હવે સદગુણની ઇચ્છા હતી. મેં આ વખતે ફક્ત સદગુણી કુટુંબો-માંજ આમંત્રણ મોકલ્યાં હતાં. મારા મિત્રને પણ મેં વિચાર્યો નહોતો.

તેજ યાગ હતો પરંતુ એને સુશોભિત જનાવવામાં કળાકૌશલ્યનો ઉપયોગ થયો નહોતો. પુષ્પોની મીઠી સૌરભ એજ યાગનું સૌંદર્ય હતું. વચ્ચે એક ટેબલ મુક્યું હતું, આસપાસ ખુરસીઓ ગોઠવી હતી.

સાંજ પડતાં સર્વ પેરોણાઓ આવી પહોંચ્યા. હું તેમને લઈ ટેબલ પાસે ગયો, મારી સાથે મારાં બે રનેહી પણ હતાં.

નાનું હરિણ મારા ખોળામાં ગેલ કરતું હતું. હું એને રનેહથી પપાળતો હતો.

આ વખતે મારે ચિત્રોની વાતો કરવાની નહોતી, મારા પ્રવાસના વર્ણનો કહેવાનાં નહોતાં. મારે મન તો એ ગત જન્મનાં સ્મરણો હતાં. મારો નવો જન્મ તો હૃદયના પ્રદેશમાં થયો હતો, રનેહ અને હૃદય એ સિવાય મારે અન્યની સ્પૃહા નહોતી. ગામનાં સુખ દુઃખો સમજવામાં, તેમને માટે હવે શોક અનુભવવામાં, દુઃખ નિવારણ માટે ઉપાયો શોધવામાં મારી વાતોને વધારે રસ પડ્યો. મારું હૃદય લોકના સુખ દુઃખ સાથે ઉદારી પામતું હતું.

અદિક્ષા ખીલી હતી. અંદ્રના તેજમાં આજે ઠાંધ વિશેષ મધુરતા લાગતી, વિશેષ શાંતિ જણાતી. આ ચિંતલતા તો મારા જન્મમાં હું પહેલીજવાર અપ્પતો હતો.

નાનું હરિણ યાગમાં આમતેજ દોડતું હતું. એકાએક એણે ચીસ પાડી. ધંકકતે હૃદયે હું ત્યાં દોડી ગયો. એના પગમાં એક કટિ વાગ્યો હતો, લોહી નીકળતું હતું. ધીમેથી મેં કટિ ખેંચી લીધી, ધોતીવાનો છેડો ફાડી પાટો ખાંધો. એને ઉચ્છેદી હું ઘર તરફ વળ્યો. પુષ્પમંડપ પાસે આવ્યો. ત્યાં એક ઝીની આકૃતિ ઉભી હતી. ગત વર્ષનું ચિત્ર સ્મરણપટમાં દેખાયું. તેજ આ પુષ્પમંડપ હતો. આકૃતિ પણ તેજ હતી. ફરીથી પ્રસ્નોત્તર કરવાનું મન થયું.

મેં કહ્યું: “તમે મને જાળખો છો?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમેજ આ ટીપાર્ટીના આપનારને?”

મેં કહ્યું: “હા, તમે જાણો છો કે મારી વિદ્વાતાનો અસ્ત થયો છે?”

તેણે કહ્યું: “હા, લોકોમાં તમારી વિદ્વાતાની વાતો થતી બધ પડી છે.”

મેં કહ્યું: “તમે જાણો છો કે હું ચિત્રો આલેખતો નથી?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમારાં ચિત્રો જ્ઞેવામાં આવતાં નથી.”

મેં કહ્યું: “તમે જાણો છો કે હું લગભગ નિર્વેન છું?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમારી સંપત્તિ કીલુ થઈ ગઈ છે એમ વાતો સાંભળી છે.”

મેં કહ્યું: “તમે મને પરણશો?”

તેણે કહ્યું: “હા, તમારામાં હૃદય આવ્યું છે, રનેહની વૃત્તિઓ સ્ફુરી છે.”

મંડપની પાછળથી અવાજ આવ્યો, “સરોજ, તારામાં રનેહનું લોહચુબક પ્રગટ થયું છે.”

મને અવાજ પરિચિત લાગ્યો, જોડે છું તો મારો જુનો કોલેજનો મિત્ર.

હા. હા. જોડી. એમ. એ.

દિવ્ય આયનો.

૧.

દેવેન્દ્ર આયનો લાઇ બેસી રહેતો. પોતાના સૌંદર્યની છાયા નિહાળતો આયનામાં જોઇ વારંવાર મનમાં બોલતો “ મારા જેવું સૌંદર્ય હશે ? કોકેના સાગરે. એના ઘર પાસે થઇ જતા. એ એમની સુંદરતા જોતો. પોતાની-કાંતિ સાથે સરખાવતો. પણ એની સુંદરતા ક્યાં ? એ તો સૌથી સુંદર હતો. એના રૂપની જગતમાં જોડી નહતી.

એના આંગણ પાસે થઇ એક સાધુ જતો હતો. શરીર બેડાળ હતું. આકૃતિ ખરાબ હતી. અંગપર મેઘવર્ણી ઢાળાશ હતી. આંખો ઉંડી અને નિસ્તેજ હતી. એને દેવેન્દ્ર જોતો. મનમાં વિચાર કરતો. આવા શરીર કરતાં તો મરવું વધારે સાફ. તે સાધુને પાસે બોલાવતો, કહેતો ‘ સાધુ ! આ શરીર તને કેમ જ્ઞાતું લાગે છે, એના કરતાં તો મરણને હું વધારે મ્હાઉં, ને મ્હાઉં સૌંદર્ય, આવી રમણીયતા ખીજે કાંઈ છે ? મ્હારા કરતાં વધારે સૌંદર્ય કોઈ ખતાવશે ? ”

૨.

રાત્રિના દશ વાગ્યા હતા. દેવેન્દ્ર પલંગપર સુતો હતો. પોતાના સૌંદર્યને વિચાર કરતો હતો. માથાપર એક તારાનો પ્રકાશ મીંચાઈ મીંચાઈ ઉઘડતો હતો. તારાનો પ્રકાશ વધતો ગયો. એક આકૃતિ નિકળી દેવેન્દ્રના પલંગપર ઉભી. દેવેન્દ્રને પૂછ્યું ‘ દેવેન્દ્ર, શાનો વિચાર કરે છે ? ’ દેવેન્દ્રે કહ્યું ‘ મ્હારા સૌંદર્યનો, મ્હારા જેવું સૌંદર્ય વિશ્વમાં હશે ? ’

તે આકૃતિએ કહ્યું : ‘ હા, હે આ આયનો. ’

દેવેન્દ્ર જોવા લાગ્યો. તે આકૃતિએ પૂછ્યું : ‘ દેવેન્દ્ર, શું જુએ છે ? ’ દેવેન્દ્રે કહ્યું : ‘ એક મનોહર દેહ, મ્હારા રૂપથી ચઢીયાતું લાવણ્ય. ’ તે આકૃતિએ પૂછ્યું. ‘ દેવેન્દ્ર ! તું એને બોળ્યો છે ? એ ત્હારો કદરૂપી સાધુ. ’ દેવેન્દ્ર વિસ્મયમાં તક્લીન હતો.

‘ દેવેન્દ્ર ’ ને આકૃતિએ કહ્યું : ‘ ત્હાં રૂપ ત્હારે જોતું છે ? ને એ આયનામાં, દેવેન્દ્ર જોવા લાગ્યો. તે પુરો પૂછ્યું : ‘ દેવેન્દ્ર ! શું જુએ છે ? ’ દેવેન્દ્રે કહ્યું : ‘ એક રાક્ષસી બયાનક પિશાચી મૂર્તિ ! ’ તેણે કહ્યું : ‘ દેવેન્દ્ર તે તું છું ’ દેવેન્દ્ર બળથો. ‘ આ દેહ કરતાં તો મરવું હજારગણું સાફ. ’

૩.

આજ ખાર વર્ષ થયાં છે. રાત્રિના દશ વાગ્યા હશે. નદીના કાંઠે એક નાની પર્ણકુટી હતી. જમીનપર એક જટાધારી પુરુષ સૂતો હતો. શરીર કૃશ હતું, મુખપર શાંતિ છતાં સૌંદર્યની રેખા પણ નહતી. વિચારમાં તનમય લાગતો હતો. પર્ણકુટીના છાપરામાંથી તારાના કિરણો ઉતરતા હતા. એકાએક કિરણોમાં રૂપ પ્રગટ્યું. પ્રકાશમાંથી પ્રકાશમયી મૂર્તિ નીકળી. યોગી પાસે આવી. તેણે કહ્યું ‘ દેવેન્દ્ર ! મ્હને જોળ્યો છે ? ’ યોગીએ ઉત્તર આપ્યો ‘ કાણ ! મ્હારી પૂર્વાવસ્થાનો દિવ્ય પુરુષ ? ’ તેણે જવાબ આપ્યો ‘ હા, દેવેન્દ્ર ! તું શાનો વિચાર કરે છે ? ’ દેવેન્દ્રે કહ્યું ‘ મ્હારી કુરૂપતાનો, એ કુરૂપતાથી મરવું વધારે સાફ. ’

તેણે કહ્યું : ‘ દેવેન્દ્ર, ત્હાં સાચું સ્વરૂપ જોતું છે ? ખાર વર્ષના તપતું તેજ અવસોકતું છે ? ને આ આયનો. ’

દેવેન્દ્ર જોવા લાગ્યો ‘ એક પવિત્ર દિવ્ય સૌંદર્ય અનુપમ લાવણ્યની તેજમયી મૂર્તિ. ’

દેવેન્દ્રના હૃદયમાં હવેના પૂરો આલ્મ્યાં, દિવ્ય પુરુષ તરફ નજર રોકી, દિવ્ય પુરુષ ન હતો, માત્ર તારાનું તેજ છાપરામાંથી ટપકતું હતું.

લ. હ. જોશી, એમ. એ.

પતિ આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન.

૧.

શિરીષ અને રેણુકાનું ગૃહજીવન સુખમય હતું. શિરીષે નવી વડીલાત શરૂ કરી હતી. હજી ખરેખર વડીલાતમાં પ્રવિષ્ટ પડી નહતી, પરંતુ એનાં બુદ્ધિ અને જ્ઞાનની છાપ લોકોના મગજ પર પડી હતી; અને એને શરૂઆતમાં પણ યોગ્ય યોગ્ય કેસો મળતા.

રેણુકાનો સ્વભાવ માયાળુ, હસમુખો અને ઉદ્યોગી હતો. નિશાળમાં બહુ વિદ્યા સંપાદન કરી નહતી છતાં વિદ્યાન પતિના સમાગમ પછી વિદ્યા પ્રત્યે અતુરાગ થયો હતો; અને નવરાશના વખતમાં પુસ્તકો અને માસિકો રમથી વાંચી જ્ઞાન વધારવા હમેશ તત્પર રહેતી.

શિરીષ અને રેણુકાના દંપતિ જીવનમાં સ્નેહની ઉપાનો મીઠો, કામળ પ્રકાશ ઉગ્યો હતો. માત્ર કોઈ વખત જ્યારે રેણુકા હઠીલી થતી ત્યારેજ વાદળની સ્થામ છાયા, આ ઉપાનો પ્રકાશ પર આછો પડ પાડતી.

૨.

આજે આવજુ માસનો સોમવાર હતો. આવજુ માસનો સોમવાર એટલે ગામ જહારના નીલકંઠ મહાદેવના મંદિરે લોકોની મોટી દડ થતી. દેવદર્શનના લાભ ઉપરાંત આસંપાસની લીલી મનોહર ભૂમિની અને વનદેવતાના હિચ્ચતા લતાકંજોની શોભા પણ અહીં અસાધિક હતી. સૌંદર્ય રસિકો, આ સૌંદર્યને પૂજવા-બ્રહ્મણુ બ્રહ્મણુ પ્રભુને નમવા-એમ જુદા જુદા ઉદ્દેશથી માથુસો આ પ્રદેશ તરફ ફરવા આવતા; અને ઘડી બે ઘડી અંતઃકરણની ચિંતા વિસરતા.

રેણુકા પણ આજે નીલકંઠ મહાદેવના દર્શને જવા વિચાર કરતી હતી. પાસે એક પડોશજુ પોતાના સંસ્કાર રહિત વિચારોથી, એના વિચારને ઉત્તેજન આપતી હતી. એટલામાં શિરીષ કોર્ટમાં જવા મેડીએથી ઉતર્યો. આજે એને કોર્ટમાં એક કેસ હતો.

રેણુકાએ પૂછ્યું, ‘આજે નીલકંઠ મહાદેવ જવું છે તે જઈ ને ?’

શિરીષે હસતાં હસતાં કહ્યું: ‘તમારા ઘરમાં ઈશ્વર છે તેને તો પૂજો; આજે વળી ત્યાં જવાનું ગાંધી મન થયું ?’

રેણુકાએ હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો, ‘જ્યારે ઘરના ઈશ્વર સુકી બહાર જતા રહે, ત્યારે મહેશ્વરને પૂજવાનું પડે.’

શિરીષે કહ્યું: ‘ત્યારે, આજે જતાં નહિ, આવતે સોમવારે હું પણ સાથે આવીશ. આપણે સાથેજ મહેશ્વરને પ્રસન્ન કરીશું.’

રેણુકાને તો આજેજ જવું હતું. એને આ વિચાર રૂચ્યો નહિ. મહેશ્વર પર ગંધાનિ પથ-સાધ ગર્ભ કાંઈ પણ જવાબ આપ્યા સિવાય ઘરના કામમાં લાગી ગઈ. રેણુકાના મનમાં તો હજી એજ વિચારમાળા આસતી હતી. ‘મહેને ના કહી, આટલી નજીવી બાબતમાં પણ મ્હારી ઈચ્છા નહિ, એમનો મ્હારા પર આટલોજ સ્નેહને ?’

શિરીષ કોર્ટમાં ગયો. પડોશજુ મુંગે મહેશ્વરે રેણુકાના મહેશ્વરની રેખાઓ ઉકેલતી હતી. પડોશજુ બોલી: ‘રેણુકા બેન! એ તો પુરોનો સ્વભાવ પડ્યો; સ્ત્રીઓની ગમે તે બા-

ખતમાં એમના મ્હોમાંથી હા, નીકળતીજ નથી. તમે તમારે આવજોને, આપણે બધા જઇશું અને વળી એમને ક્યાં ખબર પડવાની હતી કે તમે ગયાં છતાં ?'

રેણુકા આખરે સ્ત્રી હતી. શિરીયપર સ્નેહ છતાં શિરીયનું હૃદય એળખતી છતાં-એક પડોશણ પોતાના ઘરમાં પોતાનું કરુંય ચલણું નથી એમ પહાર વાત કરે, એ ગમ્યું નહિ. 'શિરીય જાણશે તો પોતાના માટે શું ધારશે ?' એ વિચાર આવતો. 'પણ એ શી રીતે જાણવાના હતાં; એમના આવતા પહેલાં તો ઘેર આવતી રહીશ.' આવા ખોટા સાન્ત્વનથી વિચારને દાખી રાખ્યો. નિલકંઠ મહાદેવ જવાનો કરાવ થઇ ગયો.

૩.

આકાશ સ્વચ્છ હતું, વર્ષાનિતુ છતાં મેઘના આછા આછા ધોળા રૂના ઢગલાં સિવાય આકાશની ભૂરી ગહનતામાં કરું જણાતું નહિ. રેણુકા અને જે ત્રણ સ્ત્રીઓ નિલકંઠ મહાદેવ જવા નીકળી.

લગભગ અર્ધો રસ્તો પૂર્યો હશે. શહેરની સીમ 'ઓળંગતાં, વનની પ્રતીતિ કરાવતી લીલી વૃક્ષપટાની હાર બાબુના ક્ષેત્રને ઢાંચા ઢાળતી ફોલતી હતી. કોઇ કોઇ આશ્રકુંજમાંથી મોરના રણધારા ઉપજત થઇ આસપાસના પ્રદેશમાં સખી જતા હતા.

એકએક પવન જોસજોર વાવા લાગ્યો. વૃક્ષની શાખાઓ હર્ષથી ઉન્નત બની હોય તેમ ઉછળી ઉછળી ખીજ શાખા સાથે તાળી લેવા લાગી. આકાશની સ્વચ્છતા પર સ્થામતા ફરી વળી. ગહન નભોમંડળનો ઈંદ્ર અને વૃત્તની યુદ્ધ ગર્જનાનો પ્રચંડ નાદ દિશાઓ ફાડી ફાડી પૃથ્વીપર બપોળી ગયો. વર્ષાદની બાણધારા પણ પૃથ્વીપર સખત જોરમાં પડવા લાગી.

રેણુકા અને સાથેની સ્ત્રીઓ ખીકથી ધુન્વા લાગી. વર્ષાદના પ્રહારથી અથવા ક્ષણે તેમ ઝાડનો આશ્રય લેવા આમતેમ દોડી ગઇ.

પાસે એક બાવાની પર્ણદંડી હતી. રેણુકા પલળતી પલળતી પર્ણદંડીના છાપરા નીચે લપાઇ ઉભી રહી. એક બાવળની ચળ દોડતાં પગમાં પેડી હતી. થોડી વેદના થતી હતી. અંદરથી લોહી પણ બહારું હતું. જોવો કાંટો કાઢવા પગ ઉઘો કરે છે, તેવામાં એક કાળો સાપ પાસેના ઝાડની બખોલમાંથી દોડતો આવતો જોયો. રેણુકા બહુજ ખીની, ભયથી ચીસ પાડી દોડી. પાસે એક ભાંગ લસોટવાની પથ્થરની શિલા પડી હતી. તેનાપર પડી, બેશુદ્ધ થઇ ગઇ. કપાળમાં સખત વાગ્યું હતું. લોહીની ધાર એક લાલ રંગની રેખા હોય તેમ આસપાસના વર્ષાદના જળમાં થોડી ફાણ ટકી જળમાં ડુબી જતી હતી.

૪.

દોઢ બે માસના મંદવાડ પછી રેણુકામાં આજે ફરવાની શક્તિ આવી છે. આ મંદવાડમાં શિરીયે બની શકે તેટલી રેણુકાની સેવા કરી હતી. પ્રભુ કૃપાથી રેણુકા બચી ગઈ હતી.

આજે શરદપૂર્ણિમા હતી. આકાશમાં ચંદ્રની ધવલ ભૂતિ પૃથ્વીના આનંદ જોવા નિકળી હોય તેમ પ્રસન્ન મુખથી પૃથ્વી તરફ દૃષ્ટિ કરતી પ્રયાણ કરતી હતી. શિરીય અને રેણુકા અગાથીમાં ચંદ્રિકાનો, શાંત, તેજોમય આનંદ લેતાં એકાં છતાં રેણુકાના કપાળમાં ઘાતું ચાકું દહી રહ્યું હતું. ચંદ્રિકાના પ્રકાશમાં એના સફેદ મુખપર કાળા લીટી જેવું લાગતું હતું. શિરીય એના સામું આશ્રયથી જોઇ રહ્યો હતો.

રેલુકાએ પૂછ્યું: 'તહમે મ્હારા મ્હેરા સામું જોતા જોતા કાંઈ ઉંડા વિચારમાં પડ્યા હો એમ જણાવ્યો છે નહિ?'

શિરીષે ઉત્તર આપ્યો, 'તહમારા કપાળમાં એક કાળી લીંટી જણાય છે. તમે બૂલ બૂલમાં ત્યાં મેશવાળી આંગળી અડકાડી નથી ને?'

રેલુકાએ કપાળ લોહ્યું; કાળી લીંટી હજી ત્યાંજ હતી. શિરીષે કહ્યું 'હજી એ રહ્યું, બમરની રેજી ઉપર.'

રેલુકાએ હાથ લીંટીપર મૂક્યો, સ્તંભજી ગઈ; શરમાતી શરમાતી બોલી, 'એ તો આરા ભંગતું કલંક.'

શિરીષ હસ્યો, રેલુકા શરમાતી શરમાતી અગાશીના પથ્થરના આંક ગણતી હતી.

લ. હ. જોશી, એમ. એ.

હિંદની આર્થિક સ્થિતિ અને દેશી કારીગરીને ઉત્તેજન.

અગાડના વખતમાં આપણા આ ભારતવર્ષમાં રામ, દુધાંત, વિક્રમ, બોજ વગેરે પ્રમુખ રાજાઓ રાજ્ય કરતા હશે. વળી આ ફલદુષ્પ દેશમાં વણાતાં કપડાં છેક યૂરોપખંડ સુધી વપણાતાં હશે. તેના બહેળા વ્યાપારથી દેશ દેશનું દ્રવ્ય તણાઈ આવતું હશે. જે વખતે તરેહ તરેહના મશાલા કરીઆણું અને ખીજી મોંઘી ઉપયોગી ચીજો જરૂરયાત પરદેશમાં જતી હશે તે વખતે આ રણીઆમણા દેશમાં આવી રહેલાં શહેરો કેવાં આબાદ હશે અને લોકોની સામાન્યપણે સ્થિતિ કેવી સારી અને આબાદ હશે. જેમણે અયોધ્યા, મુરત, ખંભાત, બક્રમ, દોહરી, મુરીરાબાદ એવા અસલી શહેરો વિશે સાંભળ્યું હશે. જેમણે પાટણના બંધારો ને ખડીએરોને નજરથી જોયા હશે જેમણે આશુ, પાલીતાણા, ગીરનાર, વિગેરે જૈન મંદીરો જોયાં હશે, જગતશેઠની સમૃદ્ધિ વિચારી હશે, જેમણે આ દેશની દોલત વિશે પરદેશીઓની અદેખાધને લાલચ વિશે સાંભળ્યું હશે, જેમણે સોમનાથ મહાદેવની મૂર્તિમાંથી મહામદ ગીઝનવીને મળેલા અખૂટ ખજાનાનો અડસદો કાઢી જોયો હશે. નાદીરશાહ, અહમદશાહ, અમદેઅલી, મહમદ ઘોરી, તૈમુર લંગડો વગેરેને હિંદમાંથી ધન લઈ ગયા તેનું અનુમાન કાઢી જોયું હશે, તેમની જરૂર ખાતી થવી જોઈએ કે અસલના વખતમાં આપણા દેશની આબાદી ઘણી વધારે હોવી જોઈએ.

પરદેશીઓની સ્વારીઓ થવાનું મોટું કારણ આપણા લોકોનું કુસંપ અને જોડે સમૃદ્ધિ પણ હતું એમ જણાય છે. તે કાઠમાઠ ને આબાદી અત્યારના વખતની જોડે સરખાવતાં દરેક સ્વદેશ પ્રેમીનું કાળજી બળ્યા વગર રહે નહિ. એ કાઠમાઠ ને આબાદી ક્યાં ગયાં અને કેમ ગયાં તેના દરેક સમજી માણસે ચલ્ન કરવો જોઈએ. દેશના લઘાયક યોદ્ધાઓ કુસંપનું ખીજ રાખતાં તેમનામાં ને ખીજી વર્ણોમાં ડુંગળી ને અવાનતાનો પ્રવેશ થતાં આ પવિત્ર જમીન ઉપર પરદેશીઓનાં પગલાં આવતાં લક્ષ્મી ને વિદ્યા એ બંનેએ સાથે કુચ કરવા માંડી. વળી લોકોએ યોતે પોતાની કારીગરીમાં જમાનાને અનુસરતો ફેરફાર કર્યો નહિ. અમારા આપ-દાદાઓ આવા હતા ને તેવા હતા એમ વાતો કરતા પણ પોતે તેવા થવાનો પ્રયત્ન કરતા નહોતા. જેમ વર્ષો જતાં જાય તેમ કાળને અનુસરતો ફેરફાર કરવો જોઈએ તે ક્યો નહિ.

એ પણ પડતીનું કારણ છે. જેમ સ્ત્રીમાં વધારે રૂપ તેમ તેની આખર લૂંટાવાની ધાસ્તી વધારે. તેજ પ્રમાણે આ ધનાઢય અને મુશોભીત દેશને લૂંટી, લગડી, બેહાલ કરવાની આ-તુરતા રખડતા ને ગરીબ પરદેશીઓમાં બેસજાય ઉત્પન્ન થઈ.

તે બેસાવર ને ઝનુની પુરૂષોએ સુકુમાર અને આનંદી હિંદુ પુત્રો ઉપર વારે વારે હુમલા કરી તેમને બલહીન કર્યા, તેમને નષ્ટ કર્યા, તેમનાં પવિત્ર ધાત્રો બ્રહ્મ કર્યા અને બ્યાંધી મળા આબ્યું ત્યાંથી અગણીત દ્રવ્ય ઉપાડી ગયા. આ પ્રમાણે લૂંટાતા છતાં હિંદુ-સ્તાનમાં કારી જખમ લાગતો નહોતો, કારણ કે આખા હિંદુસ્તાનની ફળદ્રુપ જમી સારી રીતે પુરી પાડતી પરંતુ પાછળથી પરદેશીઓને દેશ પચાવી પાડવાની દાદ સલામતી અને અંતે તેઓ દેશના ઘણી થઈ પડ્યા. આ પ્રમાણે તે રાજ્યો થર પડવાથી દેશની દોલત બહાર જતી અટકી. પણ એથી સાંસારિક, ધાર્મિક અને રાજકીય સ્થિતિ બગડતી ચાલી. આ પ્રમાણે મુસલમાનોની ધુસરીએ બેઠાતાં ધર્મ, સુખ, વિદ્યા ને કારીગરી એ સૌને કારી જખમ લાગ્યો. મુસલમાનો પછી આ દેશની લગભગ આપણા અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં આવી. એ શાણી ને સુધરેલી સરકારથી અગાઉના જેવી સ્થિતિ આવશે એમ લોકો આશા રાખવા બેઠા. અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યથી જૂલમ ઘટયો, દેશમાં સુરેહ શાંતિ પ્રસરી, થોડે થોડે વખતે લોકોને ગાન આપવાનો અને હાલત સુધરે તેવા પ્રયત્નો પણ પરમાર્થી અને ન્યાયી અમલદારોની મહેરબાનીથી થવા લાગ્યા. અંગ્રેજ સરકારના રાજ્ય જેવું સુખ આગળ એક પણ રાજ્ય તરફથી મળ્યું નથી અને એ રાજ્યથી હિંદુ લોકોને અવાપિ સુધી સુખ ને નિવૃત્તિ મળ્યાં છે. આવાં સુખો ને નિવૃત્તિ મળવાથી આપણે હવે આપણી કંગાળ સ્થિતિ સુધારવા તરફ લક્ષ આપવું બેઠ્યએ પણ તે કરવામાં લોકોની વૃત્તિ પથાત છે. ના-મદાર સરકારે આપણા લોકોને રાજ્ય કારભારમાં સારા દરજ્જાની નોકરી આપી તેમજ નાની પણ આપી, પણ નોકરી કરનારાઓમાં પોતાના દેશ તરફની લાગણી ધરાવનારા કવ-ચિતજ હોય છે. હાલના સમયમાં બીજા દેશોની કારીગરીની ચીજો અને આવી શકે છે તે સગવડ આપણી સરકારે કરી આપી કારણ કે લોકો તે કારીગરી બેઠા પોતે પણ કળા-વાન થવાનો પ્રયત્ન કરે. પણ આપણે આપણાપણું ના વિચારી દેશની કારીગરીને રસ્તામાં રાખી બિદેશી વસ્તુઓના દાસ બન્યા ને આવી ખરાબ દશાને આપણે હાથે આવકાર આપીને બોલાવી. હિંદમાં નામદાર સરકારે સુરેહ શાંતિનો મોટો લાભ આપ્યો તે એ માટે કે આપણે તે વખતમાં ઉલોગ ને સહુણોને વધારીએ પણ સલામતીનો વખત આગમ, વ્યસની ને હોટલમાં વટલી વડી જવામાં કર્યો. બધી ન્યાતોને તોડી નાખવા, વિધવા વિવાહ કરા-વવા, એવી ગરબડો કરી આવો સુરેહ શાંતિનો વખત અથોગ્ય રીતે વાપર્યો અને ખાન-પાનમાં દિવસે દિવસે નીચ બની તનથી, મનથી ને ધનથી ખૂબાર થયા. નામદાર સરકારે લોકો પોતાનો કારભાર પોતાને હાથે કરે તે વાસ્તે આપણને રથાનિક સ્વરાજ્ય આપ્યું તેમાં આપણે બીજું કંઈ નહિ પણ પ્રબળ ખોટા એશઆશમ ને કરના વધારાનો વારસો આપ્યો. વળી કૌંસીલોમાં ને વડી ધારાસભામાં કૌંસીલરોએ પોતાના દેશનો વિચાર કર્યા વગર દેશને નુકશાન થશે કે ફાયદો થશે તેનો વિચાર કર્યા વગર ધસારાબધ કરાવો પસાર કરવામાં પોતાની દુશિયારીનો ઉપયોગ કર્યો.

આવી રીતે નામદાર સરકાર ઉચ્ચ ધારણાથી આપણને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં લાવવાને પ્રયાસ કરે ત્યારે આપણે તેનો આવી રીતે ઉપયોગ કરીએ છીએ. નામદાર સરકારે આપણને વધારે

સવળ પડે તે સાર વેપાર શેઠગારના સત્તાવાર આંકડા પ્રસિદ્ધ કર્યા ત્યારે આપણે આપણું પોત ગુમાવી તેના બાવ ઉપર સદા કરવા માંડ્યા. આવી રીતે આપણે દિવસે દિવસે ખરાબ થઈએ છીએ. ભારતવર્ષનું હીત દેખાદેખી કામ કરવાથી 'થરો નહિ પણ' પોતાની શક્તિ, પુરપાઈ વગેરે બધાનો વિચાર કરી ધીમે ધીમે આગળ વધવું જોઈએ.

હવે આપણે દેશમાં વસતી દરેક જાતના લોકોની સ્થિતિ તપાસીએ ને પછી કેવી રીતે સુધરી શકે તેનો વિચાર કરીશું. દેશની પ્રજાનો મોટો ભાગ ખેડૂતવર્ગ દેશને પોષણ કરનારો, દેશની આબાદી વધારનારો અને નામદાર સરકારને મોટી ઉપજ કરી આપનારો વર્ગ છે. તે લોકોમાંના ધણાખરાની હાલત દયા ઉપજવા જોગ છે. ખિયારાં અહોરાત માથાતોડ મહેનત કરવામાં ગુજરે છે. ચોમાસાની વરસાદની ઝડીઓ પડતી હોય તે વખતે તેઓ તેમનાં ઘેરી છોકરાંઓ આડેથી નજી આવર્યામાં અડધા બૂખમરા સાથે પલળતાં શરીરે પોતાના ખેતરમાં હળ હાંકતાં, ખાંતર પૂરતાં, રોપણી કરતાં અને નીંદતા (વાટતાં) હોય છે, આમ્નો મહિનાના ગરમ તાપમાં ઉધાડે અંગે અનાજની કાપણી કરતાં કે લણણી જોવામાં આવે છે અને શીયાળાની કડકડતી ટાઢમાં પોતાના ખેતરમાં ખીજતારની વાવણી સાથે મહેનત કરતાં જોવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ટાઢ, તડકો ને વરસાદની દરકાર કર્યા વગર વર્ષનો મોટો ભાગ અસલ મહેનત કરવામાં ગુજરે છે. આટલું કરવા છતાં તેઓને પેટભરીને ખાવાનું મળતું નથી. મોસમમાં ધાન્યના ઢગલા જોઈને રાજી થાય છે પણ તેમની ખુશાલી યોગ્ય વખતની છે. એમ તેઓ સમજતા નથી કે તમો રૂપિયા ધીરનાર તમારા શાહુકારોના એક જાતના ગુલામ સરજોલા છો. તમારી મહેનત તેમની મોજમજલને માટે છે અને જે કાંઈ હલકી જાતનું અનાજ તમારા વાસ્તે રહે ને જ્યે તે ઉપર તમારે ગુજરાન કરવાનું છે. તમને જોખાઓને વેપારીઓ અનેક રીતે ઠગી જાય છે તેથી તમો તેઓના કરજમાં હમેશના ડુબેલા છો. તમારું અનાજ કોઠીઓમાં દાટી દો તે અમાક તેઓ ઢગલેથીજ બધું ઉસરડી જાય છે. વળી લેણદારોનું મન તમો મહા ખુશીયતે મનાવી પણ ન રહ્યા હોતા નથી તેટલામાં સરકારનો તકલો થાય છે. સરકારને વખતસર રોકડા રૂપિયા જોઈએ છે. માટે તે તમારે ભારે બ્યાજથી કાઠી લાવવા પડે છે અથવા ઢગી જાતનું અનાજ ચોક્કસ રહ્યું હોય તો ગમે તે ભાવે વેપારીને વેચી દેવું પડે છે. આથી તમારી કોઠીઓ ખાલીજ રહે છે. સારામાં સારા ધડ ને સારામાં સારી કમોદ યોગ્ય દિવસ ચાલે તેટલું રાખવાને તમો તેમને કહો-અરજ કરો તોએ પણ તે કંઠોર હલવા કાંઈ પણ ગણ-કારતા નથી. કદાચ તમો સંતાડી દો તો કોઈવાર તે લોકોનો માર પણ ખાવો પડે છે. સારા ધડ ને સારા ચોખા એ કંગાલ ખેડૂતોનું અસલ મહેનતનું ફલ છે પણ તેનો ઉપયોગ કરવાને શક્તિવાન થતા નથી પણ તેમનો ચોગ્ય ઉપર તો જરૂર હક છે તો પણ ખિયારા ખેડૂતો હલકી જાતનું અનાજ વર્ષ ચાલે તેટલું રહેવા દે તો તેઓ નારાજ થતા નથી કારણ કે ઉપલા વર્ગ જેવો તેમનામાં શોખ નથી અને હલકી જાતના અનાજથી પણ ચલાવે છે પણ તેઓ ખિયારા ધણા અજાન હોય છે. હલકી જાતનું અનાજ જે કોઠીમાં રહ્યું હોય તો તેઓ ધારે કે કુખેર બંડારીનો બંડાર કદી પણ ખૂટવાનોજ નથી એમ પોતાને ધારે છે. જે તેઓ છૂટથી વાપરે છે અને દરેક ચીજ ખીયારાઓને દાણા સાટે લેવી પડે છે અને ધણું તેઓ માગણીને દાણાજ આપે છે. આ પ્રમાણે હોળી આવતાં સુધી તેઓનાં હાંધાં કુસ્તી કરવા માટે છે. વળી એવી કહેવત છે કે 'આવી હોળી પરવાર્યા કોળી' તેનો

દેખીતો અર્થ કામથી નવરા પડ્યા તેમ થાય છે પણ ગર્ભાંત અર્થ તેઓની પાસે ઉદરપો-
પણનાં સાધનો ખૂટ્યાં તેવો થાય છે. ઉનાળાની સરજાતથીજ ધણાખરાની હાલત આવીજ
રીતની હોય છે. પછી તેઓને કરજો નાણાં લાવવાં પડે છે તે વખતે શાહુકારો તેઓને
ધણા પગલે છે અને જે વ્યાજ માગે તે વ્યાજે નાણાં તે ગરીબ લોકોને લાવવાં પડે છે.
આવી રીતે તેઓ ધણીજ દુઃખી જીવંતી ગુજરે છે. વળી લેણુદારો સરકારના ગણવર્ધની
મુદતને લીધે તેઓ તુરંતજ ગણ વર્ધની અંદર જો દુકાળને લીધે નાણાં ન બરાય તો તેઓ-
ના ઉપર દાવાઓ કરે છે ને જમિઓ મૂકાવે છે, અને તેઓની પાસેથી લેણું, વસુલ કરે છે.
આ પ્રમાણે ખેડુતવર્ગની સ્થિતિ ધણી કદંબી છે.

હવે આપણે મજુરો ને કારીગરોની વાત કરીએ. ધણીવાર મજુરોની ને કારીગરોની રોજી
ઉપર આખા દેશની આવકનો અડસટો કરાય છે જેમ રોજીના દર બારે-તેમ લોકોની સામા-
ન્યપણે સ્થિતિ સારી હોય તેમ અટકળ કરાય છે. નવા વેપારના કારખાનાને કામ વધારે
તેમ રોજીના દર વિશેષ. આ વાત સિદ્ધ છે. આપણા દેશના મજુરોની સરાસરી ત્રણથી ચાર
આના મળે છે અને મોટા શહેરોમાં પાંચથી છ આના મળતા જેવામાં આવે છે. (અપૂર્ણ.)
શા. ચંદુલાલ ગોકળદાસ, મુ. અમદાવાદ.

શ્રી મહાવીરપ્રભુની જયંતિ પ્રસંગે શિક્ષાવચનો.

૧. જીવનની એક ક્ષણ કરોડો સોના મહોરોથી પણ ખરીદી શકાતી નથી. તેને વ્યર્થ
શુભાવવા જેવી બીજી કંઈ નુકસાની છે ?

૨. સદ્વિયોગ સદ્ભાગ્યનો સહોદર છે, આજની કીમત આવતી કાલથી ડમલ છે. આજે
અને તે કાલ ઉપર રાખો નહિ.

૩. વખત કંદરતનો ખળતો છે, ઘડી અને કલાકો તેની તીગ્નેરીઓ છે, પળો કે ક્ષણો
તેના કીમતી હીરા છે, શબ્દો માણસો કીમતીમાં કીમતી હીરાને શુભાવવા કરતાં એક પળને
વ્યર્થ શુભાવવામાં વધારે નુકસાની સમજે છે.

૪. જ્ઞાન અને વિવેક ખરી આંખો છે, એના વિના માણસ છતી આંખે આંધળો છે,
તે ખાડામાં પડે તેમાં નવાઈ શું ?

૫. ડોક્ટર, બેરીસ્ટર કે પ્રોફેસરની ડીગ્રી મેળવવામાંજ કેળવણીના હેતુ પુરો થતો નથી,
પણ જાહેર સેવા બળવવામાં અને આત્મશ્રેય સાધવામાં તેનો ખરો હેતુ પાર પડે છે. ખરી
રીતે જેનાથી મન મારતાં શીખાય તેજ ખરી કેળવણી.

૬. જે માણસ પોતાની ધન્યજને કાચુમાં રાખી શકે નહિ, તે જીવનની મુશ્કેલીઓ
દુર કરી વિજય મેળવી શકે નહિ.

૭. સમાજસેવા અને દેશસેવા એ કિત્તમ છે પણ આત્મસેવા એ સર્વથી ઉત્તમ છે,
કેમકે જગતનાં સર્વ પ્રાણીઓને આત્મવત ગણે, પરધન પરચરસમ ગણે, અને પરભી માતા
તુલ્ય માને, તેનાથીજ આત્મસેવા થઈ શકે છે.

૮. પ્રથમસાની ધન્ય રાખો નહિ પણ પ્રથમ સા થાય તેવાં કાર્યો કરો, કીર્તિ સત્કાર્યજ
સાથેજ રહે છે.

૯. જો તમારે મોટા થવું હોય તો પ્રથમ નાના બનો, ઉંડા પાયો નાંખ્યા વિના મોટું મકાન ચણી શકાતું નથી.

૧૦. મોટાઈનું માપ ઉંમરથી કે શ્રીમંતાઈથી નહિ પણ અક્ષયથી કે ઉદારતાથી થાય છે. માટે ડાહ્યા અને ઉદાર બનો.

૧૧. તલવારની કીમત આનથી નહિ પણ ધારથી થાય છે તેમ માણસની કીમત ધનથી નહિ પણ સદાચારથી થાય છે.

૧૨. વેર લેવું એ હલકાઈનું કામ છે; ત્યારે હામા કરવી એ મોટાઈનું કામ છે; વૃક્ષો પથ્થર મારનારને પણ ફોલો આપે છે.

૧૩. વાદળાંઓ વરસે અને વૃક્ષો ફોલો ત્યારે નીચે નમે છે, તેમ સમૃદ્ધિ પામ્યા પછી વધારે નમ્ર બને તેજ સજ્જન ગણાય.

૧૪. વરસાદ માંધ્યા વગર વરસે છે તેમ સજ્જનો માંધ્યા વગર પોતાની સમૃદ્ધિ પરિપકારનાં કામોમાં ખર્ચે છે.

૧૫. મોટી પદવીએ ચડ્યા પછી ગરીબોના ઉપર દયા ન રાખે તેજ શેતાન, શેતાનના ઉપર કાંઈ શીમકાં ઉગતાં નથી.

૧૬. સંખાવત સ્વર્ગની કુંડલી છે અને દયા ખાનદાનીનો ખજાનો છે, પથ્થર જેવા હૃદયની સાથે ખાનદાની રહેતી નથી.

૧૭. નદીનું પાણી અસલ સમુદ્રમાં ભળે છે, તેમ દાન આપનારની દોલત પાછી બ્યાળ શીખે દાતનેજ ભળે છે.

૧૮. છુંડાઈને બદલે પણ બલાઈ કરે અને અપકારીનો પણ ઉપકાર કરે તે ખરે સત્યરૂપ સમજવો.

૧૯. ચકતીમાં ગર્વ ન કરે, પકતીમાં ખેદ ન કરે અને શર્ણુગતનો કદી પણ ત્યાગ ન કરે, તેજ મોટો માણસ.

૨૦. સાંભળે કે મહણુ કરે તેનેજ શીખામણુ આપવી સારી, મૂર્ખને શીખામણુ આપવી તે સર્પને દુધ પાવા ખરાબર છે.

૨૧. બીજાને કંપકો આપો તેજ અવશ્ય પોતાનામાં હોય તો પ્રથમ પોતાનો અવશ્ય હર કરવો, પછી બીજાને કહેવું.

૨૨. ચોર, બળિયારી, ધર્મદ્રોહી, રાજદ્રોહી, માણસથી હમેશા દુર રહેવું, તેમની સોખત પાપમાલીમાં ઉતારનારી છે.

૨૩. અનેક યુદ્ધોમાં જીત મેળવનાર યોદ્ધા કરતાં મનોરાજ્ય ઉપર જીત મેળવનાર મોટો યોદ્ધા ગણાય.

૨૪. શ્રીમંતા અને ત્યાગીઓને સતોષમાં જે સુખ મળી શકે, તે સુખ બીજા કોઈ પણ સ્ત્રીજમાં મળતું નથી.

૨૫. ધનમાં, મોજશોખમાં અને ખાવા-પીવામાં સતોષ રાખવો, પણ યાનમાં, દાનમાં અને ધર્મમાં સતોષ ન રાખવો.

૨૬. જેનાથી દુખ મટે તેનીજ પાસે હૃદય ખોલવું, જેની તેની પાસે હૃદય ખોલવાથી માણસની હલકાઈ થાય છે.

૨૭. અરીણું કરતાં કરજ. વધારે ઝેરી છે, અરીણું ખાનારનેજ મારે છે; ત્યારે કરજ દીકરાના-દીકરાને પણ મારે છે.

૨૮. ઉત્તમ પુસ્તકો સત્સંગ. જેટલું કામ કરે છે, ત્યારે અરાણ પુસ્તકો સત્સંગની સારી અસરને જુસી નાખે છે.

૨૯. ધર્મનું મૂળ વિનય છે; કષ્ટથી નહિ પણ અરા-દીલથી વડીલો, સન્નનો અને ગુરુઓનો વીનય સાચવવો.

૩૦. ઉપકારીનો ઉપકાર જુલો જનારમાં માણસાઇનો ગુણ રહી શકતો નથી. પશુઓ પણ ઉપકારનો બદલો વાળે છે.

૩૧. અંદર અંદર લોભમાં, પ્રભુને પગલે ચાલો.

(કા. યા. ઉપરથી મોકલનાર પોપટલાલ કેવળચંદ. શાહ, અમદાવાદ.)

કાવ્યકુંજ.

ઉત્તમ જીવનને કારણે.

હો હોય સરવસ્વ સલિલ શ્લોભાયલું: પણ તે પરે—

ખીલી રહેલાં અમલ કમલોનો અનાદર કે કરે ?

“શ્લોભાય” નિર્મળ વસ્તુને લાંચન લગાડી ના શકે.

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૧.

કંટક દાસે સૌન્દર્ય ને માધુર્યબર ગુલ-છાડવે,

કાણે કશું કે પાપ છે મંજુલ ગુલ ફૂલ અનુભવે ?

ગુલાબને જો મહામ, તો કયાં લક્ષ્યગિન્દુ કંટકે ?

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૨.

શાન્તિ શૌતળ રેલે શશિ-ટોળે અમીમય ચન્દની,

આ લ્હાવ ત્વજશે કાંણુ શશિમાં ખામી દેખી કાઢની ?

ને લાભ શુભ ગુણવાનારાનાં જીવન શા પર ટકે ?

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૩.

સરિતા તણાં નિર્મળ જળે નિહાળીને, કર્દમ કયો,

પૈકી તપાણુ પથિક ફૂલો કાણે અનાદર છે કયો ?

હરતાં સૂઝા કર્દમ જલ જળની, જીવન શા પર ટકે ?

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૪.

દેખાય કદરૂપો અને કાળો ચિતારો રૂપમાં,

અનુરાગ ક્યમ ઝાલો થશે છે ચિત્ર જેનું અનુપમ;

કદિ શુષ્ક સુખડીઆ થઈ મીઠાચ મીઠાની મટે ?

ઉત્તમ જીવનને કારણે અનુકરણ સદ્ગુણનાં ધટે. ૫.

છો હોય કવિ કંઠે જસરા સરનો-સંગીતમાં,
 કરશે ઉપેક્ષા કોણુ તેના કાવ્ય ભાવ-લલિતનો ?
 શું ભોગ આદર્શ વસ્તુનો એકાદ-એ છિદ્રો સટે ?
 ઉત્તર જીવનને કારણે અનુકરણુ સદગુણના ધટે.
 “સદગુણુ ભૂલે, છિદ્રે ફેલે” તુજ વ્યર્થ નિજ વગોણુ છે.
 થોડું સ્વસ્થ પૂછ તુજ આત્મને કે કોણુ છિદ્ર વિહોણુ છે ?
 અથવા ગણે તું છિદ્ર તે કયમ સત્ય-હરગિજ હોધ ચકે ?
 ઉત્તર જીવનને કારણે આદર્શ ઉચ્ચ ધરવો ધટે.
 કેશવ હ. શેઠ.

અધીરાં માનવ.

“ઉપયોગિતા નહિ યોગ્યતા ત્માં ધ્રુવ” શું કાળનું ?
 નો કંઠે લાયકની મળે” આ મહેલું માનવ બાલનું !
 નહિ શૌર્ય, શ્રદ્ધા, આત્મબળ કે નૂર હર ઉચ્ચાશયો,
 ને માનવી અધીરાં ગુન્નરે કાળ—રેતાં રોદણાં ! ૧.

ખોદાધને, ગૂંદાધને, દીપાધને, તાપે તપી,
 તૈયાર થાતાં કુમ્ભ-પામે સ્પટિજીવન—જળ પદિ !
 બહુ પાત્ર વણુ તેડ્યાં મળે નેધ પાત્રતાને પાત્રેમાં,
 શીદ માનવી અધીરાં ગુન્નરે કાળ—રેતાં રોદણાં ! ૨.

સુરગથી” ખીણો” ત્યજી પામાણુ આવેલાં અંહી,
 છેને મહારો, ધડી, પૂરી” ખારિક” રચનાને મેહી,
 તૈયાર તે થાતાં થહે દિવાલ વોસ્તે નેન ધણી,
 કો માનવી અધીરાં ગુન્નરે કાળ—રેતાં રોદણાં ? ૩.

અનવાળતો મન્દિરને ને દીપ પ્રકટેલો હશે,
 તો ન્હોતયો સિવાય શું ને પતંગિયાં ત્યાં આવશે ?
 ઝાઝસતણાં ને રસતણાં નવ કાણુ લે” આવારણાં !
 રે ! માનવી અધીરાં ગુન્નરે કાળ—રેતાં રોદણાં ! ૪.

શું ? ચન્દ્ર નિમત્રણ કરે છે—ચન્દનીને પાયરી ?
 બેઠતાં દોસે ને ઝરણુ કેવળ ઉચ્ચ બાવો આદર્શ;
 ને પાન્થ, પાનાર્થો ધણા આવે વઘાવી નેજનો :
 અહા ! માનવી અધીરાં ગુન્નરે કાળ—રેતાં રોદણાં ! ૫.

કદિ કોહિનર પર થર ચડે દડનો : લંઘાપિ શું થયું ?
 નહિ રત્ન સાચું હયાલુ રહેશે : અંતે નથી ચે રહ્યું ;
 લાયક થતાં લાયક મળે શ્રદ્ધા ન કેવળ હૃદયને !
 અંહા અને પુરુષાર્થવણુ લાયકે ચંદાનું ના બને. ૬.

કેશવ હ. શેઠ

મોરલિયો !!

પ્રેમ તણું ગીતલડાં ગાતો, હર સરવરમાં પ્રિતે નહાતો;
 કવિયોનાં દ્રષ્ટાંતો દેતો, મોરલિયો મહારો—મોરલિયો મહારો !
 પલકે પલકે સ્થાનું જોતો, મદ અનેઈ મુખડે હસતો;
 વાતલડી નયનોમાં કરતો, મોરલિયો મહારો—મોરલિયો મહારો !
 ટહુકારા મીઠલડા કરતો, પ્રેમ હૃદયમાં પ્રિતે ભરતો;
 પ્રેમ પ્રભુનું પૂજન કરતો, મોરલિયો મહારો—મોરલિયો મહારો !
 પ્રેમી હર મન્દિરે રમતો, ‘પ્રેમામૃત’ પીતો ને પાતો;
 પ્રેમ પ્રતિમા ! હરમાં ધરતો, મોરલિયો મહારો—મોરલિયો મહારો !
 પ્રેમ બગિચે વિહાર કરતો, પવિત્ર વારિ પ્રેમનું પીતો;
 “પ્રેમવિલાસી” પ્રેમે કવતો, મોરલિયો મહારો—મોરલિયો મહારો !

દેવાતલ-પ્રેમમન્દિર. }

“પ્રેમવિલાસી.”

આવી દશા આશર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની !

(૭૮૬-હરિગાત.)

કોમળ કળિતો હાર મહેં જઈ દેવને અર્પણ કિયો,
 આખો દિવસ એ હાર શ્રી પ્રિય દેવ પર રહેવા દીધો;
 સાંજે ઉતારી જોઉં ત્યાં કરમાઈ કાન્તિ ગુલાબની,
 આવી દશા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૧
 ચોલ્યા નહિ ચોલ્યા નહિ નહિ તેણું મદન થયું,
 અતર ધર્યું નહિ વેણીમાં આવી ગયું પખવાડીયું;
 વિખરાઈ કદરૂપા થયા શોભા રહી નહિ ગ્વાલની,
 આવી દશા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૨
 આ બૂટી લઈ કર પેટિકા અથડાતિ અહીં તહીં જાય છે,
 નયનાં અને નાસા થકી જળ બિન્દુઓ વહી જાય છે;
 સહ કામ થરથર થાય છે નથી લાલી ઓષ્ટ પ્રવાલની,
 આવી દશા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૩
 જે આત્ર તરૂની મંજરી વનને મધુરતા આપતી,
 દર્શન થતાની અવલ એ સંતાપ દિલના કાપતી;
 અસ્તા તથા વસ્તા થઇ આવી સવારી કાલની,
 આવી દશા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૪
 ના ફલતો ! દેહી કદી છે અન્નિકા, ધડી ચારની,
 જૂલાની સંધ્યાકાળના અમ્મે સમાન પ્રકારની;
 વાદ કરે ! બૂલીશમાં યાશે દશા શી કાલની,
 વૈશ્યતા આખર થશે કોમળ ગુલાબી ગ્વાલની. ૫

સુખકર મનની વાટિકા એ વાટિકા સરખી થઈ,
મહારા છતાં મનની રસિક પ્રેમાર્તી તાણ થઈ;
ખિન રસ અને રસ ઉભયને ઘડિ આવતી બનેતી નથી,
ઉન્નત સમી આ વાટિકા નયને ઘડી ગમતી નથી.
આ વાટિકાની રમ્યતા જે વહિ ગઈ તે વહિ ગઈ,
પળવારમાં રજની જુની જે થઈ ગઈ તે થઈ ગઈ;
ફરવું ઘટે છે અવથી પણ વૃત્તિ સુજ ફરતી નથી,
ઉન્નત સમી આ વાટિકા નયને ઘડી ગમતી નથી.
જે જે રમ્યા અહિં દાવં તે ફરિને હવે રમવાં નથી,
જે જે જમ્યા ફલ સ્વાદુ તે ફરિને હવે જમવાં નથી;
જે જે ક્રિયા કરિયે બધી તે આમ સ્થિર કરતી નથી,
માટે યધી પ્રેયસંભરી રસવાટિકા ગમતી નથી.

લેખક:—પંડિત જોષાનાથ શર્મા.

સ્ત્રી કેળવણીની અગત્યતા.

(સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ સ્ત્રી રીતે થાય—અધારા રૂપી ધરમાં દીપક પ્રદીપ કરે).

ગુરુણાં વૈ સર્વેષાં માતાહિ પરમેષ્ઠોગુરુ:

અર્થ:—સધળા શુદ્ધિઓમાં માત્ર એક માતાજી મોટાં ગુરુ છે. સર્વ શુદ્ધિઓ કરતાં માતા ગુરુ તરીકે વધારે સારામાં સાદું કામ કરે છે.

આ કાળચક્ર ધણુંજ ચચળ છે, નિરંતર પોતે ફર્યા કરે છે અને પોતાની સાથે સધળા વસ્તુઓને ફેરવ્યા કરે છે. અહા!! સમયના ફેરફારથી શું હવું અને શું થઈ ગયું. આ વાતને ધતિહાસવેતાઓ સારી રીતે જાણે છે એ જીના કંઈ છાની નથી કે આ દેશમાં પહેલાંના વખતમાં કેવી કેવી મહાવિદુષી ધર્મશીળ સ્ત્રીઓ થઈ હતી.

આ સંસારમાં પોતપોતાનાં કામે સારી રીતે કરવાને માટે દરેકને કેળવણી આપવાની ગરૂર છે. તેમાં એમ નથી કે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીને તેનો જોછો ખંખ છે.

આપણને આજકાલ ઠોઠ અને નોકર સ્ત્રીઓની વર્તણૂક જોઈ તેમને કેળવણી નહિ આપવાના નરસા વિચારતો સડો આપણા મગજમાં ધુસી ગયેલ છે. પણ તે આપણો બધો વિચાર જૂલમરેલો છે. કહેવત છે કે:—

“આરેસી વિના જોડખાંપણ માણુમ પડતી નથી.” તેમ બણેલી અને અભણ સ્ત્રીથી શું લાભ અને તુંકસાન થાય છે તે આપણને સમજતું નથી. આ લાભ-લાભ બ્યારે આપણે સમજતા થઈશું ત્યારેજ આપણી ઉન્નતિ થશે.

પ્રાયઃ આપણા લોકોનું માનવું એવું છે કે:—સ્ત્રીઓ બણવાથી સુધરવાને બદલે બગડે છે. પરંતુ બધુંજો આપણા લોકો સ્ત્રીકેળવણીના ખરે અર્થ સમજતા હોય એમ લાગતું નથી.

સ્ત્રી કેળવણી એટલે સ્ત્રી જાતિમાં જન્મથી જુદી એટલે મનની શક્તિઓના અંકુર હોય તેમને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી યોગ્ય રીતે ખીલવવા, તેનું નામજ સ્ત્રી કેળવણી છે.

જ્ઞાલા વાંચકૃદ! જે ભણવાથી સુશીયણપણું, નરપણું, વિનયીપણું વિગેરે ગુણો પ્રાપ્ત થાય તેનું નામજ ભણવું કહેવાય છે. નહિ કે ફક્ત ઉચી પરીક્ષાઓ પસાર કરવી.

હું ધારું છું કે:—જે સ્ત્રીઓને સારી રીતે ધાર્મિક કેળવણી આપી ભણાવવામાં આવે તો ભાગ્યેજ સેંકડે એક ટકો અનીતિએ પ્રવર્તનાર નીકળી શકે. માટે પ્રિય વાંચક! નરસા વિચારનો આપણા મગજમાં ધુસી ગયેલો જે સડો તેને દૂર કરી આપણે આપણી બાળકીઓને યોગ્ય કેળવણી આપી કેળવવી જોઈએ તેમાંજ આપણું શ્રેય છે.

બધુઓ! વળી દીર્ઘ વિચાર કરી જુઓ કે કુદરતે આ દુનિઆપર જે બેની જોડ નિર્માણ કરી છે તે દરેકમાં બંને સારાં હોય તોજ આ સંસાર સુખરૂપે નિર્વહન થઈ શકે છે: જુઓ આપણા બે હાથ પેંડી એક હાથ ટુંકો તથા નબળો હોય તો આપણે કોઈ પણ કામ શી રીતે સારી રીતે કરી શકનાર છીએ. વળી એક ગાડીનાં બે પેડાં પેંડી એક નાનું બગર મોડું હોય તો તે ગાડી કેટલાં ડગલાં ચાલનાર છે? વળી ઉનાળામાં સખ્ત તાપ ન પડ્યો હોય તો ચોમાસામાં વરસાદ કેવી રીતે વરસે? આ તમામનો વિચાર કરી જોશો તો એકની પુષ્ટિ એ બીજીની પુષ્ટિ છે. અને એકની નબળાઈ એ બીજીની નબળાઈ છે. તેજ પ્રમાણે આપણું અર્ધું અંગ જે સ્ત્રીઓ તેજ અજ્ઞાનમય અધકારમાં ડૂબેલી હશે તો આપણે પણ તેનાં ફળ ભોગવવાં પડશે. કહ્યું છે કે:

અભણ નારીને નર ચતુર, ચતુર અભણને નાર;

મન એનાં મળતાં નથી, સુખ નવ લહે લગાર.

માટે સંસારમાં પુરૂષ અને સ્ત્રી બંનેના સુખનો આધાર એક બીજા ઉપર છે. વળી કહ્યું છે કે:—

સરિતા સુંદર સોહામણિ, જળથી દીપે જેમ;

રહે એક એકથી શોભિતાં, પતિ પત્ની પણ તેમ.

માટે સુખ પતિએ પોતાની પત્નીને સર્વ પ્રકારે સંતોષી તેને સુનીતિમય કેળવણી આપવી જોઈએ.

બીનકેળવાએલી મૂર્ખ સ્ત્રી સાથે વિદ્વાન પતિને શી રીતે બનવાનું છે? નહિજ. હમેશ કંકાસ, કંકાસ ને કંકાસજ!!!

ખરાબ વાસણમાં રાંધેલું અતાજ પણ ખરાબજ હોય છે. તે પ્રમાણે મૂર્ખ સ્ત્રીના ઉદરમાં પાકેલાં સંતાનો પણ મૂર્ખજ યવાનાં.

મૂર્ખ સ્ત્રી પોતાનાં છોકરાંને પ્રમાણિક, ઉદ્યોગી, મદદચારી અને ધર્મીશી રીતે બનાવી શકનાર છે.

હુંકામાં મૂર્ખ અભણ સ્ત્રીઓ સર્વ રીતે પોતાના ધણી તથા સંતાનોને મૂર્ખજ બનાવે છે. માટે બધુઓ! જે તમે તમારૂં તમારા સંતાનોનું ભણં ઇચ્છતા હો તો પ્રથમ મોટામાં મોડું કામ તે એજ કરો કે તમારી સ્ત્રી તથા પુત્રીને સુવિદ્યારૂપી જ્ઞાન આપી કેળવો. કહેલું છે કે:—

“એક લહેલ્લી માતા સો સારા શિક્ષકની ગરજ સારે છે.” પણ એક અભણ માતા હજાર સારાં શિક્ષકના કામપર પાણી ફેરવે છે. કારણ કે પ્રથમ બચ્ચુ જન્મ્યું ત્યારથીજ પોતાની મા પાસે રહે છે. તેથી જેવી મા હશે તેવુંજ છોકરૂં થશે. માટે ફરીનેજ સ્ત્રીઓને ખાસ ધાર્મિક જ્ઞાનના સારા ઉત્તમ સંસ્કારમયી જ્ઞાનની સાથે યોગ્ય નૈતિક તેમજ વ્યવહારિક કેળવણી આપવી જરૂરી છે.

શ્લોક.

સદા પ્રહૃષ્ટયા માન્યં, ગૃહકાર્યેષુ દક્ષયાં,

સુ સંસ્કૃતો પસ્કરયા, વ્યયે ચા મુક્ત દસ્તયા.

શ્રીઓએ ધણીજ પ્રસન્ન રહી ધરનાં કામો શુદ્ધિ અને ચતુરાઈ કરવાં જોઈએ. ધરની દરેક ઓળે તથા મોજાનનાં વાસણો પવિત્ર રાખવાં જોઈએ, ખર્ચમાં અતિશય ઉદારતા ન રાખતાં યથાયોગ્ય ખર્ચ કરવો, ધન એકઠું કરવું તેને યોગ્ય રીતે ખર્ચવું, ધરની ઓળે સદાખર્ચ રાખવી, રસોઈ બનાવવામાં તથા ધર્મ કાર્યમાં તેમજ ઘર વ્યવહારના દરેક કાર્યોમાં ધ્યાન આપવું જરૂરનું છે. સઘળું શ્રીએ કરવાનું છે. તેને માટે શ્રીઓ ખાસ બહેલી સમજી હોવી જોઈએ.

બધુઓ ! જુઓ શાસ્ત્રકારો શું બતાવે છે :—

અર્હ ભાર્યા મનુપસ્ય માર્યા શ્રેષ્ઠતમ સઘાં ।

અસહાયસ્ય લોકેઽસ્મિન્ લોકપાત્રા સહાયિની ॥

મહારા બહાલા મિત્રો, આ લોકમાં શ્રી એજ પોતાનું અર્ધું અંગ તથા સાચો મિત્ર છે. આ સંસારની સુસાધરીમાં સહાય વિનાના પુરોને પરમ સહાયકારી કહ્યા શ્રીજ છે. તે ધરની લક્ષ્મી છે. ધરમાં પૂજ્ય દેવી છે. વિદ્વાન સંતાનો બનાવવાનું ઉમદા મંશીન છે (સચિ). ત્યારે કહો કે તેમને વિદ્યા-ધર્મ વિગેરે અમૂલ્ય રત્નોથી આપણે કેમ દૂર રાખીએ ? આજ અન્યાયે આ ભારતભૂમિને આજે દાસ બનાવી છે. માટે મારા બહાલા બધુઓ ! મારી અંતિમ નમ્ર યાચના એ છે કે જો આ બલિષ્ઠની માર્તાઓને તથા સંતાનોને પ્રમાણિકમ બનાવવા ઇચ્છતા હો તો અવશ્ય આપની લાક્ષ્મી સુપત્રીઓને નૈતિક જ્ઞાન સાથે વ્યવહાર-પ્રયોગી જ્ઞાન આપવા પ્રયત્નશીલ થશો.

સવચ્છ દામોદરદાસ શાહ.

જાણવા જોગ.

સાચુનો પ્રાચીન ઉપયોગ.

આશરે ૨૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે ગૌલ લોકો બીચ (beech) નામના ઝાડની રાખ લઈ તેને થેડાની ચરખી સાથે મેળવી સાચુ બનાવતા હતા. ફ્રેન્સીનીયાને રસ્તે યમ્ મેરીયસ, કેલ્ડાડીયસ, માર્સેલસ, દક્ષીણ તરફ જતો હતો. તે પૂર્વે તુરતજ તેણે ગૌલના રાજા વીરીડોઅરને પો નદીને કીનારે મરતો નાંખી દીધો હતો અને એની મીલકત લઈ પાછો ફરતો હતો તે વખતે તેના સીપાઈઓમાંના ધણાખરાને સાચુ બનાવવાનું જ્ઞાન હતું. પોમ્પી શહેર ઉપર જે બળતી રાખનો ગળ્થ. વરસાદ વરસ્યો હતો તેની નીચે મેલેલો અને ધર સાથે એક સાચુના કારખાનાનો પણ ધણ વળા ગયો હતો. તે વખતે ઇટાલીનાં કેટલાંક અન્ય શહેરોમાં આ ધધો શરૂ થયો હતો. આઠમી સદીમાં ઇટાલી અને સ્પેનમાં ધણાં સાચુનાં કારખાનાંઓ હતાં. તે પછી પચાસ વરસે ફ્રીનીશીયન લોકો એ ધધો ફ્રાન્સમાં લઈ ગયા, અને માર્સેલ્સમાં મેલું કારખાનું સ્થાપ્યું. સાચુ બનાવ માંડ્યો તે પૂર્વે સાદું કરવાની વસ્તુ તરીકે કુલરની માટી વપરાતી હતી. તેમજ કેટલાક છોડનો રસ પણ સાચુની ગરજ સારતો. એ માટીને કપડાપર પાથરવામાં આવતી, પગ વડે ખુદવામાં આવતી અને પછી લઈ લેવામાં આવતી. એ ન્હાવામાં પણ વપરાતી અને અદારમી સદી સુધી રોમન લોકો એ માટી બધા કામમાં વાપરતા.

કપુર કેમ બને ?

જાપાનમાં કપુર નીચે પ્રમાણે બનાવવામાં આવે છે. પ્રથમ છોકને કાપી જમીનપર નાંખી છેતી ન્હાની ન્હાની ચીપો ઉતારવામાં આવે છે. કડાઈ નીચે ઝીણું ઝીણું કાણું હોય છે છેતમાંથી વરાળ ધીમે ધીમે ઉપર ચઢે છે અને ચીપો ઉન્હી થવાથી તેલ અને કપુર નીકળે છે. અલગત એ કડાઈપર કડાઈમાં ચીપો નાંખ્યા પછી ઢાંકણું ઢાંકતું નેંધએ. આ ઢાંકણામાં એક વાંસની સળી રાખવામાં આવે છે અને તે સળી એવી બીજી ઘણી બધી કડાઈ સાથે નેડવામાં આવે છે. છેલ્લી કડાઈમાં એક-ઉપર એક એમ બે ભાગ હોય છે અને ભાગ પાડનારી વસ્તુમાં ઝીણું ઝીણું કાણુંઓ હોય છે, કે જેમાંથી પાણી અને તેલ નીચલા ભાગમાં નીતરી પડે છે. ઉપલા ભાગમાં ધાસનો થર મુકવામાં આવે છે, કે જેના ઉપર કપુર કકડાના રૂપમાં રહી જાય છે. બધું ટાંકું પડ્યા પછી, કપુરને ધાસમાંથી કાઢી લેવામાં આવે છે અને લાકડાની પેટીઓમાં ભરી બજારમાં વેચવા મોકલવા લાયક થાય છે. ત્યાંના લોકો નીતરી આવેલા તેલને બાળવામાં અને એવા ધીન ઉપયોગમાં લે છે.

હિંદુ વૈધવ્ય !

આપણા દેશમાં છોકરા છોકરીઓ ઉતાવળથી ન્હાની ઉમ્મરે પરણાવી દઈ માળાપો શું કદી કહાડે છે તે માત્ર નીચેના આંકડાઓ વાંચ્યાથી અને વિચાર્યાથી સમજાશે. આ આંકડાઓ સન ૧૯૧૧ માં લેવાયેલી સેન્સસની ગણતરીમાંથી તારી કાઢવામાં આવ્યા છે.

૧	વર્ષની વિધવા	૮૫૮.
૨	" "	૧૦૩૭.
૨ થી ૩	" "	૧૮૮૬.
૩ થી ૪	" "	૩૭૩૨.
૪ થી ૫	" "	૮૧૮૦.
૫ થી ૧૦	" "	૭૮૪૦૭.
૧૦ થી ૧૫	" "	૨૨૭૩૬૭.

કેટલું કમકમાટ ભરેલું પરિણામ ! હજી તો આંખ ઉપાડો અને બાળકોની રહી દૂર કરો ! બોધથી અસર ન થતી હોય તો આ બનાવથી તો ચશેજ !

પવન કેમ જોવો ?

આપણે જાણીએ છીએ કે આપણી આસપાસ જે પવન નિશ્ચિન વાય છે તે નરી આંખે કાઢીની દ્રષ્ટિએ પડતો નથી. પરંતુ વિજ્ઞાનમાં આગળ વધતા પ્રદેશોમાં વિજ્ઞાનવેતાઓએ એક નવીન યોજના ઘડી છે કે જેથી પવન દેખાય ! તે આ પ્રમાણે. એક બે ફુટની અથવા ત્રણ ફુટની લંબાઈની સીધી ધારવાળી ઉજળા કરેલી ધાતુની સપાટ પાસાની (Surface) વસ્તુ લેવી. સાધારણ મોટી હાથની કરવત હશે તો ચાલશે. પછી પવનવાળો દિવસ હોય ત્યારે આ અજમાયશ કરવી. તે દિવસે હવા ઉન્હી દશે કે ઠંડી દશે, શુદ્ધ દશે કે વાદળવાળી દશે તેવે ચાલશે. માત્ર એટલું કે વરસાદ પડતો ન હોયો નેંધએ તેમજ હવા બીનાશવાળી ન હોવી નેંધએ. અર્થાત્ હવા કોરી હોવી નેંધએ. એ દિવસે આ ધાતુની Surface ને પવન સાથે કાટખુણો બનાવતી ધરવી. અર્થાત્ જો પવન ઉત્તર તરફ વાતો હોય તો Surface ને પૂર્વ પશ્ચિમ ધરી રાખવી અને પછી જપ ડીમીનો ખુણો અને એટલી વાંટી વાળવી. એટલે પવન એના પર થઈને વાશે ત્યારે ચળકાટ થશે અને કોરપર થઈને ચાલ્યો જશે. તે પછી કોરપર કોઈપણું મુકર કરેલી ન્હાની સ્પષ્ટ દેખાતી ચીજ તરફ એટી નજરે નેંધ રહેતું તો જેમાં પાણી વહે છે તેમ પવન કોરપર થઈને વહેતો જશે !

“હ.સેલ.”

બુદ્ધિપ્રભા.

(The Light of Reason)

ब्रह्मानन्दविधानके पदुत्तर शान्तिग्रहद्योतकम् ।

सत्यासत्यविवेकदं ध्वभयभ्रान्तिव्यवच्छेदकम् ॥

मिथ्यामार्गनिवर्तकं विजयतां स्याद्वादधर्मप्रदम् ।

लोके सूर्यसमप्रकाशकमिदं 'बुद्धिप्रभा' मासिकम् ॥

વર્ષ ૮ સું.]

તા. ૧૫ ઓગસ્ટ, સને ૧૯૨૬

[અંક ૫ મા.]

હિમ્મત.*

હિમ્મતે મદદે તો મદદે ખુદા.

કોઈ કામ પાર પાડવામાં આવી પડતા જોખમ સામે ધવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરવી એનું નામ હિમ્મત, એનો અર્થ જોખમ પ્રતિ છતી આંખે આંધળા બની બેઠરકાર અગર વિસ્તાર રહેવું એવો થતો નથી; પણ ખુશી આંખે જોખમ જોઈ લેઈ, તેની સામે ધવાનો દૃઢ નિશ્ચય એવો થાય છે. બહાદુર સૈનિકોમાંના પણ ઘણા માણસો બંદુકની ગોળાઓ છૂટવાની સાથેજ પડી જાય છે, પણ ભય જોયા બંધા છતાં પણ શાંત અને મજબૂત માણસ હિમ્મત બતાવે છે. જે પ્રમાણમાં ક્ષપનાશક્તિ ખીલેલી હોય છે તે પ્રમાણમાં મનુષ્ય પ્રથમથી ભયનો આવી રીતે સાક્ષાદ્કાર કરે છે. કેવળ શરીરખજા વધારનારે ક્ષપનાશક્તિ વિનાનો મનુષ્ય આવી રીતે ભય નહિ જાણવાથી આંધળાઓ કરી આગળ ચાલે છે; જ્યારે ક્ષપનાશક્તિવાળો માણસ પ્રથમથીજ ભયનું આબેહુલ દર્શન કરે છે. પહેલો માણસ જો લાડઈમાં જાય અને તેના ઉપર અંકરમાત હુમલો અગર મરણ જેવું જોખમ આવી પડે તેવો વખત આવે તો એકદમ ભયને આધીન થઈ જાય છે; જ્યારે ખીજો માણસ આવે પ્રસંગે પહેલેથીજ જોખમ જાણતો હોવાથી મક્કમપણે આગળ વધે છે અને ભયભીત થતો નથી.

આખલાની માફક કેવળ શરીર વધારી જાણનારની શારીરિક હિમ્મત એ પણ ઉત્તતિકમની કોઈ ઉચ્ચ સ્થિતિ કહી શકાય નહિ. પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ઓછી ખીલેલી શક્તિઓનું પરિણામ હોઈ શકે. જેનામાં જ્વલંત-જગમગી જ્યોત ભાવના છે, અને જેની રંગો જોસજોર વહેતા લોહીથી ઉપસેલી છે, અને જે તે બંનેને ભાવના અને અગ્નિ પોતાની

* અંગ એઈજના નાતાલના સને ૧૯૧૫ ના અંકમાં આવેલા પુણ્ય મિશીજ એની બિ. સાંટના એક લેખ ઉપરથી.

ધ્વજીને સ્વાધીન રાખે છે તેનામાંજ ઉચ્ચ પ્રકારની શારીરિક હિમ્મત વાસ કરે છે. આવા પ્રકારની હિમ્મત ઉપરજ આશ્રય રાખી શકાય અને આવી શારીરિક હિમ્મત સંપાદન કરવા જુવાનીઆગેએ લક્ષ રાખવું જોઈએ.

અકસ્માતિક બળ વખતે વિચારપૂર્વક એવું કામ કરવાની ટેવ પાડવી તેવું નામ સમયસૂચકતા કહેવાય. ઘટડી અંગર હોઈ વગાડ્યા સિવાય એક ખુલા તરફથી એક મોટરકાર આવી પડે તેવે વખતે સમયસૂચક માણસ આગળ વધવું કે તેજ જગ્યાએ ઉભા રહેવું એ એકાએક વિચારી શકે છે, અને પોતે બચથી રહિત જગ્યાએ જતા રહેવાનું કામ એકદમ કરે છે. આવી ઉત્તમ શક્તિવિહિન મનુષ્ય ખોટી જગ્યાએ ખોટી રીતે દોડદોડ કરી મૂકે છે, આગળ પાછળ જાય છે અને બચમાં આવી પડે છે. સમયસૂચકતા એટલે કાર્યસાધક હિમ્મત અથવા અમુક બનાવ બને ત્યારે શું કરવું તે સમયસૂચકતા મનુષ્યને સાવચેત બનાવે છે, કામ કરવાને તત્પર બનાવે છે, બુદ્ધિને જગ્રત કરે છે અને ધ્વજાશક્તિને દોરે છે.

સ્થૂલને બદલે નૈતિક અડચણો અને બચની સામે થવાની આવજા પ્રકારની દૃઢ ધ્વજા તે નૈતિક હિમ્મત કહેવાય છે. ધણીએ સરીરે પ્રોઠ માણસો નીતિની બાબતમાં ખીસી જાય છે. તેમજ હાંશી, મસ્કરી, નિંદા, કપકો, મિત્રોનાં અને રોડીઓનાં રીસામણાં અને દુનિયાની બદબોધના બળ લાગે છે. નૈતિક હિમ્મતવાન બનવું એટલે એક વીર થવું. આવો વીર પુરૂષ એટલો, શાંત અને સ્થિર રહે છે. આવા વીર પુરૂષો અનિદ્રને મુધારે છે, અસત્તે સત્ બનાવે છે, નીચે પડેલાઓને ઉપર લાવે છે, ઉત્તમ બનાવે છે, અને જીલમથી દબાઈ ગયેલાઓના રક્ષક બને છે. બચથી મુક્ત હોઈ પોતાનાં લક્ષ્ય તરફ નજર રાખનારા વીર પુરૂષો અંધકારમાં પણ પ્રકાશવંત છે, અડચણોના વમળમાં પણ શાંતિ હોય છે અને દુઃખના દબાણ નીચે પણ પ્રસન્ન વદન રાખી શકે છે. આવા વીર પુરૂષોની દરેક શુભ સંસ્થાને જરૂર છે.

સત્યના સૂર્યના પ્રકાશથી આંખે આંખ વળે—આંધળા થવાય એવા બચને લાત મારી તેના સામે ખુદ્દી આંખે જોવાની ધ્વજા ધારણ કરી પરિણામનો લેશ માત્ર પણ વિચાર મનમાં લાવ્યા સિવાય માનસિક અડચણોની સામે થવું એવું નામ માનસિક હિમ્મત. આવો માનસિક હિમ્મતવાન પુરૂષ સત્યનો પ્રકાશ જ્યાં તેને લેઈ જાય છે ત્યાં તેની પાછળ જાય છે અને ગમે તેવા તોફાન વચ્ચે પણ અસત્યનો પડછાયો લેતો નથી.

આત્મા સર્વત્ર વ્યાપી છે અને સૌમાં છે, તેથી આત્માને બળ હોઈ શકે નહિ એવો આત્મસાક્ષાત્કાર કરવો એવું નામ આધ્યાત્મિક હિમ્મત “આત્મ સાક્ષાત્કાર થતાં સર્વ બળ નાશ પામે છે.” એવું જાણી હિંદુઓ તેને નિર્ભયાત્મ કહે છે. જીવનમાં આવી પડતા નાના મોટા યુદ્ધના પ્રસંગોમાં ભાગ લેવા સારૂ આપણું બધાએ આચતુર્વિધ હિમ્મત ખીલવવી જોઈએ. ચોથા પ્રકારની હિમ્મતમાં બીજી બધીનો સમાવેશ થાય છે; બાકીની ત્રણ પ્રકારની હિમ્મત સાક્ષાત્કારના આ મહાન જીવનદશામાંથી નીકળતા ફળગા છે. “આત્મા અમય છે. હું આત્મા છું માટે હું અમય છું.”

પ્રીય સખીયોની મુલાકાત.

સાડા દસ વાગ્યાનો સુમાર હતો. નોકરીયાત માણસો પોતાનાં ઘર 'કાંમથી' પરવારી પોતાની ઝોશીસે જવાને માટે ઉતાવળ કરવા લાગ્યા. વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકો હાથમાં લઈ શાળા તરફ જતા હતા. ટ્રાંમો અને 'ધોડા' ગાડીઓના માલિકો પોતાને જોઈતા પ્રમાણમાં ઓઢકો (Passengers) મળવાથી પુર આનંદમાં પોતાની ગાડીઓ હાંકતા હતાં. તેવાં વખતમાં રત્નનગર નામના શહેરમાં એક એ માળના બંગલામાં એક યુવતિ પોતાનાં હાથમાં પાન સોપારી વગેરે મુખવાસથી ભરેલી એક રકાળી લઈ ઉભી હતી. તેના મુખાવિંદ ઉપર દીલ-ગીરીનો ભાસ થતો હતો. આ સુંદરી પોતાના ધણી જે હમણાં જ નીકળી રહી હતો તેને પાન સોપારી આપવા લાગી. પોતાના ધણીનો પાંચ છ કલાક સુધી વિયોગ થશે એ વિચારથી જ તેના કમળ સમાન મુખ ઉપર શોકની છાયા આચ્છાદન થઈ હતી. આ યુવતિનો ધણી જે જેમનું નામ પ્રમોદરાય હતું તેમણે પાન સોપારી સ્વીકાર્યા તથા તેમને પોતાના વદન કમળમાં પધરાવી કૃતાર્થ ક્યાં. એ અરસામાં જ પાસે આવેલા 'રૂપકુંવર'ના ટાવરમાં અગીયારના ટકોરા થયા. તે સાંભળતાં જ મી. પ્રમોદરાય જલદીથી ઉઠ્યા અને પાધડી, ખેસ તથા હુગાં પહેરી લઈ પોતાની ઝોશીસ તરફ જલદીથી પ્રયાણ કરી ગયા અને સાથે આ બીચારી પ્રેમાંગિનીને હુપ્પમાં ધકેલતા ગયા. યુવક કોણ હતો તથા તેની સ્ત્રીનું શું નામ હતું તે ઉપર જે અધાર પીછોડો આચ્છાદન કરેલો છે તે આપણે હવે ખેંચી લઈએ. પૂર્વ દિશામાં આવેલા એક બંધ રત્નનગર શહેરનો તે વતની હતો, તેના માળાપો તેની બાહ્યાવસ્થામાં જ મરણ પામ્યા હતાં. તેણે પોતાના કાકાને ઘેર રહી કેળવણી લીધી હતી. તેની પાસે કંઈ ધન હતું નહિ, તેથી તેને નોકરી કરવાની ફરજ પડી. તે એક વિમા કંપનીની ઝોશીસમાં ૬૦ રૂપિયાના પગારથી ક્લાઈક તરીકે રહ્યો હતો. તેનું લગ્ન નજીકમાં આવેલા મલખંપુરના રહેવાસી પોતાની માતાના માણસની દીકરી સાથે થયું હતું. તેનું નામ કેશરકાન્તા હતું. તેની આંદર કાન્તાને છાજે એવા બધા ગુણ હતા. તે ખરેખર આદર્શ શ્રદ્ધીણી (Ideal of bride) હતી. આ દંપતિ સર્વ રીતે સુખી હતું. પ્રેમ એ શું ચીજ છે અને પોતાની અમૂલ્ય છંદગીને સાંરહ્ય કેવી રીતે કરવી તેની તેઓને સંપૂર્ણ માહિતી હતી. આ પ્રેમી યુગલનું વર્તન અતુકરણ કરવા લાયક હતું. તેમની આટલી માહિતી આપી હવે આપણે આપણી મૂળ વાર્તા ઉપર આવીએ.

કેશરકાન્તા એકલી પડવાથી તેને કંઈ આનંદ થતો નહિ હતો. તે અનિચ્છાએ પોતાનું મુઠકાઈ કરવામાં મશગુલ થઈ એટલામાં તેના કર્ણપટ ઉપર નીચેનો ધ્વનિ અંધકારી. "કેશરકાન્તા બહેન છોકે ઘરમાં?" હા. બહેન જે હોય તે ઉપર આવો એવો કેશર પ્રત્યક્તર આપ્યો. નજીક કે વાદળોનાં યુદ્ધમાંથી વીજળી ચમકે એમ એક યુવતિ દાંદર પરથી ઝાર-ડામાં આવી. નવી આવનાર માળાને જોઈ કેશરનું હૃદય ડિહાળા મોરવા લાગ્યું કારણ કે તે તેની પ્રીય સખી ચંદ્રભાગા હતી કે જેનો તેને આજ છ માસથી વિયોગ થયો હતો.

અરસપરસ સુખાકારીના પ્રશ્ન પૂછવા પછી તેઓ થોડીવાર શાંત બેઠાં. પછી ચંદ્રભાગાએ પોતાની પ્રીય સખીને નીચલા પ્રશ્ન પૂછ્યા. કેમ કેશરકાન્તા! પ્રમોદરાયનાં તને સંપૂર્ણ

રીતે સુખ આપે છે ને ? તું તેમની દરેક આજ્ઞા અમલમાં લાવે છે ને ? તેઓ તારા પર અતઃકરણપૂર્વક ખ્યાર રાખે છે.

બહેન ચંદ્રભાગા ! તેઓ મારા ઉપર સત્ય પ્રેમ રાખે છે તેમ તેઓ મને કોઈ દિવસ ઉંચે સ્વરે કંઈ પણ કહેતા નથી. મને કોઈ પણ જાતનું દુઃખ નથી. હું તેમની દરેક આજ્ઞા મસ્તક ઉપર ધારણ કરું છું પણ... મારાથી. તેમની એક આજ્ઞા અમલમાં મુકાંતી નથી. આટલું બોલતાં જ કેશરકાન્તાની ચમુમાંથી અચ્ચ ખિંડી સરવા માંડ્યાં.

ચંદ્રભાગાએ આશ્વાસન આપતાં કહ્યું : પ્રિય સખી ! તું દોલગીર ન થા, તારે મારાથી કંઈ છુપું નથી માટે એવી તેમને શી આજ્ઞા આપેલ છે તે મને તું સત્વર નિવેદન કર. કેશરકાન્તા બોલી : બહેન ! તેઓ મને હાથેમાં કલાં કરે છે કે તું થોડું ઘણું લખતાં વાંચતાં શીખ, કે જેથી તારો એકાંત સમય આનંદમાં વ્યતિત થાય. મને પણ બહુવાની ઘણી મજા થાય છે. ઘર કામમાંથી પરવારી નવરી થાઉં ત્યારે હું બહુવા ઉપર લક્ષ આપી શકું પણ મને બીલકુલ નવરાશ મળતી નથી. શું કાંઈ આનો ઉપાય હશે ?

ચંદ્રભાગા :—બહેન ! તારું બોલવું બૂલબરેલું છે. ચોવીસ કલાકમાંથી બે કલાક નવરાશ મેળવવી એ કંઈ ઘણું દુષ્કર કામ નથી. વિદ્યાથી માણસને ઘણા ફાયદા થાય છે. વિદ્યાવાળા માણસો ચાર આંખથી જોઈ શકે છે તથા સારાસારનો વિચાર કરી શકે છે. તેઓ બે ચર્મ ચમુથી તથા બે અંતર ચમુઓથી જોઈ શકે છે. વળી તેવી કેળવાયેલી માતાઓ પોતાનાં બાળકોને સશક્ત અને મજબૂત બનાવી શકે છે. તેઓ સારી રીતે બુદ્ધિ કેળવી શકે છે. ઇંગ્લીશમાં એક સુવાક્ય છે કે, One good teacher is worth hundred teachers. એક મુશીક્ષીત માતા સો શીક્ષકોની મરજી સારે, માટે તારે કેળવણી જરૂર લેવી જોઈએ. તને નિયમીતતાના નિયમનો ખખર નથી તેથીજ તું નવરાશ નથી મળતી એમ બોલે છે.

જે છોકરાંને નિયમીત રીતે ખાણું આપવામાં આવે તો તેઓ સશક્ત બને છે પણ હોડી સ્ત્રી છોકરું જરા રડ્યું કે તેને ખાવાનું આપી છાતું રાખે છે. આથી તેને અપચો (Indigestion) થાય છે અને બાળક માંદગી ભોગવે છે. ટાંકણીના કારખાનામાં બહુ કામ નિયમીત રીતે થવાથી રોજની સેક્રેટ ટાંકણી બને છે. એક જગ્યા ટાંકણી જેટલા કકડા તારના કાપે, બીજે ધસી, અણી કાઢે, ત્રીજે માથું ધરે, ચોથો માથું બેસાડે, પાંચમો તેને બંધમાં બેસે. આ પ્રમાણે નિયમસર કામ થાય છે. જો એક માણસ એકઠો બનાવવા બેસે તો રોજની ૧૦૦ ટાંકણી ભાગ્યેજ બનાવી શકે. હું નિયમીત રીતે વર્તું છું તો મને ૨-૩ કલાક કુરસદ મળે છે. લે મને ઘણીવાર યદ્ય માટે હું જઈશ, એમ કહી ચંદ્રભાગા પોતાનાં ઘેર ગઈ. હજુ મી. પ્રોફેસરના આગમનને કલાકની વાર હતી. તેથી કેશરકાન્તાએ પોતાના વખતનું એક વખત પત્રક (Time table) બનાવ્યું તથા ક્યે વખતે તે ક્યું કામ કરશે તેની મનમાં સંકલના કરી. આ પ્રમાણે તે દરરોજ વર્તવા લાગી. તો તેને ઘણીજ કુરસદ મળતી તથા કામ પણ સફળબધ થતું. ધીમે ધીમે તેણે પોતાનો અભ્યાસ વધારવા માંડ્યો. તેના ઘણીની પણ તેના પ્રત્યે વિશેષ પ્રેમ લાગણી ઉદ્ભવી. આજ કાલ કરતાં પોતાની સખીના આગમનને ૨ વર્ષ વિતી ગયાં ફરીથી બ્યારે ચંદ્રભાગા પોતાની સખીને ત્યાં આવી ત્યારે કેશર સસ્તવિત્ત્યંદનો બીજો ભાગ વાંચતી હતી. પોતાની સખી આટલા સમયમાં આવું રસપૂર્ણ નવલકથાનું પુસ્તક વાંચવા સમર્થ થઈ તેથી તેને સંતોષ

થયો. પછી પૂછ્યું, બેન બેનું નિયમીતતાનું કળ? કેશરકાન્તા બોલી. હા બહેન હું તારી ઘણી જ આભારી છું. હું નિયમીતતાના સઘળા નિયમ પાળું છું તથા દરેકને એ પ્રમાણે વર્તવા સલાહ આપું છું. ધીમે ધીમે કેશરકાન્તા એક વક્તા થઈને તેણે લોકસમાજમાં ઘણો ફાવટો કર્યો. આપણે હવે એટલું જ કહીશું કે બે દરેક સ્ત્રી કેશરકાન્તાનું અનુકરણ કરી તે પ્રમાણે વર્તે તો હીંદુભૂમિ ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આવી શકે પણ હીંદુ સ્ત્રીને નિયમીતતાથી રૂંદ હાથ છેલ્લા રહેવું ગમે છે.

ડોહાં-ચંદ્રમણિ.

હરદાસ શેઠ.

(૧) બાલ્યાવસ્થા.

હરદાસ શેઠને જન્મ ૧૮.....માં થયો હતો. તેઓનાં માતાપિતા ગરીબ સ્થિતિનાં હતાં. મહા મહેનતે મજૂરી જેવો ધંધો કરી જીવનભાઈ પોતાના પુત્ર હરદાસ, પુત્રી ચતુરા તથા પોતાની પ્રીય પત્નીનું ગુજરાત ચલાવતા હતા. અમદાવાદ જેવા ભવ્ય નગરમાં રહેતા હોવાથી સાધારણ રીતે ખર્ચ વિશેષ થતું અને પોતાની કમાણી તે ખર્ચને વાસ્તે ટુંકી પડતી હતી. મજૂરી—હરદાસની માતૃથી એક સારા પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબમાં જન્મેલી હોવાથી ઉચ્ચ કેળવણી પામી હતી. તેણી ભરતાં તથા ગુથતાં સારી રીતે શીખેલી હતી. અવહારોપયોગી વાંચતાં તથા લખતાં આવડતું હતું, વળી ચરીર સુદૃઢમળ હતું. પણ યુવાનીના પ્રથમ મળ-સ્કામાં જ ગૃહણી ધર્મ સ્વીકાર્યો પડ્યો અને માથે કામતો બોળે એટલો બધો વધી પડ્યો કે તેને પોતાની કેળવણીનો ઉપયોગ કરવાનો સમય આવ્યો નહિ. ધીમે ધીમે ગૃહકાર્યમાંથી કુરસદ મેળવી તે પોતાના કુટુંબને શી રીતે સુખી કરી શકે તેની વિચારમાળામાં ગુથાતી. જીવનલાલ પરણ્યા પછી પોતાના એક જુના મિત્રની સહાયથી મીલોમાં ફરી દલાલી કરવા લાગ્યા. તેમાંથી તેમને ખર્ચ જોગ કમાણી થઈ. મજૂરીમાંથી હવે નિરાંત વળી અને સુખના દિવસો હવે આવશે એવા વિચારમાં દિવસો નિર્જમન કરવા લાગી. આ પ્રસંગે તેને એક પુત્રીનો પ્રસવ થયો જેનું નામ ચતુરા રાખ્યું. દિવસ જતા ગયા તેમ તેમ જીવનલાલની કં-માણી વધી અને જોગો દુઃખમાં દિવસો ગાળતાં હતાં તેમને હવે નિરાંતે જમી એકલાં બેસી સુખનો પવન ખાવાનો સમય આવ્યો. પણ આ સુખ તેઓને લાંબા સમય ચાલ્યું નહિ. મજૂરીને પુત્ર પ્રસવ થયો પણ ક્ષય તેમજ સુવા રોગના મહા ભયંકર વ્યાધિ તેને વળ-આં. આ રોગમાંથી માંડ માંડ બચતી દુઃખે સુખે પોતાના બાળ બચ્ચાને ઉછેરતી, તેઓને ધર્મનીતિના સદ્બોધો આપતી પણ વરસની લાંબી માંદગી બોગવી મજૂરી સ્વર્ગવાસીની થઈ. પ્રીય વાંચકો ! આ બધા સમયમાં જીવનલાલ એટલો બધો કંટાળી ગયો—દુઃખથી દબાઈ ગયો કે પોતાનું ધૃષ્ટ હવે કેમ થશે તેની તેને ભારે ચિંતા ચલાગી. જીવનલાલ મૂળ કોઈ ગામડાંમાંથી શહેરમાં રહેવા આવેલા તેથી તેમને કન્યા શહેરની તો મળવી મુશ્કેલ અને બહારગામની કદાચ લાવે તો શીયાની ચેલીઓ વેરવી પડે. પોતે પોતાનો સસાર માંડ માંડ ચલાવતો હતો. તેમાં ફરી દલાલીમાં પોતાનો હવે ચડતો દિવસ થવા આવ્યો ત્યારે પોતાને ગૃહકાર્યમાં કોઈ મદદ કરનાર રહ્યું નહિ. છોકરાંની ચિંતા માથે પડી, મજૂરીના મદ-

વાડામાં થોડો ઘણો સંચય વપરાઈ ગયો. પૈસા વિનાનો, સગા સંબંધી વિનાનો, બાળબચ્ચાં-વાળો, એકઠો, અટલો જગનલાલ મુંઝાયો. પોતાનો સંસાર પડી ભાગ્યો. માંડ માંડ છોકરાને ઉછેરતો—નવરાસના વખતે મીઠામાં દરતો જગનલાલ દિવસો નિર્ગર્ભન કરવા લાગ્યો. ચાર પાંચ વરસો વીતી ગયાં. ચતુરા નવ દશ વર્ષની ચર્ધ, હરદાસ ચાર પાંચ વરસનો થયો. હવે જગનલાલ પાસે બે ત્રણ હજારની મીઠકત થઈ, પોતાને કોઈ ઉમેદ આવી અને નજીકના ગામડા-માંથી રૂપિયા ખારસોં પંદરસોં ખરચી એક કન્યા લાવ્યા. જેમ તેમ કરી લગ્ન કરી દીધું. વધેલા રૂપિયામાંથી એક નાનું ઘર ખરીદ્યું.

(૨) વિદ્યાર્થી અવસ્થા.

હવે હરદાસને નીશાળે મુકવામાં આવ્યો. પોતાની અપરમા-ન્યાંમુધી તેને કંઈ પણ સંતાન થયું નહોતું ત્યાંમુધી અને છોકરાઓને ઉછેરતી હતી. ધીમે ધીમે છોકરાં મોટાં થયાં. ચતુરા તેમજ હરદાસ ભણવામાં પણ હુશીયાર નીવડ્યાં. જગનલાલની પેદાશ વધી. વરસ દિવસે ચારસોં પાંચસોં રૂપિયા મળવા લાગ્યા. ઘરનો ખટલો હવે સરળતાથી ચાલવા લાગ્યો. જગનલાલની નવી સ્ત્રી જેનું નામ મનોહરા હતું. તે પણ વયમાં આવવા લાગી. તેને પરણે ચાર વરસ વીત્યાં અને એક પુત્રનો જન્મ થયો. નાનાં બિચારાં ચતુરા અને હરદાસ પોતાના સાવકા ભાઈને પોતાનો સગો ભાઈ ગણી તેની સાથે રમત ગમત કરવા લાગ્યાં.

બે ચાર વર્ગો વધારે વીત્યાં. મનોહરાનો પુત્ર પણ નિશાળે જતો હતો. ચતુરાને પરણાવી. હરદાસે હવે લગભગ અંગ્રેજી અભ્યાસ ઘણો વધાર્યો હતો. સુખેદુઃખે દિવસ ગાળતા હરદાસના અભ્યાસમાં શ્રદ્ધિ થવા લાગી. મનોહરા-ચતુરા સાસરે ગઈ એટલે હરદાસ ઉપર પોતાનું સંઘળું જોર અજમાવતી, તેને પજવતી, દુઃખી કરતી પણ હરદાસ મુગે મુખે સઘળું સહન કરતો. નિશાળના વખતસર જમણુ તૈયાર થતું ન થતું તો ગમે તેમ કરી ચલાવતો. બપોરની છુટ્ટીમાં ઘેર આવી જમતો. કોઈ પ્રસંગે મિત્રને ત્યાં જમી લેતો. આ પ્રમાણે વખત વિતાવતાં વિતાવતાં હરદાસની ઉપર અધર ઝોગણીસ વર્ષની ચર્ધ. મનોહરાનો પુત્ર જેનું નામ મનમોહન રાખવામાં આવ્યું હતું તે પણ અંગ્રેજી પ્રથમ ધોરણમાં દાખલ થવા જેટલો મોટો થયો હતો. આ વિદ્યાર્થી અવસ્થા સમયના હરદાસના દુઃખનું વર્ણન કરીએ તો એક મોટો ગ્રંથ લખાય, પણ આ લઘુ લેખમાં તેનો સમાવેશ જેમ અને તેમ દુઃખમાંજ કરજો એવું કારણ છે. જગનલાલનો શ્રેષ્ઠ હરદાસ ઉપરથી ઘણો ખર્ચો જતો રહ્યો હતો, અને મનોહરા પોતાથી બનતી તબીબી કરી જગનલાલની આંખે હરદાસ ખરાબ છે એવું સજ્જડ રીતે બતાવતી, પણ હરદાસના સહુભાગ્યે તેનામાં એક પણ અવગુણ માલમ પડ્યો નહિ. હમેશાં જ્યારે જ્યારે તેને ધમકાવવામાં આવતો—જ્યારે જ્યારે તેને કઠોર અસલ શબ્દો કહેવામાં આવતા ત્યારે ત્યારે આડોશી ખાડોશી તેની દયા ખાતાં અને પોતાને ઘેર તેને લઈ જતાં. આટલું થતાં છતાં જગનલાલ કુદરતી રીતે મનોહરા અને તેના પુત્ર મનમોહન ઉપર ખુશ રહેતા અને હરદાસના દરેક કાર્યને ધિક્કારતા, તેના દરેક શબ્દો ઉપર ટીકા કરતાં. આમ થવાથી હરદાસ કંટાળ્યો. પોતાનો અંગ્રેજી અભ્યાસ મેટ્રિક પાસ કરી તેણે છોડી દીધો અને લાચારીથી પ્રથમ નિશાળના શિક્ષકની નોકરી લીધી. તેમાં ત્રણ ચાર વર્ષ ગાળ્યાં. આ સમયે પણ તે પોતે હાથે રસોઈ કરીને જમતો. અને તેમાંથી નિવૃત્તિ મળતાં પરાપકારના કાર્યોમાં બળતો.

(૩) યુવાવસ્થા-નોકરી સમય.

હરદાસે જે ત્રણ ચાર વર્ષ નોકરીમાં ગાળ્યાં તેમાં તેને ધણો અનુભવ મળ્યો. નોકરી-આત માણસોને કેવી રીતે નિયમિત રીતે કામ કરવાનું હોય છે. તે નિયમિતપણું સાચવવામાં-જેઓને પોતાની જાતે રોકવા સીધવાનું હોય છે, જેઓને કોઈ પણ જાતની ખીજ મદદ મળતી નથી એવા માણસોને કેવાં કેવાં સંકટો મોગવવાં પડે છે તેનો તેને પુરતો અનુભવ મળ્યો હતો.

પોતાના સમયના તેણે વિભાગ પાડી દીધા હતા, જે વાંચકદષ્ટને ઉપયોગી જણી નીચે આપ્યા છે:—

૧. ચાર-સાડાચારના અરસામાં જમૂત થવું.
૨. ઉઠી શૈય આદિ કર્મથી સુક્ત થઈ ધધિર સ્તવન અડધો કલાક કરવું.
૩. ત્યારબાદ પાણી વગેરે સાફ કરી મળવા-પીવાનાં પાત્રો માંજ નાંખવાં.
૪. બરોખરે છ વાગતાં એક કલાક ખુલ્લી હવામાં ફરવા જવું અગર વ્યાયામ કરવો.
૫. સાત વાગતાં ઘેર આવી રસોઈ વગેરે કર્મથી નવ વાગતાં પરવારી એક કલાક ધાર્મિક શિક્ષણ, નવાં નવાં ધાર્મિક પુસ્તકો-તત્ત્વજ્ઞાન વગેરેનાં પુસ્તકો વાંચવાં.
૬. દશ વાગે જમી, પા અડધો કલાક આરામ લઈ વખતસર અગીયાર વાગતાં નોકરી ઉપર હાજર રહેવું.
૭. નોકરીથી છુટ્યા બાદ રસોઈ તૈયારી કરી જમી, પાત્ર આદિ સાફ કરી, સાડા છના સુમારે તે કાર્યથી પરવારવું.
૮. ત્યાર પછી એક કલાક કે દોઢ કલાક, વિદ્યાર્થીને તે અભ્યાસ કરાવતો.
૯. સાડાઆઠના સુમારે તેમાંથી પરવારી પોતાની ચાનની ખાતર કોઈ કોઈ માસીક, અડવાડીક કે એવાં પત્રોમાં આપવા સાર નાના અને રમુજ દેખો, કવિતાઓ, નિબંધો વગેરે લખતો.

૧૦. દશના સમયે તે નિદ્રાવશ થતો હતો.

ઉપર પ્રમાણે તેના નિત્ય નિયમ હતો છતાં તેમાંથી તે નિવૃત્તિ મેળવી કાંઈ કાંઈ કાર્યો તે વધારે કરતો. પોતાનાં ફૂંજવું, પોતાના રોહીઓનું, સર્ગાવહાલાંનું, જાત કે દેશના માણસોનું પોતાથી જનવું કલ્યાણ કરતો.

આ સમય તેના આખા જીવનમાં સુખની શ્રેણી બરોખર હતો. શીક્ષકની નોકરીમાં તે ધણો હુશિયાર નીવડ્યો. ઉપરી અધિકારીઓની મમતા-પ્રેમ તેણે મેળવ્યો. તેના પગાર વધ્યો. તે સર્વમાં શ્રેષ્ઠ ગણાવવા લાગ્યો. તેની-લાગવગ વધી, અને સર્વ ઠેકાણે માનમર્ત્યો મળવા લાગ્યો.

આખરે આવી સારી સુખની નોકરી છોડવાનો તેને પ્રસંગ આવ્યો. વર્તમાનપત્રો હરેશાં તે વાંચતો અને તેના પ્રભાવથી એક સારી અંગ્રેજ વેપારી પેઢીમાં એક કારકુન તરીકે તે દાખલ થયો. પ્રથમ તેના પગાર રૂ. ૫૦ કરવામાં આવ્યો, પણ તેની હુશિયારી, કામ કરવામાં ચાલાકી, નિયમિતપણું, પ્રમાણિકતા જોઈ મોટા એજન્ટની તેના ઉપર મહેરબાની થવાથી તેના માસીક પગાર રૂ. ૧૦૦) નો કરી આવ્યો, અને હજુ પણ વધારે આપવાની ઇચ્છા જણાવી.

આવા સમયમાં તે પોતાના પિતાને, પોતાની દુષ્ટ અપર માતાને, પોતાના બાઈ મનમોહનને તેમજ ચતુરાને ભુલી ગયો નહોતો. પ્રસંગોપાત તે તેમને મદદ કરતો. તેમને કંઈ ભેટ મોકલતો અને આનંદમાં દિવસ ગાળતો. હવે તેના નાંતીલાની નગર તેના તરફ વળી. તેઓમાંના એક સાધારણ પણ સુખી ગૃહસ્થે પોતાની કન્યા વારતે તેનું માથું કર્યું. મનોહર એ પોતાથી જનવું તે પાછું વાળવાને કર્યું પણ પોતાના આવા કમાઉ-સારા-ભલા ઉમદા ખવાસના પુત્રને હજી સુધી કન્યા વિના રાખ્યો નહોતો. દુઃખી થતા પિતાએ મનોહરને ગણકારી નહિ. વિવાહ ન કરી કર્યો. અને પોતાના ગળ પ્રમાણે કાઠથી પુત્ર હરદાસને પરણાવ્યો. હરદાસની કન્યા સુલક્ષણા સારા કુટુંબની પણ કેળવણીહીન હતી. બિચારી સુલક્ષણાને તેની માતા હરદાસની માફક બાળપણથી મુકી ગુજરી ગઈ હતી. તેના પિતા વેપારી હતો તેથી તેને કંઈ કેળવણી આપી રાખી નહોતો. પરિણામમાં સુલક્ષણા એક આમ્ય બાળા રહી હતી, પણ તેની બીજી વર્તણૂકો સારી હતી. ફક્ત તેનું દુષણ એક જ હતું કે તેને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાનું ધણું પસંદ હતું. અને કદાચ તેને તે કામમાં કોઈ રોકવું તો તે ધણી ચીડાઈ જતી અને તેના પરિણામમાં કંકાસ સિવાય કંઈ વધારે થતું નહિ.

પોતાની બધી શક્તિનો-બધા જ્ઞાનનો ઉપયોગ સુલક્ષણાને સુધારવામાં તેણે કર્યો પણ પરિણામ કંઈ સાફ આવ્યું નહિ. આખરે તે કંટાળ્યો. તેને શીખામણ આપવાનું માંડી વાળ્યું. કોઈ કોઈ વખત પોતાની ઇચ્છા ન સચવાતી તો તે મનમાં સમજી ચાલવા લાગ્યો. પોતાની સ્ત્રીને પ્રથમ તેણે ઇચ્છાનુસાર વર્તવા દીધી. પણ તેથી પણ તે પોતાની ધારણામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો. આથી તેણે તેને પ્રથમ કેળવણી આપવા વિચાર ચલાવ્યો. એક સ્ત્રી શીક્ષક માસીક પગારથી રાખી. તેની પાસે સુલક્ષણા ઉત્સાહથી ભણવા લાગી. પ્રથમ શીક્ષણ લખવું, વાંચવું, આંક, હીસાબનું અપાવવા માંડ્યું. તેમાં જે વરસે સુલક્ષણા પ્રવીણ થઈ એટલે નીતિનાં, ધર્મનાં, સ્ત્રી સુધારનાં પુસ્તકો દરરોજ સાંજના તેની પાસે વાંચવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે તેની વર્તણૂકમાં ફેરફાર થવા લાગ્યો. પોતાના પ્રભુને ઈષ્ટ ગણી તેની આજ્ઞા અનુસાર વર્તવા લાગી. પોતાની કુટેવો ભૂલી સ્વામીને સર્વસ્વ માનવા લાગી.

મહુમ ગચ્છાધિપતિ પૂજ્યપાદ ધર્મધુરંધર ક્રિયોદ્ધારક શ્રીમદ્ રવિસાગરજી મહારાજ સાહેવજીની ઉજવવામાં આવેલી જયંતિ.

આજ દીન અત્રેના પ્રસિદ્ધ અને વિશાળ જૈન ઉપાશ્રયને રંગપ્રેરંગી નાના પ્રકારની ધ્વજા પતાકાઓથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યો હતો અને અપૂર્વ શૌભાને ધારણ કરતો હતો. તેમજ જરીયાની પૂઢીયાં ચન્દ્રવાથી ઉપરોક્ત શૌભામાં ઘણા સારા વધારો કર્યો હતો. સત્કારના આઠ વાગ્યાના અરસાથી સદ્ગૃહસ્થોનું આગમન શરૂ થયું હતું, જેમાં અત્રેના જાણીતા સદ્ગૃહસ્થોએ ખાસ અંતઃકરણથી ભાગ લીધો હતો. જૈન તથા જૈનેતરના આગમનથી સમગ્ર ઉપાશ્રય ચિદ્રર થયો હતો. તેમજ સર્વ સદ્ગૃહસ્થો તથા સન્મારિઓના મુખ પર અપૂર્વ આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. બાદ સમય થતાં અત્રે બિરાજતા પૂજ્યપાદ પન્થાસજી થીમદ્ અજીતસાગરજી ગણી પોતાના સિધ્ધમંડળ સાથે પધારી પોતે યોગ્ય આસનારૂદ થયા હતા અને ધાર્મિક ક્રિયા કરી રાત્રાતમાં મંગલાચરણ કર્યું હતું. બાદ

મી. ડાહ્યાલાલ કોઠારીએ સભા બોલાવાનું આમંત્રણપત્ર વાંચી સંભળાવ્યું હતું. તત્પશ્ચાત મી. રતીલાલ કેશવલાલે જ્યોતિ વિષે પોતાના મધુર સ્વરથી એક કાવ્ય બોલી શ્રોતાજનોને આહ્વાદિત કર્યા હતા. ત્યારબાદ પ્રમુખ સ્વયં જિરાજતા પંચાસજીએ જ્યોતિ અને તેથી ચતા કાયદા એ વિષયમાં ધણું અસરકારક ભાષણ આપી અતિશય આનંદિત અને ખુલ્લું અવાજથી શ્રીમદ્ રવિસાગરજી જીવનચરિત્ર વાંચી સંભળાવ્યું હતું, તેમજ પ્રસંગે પ્રસંગે કેટલુંક અસરકારક વિવેચન પણ કરવામાં આવ્યું હતું. બાદ મી. ડાહ્યાલાલ કોઠારીએ રવિસાગરજી ચરિત્રપરથી ઉત્પન્ન થતા વિચારો ધણી સારી રીતે ચર્ચ્યા હતા; તેમજ લગભગ સાડાનવ વાગ્યાના સુમારે ઉપરોક્ત કાર્ય ધણી શાન્તિની સાથે પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ પંચાસજી શ્રીમદ્ અજીતસાગરજી ગણીએ વર્તમાન ચાલતા વિગ્રહનો જલદી અંત અને આપણી સરકારની શાંતિની સાથે ફતેહ ધ્વજવા દરખાસ્ત મૂકી હતી, તે મી. ડાહ્યાલાલ કોઠારીના ટેકાથી સર્વાનુમતે પસાર થઈ હતી. થોડા વખત ઉપર આપણી સરકારના લડાઈના વડા પ્રધાન મી. લોર્ડ કિચનરનું અકસ્માત પરલોકગમન થયું છે તેમના શુભેચ્છા સ્મરણ અને તેમના આત્માને શાંતિ તેમજ તેમના વિદેગની દિલગીરી જાહેર કરવા દરખાસ્ત પંચાસજી મહારાજે મૂકી હતી તે મી. મંગળદાસના ટેકાથી સર્વાનુમતે પસાર થઈ હતી.

શ્રીમદ્ રવિસાગરજી મહારાજ સાહેબજીની યાદગીરી તથા શુરભક્તિની ખાતર તેમની પાઠુકા સ્થાપન થવી જોઈએ. એવા પંચાસજી મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી તે કાર્ય અને સંધના આગેવાનોના લક્ષમાં ખાસ આવ્યું છે અને ભવિષ્યમાં તે કાર્ય થવા ખાસ વડી છે. ઉપરોક્ત કાર્ય પૂર્ણ થયા બાદ રવિસાગરજી મહારાજશ્રીની જય બોલી પરમાવના લઈ સભા વિસરજન થઈ હતી. જપોરના જીન મંદિરમાં પ્રભુ પૂજા ધણી હાથમાડથી ભણાવવામાં તથા સ્વાવવામાં આવી હતી. તે પ્રસંગે પણ ધણી જનોએ હાજરી આપી હતી. બાદ સાંજના કુલ લાઈટ સાથે ભાવના પણ એસાડવામાં આવી હતી.

શ્રી પદ્મવિજયજી.

વિક્રમની ૧૯ મી સદીમાં, ગુજરાતમાં જૈન કવિ તરીકે પ્રખ્યાતી પામેલા શ્રી પદ્મવિજયજી, જેઓએ લગભગ પંચાવન હજાર નવીન કાવ્યની રચના કરેલી છે. તેમનાં કાવ્ય અને કૃતિઓ જૈનોમાં ધરગણ થઈ ગયેલાં છે, અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં જેઓ સમર્થ વિદ્વાન, પંડિતપદને શોભાવનાર હતા, તેમનું ચરિત્ર જાણવાલાયક છે, એમ એમનાં શુક શ્રી ઉત્તમવિજયજીનું ચરિત્ર લખતાં સુચન કરવામાં આવેલું છે, તેઓનું ચરિત્ર વાંચકવર્ગ આગળ રજૂ કરીએ છીએ.

સંવત ૧૭૯૨ ના બાદરવા શુદ્ધ ૨ ના રોજ *શેરી વારના રોજ સૂર્યોદયથી સાત ઘડી દિવસ ચંદ્રતાં ઉત્તરા ક્રાશ્વતી નક્ષત્રમાં અમદાવાદમાં સામલદાસની પોળમાં રહેનાર શ્રીમાળ જાતીના શાહ ગણેશચંદની ભાયાં જમકુ નામની પતિવ્રતા સ્ત્રીએ તેમને જન્મ આપ્યો હતો. કન્યા રાશીમાં જન્મ થયેલો હોવાથી તેમની ફાઈએ તેમનું નામ પાનાચંદ પાડ્યું હતું.

* શેરીવાર એટલે રાત્રીવાર. સંસ્કૃતમાં ગૌરિ એ નામ રાત્રેશ્વરનું છે. તે ઉપરથી રાત્રીવારને શેરીવાર પણ કહેવામાં આવે છે.

છ વર્ષની ઉમરે તેમની માતાએ ફાળ કર્યો. સાતમે વર્ષે તેમના પિતા ગણેશચંદ્રે તેમને નિશાળે બંધુવા મૂક્યા. અગીઆર માસમાં નિશાળનો તમામ અભ્યાસ પુરો કર્યો હતો.

માતાના ગુજરી જવાથી તેમનાં માસી છવીઆઠ તેમને ઉછેરવાનું કામ કરતાં અને તેમની પાસે તેઓ રહેતા હતા.

છવીઆઠએ નવતસ્વાદિ શ્રાવિકાઓને બંધુવાલાયક પ્રકરણોનો અભ્યાસ કરેલો હતો. તેઓ ધણું ગુણી હતાં. તેમણે પાનાચંદને તો વરસની ઉમરમાં તમામ પ્રકરણો મૂળપાઠે મુખે કરાવ્યાં હતાં.

શ્રી ઉત્તમવિનયજી સસારી અવસ્થામાં પાનાચંદના મામા થાય, તેઓ વિહાર કરતાં તે વખતમાં અમદાવાદ પધાર્યા, પાનાચંદ તેમને વંદન કરવા જતા હતા. પ્રસંગવશાત્ શ્રી ઉત્તમવિનયજીએ પાનાચંદને જણાવ્યું કે, તમે મૂળપાઠથી પ્રકરણ બણ્યા છો, પણ તેના અર્થ શીખો, કેમકે મૂળપાઠથી શિખેલાં એકલાં પ્રકરણ પાણી સમાન છે. જો તેના અર્થ ધારવામાં અને શિખવવામાં આવે તો તે હું સમાન શુણ્ણ કરનાર છે. માટે અર્થ ધારવાનો ઉદયમ કરો.

પાનાચંદ અર્થ ધારવાની શરૂવાત કરી, પ્રકરણોના અર્થ ધારતાં ક્ષેત્ર સમાસ જે ગણુતા પ્રયોગનો કહણ અંચ છે તે સુધાંતની ધારણા બરાબર કરી.

શ્રી ઉત્તમવિનયજી જે વખતમાં પાનાચંદને પ્રકરણના અર્થ ધરાવતા હતા તે વખતે વ્યાખ્યાનમાં પત્રવણાસૂત્ર અને પોરસી પછી શ્રી આદિજીન ચરિત્ર વાંચતા હતા. તે અમય વ્યાખ્યાન સાંભળનાર ધાધ વર્ગ પણ ધણા બાગે વિદ્વાન હતા, અને શ્રી ઉત્તમવિનયજી ગી-તાર્થ હતા, તેથી વાખ્યાનનો રંગ સારો જામતો હતો.

શ્રી આદિનાથ ચરિત્રમાં મહામળ મુનિનો અધિકાર સાંભળતાં પાનાચંદને વૈરાગ્ય થયો, તેથી અવસર જોઇ શ્રી ઉત્તમવિનયજી મહાશનની પાસે, જો પોતાના પિતા રજા આપે તો દિક્ષા લેવાનો ભાવ જણાવ્યો. તેમણે જણાવ્યું કે, એ પ્રકારનો ઉદયમ કરવો એ તમારા જેવાને લાયક છે. તમારા પિતાનો વિરુદ્ધાચ્છ જોઈ મન કાચુ કરશો નહિ. પાનાચંદના મનમાં દિક્ષા લેવાની ધણી હોશ હતી, તેથી તે હોંશમાં ને હોંશમાં પોતાની માસીની પાસે ગયા અને મત લેવાની ઇચ્છા જણાવી. માસી ધમિઇ હતાં, સંસારનું સ્વરૂપ સમજતાં હતાં, તેથી બાણેજના દિક્ષા લેવાના પ્રણામ જોઇ તેમને હર્ષ થયો. બાણેજની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી ઝંઘુ કે બાહા! ઝહેતું સહેતું છે, પણ આદર્શ ધાર્યું કુપ્પર છે એ મત ધીર સ્તીર હોય તેજ ધારણ કરી શકે છે. કાયર અને હિચકારાઓ એ મત ધારણ કરવાને લાયક નથી; કેમકે તેઓ જો એ મતને ધારણ કરે છે તો તે પોતાની અને શાસનની હીલના કરે છે. તારી ઉમર નાની છે, તારા પિતાને તું એકનો એક પુત્ર છું, અને તારું વેવિશાળ કરેલું છે, તે તને કેમ પરવાનગી આપશે?

પાનાચંદે કહ્યું કે જે માણસ શરીર ચાલે છે તેને કોણ રોકી શકે છે? હું મારા પિતાજીને જાહેર સમગ્રનું છું. જેઓએ શુદ્ધ રીતે જીવ માર્ગે જોયો નથી તે તો કુપચે જાય પણ તેનું યથાર્થ રહસ્ય જોયા પછી કુપચે કોણ જાય? એમ જણાવી પોતાના પિ-તાજી પાસે ગયા.

વિનયવાન પાનાચંદ-પિતાજીને ખો લાગ્યા, અને પોતાના વિચાર જણાવી દિક્ષા લેવાની અનુમતિ આપવા મિનતિ કરી.

શેઠ, ગણેશચંદ ધાર્મિક વૃત્તિવાળા હતા. તેઓએ પુત્રને ચારિત્રની કઠીણતા સમજાવતાં કહ્યું કે જૈન ધર્મની દિક્ષા સહેલી નથી. જેની અંદર પિનિર્માય રહેવું પડે છે. નિરતિચારત પાળવું જોઈએ. મન, વચન અને કાયાથી અમાયિ રહેવું પડે છે, પોતાના ગુરુ અને વડિ-લોનો વિનય અને વૈયાવય કરવા પડે છે. છકાયાના જીવ અને ત્રિકરણ યોગે રક્ષણ કરવું પડે છે. ક્રોધ, લોભ, ભય, કે હાસ્યના ઉદયથી બુદ્ધિ ન ખોલવાને સંભાળ રાખવી પડે છે. ત્રિવિધ ત્રિવિધ અદત નહિ લેવા અને બ્રહ્મચર્ય પાળવાના નિયમ લેવા પડે છે. પરિગ્રહનો લાગ કરવો પડે છે. તૃણ મણિ કંચન ઉપર, સંભારે વૃત્તિ રાખવી પડે છે. ચારિત્ર ધર્મની અંદર ધણા ધણા પ્રકારના પરિસહ સહન કરવા પડે છે. જેમ માણસને માથા ઉપર મેર પર્વતનો ભાર ઉપાડવો મુશ્કેલ છે, તેવી રીતે ચારિત્ર ધર્મ અંગીકાર કરી તેનું નિરતિચાર પાલન કરવું ઘણું મુશ્કેલ છે. તું તો હજી જાણક છે માટે વ્રત લેવાના ચાળા મુકી દે અને ઘર સંભાળ. તારા સારાને માટે મેં તારી સગાઈ કરેલી છે. તેથી તે વિવાહ તોડતાં ભવાઈ થાય, અને લોકમાં અપકીર્તિ થાય તે તું સમજે છે ?

સંસારનું સ્વરૂપ પાનાચંદના સમજવામાં આવ્યું હતું. તેના વિચાર પોપટીયા રંગ જેવા નહતા. તેથી તેણે જીવ પુદ્ગલનું સ્વરૂપ પિતાજીને સમજાવ્યું. જો પિતાજી પરવાનગી નહિ આપે. તો સંસારી જીવગી શુભરવાથી પોતાને આનંદને બદલે ખેદ થશે, એ વાત પણ સમજાવી.

આ પ્રકારના ઉત્તર પ્રત્યુત્તર અને વાદવિવાદમાં એક વરસ થયું. પિતાની આજ્ઞા સિવાય દિક્ષા નહી લેવાનો; અને દિક્ષા લેખ ચારિત્રધર્મ અંગીકાર કરવાનો તેનો દ્રઢ નિશ્ચય હતો. કોઈ પણ કાર્ય કરવાનો જે એક વખત દ્રઢ નિશ્ચય થાય અને તેના પાછળ યોગ ઉદ્યમ કરવામાં આવે તો ધણા ધણા વિધોના અંતે પણ તે કાર્ય સિદ્ધ થયા સિવાય રહેતું નથી. તે નિયમાનુસાર એક વર્ષના અંતે પાનાચંદે પોતાના પિતાના મન ઉપર સારી અસર કરી તેમના વિચારો ફેરવા, અને દિક્ષા લેવાની અનુમતિ મેળવી. અનુમતિ આપતાં ગણેશચંદને ઘણું લાગી આવ્યું. સંસારી મોહને લીધે તેમની આંખમાંથી આંસુ નિકળી પડ્યાં, પણ પુત્રનો સદ્વ્યાગ્રહ જોઈ “જન્મે દેવાય, પણ જતીને ન દેવાય” એ મિથ્યાત્વને પોશનારી લોકોકિતને માન નહિ આપતાં પાનાચંદની અભિલાષાને સન્નતિ આપી.

પાનાચંદને આંતિ હર્ષ થયો, અને સઘમાં પણ આનંદ વ્યાપિ રહ્યો. પિતા, કાકા વિગેરે સ્વજનવર્ગ પાનાચંદસહ શ્રી ઉત્તમવિજયજી પાસે આવ્યા, અને પિતાએ પુત્રની બિક્ષા આપી તેને શિષ્ય કરવા જણાવ્યું. ગુરુએ તેમને ધન્યવાદ આપ્યો. લઘુ વયમાં પાનાચંદને દિક્ષા લેવાનો રાગ થયો તેથી તેને ધન્યવાદ આપ્યો. દિક્ષાનો દિવસ જોવાવ્યો, અને માહા સુદ ૫ તું મંદુરે નકી કયું.

ગણેશજી શેઠે ઘર આગળ આવી દિક્ષામહોત્સવ માંડ્યો. એક પાસથી સગાંવાહલાં અને ધર્મનાં રાગીઓ પાનાચંદને વારણાં દે છે, બીજાં પાસે ગુરુ મહારાજ હિત શિક્ષા આપે છે કે, કોષાદિ પરણતિ શુદ્ધ સ્વાખવનો નાશ કરે છે. કર્મ જનને ઉન્મૂલ કરવા શ્રુતસાનનો અભ્યાસ કરવો. સમતાપુર્વક અનુભવગાનનો વધારો કરવો. ચરત્રત્રયના અભ્યાસથી ધર્મ ધ્યાન

૧. ધન પાસે રખાતું નથી. ૨. નીકપટ. ૩. છકાય એટલે પાંચ સ્થાવર અને છઠ્ઠો ત્રસકાય. ૪. ચરત્રત્રયી એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર.

કરવું. ત્રિવિધ અવચ્ચદ યોગથી રાગદ્વેષનો નાશ થાય છે. ઉદ્ધિપદ્મન કરવું અને શીળ પાળવું. હિસાદિ આશ્રવનો ૧ત્રિવિધ ૨ત્રિવિધ પરિહાર કરવો. બાવલ્યાથી સ્વપર ઉપકાર કરવો.

એ પ્રમાણે ઉપદેશ આપતાં અને રાત્રી જાગરણ તથા પરભાવના કરતાં એક માસ વિતી ગયો. સંવત ૧૮૦૫ના મહા સુદી ૫ એટલે વસંતપંચમીનું દિક્ષા લેવાનું મુદ્દત હતું, તે દિવસે સવારમાં પાનાચંદ શ્રી શામલાપાર્શ્વનાથની પૂજા કરી વરધોદાના ભારે ઠાંઠથી ગુરૂ પાસે આવી દિક્ષા અંગીકાર કરી. ગુરૂએ તેમનું પદ્મવિજય નામ રાખ્યું.

પદ્મવિજયજીએ ગુરૂ પાસે શાસ્ત્ર અભ્યાસ આરંભ્યો. સંવત ૧૮૦૬ નું ચોમાસું અમદાવાદ કરી શ્રી ઉત્તમવિજયજી સુરત પધાર્યા. ત્યાં શ્રી સુવિધિવિજયજી પાસે બાકરજીરાજ, પંચકાવ્ય, હંદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. સુરતમાં તે વખતે સંઘવી તારાચંદ કચરા હતા, તેમણે પંડિતની જોગવાઈ કરી, તેમની પાસે ન્યાયનો અભ્યાસ કર્યો. શ્રી ઉત્તમવિજયજી ગુરૂએ તેમને જૈન ન્યાય મહાભાષ્યનો અભ્યાસ કરાવી ચાર મૂળ સૂત્ર તથા અંગક્રમાંગ વંચાવ્યાં. કર્મ ઐચ તથા કર્મ પચડીનો અભ્યાસ કરાવ્યો.

તે વખતે આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસુરી હતા. તેમણે પદ્મવિજયજીનો અભ્યાસ, હુશિયારી અને શુદ્ધિ જોઈ સંવત ૧૮૧૦ની સાલમાં રાધનપુરમાં પંન્યાસ પદવી આપી.

સંવત ૧૮૧૩-૧૪ નાં ચોમાસાં ગુરૂ સાથે સુરત કર્યો હતો. ૧૫-૧૬ નાં ચોમાસાં ગુરૂ આગાથી ખરાણપુર કર્યો હતો. તે દરમ્યાનમાં હુદ્દકપંથ અને દીગંજર પંથવાળાઓ સામે વાદના પ્રસંગો ઉભા થતાં વાદ કરી જવ મેળવ્યો હતો. ત્યાંથી વિહાર કરીને શ્રી વિમળગીરીનાં દર્શન કરવા પધાર્યા ને ત્યાં પોતાના ગુરૂને મળ્યા. દીવના શેઠ રૂપચંદ જીભાએ પાલીતાણામાં સુંદર જીનમંદિર કરાવ્યું હતું તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

જુદે જુદે સ્થળે ગુરૂ સાથે વિહાર કરી સંવત ૧૮૨૨ ના શીયાળામાં સુરત પધાર્યા હતા. ત્યાં શ્રી રાખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીના દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા માહા સુદ ૧૩ ના દિવસે કરાવી હતી. આ પ્રતિષ્ઠા વખતેજ શ્રી શાંભળાપાર્શ્વનાથનાં મિત્ર તથા ખીજ પાંચ મિત્ર શ્રી સમેતશીખરજી ઉપરના જીનમંદિરમાં પધરાવવાને મોકલાવ્યાં હતાં.

સંવત ૧૮૪૪ ના માહા વદી ૯ ને ગુરૂવારના રોજ પાટણમાં શ્રી શહસ્ત્રકણ પાર્શ્વનાથ તથા બાવી ચોવીસીના પ્રથમ તિર્થંકર શ્રી પદ્મનાભ પ્રભુ વિગેરે એકી જીન મિત્રની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ વખતે જીનેશ્વરનાં ચવન, જન્મ, દિક્ષા, કેવળગાન અને મોક્ષ કલ્યાણકૃત્તા નિમિત્તે મોટા ઝોગજીવ થયા હતા. તેમાં દિક્ષા કલ્યાણકૃત્તા મહોત્સવના દિવસે આકાશમાં દેવતાઈ વાજન વાગતાં મંથે સાંભળ્યાં હતાં અને તેથી સંધને બહુ આહ્લાદ થયો હતો.

સંવત ૧૮૬૨ ના ફાગણ માસમાં પૂર્વજૂત અગુમ કર્મોદ્ધતના યોગે મસ્તકમાં બ્યાધિ ઉપન્યો. બ્યાધિ જુદી જુદી રીતથી પીડા કરતો તે સમતાપૂર્વક સહન કરતા, પશુ દીક્ષમાં અસમાધિપણું આવવા દેતા નહિ. પોતાનું હવે અસ્થ આયુષ્ય ખાટી છે, એવો તેઓશ્રીને ભાસ થયો, શિષ્ય વર્ગને હિત શિક્ષા આપી. અકાયાવીચ દિવસ સુધી આરાધના કરી ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર સાંભળ્યું. સંવત ૧૮૬૨ ના ચૈત્ર સુદી ૪ ને પુષ્યવારના રોજ અશનાદિનો ત્યાગ કર્યો અને સુંદર ઉપયોગમાં તે દિવસ વ્યતીત કરી સંધ્યાનું પ્રતિક્રમણ શુદ્ધ રીતે ભાવપૂર્વક કર્યું. પ્રતિક્રમણ અતે નવ પદ્મો જાપ કરતાં કરતાં દેવગતી પ્રાપ્ત કરી.

“સથે ઉચિત કરણી કરી જરૂરી કાપકની માંડવી બનાવરાવી. દ્રવ્યથી ઘણી પૂજા કરી અને છેવટના સંસ્કાર કર્યા. પશ્ચાત્ સથે ઘણા ઠાકથી નિર્વાણ મહોચ્છવ કર્યો. શહેરમાં પાકી પંજાવી અને છવ દયાનાં ઘણાં કામ કર્યા.”

શ્રી પદ્મવિજયજી સાડાચૌદ વર્ષ ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા અને શાસ્ત્રભ્યાસ કર્યો. સત્તાવન વર્ષ શુદ્ધ રીતે ચારિત્ર પાળ્યું. એમ એમના રાસના કર્તા શ્રી રૂપવિજયજી રાસની બારમી ઢાલમાં જણાવે છે. પણ એમનો જન્મ સંવત ૧૭૯૨ ના ભાદરવા સુદી ૨ ના રોજ અને દિક્ષા ૧૮૦૫ ના માહા સુદી ૫ ના રોજ લીધી. તે હીંસાએ બાર વરસ પાંચ માસ અને બે દિવસ ગૃહવાસમાં રહ્યા એમ થાય છે. સત્તાવન વર્ષ બે માસનો દિક્ષા પર્યાય થયો, કુલ અગણોતર વર્ષ સાત માસ અને બે દિવસનું તેમનું આયુષ્ય થાય છે.

છ વર્ષની ઉંમરે તેમને વ્યવહારીક કેળવણી લેવા નિશાળે મુકવામાં આવ્યા હતા. અંગી આર માસમાં વ્યવહારીક કેળવણી તેઓએ પુરી કરી એ ઉપરથી તેમનામાં જ્ઞાનશક્તિ કેટલી તીવ્ર હતી, તેનું અનુમાન કરવાને આપણને સાધન મળે છે. “પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય” એ લોકોક્તિ સંસ્મારતા તેમના વ્યવહારીક નિશાળના કાળથી ખરી પડે છે. તેઓ આગળ જતાં જ્ઞાનાગમના કેટલા બધા અભ્યાસી હતા તે તેમના ચરિત્રથી તથા તેમણે જૈન સાહિત્યમાં જે વધારો કર્યો છે તે ઉપરથી જણાઈ આવે છે. તત્ત્વ દષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો જ્ઞાનાવર્ણિકર્મના ફળીયાનો પ્રાદુર્ભાવ તેમનામાં ઘણો થોડો જણાય છે. આઠ પ્રકારના કર્મમાં જ્ઞાનાવર્ણિકર્મ એ સુખ્ય છે. જ્ઞાનામાં જ્ઞાનાવર્ણિકર્મનો પ્રભાવ કમતી તેનામાં બાકીનાતું જોર પણ કમતી અને જ્ઞાનામાં તેનો પ્રભાવ વધારે તેનામાં બાકીનાતું જોર પણ વધારે. સમ્મજ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રને નિકટનો સંબંધ છે. સમ્યગ્ જ્ઞાનથી જગતના પદાર્થનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાય છે. તે સમજ્યા પછી તેમાં શ્વેદન થાય છે. તે થયા પછી મેય, હેય અને ઉપાદેયનો તેને જોધ થાય છે. જગતમાં જનણવા લાયક, ત્યાગવા લાયક અને ગ્રહણ કરવા પાત્રે આદરવા લાયક શું છે તેનો તે નિર્ણય કરે છે. ત્યાગવા લાયકનો ત્યાગ કરવો અને તત્ત્વ દષ્ટિથી કાયદાકારક વસ્તુનો આદર કરવો એ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો મૂળ પાયો છે. આ વિષયમાં જેટલી શક્તિ કમતી તેટલે અંશે તેનામાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રકાશ થોડો એમ જાનીઓતું જરૂરમાન છે. આપણા ચરિત્ર નાયકનામાં નાની ઉંમરથીજ તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રકાશ વધુ પ્રમાણમાં હતો એમ આપણને ખાતરી થાય છે. બાર વર્ષ ને પાંચ માસની ઉંમરે તેમણે દિક્ષા અંગીકાર કરી. તે પહેલાં એક વર્ષ પિતાની સંમતિ મેળવવામાં મથ્યું, એટલે લગભગ સાડા અંગીઆર વર્ષની ઉંમરમાં તેમણે વ્યવહારીક કેળવણીની સાથે જૈન પ્રકરણોનો અર્થ સાથે અભ્યાસ કર્યો હતો. વ્યાખ્યાનમાં માહાબળ મુનિનો અધિકાર સાંભળતાં તેમને વૈરાગ્ય થયો અને ચારિત્ર અંગીકાર કરવાની વ્રતિ થઈ. જો પિતાજી રજા આવે તો ચારિત્ર લેવાની ઈચ્છા શ્રી ઉત્તમવિજયજી શુદ્ધ પાસે જણાવી અને તે મંહા મહેનતે મેળવી. એ ઉપરથી નાની ઉંમરથી તેમનામાં માનસિક બળ કેટલું મજબૂત હતું તે પણ જણાઈ આવે છે. કર્મવાદ અને પૂર્વભવના અભ્યાસ તત્ત્વને અહીં જગ્યા મળે છે.

૧ શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રકાશ મંડળ તરફથી ઐતિહાસીક રાસમાળા ભાગ ૧ લાના પૃષ્ઠ ૧૯૩ માં એ રાસની બારમી ઢાલમાં.

સાડા ચૌદ વરસ રહી ધર વાસે, પછી વ્રત લીધું રે;

વરસ સત્તાવન પાળિયું, લહું ચારિત્ર જગત પ્રસિદ્ધરે. જિ. ૧૪.

નાની ઉમરમાં પોતાની ચક્તિથી તેમણે જ્ઞાન મેળવવાની સાથે સાધુ ધર્મની દિશા અંગીકાર કરી, એ ઉપરથી જૈન માન્યતા પ્રમાણે તેમણે પૂર્વ બવમાં જ્ઞાન અને ચારિત્ર ઉદય આવી તેનો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ. તે અભ્યાસ અને સારી બાવનાનું આ પરિણામ છે. આ બવમાં તેમણે દીર્ઘકાળ જ્ઞાનાભ્યાસની સાથે શુદ્ધ ચારિત્ર પામ્યું તે ઉપરથી તેઓ નીકટમતી યદ્ય સંપૂર્ણ આત્મ વિદ્યા કરી કેવળજ્ઞાન મેળવી મોક્ષપદના અધિકારી થશે એમ આપણે અનુમાન કરી શકીએ.

શ્રી પદ્મવિજયજીને દિશા લેવાના બાવં થાય છે અને પિતા એક વર્ષ સુધી પરવાનગી આપવાને આનાકાની કરે છે, છતાં નારા ભાગ કરવા કે કરાવવાની બાજુ રચાતી નથી, એ શ્રી ઉત્તમવિજયજી મહારાજની ઉત્તમતાની સાથે ઘણું શીખવાનું છે. સાધુ મહાત્માઓએ તો અધિકાર લાપક અને હજામુ હજામુ સંસારનું સ્વરૂપ સમજતી તેનામાં વેરા અનાં બી નાખવાનાં છે અને તેમાંજ તેમની મહત્વતા છે. હજામુને જો શુદ્ધ રીતે ચારિત્ર લેવાની ઈચ્છા યદ્ય હોય તો પછી તેને સંસાર જંધનમાં રાખવા કોણ સમર્થ છે? તેને નારા ભાગ કરવાનું કારણજ નથી. તેની તેવી શક્તિની જો તેના અધિકારી સગાઓને ખાત્રી થાય તો રૂઝ આપ્યા સિવાય તેમનો છુટકો થતો નથી, એમ આપણને આ ચરિત્ર પાંચતાં ખાત્રી થાય છે. નારા ભાગ અને સંતાડવાનો વિધિ કરવામાં કેટલા જંધા પાપ રચાતોતો આશ્રય લેવો પડે છે, એ વિચાર કરવા જેવું છે.

નાની ઉમરના દિશીત સાધુઓ, સ્વપર કલ્યાણ કરી શાસનોત્તિ કરવાને સમર્થ થયા છે એવું આપણને ઇતિહાસ શીખવે છે. વર્તમાનમાં આવી નાની ઉમરના દિશાના પ્રસંગે કે લમ થયેલા ગૃહસ્થ યુવાન સ્ત્રીના ત્યાગ કરી દિશા લેવા તૈયાર થાય છે, તે વખતે જૈન અને જૈનેતર પ્રજા મહા કોલાહલ કરી મુકે છે. તેઓએ જૈન અને જૈનેતર માદા પુરોના ચરિત્રનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. સ્વામી સમતીર્થના નામથી હિંદુસ્તાનનો કેળવણીનો વર્ગ માલીન છે. તેઓએ એમ. એ., ની પડવી મેળવેલી હતી. યુવાન સ્ત્રી અને નાની છોકરી હતી. જદ્દ પિતા હતો. તેમને છોડીને ગૃહ ઉપાધિનો ત્યાગ કરેલો હતો. તેમના જવાથી શું તેમની સ્ત્રીને દુઃખ નહિ થયું હોય? તેઓ અમુક અપેક્ષાએ બ્યવહારથી સમર્થ પુરોના ગણત્રીમાં ગણાય છે, સ્વદેશ અને વિદેશમાં તેમનાં બાપણોએ ઘણી અસર કરેલી છે. જો તેઓએ સ્વપત્ની અને નાનાં છોકરાંઓનો ત્યાગ કરી વૈદિક દિશા અંગીકાર કરી ન હોત તો આજે તેમને કોણ ઝોળખવાનું હતું? મહારાષ્ટ્રમાં રામદાસ સ્વામી નામના બ્રહ્મ સિવાજીના વખતમાં યદ્ય ગમેલા છે. તેઓએ લમનો આપેલો વિધિ યતાં નારી જઈને ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કર્યો હતો. આજે મહારાષ્ટ્રમાં તેઓ સમર્થના નામથી પ્રખ્યાત છે. આવા તો ઘણા દાખલાઓ ઇતિહાસથી જાણી શકાય છે. જેઓને વાસ્તવિક રીતે જ્ઞાન ગર્ભાત વેરાગ્ય થયો છે. તેઓ સંસારના જંધન અને અજ્ઞાનીઓના વારાજાણી ક્યાં પરવા રાખે છે? તેવા સમર્થ પુરો જગતમાં સ્વપર ઉપકાર કરી શકે છે. જાણીના પુદ્ગલાનંદી જીને જગતના હિંદુઓને દાવો કરવા જવાર પડે છે, તેઓ દમ્ભરગણો ઉપદેશ આપે તેથી શું વળવાનું છે? કેમકે તેમના ઉપદેશથી તેમની રોમ્પીકરણી વિપરીત હોય છે. વર્તમાનમાં પદોપદો પાંડિત્ય ગતિવતારી વ્યક્તિનું ઉમરનું મરેણું છે. પણ નામદાર ગોખરે અને મી. મોહનલાલ કરમચંદ મરેણી જેવા સમર્થભાગીઓની સખ્યા દેશમાં કેટલી છે? આવા સમર્થ ભાગીઓના ઉપદેશથી જેટલી અગર થાય છે, તેટલી બીજાના ઉપદેશની થાય છે? આ

તેમનો સ્વાર્થત્યાગ એકદેશી છે, અને તેનાથી જ્યારે આટલી અસર થાય છે, તો પછી જૈન મહા મુનિઓ જેવા સર્વ દેશે સ્વાર્થત્યાગીઓ જગતમાં કેટલો બધો ઉપકાર કરવાને સમર્થ થાય તેનો હિસાબ ગણી જોવાથી ખાતરી થવા જેવું છે. જૈન દર્શન ઉપર ભૂતકાળમાં અન્ય દર્શનવાળાઓ તરફથી હજારો પ્રકારે વિરોધનાઓ લેખાયલી છતાં હજી સુધી તે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં કાયમ રહ્યો છે, તે આવા સમર્થ વિદ્વાન અને ત્યાગી મહાત્માઓના પ્રતાપ-નેજ આભારી છે. જૈનોની સંખ્યા દિવસે દિવસે ક્રમતી થતી જાય છે, તેના કારણનો શોધ કરવાથી આપણને જણાઈ આવે છે કે જૈનોની વસ્તીના પ્રમાણમાં સાધુ સાધ્વીઓની સંખ્યા ઘણી ક્રમતી છે, અને જે સ્થળોએ ઘણા કાળ સુધી મુનિઓનો વિહાર થતો નથી, તે સ્થળના જૈનીઓની શ્રદ્ધામાં ફેરફાર થઈ તેઓ બીજા ધર્મ સ્વીકારે છે. એવા દાખલાઓ એક બે નહિ પણ સેંકડો નિકળે છે. એ ઉપરથી આપણી ખાતરી થાય છે કે આપણે જૈન પ્રજામાં વધારો કરવો હોય તો મુનિઓની સંખ્યામાં વધારો થવો જોઈએ. જે કામ મૂઠ-રથ વિદ્વાનો ઘણી મહેનત છતાં કરી શકતા નથી, તે કામ મહામુનિઓના એક વચનથી થાય છે. આ વાતની ખાતરી કોને નથી ? શાસ્ત્રકરોએ યોગ્ય જીવને આઠ વર્ષની ઉંમરથી દ્વિજનો અધીકારી માનેયો છે. આઠ અને તેથી અધિક ઉંમરના લાયક, જીવાસુ જીવ અને વૈરાગ્યવાન દ્વિજ લેવાની જીવાસાવાળો હોય તો તે ઉંમરના કારણથી નાલાયક થઈ શકતો નથી.

અરિત્ર નાયકની લઘુ વયમાં માતા ગુજરી જવાથી માતીની સારસંભાળ નીચે તેમને આવવું પડેલું છે. માતીને ધાર્મિક શિક્ષણના સંસ્કાર થએલા છે. તેનો લાભ તે પોતાના બાણેજને આપે છે અને શ્રાવકવર્ગને ભણવાયોગ્ય પ્રકરણો મૂળપાઠ શિખવે છે. શિક્ષણની આખતમાં બે વાતો જાણવા અને ગ્રહણ કરવા જેવી આપણને જણાઈ આવે છે.

જ. સ્ત્રીવર્ગમાં જે શુદ્ધ રીતે ધાર્મિક કેળવણીના સંસ્કાર પડેલા હોય તો તેઓ પોતાની પ્રજાને તેનો લાભ આપે. તેઓ પોતાની પ્રજાને ધાર્મિક શિક્ષણનો જેટલો લાભ આપે તેટલો બોળે સમાજ ઉપરથી તેમની પ્રજાને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાનો ઝોછો થાય. ત્યારે આપણે આપણી ભાવી પ્રજામાં કેળવણીનો પ્રસાર કરવો હોય, તેમને નીતિવાન અને સંસ્કારી બનાવવી હોય તો તેમની ભાવી માતાઓ જે હાલમાં બાળ અવસ્થામાં છે. તેમને સારી કેળવણી આપી સારી સંસ્કારી બનાવવી જોઈએ. જે આપણે તેમને સંસ્કારી બનાવીશું તો તે પોતાની પ્રજાને અને પોતાના સહવાસમાં આવનારને સંસ્કારી બનાવ્યા સિવાય રહેશે નહિ. સતી સુમદ્રા જેણે પોતાના શીયળના મહી-માથી ચંપાનગરીનાં બંધ દ્વાર ઉઘાડ્યાં હતાં તેને તેના પિતાએ જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો, અને તેના જેટલાજ જૈન ધર્મના સંસ્કારવાળાની સાથે પરજીવવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. એક પરધર્મિ વિદેશી વ્યાપારી સુવક વેપારારથે તેમને ત્યાં આવ્યો. તેણે શેઠનો નિશ્ચય જાણ્યો. એ કન્યા સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા થઈ તેથી જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરી તેમાં પાવરથો થયો. તેથી શેઠે તેને કન્યા પરજીવી. થોડા કાળ પછી તે પોતાના દેશ ગયો. સુમદ્રાને પોતાના સ્વસુર પક્ષના તમામ માણસો વિધર્મિ હોવાથી પોતાના અગ્નીકાર કરેલા વૃત્ત નિયમનો નિર્વાહ કરવાને ઘણી મુશ્કેલી ઉભી થઈ, પણ તે પોતાના ચમ્પક પ્રકારના અગ્નીકાર કરેલા વૃત્તોનો નિર્વાહ કરવાને અડગ રહી. આખરે તેણે પોતાના જ્ઞાન અને શીયળ મહીમાથી પોતાના કુટુંબને તો શું પણ આખા નગરને અને નગરના રાજ સુદ્ધાંતને જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા

કરાવી. એમ એ સતીનું ચરિત્ર વાંચતાં આપણને ખાત્રી થાય છે ! કન્યાઓને શુદ્ધ રીતે ધર્મની કેળવણી આપવાનો પ્રયાસ પુરતા જોઈથી થવાની ધણીજ જરૂર છે.

વ. જૈનશાળાઓમાં મૂળપાઠથી જે સૂત્રો શિખવવામાં આવે છે, તે જો અર્થ સાથે શિખવવામાં આવે તો વિશેષ લાભ થાય એવી ચર્ચા ચાલે છે. વાત ખરી છે પણ તે અર્થ શિખવી શકે તેવા લાયક શિક્ષકોની જોગવાઈ ન હોય ત્યાં સુધી મૂળપાઠના શિક્ષણનો ક્રમ બંધ રાખવાનું કારણ નથી. ગોખણ અને મુખપાઠ કરવાનો કાળ નાની ઉંમર છે. નાની ઉંમરના બાળકો જોટલી સહેલાઈથી મુખપાઠ કરી શકે છે, તેટલી સહેલાઈથી મોટી ઉંમરના કરી શકતા નથી. અર્થનું શિક્ષણ આપનાર શિક્ષકની અજાતના લીધે અથવા સૂત્રના અર્થની ધારણા કરી શકે, એવી બુદ્ધિની પરિપક્વતાના અભાવને લીધે, મુખપાઠ કરવાના કાળને નકામો જવા દેવો બ્યાજની નથી. જો લઘુ વયમાં સ્વ મૂળપાઠ થએલા હશે, તો જે વખતે તેમને અર્થનું શિક્ષણ આપવાનો પ્રસંગ આવશે તે વખતે મુખપાઠ કરવાના વખતનો બચાવ થશે એટલુંજ નહિ પણ અર્થ શિખવાનું ધણું સહેલું થશે.

જૈન શ્વેતાંજરમાં એક મૂર્તિપૂજક અને બીજા નહિ પૂજક એવા બે વિભાગ છે. મૂર્તિપૂજક પુરાણ કાળથી છતાં હુકાશાહ નામના દુંદેકે મૂર્તિ નહિ પૂજવાનો સવાલ ઉભો કરી પોતે જુદા પડ્યા. ત્યારથી દુંદેકોનો શરવાતનો કાળ છે. વર્તમાનમાં ધાર્મિક શ્વેતાંજરના કાળ છે, તેથી પોતાને પસંદ પડે તે ધર્મ પાળવાની છુટ માનવામાં આવે છે. વાત વાસ્તવિક છે, પણ તેટલા ઉપરથી બીજાઓની નિંદા કરવાનો કે બીજાઓ જેને સત્ય માનતા હોય તેમાં આડે આવવાનો તેમને અધિકાર નથી. બ્યારથી તેઓની શરવાત થઈ ત્યારથી તેઓ સત્ય શોધવાને બદલે સૂત્રોના વિપરિત અર્થ અને નિંદાની શરવાત કરી, તેથી તેમના અને મૂળના અનુયાયી અને ધર્મીયાર્થી વચ્ચે વાદવિવાદના પ્રસંગો ઉભા થવા લાગ્યા, તે તે હજી સુધી કાયમ છે. આપણા ચરિત્ર નામકને માટે પણ એવા પ્રસંગો ઉભા થયા હતા. દુંદેકો જેઓ હાલમાં સ્થાનકવાસી નામને ધારણ કરે છે; તેઓનામાં તપાસ કરતાં ધણા ભાગે એમ માલમ પડે છે કે તેમને પોતાના ઇશ્વર જે તિર્યકર ભગવંત તેમની મૂર્તિનો અભાવ જણાય છે. બાકી બીજા મિથ્યાત્વી દેવોની મૂર્તિની માન્યતા અને પૂજનો પ્રભાવ ધણો જણાય છે. એટલુંજ નહિ પણ કેટલેક ડોકણે તો એટલે સુધી ચાલે છે કે જૈનેતર પ્રગ્નના વરધોડા સરઘડ કે બીજા ગમે તેવા ઉત્સવો થાય, તેથી તેમને આડચણ જેવું જણાવું નથી. પણ મૂર્તિપૂજક જૈનનો આજીવ કે વરધોડો તેમના સ્થાનક આગળ થઈને જાય તેટલે તેમને આડચણ થાય છે અને તે નિમિત્તે પછી તોફાન થઈ ઝગડા દોર્ટમાં જાય છે. જાનને પસોએ નકામા ઝગડા આપસઆપસમાં ન થાય તેને માટે ખાસ સંભાળ રાખવાની છે. દરેક પોતપોતાની માન્યતા માટે ન્યાયપૂર્વક ચર્ચાથી ચર્ચાઓ ચલાવે કે શાસ્ત્રોથી પોતાની વાત સિદ્ધ કરી બતાવે. પછી ન્યાયી માણસોને જે ચોખ્ખા ભાગે તે અંગીકાર કરે એ વાત જુદી છે. પણ નકામા ઝગડા કરી એક બીજામાં ધંમનસ્ય ઉત્પન્ન કરી સુમાર્ગે ખર્ચવાના નાણાંનો ગેરફાયોગ કરવો એ જમાનાને અનુસરવું નથી. આખરે સત્ય જય પામે છે એ સિદ્ધાંત બુદ્ધવા જેવો નથી. તારીખ ૧૦-૧૦-૧૫ ના ચુગડાતીમાં હિંદુ યુનિવર્સિટી સંબંધે વિવેચન કરતાં દિંદુ અને મુમલમાન સંબંધે જણાવ્યું છે કે “દશ દિનેથીઓએ એ બે કોમના ધર્મના પ્રવાહને પણ ઉદાર ચિત્ત અને અસપરસની સદનચીલતા અને ક્ષમ્યતાના

માર્ગમાં વહેવડાવી અદ્વૈત સિદ્ધ કરવું એજ કર્તવ્ય છે.” આ નિયમનું જૈન સપ્રદાયમાં ચાલતા તમામ પેટા વિભાગોવાળાઓએ અવલંબન કરવા જેવું છે. જો તેઓ વર્તમાનમાં ચાલતા જમાનામાં આવા નિયમનું અવલંબન નહિ કરે તો દરેકનો પોતાનો જિજ્ઞેષ તો બાળુ ઉપર રહે, પણ આપસ આપસના અંગમાં સુડી શમાવવાનો વખત આવશે એ ભુલવા જેવું નથી.

સંવત ૧૮૩૮-૩૯ નાં ચોમાસાં પંચાસજીનાં લીંબડીમાં થયાં, તેમાં ૩૯ ના ચોમાસાના પર્યુષણમાં ઘણી તપસ્યા થઇ હતી. ૧૦૯ માસખમણ થયાં હતાં અને તેજ પ્રમાણે બીજી તપસ્યા ઘણી થઇ હતી. જેઓના વખતમાં ૧૦૯ માસ ખમણ થાય, તે તેમના ચારિત્ર ને ઉપદેશની મુંગી અસરનુંજ પરિણામ હોવું જોઇએ. એ ઉપરથી તેમના ચારિત્રની છાપ સમાજ ઉપર કેટલી સજ્જ પડતી તેનું આપણને બાન થાય છે. તેમનામાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રભાવિક શક્તિ ન હોય તો મોટી સંખ્યાની તપસ્યા થવાનો સંભવજ નહિ.

જુદે જુદે ઠેકાણે પંચાસજીનાં ચોમાસા થયાં છે. તે દરમ્યાન વ્યાખ્યાનમાં તેઓ સૂત્ર વાંચતા હતા એમ જણાય છે. તેમની આ રીતીનું અનુકરણ કરવા જેવું છે. વર્તમાનમાં એવી પ્રથા જણાય છે કે ચોમાસા દરમ્યાન સમગ્રજન માટે સિદ્ધાંતિક સૂત્ર નહિ વાંચતાં કથાઓ વાંચવી. સૂત્રની વાંચના માટે સંધ તરફથી વિનંતિ થતાં શ્રોતાઓની સમજ શક્તિ ઉપર આક્ષેપ મુકવામાં આવે છે. વાત ખરી છે કે સિદ્ધાંતનું રહસ્ય શ્રોતાવર્ગ પૈકી ઘણો ભાગ સમજી શકે તેવો નથી હોતો પણ તેટલા કારણથી સિદ્ધાંત વાંચવાની પ્રથા સમૂળગી બંધ કરવી એ ન્યાય કહેવાય નહિ, કેમકે જે શ્રોતાઓ સિદ્ધાંતની વાત સમજી શકવાની લાયકતાવાળા થયા હશે, તે પણ ગીતાર્થનાં વ્યાખ્યાન સાંભળીનેજ થએલા. તો પછી નવીન શ્રોતાઓ તૈયાર કરવા એ પણ ખાસ જરૂરનું છે. સિદ્ધાંતનું રહસ્ય જો સમજવવામાં આવે તો શ્રોતા બીલકુલ નજ સમજે એમ કંઈ હોઇ શકે નહિ. આ વાત તરફ વિકાસ મુનિ મહારાજે ધ્યાન આપવા ખાસ વિનંતિ છે.

પંચાસજીના હાથથી ઘણે ઠેકાણે પ્રતિષ્ઠાઓ થએલી છે. તેમજ સંધ પણ ઘણા નિઃકલ્યા છે. જૈન ધર્મની પ્રભાવના માટે તે સદીમાં તેની જરૂર હતો અને તે પ્રમાણે તે કાળમાં શાસન પ્રભાવના થઇ હતી. વિક્રમની વીશમી સદીમાં સંધ અને જીન બિંબવી પ્રતિષ્ઠાની સાથેજ તત્ત્વજ્ઞાનના ફેલાવાને માટે લગીરથ પ્રયત્નની જરૂર છે. વર્તમાનકાળ કેવળ શ્રદ્ધાનો નથી, પણ કારણ અને દલીલનો છે. ધર્મનાં ફરમાનો જો કારણ અને દલીલથી સમજાવવામાં આવે તોજ વ્યવહારિક હૃદયી કેળવણી પામેલા વર્ગ ખાત્ય કરે, નહિ તો નહિ. જૈન દર્શન અનેકાંત છે અને નયની અપેક્ષાસહ જો ફરમાનો સમજવવામાં આવે તો બીજા દર્શન કરતાં જૈન દર્શન વધુ શ્રી શકે તેમ છે.

કવિ તે આ!—એવું કહેવાય છે કે માણસને જયપણથી—અરે, માને ધાવતાં આવડે ત્યારથી—કાવ્યશક્તિનો ઉદ્ભવ થાય છે અને તેનો પ્રકાશ સર્વત્ર પ્રસરે છે. મહાન લેખક પાપનો દાખલો આ સૂત્ર અક્ષરથઃ સત્ય દેવની આપે છે. એની કાવ્યશક્તિ તો એ ન્હાનું બાળક હતું અને તોતકું બોલતું ત્યારથી અગ્રી રહી હતી. કહે છે કે એના પિતાએ એને માત્ર કાવ્ય બનાવવા તરફજ બંધુ લક્ષ આપવા માટે એક વખતે ચાચુક વડે માર્યો હતો. એ વખતે પોપે છેલ્લાં છેલ્લાં કાવ્યમાં વિનંતિ કર્યાનું કહેવાય છે. એણે અંગ્રેજીમાં નીચેના અર્થનું ન્હાનું સ્વયંભૂ તાત્કાલિક કાવ્ય ઉચરી નાખ્યું હતું :—
કૃપા કરો પિતા બહાલા, એક વાર દયા ધરી; લખું ના જીંદગીમાં હું, કાવ્ય એકે હવે ફરી.

મહારાજા ભવાનંદી.

શ્રી મહાવીર સ્તુતિ. (ધન્યાશ્રી.)

બવબંજન ભગવાન, બગ મન, બવબંજન ભગવાન—ટેક.	
શાસન નામક સમર્થ સાલુક, વીર મહા મતિમાન—ભગ મન. ૧	
ત્રિશલા નંદન સહુ જગવંદન, વંદુ વીર વર્ધમાન. „	૨
કર્કે સદા શુભ વર્તન પાળી, શાંતિ સુધારસ પાન. „	૩
ધર્મ હરે પ્રભુ ચારિત્ર પરિસહ, ગાન તપો શુભ ધ્યાન. „	૪
શુભ ગ્રાહી યદ્ય શુભ મર્દુ હું, બલ્યું સદા ભગવાન. „	૫
જૈન ખરો સુઆવક થઇને, સાધુ આત્મ કલ્યાણ. „	૬
શુક ચહે આત્મિક વિશુદ્ધિ, જ્યે સદા જિન નામ. „	૭

મંકરણ ૧ લું.

ભવાનંદી અને તાંજેરી, વાણ્ઠનો વધ.

એક ગરીબ વાપરીને ત્યાં ભવાનંદીનો જન્મ થયો. પણ એ છત્રે ગત બવમાં ઉપા-
જન કરેલાં પુણ્યને લીધે મુંદરપુરના મહારાજાની પટરાણીએ શુભ રીતે મંગાવી લઇ પોતાને
કુંવર અવતર્યાનું પ્રસિદ્ધ કર્યું. ભવાનંદી અંતઃપુરના કેદખાનામાં અને પછી ખરાબ સોખતમાં
હબી મોટા થયો. મહારાજા શુજરી જતાં તેણે મુંદરપુરની ગાદી ઉપર મહારાજા તરીકે
પોતાનો રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો.

ભવાનંદી પાસે એક તાંજેરથી આવેલી તાંજેરી નામની દાસી હતી. તાંજેરમાં તેનો
ધંધો વેશ્યાનો હતો. પણ “ રાજાએ માની રાણી, બ્રાણ્ય થાપતી આણી. ” એમ એ રા-
જાને ગમી જતાં તેણે તેને પોતાની રાણી બનાવી હતી. એકથી વધારે સ્ત્રીના લોડપતી,
વિષય ભોગમાં રમ્યા પમ્યા રહી બનીરીયને ફીણ કરનારા રાજાઓ રામાના ઉપમાં એવા
તો મોહિત થઈ જાય છે કે દશી દીર્ઘદષ્ટિ વાપરી ચક્રતા નથી. એક વેશ્યા કે જેનો સ્વભાવ
નાનપણથી અનેક પુરુષો કરવાનો ધડાઈ ગયો છે તે શું ભવાનંદીનેજ પોતાનો પતિ માની
પતિવ્રત પાળવાની હતી? ભવાનંદી તેને કેદખાનામાં રાખે તો પણ શું તેનું ચિત્ત પરપુરુષ
પ્રત્યે ગયા વિના રહે તેમ હતું?

ગદ સોદાનો ને બંદીખાનું, ચોણી અખંડ જ્યાં લાગ ન બાનું;

એ તો પતિવ્રત શાનું, શીયજ નિર્મજ નદિ તો.

તાંજેરીએ આ ભવાનંદીને એવો તો લડ બનાવ્યો હતો કે તેને માટે અંતઃપુરમાં
આકરા નિયમો રાજા કરે તેમ નહોતું. તેથી તેને બીજી રાણીઓ કરતાં કંઈક વિશેષ છુટ
હતી. ભવાનંદી તેનામાં તદ્દન મુગ્ધ અને પરાધિન થઇ ગયા હતા. પટરાણીના મહેલની
જોડાનેક એક મુંદર રમ્ય આવાસ તેણે તેને રહેવા માટે આપ્યો હતો.

ભવાનંદીના પોતાના અને તેની ગેરદાજરીમાં તેની છત્રીનાં દર્યા વગર તે પાણી
પણ પીતી નહિ તો ભોજન તો શેનુંજ કરે? ભવાનંદીને તેણે પોતાનાં આવાં આવાં ધતો
વડે આજી દીધો હતો.

નિઃસારસ્ય પદાર્થસ્ય પ્રાયેનાઢંવરો મહાન્ ॥

(સાર વિનાના ખોટા પદાર્થો ઘણું કરીને ભારે ઢોંગ કરે છે.)

જ્યાં સુધી મહારાજ બવાનંદીનો એક દિવસનો પણ વિયોગ ન થયો ત્યાં સુધી તો તાંબેરીએ પરપુરપ સાથે પ્રેમ કર્યો નહિ અને સ્વધર્મકાળનું પતિવ્રત પાળ્યું.

પરંતુ શું તે કંઈ શુદ્ધ ક્ષત્રીય બીજની રાજપુત્રી હતી ? તેને લાગ મળ્યે તે પોતાની લાલસાને અટકાવે એવી હતી શું ? અહા ! પરમેશ્વરે આ માયાવી જંગતમાં આવી મહા-માયાને ઉત્પન્ન કરી ન હોત તો નાના પ્રકારનાં કુતુહલ આપણી નજરે ક્યાંથી પડત અને જંગત માયાવી છે એમ કેમ જણાત ! અને મહા પરાક્રમી પુરુષ કરતાં પણ ઇદ્રિયશ્ચત પુરુષ ખરો વીર-પરાક્રમી નર કેમ ગણાત ? બીજાએ કહે છે કે રાંકરે કાંમદેવને બાળી માંખ્યો છે છતાં એ અંગ વિનાનો અનંગ સૌને દુઃખ આપે છે તેનો અર્થ શું ? શું તે પુનર્જીવન પામ્યો છે ? બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશને પણ અનંગે અધર્મિત પ્રસંગોમાં ઉતા-યાં છે. જે દેવ કે પ્રભુને અનંગ અધર્મિત પ્રસંગોમાં ઉતારી રાક્યો નથી તે વિજયવંત પ્રભુને અમારી અનેકશઃ વંદના છે.

ચિત્રં કિમત્ર યદિ તે ત્રિદશાંગનાભિ ।

નોતં મનાગપિ મનો ન વિકાર માર્ગમ્ ॥

કલ્પાંત કાલ મરુતા ચલિતા ચલેન ।

કિં મંદરાદ્રિ શિખરં ચલિતં કદાચિત્ ॥

મેશ્વર શિખર જેમ પવનથી ચલિત થતું નથી તેમ મહાવીરો સ્ત્રીના હાવમાવથી ચલિત થતા નથી. પરંતુ જંગતમાં એવા મહાવીરો વિરલજ હોય છે.

આ રાજ ઘણીવાર નિરપરાધી પરુડાઓનો શિકાર કરવા જતો. " તપેશ્વરી તે રાજેશ્વરી અને રાજેશ્વરી તે નરકેશ્વરી " એ કહેવત રાજના સમ્બંધમાં આપાદ લાગુ પડે છે. દાદ માંસનો ઉપયોગ પ્રણુ થયેચ્છ રીતે આ રાજ કરતો હતો. કોઈની પ્રાસે ચીજ જોતો તો તે પડાવી લેતો. છુટકાટ પણ કરતો એમ. સર્વ અવશુણે સપ્ત હતો. તે એક સખત શિકારે ગયો ત્યારે તાંબેરીને કહી ગયો હતો કે હું થોડા દિવસ જનમાંજ રહેવાનો છું. પોતાના વિશ્વાસુ વજીર ત્રાહ્મને હમેશની રીત પ્રમાણે પોતાની ગેરહાજરીમાં રાજકાજ ચલાવવાનું સોંપી તે શિકારે ગયો. વાજી ઉપર અમીર ઉમરાવ તથા જનસમૂહનો એટલે રાજ પ્રબલનો સંપૂર્ણ પ્યાર હતો.

સાધકાળનો સમય થવા આવ્યો હતો ત્યારે રાજકાજથી પરવારી અંતઃપુરની ખબર લેવા વાજી આવ્યો. આ વખતે સારંગીના સર સાથે કાંઈ સ્ત્રીનો મધુર સ્વર તેણે સાંભળ્યો. ગાયન કંઈ અજાણ વસ્તુ છે. શ્રવણહૃદયહારી ગાયનથી કોનું ચિત્ત લય પામતું નથી ? ગાયનના ચિત્તને લય પમાડે છે. ગાયનથી હરણુ આસપાસનું બાન એવું તો બૂલી જાય છે કે તે શિકારીનો ભોગ થઈ પડે છે. ગાયનથી નાંગ ડાલવા માંડે છે અને તેમાં પણ કલ-કંઠી જ્યારે મધુર સ્વરે કાંઈ વાજિની સાથે સુર મીલાવીને ગાય છે ત્યારે તો ગાયનની મીઠાશ કંઈ ઓરજ આવે છે. ત્યારે સાણસો તૂટન મુગ્ધ બની જાય છે. સાધુ પુરુષોજ મનોમ મનોમ સ્ત્રીજ પ્રત્યે રાસ કેપ દેરતા નથી. બાકી તો ગાયનમાં કોણ મોહ પામતો નથી ? વાજી ગાયન સાંભળવા લાગ્યો અને ક્યાંથી અજાણ આવે છે તે જોવાને કાન માર્યા.

આંખે ઉંચું જોયું. તાંજેરીની અને વાજીની નજરોનજર એક થઇ. “મળી દણેદણ” બંનેએ એક બીજાના હૃદયને ધાવણ કર્યું.

સુકુમાર સ્ત્રી જાત. તારી મોહિની અન્ય છે. તારાં નેત્રબાણ હૃદયને વીધી નાખે છે. તારા હાવબાવ પડિતની પડિતાઇને વિસરાવે છે. તારો મુખચંદ્ર મહાપુરુષને પણ મુગ્ધ બનાવે છે. તારો સુરસંકટ, તારું લાલિત્ય, તારું સૌંદર્ય, તારું માધુર્ય ઈત્યાદિ પુરુષને, મહા શરતીર પુરુષને પણ લોથપોથ કરી નાંખે છે.

વાજી જેમ તેમ કરીને ઘેર તો પહોંચ્યો પણ જરાએ એન પડે નહિ. પથારીમાં પડ્યો પડ્યો આમ તેમ પડખું ફેરવ્યા કરે પણ કાળજીને કંઠનારી-તાનને તોડનારી તાંજેરી આંખ આગળ આવીને વારંવાર ઉભી રહેવા લાગી.

મારા રાજાએ તેને રાણી કરી રાખી છે તો મારાથી કેમ કુદરિ થાય ? શું હું રાજા બકત નથી ? શું હું હીણી ચાલતો છું ? ના. ના, હું હવેથી કદી પણ એ રસ્તે ચાલવાનો નહિ. એમ સુમતિ તેના મનમાં બોલવા લાગી. સુમતિ સાચી હતી.

કુમતિ કહેવા લાગી કે એતો મૂળે વેશ્યા હતી. મારા રાજાએ કાંઈ તેની સાથે વિધિ-પૂર્વક લગ્ન કર્યા નથી કે જેથી તે તેની રાણી કહેવાય, એમ તે મનમાંજ પરણવા ને મનમાંજ સંડવા લાગ્યો. અતિ એજ વખતે તો સુમતિએ વિજય મેળવ્યો ને તાંજેરીને મળવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

તાંજેરીની દ્રશ્ય પણ વાજી જેવીજ થઈ હતી. તેના હાથમાંની સારંગી દણેદણ મળતાંજ પડી ગઇ હતી. કંઠ મદમદિત થઇ ગયો હતો અને મન વાજીને મળવાને તલ પાપડ થઇ ગયું હતું. વાજી તો ચાલ્યો ગયો તે પાછો દેખાયોજ નહિ. તેથી તેને વધારે વિરહ વેદના થવા લાગી. અતિ તેણે પોતાની એક પ્રવીણ દાસી દૂતીકર્મ કરવામાં હોશિયાર એવી નિપુણ પરિચારિકાને વાજીને ઘેર મોકલી.

દૂતીએ આવી તાંજેરીની સર્વ દ્રશ્ય વાજીને વિદિત કરી. ક્ષણિક સુખને માટે હું નીતિ, આખર અને વિશ્વાસનો ભંગ નહિ કરું એમ વાજીની સુમતિએ મનમાં ઉત્તર આપી દીધો. વાજી કંઈ ઉત્તર આપતો નથી એમ જાણી તાંજેરીની કાબેલ દાસીએ મનને વિદવલ કરનારી-અંગ વગરના કામને ઉત્તેજન દેનારી મધુર વાતો-તાલાવેલી લાગે એવી વાતો વાજીને વિશેષ મધુરતાથી કહી બતાવી. અતિ વાજી કુમતિને વધ થયો ને કહેવરાવ્યું કે હું આવું છું. જસીએ શુભ દારથી આવવા જાણવી એ દાર કહાડું રાખવામાં આવશે એમ કહી પોતાના કાર્યની સફળતાને લીધે આનંદથી તે ઝટઝટ તાંજેરીના મહેલમાં દાખલ થઇ.

નાયવંત સુખને માટે તાંજેરીએ મહેલને શણગાર્યો અને વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઇ વાજીની વાટ જોતી બેઠી. વાજી આવ્યો, આવ્યો શું પણ ધર્મથીએ ચલ્યો અને તાંજેરીના આમ્રદથી પ્રાતઃકાલ થતાં સુધી ત્યાંજ પડી રહ્યો.

અહા ! કામને જીતવો દુર્લભ છે. સુદર્શન રોક ! તમને ધન્ય છે કે અમયારાણીના આમ્રદને કે ધમ્મીને ગણકાર્યા સિવાય તમે કામને જીત્યો. અન્ય પ્રતિ નજર કરીએ તો કામ કેવો દુર્જય છે તે સમજી શકારો. ઈંદ્રે ગૌતમની સ્ત્રી અવસ્થાને ભોગતી, સોમે શર પત્નીમાં પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યો, પરાધરમ્મણિ મગ્ધીમારની યોજનગધાપર મોહ પામ્યા, અગસ્ત્યે રોહિણીની કન્ધા કરી, પાંડુ રાજા વિવશમાં મૃત્યુ જાણવા છતાં માદીમાં મોહ પામ્યા. આમ કામને મેટા મેટા મુનિવરો પણ જીતી શક્યા નથી. આવાં આવાં દૃષ્ટાંતો આપી કેટલાકો

પોતાનો બચાવ કરે છે પણ તે યોગ્ય નથી. વરં ક્લેવ્યં પુંસાં ન ચ પરકલત્રાભિગમને
ડાહ્યા અને ચતુર જનોએ-મોક્ષની એટલે શક્તિ સુખની ઇચ્છા રાખનારાઓએ નીતિધર્મને
વિસારવો ન. નોંધવો.

મનુષ્યો એમ માનતા હોય કે વિષયો ભોગવવાથી એટલે તૃપ્ત કરવાથી-તૃપ્તિથી ખૂટી
જાય છે તો તે માનીનતા યથાર્થ નથી. ભોગ ભોગવવાથી કે ભોગવ્યાં કરવાથી લાલસા
વૃદ્ધિ પામે છે, તે તો ત્યાગવાથીજ તળાય છે. અગ્નિવર્ણુ ને યજ્ઞાતિનાં અન્ય દષ્ટાંત જુઓ.
સ્ત્રીથી જરાએ દૂર જવાને તેને ગમતું નહોતું. વિષય એ મહા નાશતું મૂળ છે. ઇંદ્રના શરીરમાં
હજારો વ્રણ થયાં, રાવણ અને રાક્ષસોનો નાશ થયો, બ્રહ્માતું મસ્તક ગયું, કૃપાક્રીડક માર્યો
ગયો. એ બધું શું બતાવે છે ! આજની વિક્રમની વીશમી સદીમાં વિષય ભોગથી કેવી પાય-
માલી થઇ છે તે જુઓ. સ્ત્રી પુરુષનાં આયુષ્ય આછાં થયાં, બળ તેજ હડી ગયાં, પ્રજા
નમાલી ને નિસ્તેજ તેમજ વ્યાધિગ્રસ્ત થવા લાગી. ઇરિષ્ટતાલો ને દવાખાનાં માંદાથી ઉભરાઇ
જવા લાગ્યાં, ક્ષય રોગનો વધારો થયો. આ બધું બાહ્યાવસ્થાથીજ વિષય ભોગમાં પશુ-
વૃત્તિથી રચ્યાપચ્યા રહેવાતુંજ કૃષ્ણ કે બીજું કંઈ ? જેણે પોતાનું વીર્ય સાચવ્યું તેણે બધું
સાચવ્યું અને જેણે પોતાનું વીર્ય શુભાંધું તેણે બધુંએ શુભાંધું.

વાહ્યને તાંજેરીના મહેલમાં પડ્યું રહેવું તો ગમ્યું, પણ શું એ પાપનું રજ તાંજેરી,
અને વાહ્યને મળવાનું કે નહિ મળવાનું ? કરેલાં કર્મનું રજ મળે છેજ. કહાણ કમ્માણ
ન મોલ્લઅરિથ. પછી તે કૃષ્ણ તરત મળે કે અમુક મુદતે મળે, પણ કરેલાં કર્મો કૃષ્ણ આપ્યા
વિના રહેતાંજ નથી.

રાજદરબારમાં રાજને એકજ સ્ત્રી હોતી નથી. એક પત્ની હોય તો તો તેની ફિકર
પણ ધણીજ ઓછી થાય. શોક્યનું સાલ સ્ત્રીઓને અસહ્ય હોય છે. શોક્યનું કાંસલ કાંડવાને
શોક્યો બહુ સાવધ રહે છે. મહારાજ શિકારે ગયા છે છતાં તાંજેરીના મહેલમાં આંજો આ
થી ધામધુમ છે તે જાણવાની ઇચ્છા ચપજ પટરાણીને યઇ. ગુપ્ત રીતે તજવીજ કરતાં તેને
જાણ્યું કે તાંજેરીને ત્યાં તો વાહ્ય વજર પધાર્યા છે. પટરાણી વાહ્યની વંદાસરીને જાણતી
હોવાથી તેને બહુ નવાઇ લાગી. તે બોલી ઉઠી કે “વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ.”

મંદ મંદ સમીર વાતો હતો, ચંદ્રમા પોતાના સંગેમરમરના તખ્ત ઉપર વિરાજમાન
થયો હતો. માંડલિક રાંજની પેડે અધારામાં પ્રકાશતા તારાઓ ચંદ્રમાં જેવા સાર્વભૌમ રા-
જના તેજમાં અંબઈ ગયા હતા. મહેલ પાસેના નાના હોજમાંના સ્થિર પાણીમાં ચંદ્રનું
પ્રતિબિંબ રમણીય દેખાતું હતું. મહેલના ઝરખા રૂપા જેવા ચળકતા હતા. કાંગરા અને કળશ
ઝગઝગ મધ રહ્યા હતા. સંધ્યું ચુપાચુપ ને શાંત હતું. શહેર નિદ્રાવશ હતું.

આ શાંત રાત્રિમાં અચાનક મહારાજ ભવાનંદી તાંજેરીના મહેલમાં આવી પહોંચ્યો.
પટરાણીએ એક સાંઘણી સ્વાર સાથે પત્ર લખી મહારાજ નંદીને બોલાવ્યો હતો. તેણે તાંજેરીની
અને વાહ્યની નીતિબ્રહ્મતા નજરોનજર દેખાડી આપી ને શોક્યને થતા હર્ષની પ્રાપ્તિ કરી.

ઝેર આંખમાં છે. આવી છુટ કોઇ એકલ ડોકલ સાંખી શકે નહિ તો આ ભવાનંદી
જેવો નૃપ ચક્રચૂડામણિ કેવી રીતે સાંખી શકે ? આ વખતનો કોષ ને ધર્મ્યા નાશકારકજ
હોય છે. નંદીને રેગરે ઝેર વ્યાપી ગયું. આ વખતે કશો ઉપદેશ યાદ આવતો નથી કે
કામ પણ આવતો નથી. નિશ્ચિત માર્ગવાળો ભરથરી જેવોજ શાંત સતોષી માણસ આવી

વખતે સંસાર છોડી ત્યાગી જની મન પશુ આ નંદી મહારાજ કંઈ નિવૃત્તિ, માર્ગવાળો નહોતો. તરતજ તેણે ધનુષ્ય આણી હાથમાં લીધું ને પશુક ડેક કાન મુઘી ખેંચી એવા જ્ઞે-
રથી બારીએથી એક બાણ વાજ્યને અને એક બાણ તાંબેરીને માર્યું કે બંનેનાં શોએ વર્ષ
પૂરું થઈ ગયાં.

પ્રકરણ ૨ જી.

તપસ્વિનીનો ઉપદેશ.

કોઈ પણ જીવની હત્યા ન કરવી.

બધાનંદી મહારાજ તાંબેરી અને વાજ્યનો વધ કરી પાછા શિકારે જંગલમાં જતા
રહ્યા. પોતાની હાથણીમાં તેઓએ માતે વ્યસન એવી શકાય એવી ગોઠવણ ગ્રાપી હતી.

દુતં ચ માંસં ચ સુરાં ચ વેદયા ।

પાપદ્વિં ચૌર્યં પરદાર સેવા ॥

एतानि सप्तानि व्यसनानि लोके ।

घोरातिघोरं नरकं नयन्ति ॥

એ મહારાજનાં કાળાં કમોતું કેટલુંક વર્ષન આપવું? બન્ન જીવો તેના દહાંત પરથી
કંઈક બોધ મેળવે, સફળોધ મેળવે એવા શુભ હેતુથી આજના જમાનાને જાણવા જેવી તેની
કેટલીક વૃત્તિનું વિશેષ દિગ્દર્શન અડી કરાવ્યું છે ને કેટલીક વૃત્તિનો માત્ર ઇસારો કરી તે
વાત પડતી મૂકી છે.

વસંતઋતુ ખેરી ચુકી હતી. જાડને નવાં કુંપળો આવી લાગ્યાં હતાં. કોપલ પંચમસુર
ડિયારી રહી હતી. આસ મંજરીપરથી આવતો સમીર તાપથી તમ થયેલા જનસમૂહને હંડક
આપતો હતો. પુષ્પરસ પાનથી જમરટુંદ મત જની ગુંજારવ કરી રહ્યું હતું. નાના પ્રધા-
નનાં પક્ષીઓ મધુર ગાન કરી રહ્યાં હતાં. બાતબાતની વેલીઓ વિરહણી સ્ત્રીની માફક
પતિરૂપી પ્રયોને વગગી પડી હતી. નાના પ્રધાનની વનસ્પતિ માણેક્યોક્તીની લક્ષ્મીની પેઠે
પોતાની ઉચ્ચ દયાનો વૈભવ પ્રગટ કરી રહી હતી. એ સમે એક તજુરૂપી મહેલમાં એક
કન્યા મોટા આરસા સામે ઉભી રહી પોતાનું શરીર નિદાગતી હતી. બાસ્થાવરયાને હાકી
તેના દેહમાં તારણે પોતાનું રાજ રચાવી દીધું હતું, કાળા કેશ-ગુચ્ચા વગરના પણ વેણી
સરખા યાગેલા કેશ, તદન ચંદ્ર જેવું શ્વેત તો નહિ પણ ચંદ્રમાના કાળા હાથને જરા જરા
દેખાડતું મુખ, અદ્ભૂતના ચંદ્ર જેવું અર્ધચંદ્રાક કપાળ, બરેલા ગાલ, દીપની સગ જેવું નાક,
પાસા ત્રિખ દળ જેવા દોહ, ક્યોત જેવી કોટ, કંડુક જેવા વક્ત્રચળના અસ્પર્શ્ય અંગે,
વગેરે વગેરે શરીરના બાગો જોઈ તેણે પોતાની બાસ્થાવરયામાં કેટલો બધો ફેરફાર થઈ
ગયો છે તે જોઈ લીધું. વસંતઋતુમાં ખોલી નીકળના સદિ સૌંદર્યની પેઠે તેના શરીરની
કાંતિ ખોલી નીકળી હતી. તારણે તેના શરીરમાં તનમનાટ મચાવી મૂક્યો હતો. પકાતીને
લગ્નવતું પોતાનું મુખકમળ, કુંદળા સમાન દંતપદ્મિ, મૃગને લગ્નવનારો નેત્ર, વાંછી બકડી
અને કમલા સુપ્તમી દેહકાંતિને વારંવાર નિદાગતીને તે અરીસામાં જોયાં કરતી હતી. તેવામાં

આશ્રમજીની મુખમાં લઈ એકલી કાચલડીનો ટુકડો સાંભળતાં તેને પોતાના ધારી રાખેલા પ્રાણનાથનું સ્મરણ થયું.

વાંચનાર ! હવે તમને સમજશે કે ભવાનંદી મહારાજ કોઈ કન્યકાને ક્યાંયથી પોતાની શિકારની છાવણીમાં પોતાના મોજશોખ માટે ઉપાડી લાવ્યા હતા. પણ તે તેમની સાથે કંઈ વાતચીત કરે તે પહેલાં તો એક કુટણી, કોઈ બીજી યુવતીના ખખર આપી ગઈ તેથી તેઓ શિકારને બંદાને તે યુવતીના આશ્રમ તરફ એક નાનો તથુ લઈ ઉપડી ગયા હતા.

આવા નરકગામી નરપશુને આપણે શું કહેવું ? શું આવી રીતે વર્તવું એ તુપનો ધર્મ છે ? રાજા કાળનું દારણ છે એ વાત તથા તેઓ કે દેશમાંના મોટા માણસો જે રીતે વર્તશે તે રીતે બીજાઓ વર્તશે એ વાત રાજાઓ કે મોટા માણસો બૂલી જાય તો એ પણ એક દુર્ભાગ્યજન સમજવું ને ?

યદદાચરતિ શ્રેષ્ઠઃ તત્તદેવેતરેજના :

સયત્પમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥

આપણે રાજાની આવા આવા જીવનની તથા રૂઢતને, સગાં કુટુંબીઓને, નિરપરાધીઓને અને ધર્મચુક્રઓને કરેલી બીજી રંજડાની કથાને પકડી મૂકી તે જે તરફ ગયો છે તે તરફ જઈ તે શું કરવા ત્યાં ગયો છે ને તેનું શું પરિણામ આવે છે તે જોઈએ.

! આત્માવસ્થામાં રાજાને પરિચિત મોહના નામની કન્યા નાની વયમાં વિધવા થતાં ધાર્મિકચિત્તિની એ વિધવાને વૈરાગ્ય થતિ જાત્ર થયેલી. વિધવાઓ માટે એ રસ્તા છે. ધાર્મિકજીવન ગાળી વૈધવ્યત્રત પાળવું અથવા પુનર્લગ્ન કરી ક્ષણિક સુખ મોગવવું. પહેલો રસ્તો ઉત્તમ છે ને ઉચ્ચ વર્ણની આર્ય વિધવાઓ એ રસ્તોજ ગ્રહણ કરે છે. ઉચ્ચ વર્ણમાં પુનર્લગ્નની ભાવના પ્રચલિત હોય એવું જણાવતું નથી. પુરૂષો પણ પોતાની સ્ત્રી મરી જાય તો ફરીથી ન પરણે તો એ વધારે સાફ છે. સ્ત્રીના પુનર્લગ્નની તરફેણમાં ઉચ્ચ વર્ણ ઉતરે એ તો અસંભવિત જણાય છે ને ઉચ્ચવર્ણની જ્ઞાતિઓ એવા દર્શાવ કરે તે પણ યોગ્ય નથી. પરંતુ બળાત્કારે વૈધવ્ય પળાવવું અને દુરાચાર સેવવા છઠ્ઠ બાળહત્યાદિ પાપ વહોરવા કરતાં કોઈ એવી વિધવાઓ પુનર્લગ્ન કરી લે તો તેમાં પુણ્ય પાપનો સરવાળો કરતાં-સારાંમાહતિ વિચાર કરતાં મેંન એ વાતને ધિક્કારતું નથી એમ જે એક પક્ષ કહે છે તે વાત દેશકાળ જોતાં વિચારવા જેવી છે. બાકી તો જ્ઞાતિઓ પુનર્લગ્નની છુટ આપે એમ ધમ્મજીવું એ તો ઉચ્ચ વર્ણના મોટા પક્ષને ઇષ્ટ જણાવતું નથી.

વિધવા થતાં મોહનાનો સંસાર ઉપરથી મોહ ઉતરી ગયો. ધાર્મિક સંસ્કારો જાત્ર થયા. તે કાળે તે સતી થઈ શકત પણ આત્માનું વિશેષ એવ સાધેવા અને જગતનું કલ્યાણ કરવાની પ્રતિધી તેણે તેમ કર્યું નહિ. સુવાવસ્થામાં આ સંસાર સંસારનો ત્યાગ કરી બ્રહ્મચર્ય મેંત ધારણ કરી તે એક જગલનાં મુખમાં આગળ નાનો આશ્રમ આપી અંતોષો, દીનજનો અને થાક્યા પાક્યા કે બૂલા પડેલા સુસાધરોની સેવા કરવા લાગી.

સર્વ શૃંગાર, સ્વાદિષ્ટ મોજન અને સાંસારિક વિક્રિયા એ સર્વેનો મોહનાએ ત્યાગ કર્યો હતો. સુવાવસ્થામાં માત્ર દીનજનોના કલ્યાણના પ્રયત્નમાં ને ભગવત ભજનમાં લીન થયેલી આ તપસ્વિની અનાથ બચ્ચાઓને એકલાં કરી તેમને શિક્ષણ આપતી નિર્ભયતાથી નિર્જન વનમાં રહેતી હતી. શાંત રસ સિવાય કે કષ્ટજીવન સિવાય બીજા રસોને એ સ્થાનમાં સ્થાન મળ્યું નહોતું. જીવેને અભયદાન દેનારી આ તપસ્વિનીના આશ્રમ પાસે મૃત્યુ પક્ષીઓ પણ મથાડ્યા આરામ લેતાં હતાં.

કોઈ પણ જીવને હણીશો માં, હણીશો તો દણીયું પડશે, છેદશો તો છેદાયું પડશે, બેઢશો તો બેઢાયું પડશે. સૌ જીવને શાતા વઢાલી છે, અશાતા અગખામણી છે. સૌ જીવને સુખ વઢાલું છે, દુઃખ અગખામણું છે માટે સૌને સુખ ઉપજે એમ કરો. એવો તેણે જે ઉપદેશ સાંભળ્યો હતો તે ઉપદેશ એ સૌને આપતી હતી.*

આવી પવિત્ર તપસ્વિનીની યુવાવસ્થાની વાત મહારાજ બવાન'દીને અને કુરણીએ નાંખેલી તેથી રાજ એ આશ્રમ તરફ ગયો હતો.

* કોઈ પણ જીવની દિસા ન કરવી એવું ફરમાન સૌ ધર્મમાં છે. જૈન, બૌદ્ધ અને હિંદુ ધર્મમાં તો એ ફરમાન છે પણ ખ્રિસ્તી, મુસલમાન અને પારસી લોકોના ધર્મ પુસ્તકોમાં પણ એવાં ફરમાનો છે.

ખ્રિસ્તી ધર્મના બાઇબલમાં લખ્યું છે કે Thou shalt not kill તું કોઈ પણ જીવની હત્યા કરીશ માં. વળી તેના ૧ લા જેનીસીસમાં લખ્યું છે કે:—

Behold, I have given you every herb bearing seed which is upon the face of all the earth, and every tree in the which is the fruit of a tree yielding seed, to you it shall be for meat. (Gen. 1,24)

“પૃથ્વી ઉપર મેં જે વનસ્પતિ તથા ફળ આપ્યાં છે તે તું તારા ખોરાક તરીકે ઉપયોગમાં લેજે.”

મુસલમાન ધર્મના કુરાને શરીફમાં સરા અનઆમ—આપત ૧૪૨ માં ખોદાતાલાએ ફરમાવ્યું છે કે:

“વમિનલ અનઆમે હમલ્લતુ વધર્થા કુશુભિમારજક કુમુદલા હો” ખોદાતાલાએ મોપમાં જનાવરો બાર ઉપાડવા સરળત્યાં છે અને ખાવા માટે બાજી, પાક્કો ને ધાન્ય નીપજાવ્યું છે તે ખાઓ.

હજરતઅલી સાહેબે કહ્યું છે કે: “ફલાતજ અઘ્યુત્તન કુમ મકાઅરલ હયવાનાત” તું પણ પક્ષીની ક્યાર તારા પેટમાં કરીશ નહિ.

જરયેસ્ત નામામાં લખ્યું છે કે “જકુરાતન નીયારદક્ષ કુદરેહ, નમ્વાંગુસ ફદા કે બાસદ બરેહ” મોટાં ઘરડાં કે બચ્ચાં જેવાં જનાવર કે જીવતાં પ્રાણીને મારવાની સાધે મનાઈ છે. વળી જમીઆદયસ્તના ૫૮ મા બાબમાં લખ્યું છે કે:—

એક જીવતાં પ્રાણીનાં તોપ્પમ અથવા ઈંડાને નુકસાન કરનાર તે હોરમજદ (પ્રભુ) ની વિરુદ્ધનો અને આહેરમન (સેતાન) ની તરફનો છે.

મોસ ખાવાથી શરીરની આરોગ્યતાને કેટલું બધું નુકસાન થાય તે અને કેવા કેવા નવા નવા રોગો શરીરમાં દાખલ થાય છે ને જુદી જગરે છે તે વિષે લ'ડનના ૧૩ વિદ્વાન દાકતરોએ જાણવેશે અભિપ્રાય મુંઝાઈ જીવદયા પ્રસારક મંડળે પ્રકટ કરેલ છે તે તથા એ મંડળની ખીજ જુકો તથા ઈન્ડાંડ, યુરોપ, અમેરિકાની વેજેરીયન સોસાયટીનાં પુસ્તકો ને ન્યુસપેપરો કે માસિકો વાંચવાથી સમજશે.

આપણો જીવ જેનો આપણને વઢાલો છે તેજોજ સૌ જીવને પોતાનો જીવ વઢાલો છે એ વાત એક બાજુએ રાખી ચરીરને લાભલાભ રોમાં છે, તંદુરસ્તીને વધારે લાભ હતાં માંસાદાર છે કે વનસ્પતિનો આદાર છે તેનો નિષ્પક્ષપાતબંધ વિચાર કરનારને સત્ય થું છે તે સમજશે.

કાવ્ય કુંજ.

થવા ના દે અસર મન પર.

મહયો તવ પત્ર વાચીને,	જણાવુ છું ખરી રીતે ;	
સ્વયં નિજ પ્રલસ દષ્ટિથી,	થવા ના દે અસર મન પર.	૧
શુભાશુભ કલ્પના ખોટી,	જરા ના બાર ધર ત્હેનો,	
જગત કહેણી ઘણી જૂઠી,	થવા ના દે અસર મન પર.	૨
ઘણા મન કલ્પના ચોગે,	થતાં દુઃખો નહીં તે તું :	
ખની સાક્ષી સકલ જગનો,	થવા ના દે અસર મન પર.	૩
દ્રવે ના તું ખળે ના તું,	નહીં છેદાય ક્યારે તું ;	
સ્વભાવે ધર્મ માનીને,	થવા ના દે અસર મન પર.	૪
અભિપ્રાયે ન મુઝાવુ,	જગતમાં જાનિત સહુ માની ;	
સ્વયં શુદ્ધાત્મમય બોધી,	થવા ના દે અસર મન પર.	૫
અરે મુઝાય શા માટે,	અસર તે નહિ થતું ક્યારે,	
ધરી નિશ્ચય ખરો એવો,	થવા ના દે અસર મન પર.	૬
ટળે જાનિત મળે શાન્તિ,	રહે ના દુઃખના બાકા,	
બુદ્ધચિંતિ ધર્મ સેવ્યાથી,	સદા આનન્દમય પોતે.	૭

હૈયાનાં વ્હાલ.

હું તો આપુ આપુ ને ખૂટી જાય રે,
 મહારા હૈયાના વ્હાલ !
 જોયા ત્હેવા મહે જાણ્યાં :
 હૈયાના જીવન માણ્યાં ;
 એવા રસીયાને ભૂલ્યા તે શે જાય રે
 મહારા હૈયાનાં વ્હાલ !
 સુમને મકરદ વમે છે ;
 ભૂજો એને ય ચૂમે છે,
 એ પણ હોયે તેટલા દહ રે છે રે
 એવા હૈયાનાં વ્હાલ !
 ચાહ્યાં મહે પૂરેપૂરાં :
 લાગ્યાં એ તો ય અધુરા ;
 કોને વ્હાલના યે સાગર તે કહ્ય હોય ? રે
 અહા ! હૈયાના વ્હાલ !

અમારા દેશના વીરા.

સદા હોટેલ વિષે જાણું, ગમે તેવુંજ ત્યાં ખાણું;
 ઘટે છે એ ખર્ચ એવું, અમારા દેશનાં વીરા ? ૧
 નથી કંઈ ધર્મમાં શ્રદ્ધા, અહોનીચ જુકના ધધા,
 અરે ધધાજ એ અંધા, અમારા દેશના વીરા. ૨
 નથી કંઈ દ્રેષમાં કાચું, કુસંધે ના જરા પાછું,
 અરે શું નાણું એ સાચું, અમારા દેશના વીરા ? ૩
 ગરીબોનું કંઈ કહેવું, જરા ના ધ્યાનમાં લેવું;
 ઘટે નહિ આપને એવું, અમારા દેશના વીરા ? ૪
 ભલે હો રંક કે રાયા, સ્વભૂમિમાંજ એ જાયા;
 જરા ના રાખવી માયા, અમારા દેશના વીરા ? ૫
 નહી પાછું દેશની દાએ, ક્યું નહિ ધર્મને દાજે;
 અરે શું એ વળી દાજે, અમારા દેશના વીરા ? ૬
 જુઓ જ્યાં ત્યાં બધે ટંટા, કિડવા દારૂના બટા;
 અરે છેક આમ શું વટયા, અમારા દેશના વીરા. ૭
 હજારો દુર્બસન રાખી, થવું છે અંતમાં ખાખી;
 કહું શું દુષ્ટાં બાપી, અમારા દેશના વીરા. ૮
 અમારો દેશ અમારો છે, અમારો દેશ પ્યારો છે;
 અને વળી ધર્મ પ્યારો છે, અમારા દેશના વીરા. ૯

હરિભદિર.

હરીલાલ—જાની.

પ્રેમના પરિમલ.

(અંક ૩ જાતા પૃષ્ઠ ૬૩ થી ચાલુ.)

પ્રકરણ ૪ થું.

સમ્રાટીની કુલ શય્યા.

નવ પક્ષવ નવ પરિણિત યુગલો !

રસ જરણામાં રસ બસ થારો !

ચંદ્ર દર્શને—ચંદ્ર રંગનીયે !

કુલ શય્યા પાસે !

પાદરાકર.

ગુલઝારના આ અતિવ દુખની સર્વસ્વ કારણબુત-પોતેજ થઈ? પોતાના પ્રાણસખાને
 જન્મભર દુઃખસાગરમાં ધકેલી ચુકનાર પોતેજ બની—પ્રીષ મિત્રના સુખને લુંટી લેનાર પો-
 તેજ બની, આ વિચારે ગુલનારે કેટલાયે અવિરલ અત્રુ ડાળ્યાં, પ્રાણ-છવન ! પ્રાણીશરના
 વિયોગે હવે અલ્પકારો શા કામના ? એ વિચારે તેજ પોતાના અંગપરના સપગા અલ્પકારો

ફેડી દીધા, કપડાં ફાડી નાંખ્યાં અને માથાના સુન્દર બાલ તોડી નાંખ્યા! છેવટે દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખી મુઝાં ખાધ જમીનપર નિઃશ્વેષ પડી. હાય! શુલનાર! શા માટે તે રાજકુટુંબમાં જન્મી? ગરીબ કુટુંબમાં જન્મી હોત તો કેવી ખુશીથી તે પોતાના પ્રાણેશ્વરને પરણી શકત? કેવાં આનંદમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરી શકત? હમેશાં ચરસપરસ અદ્વિતિય-દિવ્ય સુખમાં આપત-લેત? આ ક્ષણજીવ સંસારમાં પોતાનું આયુષ્ય કેવા આનંદમાં-કેવા વિનોદમાં ગાળી શકત? શા માટે તે સુન્દર થઈ! શા માટે તેને આ અતુલ સૌંદર્ય વિધિએ આપ્યું? શા માટે આ વિશ્વ વિજયી-વિમળ સૌંદર્યની જાતે ભોક્તા બની? નહિ તો શાહાજહાન બાદશાહ શા માટે તેને પરણવા લલચાત? સુખેથી કુરૂપ બની પોતાના જીવિતેશ્વરને પરણી શકત? જે રૂપ અને ઐશ્વર્યથી તે મગર બનતી તેજ રૂપ-ઐશ્વર્ય હમણાં તેને ઝેર જેવાં લાગવા માંડ્યાં. શું પોતે શુલને ન પરણી શકે? શા માટે દિલ્લીશ્વરને પરણું? ન પરણે તો? હા! ત્યાં પણ તેને નિરાશાજ નળાઈ. દિલ્લીશ્વરને પરણતાં-પોતાના હૃદયેશ્વર શુલજીરને પરણે તો તો થઈ જ સુખ્યું, પછી શાહ તેના માતા-પિતાને આશ્વર્જ્યમાંથી કોઈનું પણ કોડું સલામત રહેવા દે ખરા કે? પોતાના વિરાજ મહાલયને એક ઠાંકરો પણ તેની જગ્યાએ રહેવા દે ખરા કે? ના! ના! સર્વથા નહિજ. અરે! એટલુંજ નહિ પણ પોતાને ત્રીભૂવનમાંથી શોધી કઢાડી પોતાની સાથે જોર જીલ્લમથી પરણ્યા વિના પણ શાહ નજ રહે! અરે! તો પણ પોતાના બાલ્યકાળને પરણવા શુલ તૈયાર થઈ. બન્ને ગમે તે થાવ! ગમે તેટલાં સંકટ જીરે! ગમે તે કષ્ટ પોતાનાં માતાપિતાને પડે! પણ શા માટે હું શુલની ન થાઉં? પણ હાય! ક્યાં છે? ક્યાં છે? પોતાનો પ્રાણેશ્વર? ક્યાં પોતાનો જીવિતેશ્વર? ક્યાં છે તે શુલનો શુલજીર? કોઈ તે પ્રણયભર-સ્મીતભર-ઉલ્લાસપૂર્ણ મુખકમળ પુનઃ ખતાવે? ના! ના! અત્યારે તો તે પ્રેમીજન-પ્રેમના અટપટા માર્ગને પનાસી ક્યારનોએ. ક્યાંની ક્યાંથી નીકળી ગયો હશે? પુનઃ તે દ્રષ્ટિગોચર પણ શાનો થાય? નિરાશાજ પોતાના જીવનસખાને સુખી કરવા તે બેગમપદ છોડી દેવા-જંગલમાં વસવાના તરંગો કરવા લાગી. અત્યારે તેની નજરમાં પ્રેમ વિનાના રાજ્ય મહેલ કરતાં પ્રેમથી ઉભરાઈ જતી કુંપડી વધુ મીઠી લાગવા માંડી. પ્રેમ વિનાનાં વિલાસ વૈભવ, દાસ-દાસીઓ, મેવા. મીઠાઈઓ ને સામાન્ય કરતાં પ્રેમ ઝરતા શુલજીરનો સહવાસ તેને વધુ આનંદકારક જણાવા લાગ્યો. ઓ પ્રેમ! ત્હારી આંખમાં વૈભવ વિલાસો કરતાં ફફારીની કીમત લક્ષાવધી ઘણી વધે છે. ત્હારા ભક્તો પ્રેમને ખાતર ત્રીભૂવનનાં રાજ્યને, સૌંદર્યભર સુન્દરીઓને, માનાપમાનને, વૈભવ વિલાસને, મેવા મીઠાઈઓને અરે! સાક્ષાત સર્ગને પણ ઠોકરે મારતાં વિલંબ લગાડતા નથી. શુલની પણ અત્યારે આજ દશા છે. તે પોતાના પ્રીયતમને સુખી કરવા અત્યારે ગમે તે કરવા તૈયાર છે. પણ વ્યર્થ! ઓ ખિયારી શુલનાર! શા માટે નાહક વલખાં મારે છે? ત્હારો પ્રીયતમ કોટવાવધિ પ્રયત્નોએ પણ તને દ્રષ્ટિએ પડવાનો નથીજ! ક્યાં છે? ત્હારો શુલજીર? જા દિલ્લીશ્વરના વૈભવજ. ભર્યા જનનખાનામાં જા! ને શાહજહાન બાદશાહની-અરે સમગ્ર ભારતવર્ષની સમ્રાટી થા! શહેનશાહે હિંદની હૃદયેશ્વરી થા! “ખિયારી શુલનાર” મટી-“બેગમ શુલનાર”. થા! ખિયારા શુલજીરને પોતાનું ફેડી લેવા દે! તેને તેના પ્રારબ્ધને સોંપી દે! ને તું ત્હારા હૃદય થતા પ્રારબ્ધને તાબે થા! . . .

. શુલનારે ધડકતી છાતીએ ને છલકાતી આંખોએ, ફક્ત પોતાના માતૃ પિતૃ પ્રેમને ખાતરજ, તેમની આરાને તાબે થવાને ખાતરજ, તેમની સહીસલામતીને ખાતરજ, દિલ્લીશ્વરની

એમમ યવા સાર પોતાનું' પિતૃગૃહ છોડ્યું. પોતે જે ભાગ્યશાળી (?) પદપર આરૂઢ થનાર છે તે પદ મુખપ્રદ યવા સારૂ મંગલાશિર્વાદ દેવા પોતાનો પ્રાણુસખા હૃદયનો મિત્ર હાજર નથી એ બોધ તેને બહુ લાગ્યું. અને બહિઃ ગુલઝાર આત્મારે હાજર હોત તો તેના હૃદયની શી દશા હોત? આત્મારે તેની શી દશા દશે? એ વિચાર તેની સ્મૃતિ સૃષ્ટિમાં આવ્યાથી તે મોટાથી રોષ પડી. ગુલઝાર! ગુલનારનું પ્રેમજન હૃદય છુવન! પોતાને પ્રાપ્ત થનાર બહુ મધ્ય રત્ન, સમ્રાટશીપદ રૂપી રત્ન કરતાં પણ વધુ મૂલ્યવાન રત્ન હતું! એમ ગુલનારના હૃદયને હવે પ્રતીતિ થઇ. પણ હાથ! ગુલઝાર તું ક્યાં છે? સમ્રાટશીપદને લાત મારી બિચારી ગુલનાર ત્હારી મહયરી થવાને વલખાં મારે છે! પણ બધે.

નિષ્કપટ, સાદો, બોળા, અલ્પક બાલિકા ગુલનારને-નું એમમ યદશિ એ વિચારે જે આનંદ યતો હતો, તેને ઠેકણે હવે વિપાદ, ચિંતા ને બ્યાકુળતા આવોને બેઠાં હતાં. દિલ્લી-શરના જનાનખાનામાં તેણે પ્રવેશ કર્યો તે વખતે તેના મનોરાજ્યમાં કેટલી બધી તરંગ લહ-રિઓ ઉઠી સમાઈ જતી હતી. બાવિ હૃદયના વિચારોની સાથેજ ગુલઝારનો તે અનુપૂર્ણ સ્પર્શ તે ગુલનારના સ્મરણમાં આવતાંજ તેનું વદન શીકું પડી જતું. ધીમે ધીમે સમગ્ર ભારતવર્ષના સમ્રાટ સાથેના તેના વિવાહ સમારંભના અર્પણ ઠાકમાકમાં તેનું મન ગુંથાવા લાગ્યું ને આસ્તે આસ્તે વિવાદપૂર્ણ વાતાં તેના હૃદયપટ પરથી જરા જરા ખસતી ચાલી. પોતે આ બધા વિલાસ, વૈભવ, રાજમહાલ ને બાદશાહ ખૂદની માલીક બનશે એ વિચારે તેને આનંદ યવા લાગ્યો, પણ બીજીજ પજે પોતાનો પ્રાણુથી પણ પ્રીય ગુલઝાર? હાથ! તેના વિના તો બધું શીકુંજ તો? ક્યાં તે રૂપરાશી, પ્રણયી, તરણ ગુલઝાર? અને ક્યાં જુદો યવા આવેલો મરણોન્મુખ રાહ? ક્યાં નમ્ર, સદ્ગુણશાળી, પ્રેમાળ, પ્રાણેશ્વર ગુલઝાર ને ક્યાં તુંડમીજીજી, વિપય લાલસુ, કપટી દિલ્લીશર! પણ બિચારી ગુલને કંઈજ સમજણ પાતી નથી? ક્યું સાર ને ક્યું નરમું? તેને સ્પષ્ટ રીતે જુદું પાડી શકતી નથી. અરેરે!

ગલનાર! તેને પોતાના હૃદયમાં યતો આનંદ વા દિલગીરીના ભાવની પણ ક્યાં

૧! ઓ ગરીબ મુખ! આ છળ પ્રપંચના આગારરૂપ દિલ્લીશરનું જનાનખાનું,

૧૫ બાલિકાને નિવસવા યોગ્ય નથી હોં! પણ કંઈ નહિ. " પ્રભુ

કુશળ પુછ્યું. તેના પરથી ઓવારણું લીધું, તેના માથા પર થોડું મીઠું ફેરવી આતસ પર નાખ્યું અને તેની સલામતી માટે તેને ઉત્તમ 'શિરાઝી' મધનો એક સુવર્ણ પ્યાલો લંડી આપ્યો. દાસીઓ પવન નાંખતા લાગી અને એક બાંદીએ તેના મ્હોં આગળ રત્નજડિત હુકો આણી મુક્યો કે જેની તંબાકુના વાસથી મગજ તરબતર બની જતું હતું. એક સુંદર તાંબુલ-શિરાઝીપર-ખવરાવી તેને એક મોહક સુવાસીત ફુલહાર પહેરાવી, રોશનઆરા તેના સામે ઉભી રહી. સ્વાગતનો આ અપ્રતિમ અને ઠાઠમાઠવાળો ઠાઠ નેંધ ગુલનાર મુખ બની રહી.

રાત્રીની શાહી મીઠાસ-નાચમુજરા-ને અન્ય વિધી સંપૂર્ણ થવા બાદ જહાનઆરા બેગમને પાસેના ચાંદની દરવાજામાં ચઢીને, એક બીજા લબ્ય મહાલયમાં લઇ ગઇ. આ મહાલયમાં ખારણામાં પેસતાંજ પુષ્પ, પુષ્પ ને પુષ્પ સિવાય કંઈ નજરેજ આવતું નહતું. મોગરો, ગુલાબ, જુદાં, બીજાં, દાવદી, ગુલશાખો વિગેરે અનેક જાતિના પુષ્પોથી ખારીઓ, ખારણાં, બેઠકો ને ખલજો સુદાંત મઢી લેવામાં આવ્યાં હતાં. ચાલવાના ગાલિયા-પલંગની ચાંદરો, પુરશીઓનાં સુખાસનો ને બધાં પગે અમર પીઠ મુકે ત્યાં પુષ્પોજ સીંચી દેવામાં આવ્યાં હતાં. દિવાનખાનાની સિડી પુષ્પોથી જાણે ઉભરાઇ જતી એક વેલીજ ન હોય તેમ લાગતી હતી. એ સીડી ઉપર ચઢીને એક સુંદર સંજેમરમરી હમ્મતલ-અગાશી પર જવાતું હતું. આ અગાશીમાં આરામની અનેક સગવડો કરવામાં આવી હતી. પુષ્પોનાં વિવિધ સુખાસનો ત્યાં અધિવેશિત હતાં. ચંદ્ર પોતાની સર્વે કળાઓ સહિત ત્યાં સંપૂર્ણ ઠાઠમાં પોતાના અગણિત પરિચારક, તારલાઓ સહવર્તમાન ત્યાં પ્રકાશી રહ્યો હતો. મદમદ સિતળ, સુવાસિત વાયું લહરિઓ પણ દિલીશ્વર જેવાના પુષ્પ રાશીમાંથી નિરંકુશ રીત્યા સુવાસતું હરણુ કરીને-તે પુષ્પમલિકાઓ સાથે ફિડા કરી રહી હતી. અંગને ઠંડક આપવાં સાથે મનોદર લાગે તેવો દિપપ્રકાશ, ચંદ્ર તેજને શીકો પાડવા મથી રહ્યો હતો. વિવિધ વાદ્યો અંગતવામાં કુશળ નર્તિકાઓ અદ્ભૂત વસ્ત્રાલંકારમાં મહાઇ-બેગમના નેત્રના માત્ર ઇશારા અર્થેજ ખોટી થઇ રહેલી હતી. સુવર્ણના પુગચાઓમાં રત્નજડિત ખરણિઓ મધુર, "શિરાઝી" થી છલાછલ ભરાઈ રહેલી છે, એમ તે પારદર્શક હોવાથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું અને તેમાં તેના સોખમી પ્યાલાંઓ પણ સાથે કુંડળાં વાળી બેઠાં હતાં. ઉત્તમોત્તમ તંબાકુથી ભરેલો બહુમૂલ્ય હુકો પણ-નાંગ પોતાનું શરીર સકેલી બેઠો હોય તેમ પોતાની નળા-ફણા પ્રસારી બેઠો હતો, જેનું મુખ પકડી એક બાંદી, બેગમના મુખમાં તે આપવાં તેની આગાની રાહ જોતી ઉભી હતી.

બાદશાહના આવાગમનની વાટ જોતી સધળી દાસીઓ-અને પહેરેગીર, મુંગી પણ તુફ-સ્તાની સુંદર બાંદીઓ, સદૃ સમારી ત્યાં ઉભી હતી. બેગમ સાહેબને લઇ-શાહજાદા રોશન ત્યાં દાખલ થઇ કે તુર્તજ આ કોમળ-ફેજ પોતાનાં શસ્ત્ર નમાવી તેમને માન આપ્યું. એક સુખાસનપર બેગમ બેઠી અને રોશન સામેની સતુષ્પદ-પીડીકાપર અધિષ્ઠિત થઇ, ને અતિશય નમ્રતાથી-પોતાનો કમળના દડા જેવો સદૃ સુકોમળ હાથ લંબાવી-અંગુલી નિર્દેશથી તે મહાલ બતાવતાં બોલી:-"આ મહાલ બેગમ સાહેબાનો છે." અને જરાક ધ્રુજ. પણ પોતાના આવાસનું નિરીક્ષણ કરવામાં તલ્લિન બની ગયેલી શલે તે ન જોયું. આ અતુલ રૂપ-રાશિ બેગમ પોતાના નિવાસનું નિરીક્ષણ કરવામાં મુથાઈ ગઇ હોઇને જરાક વિસ્મય.

તાથી તાળી પાડી દેતાંજ સર્વ સંગીત પરિચારીકાઓ, ગાવા બળવવામાં ચક્રચુર બની ગઈ. સંગીત લહરીઓના આવિર્ભાવના મધુર કલરવ શ્રવણ પથપર આવતાંજ, બેગમ પોતાની તંદ્રામાંથી જાગૃત બની, ત્યાં તો શહેનશાહે આલમની આવતી સ્વારી-નેકી પોકારનારાઓએ જાહેર કરી, કે તુર્તજ શાહજાદી બોલી—

“બેગમ સાહેબા! રત્ન છે હવે?”

“પધારો શાહજાદી!” પોતાનું ઝુલ્ફનાળું નાચુક સર ઝુકાવતાં-વિકસીત નેત્રે શુભ નાર બોલી: “વળી કોઈ કોઈ વાર શાહજાદી સાહેબા-ગરીબ શુભને પોતાની સુલાકાતનું માન આપ્યાં કરશેજ.”

“બહુજ ખુશીથી-સુલતાના!” એટલું બોલી તે અભિમાની શાહજાદી-માથુ નમાવી એક મધુરો હોઠકા કરી-અદેખાઈ ભરી નજરે ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને શુભનાર ભાવિ આશા તરંગોમાં ઝુલતી શાહના આગમનની રાહ જોવા લાગી.

આજ સમ્રાટની કુલ શય્યા હતી—આજ આ રાજવંશી જોડલાની ચંદ્ર દર્શનની “Honey-moon” રાત્રી છે.

તુર્તજ આખા ભારતવર્ષને ધ્રુમંવનાર, કોંધી પણ દયાળુ-શહેનશાહ શાહાંજહાન આ પુષ્પમંડપમાં-દાખલ થયો. ઉચી ઢાકાની શરખતી-અદુભૂત્ય મલમલનો એક ઝંખો તેણે ધારણ કર્યો હતો. સુલાખી રંગની ઇન્તર તથા રત્ન જડિત મોજડીઓ તેનાં ચરણ-ધ્રુમલ દેહોપમાન કરી રહી હતી. તેની શ્વેત લાઢીથી તથા ભવ્ય મુદ્રાથી શોભતુ મસ્તક અદુભૂત્ય શિરચેચવાળું એક મંડિલ-કંઠો કે તાજ-ધારણ કરવા જાણે મગર બની રહ્યું હોય તેમ અફક ને અફકજ જણાતું હતું. મંદ ગતિએ શાહ પોતાની નવપરણિત વધુને જોવાના ઉત્સાહમાં આગળ ચાલ્યો આવતાંજ બાંદીઓ-પહેરેગીર-ત્રીઓ ત્યાંથી પલાયન કરી ગઈ. માત્ર એકલી નવી બેગમ-શુભનાર ત્યાં રહી. બેગમ ન હાલી કે ન ચાલી, ન તે શાહનું સ્વાગત કરી શકી કે ન તે બોલી શકી. આવડા મોટા શાહનું સ્વાગત બિચારી એક સામાન્ય બાલિકા થી રીતે કરી શકે? શાહને જોતાંજ શુભના હૃદયાકાશમાં શુભઝાર ધ્રુવના તારા પેડે પ્રકાશી હાથો ને તેનું સુખ સ્થાન બની રહ્યું. હાય! પ્રાણેશ્વર તમે અત્યારે ક્યાં છો? આ વિચારમાળા શાહે તોડી. તે બોલ્યો “પ્રીયે! હૃદયેશ્વરી! ચાલો ચંદ્રદર્શન કરીએ! અગાશીપર ચાલો! ત્યાં તમારા થાકેલા જીવને રાહત મળશે! ચાલો હૃદય વચ્ચા! મનોહારીણી! પધારો! એમ બોલી આ સમગ્ર ભારતવર્ષના-કંઠો કે એક મહાન મુદકના ધણીએ એક વાધ પોતાના બક્ષ-બકરાને પકડે તેમ-આ ન્હાની-શ્ચિર બાલીકાને પોતે હાથે, તેનો હાથ પકડી અગાસી તરફ લઈ ગયો. અગાસીનો તેમનો વિધિ અમોને ખબર નથી, પણ માત્ર ચંદ્ર ઝોલા ખાતો ખાતો આ વૃદ્ધ-યુવાન દંપતી તરફ જોતો જોતો, જાણે શુભઝાર ને બાદશાહની સરખામણી કરતો હોય તેમ જણાતું હતું. ખીચારી કુટેલા જીરની શુભ! ત્હારા હૃદયની દયા તમામવા કરતાં શાહ ત્હારા રૂપનું દર્શન-કરી કૃતાર્થ થાય છે! આ સુખ કેટલો સમય?! પણ જાણે!

અપૂર્ણ.

પ્રમાણિકતાથી પ્રજાનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવવામાં રૂતોડ પામેલી

જુનામાં

જુની



નામીચી

પેલી

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ!

કે જ્યાં છેલ્લામાં છેલ્લી લેટરેટ ફેશનોના સોનાના અને ઝવેરાતના મશીન પોલીસ અને હેન્ડ પોલીસ દાગીનાઓનો ગંજવર જથ્થો તૈયાર રહે છે.

મજુરી કાપી સોનાનાં પુરાં નાણાં પાછાં આપવાની

લેખીત

ગેરંટી!

આપવામાં આવે છે.

ચાંદીની ફેન્સી ચીજોનો ગંજવર જથ્થો રાખીએ છીએ.

માલની ગેરંટી, જીવં નફે મોડું વેચાણ તેજ સિદ્ધાંત !!!

મુખાઇની જાણીતી પેલીઓમાં લાંબા વખતના અનુભવી અને કળવાયલા

દારીગરોના હાથે અમારી પોતાની રૂબરૂ નીચે માલ અને છે.

ગ્રાહકોને હસ્તે મુખડે વિદાય કરવા તેજ

અમારો મુદ્રા લેખ છે.

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર-ઝવેરી ભાગીલાલ પુરુષોત્તમદાસ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

એક ભયંકર ભૂલ સુધરી

હીસ્ટીરીઆનો પરાજય.

અજ્ઞાન અને જોખમી લોકોના મેગજમાં પેસી ગયેલું ભૂત
હવે હવ લાકડે નાહું.

હીસ્ટીરીઆ (તાણ, વાઈ, ફેફસ) એ દરેકની દવા નથી અને એ તો માત્ર ભૂતના ચાળા છે એવું માનનારાની ભૂલ સુધરી ગઈ. અગોએ ઘણા વર્ષના અનુભવથી સેંકડો મનુષ્યોને સાબીત કરી આપ્યું છે કે હીસ્ટીરીઆ ભૂત નથી અને તેને માટે રામબાણ ચોપડોના પ્રયોગો અમે કરીએ છીએ.

અમારા અનુભવ અને પ્રયોગોનો લાભ લેવામાં આજસ ત્યજી રીબાયા વગર એક વખત અમારા પ્રયોગોનો અનુભવ કરી ખાતરી કરો અને સગવડનો લાભ લો.

વિશેષ હકીકત માટે રૂબરૂ મળો.

શરીરમાં લોહી અને ધાતુની વૃદ્ધિ કરી સાત્વિક બળની પ્રાપ્તિ માટે શિલાજીત પર્યટી

શુદ્ધ શિલાજીત નથી મળતો એમ તો દહેશોજ નહિ. અગોએ મૂળ શિલાજીતને આયુર્વેદીય રીતિથી શુદ્ધ કરી પ્રજના લાભ માટે જાહેરમાં મૂક્યો છે.

શિલાજીતના ગુણો સર્વને જાણીતા છે છતાં તેના ગુણની વિગત નીચે પ્રમાણે છે.

લોહીવિકાર સંબંધી તમામ રોગો ધાતુરચાનના તથા મૂત્ર માર્ગના તમામ રોગો જેવા કે પ્રમેદ, લોહીવા, પ્રદર, પથરી, મૂત્રકૃચ્છ્ર, પાંડુ ત્રિશેર રોગો મટાડે છે.

અમારા શિલાજીત જેને ખોટા લાગે, તેની પામેથી લીધેલા પેસા પાછા આપીએ. કિંમત તોલા ૧ નો રૂ. ૨-૮-૦.

આયુર્વેદ સિદ્ધાપદાલય.

અમદાવાદ સુરજમથનું ડેહલું (જેરીવાડ) નં. ૫૦૬૦.

વેધ વાદીલાલ દાદ્યાભાઈ.

વૉર્ડોંગ પ્રકરણ.

શ્રી બક્ષિસ ખાતે.

- ૫-૦-૦ શા. મણીલાલ ગરાભાઈ અમદાવાદ ઠે. નીસા પોળ.
- ૨૫-૦-૦ મહેતા શાંતિભાઈ જેસંગભાઈ સાણંદ બા. બેન સમરત તથા સમુએ ઉપધાન વહાં તે શુભ પ્રસંગ નિમિત્તે પ્રથમ આપવાના કલા હતા તે. હા. આત્મારામ ખેમચંદ.
- ૧-૪-૦ શા. જેઠાલાલ યુનીલાલ સાદરા.
- ૧૦૦-૦-૦ ઝવેરી કલદાસ ઊમેદચંદ અમદાવાદ ઝવેરી પોળ બા. ઊજમણાદિના શુભ પ્રમંગ નિમિત્તે રૂ. ૨૦૦ બસો આપવાના કલા હતા તે પૈકી.
- ૧૫-૦-૦ શા. મનસુખરામ અનોપચંદ અમદાવાદ ઠે. શેઠ શ્રીમનલાલ નગીનદાસ ખોડી ગ.
- ૬૦૦-૦-૦ શ્રી મુખાદિના મોતીના કાંચના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી હા. રાવબહાદુર હીરાચંદ નેમચંદભાઈ બા. દરભાસે રૂપીઆ દોઢસો લેખે સંવત ૧૯૭૨ ના કારતક-માગશર-પોસ-માહ સુધીના કાયમ આપવાને કહેલા તે મુજબના હા. ઝવેરી શ્રીમનલાલ સારાભાઈ.
- ૧-૦-૦ બેન મણી શા. યુનીલાલ જેચંદની દીકરી ઠે. અમદાવાદ હુદારની પોળ, હા. જેઠાલાલ ઘેહલાભાઈ.
- ૧-૦-૦ બાઈ જોદાર શા. યુનીલાલ જેચંદની વીધવા અમદાવાદ ઠે. હુદારની પોળ હા. જેઠાલાલ ઘેહલાભાઈ.
- ૫-૦-૦ શા. મોહનલાલ જીવજીલાલ મણુંદ બા. લક્ષ પ્રસંગની ખુશાલીના. હા. કેશવલાલ ત્રીકમલાલ.
- ૫-૦-૦ શા. શનાભાઈ કાળીદાસ અમદાવાદ જૈન બોર્ડોંગ બા. લક્ષ પ્રસંગની ખુશાલીના આપ્યા તે.

૭૫૮-૪-૦

શ્રીચન્દ્રસિંહસૂરિ જૈન ગ્રન્થમાળા.

આ ગ્રન્થમાળા શ્રીમાન શ્રીપૂજ્ય જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીચુદ્ધિમિહસૂરિજીના સદુપદેશથી પ્રગટ કરવામા આવેલ છે. આ ગ્રન્થમાળાના પહેલા અંકમાં અદ્યાપિ પવિત્ર બહાર નદિ પડેલ, વ્યાખ્યાનમાં અતિ હિપ્પોગી અને હરેક ભણ્ણાર તથા હરેક લામજેરીમાં રાખના યોગ્ય કવિ શ્રીરૂપચન્દ્ર પ્રણીત પદ્યાત્મક ગૌતમીય મહાકાવ્ય પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે, આ પુસ્તકની કિંમત આઠ આના રાખવામાં આવેલ છે જે મહાશયોને જોઇએ તે મહાશયોએ નીચેને સરનામેથી મંગાવી લેવું. આ ગ્રન્થમાળામાં નેમિહત, પંચકુમારકથા, શ્રીપાલયાગ્રિ પ્રાકૃત, ધનાશાલિભદ્ર ચરિત્ર, ઉત્તમકુમાર ચરિત્ર, ઈત્યાદિ ગ્રન્થો પ્રગટ કરવામાં આવશે. ચેતાન્ધર દિગન્ધર સંવાદ પણ બે આના દીકાટ મોકલવાથી મળશે.

વ્યવસ્થાપક “શ્રીચન્દ્રસિંહસૂરિ જૈન ગ્રન્થમાળા.”

ઠે. રામપાટ જૈન મંદિર, બનારસ સિટી.

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રન્થમાજાના-પ્રગટ થયેલ ગ્રન્થો.

ગ્રન્થાંક.	પૃષ્ઠ.	દી. રૂ. આ. પા.
૦. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૧ લો ...	૨૦૮ ...	૦-૮-૦
૧. અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાન માળા ...	૨૦૬ ...	૦-૪-૦
૨. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૨ લો ...	૩૩૬ ...	૦-૮-૦
૩. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૩ લો ...	૨૧૫ ...	૦-૮-૦
૪. સમાધિ સતકમ ...	૩૪૦ ...	૦-૮-૦
૫. અનુભવ પચ્ચિરી ...	૨૪૮ ...	૦-૮-૦
૬. આત્મ પ્રદીપ ...	૩૧૫ ...	૦-૮-૦
૭. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૪ થો ...	૩૦૪ ...	૦-૦-૦
૮. પરમાત્મદર્શન ...	૪૩૨ ...	૧-૧૨-૦
૯. પરમાત્મજ્યોતિ ...	૫૦૦ ...	૦-૧૨-૦
૧૦. તત્ત્વચિંદુ ...	૨૩૦ ...	૦-૪-૦
૧૧. ગુણગુચર (આવૃત્તિ બીજી) ...	૨૪ ...	૦-૧-૦
૧૨. ૧૩. ભગ્ન સંગ્રહ ભાગ ૫ મો તથા ગાનદિપિકા ...	૧૯૦ ...	૦-૬-૦
૧૪. તીર્થયાત્રાનું વિમાન (આવૃત્તિ બીજી) ...	૬૪ ...	૦-૧-૦
૧૫. અધ્યાત્મ ભગ્ન સંગ્રહ ...	૧૯૦ ...	૦-૬-૦
૧૬. ગુરુભોધ ...	૧૭૨ ...	૦-૪-૦
૧૭. તત્ત્વગાનદિપિકા* ...	૧૨૪ ...	૦-૬-૦
૧૮. ગર્વલો સંગ્રહ ...	૧૧૨ ...	૦-૩-૦
૧૯. શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ ભાગ ૧ લો (આવૃત્તિ ત્રીજી) ...	૪૦ ...	૦-૧-૦
૨૦. " " ભાગ ૨ લો (આવૃત્તિ ત્રીજી) ...	૪૦ ...	૦-૧-૦
૨૧. ભગ્ન પદ્મસંગ્રહ ભાગ ૬ ઠો...	૨૦૮ ...	૦-૧૨-૦
૨૨. વચનામૃત ...	૩૮૮ ...	૦-૧૪-૦
૨૩. ચોગદીપક ...	૨૬૮ ...	૦-૧૪-૦
૨૪. જૈન ઐતિહાસીક ગ્રંથમાળા... ૨૫. અધ્યાત્મ શાન્તિ (આવૃત્તિ બીજી) ...	૪૦૮ ...	૧-૦-૦
૨૬. આનન્દધન પદ્મસંગ્રહ ભાગ ૭ થો... ૨૭. કાવ્યસંગ્રહ ભાગ ૭ મો ...	૮૦૮ ...	૨-૦-૦
૨૮. જૈનધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ. ૯૬ ૨૯. કુમારપાળ ચરિત્ર ...	૧૪૨ ...	૦-૮-૦
૩૦ થી ૩૪. ગુરુગીતા ...	૨૮૭ ...	૦-૬-૦
૩૫. પદ્મવ્ય વિચાર (આવૃત્તિ બીજી) ...	૩૦૦ ...	૦-૪-૦

* આ નીચાની વાળા ગ્રન્થો ધીવર નથી.

ગ્રન્થો નીચલા સ્થળોથી લેવાઈ મળશે.

૧. અમદાવાદ—જૈન ગોર્ડિંગ—ડૉ. નાગોરીશરાદ.

૨. મુંબાઈ—મેસર્સ મેથલ હીરજીની કં.—ડૉ. પાપયુક્તી.

" શ્રી અધ્યાત્મગાન પ્રસારક મંડળ—ડૉ. ચંપાગડી.

૩. પુના—શ્રી. વીરવંદ કૃષ્ણજી—ડૉ. વંતાસ પેડે.

જૈન પ્રજા માટે એક નિર્ભય અને ભરૂસાપાત્ર ઠેકાણું



કે જ્યાં અગાડી



અપટ્ટેટ ફેશનના

સોનાના! મસીન પોલીસ દાગીનાએ
ની સેંકડો ફેશનોનો મોટો નથ્યો તૈયાર રહે છે

અને નિર્ભય રીતે તદ્દતજ ચોખ્ખું અને સફાઈબદ્ધ ફેન્સી કામ કરા
કેતા સોનાનું શ્રીશયત મળુરીથી, વણીજ અડપથી વાચદેસર અને
ખનાવી આપવામાં આવે છે.

તૈયાર દાગીનાઓની મળુરી કાપી નાણાં પાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેંકડો
ફેશનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલાયતથી
આવેલા ખીલીયાત કંઠના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે અવેરાતનું
કામ કરાકા અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રૉયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—અવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી

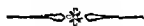
૪૫૬ શ્રીચીરાડ—અમદાવાદ.

ગોદરેજના સેઇફ્ટી કૅશ બ્રાકસો.

આ પેટી ટેબલ ઉપર અથવા કબાટમાં જડવાથી ચોરથી ઉપાડીને લઈ જઈ શકાતી નથી તેમજ સ્ટીલના એક પતરામાંથી અખંડ બનાવેલ હોવાથી અને મજબૂત કળ બેમાડેલ હોવાથી ચોરથી તુટવાની ધારતી રહેતી નથી. માગી તીજેરીની ગેરહાજરીમા આ પેટી બહુ ઉપયોગી છે.

પેટીનું માપ ૧૪'x૧૦'x૬", કીમત રૂ. ૧૮.

“ ગાર્ડીઅન ” કબાવાળીના (ચારઆવી) ,, રૂ. ૨૩.



ગોદરેજના કબાટમાં જડવાનાં પેટંટ બાનાં.

આ બાના કબાટમાં સ્ફુવતી જડવાથી ચોરથી કાઢી શકાતા નથી, તેમજ સ્ટીલના એક પતરામાંથી અખંડ બનાવેલ હોવાથી અને ઘણી મજબૂત કળ બેમાડેલ હોવાથી ચોરથી તોડી પણ શકાતાં નથી.

નવા કબાટમાં લાકડાના બાનાનો ખરચ બચાવી તેને બદલે આવા લોખંડના બાના બેસાડવાનો ફાયદો સૌ કોઈ સમજી શકશે.

બાનાનું માપ ૧૪'x૧૨'x૬" કીમત રૂ. ૨૦.

દરેક પ્રદર્શનમા (૧૪ પ્રદર્શન) પહેલાં ઇનામ-સોનાના ચાંદ મળ્યા છે.

ગોદરેજ અને બાઈસની કંપની,

શાખા:-રીચીરોડ-અમદાવાદ.

બુદ્ધિપ્રભા.

(ધાર્મિક-સામાજિક-સાહિત્ય-નૈતિક વિષયોને અર્થતું માસિક.)

અંયાદક-મણીલાલ મોહનલાલ પાદરાકર.

પુસ્તક ૮ મું]

સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૬. વીર સંવત ૨૪૪૧.

[અંક ૬.

વિષયદર્શન.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ સાવત્સરિક દ્વાપના	૧૬૧
૨ શ્રાવક નેમિતામૃત અધ્યાત્મ રાસભાવા... ..	૧૬૨
૩ બળકળથી છતાય... ..	૧૭૦
૪ માણિભાવીર	૧૭૧
૫ મ્હારે કરવું શું ?	૧૭૪
૬ છવન-જ્યોત લગાવો !	૧૭૮
૭ ભીઓની મુનિ-સિદ્ધી	૧૭૯
૮ છવન સ્વપ્ન	૧૮૦
૯ પ્રથમ વ્યાકરણ.	૧૮૧
૧૦ હોંની આર્થિક સ્થિતિ ને દેશી કરીગીને ઉત્તેજન	૧૮૫
૧૧ માનનાત્મા અને પ્ષોટો	૧૮૮
૧૨ બોર્ડિંગ પ્રકરણ	૧૮૦
૧૩ માનવન	૧૮૧

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક,

શંકરલાલ લક્ષ્મણાઈ કાપડીઆ.

૬ નાગોરીસાલ-અમદાવાદ.

લઘાજમ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦ (છુટકે દર એક નકલના બે આના)

અમદાવાદ શ્રી "શરમંદ જુનિટી" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પ્રીતિ દેવીદાસ અનલાલે છાપ્યું

વિનંતી પત્ર.

“ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર. ”

પરમપૂજ્ય સુની મહારાજના તથા જૈનમંત્રીઓને મવિનમ પ્રાર્થના કરવાની કે, શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર મહારાજના બનાવેલા બધા અંશે એક જ દરી તેનું એક મોઢું પુસ્તક હયાવવા યોજના ચાલે છે, તેઓશ્રીના બનાવેલા નીચે લખ્યા અંશે જાણવામાં છે.

- | | |
|---------------------------|------------------------------|
| ૧ આગમમાર. | ૧૦ રનાન પૂજ. |
| ૨ નમચક્રમાર. | ૧૧ એકરીસપદારી પૂજ. |
| ૩ ચોવીસી. | ૧૨ નવપદની પૂજના ઉલાળા. |
| ૪ વીસી. | ૧૩ અષ્ટપ્રવચન માતાની સત્રાય. |
| ૫ ગતચોવીસી. | ૧૪ પ્રભજનાની સત્રાય. |
| ૬ અધ્યાત્મગીતા. | ૧૫ ધ્યાનદીપીકા. |
| ૭ સુનિતી પચમાવના. | ૧૬ સહસ્ત્રકંટકું સ્તવન. |
| ૮ પ્રજોતર | ૧૭ સમગ્રીતની સત્રાય. |
| ૯ ગાનમંજરી રીકા (અટક ઉપર) | ૧૮ વીરપ્રજુનું દીવાળી સ્તવન. |

આ મિત્રાપ બીજા કોઈ અથ-રીકા-ટઓ-સ્તવન-સત્રાય આદિ શ્રીમદ્ના બનાવેલા આપના જાણવામાં હોય તો તે બને તેટલી વિગતસહ નીચે મુદ્દી કરનારને જાણાવી આભારી કરશે એની આશા છે.

લી એવક,

વકીલ મોહનલાલ હીમચંદ.

મુ. પાદરા. (ગુજરાત.)

મેટ-સર્વે જૈન એલ્યુઓ, જૈન પાઠશાળા અને લાયબ્રેરીઓને અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ, શેઠ જગન્નાથદાસપત્રાઈશ્રી. એ. તરફથી Concentration (ધ્યાન)ની યુક્તિ કે જેની અંદર હર્મયે વોરન સાહેબની પ્રાધેવેટ નોટ ઉપરથી ચિકાગો ધાર્મિક પાલામેન્ટમાં ગમેલા જૈન ધર્મના પ્રતિનિધિ મંડળ જેરીસ્ટર વીરચંદ રાયવજી ગાંધી B. A. M. R. A. C. નાં લખેલા તત્તવ વિષયને લગતા બાર લેક્ચર (ભાષણો)નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, તે યુક્તિ મેટ આપવાની છે. તેના પ્રગટ કર્તા ગ. રા. વકીલ છોટાવાલ દાણાદાસ ગાંધી છે. પરગામથી મંગાવનારે ટપાલ અર્થને માટે ૦-૦-૬ ની રીકીટ મોકલી આપવી.

વ્યવસ્થાપક-યુદ્ધિપ્રભા, નાગોરીશરાહ-અમદાવાદ.

યુદ્ધિપ્રભા મેટ-જયકુન્દવળા સદ્ગત મેટ જગન્નાથદાસ હરમચંદની ધર્મજીલ પત્રી બાઈ પરશન જે દમજી યોડા વખત ઉપર પચત્ત પામ્યાં છે તેમના નામથી જૈનશાળાઓ, જૈન લાયબ્રેરીઓ, પૂજ્ય સુનિમદાગળઓ, ગુરુશ્રીજી મહારાજને યુદ્ધિપ્રભા માસિક મેટ મોકલવાને નિમિત્તે ૩. ૨૫) ઓને આપવામાં આવ્યા છે. તેના માટે તેમના સુપુત્ર શ્રીયુત શેઠ વાડીભાઈ તથા મેટ કેશવલાલનો ઉપકાર માનીએ છીએ; અને દરેક સુનિમદાગળને વિગેરેને તેના માખ લેવા વિનંતીએ છીએ.

મેટ-અત્રેના પ્રતિષ્ઠિત શેઠ લક્ષ્મીમદ લક્ષ્મીભાઈ મુરદાસ ગોની પોળનાગને ત્યાંથી શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર કૃત ચોવીસી દરેક પાઠશાળાઓ, લાયબ્રેરીઓ, અને પૂજ્ય સુનિમદારાજના તથા સાધ્વીજી મહારાજાઓને મેટ આપવાની છે માટે જેમને ના મગા હોય તેમજે તેમને ત્યાંથી મગાનેથી મોકલી આપવામાં આવશે. અદાર ગામથી મંગાવનારે ૦-૧-૦ ટપાલ અર્થને મોકલવો.

બુદ્ધિપ્રભા.

(The Light of Reason)

બ્રહ્માનન્દવિધાનકે પદ્મતરં શાન્તિગ્રહયોતકમ્ ।
સત્યાસત્યવિવેકદં ભવભયધ્રાન્તિવ્યવચ્છેદકમ્ ॥
મિથ્યામાર્ગાનિવર્તકં વિજયતાં સ્યાદ્વાદધર્મપદમ્ ।
લોકે સૂર્યસમપ્રકાશકમિદં ' બુદ્ધિપ્રભા ' માસિકમ્ ॥

વર્ષ ૮ મું.]

તા. ૧૫ સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૬

[અંક ૬ ઠા.

સાંવત્સરિક ક્ષમાપના.

બહે છે બહુ જાગ માઈ, થતું અચર્ય હૃદય કપી,
ક્યો મુન્હો અરે તારો, ક્ષમા લાવી ખમી લેજો. ૧
જાગ્યો હું ચહું માણી, અહાહા દીલ પરતાઈ,
ધણો પસ્તાઈ છુ દીલમા, ક્ષમા લાવી ખમી લેજો. ૨
પ્રમાદે પ્રાણની હાનિ, મને તેથી પ્રમાદીને,
પ્રભો ! તું માફ દે મુજને, ક્ષમા લાવી ખમી લેજો. ૩
નથી આશયથી જુડું, ક્યું મે ચિત્તમા લાવી,
જરા ના વેરને લાવી, ક્ષમા લાવી ખમી લેજો. ૪
તેને શાન્તિ મળતી હો, અહો તવ પન્થમા વહેવા,
દઉં છુ એ બધી આવી, ક્ષમા લાવી ખમી લેજો. ૫
અરે તન પ્રાણને હાનિ, નથી ધૃષ્ટિ જરા કરવા,
તથાપિ જે અન્યુ તેને, ક્ષમા લાવી ખમી લેજો. ૬
તુને શાન્તિ મેઘા હોજો, અમારા ધર્મના ભાગે,
ચિરાંત બહુ હૃદય બોલે, ક્ષમા લાવી ખમી લેજો. ૭
મજો શાન્તિ ભરોભવમા, બહુ તારૂં થને મુજથી,
પુદ્ગલિય બહુ કૃપા લાવી, ક્ષમા લાવી ખમી લેજો. ૮

શ્રાવક નેમિદાસકૃત અધ્યાત્મ રાસમાલા.

(ઉદ્ધારક બુદ્ધિસાગરસૂરિ.)

ચી જિનવાણી નિતુ નમી, કીજા આતમમુદ્ધિ;	
ચિદાનંદ સુખ પામીછ, મિટઈ અનાદિ અશુદ્ધ.	૧
શુદ્ધાતમ દર્શન વિના, દર્મ ન છૂટા ડોમ;	
તેહ કારણ શુદ્ધાતમા, દર્શન કરો ચિર હોમ.	૨
આતમ અનુભવ તરણિ થઈ, મિટા મોહ અધાર;	
આપ રૂપમે અલહલૈ, નહિ તસ અંત અપાર.	૩
તિહાં આતમ ત્રિવિધા કહો, બાહિજ અંતર નામ;	
પરમાતમ તિહાં તીસરો, સો અનંત ગુણ ધામ.	૪
પુદ્ગલસૈ રાતો રહે, જાણે એહ નિધાન;	
તસ લાભ હોબ્યો રહે, બહિરાતમ અભિધાન.	૫

અથ અંતરાત્મા લક્ષણ—

પુદ્ગલ ખલ સંગી પર, સેવે અવસર દેખિ;	
તનુ અસક્તિ જ્યું લાહડી, ગાન બેદ પદ લેખિ.	૬

અથ પરમાત્મ લક્ષણ—

ખારો આપ સરૂપમે, ન્યારો પુદ્ગલ ખેલિ;	
સો પરમાતમ જાણ્યો, નહિ જસ બવડો મેલ.	૭

અથ ચારનિદેષે આત્મસ્થાપના—

નામાતમ બહિરાતમા, થાપન કારણ જેહ;	
સો અંતર દ્રવ્યાતમા, પરમાતમ ગુણ ગેહ.	૮
બાવાતમ સો દેખીઈ, દર્મે મર્મદે નાચિ;	
જો દરણા બગવાનપી, બાવે બાવ ઉદાસ.	૯

એ રીતિએ ચાર આત્મા વિચારતા ઉપાદાન અસાધારણ અપેક્ષા નિમિત્તે એકીજ બાવાતમાદિ જાણવા.

હવે આત્મસ્વરૂપ કહે છે—

ચિદાનંદ ચિન્મય સદા, અવિચલ બાવ અનંત;	
નિર્મલ જ્યોતિ નિરંજલો, નિરાલંબ બગવંત.	૧૦
દંત દમલ પરિ પંકથી, નિઃસંજે નિલેપ;	
જિહ્વા વિભાવે દુર્ભાવનો, નહિ લવલેશે ખેપ.	૧૧
જ્યું નવનીતથી જલ બરે, તજ પૂત પ્રગટ દેખાય,	
તું અંતર આતમધણી, પરમાતમ પરશાય.	૧૨
શુદ્ધાતમ બાવે રચા, તે પ્રગટી નિર્મલ જ્યોતિ;	
તે ત્રિભુવન ચિર મુદ્દમજી, મર્મ પાપ સવિ છોતિ.	૧૩

નિજ સ્વરૂપે રહતાં થકાં, પર સ્વરૂપકો ભાસ;	
સહજ ભાવથી સંપન્ન, ઔર તે વચન વિલાસ.	૧૪
આત્મ દષ્ટિ દેખીછે, પુદ્ગલ ચેતન રૂપ;	
પર પરિણતિ હોઈ વેગલી, ન પડે તે ભવરૂપ.	૧૫
આત્મ ભાવે સિદ્ધ છે, પરભાવે છે બંધ;	
નિજ સ્વરૂપ અવલોકતાં, મિટે અનાદિ સર્વિ ધધ.	૧૬
જે જે પુદ્ગલની દશા, તેહની ન ધરે આસ;	
શુદ્ધઆત્મ અનુભવ ભર્યો, શાશ્વત સુખ વિલાસ.	૧૭
ચેતન લક્ષણ આત્મા, સો અનાદિ શુણ્ય લીન;	
પણિ તે પ્રગટે અનુભવે, સમકિત દષ્ટિ પીન.	૧૮
મગન ભયો જડ ભાવમે, તિણિ સાવરણ કહાય;	
નિરાવરણ જે સંપન્ન, તો આપે આપ સમાય.	૧૯
શુદ્ધ દ્રવ્ય શુદ્ધાત્મા, વ્યાપક સકલ સ્વભાવ;	
શુદ્ધ દ્રવ્ય શુણ્ય પન્નવે, મિટે મોહ મદ તાવ.	૨૦
ધમિ ભાવિત શિવ તત્ત્વ રસ, તે અધ્યાત્મ સાર;	
તાકી કહું શુણ્ય વર્ણના, સુણતાં હોઈ સુખકાર.	૨૧

ધતિ પ્રથમ પીઠબધ દ્રહા.

અથ અધ્યાત્મસારે આત્મદ્રવ્યવર્ણના આલે શોધાયા છન્દઃ—

હવે અધ્યાત્મની કહું વાણી, અનુભવ શાંત દશા પદચાણી;	
સકલ કર્મનો જ્ય કરવા, નિર્વિકલ્પ વલી ધ્યાન લહેવા.	૧
કર્મ કલેશ દાવાનલ નીર, બંધમાન રજકર્મ સમીર;	
ભવજલ પાર લહેવા તીર, તે અધ્યાત્મ શુણ્ય ગંભીર.	૨
અધ્યાત્મની એહવી ભાષા, સમકિત મૂલ શુદ્ધ સંવર શાખા;	
જે નિશ્ચય શુણ્યને પ્રગટાવે, શુદ્ધ વ્યવહાર થકી તે પાવે.	૩
જે પરમાત્મ અનુભવ કરતા, તે હોવે સમતાનો ભરતા;	
અનુભવ શાશ્વત સુખ ભોગવતા, ફિર નવિ પામે કર્મકી મમતા.	૪
કર્તા ભોક્તાને સસર્તા, પરિનિર્વાતા ધમ ચોવિધિ નિરતા;	
આત્મ ભેદ લહે સો ચાતા, દુવિધ જ્ય ધણિ પરિ શુભ વેતા.	૫
અશુદ્ધનયે કર્માદિક કારક, મિથ્યાત્વાદિક હેતુ અવારંક;	
ભોક્તા સ્વકૃત શુભાશુભ કરે, પરકૃતભોગે જે નહિ નેરે.	૬
સસર્તા તિણિથી ચક્રગતિમાં, જેહ વિભાવ ધરે નિજમતિમાં;	
પરિનિર્વાતા સંકલ કર્મ નારો, સહજ સરખ મદા પરકાશે.	૭
રાગદ્વેષ ચિક્ષણતા સંગે, કર્મરાશિ રજ આવી વિલગે;	
જેહ અનાદિ સંયોગે જણો, ખીર નીર અંધ અગ્નિ પદચાણો.	૮
ભવ્યપણે સામગ્રીયોગે, ટલે તેહ ફિરતા આલોગે;	
દ્રવ્ય ભાવ નોકર્મ હકાવે, સિદ્ધ સરખ સદા પ્રગટાવે.	૯

તીવ્ર અનલ યોગે જિમ કચ્ચન, ઉપસંભાવ મૂકે તેનું નિરંજન;
 લોલીમૂત પ્રદેશે કર્મ, મર્મ ટલે લહે અનુભવ ધર્મ. ૧૦
 જેહ અમત્ય તે નહિ નિર્વાતા, નો હોષ તે વલી દર્શન માતા;
 ભવ્ય અછે પશ્ચિ દુર્લભ યોગી, વિષ્ણુ દોરણુ તે નહિ શિવભોગી. ૧૧
 સદા નિરંતર નિરંજુણુ બોક્તા, કેવલજ્ઞાન દર્શનનો કર્તા;
 નિશ્ચય શુદ્ધનયે ધ્રુમ જણો, તે પરમાતમ ભાવ વખાણો. ૧૨
 રાગાદિક અરિ અંશ ન પાવે, આતમધ્યાને જે ધિર યાવે;
 શુદ્ધ ચેતના લલિત સુહાવે; તે પરમાતમ બિરદ ધરાવે. ૧૩
 ચેતન આપ સંભાવ નવ પાયા, તે ચેતન પરબલ કહાયા;
 પરમ પવિત્ર નિર્મલ ધામ, બનામા, જે અતીન્દ્રિય સુખ સવાયા. ૧૪
 જેહ અસંગ અનંગ ભણીજે, અખય અમંગ અલિંગ મુણીજે;
 ચિદાનંદ ભરપૂર વિજ્ઞાસી, આતમભાવે જે અવિનાશી. ૧૫
 નિરૂપાધિક નિરૂપકમ ધરમી, આપી અકરમી ધ્યાવે, કરમી;
 પારગત પશ્ચિ નહી પરભોગી, આપિ અયોગી ધ્યાવે યોગી. ૧૬
 અનુભવ ઉપમા ભસ ન પાછ, અશુદ્ધ ભાવ જેહને નવિ દોષ;
 પરમાનંદ આતમ આરામી, રમે સદા દુવિધા જસ વામી. ૧૭
 શુદ્ધ દ્રવ્ય શુણુ પર્યવ સાધી, સાખી હોય થયો શુણુ હાધી;
 અસખ્ય પ્રદેશી જ્ઞાનનિવેશી, આપિ અસેસી લહે શુભ લેશી. ૧૮
 જ્ઞાન દિવાકર પ્રગટ જ્યોતિ, તેહની કીજે દિલમાં જોતિ; . . .
 શુદ્ધાતમ અનુભવ રસકુંડ, એહના શુણુ છે અતુલ પ્રચંડ. ૧૯
 શક્તિ અનંત તંત્રો જે આગર, સદાજ સંભાવ વિરાગ ઉગમર;
 કમલ કોશ જિમ દલિંકા ધાણે, તિમ યોગી રિધ્યાંયુજન જાણે. ૨૦
 ધ્રુમ પરમાતમ કેરૂં રૂપ, જાણે જે કેવલ ચિદ્રૂપ;
 ચાનરૂપ ધન મહિમા જેહ, પ્રણમે નેમિદાસ પદ તેહ. ૨૧

અથ છન્દ હાટકી—

મુણે ભવિયાં ભતિષ્ઠ યોગે ચિત્તે જેહ પરમાતમ રૂપ, અવિનાશી ઉત્તમ પરમ પવિ-
 તત્વ અવિચલ અતુલ અનૂપ. આંકણી એ અધ્યાતમ અનુભવ સા તિમ ફલ પામીજે એમ,
 ને હોષ શુદ્ધલેશો સમકિત પદ્ધિલો ધર્મ કરણનો પ્રેમ. હોષ મંદ કયાથી ધર્મ ન માધ ભાષ
 પરિ સવિ પ્રાણી, વિષ્ણુ દોરણુ ન તપે કૃતશુણુ ન નપે ન વડે અદૃશ્ય વાણી. ૧ મુણે ૧૦
 જે હોષ ગતરાગી દોસવિરાગી જૂઠું તેહ ન બોલે,
 તેહનું જે આગમ સકલ સુખાગમ તેહનું દિપકું ખોલે;
 તે તત્ત્વ પ્રતીતિ બદ દરી તે સકલ દરે વ્યવહાર,
 જિણિ લલીઈ અશુર અજર અમર પદ તેહ ભસે આચાર. ૨
 જે જિનની આખા તેહના જાણ તેહનું કરે સખાધ,
 જે આશ્રવદારી અશુદ્ધ આચારી તાપી સંગે ન લ્યાધ;
 વલી વિષય કયાથી મિથ્યા માધ સંગતિ નાસ ન લ્યાધ,
 જે ત્યાગી ભોગી સેવિતયોગી મનસોગી મુણુ જેહ
 જે ગરિમાવર્મ મુજગુણિ વર્તે શુભ અગિયાથી. જેહ.

અગે સુન્દરીસા શુણ્ણપણ્ણતીમા માર્ગે તણ્ણા અનુસારી,
 સદુજે હોઈ તેહવી સમકિત જેહવી ચાલિ લલિતશુણ્ણ ભારી;
 નિજ વયણ્ણ વિચારી કહે મન ધારી નહી પર આશ બીખારી,
 જે આતમ કાજે નહી મનિ બ્યાજે રહત સદા ડુશીયારી. ૪
 જે આપદ પામે નહી મનિ દૂમે મત્તવપણ્ણ નવિ છડે,
 શુણ્ણિપદને કામે ન પડે ભામે સન્નન સગતિ મડે,
 નયપથે ચાસે દૂપણ્ણ ટાસે ન કરે કષ્ટહી અકાજ, ૫
 ગુરુઆણ્ણા સંગી કપટ ન લિગી અગીકૃત વહે લાજ.
 જસ ધર્મે પિપાસા નહી પરઆસા સમતાશુણ્ણ આરાધે,
 વલી વિયયદુગંછા નહી ખલ પેચા શુણ્ણિગણ્ણ ધગ્ગા સાધે,
 જલધર પરિ દાને વગ્ગે અમાનિ પુન ઉપકૃતિ નવિ છડે,
 આગમપથિ ચાસે નિનમત પાસે અશુભ કર્મથી બીડે. ૬
 ધત્તાદિક બહુશુણ્ણ ભાનિત ભૂમિઈ જેહ કરે મહાણ્ણ,
 કુદ્રાદિક દોષા નહી તસ પોષા નહી રોષાદિક ઠાણ્ણ,
 નિજ શુભમતિ અચુઈ રાજહસ પરિ ખીર નીર મુવિવેક,
 કરે તત્ત અતત્ત હ જેહ મિચેચન કરતો ધરતો ટેક. ૭
 નહી મતિ મૂઝાણી ધર્મરયણ્ણની કરે પરીક્ષા જાણી,
 એહવો જે પ્રાણી થીતલ વાણ્ણી ધર્મે મતિ રંગાણી,
 શુદ્ધ વેલો કહીધ તિણ્ણહી જલહિંધ એ અધ્યાતમ સાર,
 ખીજ સવિ જાણો માયા મમતા કેરા તે ભડાર. ૮
 શુદ્ધ હીરો જાણો તેહવો સાચો કાચો નહી કિંચિ ભાતિ,
 ભ્રમ સશય ટાલી તત્ત નિહાલી શ્રીજિનવયણ્ણ વિખ્યાત,
 મત રાગ ને દોસા પૂરણ્ણ તોચા મોસા નહી તસ વાચે,
 તેહ જ શુદ્ધવેસી તત્તનો દરસી દરસી દરિસણ્ણ સાચે. ૯
 નહી ભન આસસા પુદ્ગલ ખિસા ધર્મકલાદિક આગે,
 અવ્યવહારુ કંચાલે જેહત સહાયે વિરિતિ ને વિરિતિના રાગે,
 હોઈ તાસ સદાયી ઉદમતાઈ કરે શાસન ઉચોત,
 વિધિ શુણ્ણ આશમી અવધિનો વામી સમકિત લિગી હોત ૧૦

અથ પદ દ્વયનો વિવરો કહીએ છીએ—

હવે બહુવિધ બેદે નાણ્ણ વિનોદે દ્રવ્ય કહ્યા જિનરાજ,
 એક જીવ અજીવ તિહાં ધુરિ જીવા તમ લક્ષણ્ણ કહું આજ,
 ઉપયોગી લક્ષણ્ણ મહજ વિચક્ષણ્ણ જામ પ્રદેશ અમખ,
 ત્રિદુ કાલિ સત્તા નિજ શુણ્ણ મત્તા ચોગી તેહજ દ્રવ્યે ૧૧
 જીવ દ્રવ્ય અનતા અમલ્ય ચક્રા શુણ્ણ સિદ્ધ અનંતમે ભાગે,
 નિજ તત્ત પરિભાણે ક્ષેત્રથી જાણો કાલથી છેદ ન લાગે,
 જે ભાનિ અગ્રપી કાસ ન ગંધ ન નિર્ણણ્ણ અદ્ધલ સગ્ગ,
 શુણ્ણ ચેતના લક્ષણ્ણ શુદ્ધાશુદ્ધે બો બહુવિન રૂપ ૧૨

દ્રવ્યાસ્તિક નયથી દ્રૌવ્ય કહીને ગુણ વ્યંજન પર્યાય,
 ખિટું બેદે જાણે નિશ્ચય વ્યવહારિ જસ સભાવ વિભાય;
 હોઈ અનંત અનંતાં શુદ્ધશુદ્ધે બેદ યદી પરભાવ,
 પરિણામી કહી નિજગુણુ લહી દર્શન ગાન સભાવ. ૧૩
 કર્તા નિજ ગુણનો શુદ્ધનયે સ' નિશ્ચયનયથી હોઇ,
 વ્યવહારે કર્તા પુદ્ગલ કર્મા ઉપચારે કરી જોઇ;
 મિથ્યાદિક હેતે કર્મ ગ્રહણનું ભવપાકે પરિણામી,
 મત્યાદિક કેરો એ ઉપચારિતે અસદ્ભૂતનો દામી. ૧૪
 સદ્ભૂતે શુદ્ધે નિશ્ચયનયથી અનુપચારિતથી જોઇ,
 અવિનાશી અક્ષય નિત્યાનિત્યે ગાનાદિક ગુણુજોડ;
 પુદ્ગલથી ન્યારો ધમ અવધારો ચિદાનંદ ભગવાન,
 તે સિદ્ધ સભાવે દ્રવ્ય પ્રભાવે નિજ પર્યાયના ધામ. ૧૫

હવે સંસારી જીવનું લક્ષણ કહે છે તે સંસારી જીવ તે સિદ્ધસ્વરૂપી થાય તે દૃષ્ટાડે છે.

કહે સંસારી કર્મે ભારી ખીર નીર અપ અમિ,
 આતમ પ્રદેશે મિલિત રહો ધમ જોડ અનાદિ અવિય:
 ગતિ જાતિ વિભેદે દુષ્ણ સુષ્ણ વેદે સકલ કર્મે પર્યાય,
 ધમ બાહુત ઉપાધે નિતુ સા પેખે નવિ લેખે શુભ આય. ૧૬
 તિહાં આશ્રવ બેહુ કરે અજો પુણ્ય પાપનો બધ,
 રાગાદિક હેતે અશુભ સકેતે ધરે ધર્મનો ધધ;
 હું કર્તા ભોક્તા ધમ અભિમાની આની વયણુ ન ધારે,
 તે ચિદુ' ગતિ વાસી હોઇ પર આશી જિહાં નવિ દર્શન ધારે. ૧૭

ધમ કરતાં માર્ગાનુસારી યદ્ય બન્યત્ત પરિપાકકારી શુભવેલો કહી તિહાં આવ્યે રથું હોઇ તે કહે છે—

શુદ્ધવેલે ચરીઓ આગમ પદિઓ મદિઓ ચરણની શ્રેણિ,
 જિમ કંચન ઉપલ' પામી અનલ' શુદ્ધ હોઈ પરમેણુ;
 ધ્યાનાનલ યોગે કર્મ વિયોગે પામી કેવલનાણુ,
 બન્યત્ત સભાવે ચરણ પ્રભાવે આપ રૂપ મંડાણુ. ૧૮

એતલે જીવદ્રવ્યનું સ્વરૂપ જણાવ્યું, હવે પાંચ અજીવદ્રવ્ય કહે છે—

હવે પંચ અજીવા દબ્બહ જાણો ૧ધર્મા ૨ધર્મા ૩કાચ,
 તિમ ૪કાલ અરૂપી તિદુ' સપ્રદેશી મમય પ્રદેશ ન તાસ;
 હવે પુદ્ગલ રૂપી ૫વણાદિકથી તેહ અનંતા જાણો,
 હયણુકાદિ દારણુ નગ વિસ્તારણુ પરમાણુ પદિયાણો. ૧૯
 વલી લોકલોકે મગન આલોકે લોકે ધર્માધર્મ,
 વલી પુદ્ગલ જીવા ધણી પરિ જાણો સમય સમય ચિત મર્મ,
 તે વર્તન લક્ષણુ ધર્માધર્માકાચ તિદુ' એકે દ્રવ્ય,
 જીવ પુદ્ગલ સમયા એક અનંતા એ તિન્દઇ ધમ દ્રવ્ય. ૨૦

ધમ નિત્યાનિયે ગુણુપમાયે દ્રવ્ય તણોડલહે મેલ,
 ૧ સ્યાદ્વાદે સુધા પરખી વિષુધા હરખી ને મતિ ભેલે,
 તેહ જ નરનારી નહી અવિકારી લહે અધ્યાતમ સાર,
 પરમાતમ સાધે નપ ગુણુ બાધે આતમના આધાર.

૨૧

૬૩ ગાથા.

એતલે સંસારી જીવ વિભાવ વાસિત સ્વભાવ પરિણામી દેખાડયો,
 અને સિદ્ધ જીવ સ્વભાવ પરિણામી નિઃકલંક અચલ દેખાડયો.

અથ પરદ્રવ્ય વિચારવલી કહે છે ચાલ ચોપાયા છન્દઃ—

આર અર્ક્તા ને દોઈ કર્તા, પચ અચેતન એક સચેતા,

પાંચ લોક એક લોકાલોકે, કર્તા પુદ્ગલ જીવ વિલોકે.

૧

પચ અરૂપ એક પુદ્ગલ રૂપી, પરિણામી બેહુ એહી જ આપી;

ઘટે વધે છિનુ માહે પુદ્ગલ, વર્ણાદિ ગુણુ પીમ સમગલ.

૨

પુદ્ગલ જીવ અનાદિ સયોગે, મિલી રજા ભવમા આભોગે,

તિહાં દોઉ કર્મ કલાં દ્રવ્ય ભાવે, એક પુદ્ગલ ઇક ચિત્ત વિભાવે.

૩

રાગદ્વેષ પરિણામી જીવ, ભાવ કર્મકી લહરિ અતીવ;

તિણુથી દ્રવ્ય કર્મનો મેલ, એ ઉપચરિત અશુદ્ધ નમ ખેલ.

૪

વ્યવહારે પુણુ બિહુનો કર્તા, તિણિ નોકર્મ તનુ આદિ ધર્તા,

તિહુવિધ કર્મ તણે જ કારક, સંસારે ફિરતા નવિ વારક.

૫

મકલ અશુભ હે તિમિ ધ્યાતી, કર ગુણુકાણુ તણો સધાતી,

કર્મ સ્થિતિને જલ્દી અરજ્યો, ગ્હે સદા પણિ તત્ત્વ ન બૂજ્યો.

૬

હું કર્તા હું ભોક્તા માની, મમકારાહંકારે માની,

બૂમિ મિથ્યાતતણો હોઈ ધોરી, કરે અનાદિ પચાશ્રવ ચોરી

૭

શુદ્ધ ચેતના સગિ ન આણે, આપમભાવનો રૂપ ન જાણે,

દર્પણ મહિને જાઈ જ્યોતિ, રવિ વાદલથી વિગત ઉદ્યોત.

૮

શુભ સામગ્રી કારણુ કબહી, બવ્યપણે પરિપાકે તબહી,

સહજ ગુણે અથ ભવ્યનિમિત્તે, ઋણુતા ભાવે સરલ સુચિતે.

૯

સંતી પચેદ્રિયને પજ્જનો, કરણુ અપૂર્વ લગે ભવિ પતો;

જથ અનાદિની સદલ ત્રોડે, અપુનર્બંધક ગુણુ તવ જોડે.

૧૦

સકલ કર્મ સ્થિતિ સંકલ ત્રોડી, સાત કર્મ સ્થિતિ રહી એક કોડકોડી,

પત્ત અસપ્ત ભાગ થિતિ આછી, મદ મિથ્યાત કથાય અશોચી.

૧૧

મહી અપૂર્વ કરણુનો મોગર, બાંજે અધિ બેદનો નગર,

અંતર કરણુ ધવલગૃહ પેખે, પ્રથમ સમપ સ્થિતિ ઉપસમ લેખે.

૧૨

વચન અગોચર લહે આનંદ, જીતે યોદ્ધા જિત્ત અરિવંદ,

ગ્રીષ્મ તમિ જલ જિત્ત અમૃત ધન, સિદ્ધ વાનગી લહે તિમ ભવિ મનિ.

૧૩

બેદ વિગાન જ્યો ઘટ ભીતરિ, આપડી ચોરી લહે તથ અતરિ,

નપ નિસેપ નિશ્ચય વિનહારે, ધુરિ પ્રતીત જિનવચ અનુસારે.

૧૪

મૃગતૃષ્ણા પરિ લહે જગ લીલ, સેવે પણ નહીં આવ કુશીલ,	
વ્રત વ્રતધરતો હોઈ અનુભોદી, તત્ત્વજ્ઞાન તણો હોઈ વેદી	૧૫
મેય ઉપાદેયને વલી હેય, જાણે દ્રવ્ય ભાવના સેય,	
જે ગીતારથ આગમ જાણુ, રાખે તાસ વચન સુપ્રમાણુ	૧૬
અનુક્રમે દેશવિરતિને કરસે, સર્વવિરતિ પામી મનિ હરસે	
વચન સોલ આચારીમ ભાષા, ભેદે ભાષે જિમ મધુશાખા	૧૭
જ્ઞાન ધ્યાનને તપ આરાધે, દ્રવ્ય ભાવસુ સમય સાધે	
ઉચ્ચ ઉચ્ચ શુભ થાનકિ ચઢતો, તિમ તિમ મોહાદિકને નકતો	૧૮
ધ્યાયક ધ્યાન ધ્યેય ગુણુ માઝી ગુણુમેણુ થઈ કીરતિ ઝાઝી	૧૯
ધર્મ ધ્યાન નિમિત્તે ધ્યાવે, શુદ્ધધ્યાનની જ્યોતિ જગાવે	૧૮
ધાર્તિકર્મ સધળાં પરજલે સ્વલજ્ઞાનતણે અનુયાવે	
લોકલોક પ્રકાશી હોવે, હુષ અમોગ પરમપદ જ્ઞેન	૨૦
સકલ કર્મ ખયે સિદ્ધે સિદ્ધ સાસત ભાવિ અનત વિમુદ્ધ	
અનર અમર અકલક અવિનાશી, ચિદાનંદ લખ લીલ વિલાસી	૨૧
સર્વ ગાથા ૮૪ ॥ હવે પરમાતમા તેહીજ પચપરમેષ્ઠિપદરૂપ આપન દૂહા કહે છે	
દેહાતીત શુદ્ધાતમા, અસંખ્યાત પરદેશ	
શુદ્ધાત્મ ગતુષ્ઠી, સિદ્ધ બુદ્ધ ગતસેશ	૧
શુદ્ધ દ્રવ્ય ગુણુ પન્નવે, કર્તા આપસભાવ	
અનુપચરિત નિશ્ચયનયે, ગતભવ સકલવિભાવ	૨
સ્પર્શ નહીં પણ્ સ્પર્શના અધિક કહી છે તાસ	
નહીં દેહાદિક ભાવના, પણ્ અનગાહના વાસ	૩
લિખે જેહ પરમાતમા, પરમાતમના આવ	
ખાધિકાવાવે આપમે, પરિણામે પરમાવ	૪
એહવો જે પરમાતમા, તેહીજ છે અરિહત	
દ્રવ્ય યદી નિર્જાન છે, ભાવે શ્રુતિ તુતિ મત	૫
સિદ્ધ સરૂપી એહ છે, આચારિ પણ્ એહ	
વાચક નય ઉપનય લહી, સાધુ સયલ ગુણુગેહ	૬
માર્ગ તે શુદ્ધાતમ તણો, અવિનાશી નિજરૂપિ	
સહજ સમાવે સવરી, રાનાધાર અદૃષ	૭
સમિત સહાયી ભાવ છે, વીર્ય વિનોદ અનત	૮
ગૌણુ મુખ્યની વસ્તુતા, નાવિ લહીયે અત્યત	૯
નિત્ય દ્રવ્યની શક્તિથી, સમ્ભવ ભાવની વ્યક્તિ	
પર્યાયે જે પરિણામે, સમયે જેહ અનિત્ય	૧૦
નિત્યાનિત્ય પણ્ રહે પ્રાપ્યે નહીં પર ભાવ	
મરમાતમ સુખમા અડે, ન મિતે દિવિદા ભાવ	૧૦
એહવા ગુણુ સમુદય તણો જે છે પરમાધાર	
તેહ તણી જે ચિતના, તે અધ્યાતમ માર	૧૧

એહીજ તત્ત્વ નિધાન છે, એહીજ દર્શન સાર;	
તિણિ ભવરૂપ જ મૂડીઓ, તે પામે ભવ પાર.	૧૨
ધણિ ધ્યાને જે લય થયા, તિણિ કાઢી કર્મની કોડિ;	
તપ જપ પણિ કિરિયા બહુ, ન કરે એહની હોડિ.	૧૩
ગાન ક્રિયા દોડ નય મિલી, સાધે મુગતિનો પંથ;	
એકનયે જો સાધીઈ, તો હોઈ ભવ પલિ મંથ.	૧૪
જાણે ચરણ ન આદરે, તો પણિ ન લહે પાઓ;	
જિમ તાર જલમાં પડ્યો, ન તરે વિણુ કિય વારિ.	૧૫
શિક્ષિત નટ પણિ નવિ લહે, વહિત દાન વિણુ નાય;	
તિમ ગાની પણિ વિણુ ક્રિયા, ન લહે મુગતિની વાય.	૧૬
ગાન વિના કિરિયા કહી, મંડૂક ચૂર્ણ સમાન;	
ખજૂયા પરિ તે તગમગે, પામે ભવ અહિકાણ.	૧૭
અધ્યાતમ તસ જાણીઈ, જે કરે દોડ પ્રમાણ;	
એક એક જે સંગ્રહે, તે સ્વાદવાદ અજાણ.	૧૮
પદ પંચે પરમેષિનાં, ભાવે ધણિ વિધિ જેહ;	
તે નરભવ સફસો કરી, પરમભાવ લહે તેહ.	૧૯
એહીજ અક્ષય નિધાન છે, એહીજ સમતા કુંડ;	
જિણિ પરમાતમ ઓલખ્યો, લિખ્યો તેણિ બ્રહ્માંડ.	૨૦
એ પરમાતમ તે લહે, જે ભાવિત અણુગાર;	
નિર્વિકલ્પ આરામમાં, જીવન મુક્તિ પ્રચાર.	૨૧
સાર અછે સવિ શ્રુત તણો, મહામંત્ર નવકાર;	
દ્રવ્યભાવથી શુદ્ધ જે, તસ મનિ એ આચાર.	૨૨

અથ ઇશ્યય ૩.

એ અધ્યાતમ ભાવ સાર કરી તેણે જાણ્યો જિણે સુરિયત મહારાજ,
 દૃષ્ટિમાં જે પહિચાણ્યો ધર્મબોધ કર તાસ શુદ્ધ રસવતીનો કારક;
 કરણા દુહિતા તાસ રોજન* દુખ નિવારક વિમલા જનસુ નેત્ર,
 બિહું જ્યોતિ ઝલામલ કીજીઈ તત્ત્વપ્રીતિ કર નીર પાનથી ભવદવ મંજીઈ. ૧

ધમિ અનુકમિ શુદ્ધબોધ યોગથી લહે સદાગમ દિષ્ટ પરમાત્મ વિશેષ,
 તેહથી ચરણની સાતિમ ધર્મધ્યાન સમરોર ચઢે ગુણુડાણુ સોપાને;
 ક્ષપક શ્રેણિ વરતજ તેણિ સવિહુ સમન આમે ત્રિવિધ અવંચક યોગથી,
 થઈ અયોગ નિર્વૃતિ લહે પરમાનંદ વિલાસમ્ સદાકાલ અક્ષય રહે. ૨

સવિ ભવિજન એ ધ્યાન પામિને નૃખવ સુધારો ગાનવિમલ ગુરૂ વયણુ,
 ચિત્તમહિ અવધારો શ્રીશ્રીમાલીવંશ રત્નમય રામજી નંદન;
 નેમિદાસ કહે વાણિ લલિત શીતલ જિમ ચંદન શરગસમુનિ,
 વિધુ વરસ ૧૭૬૫ નો માસ માધવ વૃત્તિયાદિને એ અધ્યાતમસાર મેં જાણ્યો

ભાવ કરી શુભ મને. ૩ ॥ ગાહા પદ્મી ॥

દર્શન ગાન ચરિત્ર તવ ચક્રગુણ, જિનસિદ્ધસરિ વાયગ મુનિ ગુણી પણ;
નવપદ એકીભાવે માલા, ત્રિપદી સ્તવ થકી સુવિશાલા. ૧

કલશ—

ધમ જિનમત આરાધો કાળ સાધો ભવિક નિસુણી ભાવના,
ગુણઠાણિ વાધો સુણો સાધો કરો નિજમતિ પાવના;
અધ્યાતમ ગુણની એહ માલા ભવિક જન કંઠિ ઠવો,
જિન લહો મંગલ લીલમાલા અચલ અનુભવ અનુભવો. ૯

ધતિશ્રી અધ્યાતમસારમાલા સંપૂર્ણા; અંશાઅંશ ૨૩૫.

હવે ગીત લિખીઈ છે—

(વેસર ગઈ રે ગમાઈ માહરે નાનહડે દેવર પાધરિ; એ દેશી.)

એ અધ્યાતમની વાણી સ્યાદવદિ કરી પરમાણી હો લાલ અતિ મીઠી,	
શુદ્ધ અનુભવમાં એ દીઠી હો લાલ અતિ મીઠી શિવસુંદરી વરવા ચીઠી. હો લાલ અતિ ૧	
ઘટ અંતરિમાંહિ પધકી હો લાલ કલિમલ શોધન નઈ પીઠી હો લાલ,	
નવિ માને તસ મતિ ધીઠી હો લાલ અતિમીઠી આંચલી;	
શ્રીજિનવચનિ મચાણી ગણધરવચણે મૂંઠાણી.	હો લાલ અતિ ૨
શ્રુતદેવી એ પ્રજ્ઞાણી ભવદવ શમવાને પાણી.	હો લાલ અતિ ૩
દુઃખ તિલ પીલણને ધાણી નવમા રસમાં રંગાણી.	હો લાલ અતિ ૪
જે ભાપી કેવલનાણી, સંપ્રતિ તે પાઠિ લિખાણી.	હો લાલ અતિ ૫
જે ત્રિભુવન ભાવ કહાણી, નવિ ઉપમા તમ્મ નીસાણી.	હો લાલ અતિ ૬
ગાન દરિસણ ચરિત પિછાણી, સમ્મભંગીઈ જે વિરચાણી.	હો લાલ અતિ ૭
શુદ્ધ વિનયે જે સમનાણી, અવિનયીની મતિ મુઝાણી.	હો લાલ અતિ ૮
પદ દરિસન નિજ મતિ તાણી, મતિ પરતક્ષિ તે પદ્ધિચાણી.	હો લાલ અતિ ૯
જ્ઞાનવિમલ ગુણ ખાણી, જયવંતી સદા જિનવાણી.	હો લાલ અતિ ૧૦

॥ અધ્યાતમવાણી ગાલિત સ્વાધ્યાયઃ ॥

“ વલ્લકલ્લથી જીતાય ”

સિંહ બળા વનરાજ પણ, કળથી તે પકડાય;	
નિશ્ચય છે આ વિશ્વમાં, બળકળથી જીતાય. ૧	
બળાયા ગળાયા થઈ જતા, કળા વિના ભટકાય;	
બિટ્ટીશોવત્ જાણું, બળકળથી જીતાય. ૨	
બળથી અધિક કળા વધે, કળા થકી જીવાય;	
વિદ્યા બુદ્ધિ પ્રયુક્તિના, બળકળથી જીતાય. ૩	
બળાયાના બે ભાગ છે, કલાતણા ન ગણાય;	
સકલાવરથામાં અહો, બળકળથી જીતાય. ૪	

નિર્મળ કળા વિના જતો,	જ્યા ત્યા હારી જાય	
જગી જગમા એતને,	બળકળથી જીતાય	૫
મરે પ્રભાદે માનડી,	જ્યા ત્યા ખતા ખાય	
કૃષ્ણોગને આદરી,	બળકળથી જીતાય	૬
બુદ્ધિબળ વિકસ્યા વિના,	પરાશ્રમે જીવાય,	
મત્ર ચત્રને તત્રના,	બળકળથી જીતાય	૭
સમય જમાનો ઝોળખી,	ધરતા પ્રમતોપાય	
સર્વ પ્રસંગોમા ખરે,	બળકળથી જીતાય	૮
બળકળ સાચો ધર્મ છે,	પ્રગતિ જેથી થાય,	
બુદ્ધિસાગર વિશ્વમા,	બળમળથી જીતાય.	૯

ૐ શાન્તિઃ ૩

માણિમદ્રવીર.

શ્રી ઉજ્જયિનીમા ગામોગામ નગરને પાવન કરતા શ્રી આનંદવિમલ સુરિ પદાર્થો ઉજ્જયિની બહાર સ્મશાન પાસે એક મંદિરના ખૂણે કાર્યોત્સર્ગધ્યાને રહ્યા સ્મ
ઉજ્જયિનીમાં શ્રી શાન પામે કોઈ વસતુ નહોતુ રાત્રે ભૂત પ્રેત પિશાચોનું જોર વર્તેલું
આનંદવિમલસૂરિ હતું ગધર્વ સ્મશાનના ભૂતાવલથી ઉજ્જયિની વગેરેના લોકો જાણીતા
નું આવાગમન. હતા ઉજ્જયિનીના લોકોને આ મહા પુરુષના દર્શન થતા તેઓ આ-

નંદમગ્ન થયા હજારો મનુષ્યો દર્શનાથ આવતા હતા પરંતુ આ
નંદવિમલ સુરિ ધ્યાનમા મગ્ન રહેતા હતા બમે ત્રણ ત્રણ દિવસે ઉજ્જયિનીમા ગોચરી બહારવા
જતા હતા જે મહાત્મા સાધુઓના ભક્તો હતા તેઓ તેમને આહારાદિની વિશ્વમિ કરતા હતા
શ્રી આનંદવિમલ સુરિ પોતાને યોગ્ય આહાર ગ્રહણ કરી વાપરી પાછા પરમાત્મધ્યાનમા આરંભ
થઈ જતા હતા હજારો ભૂતોના વચ્ચે તેઓ ધ્યાનમા અડગ રહેતા હતા ક્રિયોદ્ધારક તરીકે
પ્રસિદ્ધિ પામેલા મહાત્માની ધ્યાન દશા વધતી જતી હતી જૈનધર્મની જાહેરાતલાવી વર્તાવવા
પર ખાસ તેમનું લક્ષ્ય હતું તેમની પામે જ્ઞાનગોષ્ઠી કરનાને અનેક મનુષ્યો ઇચ્છા કરતા
હતા અને કલાકોના કલાકો પર્યંત તેમની પાસે બેસી રહેતા હતા પણ તેઓ યોગ્યતા
તપાસ્યા વિના કોઈની સાથે બોલતા પણ નહોતા

ઉજ્જયિનીમા જૈનધર્મપાલક મહાસદ્ગી નામની આવીમ રહેતી હતી તે ઘણી તપશ્ચર્યા
ઓ કરતી હતી તેને માર્ણેશ્વર નામનો એક બનીસ લક્ષણો પુત્ર
માણેક્યદ શેઠનું હતો તે જૈનધર્મી હતો પરંતુ તે વખતમા શિથિલાચારના યોગે તેની
દર્શનાર્થે આવવું કોઈ સાધુ પર દ્રઢ શ્રદ્ધા નહોતી માર્ણેશ્વર એક સદ્ગુણ તરીકે
પ્રસિદ્ધ હતા તેઓ લક્ષ્યાધિપતિ ગણાતા હતા તેઓ માતૃભક્ત હતા
માતાની આજ્ઞાનું પ્રાણુ જતા પાવન કરનામા તેમની દ્રઢ શ્રદ્ધા હતી

માતા મહાલક્ષ્મી—પ્રિયપુત્ર માર્ણેશ્વર, મે સામન્યુ છે કે ઉજ્જયિનીબહાર જૈન ધર્મના

મહાન્ આચાર્ય શ્રી આનંદવિમલ સ્મરિ પધાર્યા છે. તેમને તું ત્યાં જઈ આહાર પાણી માટે વિચિત્રિ કર. તેમનાં દર્શન કરી આવ. તે મહા પુરુષ છે.

માણેક્યંદ—માતાજી, મ્હને આચાર્યોપર શ્રદ્ધા નથી. સાધુઓ ધણા ધ્યાન ધરે છે. તેઓ તેમનું ક્યાં કરે. તેમની પાછળ ફરવા માટે વા તેમના દર્શન કરવાની મને રૂચિ નથી.

મહાલક્ષ્મી—પુત્ર, આ તારાં વચન યોગ્ય નથી. મહાસાધુઓની સેવાથી પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પુણ્યની પ્રાપ્તિથી પરબ્રહ્માં ઉત્તમ અવતારની પ્રાપ્તિ થાય છે. સાધુઓના સ-માગમ વિના સાધુઓપર શ્રદ્ધા બેસતી નથી. સાધુઓનાં દર્શન કરવાથી ત્હારો આ ભવમાં ઉત્તમ અવતાર થયો છે તેથી દયા વગેરે ધર્મને પાળવા સમર્થ થયો છે. માટે તું સચિત્તનાં દર્શન કર અને આહારાર્થે વિચિત્રિ કર.

માણેક્યંદ—માતાજી, તમારું કથન સત્ય છે પરંતુ મને કેમ ધર્મપર રૂચિ થતી નથી તેનું કારણ સમજાવું નથી.

મહાલક્ષ્મી—પુત્ર ! શ્રી આનંદવિમલ સ્મરિ પાસે ગમન કરી તેનું વિનય સહિત કારણ પુછ! તેઓ ત્હને સારી રીતે સમજાવશે. માતાની ફરજ છે કે પુત્રને ધર્મમાર્ગે પ્રતિ વાળવો. આ વિશ્વમાં જે માતા પોતાના પુત્રને ધર્મ પ્રતિ વાળતી નથી તે પુત્રની દુસ્ત્રમ છે માટે તું સ્મરિ પાસે જા.

માણેક્યંદ—માતાજી, તમારી આજ્ઞા શીર્ષપર ચડાવું છું અને શ્રી આનંદવિમલ સ્મરિ પાસે જઈ છું.

મહાલક્ષ્મી—પુત્ર, ત્હને ધન્યવાદ ઘટે છે. માતાની આજ્ઞા માને છે તે પુત્ર ગણાય છે. શ્રી આનંદવિમલ સ્મરિ પાસે જવામાં પ્રભાદ ન સેવ-ધર્મચાર્યોથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. સાધુનાં દર્શન પુણ્ય, તીર્થમૂતાદિ સાધયઃ તીર્થઃ ફલતિ કાલેન સયઃ સાધુ સમાગમઃ ॥ સાધુનું દર્શન પુણ્ય રૂપ છે. જગમતીર્થ સાધુ છે, સ્થાવર તીર્થ તો પરબ્રહ્માં ફળ આપે છે અને સાધુનો સમાગમ તો આ ભવમાં ફળ આપે છે.

માણેક્યંદ શેઠ—મનમાં વિચાર કરે છે. મારે આનંદવિમલ સ્મરિ પાસે જવું જોઈએ. તેમાં પ્રભાદ કરવાની જરૂર નથી. આજ રાત્રે તેમની પાસે જાઉં.

બરાબર રાત્રીના દસ વાગ્યા હતા. ગંધર્વ સ્મશાન તરફ માણેક્યંદ શેઠ જવા લાગ્યા. નગરની બહાર જતાં તેમને ચારે તરફ અધકાર ભાસવા લાગ્યો. ગંધર્વ સ્મશાનનો માર્ગ લીધો. સીયાળવાં અને ફાવડીઓના રાષ્ટ્રોથી તેમના કાન બહેર મારી ગયા પરંતુ જરા માત્ર ડગ્યા નહિ. ગંધર્વ સ્મશાન પાસે ગયા ત્યાં અનેક બડકાઓ થતા દેખાવા લાગ્યા. સ્મશાન પાસે મંદિરમાં ગયા. પરંતુ ત્યાં આનંદવિમલ સ્મરિ દેખાયા નહિ. દોષો કરીને ચારે તરફ શોધવા લાગ્યા ત્યારે એક ખુણામાં મહા તપસ્વી પુરુષને દેખ્યા. માણેક્યંદ શેઠે વિચાર કર્યો કે મારે તેમની પરીક્ષા લેવી જોઈએ. પોતાની પાસે દોષો હતો તેનાથી આનંદવિમલ સ્મરિની દાદી સગગાવી તેથી દાદી બડકા બગવા લાગી તેથી તેમનું મુખ દાઝ્યું તો પશુ તેઓ ધ્યાનમાં રિશ્તર રહેલા દેખાયા.

માણેક્યંદના મનમાં ઉપસર્ગ કરવાથી પશ્ચાતાપ થયો અને રોવા લાગ્યા. તુર્ન તેઓ આનંદવિમલ સ્મરિના પગે પડ્યા. શ્રી આનંદવિમલ સ્મરિએ કાચોત્સર્ગ પાગો અને તેને ધર્મ લા-બની આશીર્વા આપી.

માણેક્યંદ—ગુરુ મહારાજ મારે અપરાધ ક્ષમા કરો. હું આપનો દાસ છું.

આનંદવિમલ સરિ—અધુ આ શરીરમાં રહેલા આત્માએ સર્વ જીવોને ખમાવ્યા છે. જે થાય છે તે કર્મના અનુસારે થાય છે. કૃત કર્મ ભોગવ્યા વિના છૂટકો થતો નથી. અન્ય જીવો તો નિમિત્ત માત્ર છે. બાકી સ્વકર્મના અનુસારે સુખદુઃખ ભોગવવાં પડે છે. માટે હું તારા ઉપર શા માટે ગુસ્સો કરું. તું પણ શરીરમાં રહેલ આત્મા છું. પૂર્વકર્મથી શાતાં અશાતાના સંયોગો મળ્યા કરે છે તેમાં કર્મનો વાંક છે પરંતુ તારા શરીરમાં રહેલા આત્માપર શા માટે ક્રોધ કરું? માટે ત્હારા આત્માની સાથે આત્મભાવ હોવાથી સદા સમતા થોગે અને ક્રોધના અભાવે ત્હારા ઉપર ક્ષમાભાવજ છે.

માણેકચંદ—પ્રભો, સાધુઓ સદા ક્ષમાધારક છે. આપના આત્માને ધન્ય છે. પ્રભો આપનાં અમૃતમય વચનો સાંભળીને મ્હને પરમ શાંતિ મળી છે. આપની આશાતના કરવાથી મ્હને જે કર્મ બધાંયું તેમાંથી હું ક્યારે છૂટીશ. હવે મારું શું થશે. આપને ઉપસર્ગ કર્યો તેથી જે કર્મબંધ થયો તેને ટાળવાનો ઉપાય બતાવો.

આનંદવિમલ સરિ—માણેકચંદ! જૈનધર્મની પ્રાપ્તિથી અને તેની આરાધનાથી કૃત કર્મનો ક્ષય થાય છે. સાધુની આશાતના હેલના ન કરવી જોઈએ. સાધુનો ઉપદેશ સાંભળી આત્મહિત કરવું જોઈએ.

માણેકચંદ—સાહેબ, જૈનધર્મ એટલે શું તેનું સ્વરૂપ સમજાવો કે જેથી તેની આરાધના કરું. આપના જેવા પ્રમાણિક આત્માથી ગાંતી, ધ્યાની મહાત્માઓનાં વચનપર મ્હને પૂરું શ્રદ્ધા આજ થઈ છે.

આનંદવિમલ સરિ—હે બચ્ચ, રાગદ્વેષરહિત જે દેવ હોય છે તે સત્યદેવ છે અને તે દેવ અરિહંત પરમાત્મા છે. કંચન કામિનીના ત્વાગી ગામોગામ વિહાર કરનાર, છ કાષ્ઠની રક્ષા કરનાર અને તીર્થકરના વચનના અનુસારે ઉપદેશ દેનાર સમ્યક્ત્વ દાતા સત્યગુરુ જાણવા. શ્રીમહાવીર તીર્થકરનો કથિત જૈનધર્મ એ સત્યધર્મ છે અને તેની આરાધનાથી સકલકર્મનો ક્ષય થાય છે. જૈનધર્મીઓ પાસે જવાથી આ પ્રમાણે દેવગુરુ ધર્મતત્ત્વનું જ્ઞાન થાય છે અને પશ્ચાત્ શ્રદ્ધા યવાથી સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ થાય છે.

માણેકચંદ—અન્ય ધર્મો કરતાં જૈનધર્મથી વિશેષ જગત્તે કાયદો થાય છે ?

આનંદવિમલ સરિ—સર્વત્ર કેવલી મહાવીરપ્રભુએ જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો છે. પશુઓ વગેરેની યજ્ઞમાં હિંસા કરીને કેટલાક લોકો પ્રભુની પ્રાપ્તિ ચલાવું માને છે. જ્યારે પ્રભુની પ્રાપ્તિ માટે કેટલાક લોકો પશુઓ મારે છે. ત્યારે જૈનધર્મ તો સકલવિધમાં શાંતિ, દયા વગેરે ગુણોને ફેલાવનાર પ્રભુની પેઠે સર્વ જીવોનું બહુ ઇચ્છે છે. દુનિયામાં જે જે ધર્મમાં જે જે કંઈ સત્ય રહેલું છે તે સર્વનો જૈનધર્મમાં સંભવેશ થાય છે માટે જૈનધર્મની આરાધના કરવાથી અન્ય કંઈ બાકી રહેતું નથી—જગત્તે જૈનધર્મથી અનંતગુણ કાયદો થયો છે. થાય છે અને ભવિષ્યમાં થશે. વીતરાગ કેવલી વીરપ્રભુનાં વચનો સમાન અન્ય કોઈ વચનો નથી. સત્યવેદોના વેદો ખરેખર વીરપ્રભુનાં આગમો છે તેની જે શ્રદ્ધાપૂર્વક આરાધના કરે છે તે સકલકર્મથી મુક્ત થઈ પરમાત્મા બને છે.

માણેકચંદ—પ્રભો ! આપનો મારા ઉપર ધણો ઉપકાર થયો છે. આપને હું ગુરુ તરીકે સ્વીકારું છું.

માણેકચંદ શેઠે શ્રીઆનંદવિમલ સરિ પાસે સમ્યક્ત્વવ્રત અંગીકાર કર્યું. માણેકચંદ શેઠના આગ્રહથી શ્રીઆનંદવિમલ સરિ ઉજ્જયિની નગરમાં પધાર્યા. તેમનો ઉપદેશ સાંભળીને સઘળા જાતના વણિકોએ જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો અને દેવગુરુની પૂજા ભક્તિમાં દંડ બન્યા. માળવા

દેશના સર્વે મનુષ્યોપર શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિની પ્રભા પડી તેથી ક્રિયા શિથિલ નહ થવા લાગ્યું અને હજારો સાધુઓ અને સાધ્વીઓએ વ્રતપાલનમાં આત્મવીર્ય સ્ફેરવ્યું.

શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિના શાસનમાં તપાગચ્છના પાંચહજાર સાધુઓ અને દશહજાર સાધ્વીઓ હતી, તેમનામાં શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિનું ઉપદેશથી ચારિત્રવલ્લની અદ્ભુત સ્ફૂર્તિ આવી અને તેથી ક્રિયોદ્ધાર સારી રીતે થયો.

માણેકચંદ શેઠે શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિને અત્યંત આગ્રહ કરી ઉજ્જયિનીમાં ચોમાસુ રાખ્યા તેથી ઉજ્જયિનીમાં સર્વ લોકોનું દયામય જૈન પાળવા પ્રતિ લક્ષ્ય બેઠાયું. લોકો અનેક પ્રકારની ધર્મક્રિયા કરવા લાગ્યા.

માણેકચંદ શેઠની પેઢી પાલીમાં હતી. ચોમાસુ પૂર્ણ થવા બાદ શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિએ મારવાડમાં વિહાર કર્યો અને ત્યાં તપ ધ્યાન બળવડે સર્વ જૈનોને જૈનધર્મમાં અત્યંત સંગી કર્યો. મારવાડમાં સૂર્યથી જેમ અષ્ટધાર નાસે તેમ આનંદવિમલ સૂરિના વિહારથી શિથિલાચાર નહ થયો. શ્રીઆનંદવિમલ સૂરિએ પાલીના જૈનસંઘની વિનંતિથી પાલીમાં ચોમાસુ કર્યું. શ્રીઆનંદવિમલસૂરિએ શત્રુંજય માહાત્માનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. ઉજ્જયિનીથી માણેકચંદ શેઠ પશુ સકુટુંબ આવીને પાલીમાં ગુરૂસેવા તથા વ્યાખ્યાન સાંભળવા માટે આવીને રહ્યા. શત્રુંજય માહાત્મ્યનું વ્યાખ્યાન પરિપૂર્ણ થયે પશુ કર્યોબાદ તેમના મનમાં સિદ્ધાચલ તીર્થની યાત્રા કરવાનો પ્રણય મનોરથ થયો. તેમણે અભિચ્છ કર્યો કે કાર્તિક સુદ પૂર્ણિમા પશ્ચાત્ પૂર્વ યાત્રા કરવા ગમન કરવું અને યાત્રા કર્યો બાદ છવિગય વાપરવી.

“ મ્હારે કરવું શું ? ”

“ મ્હારે કરવું શું ? ”

મ્હારા મિત્ર એક નવીન લેખક હોઇ પોતાના “ રાત્રિસદન ” ના એક ચોરડામાં, જેને પોતે “ સરસ્વતિ-નિવાસ ” નામ આપી દીધું છે તેમાં આરામ પુરશીપર બેઠા બેઠા પોતાનાં લખાણોના દગલો તરફ નિરાસાની નજ નજર ફેંકતાં વિચાર કરતા કરતા ઉપરના શબ્દો બોલી ઉઠ્યા. સદ્બાએ હું એમને મળવા એ “ સરસ્વતિ-નિવાસ ” માં લખલ થતો હતો. ત્યાં અદૃષ્ટ રહી મ્હેં મ્હારા મિત્રના શબ્દો “ મ્હારે કરવું શું ? ” સાંભળ્યા. અચાનક ચમકી હું બારણા આગળજ સ્તબ્ધ થઈ ગયો, અને મ્હારા મિત્રનો એકાન્ત જમણાટ સાંભળવા લાગ્યો.

“ મ્હારે કરવું શું ? ”

“ આજ ચાર ચાર વર્ષ થયાં લેખિનીને અયાગ શ્રમ આંખો. કાવ્યો લખ્યાં, મીમાંસા ઉપર લેખો લખ્યા, વિજ્ઞાનના વિષય ચીતર્યા, રાજકીય પ્રશ્નો વિચાર્યા, ધાર્મિક લેખો ઘસડી કાઢ્યા, નવીન પુસ્તકો ઉપર ટીકા લખી બાપાંતરો કર્યા, અનુવાદો કર્યા છતાં અત્યંત અનેક વિધિવિધ પ્રકારનાં લખાણો લખ્યા આ દગલો બનાવ્યો છતાં હજુએ હું હતો તેવો જ છું !

“ નથી કોઈ મ્હને રસ્તામાં મળતાં “ સાહેબજી શીયુત ” કહેતું, કે નથી કોઈ જાહેરસભામાં હાજરી આપવા આમંત્રણ આવતાં. નથી માસિકપત્રોના તંત્રી તરફથી માસિક મૂલ્ય મળતાં, કે નથી કોઈ મ્હારાં વખાણ જાહેરમાં કરતું. નથી કોઈ મ્હારા લેખો માટે

માગણી કરતું, કે નથી કોઈ મહારા લેખોમાંથી ઉતારા કરી સાથે મહારું નામ જોડી મહને લોકમાન્ય બનાવતું !

“ જુઓ, હજી ગયે રવિવારેજ મહેં એક કાવ્ય લખ્યું—ભાષાંતર કર્યું. આપણા હિન્દ-રત્ન મહર્ષી બાપુ સ્વીન્નાથ દાકરના એક કાવ્યનું ભાષાંતર કર્યું. અહા શી મહર્ષીની ઉચ્ચ ગંભીર શૈલી ! મહે પણ એમના જેવીજ ઉચ્ચ ગંભીર શૈલી વાપરી ભાષાંતર આકર્ષણીય બનાવ્યું. વાંચ્યું, વંચાવ્યું. ધણાને પસંદ પડતાં મહેં એક માસિકમાં છપાવા મોકલ્યું. આશા તો પૂરેપૂરી હતી કે આ વખતે તો હું જાહેરમાં આવીશ. પણ હાય ! અફસોસ ! માસિકના તંત્રી લખે છે “ ભાષાંતર સારું છે અને સ્વીકારવા યોગ્ય છે, પણ અત્યંત સંસ્કૃતમય હોવાથી સ્વીકારી શકાતું નથી. ” ચાલો ! પત્યું !

“ મહને ચઢી રીસ. એટલે મહેં એજ કાવ્ય તેજ દિવસે એક દૈનિકના ખાસ અંકે માટે મોકલ્યું. ત્યાં તો એજ કાવ્ય સ્વીકારાયું અને હું ખહાર પડ્યો ! એટલે પછી મહને જરા હિમ્મત આવી. મહેં નવું કાવ્ય લખી કાઢ્યું, અને મહા મહેનતે ‘રસિયાં સર’હસ’ નામે આપ્યું. સંતોષ પામી મહેં કાવ્ય એક અઠવાડિક પત્રમાં મોકલ્યું. અહા ! કેવું હૈયું ધડકતું હતું એ વખતે કે હવે હું પાછો ખીજી વાર બહાર પડીશ ! પણ તંત્રી તરફથી જવાબજ શેનો આવે ! કાવ્ય ગયું Waste-paper basket મહીં ! છે હવે મણા !

“ તે પછી થોડે દિવસે મહારો જન્મ-દિવસ આવ્યો. તે દિવસના ઉત્સાહમાં મહેં એક નવીન કાવ્ય રચી કાઢ્યું અને નામ આપ્યું ‘ગુર્જરાષ્ટ્ર-રમણીને’ નું. પછી ગુર્જરાષ્ટ્રના એક પ્રતિષ્ઠિત અને લોકમાન્ય માસિકમાં છપાવા મોકલ્યું. મોકલ્યા પછી તંત્રીનો જવાબ પાંચ છ દિવસે આવ્યો અને લખે છે “ તમારું કાવ્ય મલ્યું છે. કાવ્ય રસિક છે, પરંતુ અમે નવીન લેખકોનાં લખાણો સ્વીકારતા નથી તેથી લાચાર ! ” ચાલો ! કમાયા !

“ જ્યાં જ્યાં મહારા લેખ મોકલ્યું છું ત્યાંથી કંઈ નહિ ને કંઈ ખડાને પણ સાક્ષ્ય ધસીને ‘ના’ આવે છે, ત્યારે લોકમાન્ય થવા મહારે કરવું શું ? ”

“ મહેં ધાર્યું પદ કરતાં ગદ્ય લખું તો તંત્રીઓ સ્વીકારશે. એમ ધારી મીમાંસાનો વિષય પસંદ કર્યો. કાવ્ય તો મનના ઉદ્ગાર અને રમતનું કામ ! ગદ્ય લખતાં બેજી કાટી જાય છે એ હું જાણતો હતો તેથી અંગ્રેજી તત્ત્વવેત્તાઓ એક પછી એક ઉચ્છાવવા માંડ્યા. પ્રથમ એન્ટ્રીએક્સ લીમ્કો, પછી માર્કેટીસ વાંચ્યો, પછી પ્લેટો, તે પછી લીમ્કો, રૂબિન, પછી કાંટ, તે પછી બર્ગસન, તે પછી નીચે (nietzsche) એમ જેટલા અને તેટલા તત્ત્વવેત્તાઓનાં લખાણોનો અભ્યાસ કર્યો. હવે લેખની કામ કરવા લાગી. તરત એક લેખ “ પ્લેટોની વિશ્વવિદ્યાની વિચારણા ” કરીને લખી નાંખ્યો. હું જાતેજ જાણતો હતો કે મહારો લેખ મનનીય અને રસિક લખાયો હતો તેથી મહેં મુગધ માસિકપત્રમાં મોકલ્યો. તંત્રીનો જવાબજ નહિ ! એ વાતને થયાં ત્રણ વર્ષ ! આજ શું થયું ? મહારોજ લેખ મહારોજ ભાષામાં “ વિશ્વવિદ્યા અને પ્લેટો ” એ નામથી એજ માસિકમાં રામ’ના નામથી છપાયો ! થયું તો એમ પણ મહારે કરવું શું ? કાંઈને લખું તો મહારું માને નહિ; કહેશે ‘એ તો ઉગતો લેખક છે; અત્યારમાં તે એ એવું લખે ? એ તો જુદો ઇત્યાદિ.’ નવીન લેખકનાં તે શું આવાંજ કુટેલાં હાંદલાં જેવાં નશીબ હશે વા ?

“ પછી મહેં તો એવોજ નિશ્ચય કર્યો કે પહેલાં લેખો લખીને ઢગલો કરવો, અને પછી થઈ રહેશે થવાનું હશે તે. એમ કરી પ્રત્યેક તત્ત્વવેત્તાના વિચારોનો એક એક રસિક લેખ

લખી નાંખ્યો. પછી બપ્પો તત્ત્વવેત્તાઓના વિચારોની તુલના કરી યોગ્ય વધારાના લેખે ચીતરી દાઢ્યા. એમ કરતાં કરતાં મીમાંસા વિષે આશરે પચીસ ત્રીસ લેખો મહારી પાસે થઈ ગયા—એકે છપાયેલો નહિ !

“મીમાંસાનો વિષય બાળુ મુઝી મહે” રાજકીય વિષય હાથમાં લીધો. એ વિષયપર લખવા માંડતા પહેલાં મહે” હિન્દના મોટા મોટા અગ્રેસરોનાં બાપણો વાંચી નાંખ્યાં. પછી મુંબઈ સરકારના વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચી નાંખ્યા. પ્રત્યેક ‘ડીપાર્ટમેન્ટ’ વિષે આંકડાઓનું તારણ દાઢ્યું. લોકલ બોર્ડ અને મ્યુનિસિપાલિટીની સ્થિતિનું સંપૂર્ણ મનનથી અધ્યયન કર્યું. ‘સ્થાનિક સ્વરાજ્ય’, ‘સ્વરાજ્ય ને સામાજ્ય’, ‘રાષ્ટ્રીયત્વ’, ‘સમાજની વિરચના’, ‘રાષ્ટ્રનું ધ્યેય’ એવા એવા અનેક પ્રશ્નોનું બારીકીથી અધ્યયન કર્યું. પછી એક એક વિષય લખતે તે પર લંબાણથી આંકડાઓ સાથે લેખ લખવા માંડ્યા. એમ કરતાં કરતાં મહારી પાસે આશરે પચીસેક લેખો તૈયાર થઈ ગયા. હું મહારા લેખોના ઢગ સ્લામું બેઈ આનન્દ—પરંતુ એકે એક અપ્રસિદ્ધ જ !

“મીમાંસાના લેખો પણ બ્યારે પચોના તંત્રીઓ સ્વીકારવા નારાજ થયા, ત્યારે મહે” ધાર્મિક પ્રશ્નોની પૂઠ પકડી. મહારા સમય પહેલાં છપાયેલાં સર્વે ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચી નાંખ્યાં. તેમજ કેટલાંક પ્રતિષ્ઠિત માસિકપત્રોના પાછલા પાંચ છ વર્ષના બેંકા વાંચી ગયો, અને હેમણી જેટલા જેટલા ધર્મને લગતા લેખો હાથ લાગ્યા તેનાં મથાળાં ટાંચી લીધાં. પછી પ્રત્યેક મથાળું બદલી એ વિષય પર મહારા પોતાના વિચારો દર્શાવી મહે” લેખ તૈયાર કરવા માંડ્યા. કંઈ નહિ તોએ લગભગ વીસેક લેખો ધર્મ બાબત મહારી પાસે થઈ ગયા હશે. એટલે મહે” એક પછી એક લેખ જુદાં જુદાં માસિકોમાં મોકલવાની પ્રક્રિયા હાથે ધરી પણ બ્યાં મોકલું ત્યાંથી કતો લેખ પાછોજ આવે—એમનો એમજ—અથવા તો ઘસાઈને સાફ ‘ના’ આવે, ત્યારે મહારે કરવું શું ?

“વીચારતાં વીચારતાં એક નવીન વીચાર સૂચ્યો. મહે” કહ્યું: ‘વાર્તાઓ લખુ’ પછી એમ થયું કે ચાલુ લાંબી વાર્તા લખવી કે ટુંકી વાર્તા લખવી ? વીચાર કરતાં એમજ નિર્ણયપર આવ્યો કે ટુંકી વાર્તા લખવી. તે પરથી ‘સ્ત્રી શિક્ષણ’, ‘સ્ત્રીની ફરજ’, ‘સ્ત્રીના હક્ક’, ‘સ્ત્રીનો સ્તેદ’ આદિ અનેક રસિક વિષયો ચૂંટી કાઢી એક પછી એક નવી નવી વાર્તાઓ લખવા માંડી. વાર્તા લખવી એટલે પૂછુંજ શું ? જરા જરામાં કુદરતનું વર્ણન, થોડી થોડી વારે નાયક નાયિકાનું વર્ણન વગેરેથી બરેલાં લંબાણવાળાં વાક્યો મૂકી દેવાથી લેખની ખુબી વખત લાગી અને લંબાણ લાંબુ થવા લાગ્યું. સ્લેજ રમત કરતાં કરતાં લગભગ પચાસેક ટુંકી વાર્તાઓ લખી કાઢી. એ બધી છપાય તો બરાબર પચાસ મહિના સુધી મહારે નામ લોકો સાથે પરિચિત રહે. પણ હાય ! છપાવજ રોની એક પણ વાર્તા ! બધી પડી રહી છે ! આ બન્યો ઢગ એનો ! ત્યારે શું વાર્તા પણ તંત્રીઓ નાપસંદ કરતા હશે વારે ? મહારામાં એવું શું હશે કે મહારો એક પણ લેખ નહિ સ્વીકારતો હોય ? મહારે કરવું શું ? એ પાછો સવાલ પડ્યો.

“ત્યારે રા. બા. રમણભાઈ જેવો યાદ ? હાસ્યરસ ખીલવું ? હાસ્યજનક ક્ષાંતિલ લખુ ? એથી તંત્રીઓ મહારા લેખ સ્વીકારશે ? એમ વીચારતાં એક હાસ્યજનક લેખ લખી કાઢ્યો અને એને ‘સાક્ષરની સમા’ નું નામ આપ્યું. એમાં આધુનિક ઢોંગી બાંગાં કુક્તા સમુદોનું દિગ્દર્શન કર્યું. લેખ મનનીય અને હાસ્યજનક નિવડ્યો. ગમે તે વાંચકને એ

પ્રિય લાગતો, તે છતાં જ્યારે એ મહે. એક માસિકમાં મોકલ્યો ત્યારે તેના તંત્રીને કેમ નહિ ગમ્યો હોય તારે? તંત્રી મહેને લખે છે: “લેખમાં, હાસ્પરસ. ઉત્તરો છે. પરંતુ સ્વીકારી શકતો નથી.” બધાજ જ્યારે આમ નકાર બણે ત્યારે હું લોકમાન્ય શી રીતે, ચંદ્ર. શકું? મહારી શક્તિનો પ્રભાવ લોકને શી રીતે બતાવી શકું? મહારા લેખો વિદ્વંતાભર્યા હોય છતાં છપાય નહિ તો પછી લોક એમાંથી જ્ઞાન શી રીતે સંપાદન કરે? તંત્રીઓ મહારામાં શું ખોડ છે તે સચવતા હોય તોયે સાફ કે હું મહારી Condescension કરતા હોય તેમ નકાર લખી મોકલે ત્યારે મહારે કરવું શું? હું શું બૂલ કરું છું તેવું મહેને જ્યાં સુધી કોઈ જ્ઞાન ન કરાવે ત્યાં સુધી હું સુધરું પણ શી રીતે?

“હાસ્પરસના લેખ પણ જ્યારે ન સ્વીકારાતાં પાછા ફરવા લાગ્યા ત્યારે તો હું છેક કંઠાળો ને મહીડવાયો કે હજી એવું શું બાકી છે કે જેથી તંત્રીઓનાં મન ખુશ થાય અને મહેને લોકમાન્ય યવાનો સમય પ્રાપ્ત થાય? કહ્યો: તો તે પણ નહિ! મોમાંસાં: તો તે પણ નહિ! વાર્તા: તો તે પણ નહિ! હાસ્પરસ: તો તે પણ નહિ! રાજકીય લેખો: તો તે પણ નહિ! ત્યારે હજી એવું શું બાકી રહ્યું? શું ટીકાકાર થાઉં અને લોકોની અધીરિતિ મેળવું? શું ચર્ચાપત્રી થાઉં અને લોકોનાં ખાસકાં ખાઉં? અરેરે! મહારે કરવું શું?”

એટલેમાં મહારે ટપાલીએ ખુબ પાડી એટલે રાજ્ય દોડતા દોડતા ટપાલ લઈ આવ્યા. હજી હું અદ્દશ સ્થાનેજ ઉભો હતો. રાજ્ય હર્ષમાં ને હર્ષમાં આવી પાછા ખુરશી પર પડ્યા અને કાગળ વાંચવા લાગ્યા. બે ત્રણ ઘરનાં ખાનગી કાગળો મનમાં વાંચી રહ્યા, અને ચોથો ઉઘાડી ચોતાના લેખો સંબંધી હોવાથી આનંદમાં આવી નેરથી વાંચવા મંડી પડ્યા. હું સાંભળતોજ હતો.

અમદાવાદ, તા. ૧૧-૫-૧૬.

પ્રાણબંધુ!

આપનો પત્ર મળ્યો. આપના કહેવા પ્રમાણે હું આપનાં સૂચવેલાં માસિકપત્રોના તંત્રી-ઓને મળી આવ્યો છું. એઓ કહી છે કે આપના બધા લેખ મળ્યા છે. એક તંત્રી તો એમ પણ કહેતા હતા કે આપે એમને પાંચ છ વિષયો પર જુદા જુદા લેખો મોકલ્યા છે. હું આપની પ્રશંસા નિરર્થક નથી કરતો, પરંતુ એઓનાંજ શબ્દોમાં કહું છું કે આપના લેખ મનનીય અને રમણીય છે પરંતુ એઓ કહે છે તેમ આપ ‘એન્જ્યુએટ’ નથી. એટલેજ વધી છે. આપના પ્રત્યેક લેખ પાછળ આપના નામ સાથે બી. એ. અથવા એમ. એ. કે એવી કોઈ કીચી લખી શકાત તો આપનો પ્રત્યેક લેખ સ્વીકારવામાં આવત. મહેને આપને લખવાને એઓએ સૂચવ્યું છે કે આપ પ્રથમ યુનિવર્સિટીની કીચી મેળવો અને પછી લેખો મોકલવા માડો એટલે બધા ખુશીથી સ્વીકારશે એવું.

લી. આપનોજ

ચન્દ્ર.

“અરે! આ શું? હું એન્જ્યુએટ નહિ એટલે મહારી પ્રતિષ્ઠા નહિ એમ? શું એન્જ્યુ-એટજ લેખ લખી શકે અને હું નહિ? મહારામાં શું એઓના જેવી લેખનશક્તિ નથી? જો એઓ જેટલું અને જેવું હું લખી શકું છું તો પછી મહારા લેખો ન સ્વીકારવામાં આવે એ ક્યાંનો ન્યાય? શું એઓમાંજ જ્ઞાન હોય અને અમારામાં ન હોય? શું એઓમાંજ લેખન કળા હોય અને અમારામાં ન હોય એમ? શું એઓનાજ લેખ મનનીય હોય અને અમારા

ન હોય એમ ? અને અમારૂં મગજ તોડી તોડીને મરી જઈએ. અમારૂં Original લખી લખીને ઉધા વળી જઈએ ત્હેનું કંઈજ નહિ ? અને એઓ માત્ર પારકી ભાષામાંથી ભાષા-તરોજ કરી મોકલે તે છતાં એઓના લેખો સ્વીકારાય એ ક્યારે ન્યાય ? વાંચકશ્રદ્ધને ઍન્યુ-એટનાં લખાણુ જોઈએ, માસિક-તંત્રીઓને વાંચકશ્રદ્ધમાં વધારો જોઈએ માટે શું મહારા જોવા ખાડામાં નખાય ?

“હું તો છું તે છું. હવે મહારાશી કંઈ ઍન્યુએટ ઍન્યુએટ ચવાવાનું નથી. માટે હું લોકમાન્ય થાઉં, જ્યાં મને માનની દૃષ્ટિથી બોલાવે, જ્યાં ત્યાંથી મને આમંત્રણ આવે, મહારે માટે અનેક જીવંત તલપે, મહારા ઉપર દરેક માસિકના અંકે મક્કત આવતા થાય, અર્થાત્ હું યોગ્ય સમયમાં જાહેરમાં બહોળા પ્રખ્યાતિ પામું એવું મહારે કરવું 'શુ' ? કોઈ કહેશે ?”

આગળ આવી મહે કહ્યું : “હા, હું દહીરા એ વિષે કોઈ વાર. હાલ તો મને તમારી આત્મકથા લખી આપો. હું મહારા માસિકમાં એ લેખ છાપીશ. ત્હેનો જવાબ કોઈ તો આપશેજ. નહિ તો પછી હું રસ્તો બતાવનાર તો છુંજ.”

તા. ૬૦ મારે કરવું શું ? એ લેખના લેખક હમારા મિત્ર રા. ભરતરામ છે. તેમણે પોતાનું નામ અપ્રકટ રાખવા ઇચ્છા દર્શાવી છે. પણ હવે તેમની આરા વિનાજ આ સુંદર લેખકનું નામ અપ્રસિદ્ધ રાખી શકતા નથી. ઇતિશય.

—સંપાદક.

જીવન-જ્યોત જગાવો !

(રાગ લૈરવની ધૂન.)

જીવન—જ્યોત જગાવો !

પ્રભુ ! બસ :

જીવન—જ્યોત જગાવો !

જગ—પથમાં પ્રભુ ! તિમિર છવાયું

અધને માર્ગ અતરવો ;

અંશુલી ઝલી બસ : દોરી લીધોને

કંટક પન્થ ન લાવો,

પ્રભુ ! બસ :

જીવન—જ્યોત જગાવો !

નિરા દિન કથન ત્હમારૂંજ ગાઉ

વિનતિ. ઉરે પ્રભુ ! લાવો ;

જીવનની ઉચ્ચ આરા પૂરીને

ખાંસ મહીને બચાવો !

પ્રભુ ! બસ :

જીવન—જ્યોત જગાવો !

સ્ત્રીઓની યુનિવર્સિટી.

સ્ત્રીઓને માટે કૉલેજ સ્થાપવાની ચળવળ ઘણા વખતથી ચાલતી હતી. બાં લગી કૉલેજ સ્થપાઈ નહોતી ત્યાં લગી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સિટી નિકળશે એ વિચાર તો સ્વપ્નમાં પણ ક્યાંથી આવી શકે ? પણ 'Improbable events happen almost every day' તેમ કૉલેજ દાદવાનો વિચાર તો હવામાં રહી ગયો ને તે પહેલાં યુનિવર્સિટીની સ્થાપના પણ થઈ.

સમાજ સેવકો તો ઘણા છે, પણ સ્ત્રીને કેળવણી આપી સુધારવી એ સર્વોત્તમ દેશસેવા છે. પ્રો. કવેની આ સ્તુત્ય સેવાને માટે સ્ત્રીઓ જેટલો આભાર માને એટલો જાણે છે.

લૉર્ડ ટેનીસને કહ્યું છે કે 'Oh teach the orphan boy to read; oh teach orphan girl to sew' એટલે છોકરાઓને લખતાં વાંચતાં શિખવવું, પણ છોકરીઓને તો ઘરકામ આવડે એટલે બસ. આપણા દેશમાં પણ માન્યતા હતી, (ને કોણ જાણે હજુ હશે પણ ખરી) કે પુરૂષની શોભા કલમમાં ને સ્ત્રીની શોભા દડામાં. છોકરી ગમે તેવી અમણુ હોય પણ રોષિતાં આવડે એટલે પૂર્ણ કેળવાયલી ગણાય.

સ્ત્રીનું સમાજમાં શું સ્થાન છે તે જણ્યા પછી સ્ત્રી કેળવણીની આવશ્યકતા કેટલી બધી છે તે સમજશે. પરમેશ્વરે તો સ્ત્રી તથા પુરૂષ બન્નેને સરખા હક્ક આપ્યા છે. સ્ત્રી કંઈ પુરૂષની શુભામ નથી તેમ તેનાથી શ્રેષ્ઠ પણ નથી. પરંતુ અંગ્રેજ લેખક રસ્કીન લખે છે તેમ 'each completes the other and is completed by the other' (અન્યોઅન્ય કેરી ન્યૂનતા પૂરેજ અનુગુણ દપતિ) આનંદકાલ પુરૂષો ઉંચા પ્રકારનું જ્ઞાન સંપાદન કરે છે. પોતાના મનને ઉચ્ચ આશયોથી ભરે છે. પુરૂષની સહાયક બનવાને એક વગર કેળવાયલી સ્ત્રી કેવી રીતે પાત્ર થઈ શકે ? કાર્યેણ મંત્રી બનવાને સ્ત્રીને શિક્ષણ આપવાની ઘણીજ અપેક્ષા છે.

કન્યાઓને નિરાણનું ભણતર પૂરું થયા પછી આગળ ભણવાનું મન હોય છે, પણ સ્ત્રીઓની ખાસ જૂદી કૉલેજના અભાવે તેઓને ઘેર બેસવું પડે છે. આથી તેમને વધારે જ્ઞાનનો અનુભવ થતો નથી ને કેટલીએક વાર ભણેલું પણ ભૂલી જાય છે. એવી કન્યાઓને માટે એક કૉલેજ જેવી સંસ્થાની જરૂર હતી. સ્ત્રીની યુનિવર્સિટી સ્થાપીને પ્રો. કવેએ આ જરૂર પૂરી પાડી છે.

કેટલાએકનું એમ માનવું છે કે આ યુનિવર્સિટીને લીધે સ્ત્રીઓ ખીજ કૉલેજમાં જતી અંતકશે, અને આથી જે કંઈ થોડો ઘણો વ્યવહાર સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે છે તે બંધ થશે. પરંતુ આ ખીજ પાયા વગરની છે. યુનિવર્સિટી સ્વભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપશે. જેઓને કૉલેજમાં પુરૂષોની સાથે એકત્ર ભણવાને વાંધો છે તથા જેને અંગ્રેજ વધારે શિખવાની જરૂર નથી તેને માટે આ યુનિવર્સિટી છે. જેને અંગ્રેજ સાહિત્યનો અભ્યાસ વધારવો હશે તે તો ખીજ કૉલેજોમાં જશે.

આ યુનિવર્સિટીનું ધોરણ ખીજ આર્ટ્સ કૉલેજોને લગભગ મળતું આવે છે. પદાર્થજ્ઞાન (Physics), રસાયણશાસ્ત્ર (chemistry) વગેરેનું શિક્ષણ અહિં પણ આપશે. ફર માત્ર એટલોજ કે જ્યારે ખીજ કૉલેજોમાં અંગ્રેજ દ્વારા શિખવવામાં આવે છે ત્યારે આ યુનિવ.

સિંટીમાં સ્વભાષાદ્વારા શિખવવામાં આવશે. સ્ત્રીઓને આવા વિષયો વિશે થોડું ઘણું જાણવાની જરૂર છે. ચંદ્ર મૂર્તિનું મહત્વ રાહુ ને કેતુના મળવાથી થાય છે એવી હસવા લાપક માન્યતાઓ આથી દૂર થશે.

આ યુનિવર્સિટીથી એકલી સ્ત્રીઓને નહિ પણ આપણા સાહિત્યને પણ ધણો લાભ થવાનો સંભવ છે. મુંગધની યુનિવર્સિટીમાંથી vernacular languages (દેશીભાષા) તો લગભગ કાઢી નાંખવામાં આવી છે. એટલે નિશાળમાં એની કોઇ બહુ દરકાર રાખતા નથી. સ્વભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપ્યાથી ખરૂં કહીએ તો આપણા સાહિત્યનો પુનરુદ્ધાર થશે.

દરેક સાહસિક કાર્યને અંગે મુશ્કેલીઓ તો હોયજ. યુનિવર્સિટીના કાર્યવાહકોને પણ અડચણો પડશે. પહેલી તો એજ કે સ્ત્રીશિક્ષકો મળવા બહુ મુશ્કેલ પડશે. પણ 'nothing venture nothing have' હાથ જોડીને મુશ્કેલીની રદામું જોઇને ખેસી રહેવા કરતાં એને દૂર કરવી એ વધારે સાફ છે.

Nothing is perfect under the Sun. એ સૂરના આધારે યુનિવર્સિટી પણ પહેલેથી સંપૂર્ણ નહિ હોય પરંતુ કોઇ પણ બાબત પર તેનું પરિણામ જોવા પછી જોઇતું એ વધારે સાફ છે. યુનિવર્સિટીનો જન્મ હજી હમણાંજ થયો છે, બવિષ્યમાં એને માટે જે જે આશાઓ બાંધવામાં આવી છે તે બધી તે પૂર્ણ કરે તથા સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ વિદ્યાનું દાન કરી દેશની ઉત્તમ સેવા બજાવે એજ હમણાં તો ઇચ્છવાનું છે. હંસા મનુભાઇ મહેતા.

જીવન રહસ્ય.

પ્રથમ ભદરી.

જીવન.

જે ધર્મ કે ઈશ્વર ગરીબોનાં આંસુ લૂછી ન શકે, અઘાનાંધકારમાં અથડાતાં અજ્ઞાન દેશ સંતાનોને કેળવી ન શકે, અથવા માગ્યા પગરનાં નિરાધાર બાળકોના મુખમાં એક રોટલીનો ટુકડો મુકી ન શકે, તેવા ધર્મ કે ઈશ્વરમાં શ્વેત શ્વેત નથી. ગમે તેટલાં ઉમદાધર્મ વત્તો હોય, ગમે તેટલું સુગંધિત તત્ત્વજ્ઞાન હોય, છતાં જ્યાં સુધી તે પુસ્તકોમાંજ છે, અને સુખ પાવના ચર્ચાના વિષયરૂપ છે, ત્યાં સુધી હું તેને ધર્મ કહેતો નથી.

*

*

*

*

*

આરો ધર્મ એમ કહેવામાં લાભો મળેલી લો છો, તે ધર્મને લાભો કાર્યમાં મુકો, પ્રભુ તમારૂં કસાણું કરશે.

સ્વામી વિવેકાનંદ.

દેશના અપવાસી (બુખે મરતા) નારાયણોની અને મદામહેનત કરનાર વિધ્યુઓની પૂન કશે. મંદિરો પાછા લાખો રૂપીઆ ખર્ચા, કીર્તિ મેળવવાની લાભારી ઘેલછા હિન્દુ બાધઓ, ક્યારે મટશે? ગરીબ હિન્દુ પિઠાધાઓને ઉપવૃત્ત ધધાઓ શિખવવા માટે વિદેશમાં મોકલો. એટલે તે જ્યારે ત્યાંથી કેળવણી પામીને પાછા ફરશે ત્યારે ભોકાને તેઓ પોતાના પગપર ઉભા રહેનાં શીખવશે, તથા તેથી કરીને દેશના દબ્બરો અપવાસી ભોકાના પ્રાણનું રક્ષણ થશે.

સ્વામી રામતીર્થ.

પ્રશ્ન વ્યાકરણ.

(પાઠા-વાગરણ.)

(અંક ૫ માના પૃષ્ઠ ૧૦૮ થી ચાલુ.)

દીકાકાર અમ્યદેવસુરિએ આ પ્રસ્તાવેના પોતાની દીકાના પ્રારંભમાં ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે અને સાત-ધર્મકથાંગ નામના છઠ્ઠા અંગની શરૂઆતમાં પણ તેવોજ પ્રસ્તાવ કરેલો આપણને મળી આવે છે. એવી દંતકથા છે કે. જ્યાં અંગો સુધર્મી સ્વામીએ ચંપાનગરીમાં પૂર્ણાંબદેવેત્યમાં પોતાના નિવાસના સમયમાં પોતાના શિષ્ય જમ્બૂસ્વામીના સદેહો દ્વર કરવાના અર્થે કહેલાં છે. આ વખતે એ યાદ રાખવું ઉપયોગી છે કે પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ચંપા એ અંગ દેશની રાજધાની તરીકે અતિ-પ્રસિદ્ધ થયેલ છે, અને તે દેશનું નામ અને જૈન આગમોનું નામ ‘અંગ’ એકજ હોય એ સમાન ઘટના પણ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે.

આપણે કહી ગયા તેમ પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં આસ્રવ અને સંવર સંબંધી અધિકાર છે. અર્થા ભાગમાં આસ્રવ જણાવ્યો છે—તે આસ્રવ પાંચ પ્રકારનો કહ્યો છે:—હિંસા, મૃદા, અ-દર્શાન, ગંધર્વ અને પરિગ્રહ.^૧ આ ગ્રંથના પ્રથમના પાંચ અધ્યયનમાં તેમાંના દરેકનો અધિકાર છે, અને તેમાં તેમના સ્વરૂપ, પર્યાયાર્થક નામો, પાલન અને પરિણામનો વિસ્તાર કર્યો છે અને જેઓ તે કરે છે તેથી આસ્રવ કરે છે તેઓની તપસીલ આપી છે. બીજા અર્થા ભાગમાં બીજા બાબુએ સંવરનો અધિકાર છે કે જેના પણ પાંચ પ્રકાર છે:—^૨ અહિંસા, સત્ય વચન, દત્તાનુસાર, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ. અને તે દરેકને માટે એક એમ પાંચ બીજા અધ્યયન આપેલાં છે કે જેમાં ઉપર પ્રમાણે તેના સ્વરૂપ, પર્યાય, પાલન, પરિણામ તથા તેના પાળનાર મનુષ્યોની તપસીલ આપેલ છે. સર્વ જૈન ગ્રંથોમાં વ્યવસ્થિત પદ્ધતિપૂર્વક સંકલના, અને સૂક્ષ્મ ભેદ પ્રમેદો ખાસ જોવામાં આવે છે અને પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં પણ તે પ્રમાણે જોવામાં આવે છે. તેમાં પાંચ પાંચ અધ્યયન જૂદાં પાડી તે દરેક પાંચમાં આસ્રવના પાંચ પ્રકાર ને સંવરના પાંચ પ્રકાર એમ અનુક્રમે ગોઠવ્યાં છે એટલુંજ નહિ પરંતુ આખા ગ્રંથમાં વર્ણનની પદ્ધતિ પણ એકસરખી રાખવામાં આવેલી છે. તે પદ્ધતિ આ પ્રમાણે છે:—દરેક અધ્યયનમાં આસ્રવ કે સંવરનો એકજ પ્રકાર લેવામાં આવ્યો છે અને તે પરના પાંચ સુદા ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આ પાંચ પ્રકારના સુદા આ છે:—(૧) પ્રકારના સ્વરૂપનું વર્ણન, (૨) તે જે નામોથી ઓળખાય છે તે જૂદાં જૂદાં નામો, (૩) જે રીતિએ તેનું આચરણ થાય છે તે, (૪) આવા આચરણથી નિપજતાં ફળો, (૫) તે આચરણ કરનારા જીવો.^૩ આવી રીતે પાંચ-પાંચ જાતનાં પ્રકારાદિમાં પાંચ એ સખ્યા પસંદ કરવામાં આવી છે તે પરથી સર થોમસ બ્રાઉનની ‘માઇસની વાડી’ એ નામની કૃતિનું

૧. પંચવિહો પત્રત્તો જિણેહિં દહ અરાહઓ અણાદોવો હિંસા-મોસ-મદત્ત-બંબ-પરિગહં ચેવ—પ્રશ્નવ્યાકરણ અધ્યયન ૧ હું.

૨. ઇતો સંવર-દારાઈં પંચ વોચ્છામિ આણુપુવ્વીએ જહ મણિયાણિ મગવયા સંબ્બુકલ-વિમોક્કલણદુદ્ધા. પદમં હંતિ અહિંસા, ચિત્તિયં સતવચ્ચંતિ પપ્પતં, દત્તમણુ પાય-સંવરો વંમચેર-મપરિગહંતં ચ. પ્રશ્નવ્યાકરણ અધ્યયન ૬ હું.

૩. “ જારિસઓ, જંનામ, જહ્ય કંઓ, જારિસં ફલં દિત્તિ, જેવિય કરિતિ ”—પ્રશ્નવ્યાકરણ અધ્યયન ૧ હું.

સ્મરણ થાય છે કે જેમાં એ પાંચની સખ્યા દીક બાગ બન્યે છે; છતાં પણ આવી કૃત્રિમ પાંચ રીતે ગોઠવવાની પદ્ધતિ સ્વીકારેલી હોવા છતાં જથ્થાવતું પડશે કે સંકલના અને વર્ણ-
નની પદ્ધતિ પ્રશ્નચાક્રણમાં જરા પણ તાણીનૂસીને કરેલી કે અસ્વાભાવિક જણાતી નથી.
આસત્વ—

આસત્વ અર્થાત્ કર્માગમન પહેલા પાંચ અર્થધનમાં વર્ણવેલ છે તેની વ્યાખ્યા સ્થા-
નાંગ નામના ત્રીજા અંગની દીકમાં એવી આપેલી છે કે જેથી આત્મામાં કર્મો આસત્વે છે-
પ્રવેશે છે તે આસત્વ-કર્મબધ્દેતુ એવો તેમાં બાવ છે.^૧ પ્રશ્નચાક્રણની દીકમાં પણ તેજ
રીતે આસત્વનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ આપવામાં આવ્યો છે. “જે પ્રાણુતિપાત વગેરે પાંચથી-કર્મો
આત્મામાં સત્વે છે તે આસત્વ.^૨ આજ મૂલના વ્યુત્પત્તિ અર્થમાં સર્વ જૈન સાહિત્યમાં
આસત્વ શબ્દ વપરાયો છે, અને આજ એક પુરાવાનું સાધન લઇને ડાક્ટર જેકોબીએ પોતાનો
સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કર્યો છે કે જૈન ધર્મ પહેલાં જૈનધર્મ વિદ્યમાન હતો. ડાક્ટર જેકોબી
જથ્થાવે છે કે “જૈનો અને જૈનો એ ઘણા શબ્દો એક અર્થમાં વાપર્યા છે, પણ મારા
અભિપ્રાય પ્રમાણે તેમાંનો એક શબ્દ જૈનો પાસેથી ઉઠીતો લીધો છે અને તે આસત્વ
છે કે જેને પાલિ ભાષામાં આસવ કહેવામાં આવે છે. આનો બીજો પર્વાય જૈનોએ ક્યેશ
કર્યો છે કે જેનો અર્થ મનુષ્યના ઉદ્વિષ વિકાર, પાપ, દુષ્ટતા-મલીનતા થાય છે. વ્યુત્પત્તિથી
આસત્વનો અર્થ સ્વત્ત્વ થાય છે કે જેને પાપ, દુષ્ટતા, મલીનતાના અર્થમાં વાપરવા માટે
શા માટે તેને જૈનોએ પસંદ કર્યો હશે તે સમજવું કઠિન છે. આલંકારિક અર્થમાં તેને લઇએ
તોપણ તેનો અર્થ જૈનદી દૃષ્ટિએ કેવી રીતે અધમતા, અને પાપ થાય તે સમજવું સહેલ
નથી, કારણકે શું સત્ત્વે છે અને શેમાં સત્ત્વે છે એ સવાલ ઉભોજ રહે છે પરંતુ જૈન પરિ-
ભાષામાં આસત્વ શબ્દ પોતાનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ કાયમ રાખ્યો છે અને તે યથાર્થ રીતે તેમના
બાવ દર્શાવે છે કારણ કે જૈનતત્ત્વજ્ઞાનમાં આસત્વનો અર્થ આત્મામાં પુદ્ગલ-કર્મનું સ્વત્ત્વ એ
થાય છે...આથી આસત્વ શબ્દનો અમરશઃ અર્થ હતો. કારણકે પરતુતઃ એવું કંઈક છે કે
જે સત્ત્વે છે અને તેના ફલ તરીકે દુષ્ટતા કે અધમતા પ્રાપ્ત થાય છે. માટે એ સહેલાઈથી
કહી શકાય તેમ છે કે સામાન્ય લોકભાષામાં આસત્વનો અર્થ તેના વ્યુત્પત્તિ અર્થને કારણે
મૂઝી દુષ્ટતા કે અધમતા રૂઢ થયો હોય અને જૈનોએ પોતાની પરિભાષામાં તે શબ્દ દાખલ
કર્યો તે પહેલાં એવુંજ બન્યું. પરંતુ તે શબ્દ તેના વ્યુત્પત્તિ અર્થમાં વપરાયો તે પહેલાં કદી
પણ તે રૂઢ અર્થમાં વપરાઈ શકેજ નહિ અને તેથી જૈનોએ જ્યારે તે શબ્દને તેના મૂળ
એટલે વ્યુત્પત્તિ અર્થમાં વાપર્યો છે ત્યારે જોએ તેને રૂઢ અર્થમાં વાપર્યો તેમણે તે શબ્દ
જૈનો પાસેથી ગ્રહણ કર્યો હોવો જોઈએ. આ રીતે આસત્વ શબ્દનો જૈનોએ કરેલો ઉપયોગ
એ જૈનધર્મ પછી જૈન ધર્મ થયો એ પૂરવાર કરવાનું એક સાધન છે.” (કાશીમાં ૨૯ મી
ડીસેમ્બર ૧૯૧૩ ને દિને પ્રમુખ તરીકે આપેલું ભાષણ.)

અંગેમાં આસત્વની શું વ્યાખ્યા છે તે જોઈ ઉમાસ્વાતિના તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રમાં
જથ્થાવતું છે કે કાય, વાયા અને મનના કર્મોને કે યોગદ્વલ તે આસત્વ. (કાયર્થાદ્યમનઃ

૧. ‘આસવન્તિ પ્રવિશન્તિ યેન કર્માણિ આત્માનિ’ इति आसवः; कर्मवन्धहेतुरिति
माकः—સ્થાનાંગ દીકા.

૨. ‘આભિવિધિના પ્રેતિ ધ્રવતિ કર્મં ચેન્નવસ્તે આશ્રવાઃ પ્રાણાતિપાતાદયઃ પંચ—
પ્રશ્નચાક્રણ દીકા.

કર્મયોગઃ સ આસ્રવઃ તત્ત્વાર્થોપિગમ સૂત્ર ૬, સંતો ૧ અને ૨.) અમૃતચંદ્રસરિએ પોતાનાં તત્ત્વાર્થસાર નામના ગ્રંથમાં ઉક્ત બને સૂત્રને શ્લોકની એક જ લીટીમાં સંપ્રદિત કરેલ છે (કાયવાહનમસાં કર્મ્મ રમૃતો યોગઃ સ આસ્રવઃ તત્ત્વાર્થસાર ૪. ૨.) સ્વામી કાર્તિકેએ પણ એ જ વિચાર દર્શાવ્યો છે અને કહેલું છે કે જીવનના પ્રદેશમાં મોહના ઉદયથી યા મોહના ઉદય વગર વચન, મન અને શરીરનાં કાર્યોથી થતા યોગને લીધે જે સંપદન થાય છે તે આસ્રવ છે. આસ્રવનું સ્વરૂપ સમન્વત્તા અમૃતચંદ્રસરિએ પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાંત આપ્યું છે કે જેવી રીતે જલ તલાવમાં જૂદાં જૂદાં નાળાંથી ભરાય છે, તેવી રીતે કર્મો આત્મામાં આસ્રવદ્વારા પ્રવેશ કરે છે. જૈનપ્રિલસુરીમાં જીવ યાં આત્મા સર્વદા પવિત્ર-અમલિન-શુદ્ધ છે, અને જ્યારે કર્મ કે જે પૌહાણિક છે તે આસ્રવરૂપી દ્વારથી તેમાં દાખલ થાય છે ત્યારે જીવ કર્મ સાથે મિશ્રિત થાય છે અને સંસારમાં ભમે છે. શુદ્ધ આત્મા કર્મથી કદી પણ બંધ થતા નથી. એવો કોઈ પણ સમય નહોતો કે જ્યારે આત્મા કર્મ સાથે સંબંધમાં પહેલાં પ્રથમ આવ્યો હોય. દેહાત્મા જીવ હમેશાં કર્મ સાથે સંલગ્ન રહેલો છે. બંનેનો સંયોગ અનાદિથી છે અને તે સંયોગ જ્યારે જીવ શુદ્ધ થઈ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે દૂર થાય છે. આથી એ જાણવું અતિ ઉપયોગી છે કે કયાં આસ્રવદ્વારોથી કર્મ જીવમાં પ્રવેશ કરે છે અને કયાં સાધનોથી આ આસ્રવથી અટકાવી શકાય છે. એટલે કે સંવર શું છે. સામાન્ય દૃષ્ટાંત એ છે કે જીવ એ એક નાવ છે કે જેમાં આસ્રવરૂપી છિદ્રો હોય તો કર્મરૂપી જળથી ભરાઈ જાય છે, પરંતુ જો આ છિદ્રો બંધ કરવામાં આવે (સંવર) તો તેમાં જલરૂપી કર્મનું આગમન થવા પામે નહિ. આ પ્રમાણે આસ્રવ અને સંવર બંનેનું વર્ણન પ્રશ્નવ્યાકરણમાં છે કે જેથી જીવ કર્મના બંધનથી પરવશ ન થાય, અને તે બંધનોથી દૂર રહેવાનાં સાધનો જાણી શકાય. એક પ્રશ્ન એવો કરવામાં આવે કે કેવી રીતે કર્મો કે જે આત્મા સાથે સંલગ્ન થયાં હોય તેને હાંકી કાઢી શકાય? આનો ઉત્તર અલગત એ આવે કે નિર્જરાથી. નિર્જરાનો અધિકાર પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં નથી પરંતુ તે બીજાં અંગોમાં મળી શકે છે. આ નિર્જરાથી બધાયેલાં કર્મોથી મુક્ત થવાય છે. પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં સંવરનો અધિકાર છે કે જેથી બીજાં કર્મો આવતાં અટકાવી શકાય છે.

સંવર.

આસ્રવ તત્ત્વનો પ્રતિપક્ષી (આસ્રવપ્રતિપક્ષમૂતઃ સંવરઃ—સ્થાનાંગ પ્રથમ અં. પરની ટીકા) નો વ્યુત્પત્તિ અર્થ એ છે કે, “પ્રાણુતિપાત્ આદિ કર્મ-કારણાતુઃ. જે પરિણામથી સંવરણ-અટકાવ થાય છે તે સંવર છે એટલે કે આસ્રવનો નિરોધ તે સંવર.” પ્રશ્ન વ્યાકરણ પરની ટીકામાં એવું જણાવ્યું છે કે જેનાથી આત્મારૂપી તળાવમાં કર્મરૂપી જલનો પ્રવેશ

૧. મળવચનકાય જોયાં જીવપચેસાળ કંદળ વિસેસા । મોહોદયજી જુતા વિજુદા વિ ય આસવા હોંતિ ॥—સ્વામિ કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા શ્લોક ૮૮.

૨. સરસઃ સલિલાવાહિ-દ્વાર-મય જનૈર્યથા । તદા સવળ હેતુ ત્વાદાસ્રવો વ્યપદિશ્યતે ॥.

—તત્ત્વાર્થસાર. ૪. ૩.

૩. “एवा णिज्जरा. સ્થાનાંગ ૧. “निर्जरणं निर्जरा विस्तरणं परिशटन मिल्यः—કર્મકાયો નિર્જરા” —સ્થાનાંગ પ્રથમ અધ્યયન પર ટીકા.

૪. સંવિયતે કર્મ-કારણં, પ્રાણાતિપાતાદિ નિરુચ્યતે ચેન પરિણામેન સ સંવરઃ, આસ્રવ નિરોધ इत्यर्थः—સ્થાનાંગ અં. ૧ પર ટીકા.

પામતાં નિરોધ થાય છે. તે સંવર જેવા કે પ્રાણાતિપાત વિરમણ એટલે અહિંસા વગેરે.^૧ ઉમાસ્વાતિ પણ કહે છે કે આશ્રવનો નિરોધ તે સંવર (આશ્રવતિરોધ સંવર-તત્ત્વાર્થ સૂત્ર ૯. ૧) આ વ્યાખ્યા અમૃતયદ્વસરિએ શ્લોકમાં એવી રીતે લખી છે કે ' આશ્રવસ્ય નિરોધો યઃ સ જિનૈઃ સંવરઃ સ્મૃતઃ-તત્ત્વાર્થ સાર. ૬. ૨ '.

આશ્રવ સંવરના ભેદ.

હવે આપણે પ્રથમ વ્યાકરણમાં આશ્રવ અને સંવરના જે ભેદ દેલા છે તે જોઈએ. તે દરેકના પાંચ પ્રકાર સંબંધીનો ઉક્તેષ ધષ્ઠ થયો છે. પ્રથમ વ્યાકરણમાં આશ્રવના પાંચ પ્રકાર જે દેલા છે તે એ છે કે-(૧) હિંસા. (૨) મૃદા, અનૃત, અસત્ય વચન. (૩) ચોર્ય, અદાતાદાન. (૪) અશ્રદ્ધ-ઐયુન. (૫) પરિગ્રહ અને આ દરેકના બરાબર પ્રતિપક્ષી યુગ્મો તે સંવર છે. પરંતુ આ પાંચ આશ્રવ કે જેથી કર્મોત્તુ આગમન થાય છે અને તે કર્મો આવી ન શકે તે મારેનાં સાધનો-સંવરનું સ્વરૂપ ધણું વિસ્તારથી ખીજા નૈન લેખકોએ આપ્યું છે કે જેનો કંઈક ખ્યાલ નીચે આપવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ વ્યાકરણમાં કહેલા પાંચ આશ્રવ અને સંવરને ઉમાસ્વાતિએ પોતાના તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રમાં અનૃત અને મૃત અનુક્રમે કહેલ છે,^૨ પરંતુ તેણે આશ્રવના અનેક ભેદો વર્ણવેલા છે કે જે અમૃતયદ્વસરિએ પણ સ્વીકારી જણાવેલું છે કે એતાલીસ પ્રકારના આશ્રવ છે.^૩ જેમકે પાંચ ઉદ્વિષ, ચાર કપાય, પાંચ અનૃત, બાવીસ ક્રિયાઓ, અને ત્રણ યોગમાંથી ઉદ્ભવતા આશ્રવો. આપણે જણાવી ગયા કે પ્રથમ વ્યાકરણમાં પાંચ અનૃતજ સ્વીકારેલાં છે અને ખીજાના સંબંધમાં કંઈ પણ ઉક્તેષ નથી, પરંતુ તેના પરના ઉક્ત દીકાકાર અમૃતયદ્વસરિ ' હિંદિય-કસાપ-અવ્યય કિરિયાંપણચડઅપંચ પળયાંસા જોગા તિણે ઘમઘે આસયેયાડ ધાયાલાતિ એ કથનના આધારે ઉપર જણાવેલા એતાલીસ આશ્રવો જણાવે છે. તેજ દીકાકાર પ્રથમ વ્યાકરણની દીકામાં જણાવે, છે કે તેમાં જો કે પાંચ પ્રકારના આશ્રવ સ્વીકારેલા છે, તોપણ ખીજી દૃષ્ટિએ-પ્રકારાંતરે આશ્રવના એતાલીસ પ્રકાર છે.^૪

પુનઃ ખીજી દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આશ્રવના બે મુખ્ય ભેદ પાડેલા છે:-દ્રવ્યાશ્રવ અને બાવાશ્રવ. અમૃતયદ્વસરિ કહે છે કે જલ પર રહેલા નાવમાં હિંદ્ર હારા પાણીનું આવડું તે દ્રવ્યાશ્રવ છે અને જોનામાં પત્રોદ્રિયાદિ હિંદ્ર હારા કર્મ રૂપી જળનું બરાડું તે બાવાશ્રવ છે.^૫

૧. સંમિચતે નિરુપ્યંતે ભાતમ-ડઢાગે કર્મજલં પ્રવિશત્તુ પુનિઃ ઇતિ સંવરાઃ, પ્રાણાતિ-પાત વિરમણાદયઃ-પ્રથમ વ્યાકરણ અં. ૧ પર દીક્ષ.

૨. પ્રમત્તયોગાત્-પ્રાણવ્યવતોષર્ણં દિદાત્ / અસદનિવાનમનૃતમ્ / અદતાદાનં સ્તેયમ્ / મેધુનમમત્ત. મૂર્છાં પરિમહઃ / તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૧. ૧૭-૧૭. રહેલાડૃતસ્તેપા મહાપરિમહેમ્પો વિરતિ-મૈતમ્ / તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૭. ૧

૩. 'શુકયાકપાયયોઃ શામ્પતમિકેયાંપયયોઃ / હિન્દ્રિયકપાયામત ક્રિયાઃ પંચ-ચતુઃ-પંચ-પંચવિંશતિ-ધંરયાઃ પૂર્વસ્ય ભેદાઃ ચગેરે. તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૧. ૪. ૫. ય ચ હિન્દ્રિયકપાયામત ક્રિયા-યોગરૂપકમેષ પંચ-ચતુ-પંચ-પંચવિંશતિ ભેદાઃ-સ્થાનાંત્ર અં. ૧ પર દીક્ષ.

૪. દિશાદિભેદતઃ એવં પંચવિધઃ / પ્રકારાંતરેણ તુ દ્વિ-ચાવારિશદ્વિધઃ-પ્રથમ વ્યાકરણ ૧ પર દીક્ષ.

૫. તદેવમયં દ્વિચવારિશદ્વિધો, અમવા દ્વિવિધો દ્રવ્યમાવભેદાત્, તત્રં દ્રવ્યાસયો રચ્ચતાત્તગંતનાવાદો તથાવિપરિણમેન ઉદિઃ / અલપ્રવેશનં, ભાવાશ્રવણુ યયોવાનાં પંચેદિયા-દિષ્ટિરૂતઃ કર્મજલકલ્પય ઇતિ ॥-સ્થાનાંત્ર દીક્ષ.

હિંદી આર્થિક સ્થિતિ ને દેશી કારીગરોને ઉત્તેજન.

(ગતાંકથી ચાલુ.)

ત્યારે નાના ગામડામાં શેર બશેર અનાજ ને છ પૈસાને માટે આખો દિવસ વૈતર કરવાને માટે ધણા મંજૂર મળી આવશે. હવે આપણા દેશના મજૂરોને વિલાયતના મજૂરો સાથે સંરખાવીએ તો બન્નેની હાલતમાં ઘણો ફેર પડશે. એ લોકોની રોજી આપણા ઉંચી જાતના કડીઆ, સૂતાર, દરજી, હુદ્દાર વગેરે કારીગરો પેદા કરે છે તેના કરતાં ઘણી વધારે હોય છે. વિલાયતના મજૂરો આપણા દેશના મુકાબલે ઘણી સારી સ્થિતિમાં હોય છે. તેમનાં રહેવાનાં મકાન આપણા કરતાં ચઢીઆતાં હોય છે તેઓના ધરમાં ખૂરસી, ટેબલ, રકાબી, ચમચા વગેરે એશઆરામની ચીજો હોય છે તેમાંનું અત્રે કાંઈ પણ આ અમાગીઆ મજૂરોના ધરમાં હોતું નથી. તેઓ પોતે ને પોતાના કુટુંબને માટે સારાં કપડાં પણ મેળવી શકે છે ત્યારે આપણા કમજામત મજૂરો અને તેમનાં છોકરાં ચીથરે હાલ ને અંકડી નખ અવસ્થામાં જોવામાં આવે છે. વિલાયતની કેળવણી મેળી હોવા છતાં તેઓ પોતાનાં છોકરાંને બણાવી શકે છે અને આપણા કંગાલ મજૂરો પોતાનાં છોકરાંને બણાવવા માટે મહીને એ ચાર પૈસા પણ ખરચી શકતા નથી, કારણ કે તેમના રોટલાનું પણ મહા મુશ્કેલી પડે પુર કરી શકતા હોય તો બણાવે ક્યાંથી? વળી આપણા કારીગરોની હાલત સંતોષકારક નથી. આપણા લોકો કહે છે કે કડીઆ સૂતાર ગમે તેટલું કમાય તોએ પણ તેમનો જવાબો વધે નહિ એટલે પૈસાદાર થાય નહિ. તેનું કારણ લોકો એમ ધારે છે કે તેઓ હાઠ બાગી પ્રમાણીકપણે કામ નહિ કરતાં વખત એરે છે, પણ ખરી સ્થિતિ જુદી હોય છે. તેઓને અત્યારે રોજ એક રૂપિયા મળે અને મહીનામાં ચાર પાંચ અણેજન (પાકી) આવે એમાં સામાં કામ મળે નહિ. ખીજી ઝતુમાં તક્રમારી કામ ચાલતાં ન હોય તો દરરોજ કામ ન મળે શરીરની ખીમારી હોય. કુટુંબમાં હરકત હોય ત્યારે તેઓ કામપર હાજર ના રહી શકે. વળી આ સાથે ધણુકોને દારૂનું બેસન હોય છે. વળી આખા કુટુંબનું ખર્ચ, જોગજરનું ખર્ચ વગેરે ખાદ કરતાં કાંઈ વધે નહિ અને કદાચ કાંઈ વધે ત્યારે છોકરાં છોકરી પરણાવવાં કે મરણ પાછળ વાપરવામાં બચેલું હોય. તે પણ તાણી જાય અથવા કરજે નાણાં કાઢી લાવવાનો વખત લાવી મૂકે. આવી રીતે ખેડુત વર્ગની ને કારીગર વર્ગની સ્થિતિ કેટલી કંગાલ છે તે આ ઉપરથી માલમ પડશે.

હવે વ્યાપારી વર્ગ કેવો છે તેની તપાસ કરીએ. વ્યાપારનો મુખ્ય આધાર મેની પેદાશ ને તેના ખપ ઉપર છે. જે દેશમાં માલ વધારે ઉત્પન્ન થાય તેમ તેમ માલ દેશાવર જાય તેમ વેપારની તેજ ને આગાદી થાય. જેમ દેશની નીકાશ કરતાં પરદેશી આવતો માલ વધારે તે દેશની આગાદાનીમાં ક્ષીણતા થાય. પછી કદાચ અહીંના આયાત કરનારા યોગ્ય વ્યાપારી હાલ મેળવતા હોય તેથી બધાની સ્થિતિ સારી. કહી શકાય નહિ પરંતુ જેઓ દેશની કારીગરીની ચીજોનો વ્યાપાર કરનારા છે તેઓ તો નિર્ધન થતા જાય છે, કારણ કે પરદેશથી આવતી અતેજ ભપકા ભરેલી અને દેખીતી સસ્તી ચીજો, આગળ આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થતી ગમે તેટલી ટકાઉ અને સારી હોય, પછી કુલ હિસાબ કરતાં મોંઘી ન હોય તોપણ ખરીદ કરનારને પસંદ પડતી નથી. એ માટે એવી વસ્તુનો વ્યાપાર કમ થતો જાય તેમાં

શું આશ્ચર્ય ? અમદાવાદ જેવા મોટા અમાકાના આગાદ શહેર તરફ નજર કરો. એક વખતે રેશમી ને સૂતરાઈ કાપડ માટે આખા દિશ્વમાં મંત્રાહર હવું એવી ઉચી કારીગરી વડે તેના વ્યાપારીઓ ને કારીગરો મોજ કરતા હતા. છેક અરબસ્તાન સુધીના વ્યાપારીઓ હજારો રૂપિયાનો કાનખાજ ખરીદ કરતા. તમે અત્યારે તેના કોઈ વેપારીને પુછશો કે ભાઈ ! તમારો ધંધો રોજગાર કેવો ચાલે છે ? ત્યારે ડોકું ધુણાવી નીસાસો નાખી કહેશે કે, સમા પ્રમાણે એવોજ, વખત બહુ બારીક આવ્યો છે. વેપારમાં કાંઈ તેજ નથી. હાલનાં પાંચ સાત વર્ષ વેપારીના હકમાં ધણું ખરાબ ગયાં છે. નફાની વાત તો બાજુએ રહી પણ બિલકુલ 'મા મને કોઠીમાંથી કહાડ' એવો વખત આવ્યો છે. જે ખોટમાંથી બચીએ તો જાણે ન્યાલ થયા. સાપે છઠ્ઠર ગજાં છે તે નથી ગણા જવાતું કે નથી મૂકી દેવાતું શું કરીએ ? આપણાં વતન મૂકી ક્યાં જઈએ ? જે દુકાનનું બાહુ ને રોટલા ખર્ચ પેદા કરીએ તો જાણે ન્યાલ થયા પણ બાઈ અમારા ઉપર દેવકોપ છે. જાણે કે અહીંથી બે ત્રણ લાખનો માલ ગાયકવાડ સરકારને ત્યાં જતો અને ખીમ્મ કાઢીઆવાડના દેશી રાજા રજવાડા હજારો રૂપિયાનો માલ લગ્ન પ્રસંગે મંગાવતા અને સાધારણ રીતે ખપત પુષ્કળ થતી. હાલમાં તો ઉલટી અંદાજને બદલે મદદા થાય છે. માલ ધર જમાઈ રહે ને વ્યાજબી પડે. વ્યાપારમાં કાંઈ કસ નહીં ને કાંઈ બાગી દૂરી ખપત થાય અને નફો બહુ થોડો આવે. માલ ટાઠો પડે તો દેટલીવાર નુકસાન ખમવું પડે વગેરે વગેરે અમારી સ્થિતિ બહુ ખરાબ થઈ ગઈ છે.

હવે જમીનદાર વર્ગની સ્થિતિનો વિચાર કરીએ. આ વર્ગમાં રાજા રજવાડાથી માંડીને કે છેક થોડા વિધાના માલીક વતનદારોનો પણ સમાવેશ થાય છે. હાલનાં એવાં રાજાઓ થોડાં છે કે જેમના ખજાના તર હોય. ત્યાં ને ત્યાં સાંભળીએ છીએ કે કલાણા રાજાને માથે આટલું કરજ છે અને જેઓ ગરાસીઆ ને ગામ ધણી હોય છે તેઓની હાલત સાધારણ વ્યાપારીની હાલત કરતાં ખરાબ હોય છે. તેમને તેમના લેણદારો નીચોવી નાખે છે. તેઓ ગરાસીઆ ક્યાં એટલે તેમને કેટલીક બાબતમાં બારે ખરચ કરવા પડે છે તેમનાં મકાન માંડીનાં અને ગલીય સ્થિતિનાં હોય છે. તેમનાં કપડાં જાડી ખાદીનાં ને માદરપાટનાં હોય છે. તેમના ઘરમાં ગરાસીઆને ઇજ્જત સરસામાન અને દાગીના ઇજ્જત નથી. તેમને શરીરે પરવાલા ને લાખથી બરેલા મણકાની માળા અને બહુ તો રૂપાના એક તોડા સિવાય કાંઈ નજરે પડતું નથી. આવા નિર્ધન ગરાસીઆ કે જમીનદારો સાથે વિલાયતના જમીનદારો (Lords) સાથે આપણે સરખાવીએ તો તેમાં ઘણો ફરક માલમ પડશે. આપણા દેશના જમીનદારો કરતાં તે દેશના મજુરો બહુ સારી હાલતમાં હોય છે. હવે દેશમાં વસ્તી મુસલમાન ને પારસી વર્ગની સ્થિતિ જોઈએ.

મુસલમાન પ્રજા મુસલમાન વ્યાપારી નહિ હોવાથી અને નોકરીઆત હોવાથી તેઓ પાદશાહત પડી બાગવા પછી દલગી સ્થિતિમાં આવી પડ્યા છે. તેઓનો મુખ્ય ધંધો દલગી અને બારે જાતની નોકરી ઉપર ને સીપાઈગીરી ઉપર વિશેષ છે. વળી મીસો થવાથી વજુ-કરપ્રજા મીસોની નોકરી કરે છે અને ગામઘામાં ખેતીવાડીના ધંધામાં વિશેષે કરીને હોય છે. મીયાંમાઈઓ પગારના દિવસની રાત બહુજ જુએ છે કે ક્યારે પગાર થાય ને આપણે મોજ કરીએ. પગારના દિવસોએ બાઈસાહેબ એકે જીણી મક્કમલનો અંગરખો કરાવાને તૈયાર થઈ જાય છે. નથી જ જોયે તેમના લેણદાર ઉધરાણી કરવામાં ચૂક કરે તો મીયાંમાઈ બધા પગાર ભોર પાણી કરી દે છે. ખેતાની પાસે એક અંગરખો હોવાથી ધોખીને અપાય

નહીં તેથી તે એક સાચું ગોળાંચું ખરીદ કરી નડીએ જાય છે અને સારી પેઢે સાચું લગાડી ચોખ્ખું કરે છે. અંગરખું સુકાતાં સુધીમાં ખૂબ ચોળીને નહાય છે ને કતરાવેલા બાલ સાફ કરે છે અને સફેદાં અંગરખું પહેરી નગર કરતાં પોતાના અંગરખા તરફ, જોતાં પોતાને મહેલ પધારે છે. આ પ્રમાણે ધણાખરા મુસલમાનો ફક્કાઈ જાગે છે. આપણે તેમનો રોફ જોઈને મોહ પામવાનો નથી કારણ કે તેમની પૈસા સંજ્ઞાની સ્થિતિ બહુજ અસંતોષકારક છે. બોહરા કોમમાં તેથી ઉલટું છે. તેઓ સ્વતંત્રપણે નોકરી કરી પૈસા કમાય છે. તેઓ બીજા કોઈની નોકરી કરતા તેથી તેઓમાંના ધણાખરાની હાલત સંતોષકારક છે. પારસી કોમની સ્થિતિ મુસલમાનો કરતાં અધમ નથી પણ તેમના કરતાં સારી સ્થિતિમાં છે. તેમાંના ઘણા ભાગ સરકારી અગર રેલ્વે અગર બીજા જોશીસોમાં નોકરીમાં હોય છે. પણ તેઓના પોષાકની બાબતમાં બહુ ઉચ્ચ ખર્ચો હોય છે. એટલે આથી કરીને તેઓ મંદ સ્થિતિમાં આવી જાય તો ના કહી શકાય નહિ કારણ કે ધણાખરાઓને આવક કરતાં ઘણા ખર્ચ હોય છે. વળી આ કારણથી તેઓને દીકરીઓના લગ્ન ટાંકણે વરવાળાઓને ઘણા રૂપિયા આપવા પડે છે કારણ કે તેનું પોષણ સારી રીતે થઈ શકે પણ બધા પૈસાવાળા હોતા નથી તેથી ગરીબોને ઘણું સાલવું પડે છે.

વ્યાપારનું પડી ભાગવું.

હિંદુસ્તાનની પડતી થવાનાં અનેક કારણોમાં દેશી કારીગરીનું પડી ભાગવું અને વેપાર રોજગારની મંદી એ બે કારણો છે. પરદેશી ચીજોનો અત્રે બહોળો ઉઠાવ એ મુખ્ય કારણ છે. હિંદુ ઉપર રાજ્ય કરનારા મહારાજાનું પાલતખત પરદેશમાં હોવાથી તેમના તરફથી ખરચના લાખો રૂપિયામાંથી હોંદને વ્યાપારની બાબતમાં કંદરતી રીતે લાભ થાય નહિ. વળી હિંદુસ્તાનમાં મોઠામાં મોટી નોકરી કરનારાથી કે છેક નાનામાં નાની નોકરી કરનારા અંગ્રેજોને જોઈતી ધણું કરીને સંસાર ઉપયોગી ચીજો વિલાયતથી આણી આવે છે તેથી પણ હોંદના વ્યાપારીઓને લાભ થતો નથી. બાકીનો નોકરીઆત વર્ગ પારસી, હિંદુ, મુસલમાન, વર્ગ વિગેરે તેમના ઉપરીઓની સંસારના સાધારણ ઉપયોગમાં પણ એટલી બધી વિલાયતી ચીજો વાપરે છે કે તેથી તેઓ એક જાતના પોતાના કારીગરોને ગેરહિતસાફ આપે છે. દેશ નિર્ધન થવાનું કારણ દેશી કારીગરીની પડતી છે. પરદેશથી અનેક દ્રવ્યોની સસ્તી ચીજોનો પ્રવેશ અને તેના પુષ્કળ વપરાશ છે. પરદેશમાં જનતા ચીજોનો અત્રે જરૂરિયાતમાં ઉઠાવ થવાથી દેશમાં પેદા થતી ચીજોનો ખપ બીલકુલ નહિ-સરખો થતો ગયો ને તેનો વ્યાપાર પડી ભાગે તેમાં શું આશ્ચર્ય? હાલમાં થોડી મોટા નીકળવાથી, હોંદમાં સ્વદેશી ચીજોનો પ્રચાર થવાના પ્રયાસો થવાથી કાંઈ જરા પણ તેને જીવન આવ્યું છે. દેશી કારીગરીની ખીલવણી કરવાના બે રસ્તા છે. દેશની કારીગરી વધે ને તેમાં સુધારો થાય તેમ કરવું જોઈએ અને ખીલું દેશી કારીગરીથી બનેલા માલનો જોમ બને તેમ વધારે ઉઠાવ થઈ શકે તેમ કરવું જોઈએ. આપણે બંને જોઈએ કે ચંત્રની મદદથી આપણે હાથ મહેનત કરતાં સસ્તું ને થોડી મહેનત ને થોડી મુશ્કેલી માલ તૈયાર થાય છે. હવે ધાર્મિક શક્તિનો ઉપયોગ આ દેશમાં અમળ્યો નથી. પહેલાના વખતમાં ધાર્મિક શક્તિઓ હતી પણ અનેક આક્રમણો દ્વારા આગળ વધવાને બદલે પડી ભાગી. ચંત્રના કામમાં પાણી, વાતું, વગરની મહા શક્તિઓ વાપરી તેનાથી અદ્ભુત કામ થઈ શકે તેવી શોધો યુરોપવાસીઓએ કાઢી છે. તેમાં દરેકજ તેઓ સુધારો કરતા જાય છે અને તેના બહોળા ઉપયોગથી ઘણા લાભ મેળવે છે. એવા

સંચાઓ વતી અહીંથી ચીજો યાચ તો અને વિલાયતી કરતાં સસ્તી પડે તેમાં નવાઈ ના' ને કે હાલમાં કેટલીક જાતના સંચા અને દાખત્ર થયા છે પણ કેળવણીની ખામી વિલાયતવાળાઓ સાથે હરીફાઈ કરી શકતા નથી. વળી જેમ જેમ બ્યારે જેઓ પુરું જાણુ ત્યારે હરીફાઈ પણ કરી શકશે. આપણા દેશમાં એવા શ્રીમંતો ભાગ્યેજ યોગ છે કે જેઓ પોતે લાખો રૂપીઆ કઠાડી સ્વતંત્રપણે ઉઠાવી શકે. એવા સંચાઓમાં જેખમ ને મહેનત એટલી બધી છે કે કઠાપી ધનાઢય લોકો તેને સ્થાયન કરવાના હોય તો પણ તેમની હીમત ચાલતી નથી. વળી સન ૧૮૬૫-૬૬ થી રોર સદાના વિનાશ કાળા જુગારે લોકોને એટલા બધા ખીચ-રાવી માર્યા છે કે જે પાયમાલ કરી મૂક્યા છે કે હવે કંપની કઠાડી કારખાનાં જમાવવાના કામમાં પૈસા કઠાડવાની લોકો ભાગ્યેજ હીમત કરી શકશે. હજારો બાગીદારો થઈ કંપની કઠાડવાનો ધધો આપણા દેશમાં નવો હતો પણ સંતોરીઆ લોકોએ એટલો બધો પાયમાલ કર્યો છે કે જન્મ પામતાંજ મરણ પામવા જેવો છે.

આવાં કારખાનાંઓને આપણા રાજ્યરજવાડાઓ સ્થાપવાનો વિચાર કરે અને કામ ઉપાડે તો બની શકે તેમ છે. તેઓ લાખો રૂપીઆ મોજમમદમાં અને વડી સરકારને પુરા કરવામાં ખર્ચે છે તેના કરતાં આવા કામમાં એક થંથ ને દો કાજ જેવું થશે. (અધિક.)

શા. ચંદુલાલ ગોકલદાસ - અમદાવાદ.

માનવાત્મા અને પ્લેટો.

પ્લેટોએ અધ્યાત્મવિદ્યાને આધારે વિધિવિધ વિષયોનું સંશોધન કર્યું છે. આત્મા વિશે જણાવતાં પ્લેટો કહે છે કે આત્મા નથી ભિન્નતામય એકાંક કે નથી સ્વતંત્ર અને અસંખ્ય વ્યવસાયોની માત્ર અનેકતા; પરંતુ આત્મા 'એક' અને 'અનેક' એ બન્ને છે. સત્યતા: એ એક્ય તો છેજ પરંતુ નથી એ વ્યવસાયોનો સમર્થ; એ એક્યમાં ભિન્ન કાર્યોની અનેકતા સંશોધી શકાય છે. એ વિશે પ્લેટો માત્ર 'ભાગ' અથવા 'જાત' એ શબ્દોમાંજ દુકું પતાવી દે છે. આવા 'ભાગ' અથવા 'જાત'ના પાછા ત્રણ પેટાભાગ પડી શકે: એક ભાગ તો જેથી આપણે વિતર્ક કરીએ છીએ તે-અર્થાત્ ગણનાત્મક અથવા સચેતન (National) ભાગ; આપણી ચારીરિક જરૂરીઆતોના સંતોષ સાથે સંબધ ધરાવતી કુષાત્મક લાલસા જે ભાગને લીધે થાય છે તે બીજો ભાગ-અર્થાત્ કુષાત્મક ભાગ; ઉન્નત અને ભવ્ય વિકૃતિઓનો બનેલો ત્રીજો ભાગ-કે જેમાં પ્લેટો મુશીલ રોષનો અને અધમની અજુગણુનાનો સમાવેશ કરે છે; આથી આ ત્રીજા ભાગને પ્લેટો પ્રાણુત્મક ભાગના નામથી ઓળખાવે છે. પાછળથી પ્લેટોના અનુયાયીઓએ બીજા અને ત્રીજા ભાગનું સંમિશ્રણ કીધું અને જે પ્રમાણે પ્રથમ ભાગને પ્લેટોએ સચેતન ભાગનું નામ આપ્યું હતું તે પ્રમાણે એઓએ આ સંમિશ્રણને 'અચેતન' ભાગનું નામ આપ્યું. માનસિક જીવનમાં આ ત્રણ કુખ્ય ભાગોનું અસ્તિત્વ છે એમ પ્લેટોએ પોતાના 'રીપબ્લીક' નામના મંથમાં વ્યક્તિગત અધ્યાત્મવિદ્યાના અનુભવને આધારે સિદ્ધ કર્યું છે. પોતાના 'રીપબ્લીક' નામના મંથમાં પ્લેટોએ ઉપર બતાવેલા ત્રણ ભાગોનું જુદા સ્વરૂપમાં દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. એ પુસ્તકમાં ત્રણ ભાગને ત્રણ વિશિષ્ટ આત્માઓ કહ્યા છે: એક તો 'સચેતન આત્મા' - જે અમર દોષ મગજમાં વાસ કરે છે-બીજા બે 'પ્રાણ' અને

‘સુધા’-ને મર્ત્ય હોઇ ઉરમાં અને ઉદરમાં સ્થાન કરી રહ્યા છે. ઉપર બતાવેલા ત્રણ ભાગો પ્લેટોને અતિ પ્રિય થઈ પડ્યા હોવા નોંધએ, કારણ કે એ વિષે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે માત્ર ‘રીપબ્લીક’માં અને ‘ટીમીયસ’માં જ નહિ પરંતુ ‘રીડ્સ’માં પણ જુદા સ્વરૂપમાં પ્લેટોએ દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. ‘રીડ્સ’માં પ્લેટો જણાવે છે કે આત્મા માનુષી રથ (ચેતન) છે; હૃદય એ રથને દોરે છે-એક હૃદય બહુતર (પ્રાણ) અને બીજો અધમ (સુધા).

આથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે આધુનિક અધ્યાત્મવિદ્યા ને ને સિદ્ધાન્તોનું પ્રતિપાદન કરે છે તે તે સિદ્ધાન્તોથી પ્લેટોની જાતની અધ્યાત્મવિદ્યા ધણે અંશે ઐક્ય ધરાવે છે. પ્લેટો પોતાના ‘રીપબ્લીક’માં જણાવે છે કે પ્રત્યેક ‘ભાગ’ને લગતું ‘જીવન’ હોય છે અને એ ‘જીવન’ને અંગે મુખ્ય આશાઓ, સુખ અને દુઃખ પણ હોય છે.

હવે પ્લેટોની આત્માની ભવિતવ્યતા અને ભવ્યતા વિષેની વિચારણા તપાસીએ. પ્લેટોનાં પુસ્તકોનું બારીક અધ્યયન કરવાથી એટલું તો સાધારણ વાંચકને સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવે છે કે વ્યક્તિગત આત્માના અમૃતત્વ અને પૂર્વાસ્તિત્વ વિષે પ્લેટો પ્રત્યેક સ્થળે ભાર દેખે મત આપે છે. પરંતુ એટલું સ્પષ્ટ જણાઇ આવતું નથી કે સમસ્ત ત્રિભાગ આત્માને કે માત્ર એના ચેતનાત્મક ભાગને પ્લેટો પોતાના અમૃતત્વ અને પૂર્વાસ્તિત્વનાં મુખ્ય ગુણો લાગુ પાડે છે. આત્મ કારણ એ કે ક્યાં તો પ્લેટોની આ બાબતો વિષેની ભાષામાં દાષ્ટાનિક કથાનું વધતા ઓછા પ્રમાણમાં સંમિશ્રણ થયું હોવું નોંધએ અથવા તો પ્લેટો પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતાના જુના વિચારો સુધારતો હોવા નોંધએ. પ્લેટોના ‘શીડો’ અને ‘મેનો’ નામનાં બન્ને પુસ્તકોમાં આપણને મારૂમ પડે છે કે માત્ર આત્માના પૂર્વાસ્તિત્વ વિષે અને અમૃતત્વ વિષે જ સૂચ્યું છે; એથી વધારે કંઈ પણ કથન કર્યું નથી. ‘રીપબ્લીક’ માં આત્માના અમૃતત્વ વિષે સાધારણ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે, પરંતુ તે સાથે એટલું પણ સૂચ્યું છે કે આત્માની ત્રિભાગમાં કરેલી સમાલોચના માત્ર આત્માની મૂર્તિમત્ત અવસ્થાને અંગેજ સત્ય ગણાય; તેમજ આત્મા આખરે એક છે કે અનેક એ પ્રશ્નનો ઉત્તર દેહ સાથેના આત્માના સંબંધથી થતી અસર બાજુ મૂકતાં વીચારીએ ત્યારેજ આપી શકાય. ‘ટીમીયસ’માં સચેતન આત્માને એનાં મર્ત્ય સહચારીઓથી ભિન્ન ગણ્યો છે; આ સહચારીઓ આત્માના દેહ સાથેના સંબંધને અનુકૂળ બનવાનેજ પ્રતિપાદિત કર્યા છે.

અમૃતતા અને પૂર્વાસ્તિત્વ વિષેની વિચારણા પ્લેટોએ પોતાના ‘મેનો’ ‘શીડો’ ‘રીપબ્લીક’ અને ‘ટીમીયસ’ નામના પુસ્તકોમાં જણાવી છે. અમૃત વિષેની સાથી સરસ અને સચોટ વિચારણા ‘શીડો’માં કરવામાં આવી છે અને તે નીચે પ્રમાણે—(૧) નિદ્રા અને જાગૃતિ, વિસ્તાર અને સંકોચ, અને એવી બીજી રીતિઓનું ગૂઢ નિરીક્ષણ કરતાં એટલું કહી શકાય કે વિશ્વની રીતિઓ સામાન્ય રીતે ચક્રાત્મક હોય છે અર્થાત્ પ્લેટોના પોતાના સપ્તેમમાં કહીએ તો એ કે ‘વિરોધીઓ’ એક બીજાને જન્મ આપે છે અને એકબીજામાંથી જન્મ લે છે. જન્મ અને મરણના ‘વિરોધીઓ’ વિષે વિચારીએ તો આપણે અનુભવ લેતાં માત્ર ચક્રનું અર્થજ નોંધએ છીએ-મૃત્યુને માર્ગ આપતા જીવનની મરણની વિધિ; પરંતુ મરણ જન્મ લે છે એ ઉધી વિધિના અસ્તિત્વ વિષે કહેવું એ સાદશ્યને આધારે યોગ્ય ન ગણાય. ખરું જોતાં ન્યાં સુધી આવી ઉધી વિધિ અસ્તિત્વમાં ન હોય ત્યાં સુધી વિધિનું અંતિમ ભવિષ્ય એ થાય કે જીવન તદ્દન બંધ પડે. આથી હર્બર્ટ સ્પેન્સર પ્રમાણે એ વિચારણા કરતાં પહેલાં પ્લેટોએ એટલું તો માન્ય રાખ્યું હતું કે કુદરતની સર્વ વિધિઓ ચક્રવત્

હોય છે અને અમુક નિયમોને અનુસરીને અસ્તિત્વમાં રહે છે. પ્લેટો કહે છે કે જીવનનું અનસ્તિત્વ અશક્ય છે, પરંતુ આધુનિક મનુષ્ય - કહી શકશે કે સમસ્ત વિશ્વનો પણ એજ અંત છે, અર્થાત્ જીવનનું અનસ્તિત્વ અશક્ય નથી. (૨) જ્ઞાની આત્મા અને સાત્ત્વ જ્ઞાનના વિષયો વચ્ચેના સાદૃશ્ય વિષે પ્લેટો બીજી સમાનતા દર્શાવે છે. વિજ્ઞાન જે વિચારો ધ્યાનમાં લે છે તે પ્રમાણે આત્મા અદૃશ્ય છે, અમૂર્ત છે, અને બિન્ન ભાગોમાં ભ્રમ થવાને અશક્તિમાન છે; પરંતુ દેહ દૃશ્ય છે, મૂર્ત છે, અને બિન્ન ભાગોનો બનેલો છે. આથી સ્વાભાવિક રીતે કહી શકાય કે જ્યારે બદલાતા સમસ્ત શારીરિક વિશ્વ પ્રમાણે દેહ પણ નશ્વર છે ત્યારે આત્મા અનશ્વર હોઈ શાશ્વત મનાય છે. ૩ વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન એ માત્ર સત્યની 'સંભારણી'ની રીતિ છે; પૂર્વાસ્તિત્વની સ્થિતિમાં આ સત્યો સાથે મન પરિચયમાં હતુંજ. આ સિદ્ધાંત જે સ્વીકારવામાં આવે તો એથી પૂર્વાસ્તિત્વની વિચારણા સિદ્ધ થાય અને એથી મૃત્યુ પછી અશારીરિક આત્માનું ચાલુ અસ્તિત્વની વિચારણા એટલું તો સિદ્ધ થાયજ. છેલ્લી વિચારણા સત્યવિદ્યા (Ontology) ને અવલંબિને છે. આત્મા જાતેજ જીવનનો મુખ્ય હેતુ છે; જ્યાં જ્યાં આત્મા ત્યાં ત્યાં જીવન આથી એસ્તિટાલની ભાષામાં કહીએ તો જીવન એ આત્માનું આવરણક આભૂષણ છે. માટે 'મૃત આત્મા' એમ કહેવાથી પરસ્પર વિરોધ આવી જાય. એટલે આત્મા અમર છે અને એટલું પણ સ્પષ્ટ છે કે મૃત્યુ કરતાં જે વધુ જીવે તે અનશ્વર છે.

(અપૂર્ણ.)

વોર્ટિંગ પ્રકરણ.

શ્રી બક્ષિસ ખાતે.

૪૫૦-૦-૦ શ્રી મુંબાઇના મોતીના કાંઠાના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી હ. રાવબહાદુર હીરાચંદ નેમચંદ બાઈ જા. દર માસે ૩૫૦૦૦ દોલ્લો લેખે સંવત ૧૯૭૨ ના ફાગણ. ચૈત્ર તથા વૈશાક માસ સુધીના હ. ઝેરી ચમનલાલ સારાભાઈ.

પર્યુષણ પર્વના તેહેવારના શુભ પ્રસંગે ગામ સાદરાની થએલી ભેટ.

બોર્ડિંગમાં બધી ગએલા વિદ્યાર્થી જેઠાલાલ સુનીલાલ જેઓ હાલ સાદરાની ઇંગ્લીશ સ્કૂલમાં હેડમાસ્ટર છે તેમના શુભ પ્રયાસને આ મદદ આભારી છે.

૩૭-૮-૦ રા. રા. અમયાભાઈ ત્રીભોવનદાસની વતી ટ્રસ્ટી પ્રજાભાઈ હાથીચંદ દાપડીઆ.	૪-૦-૦ રા. હરજીવનદાસ હેમચંદ કંદોઈ.
૧૫-૦-૦ રા. રા. રણુદોડાભાઈ જીવનલાલ.	૩-૦-૦ પરીખ વાડીલાલ લક્ષ્મીભાઈ.
૧૫-૦-૦ રા. રા. કુતેદયંદભાઈ રામચંદ વડીલ.	૩-૦-૦ મોદી જેઠાલાલ કુતેચંદ.
૬-૦-૦ રા. રા. નાહાલચંદ લક્ષ્મીચંદ વડીલ.	૩-૦-૦ બાઈ ગંગા રા. જેસંગભાઈ દોલત.
૫-૦-૦ રા. રા. મે. પાનાચંદભાઈ જે. મહેતા.	રામની વિધવા.
૫-૦-૦ રા. રા. મુલાબચંદ પ્રેમચંદ.	૩-૦-૦ રા. અમરતલાલ સોમચંદ.
૫-૦-૦ રા. રા. ચંદુલાલ મમનલાલ દારબારી.	૩-૦-૦ મહેતા કાન્તીલાલ જીવનલાલ.
૫-૦-૦ રા. રા. લક્ષ્મીચંદ નેમચંદ ગોસલીઆ.	૨-૦-૦ રા. સ્વરૂપચંદ હાથીચંદ.
૫-૦-૦ રા. જેઠાલાલ મોતીલાલ ખેડ.	૨-૦-૦ રા. દોલાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ.
૫-૦-૦ રા. રા. જેઠાલાલ સુનીલાલ વડીલ ખેડ.	૨-૦-૦ રા. સ્વરૂપચંદ કુતેચંદ.

૨-૦-૦ મોદી ધરમચંદ દેવચંદ	૧-૦-૦ શા. અમયાભાઈ હકમચંદ
૨-૦-૦ રા. રા. કેશવજી આર. દોશી પ્રકટર.	૧-૦-૦ શા. નાથાલાલ અમયાલાલ.
૨-૦-૦ માસ્તર ત્રાંબકલાલ હરગોવતદાસ સંધવી	૧-૦-૦ બાઈ વાલી શા. માણેચંદ હાથીચંદની વિધવા.
૨-૦-૦ શા. પોપટલાલ માનચંદ	૦-૮-૦ શા. પુરપોતમ રેવાદાસ
૨-૦-૦ દોશી મણીલાલ નાનચંદ	કુલ રૂ. ૧૪૬-૦-૦ સાદરાના.
૨-૦-૦ બાઈ નાની શા. મૂલચંદ ગુલાબચંદની વિધવા.	
૧-૦-૦ રા. રા. ડાહ્યાભાઈ હાથીચંદ કાંપડીઆ	૫૯૬-૦-૦
૧-૦-૦ શા. સુનીલાલ છગનલાલ	
૧-૦-૦ રા. રા. સાંકળચંદ ઉતમચંદ ઠે. સુરદાસશેઠની પોળ.	
૧-૦-૦ રા. રા. ચીમનલાલ મણીલાલ ઠે. સુરદાસશેઠની પોળ.	

માનપત્ર.

તા. ૨-૧૦-૧૬ નાં રોજ બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓએ એકત્ર મળી હૃદયની શુભ લાગણીથી બોર્ડિંગના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈએ બોર્ડિંગની સરવૈસ ઠોડી તે નિમિત્તે દાહ્યાભાઈ દર્શાવનારૂં તેમજ તેમની આજ સુધી બોર્ડિંગની બજાવેલી સેવા તથા વિદ્યાર્થી બહુઓ પ્રત્યેના તેમનો અવિચ્છિન્ન પ્રેમ પ્રદર્શિત કરનારૂં એક માનપત્ર એનાયત કરવાને બોર્ડિંગના મકાનમાં એક મીટીંગ બરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગાનુસાર સઘળા વિદ્યાર્થી બહુઓ (અને બહુતા તેમજ બહારગામ ગએલા) પોતાના ઉત્સાહની લાગણીથી રૂપીઆ એસી નેવુ નેટલું રૂ. ૩ એકત્ર કર્યું હતું. માનપત્ર તથા તે નિમિત્તે કરેલા ખર્ચખુટણુ નતાં રૂ. ૩૧) વધેલાની એક પર્સ બોર્ડિંગની મેનેજીંગ કમીટીના પ્રેસીડન્ટ શ્રીયુત શેઠ નગાભાઈ દલપતભાઈ ખી. એ. ના શુભ હસ્તે એનાયત કરવામાં આવ્યું હતું. સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. શંકરલાલે તે બાબત સઘળા વિદ્યાર્થી બહુઓનો આભાર માની રૂ. ૩૧) ની પર્સ તથા તેમાં રૂ. ૧૫) નો પટ્ટચી ઉમેરો કરી બોર્ડિંગના લાભાર્થે તેનો ઉપયોગ કરવાનું વિદ્યાર્થી બહુઓને સૂચવ્યું હતું.

આ પ્રસંગે-એસી ડાહ્યાભાઈ કપુરચંદ, વકીલ વેલચંદભાઈ ઉમેદચંદ મહેતા, લક્ષ્મીશંકર હરીશંકર જ્ઞેશી એમ. એ. તથા કેલેજના પ્રોફેસર સાંકળચંદ વકીલ, વર્ધમાન સ્વરૂપચંદ તથા દોશી પુનમચંદ લક્ષ્મીભાઈ વિગેરે સદ્ગૃહસ્થોએ હાજરી આપી હતી. પ્રસંગવશાત શ્રીયુત શેઠ નગાભાઈ તથા વકીલ વેલચંદભાઈ તથા સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. શંકરલાલ તથા બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓ બાપણુ કર્યું હતું. માનપત્રની નકલ નીચે સુલખ હતી:-

To.

Mr. Shankerlal Dahyabhai Kapadia.

Superintendent J. S. M. Boarding,

AHMEDABAD.

DEAR SIR,

It is with feelings of deep regret that we, the students of the J. S. M. Boarding have assembled here to bid you a cordial

and yet a sorrowful farewell, as we learn that your connection with the boarding will shortly cease.

It's no exaggeration to say that this institute owes its very existence and all it has to you. At a time when our Jain brothers were quite strangers to such institutions, you evolved out of nothing this beautiful boarding—pride of Gujrat. When this boarding was passing through a severe financial crisis, you saved the situation by your untiring exertions, without which this institute would not have secured the permanence it enjoys. Self-sacrifice has been the characteristic of your career. We can say, without fear of contradiction, that you have, during your stay with us, identified yourself with the interest of the boarding—nay, you have never shrunk to set your self-interest in the back ground, when the boarding required to serve its interest.

ALTHOUGH given to govern us, you have always treated us in a friendly spirit with a smiling face born of genuine love and with that you could achieve more than one could do otherwise.

You have driven deep into our heart love for the country and the religion. You have taught us to soar high and not to waste energies in any direction but our desired goal. Your spotless and loving character has been a land-mark to us in the varied attractions of the busy town of Ahmedabad.

ALTHOUGH we part, the impressions you leave upon our minds will be indelible. Your memory will be more forcible, when the seeds of your noble teachings will fructify in our worldly life, and we shall realize, by their tangible results, their sterling value.

Your loss to the boarding, Sir, will be irreparable, but it is a little consolation to us that you are leaving us for the betterment of your monitory prospects in taking to commerce.

IN fine we beg to convey our sincere assurances to you that we shall continue to cherish our memory, as the nobility of your character richly deserves. Requesting you not to forget us and wishing you joy and success on the new sphere of your activity.

We are

Sir,

Yours obediently

AHMEDABAD.

} The Students of the J. S. M. Boarding,

પ્રમાણિકતાથી પ્રબલનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવવામાં ક્ષતેહ પામેલી

જુનામાં

જુની



નામીચી

ચેલી

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ!

કે જ્યાં છેલ્લામાં છેલ્લી લેટેસ્ટ ફેશનોના સોનાના અને ઝવેરાતના મશીન પોલીસ.

અને હેન્ડ પોલીસ દાગીનાઓનો ગંજવર જથ્થો તૈયાર રહે છે.

મજૂરી કાપી સોનાનાં પુરાં નાણાં પાછાં આપવાની

લેખીત

ગેરંટી!

આપવામાં આવે છે.

ચાંદીની ફેન્સી ચીજોનો ગંજવર જથ્થો રાખીએ છીએ.

માલની ગેરંટી, જુજ નફે મોડું વેચાણ તેજ સિદ્ધાંત!!!

મુખ્યમંત્રીની પેઢીઓમાં લાંબા વખતના અનુલવી અને કળવાયલા

ઉલીશ જ્વેલરી, અમારી પોતાની દેખરેખ નીચે માલ અને છે.

ગ્રીહકોન હસ્તે મુખડે વિદાય કરવા તેજ

અમારો મુદ્રા લેખ છે.

ધી રાજનગર જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર-ઝવેરી ભોગીલાલ પુરષોત્તમદાસ.

ગ્રીચીરોડ-અમદાવાદ.

એક બચંકર બૂલ સુધરી !

હીસ્ટીરીઆનો પરાજય.

અજ્ઞાન અને ંહેમી લોકોના મગજમાં પેસી ગયેલું ભૂત
હવે જીવ લાધને નાહું.

હીસ્ટીરીઆ (તાણ, વાઈ, ફેફસ) એ દરદની દવા નથી અને એ તો માત્ર
ભૂતના આગા છે એવું માનનારાની બૂલ સુધરી ગઈ. અયોએ ધણા વર્ષના અનુભવથી સેંકેડો
મનુષ્યોને સાબીત કરી આપ્યું છે કે હીસ્ટીરીઆ ભૂત નથી અને તેને માટે રામબાણ
આપધોના પ્રયોગો અને કરીએ છીએ.

અમારા અનુભવ અને પ્રયોગોનો લાભ લેવામાં આજસ ત્યજ રીઆયા વગર એક વખત
અમારા પ્રયોગોનો અનુભવ કરી ખાતરી કરો અને સમજાનો લાભ લો.

વિશેષ હકીકત માટે રજૂ મળો.

શરીરમાં લોહી અને ધાતુની વૃદ્ધિ કરી સાત્વિક બળની પ્રાપ્તિ માટે
will be
seeds of ...
we shall realize, by then

શિલાજીત પર્યટી, which the
of worldly life, and
their sterling value.

Your loss to the board, Sir, will be irreparable, but it is
a little consolation to us that you are leaving us for the betterment
of your monetary prospects in taking to commerce.

In fine we beg to convey our sincere assurances to you that
we shall continue to cherish our memory, as the nobility of your
character richly deserves. Requesting you not to forget us and
wishing you joy and success on the new sphere of your activity.

We are

Sir,

Yours obediently

AHMEDABAD.

27th September 1916

The Students of the J. S. M. Boarding,

Ahmedabad.

बुद्धिप्रभा.

(The 'Light of Reason')

ब्रह्मानन्दविधानके पटुतरं शान्तिग्रहचोतकम् ।

सत्यासत्यविवेकदं भवभयभ्रान्तिव्यवच्छेदकम् ॥

मिथ्यामार्गनिवर्तकं विजयतां स्याद्वादधर्मप्रदम् ।

लोके सूर्यसमप्रकाशकमिदं ' बुद्धिप्रभा ' मासिकम् ॥

पुरतः ८ भुं.] अक्टोभर, नवेम्बर, डीसेम्बर सन् १९१६. [अंक ७-८-९ भा.

नूतन वर्ष.

१.

—तोह—

कुसभो शुभ सुदर रंगं तथा,
विहसे विहासी सरसोदरभा,
प्रिय अंतरनी भिन्न सकलना,
प्रयुक्तो प्रिय नूतन आ पणभां
कुहन किरणो रवि आणकनां,
छवराष्ट रक्षां मुज आंगणभां,
मुजभा पणु ते प्रभु द्वितया,
छलकाव प्रदुष्ट नूतन जरणा,
विद्या धननी वर वाडी जीतो,
सुखभा जगभा हरेनीश सुतो,
मुज अतरनां सद्धु आ वयतो,
जग नियंता प्रभु पूज्य करे.

२.

—गहन—

नवे आ जेसते' वर्ष, यन्ने सद्धु आप उरुष,
भणी इर हराथी दरी, सुगारक हो सुगारक हो.
परम्पर होष छोडीने, सीया सुभय वारीने,
भुवी सद्धु जगम हारीने, सुगारक हो सुगारक हो.

પ્રભુમાં દૃષ્ટિને જોડી, જુડી જાજાગ સડે તોડી,
 લઘ પરમાર્થની ડોરી, મુઆરક હો મુઆરક હો,
 સડે ઉદ્ધાર આ સારા, ક્ષો હોતે પ્રભુ માગ.
 વડે નિત્યે અર્મો ધારા, મુઆરક હો મુઆરક હો.
 લી. જ્વે ગવરીશંકર વિચારમ.

અપૂર્વ અવસર.

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે,
 શત્રુ મિત્રપર વર્તે ભાવ સમાનજો;
 માયામમતા બંધન સર્વત્ર નાશીને,
 ક્યારે કરીશું અનેકાન્તનય ધ્યાનજો. અપૂર્વ. ૧

શુદ્ધભાવમાં રમણ કરીશું ટેકથી,-
 પડ દ્રવ્યોતું કરીશું ઉત્તમ જ્ઞાનજો;
 અનુભવામૃત આસ્વાદીશુ પ્રેમથી,
 સરખાં ગણશું માન અને અપમાન જો. અપૂર્વ. ૨

પિંડસ્થાકલિક ચાર ધ્યાનને ધારીશું,
 બાર ભાવના બાવીશું નિરાદીન જો.
 સ્થિતપ્રજ્ઞોગે શુદ્ધ રમણતા આદરી;
 ધ્યાનદશામાં થાશું બહુ લયલીન જો. અપૂર્વ. ૩

સર્વ સંગતો ત્યાગ કરીશું જ્ઞાનથી,
 બાહ્યોપાધિ જરા નહિ સંબધ જો;
 શરીર વર્તે તોપણ તેથી બિન્નતા,
 કદી ન થઇશું મોહભાવમાં અધજો. અપૂર્વ. ૪

શુદ્ધ સનાતન નિર્મળ ચેતન દ્રવ્યતો,
 ક્ષાયિક બાવે કરશુ અવિર્ભાવ જો;
 એકપણુ લીનતાને આદરશું કદી,
 મહણ કરીને ઐઘસીન્ય સ્વભાવજો. અપૂર્વ. ૫

પ્રતિ પ્રદેશે અનંત શાશ્વત સુખ છે;
 અવિર્ભાવે તેનો કરશું ભોગજો.
 શુદ્ધિસાગર પરમ પ્રણતા સંપ જો;
 ક્ષાયિકભાવે સાધો નિજગુણુ યોગજો. અપૂર્વ. ૬

—છંદ દરિયોત.—

મરતાન દુ મનમાં અડો ! સ્વાનંદથી ફરતો સદા,
 આશા અવનિ આદાર વચ ના આણુતો ઉરમાં કદા;
 એ વખત થઈ વિપરીત સુખની વાત સંભરતી નથી,
 જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખજર પડતી નથી.

- આકાશના ઉદાશુમા નિર્મળ શશિ નિહાળતો,
તારક બધા રૂઝા ઉગેને આથમે તે બાળતો,
અદ્ભુત દૈવ ચમત્કૃતિમા મન હવે ટકવું નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૨
- આનન્દમા ઉદ્યાન વેલી વૃક્ષસહ લપટી જતી,
વૃત્તિ વિમળ એ પ્યાર કાણે આપિઓ એમા જતી;
દૃષ્ટિ સુખદ પુષ્પિત પ્યારી વેલીમાં ધાતી નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૩
- નિર્મળ નદી જળ વહન કરતી એક તટ મધ્યે રહી,
નિર્દોષ વનચર પાપિ પશુઓ પાન જ્યા કરતાં જઈ;
ત્યાં જાઉં પણ બંધન હૃદયથી કેમ કરિ હઠવું નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૪
- સત્સંગ પર હું પ્રેમથી ત્રણ લોક તૃષ્ણા ત્યાજતો,
ભગવત્ ભજન અહનીશ સર્વે કાળમા ભજતો જતો,
આવી પ્રવૃત્તિ દુષ્પ દાત્રી શુ થશે માલમ નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૫
- પરમાર્થમાહે ખેલ કરતો આણી ઉરમા પ્રીતડી,
આગમ બધાં અવલોકતો રાખી હૃદય શુભ રીતડી;
આવી હવે ઘડીં સ્વાર્થની ક્યારે જશે તે ગમ નથી;
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૬
- જે-ના-ગમે પણ એક તે આવી અને સન્નુખ ખડુ,
હૃદયે ગમે તે ક્યા ગયુ ? શાન્તિ સમર્પક સુખડુ,
મુઝાય છે ગભરાય છે મન-એન ચિત્ત વિષે નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૭
- છે સાબરે મુજ તાત પ્યારો આં સને પણ પણ વિષે,
નહિ ત્યાગવા છે આશ કોઈ કાળમાં કેને મિશે,
માયાવાંની માયા છતાં સ્મરવા કદી દેતી નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૮
- મમ માર્ગમા જાતાં મ્હને સર્બધિના સંબધ આ,
યુવર પેઠ આડા પડ્યા જાવાયના પથ બંધ આ;
પ્રિય દેશમા જાવાની ઊર્મી છે છતાં હિમ્મત નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૯
- હો ? સ્વપ્ન પણ જામત પેઠ લાગી પડી વસમી વ્યથા,
કહેવાય ના જન કોઈને લાગે ઘણી દહેલી કથા,
સાગર સમીપે તોય જાતાં વૃત્તિ નદી રહેતી નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૦

- વર્ષા થઈ વસુધા ઉપર શ્રુતિકા કહીને લીંઝાઈ છે,
આ-નન-લતા પણ સર્વે રૂઝ રંગથી રંજાઈ છે;
એવું છતાં મમહદય કંઈ લીંઝાતુ—રંજાતું નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૧
- ક્યારે હવે કરશું હૃદયમાં શાન્તિના આવાસને,
ક્યારે અનુભવ પિયુષથી છીપાવશું પીપાસને;
તેની અરે તલભાર માલુમ આજ સાંપડતી નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૨
- જેને લઈ ઉલમ કઈ રાખું અગર મર્યાદને,
પોપક થયાં તે વૈરિ કરૂં હું ક્યાં જઈ પ્રિયાદને;
કરશે ધટે ના ત્યાગ તેનો રાગ પણ સુન્દર નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૩
- તેવેથી પડતું પાણિ થરથર પવન બલથી ધામ છે, ।
તદ્વત્ હૃદય મગ દુઃખથી દોલાયમાન જણાય છે;
કરશે કદા નિર્વાત દૌપવત્ તેની કળ પડતી નથી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ ? તેની ખબર પડતી નથી. ૧૪
- નિઃસંગ રૂપ તલવાર લઈ ધૂમીશ અરિ દળમા જઈ,
સહુ શત્રુનો સંહાર કરિ પામીશ મુખ અન અરિ થઈ;
પેખીશ પ્રેમ પ્રભા પછી એ ઉર્મિઓ આવે અતી,
જામત અગર કે સ્વપ્ન આ તેની ખબર પડતી નથી. ૧૫

—ધતિ-પૂર્ણ-સર્વે જનાઃ સુખિનો ભવન્તુ.

લેખક:—સહુરૂં શ્રી કુદ્દિસાગરજી મહારાજની કૃપાવડે અછત સાગર.

પ્રશ્ન વ્યાકરણ.

(પાઠા—વાગરણ.)

(અક' ૬ છઠ્ઠાના પાને ૧૮૪ થી અનુસંધાન.)

આ બે મુખ્ય વેદો તેમ છતાં પાછળથી સૂક્ત પ્રમેદોમાં વહેંચાયા અને આપણે નેમિ-
ચદ્ર સિદ્ધાન્ત ચક્રવર્તિના દ્રવ્ય સમ્રાજમાં એવું જોઈએ છીએ કે જે રાગાદિથી જડકર્મ
હૃદયે છે તે ભાવાસ્તવ છે અને જે જડ કર્મ જીવમાં પ્રવેશ કરે છે તે દ્રવ્યાસ્તવ છે.^૧

૧ આસવાદિ જેન કર્મ પરિણામેજ્વલો સ વિષ્ણો .

માવાસવો જિજ્ઞાસો કમ્માસવ જે પરો હોદિ ॥

વાવાસવો જોગં જં પુગલં સમાસવદિ .

દ્રવ્યાસવો સર્વેઓ અર્જયમેઓ ત્રિગુણાદો ॥

આસ્રવના આ બે ભેદ પર જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનાં જૂઠાં જૂઠાં પુસ્તકોમાંથી અસંખ્ય ઉતારા કરી શકાય તેમ છે, પણ આ વિષય પરત્વે વર્ધમાન પુરાણના કર્તા સંકલ્પકીર્તિના કથનના એક ઉતારાથી હાલ તુરત આપણે સંતોષ પામીશું. દિગંબર પુરાણોમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનાં નવ તત્ત્વોનું કથન છે અને આસ્રવ અને સંવર એ ઉક્ત નવમાંના બે હોવાથી તે સંબંધેનાં અનેક ઉત્તરોમાંથી નમુના તરીકે નીચેના શ્લોક લખીએ છીએ:—

“ રાગાદિદૂષિતેનૈવ યેન માત્રેન રાગિણાં
આસ્રવનત્યથ કર્મ્મણિ સ માવાસ્રવ ઇવ હિ ॥^૧
દુર્ભાવકલિતે જાંવે પુદ્ગલાનાં ય આગમઃ ।
પ્રત્યયૈઃ કર્મ્મરૂપેણ દ્રવ્યાસ્રવો મતોઽવ સઃ ॥

—વર્ધમાન પુરાણ. ૧૬. ૪૦-૪૧.

રાગાદિથી દૂષિત બાવથી રાગીઓને જે કર્મો આસ્રવે છે તેજ બાવાસ્રવ છે અને દુર્ભાવવાળા જીવમાં જે પુદ્ગલોનો કર્મરૂપના ફેરફારથી આગમ થાય છે તે દ્રવ્યાસ્રવ છે. આવી રીતે આસ્રવના બે મુખ્ય ભેદ થયા પછી તેના ઘણા પ્રભેદ પછીના ગ્રંથોમાં બેવામાં આવશે. નીચેના કોડો દ્રવ્યસંગ્રહ પરથી કરવામાં આવ્યો છે.

આસ્રવ.

દ્રવ્યાસ્રવ

(અનેક વ્યકારના)

બાવાસ્રવ

મિથ્યાત્વ (૫ પ્રકાર)	અવિરતિ (૫ પ્રકાર)	પ્રમાદ (૧૫ પ્રકાર)	કષાય (૪ પ્રકાર)	યોગ (૩ પ્રકાર).
-------------------------	----------------------	-----------------------	--------------------	--------------------

આ કોડમાંના બાવાસ્રવ નીચેની પાંચ પ્રકારની અવિરતિજ પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં વર્ણવેલ છે. સ્વામિ-કાર્તિકેયાતુ પ્રેક્ષા નામના ગ્રંથમાં જણાવ્યું છે કે તે અસવ મુણિજસુ મિચ્છ-જાર્દ અણેયવિદ્યા-૭. ૮૯-આસ્રવ-મિથ્યાત્વ આદિ અનેક પ્રકારનાં છે એમ લું જાણુ. એટલે કે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, યોગ અને કષાય. આજ દ્રવ્યસંગ્રહમાં બાવાસ્રવના પ્રભેદ તરીકે જણાવેલા છે.^૧ અજ બાવાસ્રવના પ્રભેદ મિથ્યાત્વાદિ કેટલા પ્રકારના છે તે વિસ્તારભયને લીધે જણાવવા ચોચ નથી.

આગળ કુટનોટમાં જણાવ્યું છે કે ઉમા સ્વાતિએ આસ્રવના ભેદ સાંપરાયિક અને ધર્માપથી જણાવેલા છે. સાંપરાયિક આસ્રવના પ્રકાર પાંચ ઇન્દ્રિયો, ચાર કષાયો, પાંચ અવત અને પચીસ ક્રિયાઓ છે એમ ઉમાસ્વાતિ જણાવે છે અને સાથે એ પણ કહે છે કે પુણ્ય અને પાપ કે જે અનુક્રમે શુભ અને અશુભ કર્મોમાંથી ઉદ્ભવે છે તે પણ આસ્રવના ભેદ છે. આ બે કુદ કુદચાર્યે પણ આસ્રવના ભેદ તરીકે ગણાવેલ છે.^૨

૧. દ્રવ્યસંગ્રહ. ગાથા ૨૯-૩૧ પરની ટીકા.

૨. રાગો જસ્ય પસત્યો બળુકંપા-સંસિદો યે પરિણામો । ચિત્ત્યગતિઃ કલુસં પુણ્યં જો. વસ્ય આસ્રવદિ ॥ “ચરિયા પમાદ વહુલ્લ કાલુસં સોલદા ય વિસયેસુ । પરપરિતાપવાદો પાવસ્ય ય આસ્રવં કૂળદિ ॥-૫”ચાસ્તિકાથ સાર. ગાથા ૧૩૫, ૧૩૬.

આશ્રવના પ્રધાન લક્ષણ માટે મતભેદ નથી, છતાં જુદા જુદા લેખકોએ જૂદી જૂદી પદ્ધતિએ જૂદાં જૂદાં દૃષ્ટિબિંદુ લઇ આશ્રવના વિષયને ચર્ચ્યો છે. હવે જેન સાહિત્યમાં સંવરના વિષયને જે રીતે ચર્ચ્યો છે તે પર આવીએ. પ્રથમ વ્યાકરણ અને સ્થાનાંગમાંથી સંવરની વ્યાખ્યા આપણે આપી ગયા છીએ. હવે મૂળ ઉક્ત ગ્રંથમાં સંવરના પાંચ પ્રકાર નામે અહિંસા, સત્ય, અર્થાર્થ, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ આપેલા છે, ત્યારે ત્યાર પછીના ગ્રંથોમાં તે ભેદના અનેક પ્રભેદો ગણાવેલા છેઃ—દાખલા તરીકે અમરપદ્મસૂત્રિએ કહેલ છે કે. સંવરના પ્રકારોમાં પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, દશ ધર્મ, આર અનુપ્રેક્ષા, બાવીસ પરિપહ અને પાંચ ચારિત્ર છે.^૧ ઉમાસ્વાતિએ પણ સંવરના તેજ ભેદ કહેલા છે [સ ગુપ્તિ-સમિતિ-ધર્મ-અનુપ્રેક્ષા પરિપહ જય ચારિત્ર—તત્પર્ય સૂત્ર ૯,૧.] અમૃતચંદ્રસૂત્રિએ પણ નીચેના શ્લોકમાં તેજ પ્રમાણે કહેલું છે:—

ગુપ્તિઃ સમિતયો ધર્મઃ પરીપહજયસ્તપઃ ।

અનુપ્રેક્ષાશ્ચ ચારિત્રં સન્તિ સંવરહેતવઃ ॥

—તત્પર્યસૂત્ર ૧,૩.

સ્વામી કાર્તિકેયે પણ તેવાજ ભેદો સ્વીકાર્યા છે.^૨

સંવર પણ આશ્રવની પેઠે બે મુખ્ય ભેદ નામે દ્રવ્યસંવર અને ભાવસંવરમાં વહેંચવામાં આવેલ છે. અમરપદ્મસૂત્રિના કથન પ્રમાણે જલ ઉપરની હોડીમાં જલને આવવા દેનારાં છિદ્રોનું બંધ કરવું તે દ્રવ્યસંવર છે, અને જીવમાં કર્મરૂપી જલ ઇન્દ્રિયાદિરૂપી છિદ્રોદ્વારા પ્રવેશ કરવું સમિતિ આદિયાં અટકાવવું તે ભાવસંવર છે.^૩

દ્રવ્યસંગ્રહ અને વર્ષમાન પુરાણમાં દ્રવ્યસંવર અને ભાવસંવરથી અનુક્રમે દ્રવ્યાશ્રવ અને ભાવાશ્રવ અને ભાવાશ્રવનો નિરોધ થાય છે એમ જણાવેલું છે.^૪ દ્રવ્યસંગ્રહમાં સંવરના સ્ત્રાવન ભેદ પણ પાંચ વધુ સાથે જણાવેલા છે.^૫ કે જેનો વિસ્તાર દ્રવ્યસંગ્રહમાં જોવામાં આવશે. તત્પર્યસૂત્રમાં પણ તે છે કે જેને નીચે પ્રમાણે વહેંચેલ છે.

૧. “ સ ચ સમિતિ-ગુપ્તિ-ધર્માનુપ્રેક્ષા-પરીપદ-ચરિત્રરૂપઃ કમેણ પંચ-ત્રિ-દશ-દ્વાદશ દ્વાવેશતિ-પંચ-ભેદઃ । આદ ચ ‘ સમિર્દ-ગુપ્તી-ધર્મો-અણુવેદ-પરીસહા-ચરિત્તં ચ સત્તાવ (૫૭)-એવા પળતિગમેમાદ સંવરણેતિ ।

૨. ગુપ્તી સમિદો ધર્મો અણુવેક્ષા તદ પરીસહજઓ વિ । ઉક્ષિત્તંચારિત્તં સંવરહેદ્ વિ-સેષણ ॥—સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા ૮, ૯૬.

૩. ‘ અથવા યદ્ દ્વિષા, દ્રવ્યતો ભાવતય । તત્ર દ્રવ્યતો જલમધ્યગત નાવાદેરનવરત-પ્રવેશશ્ચલાનાં છિદ્રાણાં તથાવિષદ્રવ્યેણ સ્પર્ગતં સંવરઃ । ભાવતસ્તુ જીવદ્રોગ્યામાસયદ્-કર્મ જલાનામિન્દ્રિયાદિ-છિદ્રાણાં સમિત્યાદિના નિરોધનં સંવર હતિ ।

૪. ચેતન્યપરિણામો યો રાગદ્રેષાતિગો મદાન્ । કર્મ્માસવનિરોપસ્ય હેતુઃ સ માવસંવરઃ ॥ દ્રવ્યાસવનિરોપો યઃ કિયતે ચેત યોગિનિઃ મહામત્તાદિ ચદ્યુષ્ઞૈ દ્રવ્યાસ્યઃ સ ગુસ્તાવહઃ ॥

—વર્ષમાન પુરાણ, ૧૬, ૧૭-૧૮.

૫. વદસમિદિગુપ્તીઓ ધર્માનુપ્રેક્ષા પરીસહજઓ ચ ।

ચારિત્તં બહુમેવા જાયત્વા માવસંવરવિસેષા ॥—દ્રવ્યસંગ્રહ ગાથા ૩૫.

ભાવસંવર

સંવર

દ્રવ્યસંવર

વ્રત સમિતિ ગુપ્તિ ધર્મ અનુપ્રેક્ષા પરીપલ્લબ્ય ચારિત્ર
(૫ પ્રકાર) (૫ પ્રકાર) (૩ પ્રકાર) (૧૦ પ્રકાર) (૧૨ પ્રકાર) (૨૨ પ્રકાર) (૫ પ્રકાર).

આમાં પાંચ વ્રત દ્રવ્યસંગ્રહમાં કહેલા છે તે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં જણાવેલા સંવરના પાંચ પ્રકાર છે અને એવું બીજા પ્રયોગમાં જણાવેલું નથી એ ખાસ લક્ષ્ય ખેંચે છે. હવે સંવર ૧૨ એકલું જ કહીશું કે પુણ્ય અને પાપનું આસ્રવ છે તેવીજ રીતે તેની સામે સંવરનું પણ છે.^૧ પ્રશ્નવ્યાકરણમાં વિવરણ પદ્ધતિ.

આપણે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં આસ્રવ અને સંવરના જુદા ભેદ પાડી દરેકને એક એક લઘુ તેને પાંચ ભાગમાં વહેંચ્યા છે એવું અગાઉ જણાવી ગયા છીએ. દાખલા તરીકે કર્તાએ આસ્રવનો પ્રથમ પ્રકાર દિસા લીધેલ છે. સરખાવો.

“વેદળપરિણામો જો કમ્મસ્સા સવણિરોહણે હેદુ ।

‘સો ભાવસંવરો સલ્લુ દવ્વાસવરોહણે અણ્ણો ॥

—દ્રવ્ય સંગ્રહ ગાથા ૩૪.

પહેલા ભાગમાં દિસાનો અર્થ કરી તેનાં લક્ષણ આપ્યાં છે. પછી દિસાની જાતનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. બીજા ભાગમાં દિસાના જુદાં જુદાં નામ આપ્યાં છે, કે જેથી સમ્પર્કતરથી અર્થમાં ભેદ ન પડે. ત્રીજા ભાગમાં જે જે રીતિથી દિસા થાય છે તે જમકે વધ કરવો, ધાયલ કરવું, લૂકાં કરવું વગેરે આપેલ છે. ચોથા ભાગમાં દિસેક જીવ જે જે શિક્ષા ‘ભોગવે છે’ તે ગણાવેલ છે, છેલ્લા ભાગમાં દિસેકના જુદા જુદા પ્રકાર પાડેલા છે, જેવા કે શીકારીઓ, વાધરી, ‘માછીઓ વગેરે કે જેઓ જુદાં જુદાં કારણોથી દિસા કરે છે.

આ પદ્ધતિપર પ્રશ્નવ્યાકરણમાં આસ્રવ અને સંવરના પ્રકારનું વર્ણન કરેલું છે. આનો વપય અને તેમાં મૂકેલાં તત્ત્વો જગત્પતા દરેક ધર્મના પુસ્તકોમાંથી મળી આવશે! બૌદ્ધોના પચશીસો જૈનોના પાંચ સંવરને મળતાં આવે છે અને ખ્રીસ્તી આગાઓ નામે ‘તું મારીશ નહિ, તું ચોરી કરીશ નહિ, તું વ્યભિચાર કરીશ નહિ વગેરે મર્વ સંવરના અદિસા, દત્તા-તુગાત, લક્ષ્યર્થ વગેરેને મળતાં આવે છે.

આ પરથી જણાશે કે પ્રશ્નવ્યાકરણ જીવ કે જે નિશ્ચયે શુદ્ધ છે તે કર્મથી પુદ્ગલ સહિત કેવી રીતે થાય છે તે જણાવી તેમાં ન પડવા માટે સાવધ રાખે છે. દિસા, અદત્તા દાન, ચીર્ણ, અમ્મલ અને પરિગ્રહથી પુદ્ગલો જીવમાં પ્રવેશ કરી કર્મથી બાધે છે. આથી દૂર રહેવાને બંધ નથી મુક્ત રહેવા માટે અસત્ય, સ્તેય, મૈયુન, અને પરિગ્રહથી વિરમણ કરવાનું છે. જૈનાચાર્યોએ કરેલો વિસ્તાર.

આ મુખ્ય વિચારો ઉપરાંત તેનો વિસ્તાર જુદા જુદા રીતે જીવ કેમ બદલે મુક્ત થાય છે તે જણાવી બીજા જૈન આચાર્યોએ કરેલો છે. આ સર્વ વિસ્તારનો કોઠો જોવાથી જણાશે કે જૈન આચાર્યોએ કેવી સંભાળથી મનુષ્યોનાં જે જે કાર્યો શક્ય છે તેમાં સદૃશ રીતે ઉત્તરેલા હતા, અને ધાર્મિક પ્રગતિ કરવા માટે કેવા સુંદર નિયમો ઘડ્યા હતા.

૧ જસ્ય જદા સલ્લ પુજ્જં જોતે પાવં ચ નાતિ વિરદસ્સ ।

સંવરણં તસ્ય તદા મુદ્ધકદસ્ય કમ્મસ્સ ॥

—પચાસ્તિકાય સમયસાર માયા ૧૪૩.

આમ પ્રથમ આત્મવ બે બેદ નામે બાવાત્મવ અને દ્રવ્યાત્મવમાં વહેંચેલ છે. બાવા-
ત્મવ વળી મિથ્યાત્વ (અવિદ્યા), અવિરતિ (મતનો-સંયમનો-અમાત્ર), પ્રમાદ, કષાય (વિપત્તી
વૃત્તિઓ) અને યોગ (જે બીજામાં સમાવેશ પામતો નથી તે સર્વ વ્યાપાર), આમાં મિથ્યાત્વ
પાંચ પ્રકારનું ગણાવેલ છે—(૧) અસત્ છે તે જાણ્યા વગર તેમાં મિથ્યા શ્રદ્ધા રાખવી તે
(૨) બે સત્ હશે એવું ધારીને પણ તેમાંથી કશું સત્ છે તેનો નિર્ધાર કર્યા વગર શ્રદ્ધા
રાખવી તે, (૩) અસત્ છે એમ જાણ્યા છતાં શ્રદ્ધા રાખવી તે, (૪) કોઈ પણ કાર્યના
સત્ કે અસત્ પણા સંબંધી શંકા રાખવી તે, (૫) બીલકુલ શ્રદ્ધા ન રાખવી તે.

અવિરતિના પ્રકાર પાંચ છે—(૧) હિંસા, (૨) અસત્ય, (૩) જોરબંધ, (૪) મૈથુન,
(૫) પરિચ્છેદ.

પ્રમાદ બાવાત્મવના એક પ્રકાર તરીકે કેટલાક અંશમાં જણાવ્યો નથી. દાખલા તરીકે
તેમિયંદ્ર સિદ્ધાંત ચક્રવર્તિના ગોમટસારમાં ચારજ નામે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, અને
યોગજ જણાવેલ છે.^૧ પરંતુ દ્રવ્યસંગ્રહકો જે તેજ ક્તાએ રચેલો છે તેમાં આત્મવના
એક પ્રકાર તરીકે પ્રમાદને પણ ગણાવેલ છે. પ્રમાદ વિક્રમ એટલે નૃપ, રાજ્ય, સ્ત્રી, ભક્ત
અન્ન સંબંધી ખરાબ કથા કરવી તે (૨) કષાય નામે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ,
(૩) ઇદ્રિયો પાંચ ઇદ્રિય નામે સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ અને શ્રોત્રમાં આસક્તિ. (૪) નિદ્રા
અને (૫) રાગ. આમ કષાયના ક્રોધાદિ ચાર બેદ પાડી તે દરેકના અનંતાનુબંધી આદિ તેની
તીવ્રતા ઉપર બેદ પાડ્યા છે. તો કષાય નવ છે તે હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, બપ, જુગુપ્સા,
ઋષેદ, પુરુષવેદ અને નપુંસકવેદ. આ પ્રમાણે યોગના કાયાદિ પાડી તેના પ્રમેદ પાડ્યા છે.

આજ પ્રમાણે સંવરના બાવસંવર અને દ્રવ્યસંવર એમ બે બેદ પાડી બાવસંવરના
પાંચ મુખ્ય બેદ નામે અદિસાદિ કહી તે દરેકના જુદા જુદા પ્રમેદો પાડ્યા છે. આ આત્મવ
અને સંવરના બેદ પ્રમેદોનો કોહો આ સાથે રાખ્યો છે તે પરથી જણાશે. આમાં દિગંબર
જૈનાચાર્યની કૃતિઓ પર આધાર રાખેલો છે. આ સર્વપરથી જણાશે કે પ્રશ્નવ્યાકરણમાં
આત્મવના દિસાદિ પાંચ મુખ્ય બેદનું અને સંવરના અદિસાદિ પાંચ મુખ્ય બેદનું વર્ણન છે,
અને તેમાં જણાવ્યું છે કે આત્મવથી જીવ કર્મ બાંધે છે જ્યારે સંવરથી કર્મને દૂર રાખે છે;
પરંતુ આ મુખ્ય બેદોના ઉપબેદ અને તેના બેદ આદિ વિસ્તાર જૈનાચાર્યોએ અનેક
રીતે કર્યો છે.

[આ સાથે જોડેલા કોડામાંથી જણાશે કે ભેદાપભેદો દિગંબર કૃતિપરથી લીધેલ છે,
શ્વેતાંબર દષ્ટિએ કવચિત્ દેરપ્રકાર છે તે મુગ વાચકે વિચારી લેવું.]

બેદપાડી મેઘનરોડ; }
મુંબઈ તા. ૮-૪-૧૬. }

અનુવાદક
મોહનલાલ દલીયંદ દશાઈ.
બી. એ. એલ. એલ. બી.

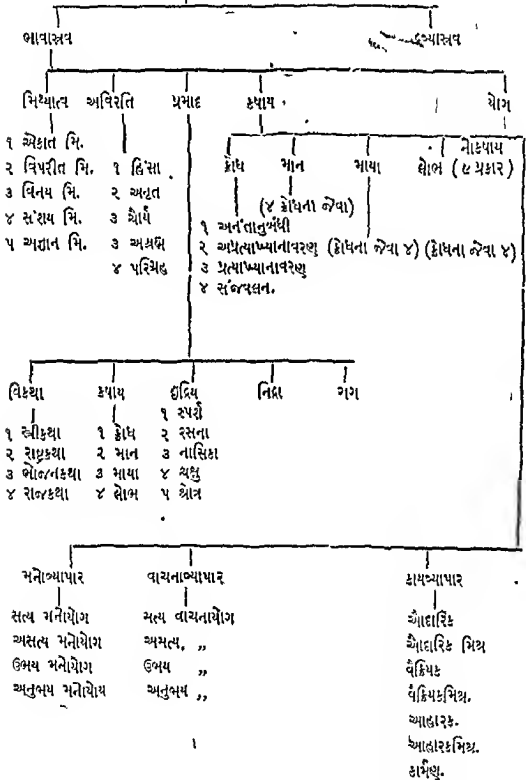
૧ મિત્તણ અવિરમનં કષાય ઝોગા ચ લાયવા હોતિ ।

પણ વારણ વધુવોનં પગરણા હોતિ સમ્મેયા ॥

—ગોમટસાર કર્મહંક્રિત ગાથા ૭૮૬.

અર્થાત્ આત્મવના બેદ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, અને યોગ ૭ કે જે અનુક્રમે પાંચ,
બાર, પચાસ અને પંદર બેદ ૭.

આસત્વ



માનવાત્મા અને પ્લેટો.

(અનુસંધાન ગતિક પૃષ્ઠ ૧૯૦ થી)

સત્યવિદ્યા (Ontology) ને અવલગનિત આ વિચારણામાં એક ખામી છે. 'મૃત આત્મા' જેવું કંઈ છે જ નહીં એમ આપણે સાબીત કર્યું, પરંતુ એમ ન સિદ્ધ કર્યું કે આત્મા અસ્તિત્વમાં છે અથવા તો દેહના મૃત્યુ પછી કંઈ પણ અસ્તિત્વવાળી વસ્તુ છે. 'રીપબ્લીક' માં અમૃતત્વની 'અન્ય' વિચારણા વિષે સૂચવતાં પ્લેટો નીતિની નવીન વિચારણા બહાર પાડે છે, કે જેથી આત્માની અમરતા સિદ્ધ થાય. એ વિચારણા નીચે પ્રમાણે હોય છતાં નષ્ટ થાય એવું કંઈ છે જ નહીં; એ તો માત્ર એતાનાં 'પાપ'થી જ નષ્ટ થઈ શકે. દાખલા તરીકે માતૃપી દેહ દર્દથી મરી શકે; ખોરાકની અયોગ્યતા જેનાં ખીજાં કારણો એને મારી નાંખે પણ પરંતુ તે પ્રથમ તો કોઈ દર્દ ઉત્પન્ન કરે, અને એ દર્દ આપણો જીવ લે. આત્માનું 'પાપ' દુષ્ટતા છે, અને તેથી જો આત્મા નશ્વર હોય તો એના નાશનું મુખ્ય કારણ આ 'પાપ' હોવું જોઈએ; આત્મા મરે તો મરે દુષ્ટતાથી પરંતુ અનુભવથી એમ માલૂમ પડે છે કે દુષ્ટતાથી આત્માનું સજીવત્વ ન્યુનતાને પામતું નથી; ઉલટા અન્ય માનસિક શક્તિને લીધે એમાં વધારો થાય છે; જો આત્માનું 'પાપ' આત્માને નષ્ટ કરવા શક્તિમાન હોઈ શકે તો આપણે એટલું કહી શકીએ કે એ 'પાપ' પ્રલયને આધીન નથી, અર્થાત્ પાપ અમર છે. 'શીડો' પ્રમાણે 'શીડ્રસ' માં પણ અમૃતત્વની વિચારણા એક સામાન્ય રચકના રૂપમાં આપવામાં આવી છે, ને તે એ કે વિશ્વમાં સર્વ સંચલન અને સાધનનું 'આત્મા' મૂળ કારણ છે. પ્રત્યેક સંચલન કાં તો આત્મોદ્દગામી હોઈ શકે અથવા તો બહારની સાધના વ્યવહારથી થઈ શકે. તેમજ બહારથી ઉદ્દભૂત સંચલનનું મૂળ કારણ પાહું આગળનું કોઈ આત્મોદ્દગામી અથવા યાદચ્છિક સંચલન હોવું જોઈએ. આત્માને યાદચ્છિક સંચલન હોય છે. માટે જો આત્મા નાશ પામે તો સમસ્ત વિશ્વમાંથી સંચલન નષ્ટ થાય, પ્લેટો આનું સંચલનનું અતિમ અનસ્તિત્વ સ્વીકારતો નથી, તેથી પ્લેટો કહે છે કે સંચલનનું અતિમ કારણ જો આત્મા તે અમર છે.

પૂર્વાસ્તિત્વ વિષેની વિચારણા 'મેનો' માં જોવામાં આવે છે, તેમ જ 'શીડો' માં પણ એની સૂચના કરી છે. પ્લેટો મૂળમાં કહે છે કે વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન એટલે આપણા પૂર્વના જ્ઞાનનો સંચય. ઇન્દ્રિયાનુભવ કદાપિ સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવી શકતો નથી. અમુક મૂળમાંથી ઉદ્દભવતા આદર્શરૂપ વિચારોનું મનને માત્ર જ્ઞાન જ ઇન્દ્રિયાનુભવ કરાવે છે. 'મેનો' માં સોક્રેટીસ આ વિષે દાખલો આપે છે. અશિક્ષિત દાસને યોગ્ય પ્રશ્ન પૂછે છે, અને જે સત્યો વિષે એને શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું નથી તે વિષે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. આથી વૈજ્ઞાનિક સત્ય પૂર્વસિદ્ધ છે, અને પ્લેટો એ વિષે એમ કહે છે કે આપણે જેને સાધારણ રીતે વિજ્ઞાનનું 'જ્ઞાન' કહીએ છીએ તે માત્ર એક રીતિ છે; આત્મા જે સત્યો અજ્ઞાન રીતે જાણતો હતો તેવું એ રીતિને આધારે તેને જ્ઞાન આવે છે. આથી દેહમાં રૂપ ધારણ કરવા પહેલાં આ પૂર્વસિદ્ધ સત્ય સાથે અસ્તિત્વમાં રહી એ પરિચિત હશે.

'ગોરજીયસ' 'રીપબ્લીક' 'શીડો' 'શીડ્રસ' અને 'ટીમીયસ' ની મહાન કથાઓમાં અમૃતત્વ અને પૂર્વાસ્તિત્વ વિષેના સિદ્ધાન્તોને આધારે પ્લેટોએ આત્માના બાવિ વિષે

કાષ્ટનિક્ષિપ્તો ચિત્રો ચિતર્યા છે. ‘શીરસ’ માં આત્માને રથવાહકત્વે રૂપ આપવામાં આવ્યું છે. રથવાહક એ પાંખવાળા હવ (ચેતન અને શુદ્ધ) થી પ્રેરિત થાય છે. એ રથ દેવોની સ્વારીમાં બેસાય છે. સ્વર્ગમાં આક્રમણ કરતાં ‘સ્વર્ગ કરતાં ઉચ્ચ સ્થાન’ તરફ એઓ જાય છે. ત્યાં શાશ્વત અને અદેહી વિચારો સંપૂર્ણ શુદ્ધતામાં સ્થાન કરી રહે છે. જે આત્મા સંયમ રાખી શકે તો નથી તે પૃથ્વીએ પડે છે, ‘પાંખ છુએ છે’ અને મર્ત્યદેહમાં રૂપ ધારણ કરે છે; જે દેવી મહેલમાંથી એ આવ્યો તેનું વિસ્મરણ થાય છે. એની સંભારણા સૌંદર્યથી જગાવી શકાય. સૌંદર્યના સ્નેહને યોગ્ય રીતે પોષવાથી પ્રગટાતો સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ અન્ય ઉચ્ચ અને શુદ્ધ વસ્તુઓનો પણ સ્નેહ પ્રાપ્ત થાય છે; આત્માની ‘પાંખો’ આ પ્રમાણે ફરીથી આવવા માંડે છે. પૃથ્વીનું એક જીવન પૂરું થતાં, દેહનાં સારાં નરસાં પાપનાં પ્રતિક્ષણ પામવાનો સમય પ્રાપ્ત થાય છે, અને એ પૂરું થતાં નવીન દેહ-જીવનની પસંદગી થાય છે. પ્રગટાતો સ્નેહીનું ઉચ્ચ જીવન એક પછી એક એમ ત્રણ વાર જે આત્મા જીવ્યો હોય તેને પાછળથી સ્વર્ગીય વસ્તુઓ સાથે વ્યવહાર રાખવા દેહથી અમં-ખંદ રાખવામાં આવે છે. અન્યને માટે દશ હજાર વર્ષની યાત્રાની આવશ્યકતા ગણવામાં આવી છે. આ યાત્રા પછી જ આત્મા સંપૂર્ણ ‘પાંખ’ વાળો થાય છે, અને સ્વર્ગમાં પ્રવ-ભને સ્થાને પહોંચે છે. પ્રતિક્ષણનો સમય પૂરો થતાં રૂપધારણ સમયે શું થાય છે તે કહેતાં પ્લેટો મૃતવિશ્વમાંથી એક મૃત મનુષ્યને પાછો જોલાવે છે. ગતજીવનનાં સારાં કૃત્યોનાં સુક્ષ્ણ લક્ષ પાછા ફરતા કેટલાક આત્માઓ અને પાપના કાશાગૃહમાંથી આવતા અન્ય કેટ-લાક એકત્ર થાય છે, અને એઓને ભાવિનાં દરખાસ્તમાં આજીવમાં આવે છે; પછી એઓને અમુક જીવનોની શ્રેણિમાંથી પોતાને ગમતું જીવન સ્વીકારવાની પસંદગી આપવામાં આવે છે, પ્રત્યેક ‘જીવન’ માં બાલ ભાવિ અને પરિસ્થિતિ શું થશે તે જણાવ્યું હોય છે, પરંતુ સ-હજીવ્ય કયા પ્રમાણમાં સાથે આવશે એ સૂચવ્યું હોતું નથી; સહજીવ્ય ભાવિ ઉપર અવલં-ગિત નથી હોતો પરંતુ આત્માની પરિસ્થિતિ પર આધાર રાખે છે; જે પ્રમાણમાં મનુષ્ય એને માન આપે કે ધિક્કારે તે પ્રમાણમાં એને એ વધતો કે ઓછો પ્રાપ્ત થાય. નવીન ‘જી-વન’ ની પસંદગી વ્યક્તિગત આત્માને સ્વતંત્રતાથી આપવામાં આવે છે. આત્માની રૂચિ અને પ્રકૃતિ પ્રમાણે અને મિમાંસામાંથી અથવા અનુભવથી મેળવેલી પ્રગટાતો પ્રમાણમાં એઓ પસંદગી કરે છે. એક વખત પસંદગી થયા પછી એ અનન્યથાકરણીય (irrevoc-able) ગણાય છે. આ રીતે જે આત્માએ માન્ય રીતે વાસ કર્યો હોય તે જ આત્મા પોતાના સ્વભાવને આધારે કોઈ પ્રાણીમાં રૂપ ધારણ કરે છે, અથવા એથી ઉચ્છેદ જે આત્માએ ગતજીવનમાં પ્રાણીમાં વાસ કર્યો હોય તે આત્મા નવીન જન્મમાં માનવી દેહમાં વાસ કરે છે.

પુનર્જન્મનો આ સિદ્ધાંત માત્ર ‘શીરસ’ માં પણ માલૂમ પડે છે એમ નથી. ‘દી-મીયસ’ માં પણ નર્ક અને પાપમોચન સ્થાન (purgatory) એઓનાં ચિત્રોની અવ-ગણના કરી છે. ‘દીમીયસ’ માં હવે પછી મનુષ્ય જન્મ લેનારાના આત્માઓને ધ્રુવે સૃષ્ટિની પ્રથમરચના વખતે જાનાવ્યા હતા. પ્રત્યેકને અમુક તારો નિર્મ્યો છે; જે નિયમોને આપણું સામ્ય અવલંબિત છે તે નિયમો અહીં આત્મા શ્રેય છે. મુદરર કરેલે સમયે આત્માઓને બી પ્રમાણે પૃથ્વીના અને નક્ષત્રોના ખોળામાં વેરવામાં આવે છે અને ત્યાંથી ‘જીમીનથી ઉદ્ભવેલ મનુષ્ય’ પ્રમાણે ઉગે છે. મૃત્યુ પછી જેઓએ દેહમાં મજબૂત માર્ગ

હોય તેઓ 'ફરીથી મનુષ્ય-જન્મ ગ્રહણ કરે છે, અને જેઓ-તેથી નબત્તર જીવન જીવ્યા હોય તેઓ-ત્થી તરીકે અથવા પોતપોતાની ન્યુનતાના પ્રમાણમાં ભિન્ન-પ્રકારનાં હલકાં પ્રાણીનું રૂપ લે છે.

માનવાત્મા વિષે પ્લેટોના વિચારોનું આપણે હંકમાં દિગ્દર્શન કર્યું. એ 'પરથી એટલું તો સિદ્ધ થઈ શકે છે કે આત્મા અમર છે તેહ નથીર છે. આત્માના બે ગુણો છે:— અમૃતત્વ અને પૂર્વાસ્તિત્વ. પ્લેટોએ એ બંને ગુણો સિદ્ધ કરી બતાવ્યા છે. પુનર્જન્મનું અને પ્રતિફળનું પ્લેટોનું કહેલું કેટલું સત્યતાબરેલું છે તે બતાવવું અશક્ય છે, પરંતુ એટલું તો જણાઈ આવે છે કે પ્લેટો પોતે કમુલ કરે છે તેમ પ્લેટોની કથાઓ કાલ્પનિક હોવાથી સત્યાસત્યતાનો દોષ સ્વીકારતી નથી. હંકમાં એટલું જ કે

જ્યાં જ્યાં આત્મા ત્યાં ત્યાં જીવન:

અમૃતત્વ ને પૂર્વાસ્તિત્વ આત્માનાં મુલક્ષણ;

લબ્ધતા ને દિવ્યતા જીવનનું તારણ.

વિદ્યુદ્ધિલાસ.

હંસલ.*

મહાજન મયુરમિત્ર.

પ્રકરણ ૧ હું.

એક પથિક અને પ્રમદા.

જગતમાં સંયોગ વિયોગના હંકનો અભાવ થઈ શકે તેમ નથી. જીવ એકલો આવ્યો છે અને એકલો જશે. પૂર્વભવોના ઋણાનુબંધ સંબંધે તે કુટુંબીઓના સંયોગમાં આવ્યો છે. આ જગત તો એક પ્રવાસરથળ છે. કાલે જ્યાં સાથે મળી આનંદ મંગળ કરતા હતા. પણ મહાશયા મણિલક્ષ્મીના મુખસંદેશથી આજેજ કુટુંબથી છૂટા પડી અન્નપૂર્ણા દેવીના આરાધનરથળ તરફ પ્રયાણ કરવાનું હતું. સંયોગ તેનો વિયોગ. પુણ્ય પાપ સદા કાળ સાથે રહેવાનું. આવા અનેક તર્ક કરતો કરતો એક પથિક પોતાના કુટુંબીઓની રજા લઈ રસ્તે પડ્યો.

પ્રાતઃકાળનો પ્રકુલિત સમય હતો. ઉપા દેવીનું દર્શન થઈ ચુક્યું હતું. પંખીઓ પ્રભુના ગાનમાં લીન થઈ ગયાં હતાં. રાત્રિનો અધિકારમય પડદો અરણ્યના કરકમળથી દૂર હટસેલાતો હતો. મંદશીતલ સમીર વાતો હતો. તેવા સમયમાં એ પથિક બૂપગદના સ્ટેશન પર આવ્યો. મૂળાનાં પતીકાં જેવા તણ રૂપ્યક આસ્તર મહાશયના કરકમલમાં મૂકી રાજનગરની મૂલ્યપત્રિકા માગી. 'માસ્તર કૃપાકંતિ વગર વિલંબે મૂલ્યપત્રિકા આપીને સમય થઈ ગયેલો હોવાથી શીઘ્રતાથી અગ્નિરથમાં બેસી જવા સસ્તેહ સૂચના આપી.' પથિકને

* આ માસિકમાં આત્યાર સુધી 'માસ્તરશક્તિ' બરત ની સંજ્ઞાથી લખતા રા. બરતરામ મહેતા હવેથી આ 'હંસલ' ની સંજ્ઞાથી અમારા માસિકમાં લેખ લખશે.

તંત્રી.

વળાવવા આવેલા મિત્ર પ્રાણુજીવને પ્રાણુપોષક જીવનનું અને લક્ષ્મીપ્રસાદે લક્ષ્મીવર્ધક પ્રસાદનું બાધું સાથે આપ્યું. જગતના પ્રવાસમાં જેની જરૂર છે. તેનું મંગળમય સૂચન એ પ્રભાણે થયું.

સીસોટી વાગી અને અગ્નિરથે અગ્નિશ્રાવ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રાત્રિનો ઉભંગરો હોવાથી પથિકે જરા નિદ્રાવશ થયો. સ્વપ્નમંદિરમાં નવી નવી સૃષ્ટિઓ રચાવા લાગી. અમણ પણ બહેલીગણેલી, રસરાસ્રથી અગાન પણ રસિકા જેવી, હિસાળી કામમાં નિરક્ષર પણ વ્યવહારદક્ષા પત્નીને, શીયુત નાનાલાલ કવિરાજનું આત્મિક વિકાસનું કંઈ ઉદ્ધુ ગાન સંભળાવતો હોય તેમ પથિકે ગણગણવા માંડ્યું કે,

એક જ્વાલા જલે ગુજ નેનનમાં, રસજ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું;

એક વીજ ઝલે ગુજ નેનનમાં, રસ જ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું.

મધરાતના પો'ર અથોર હતા, અધકારના દોરજ ઓર હતા.

ગુજ નેનમાં મોર ચકોર હતા, રસજ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું.

અહા વિશ્વનાં દાર ખીણાં ઉજાળ્યાં, અહા ! અજધૂતને અલ્પયોગ મળ્યા;

અહા લોચન લોચન માંહી ટળ્યાં, રસજ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું.

દગ બાણથી પ્રારબ્ધ લેખ લખ્યો, કંઈ પ્રેમીએ પ્રેમ પથી પરખ્યો;

અંદા આત્માએ આત્મનને ઓળખ્યો, રસજ્યોતિ નિહાળી નમું હું નમું.

ગાયન પુરૂં થયું ત્યાં જકોદરનું વડુ રોશન આવ્યું. એ અગ્નિરથ ત્યાં એકઠા થયા. સામસામે થતી સીસોટીયોના અવાજથી પથિકની સ્વપ્નસૃષ્ટિ વીખાઇ ગઇ. તે જગી ઉઠ્યો. ઉતાડ્યોની અદલા બદલી થઇ. પથિક પતરાં વિનાના ખુશ રોશન પર હતા ખાવા માટે આમતેમ ફરવા લાગ્યો. શેઠ ! આ પીરો કે ? આવી ઇશ્ટ રટ્તંગ આ ખીજે કોઇ રોશને મળશે નહિ. વગેરે પોકારો થવા લાગ્યા. આ પીસાથી જકરામિ મંદ પડી જાય છે, માટે ધારેલાં દ્રવ્યમાં એની મોટાજ નહિ રાખેલી હોઇ વિવેકસહિત પથિકે અસ્વીકાર કર્યો. તે બદલરો કે જ્વારથી આ આ દેશમાં દાખલ થઇ છે, ત્યારથી આહ (સ્નેહ-પ્રેમ) ઓછો થવા લાગ્યો છે. મેમાનગતમાં હવે યાતો ઉપયોગ છૂટથી કરવામાં આવે છે. મેમાનગત પણ આલી ગઇ. આ દોડતાં દોડતાં વાતચીત કરવાની પ્રશ્નિતી પરાકાષ્ટાના કાળમાં મેમાનગતને અવકાશ પણ ક્યાં છે ?

વીસલ થઇ ને પથિક પોતાના ડગ્ગામાં પેડો, બારણું બંધ કરીને પોતાની જગાએ બેસવા જાય છે, તો તે રથજે પોતાના બીસ્તરાને અટોલીને એક નવચોવના બેડી છે. સ્ત્રી જાતિનું સ્વમાન સાચવવાના અને સ્ત્રીજાતિને સદાય કરવાના સ્વભાવવાળો પથિક જરા દૂર બેડો. પણ તરતજ ચોવનાએ પીડા ફેરવી. કંઈક લક્ષ્મીવંત મુખથી પુછ્યું કે આપ ક્યાં સુધી જવાના હો. ને આપ કોણ હો ? આ ડગ્ગામાં આપણે બેજ ઉતાડ્યો એ પણ કર્મની વિચિત્ર ઘટના જણાય છે. પથિકે વિનયભાવથી યોગ્ય ઉત્તર આપી પુછ્યું કે સન્નારી ! આપ કોણ હો ? ક્યાં રહો છો ? ને ક્યાં જાઓ છો ? ચોવનાએ ઉત્તર આપ્યો કે માફ નામ સોદામિની છે. હું રાજનગર જાઉં છું. પીયુમનપુરી માફ નિવાસ રથજ છે. બવની પોલમાં જડનાથના પડખામાં રહું છું. પથિકે જરા મનમાં દરેયો. હા ! તું પોતે બવની પોલ-અવમજાના નિવાસ રથજ જેવી જણાય છે ખરી !! પણ જડનાથ તે કોણ ? હું તું જદ પતિની પત્ની છું ?

એક બે સ્ટેશન તો એ ડબ્બામાં બીજું કોઈ મનુષ્ય પેહું નહિ. તે સૌદામિની-વિદ્યુત જેવી સૌદામિની હુસકે હુસકે રડીને પોતાની ઘણીખરી વાત વગર પૂછ્યે ને વગર ગાછ્યે દુઃખના ઉદ્દગારો કહાડી કહી દેખાડી.

કન્યાવિક્રય ! તારા કૂર કદમ આ દેશમાંથી ક્યારે નામુદ થશે. આપડી બિચારી પોડશ વાર્ષિકી સૌદામિની તે ખોતેર વર્ષના બુઢાની પત્ની છે. બે હજાર રૂપિયાની ખાતર આ કો-કિલકંઠી, કપોતપોતકી, બુલબુલનાં બચ્ચાં જેવી જ્યેષ્ઠિકાને તેના કૂર બાપે ભવિષ્યનો કશો વિચાર કર્યો સિવાય વેચી નાંખી છે. “આઘણી વટેલે ત્યારે તરકકાને જાય” એ કહેવત અનુસાર આ કોકિલકંઠી, કળાયેલ મોર જેવી માનીતી એક પાડોશી સાથે પિયર જવાને ભાગી છૂટી હતી. પરંતુ ધારેલે સ્થળે પહોંચે ત્યાર પહેલાં તેને ફાસલાથી જનનાર માર એક સ્થળે સપડાઈ જતાં તે એકલી પડી ગઈ હતી, વાંચનાર ! આટલો નાનો કુકરો કન્યાવિક્રય અને વૃદ્ધ વિવાહના હિમાયતીઓ-પાપીઓને અસર નીપજવનારો નીપજશે તો એ ધોળું છે.

પથિકે સુશિક્ષિતા સૌદામિનીને ઘણી શિખામણ આપી. કરેલાં કર્મ રોધને કે સહન કરીને પણ બોગવવાં છે, તો શાન્તિથી બોગવો. આ ભવ અધર્મચરણને નહિ આચરતાં સદાચારે આલવામાંજ પરભવમાં પણ લાભ છે. સુશિક્ષણ લીધું છે, તો બેશક તેની અસર અસ્થિ પર થવી જોઈએ વગેરે કહી તેને રોતી છાની રાખી.

‘ધાર્મિક કેળવણીની ગેરહાજરીમાં અપાતું હાલનું સ્ત્રી શિક્ષણ ઘણીવાર સ્ત્રીઓને ઉચ્છ્રંખલ બનાવે છે. એ શિક્ષણને લીધે સ્વતંત્રતાને અને સાંસારિક સુખને આહનારી સૌદામિનીને પથિકનો ઉપદેશ પરચર ઉપર પાણી જેવો નીવડ્યો. તેણે ઉઠીને પથિકના ગળામાં હાથ નાંખ્યો અને ખોતેર વર્ષના બુઢાના નામની ચુડી ત્યાંજ ભાગી નાંખી.

પથિકે કહ્યું કે: બાઈ ! હું કુંવારો નથી પણ પરણેલો છું. મારા ધર્મના સિદ્ધાંત પ્રમાણે મારી પરણેલી સ્ત્રી સિવાય બીજી સ્ત્રી પર હું પત્ની માફક પ્રીતિ કરી શકું નહિ.

સૌદામિની બોલી: તમારો ધર્મ દયામય છે. તો મારા પર દયા કરી મારો હાથ ઝાલો. એકથી વધારે સ્ત્રીઓ કરવાની તમારા ધર્મમાં ક્યાં મના છે ? હવે હું પેલા બુઢા ખચ્ચરની સહચારી તો ચઢશ નહિ.

પથિક તો આજો બન્યો. વળા આ લપ ક્યાં વળગી ? ઠીક છે અસ્થિઆંમથી આ ડબ્બામાંથી વળે માપી જઈશું એમ વિચારી તે ચૂપ રહ્યો.

થાકેલી સૌદામિની પણ ગ્રાંત થઈ, અસ્થિઆંમ સ્ટેશને તેનો સામાન બીજા ડબ્બામાં મુકાવી પથિક પોતાનો સામાન લઈ બીજો બેઠો પરંતુ એ વાત સૌદામિનીના જાણુવામાં આવતાં તે જાતે ટંક ઉપાડી પથિકના ડબ્બામાં પથિક પાસે આવી બેઠી. રસિક હતી અને જો યોગ્ય ભરથાર મળ્યો હોત તો બેશક તે એક આદર્શજૂત ચુદિણી નીવડે તેવી લાગતી હતી. પથિક માટે તેણે ખાવાનું કઢાડ્યું. પથિક તેના વિનય વિવેકથી મોહ પામ્યો. ક્યો પુરૂષ પ્રમદાના હાવભાવમાં લુબ્ધ થતો નથી. પથિકે પોતાની સાથેનું ખાવાનું કઢાડ્યું ને સૌદામિનીને આપ્યું. એ બાથમાં પોષક જીવન અને પ્રાસાદિક લક્ષ્મીનો પટ હોવાથી પથિક પાછો જાગૃત થયો ને મોહને દૂર કરી બોલી ઉઠ્યો. સૌદામિની ! સૌદામિની ! તમે હવે પછી.

શ્રીઓના ડગમા બેસો. આમ છેક નિર્લજ્જ તે થવાનું હશે ખુદો હો કે આધેજો હો પણ જેવો તેવોય તોએ જે તમારો પતિ તેજ તમારો પતિ આપણે સ્વપ્નમા પણ સુ પતિ મિવાય અન્ય રમણુ દોઈ સહે કે ? જગ સગમાઓ. કેળવણીને દોષિત બનાવો નહિ.

સૌદામિની પણ ડાળીને બોલી હતી. હવે જાણ્યુ જાણ્યુ તમારૂં ડાપણુ માગ જેવીને તમારૂં જ્ઞાન ગમતું નથી. તમારા કુષેશની મારે જરૂર મથી. સરમાઓ તમે કે એક સોજ વગમની મુદરી પેનાનો હાથ આપે છે છતાં ગ્રહણ કરતા નથી તમે પુરૂષ છો ? પ્રિય પથિક ! તમારૂં નિશાલ હૃદય, તમારો શુભાશી ગાલ, તમારો પ્રિય પ્રતાપ, તમારૂં સુઠ ધરીગ, તમારી માસન લુગ્ગઓ, સ્ત્રીજાતિ તરફની તમારી સહાનુભૂતિ, તમારી રમિકતા એ સધળું નિહાળીને મને ખેદ થાય છે કે મારા પાપી પિતાએ મને તમારી સાથે પરણાવી દેન તે મારૂં-તમારૂં જીવન સુધરી જાત. સૌદામિની એ પ્રમાણે બોલી, પથિક સુઝ બન્યો પણ પ્રતુ કૃપાથી પાછો કેટલીક વારે દેકાણે આવ્યો.

સૌદામિની ! તમે માત્ર સામારિક સુખમાજ સર્વ સુખ માની લો છો. એજ તમારી ભૂલ છે. શાશ્વત સુખને ખરૂં સુખ માનો અને તે શોધો આવા આલસપાલમા પડો મા ગયે ભવ આવા પ્રપચ ખેલ્યા હશે તેતુ ફલ કદાચ ભોગવતા હશે તો. થોડી વારમા રાજ નગર આવ્યુ. ઘણું મમજવી સૌદામિનીને તેને ઘેર મોકલી બવની પોણમા મગી જવા વચન આપાયુ ને બંને છુટા પડ્યા.

બવની પોણમા પેસવાથી ભવબમણુ વધશે એમ ધારી વચન પાળવાની ધણી ઇચ્છા છતાં પથિક મગવા જઇ રાક્યો નહિ. થોડા નિમ્મ પછી “વિધવાશદ્ધિ” નામના શાસ્ત્રિકા વાન્યુ કે પેલી સૌદામિનીતુ સૌભાગ્ય નટ થયુ છે. આ ખમર વાંચી પથિક બહુ દિવસીગ થયો તે એકદમ બવની પોણ શોધતો શોધતો આવ્યો પણ શહેરમા બવની પોણગ નમતે ધણીને પૂછ્યુ પણ બધાએ જવાબ આપ્યો કે રાજનગરમા બવની પોણ તો નથીજ. વાદ સૌદામિની ! દેકાણું આપવામાં પણ છેતરપટી કે !

સૌદામિની નિરાધાર થઇ જવાથી તેને મેવામદનની એક બ્રહ્મચારિણી પોતાના અગ્ર મમા લઇ ગઇ ત્યાં તેને દાન, શીલ, તપ અને ભાવને લમીની એરી મરમ કેળવણી મગી અને એતુ મરસ ચારિત્ર ધડવામા આવ્યુ કે પુનર્વતમની વાઝનાવાળી સૌદામિની એક શુદ્ધ બ્રહ્મચારિણી બની ગઇ. સરકાર સારા નરકાર તારી અન્ય ખૂની છે.

પથિકે બવની પોણને જદે ભાવની પોણની પૂછગાઇ કરી બવની પોણમાં તે દાખલ થયો સૌદામિની દોમથી તેની સામે આવી બંને મન્યા પણ ખગ વાચનાગ ! આ સૌદામિની તે સુ પથિક સાથેની પેલી પ્રવામિની દત્તી તેજ કે ? ના તે જદવાઇ ગઈ હતી. ધાર્મિક સંસ્કારની શી ખૂની છે ! વાચક વદ ! તમે જરૂર તમાગ બાગકોને ધાર્મિક કેળવણી આ પત્ને નદિનગ આજની કેળવણી તમારી સંતતિને આપેશના બંધારણ પ્રમાણે આવવા નહિ કે એ ખનુમ મમજમે એક સૌદામિનીના અગ્રમમા દાખલ થતે અને જગતના જોવાનું કલ્પાજ કરવા બનતો પ્રવન કરમે.

પ્રકરણ ૨ ભુ.

ચારિત્રનું ચણતર અને ચતુરાને ચુખન.

પથિકના ગતભંવ તરફ નજર કરીએ.

વાર ક્યો હતો તેની બરાબર ખબર નથી, તિથિ અને સાલનીએ ખબર નથી પણ સવારનો સમય હતો એટલું તો યાદ આવે છે. મંદમંદ શીતલ પવન વાતો હતો. સૂર્યનારાયણનો કોમળ પ્રકાશ વાતાયનમાંથી ગુરૂની બેઠક પર પડતો હતો. રાત્રીની શાંતિ જતી રહી હતી. ધીમે ધીમે જગતમાં કાલાહલ શરૂ થયો હતો, અને ગુરૂ શિષ્યાઓની માર્ગ-પ્રતીક્ષા કરતા કરતા મનમાં કંઈ ગણગણતા હતા.

થોડીવારમાં બારીનાં કાણાંમાં બે નેત્રો તેમને જોતાં હોય એવું જણાયું. ટીકીટીકીને રિથર સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિથી જોતાં હોય તેમ જણાયું. ઇર્ષ્યાખેર સ્ત્રીનાં-કોઈ સંકાશીલ સ્ત્રીનાં એ નેત્રો હોય એમ જણાતું હતું. ગુરૂની-ગુરૂ ગંગેવની ભવ્ય અને પ્રતાપી પવિત્ર મુખમુદ્રા જોઈએ નેત્રો નીચાં ઢળ્યાં અને અંતે એ કુતૂહલપૂર્ણ બંને નેત્રો ત્યાંથી ખસી ગયાં.

ગુરૂ ગંગેવ એક ગૃહસ્થને ઘેર બે યુવતીઓને બણાવવા જતા. ચારિત્રનું 'ચણતર ચણતાં તેમને સારૂં આવડતું. બાળકોને સારી ટેવો પાડવી, સારી સેવ્યતામાં ઉછેરવાં, ભયનો ઉપયોગ કરવો પણ ભય કરતાં માયાનો વિશેષ ઉપયોગ કરવો, ઉત્સાહી અને આનંદી સ્વભાવથી બાળકોમાં ઉત્સાહ અને આનંદ પ્રેરવો, સત્યને ચાહતાં કરવાં, કહેવા કરતાં ધણું કરી દેખાડવું, ભ્રાતૃભાવનો ને સેવા ધર્મનો મર્મ સમજાવવો એ બધું આ માસ્તર મહાશયને આવડતું હતું. બણનારી બંને યુવતીઓ-યુવાન બાલાઓ સગપણમાં નણુંદ બાબી થતાં હતાં. ઘણાં ઘરમાં નણુંદ બાબીને સુખે રહેવા દેતી નથી ને નિંદા કરી મેણાં ટોણાં મારી બાબીને હેરાન કરે છે. આવી અમણ કે ઇર્ષ્યાખેર નણુંદ આમાં નહોતી. ધાર્મિક પાઠશાળામાં બંનેએ કેળવણી લીધી હતી. બંનેને બહુ બનતું અને જાણે બંને બેનોગ હોય એમ દેખાઈ આવતું. બંને સમવયસ્કા હતી અને ઉમંગથી સાથે અમ્માસ કરતી હતી.

બારીના કાણાંમાંથી બે નેત્રો ખસી ગયા પછી થોડીવારે એ અધ્યયનકૂટીમાં એક શિષ્યા આવી પહોંચી. “અંદર આવું ગુરૂ !” એમ વિવેકથી પૂછી માથું નમાવી તેમની પાસે તે ઉભી રહી. ગુરૂ ગંગેવે પૂછ્યું કે કેમ બાઈ! આજે એકલાં છો ? સદાધ્યાયી ક્યાં છો ? ચંતુરાએ જવાબ આપ્યો કે ખાસ કારણસર આવી રાક્યાં નથી. અને અમારી ગૃહ લાયકેરી ગોડવવાનું ગમ્મ કાસે અધુરું રહેલું કાર્ય ‘અસને પુરું’ કરી નાંખવાનું છે એમ મને કહ્યું છે.

માસિક મંદવાડને લીધે નણુંદ આજે આવ્યાં નહોતાં. ગુરૂ ગંગેવના ઘર પાસે હમણાં હમણાં એક દુરાચારી યુગ્મ આવી વસ્યું હતું. સદાચારી કે ગૃહસ્થના વાસમાં પણ ગમે તેવાં મનુષ્યો વસવાટ કરી શકે ને મકાન વેચાતાં રાખી શકે એ આ સ્વાતંત્ર્યને શોભાવનારા જમાનામાં અનુચિત ગણાતું નથી ! ગુરૂ ગંગેવને એમના સંસ્કાર લાગે તેમ નહોતું પરંતુ “અધમ સંગતિ વધ્યા રહેતી નથી.” કંઈક પુદ્ગલો કાનમાં, આંખમાં ને પછી હૃદયમાં અભ્યવસ્થિત રીતે અગળણે દાખલ થઈ ગયાં હતાં.

“ભાવતું હતું ને વેદે બતાવ્યું,” એવું કંઈક ગુરૂજને લાગ્યું. ગુરૂ બોલ્યા હીક બાપ ! ત્યારે લાઈબ્રેરીનું કામ શરૂ કરો. એમ કહી પોતે પણ ચતુરા સાથે પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કરવા મંડી ગયા. ચતુરાના ચોપડીઓ આપતા હાથના સ્પર્શે આજે ગુરૂજને ઉન્માદ ઉત્પન્ન થયો. કેટલીકવારે ગુરૂ બોલ્યા. “ચતુરા ! એક વિનંતિ કરું તે સ્વીકારશો ?” પ્રેમાર્દ્ર અંતઃકરણથી ગુરૂએ કહ્યું. આવી તક વારંવાર નહિ મળે એમ જણાવી મદોન્મત્ત મનસ્થિતિએ એમ કહેવાને પ્રેરણા કરી.

ચતુરા આજે ગુરૂજની મુખમુદ્રા જોઈ રહી. ગુરૂએજ તેને સરકારી બનાવી હતી. સમજીને તે બોલી. “ગુરૂજ ! આપની વિનંતિ નહિ પણ આજા માથે ચડાવી લેવાને હું હમેશાં તત્પર છું કેમકે આપે અત્યાર સુધીમાં કદી પણ અન્યાયાન્વિત આજા કરી નથી અને તેથી મને પૂર્ણ ખાતરી છે કે પિતાતુલ્ય ગુરૂજની આજા સ્વીકારવામાં મને કશો બાધ નહિજ હોય, માટે ખુશીથી કહો.

માસ્તર મનમાં બોલ્યા કે માર્યા દાર, પાછી અને પહેંચિલી શિષ્યા દેખાય છે. માસ્તરે ચતુરાને ઉત્તર આપ્યો કે નહિ એન ! મારે કંઈ આજા કરવાની નથી. ચાલો આપણે આપણાં કામ કર્યા કરીએ. માસ્તર મહાશય મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે હમણાં હું ચક્રાર સમાન દષ્ટિ ચતુરાના પ્રદર્શિત મુખચંદ્રપ્રતિ સ્થિર કરતો જઈ છું તેનું પરિણામ હીક નહિ આવે. હમણાં તો માત્ર તેને એક વડાલભર્યું ચુંબન લેવાનું મને મન થાય છે પણ એ લાલસા ક્યું અંતિમ પરિણામ લાવશે તેનો મને કશો વિચાર કેમ થતો નથી ! સો વરસની નાક કાન કપાયેલી એવી ધરડી જીના સંગમાં પણ સાધુ પુરુષે ન રહેવું એવું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે શું ખરું નથી ?

ચતુરા પાંચ વર્ષની હતી ત્યારથી હું તેનો માસ્તર છું. ત્યારે હું તેને વડાલ ભર્યા ચુંબન લેતો અને તેમ કરવામાં જરા પણ અચકાતો નહિ કે મનમાં કશું આવતું નહિ પણ હવે એ સોળ વર્ષની નવજન્મેન મુંદરી જેવડી થઈ છે અને આજે થોડા દિવસ થયાં તેને ચુંબન લેવાની મને ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે છતાં હું મારી એ ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી શકતો નથી એ શું ? ક્યાં બાલ્યકાળનો નિર્દોષ પ્રેમ ને ક્યાં આ અવસ્થાનો કંઈક વિકારમિશ્રિત પ્રેમ ! ના. ના, મારે ચુંબન લેવાની શી જરૂર છે ? પ્રભુના પ્રેમમય પ્રદેશ પ્રત્યે લઈ જનારા પરમપૂજ્ય સાધુજીનાં ચરણકમળનું ચુંબન એ મારે જરૂરનું છે. મને તો લાગે છે કે હવે તો હું ચતુરાને બજાવવાનુંજ છોડી દઉં તો હીક. નીતિ, આત્મ અને વિશ્વાસનો ભંગ કરવા જેવી સ્થિતિમાં કદાચ મૂકાઈ જઈશ તો. અરે ! માફે આગળ મનોભંગ ક્યાં જતું રહ્યું. પ્રભુ મને દૈ મનોભંગ આપ. આમ વિચારી તે પાછો કામે વળગ્યો પણ એકાંત ને અનુકૂળતાએ અને એક બીજાના કોમલ કરના થતા સંધાતે-સ્પર્શે વળી માસ્તર મહાશયનું મન ડોળા નાંખ્યું. એન શબ્દ બોલવાને બદલે કહ્યું કે બાઈ ચતુરા ! મારી વિનંતિ સ્વીકારીશ. નહીં ને નાની છે.

ચતુરાએ કહ્યું, ગુરૂજ મેં ક્યારે ના પાડી ? ખુશીથી આપ આજા કરો.

બાઈ.....જરા.....નહીં.....જાવીશ. કાનમાં કહેવું છે. બીજા સાંભળે તે પણ હીક નહિ. તેને પણ કાન હોય છે.

આપ કેમ મુજતાં મુજતાં બોલો છો ? હમણાં કેટલાક દિવસ થયાં તમારી સ્થિતિ મને સમજતી નથી. તમે મને લાંબા વખતથી જે કિતમ શિક્ષણ આપ્યું છે તે જે કંઈ

શીખવું છે તેથી પ્રતિફલ આગા તો આપ કરવાના નથીને ? તો પછી શામાટે ક્રુએ છો ? હું જે વિશ્વાસથી અને જે આગ વૃત્તિથી (જે બધું આપેજ શીખવું છે) આવું છું અને અત્યારે હાજર છું; તેવાજ વિશ્વાસ અને તેવીજ આગ વૃત્તિથી આગ કરો. શા માટે આવી સ્થિતિ બોગવો છો ? કાનમાં કહેવા જેવી કંઈ આગ છે ? એક પવિત્ર અને જગદમાન સ્ત્રીની હમે સુશીલા ચતુરા આ બધું બોલી. માસ્તર મહાશયેજ આ બધા સારા સરકાર હૃદયમાં પાડ્યા હતા.

આ બધું સાંભળી માસ્તર મહાશય ફરીથી પોતાના કાર્યમાં જોડાયા. મેં પોતેજ તેને આવી બળવતી ને શીવવતી બનાવી છે તો તે હવે મને મહાત કરે તેમાં મારા શિક્ષણનીજ સવાઈ છે એમ વિચાર લાવી કુલાયા. માસ્તર તદન સદાચારી હતા. દુરાચારની કશી પણ ગલીકુંચી જણતા નહોતા. મનમાં કહેવા લાગ્યા કે મેં મારા પોતાના નમુનેદાર આચરણથી તેમજ પ્રસંગોને પુસ્તકો દ્વારા બને બેતેમાં ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણો પાથો એવો તો મન્યુત નાખ્યો છે કે તેમાં પાણી મરે તેમ નથી. છતાં હું પોતે અત્યારે કયા બાવથી સુખન લેવાની ઇચ્છા કરું છું ! બેશક મને પ્રેમ આવે છે ને તેથી સુખન લેવાની ઇચ્છા કરું છું. (પણ તે પ્રેમ તદન Love નહિ પણ કંઈક Lust મિશ્રિત પ્રેમ હતો એમ કોણ જાણે કેમ માસ્તર મહાશયને તે વખતે સમજવું નહોતું !)

વળી શુર ગંગેવ કામે વળગ્યા. પણ કામમાં તેનો જીવ નહોતો. અનેક કષ્ટનાઓ તેના મગજને ગલગલીમાં ફરી રહી હતી. પોતાની પાડોશમાં આવેલી વેરયા જેવી વનિતાના વિચારવર્તનના આદોલનોએ તેનાં શાંત મગજનું પરિવર્તન કરી નાંખ્યું હતું. એક કષ્ટનાઓ તો તેને એવો ઉકેરી મેલ્યો કે તેનું સરીર ધુગવા લાગ્યું. હાથમાંની ચોપડી પડી ગઈ ને ધણીવાર સુધી જમણા હાથ અગ્રહીઓ સડિત ફેંજ્યાં થયાં. સુશીલા ચતુરાના શિરને પકડવા ગયેલો હાથ-ઉપરેલો હાથ આગળ વધી શક્યો નહિ ને તે જ્યાં હતો ત્યાં ત્યાં ધોડીવાર સુધી ધુજતોજ રહ્યો.

‘શુરજીને યાદ આવ્યું કે જ્યારે મારી સ્ત્રી ચૂંચરી ગંધ ત્યારે સુશીલા ચતુરા ૧૨ વર્ષની હતી. ત્યારે તેના પિતાશ્રીએ મને કહ્યું હતું કે ઇચ્છા હોય તો મારી દીકરી સાથે તમારો વિવાહ કરી આપું, ત્યારે મેં કહ્યું કે ના, ના. મારે તો હવે પરણવું નથી અને જેમ પેલાં માણેકલક્ષ્મીએ સેવાસહનમાં રહી પોતાનું જીવન સેવામંડળને આધિન કર્યું છે એમ હું પણ મારું જીવન સેવકસમાજને અર્પણ કરીશ.

આમ કહી મેં આ નાણુક-નમણીને મારા જીવનની બાંત્રીઓ કરતાં અટકાવી અને આજે માત્ર સુખન લેવાને આટલાં બધાં તરફીયાં મારું છું, અહા ! મારું ગાયેલું ગાનારી, મારું કહેલું કરનારી, મારો દુકમ માથે ચઢાવનારી આ સુશીલાને મેં રતીકારી હોત તો મારો ચૂડસંસાર કેવો સ્વર્ગ સમાન નીવડ્યો હોત ! આમ અનેક વિચારો મનમાં તરવર્યા કરતા હતા.

પુસ્તકો ગોઠવતાં ગોઠવતાં “સુખન મીમાંસા” નામનું એક કોઈ પણ તરફથી કોઈ અપાયેલું પુસ્તક માસ્તર મહાશયના હાથમાં આવ્યું. માસ્તરે તરત તે સુશીલાને વાંચવા આપ્યું. જે માસ્તર નીતિપોષક પુસ્તકો સિવાય બીજાં કોઈ પુસ્તક પોતાની શિષ્યાને વાંચવા આપતો નહોતો તેણે માત્ર એક સુખનની અભિલાષાના આગેમાં સરળતા થશે એમ ઇચ્છી

માસ્તરનો એક ક્લાસ પુરો થઈ ગયો હતો છતાં, હજી તેઓ અધ્યયનકૂડીમાંથી બહાર નીકળ્યા નહોતા. સુશીલાની જાન્યવસમાનમૂર્તિ-તેની પ્રભા-તેનું ઘડાયેલું કમમ આશ્ચર્ય, તે આશ્ચર્યના ઘડનારને સુખન લેવાની તીવ્રવેદના યત્ની હોવા છતાં સુખન લેવું છે એટલે શબ્દ પણ કહેવાની હિંમત કરવા દેતું નહોતું. વરસાવામાં પેટી બારીમાંથી કોઈ સ્ત્રીના માથામાંના તેલની ઝરસ સુગંધ આવી. બારી પાસે બેઠેલા બડબડાટ સંભળાયો. પગનો મુદુરવ સંભળાયો અને સુશીલા તથા માસ્તર બંને છુટાં પડ્યાં. સુશીલાનું હૃદય કોઈ વેદનાથી ધડપી ઉઠ્યું હતું કે કેમ તે, વાંચનાર ! મારા જાણવામાં આવ્યું નથી પણ મહાશયનું હૃદય અને આખું શરીર તો સળગી ઉઠ્યું હતું એવું અનુમાન તો હું કરી શકું છું.

સુખનમીમાંસામાં કોઈએ સ્થળે સ્થળે નિશાનીઓ કરેલી તેથી તે બાળો સુશીલાએ પ્રથમ વાંચ્યા અને એ મુખ્યએ પોતાની છાંદગીમાં કદી નહિ અનુભવેલા કંઈ કંઈ અનુભવો સ્પષ્ટસ્પષ્ટ આકારમાં અનુભવ્યા. દરમતોજાનની આ બાળાને એવા બાળો વાંચી કંઈ કદી શકે કે દેખાઈ આવે એવી વેદના થઈ હોય એમ તો ન જણાયું. પણ “અધમ સંગતિ વધ્યા રહેતી નથી” એ કહેવતે તેના મન પર કંઈક જાડુ અસર તો કરી. શું થાય છે તે તો તે કંઈ સમજી શકી નહિ પણ ગર્હ કાલની જે સુશીલા તેજ આજની સુશીલા હતી કે કેમ તે તો કંઈક સંશયાત્મક જણાયું.

આજે એટલે બીજે દિવસે સવારે માસ્તર સાહેબ સુશીલાને બોલાવવા આવ્યા. અહીં રહેલું પુસ્તકશાળાનું કામ આટોપી લઈ પછી ધર્મસંપ્રદ અને તે નીતિસંપ્રદનું શિક્ષણ આગળ ચલાવવાનું હતું. ધાર્મિક કેળવણીવડે બાળકો ઉપર કેવી રીતે સારી અસર નીપજતી શકાય છે, પોતાનાં ઉચ્ચ વર્તનવડે તેમજ તક મળતાં અપાતું નીતિનું શિક્ષણ કેવું ઉપયોગી નીવડે છે એ બધું માસ્તર મહાશય જણતાજ નહોતા. ૧૧ વર્ષ સુધી શિક્ષણ આપી પોતાની શિષ્યાઓને એમણે એવી તો નમુનેદાર બનાવી હતી કે સૌ અનેક છોકરાં એમની સ્તુતિ કરતા હતા. છતાં હમણાં હમણાં માસ્તર સાહેબની વૃત્તિમાં વિકાર જણાતો હતો. એકાંત પુરી ચીજ છે. સો વરસની ઘરડી ડોશીની સાથે પણ એકાંતમાં ન બેસવું એમ જે સાધુઓ પોત્રારી પોત્રારીને કહે છે તે યોગ્યજ છે.

આજે માસ્તર મહાશય કંઈક વધારે આનંદમાં હતા. સુશીલાને સુખનમીમાંસામાંથી કંઈક પૂછવા ને સમજાવવા માંડ્યું. વાંચનાર ! એ બધી વાતો લખાણથી અહીં લખવાનું મન નથી. સુખનના દાક્તરો જે ગેરસાધક કહે છે તે પણ સુશીલાએ ક્યાંય વાંચેલા કે વચ્ચાતા સાંભળેલા તે ક્લા. માસ્તર સાહેબે સુખનના સામાજિક જ્ઞાતગીત પરથી નહિ જણાય પણ અનુભવથી જણાશે એમ કહી સુશીલા પાસે સુખનની માગણી કરી અને અનુભવથી તેનો આનંદ લેવા જણાવ્યું. ધૃતતાની દૃઢ આવી રહી. સુશીલાને તરતમાં તો કંઈ કંઈ લાલસાઓ વૃદ્ધમી પણ અને ચોડીવારમાં જ્યાં તેનું મુખ માસ્તર મહાશય પકડવા જાય છે ત્યાં તો તે બોલી ઉઠી કે માસ્તર સાહેબ, તમે અમને શું શીખવ્યું છે તે તો યાદ કરો. તમે અમને એકવાર નહિ પણ અનેક વાર કહ્યું છે ને કર્તવ્યમાં મૂકી બતાવ્યું છે કે ગુરુ તે બાપને ઠેકાણે છે ને શિષ્યાઓ તે દીકરીને ઠેકાણે છે. હું તમારી પુત્રી છું.

સરેશ્વરી, સદાચારી, જ્ઞાનદૃઢ, વયમાં પણ વડો, સુશીલ અને સ્નેહાળ માસ્તર આ મુખે માંમળી સરખાયો, મમજ્યો અને સાનંદાશ્વર્યથી પણ વરસા ધનતી છોકરા બોલી ઉઠ્યો

કે; વાહ સુશીલા ! મને હવે પછી પણ જે શિષ્યાઓ મળે તે તારા જેવીજ સુશીલા મળજે. બૃહ્યાને રસ્તે ચક્રાવતારીજ મળજે. સુશીલાએ ગુરુદેવને સાધંગ દંડવત પ્રણામ કરી કહ્યું કે ગુરુદેવ એ બધો આપનોજ પ્રતાપ છે. આપે મને જે શિક્ષણ આપ્યું છે તેનુંજ આ પરિણામ છે. પિતાજી કશો શોચ કરશો નહિ. બ્રહ્મા પણ એકવાર ભૂલ ખાઈ ગયા હતા તો આપણે મનુષ્ય તે કોણ માત્ર અને આપણી ભૂલ તે તો માત્ર સુખનતી, તે નજીવીજ ભૂલ. શોચ નહિ કરશો. હવે ચાલો આપણે આપણું કામ ચરૂ કરીએ. સુખનની ધમ્મજાથીજ આપણે આપણું કામ જગાડત. સુખનની ધમ્મજાથી હવે આપણે અટક્યાં છીએ. સુખન એ પ્રેમનું પ્રથમ દર્શન છે. હું નાની હતી ત્યારે તમે મને કંઈ આજ્ઞા સુખન લીધાં છે ? એ વત્સલ-ભાવનું આ સુખન હોત તો તમને-મને બીજી ને અણુવિશ્વાસ કેમ ઉત્પન્ન થાત ? એ વત્સલ ભાવ ફરીથી પ્રગટી નીકળે-તેનો ઉદ્દેશ ચાલ ત્યારે ગુરુજી ! પ્રુશીથી વગર પૂછ્યે ગાછ્યે આ બાલિકાને સુખન લઈ લેજો. ધાર્મિક ને નૈતિક આજ્ઞા કરતી વખતે હું તમારી દાસીજ છું.

માસ્તરે કહ્યું; ખરું એન તું સદાય મારી પુત્રી તરીકે રહે ને આનંદ કર. ખરે પ્રસંગે તે મને ઉગાર્યો છે. આ બાબત કંઈ બીજા પાપોનાં જેવી મોટી નથી. કેટલીક પ્રજામાં તો સુખન જ્ઞેવામાં કશું વાંધા પડતું ગણાતું નથી છતાં પણ આ નજીવી બાબત વખત જતાં મનોબળને શિથિલ કરી નાંખત. માટે જે થયું તે સાઈ થયું. જેનું છેવટ સાઈ તેનું સૌ સાઈ. તે ખરા મિત્રનું કામ બજાવ્યું છે. મેઘનાદનો મદ ઉતારનાર લક્ષમણ મને અત્યારે યાદ આવે છે. બ્રહ્મચર્યનું તેનું તેજ મને બળ આપે છે. કાળાં અન્નને જ્ઞાનપ્રકાશને આ-ચ્છાદન કરવાનું મન થાય પણ જેમ તેને અમુક સંયોગો વીખરી નાંખે તેમ અત્યારે કૃષ્ણ વાદળને ત્હેં વીખી નાંખી પ્રકાશને વધારે સ્વચ્છ ને સુંદર બનાવ્યો છે. તે એક સારાં ને સાચા મિત્રનું કામ બજાવ્યું છે. તારું નામ સુશીલ-ચતુરા છે-સુશિષ્યા છો. આજથી હું તને એક વધારે નામથી પણ બોલાવીશ. બ્રહ્મચર્યના પુંજને-લક્ષમણને જન્મ આપનારી માતા મને યાદ આવે છે. આજથી તને સન્મિત્રા કે સત્યમિત્રા ગણીશ.

ઘોડીવારમાં માસ્તર સાહેબ ગુંઠણુમર પડી પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા અને ડોકીઆં કરતાં સેતાનને દુરથીજ હાંધી કાઢનાર પ્રભુકૃપાનાં ચરોગાન ગુરુશિષ્યા બંને ગાવા લાગ્યાં.

આ વાતને ઘણાં વર્ષ વીતી ગયાં. ગુરુ શિષ્યાને જુદાં પડ્યે ઘણો વખત વહી ગયો. ત્યાર પછી એક ગામમાં એ બંને અનાયાસે એકઠાં થઈ ગયાં. રાત્રિનો પ્રસંગ હતો. વર-સાદં જ્વેરમાં વરસતો હતો કેટલાક દિવસની એલી ચઈ હતી. એક ઘોડેચાર રસ્તો ભૂલી ગયો હતો. ત્રણ દિવસ થયાં પસળતો હતો તેથી હવે તદન ઠીંગરાઈ ગયો હતો. તેને કશું ભાન રહ્યું નહોતું. ઘોડો નીમકહલાલ હતો, કોઈ સહેરથી એક માછલ દૂર આવેલા આશ્ર-મમાં એક નાની બંગલી પાસે આવી ઘોડો ઉભો રહ્યો. બંગલીમાંથી એક બાઈએ ઘોડાનો હણુહણાટ સાંભળી બહાર જોયું તો કોઈ પરિચિત પુરુષ દેખાયો. બહાર આવી પણ એ પુરુ-પને કશું ભાન નહોતું કે ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતરે. પરપુરુષને સ્પર્શ કરાય કેમ ? અરે આને તો બાઈમાં લઈનેજ નીચે ઉતારાય તોજ ઉતરે તેનું હતું. નિહાળી નિહાળીને જોયું તો પો-તાંનું ચરિત્ર ધડનાર પોતાનો પિતા માસ્તર મહારાજ તેને જણાયો. વિચારોને જવા દઈ ક્ષોડા વાળી તેણે ફરીને ચાંચું ચઈ ગયેલા માસ્તર મહારાજને બાઈમાં લઈ ઘોડા ઉપરથી ઉતારી ધરમાં સવાળા. કોલસા સળગાવ્યા, શેક ચરૂ કર્યો. અનેક ઉપચારો કરી કેટલાક કડાકે તેને શુદ્ધિમાં આણ્યા. આજસ મરડી આંખ ઉપાડી માસ્તરે જોયું તો તેને સ્થાનદેર

જણાવ્યો. શરીરે રાઈ ચોળતી એક અજાણને જોઈ તે બોલી ઉઠ્યો કે કોણ ખેન સુશીલા, તું ને હું. અહીં ક્યાંથી ? ”

સુશીલા બોલી: “ માસ્તર સાહેબ ! આપનો ઘોડો આપને અહીં લાવ્યો છે. ઘોડા ઉપરથી આપને મેં ઉતાર્યા ને મારા ઘરમાં આપ્યા. ત્રણ દિવસોના વરસાદથી તમારા શરીર ઉપર થયેલી અસર નાબુદ કરવા ઉપાય લીધા. પરપુરણને સ્પર્શ ન કરવો એ આપે શીખવ્યા છતાં તમે પિતાને માટે મને હીક લાવ્યું તેમ મેં કર્યું છે. ” મનુષ્ય સમાજ એક જટિલ પ્રમ જાળ છે. ખરે વખતે ખરું કાર્ય કરવાનું કોઈને સૂઝતું નથી અને અયોગ્ય ઇચ્છા માટે સૌ ઝુરી મરે છે. ” સત્યમિત્રાએ તો ખરે વખતે ખરું કાર્ય કરી લીધું.

માસ્તરે પોતાની બધી હાલહવાલ સ્થિતિ જાણી પોતાને ઉગારનાર સત્યમિત્રાનો ઉપકાર માન્યો અને વહાલથી અનાયાસે ને કંઈ પણ તર્કવિતર્ક વિના સુખન લીધું. ઘોડા દિવસ ત્યાં રહી જાનગોટી કરી વરસાદ બંધ થયો ત્યારે પોતાના ખડીયામાંથી કેટલીક સોનામઢોર કાઢી તે પોતાની પુત્રીરૂપ સુશીલાને પરાણે આપી ઘર તરફ વિદાય થયો.

ઘોડા દિવસ પછી સુશીલાનો પતિ પરગામથી ઘેર આવ્યો. દૂર રહેતી એક ઈર્ષ્યાભેર સ્ત્રીએ માસ્તરને અને સુશીલાને એકઠા ઘરમાં કેટલાક દિવસ સાથે વસેલા જોઈ કેટલીક અણુદોડેલી ને અણુસાંભળેલી વાતો કહી તેના પતિના કાન ભંભેયાં. પતિ એકંદરે હીક બણેલો અને સ્વભાવે હીક હતો એમ કહી શકાય પણ તે મૂળે હલકા વર્ણનો અને સારા સંસ્કારનો નહોતો. તેણે સુશીલાનો ખુલાસો માગ્યો. સુશીલાએ અથથી ઇતિ સુધી વિસ્તારીને વાત કરી તોપણ તેના મનમાં કંઈક વહેમ તો રહી ગયો. આતું કારણ સુશીલા ને તેનો પતિ કોણ હતો તે જાણવાથી જણાઈ આવશે.

પ્રભુલાલ શેઠને ત્યાં સુશીલા ઉઠી મોટી થઈ હતી અને પ્રભુલાલ પોતાના વતનમાં નહિ પણ મુંબઈમાં ધંધાધાપા અર્થે બહુ વસતા હોવાથી તેના ઘરની હકીકત તેના વતનમાં એણી જાણવામાં હતી. વિડોબાની જગ્યાએ જતાં પંઢરપુર આશ્રમમાંથી એક ઉતરતા વર્ણુની માખાપ વિનાની બાળકી તેના હાથમાં આવી હતી, તેને તેમણે ઉછેરી મોટી કરી હતી. તેને સારા સંસ્કારવાળી અને પોતાની જાતિમાં દીપ્તિ ઉઠે એવી કરવા તેમણે સારામાં સારા માસ્તરની ગોઠવણ કરી હતી. ગૃહશિક્ષણ ને સંસ્કારી સહાયારી શિક્ષકને લીધે તેનામાં ઉતરતા વર્ણુનાં એક પણ લક્ષણ રહ્યાં નહોતાં. તેને સારે ટેકણે પરણાવવા પ્રભુલાલ શેઠનો વિચાર હતો પણ તે પહેલાં શેઠ ગુજરી ગયા. સુશીલા એ પાલક પુત્રી હતી એમ દાસી-ઓને લાગતાં અનાયાશ્રમના એક યુવાન સાથે તેને પરણાવવામાં આવી. આ યુવાન પોતે જાણે સાહેબ લોકનો પુત્ર હોય એવા ડોળમાં રહેતો. પ્રભુલાલ શેઠે જે સંસ્કાર સુશીલાને આપ્યા હતા તે સંસ્કાર સુશીલાના પતિને મળ્યા નહતા. સુશીલા જેમ ઉતરતી વર્ણુમાં જન્મી હતી તેમ તેનો પતિ પણ ઉતરતા વર્ણુમાં જન્મ્યો હતો. ને કંઈક મોટો થયા પછી માખાપ મરી ગયાથી અનાયાશ્રમમાં દાખલ થયો હતો તેથી પોતાના વર્ણુની રીતભાતને લક્ષણો યોગ્ય સંસ્કાર વિના કંઈક કંઈક એનામાં રહી ગયા હતા. સુશીલાને આવો વર મળવો જોઈતો નહોતો પણ પૂર્વે કરેલાં કર્મો (પ્રારબ્ધ) તેને ત્યાં ઘસડી ગયાં.

માસ્તર મહાશય સોનામઢોરો આપી ગયેલા તેથી સુશીલાએ ઘરની જે સારી ગોઠવણ કરી હતી તે જોઈ રાઈ થવાને બદલે સુશીલાનો પતિ બળ્યાં કરતો હતો. તેમાં ગુરૂનો

એક પત્ર સુશીલાપર આવ્યો તે અવિશ્વાસથી તેના પતિએ ફાડ્યો પણ તે વાંચતાં તેનો વહેમ ટળી ગયો ને પછી પાછું સુશીલાને અને તેને ઠીક ચાલવા લાગ્યું.

વાંચનાર ! હવે આપણે આ વાતનો અંત લાવીએ. સેવાસદનમાં અંતે સુશીલાએ દાખલ થઈ ત્યાં દાખલ થયેલા ભારતર મહાસયના કાર્યમાં સંપૂર્ણ મદદ આપી. સુમિત્રની ગરજ સારી. લોકોનું કલ્યાણ કરી સેવાને સન્માર્ગે અનેક જીવોને હુર્ગતિમાંથી ઉદ્ધારી આ સદ્-ગુરુ અને આ સુશિષ્યાએ ધાર્મિક કેળવણી અને મુનીતિના સંસ્કારથી શું શું થઈ શકે છે તે જગતને બતાવી આપ્યું. સેવાધર્મ: પરમગૃહનો એ વાક્યને સેવાધર્મ: પરમ સુલભો કર્તવ્યથી જણાવી અંતે એ બંને સત્પાત્રો બીજી દુનિયામાં કુચ કરી ગયાં. પ્રભુ ! આવાં સત્પાત્રો આ વિશ્વમાં વિશેષ ઉત્પન્ન કરો.

સંપત્તિની ઉત્પત્તિનાં મુખ્ય કારણો.

મેહેતાજી—આજે આપણે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો વિશે વિચાર કરીએ. તેમાં મુખ્ય કારણો તથા ઉપકારણો એવા બે પ્રકાર છે. ઉદ્યોગ અને જમીન વગેરે પ્રકૃતિસિદ્ધ પદાર્થો એ બે મુખ્ય કારણો છે અને અનુભવ સહિત જ્ઞાન, લક્ષ્યપૂર્વક અવલોકન, પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતા, ઉદ્યલપાયલ કરવાનો સ્વભાવ, લોકોનું રાણુપણ તથા સાચવટ, ઉદ્યોગની વહેંચણુ અને માલનું રક્ષણ એ માત્રને ઉપકારણો સમજવાં. એઓ વિશે એક પછી એક એમ ન બોલતાં, એઓ સંબંધી જે જે પ્રકરણો આવશે તેમાં હું બોલીશ વાર ગોપાળ ! તે આ બાબતસર કોઈ દિવસ વિચાર કીધો હશે કે ?

ગોપાળ—તે વિચાર શું કરવા કરવો જોઈએ. પદાર્થ માત્ર તો જમીનમાંજ પેદા થાય છે. ત્યારે સંપત્તિની નિપજનું કારણ જમીનજ દેખાએ છે; તેથી બીજાં કારણોની કાંઈ જરૂર નથી દેખાતી.

મેહેતાજી—માઠ, તારા મત પ્રમાણે તો સારી પાકવાળી જમીન અને સારી હંવા હોય એટલેજ સંપત્તિ પેદા થાય છે, મહેનત કરવાની જરૂર નહીં; તથા પડસ બરેલી થાળી મોહો આગળ મુકી એટલે ખાદા વગરજ તે અન્ન પેટમાં જાય છે, એમ નિકળે છે, પણ તેમ નથી. ઉદ્યોગ કરવોજ જોઈએ—જે ઉદ્યોગ ન કીધો, અને જમીન સારી પાકવાળી હોય તો તે માંહેથી શું થવાનું છે ? પણ જે જમીન વહેવારે સારી હોય ને ઉદ્યોગ વધારે હોય તો તે ઠેકણે સેંકડો ખેતરો અને જાગ જગીયા થવા માંડશે. અરે આવું શું કરવાને, આપણી પાસેની મહાબલેશ્વરની જમીન જોની ! કેવળ પરચરની છે, પણ તેમાંજ, કેટલાક કાડી સરખા ઉદ્યોગી એવા ચિનાઓએ તેમાં ચોડા દાઢાડા થયાં બગાડા વાવવા માંડ્યા છે; જે માંહેથી તેઓ પોતાનું ચુગરાન ચલાવે છે, એટલુંજ નહીં, પણ તે માંહેના કેટલાએકોએ તો માંડે સારી પુંછ પણ કીધી છે. હવે આ તો ઘણો હલકો દાખલો છે ખરો; પણ એ ઉપરથી ઉદ્યોગ કીધો હોય તો, સંપત્તિ મેળવવી અસાધ્ય નથી એવું સિદ્ધ થાય છે. વળી નીતિનું પણ વચન છે, કે ડયોગિર્નં પુરુષસિદ્ધમુપેતિ લક્ષ્મી દૈવેન દેયમિતિ કાપુરયા વદંતિ ॥

ઉદ્યોગી પુરુષને સિંહના સરખો જાણવો; ને તેનેજ લક્ષ્મી મળે છે. જેઓ આગસુ છે તેઓ તો નસિએ કરીનેજ લક્ષ્મી મળે છે, એમ માની હાથ પગ પસારી બેસે છે.

ગોપાળ—તો પછી જમીનની કંઈ જરૂર નથી એમ કહેવાનો તમારો મતલબ છે કે શું?

મેહેતાજી—ત્યારે ભાઈ, હું એમ કહેતો નથી, પણ તારા બોલવા ઉપરથી સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનાર મુખ્ય કારણ તે જમીન એવું ને નિકળે છે તે તો ક્યાંને હું આટલું બધું બોલ્યો.

ગોપાળ—ત્યારે શું એકલા ઉદ્યોગથી પણ સંપત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે કે ?

મેહેતાજી—હું એમ કહેતો નથી, પણ સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો માંહેનાંજ ઉદ્યોગ તથા જમીન એ બે છે એમ કહું છું.

ગોપાળ—વાર ત્યારે, જાણે કે એક માણસ ઉદ્યોગી છે અને તેના મનમાં પોતાની મેહેનતનું સાર્થક કરવું એમ આવ્યું, અને પોતાને જોઈએ તેટલી જમીન પણ મળી છે; પરંતુ તેની પાસે હથિઆર નથી ત્યારે તેની મેહેનતનું ફળ શું? સાધન વગર તેની મેહેનત તથા જમીન હોઈને ફલ કંઈ થવાનું નહિ.

મેહેતાજી—જમીન અને ઉદ્યોગ એ બે સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો. એટલેથીજ કામ થાય છે એમ નથી, તો ખીજું પણ એક કારણ છે. જે વડે મેહેનત કરવી એવા જે હથિઆરથી પદાર્થ તેમતો જમાવ કરવો એ પણ સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનાર કારણ છે. તે પદાર્થ ક્યાં કહીશ, તો સાંભળ, કલુખી ગણસર બેસતાંજ ખેતર તૈયાર કરવા માંડે છે; ત્યારે તૈયાર કર્યાની આગમજ કેટલાંક હથિઆર જોઈએ છે વાડ? એક તો હળ, બળક, કોદાળી, પાવડા વગેરે હથિઆરો તો પેહેલ વેહેલાં જોઈએ; અને અને તે પણ એકલાં હોઈને ફળ શું? તેની પાસે ચાર મહિનાનું ભાતું જોઈએ; એ પ્રકારે તેની પાસે બ્યારે સધળી સામગ્રી હોય ત્યારે તેનાથી આગળ ખેતી થાય. વળી એ સામગ્રી પણ ઉદ્યોગથીજ મળી આવે છે; ત્યારે એ ઉપરથી જોતાં સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો એ છે, એવું મુકર થાય છે. તેમાં એક તો ઉદ્યોગ અને બીજા સૃષ્ટિ માહેલા પદાર્થ ને તેમાં મુખ્યત્વે કરીને જમીન, પાણી, વાયુ વગેરે.

ગોપાળ—ત્યારે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણોમાં એકલી જમીન આવતી નથી, પણ સૃષ્ટિ માહેના બીજા પદાર્થ પણ આવતા દેખું.

મેહેતાજી—હા, વનસ્પતિ, ધાતુ વગેરે જે સૃષ્ટિ માહેના પદાર્થો તેમાંના જમીન એ પણ એક મુખ્ય પદાર્થ છે. જેવી જમીન સંપત્તિની પેદાશને જરૂરની છે, તેવાજ પાણી વગેરે પદાર્થો પણ જરૂરનાં છે. કોઈ કોઈ દેશ વ્યવહાર વ્યવસ્થા જાણનાં, સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો ત્રણ છે એમ કહે છે. ને એવાં કે એક ઉદ્યોગ, બીજું આગળ કહેલી સાધન-બૂત સંચિત સામગ્રી અને ત્રીજી પ્રકૃતિ એટલે ધધરી સત્તા.

ગોપાળ—મહારાજ! સંપત્તિ જે ઉત્પન્ન કરવાની તે તો શિક્ષાદિ વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તેમાં પ્રકૃતિનો શો સંબંધ?

મેહેતાજી—શિક્ષાદિને પણ પ્રકૃતિ જોડે સંબંધ છે. સુચાર બ્યારે એક પેટી ધડવા માંડે છે ત્યારે તે પેટીના અનેક ભાગ પ્રકૃતિના સંબંધવડેજ એક બીજાને વળગી રહ્યાં જ તે પેટી બને છે. એ કેમ વળગી રહે છે એમ મુશ્કેલી તો, પદાર્થોનાં કણોએ એક બીજા સાથે વળગી રહેવું એ પ્રકૃતિનોજ ધર્મ છે; ને તે ધર્મને સ્નેહાકર્ષકત્વ કહે છે. એ જો લોકડાં

વગેરેમાં નહીં હોત તો શિષ્યવ્યાપાર ક્યાંથી થાત ? એ વાસ્તે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરવાને રત્ન-હાકર્ષકત્વ, પ્રકાશ, ગર્ભા, એઓની ગદ્ગદ તો જરૂર નેહ્યો; અને એજ ને પ્રતિકુળ થયાં તો પછી આપણું કાંઈજ ચાલવાનું નથી.

ગોપાળ—વાર ત્યારે ઉદ્યોગ અને ખીત્તું જે પદાર્થોવડે ઉદ્યોગ કરવો તે પદાર્થ, એવાં સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં જે મુખ્ય કારણો છે એમ કહ્યું તો ચાલશે કે નહિ ?

મેહેતાજી—હા, ચાલશે. બાઈ તને સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો તો સમજાયાં. હવે આપણે તેઓનાં સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ. તેમાં પેહેલ વેહેલો આપણે ઉદ્યોગ કહ્યો. વાર ગોપાળ ઉદ્યોગ કેટલી તરેહના હોય છે ?

ગોપાળ—ઉદ્યોગ જે તરેહના, એક મનવડે ઉદ્યોગ કરીએ તે અને ખીત્તે શરીરવડે કરીએ તે.

મેહેતાજી—તે ધણો સારો જવાબ આપ્યો, કોઈ એક વાત તો એકલી મનની મહેનતવડેજ થઈ એમ નથી. તેમજ તે એકલી શરીરની મહેનતવડે થઈ એમ પણ નથી; પણ સધળાં કામોમાં એ બંને પ્રકારની મહેનત યોડી કે મણી હોય છે. મનુરો જોએ બોલે ઉપાડે છે, તેમને પણ તે બોલે કેમ ઉડાવવો, તથા તે ક્યાં લઈ જવો એ વિશે યોડાક પણ મનનો ઉદ્યોગ કરવો પડે છે, તેમજ કોઈ મોટો કાળીદાસના જેવો બહુલો હોય છે, તેને પણ પોતાના વિચારવડે બનાવેલા શ્રવણે સખવાની અથવા સખાવવાની શરીરની મહેનત કરવી નેહ્યો. અભ્યાસ કરતી વખતે પણ ધણી તરેહના શરીરવડે ઉદ્યોગ કરવા પડે છે. વાંસ્તે સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરવાને બંને જાતની મહેનતની જરૂર છે. જેમ આપણે કાતરનાં જે પાનાં જુદાં કીધાં તો એક પાનેથી કંઈજ થવાનું નહિ; તેમજ મન અને શરીરના ઉદ્યોગ વિશે સમજવું.

ગોપાળ—મહારાજ, ઉદ્યોગને પ્રકૃતિની કંઈ તમે કહી તેવી જરૂર નથી, એને માટે માફ બોલવુંજ મને ખરું લાગે છે.

મેહેતાજી—એ વાતનો આગળ વિચાર ચરો. હાલ તો એટલુંજ કહ્યું હું કે આ સૃષ્ટિ મહિના વાયુ, પાણી, તેજ, ગરમી વગેરે પ્રકૃતિસિદ્ધ પદાર્થોની જુદી જુદી શક્તિઓજ માનવ્યસની બનાવટને અનુકૂળ થઈને તેને સફળ કરે છે. સૃષ્ટિ મહિના પદાર્થ માત્રના જે સાંસિદ્ધિક ધર્મ અને તેમની જુદી જુદી શક્તિઓ મળીને એકલી પ્રકૃતિજ મચેલી છે, એમ સમજવું. હવે જમીન તો જેટલી નેહ્યો તેટલી નથી, પણ વાયુ, પાણી, તેજ અને ગરમી એઓ તો જેટલાં નેહ્યો તેટલાં ધણી ખરી જગ્યાઓમાં મળી આવે છે. એ વાસ્તે જે નિયમોના અનુરોધે કરીને જમીનનો વહેવાર ચાલે છે, તેજ અનુરોધવડે આમનો વહેવાર ચાલે છે એમ નથી, પણ જે ઠંડાણે પાણીના પ્રવાહના યોગે કરીને ધટીથી લોટ દળાય છે, ત્યાં પાણી કીમતમાં ચડે છે, અને તેજ પ્રમાણે ઈજલાં દેશમાં મજ્જનધટિકા કરીને એક પાણીમાં ઉતરવાને ધટ ક્યોં હોય છે, તેમાં બેસીને પાણીને તળાએ ગયા પછી તેમાં બેઠેલા લોકોને પોતાના જીવ બચાવવાને હવા નેહ્યો છે ત્યારે, તે, ધણો ખર્ચ કરીને બનાવેલું એવું એક યંત્ર તે મહિયી હેડે ઉતારી દેવું પડે છે, તે ઠંડાણે હવાની કીમત ચડે છે.

ગોપાળ—એ તો ઠીક, પણ આગળ 'કહેલાં કારણોથીજ' બ્યારે સંપત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે સધળે ઠંડાણે સરખી કેમ થતી નથી ? ગુજરાત પ્રાંતમાં તથા નર્મદા નદીને

કિનારે રાતો છે તે માંહેના જે ગોંડ તથા બીજા લોક છે તેઓ મહેનત કરે છે; અને સુરત શહેરની આજુબાજુના લોકો પણ ખેતી કરે છે, ત્યારે તેમની અને આમની હાલતમાં આટલો બધો તફાવત કેમ વાઈ ? કે તે કુંગરના રહેનાર લોકોને તો રાત દાહાડો મહેનત કરતાં પણ પેટપુર અન્ન અને પહેરવા જેટલાં હુંગડાં પણ મળતાં નથી અને એઓને તો વાઃ વાઃ સુખ મળે છે; ત્યારે એવું કારણ શું ? આ આપણા દેશમાં લોકો મહેનત કરે છે; અને ઈંગ્લાંડ દેશ (એટલે જ્યાંહાંથી આપણા દેશમાં રાજ્ય ચલાવનારા આવે છે, એ)માં પણ લોકો વેપાર કરે છે; ત્યાંજ આટલો બધો વેપાર, કલાકૌશલ્ય અને વિદ્યા કેમ ? અને આપણા દેશમાં શા વાસ્તે નથી ?

મહેતાજી—તેં ઘણો સારો સવાલ કર્યો. એણે કરીને તો તેં, અનુભવ સહિત ચાન વગેરે જે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો તે કહેવાને મને યાદ દેવડાવ્યું. અરે ભાઈ, સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરવાનાં જે સાધનો છે, તેઓનો સારો ઉપયોગ થયો નહિ, એટલે તે સધળાં નિષ્ફળ થાય છે. જો કે આપણે જો કસખી લાકડાં ચીરનારા અને જો અનાડી ગડીઓને સારાં હથી-આર આપી તે લાકડાં ચીરવા બેસાડ્યા, તો પેલા કસખીઓ તે કામ સહેજ કરી નાખશે, પણ તે તેવું પેલા અનાડીઓને હાથે થવાનું નહિ; કાં ઘણું તો તેઓને હાથે હથિયારોનો નાશ થઈને તેમની જાતને તેઓ દુઃખ કરી લેશે. એ ઉપરથી ત્હારે પેલા ગોંડ લોકો તથા તેમની આજુબાજુના ખેડુતોની રિયતિમાં તફાવત કેમ છે તે સમજવું. એવું અંતર પડવાને ખીજાં પણ ધણાં કારણો છે, પણ તે કહ્યાની અગાઉ હું તને ખીજા એક વાત કહું છું, તે એવી કે:—

અસલના વખતથી આપણા હિંદુસ્થાન દેશમાં તરેહ તરેહનાં હુગડાં બનાતાં તથા તે ખીજા દેશોમાં જતાં, અને સુમારે સન ૧૫૦૦ ઇસવીથી યુરોપિયન લોકો અહિંઆ આવવાં માંડ્યા ત્યારથી કેટલાંક વર્ષ લગણુ જ્યાં સુધી એકલા પોર્ટુગીઝ (એટલે ફિરંગી) લોકોજ અહિંઆ આવતા ત્યાંસુધી હિંદુસ્થાનનો વેપાર એકસરખો ચાલતો. પણ આગળ જતાં જ્યારે ઈંગ્લિશ (એટલે ઈંગ્રેજો) અહિંઆ આવ્યા, ત્યારે તેઓએ હળવે હળવે અહિંઆના કાપડના વેપારને તોડવા જેવો ઉદ્યોગ માંડ્યો. તે એવી રીતે કે અહિંઆથી ૩ લાખ જવા લાગ્યા, તથા ત્યાં એક મોટી બુદ્ધિવાળો અને નવી સુક્તિઓ શોધી કાઢનારો એવો એક વાટસ નામે વિખ્યાત ચાલુસ થયો, તેણે ઘણી જાતના વેપારને કામ લાગે એવો જે વરાળયત્ર તેમાં ઘણી સારી ગોઠવણી કરીને તેને પૂર્ણતામાં આપ્યો; અને તેમજ આર્ક રેટ વગેરે સાહેબોએ ૩ પીંછને તેના દેશ વણવાની મોટી કુશલ સુક્તિ કાઢીને શિદ્ધપ્રજ્ઞાનો એટલો તો ઉત્કર્ષ કીધો કે, આજ તે લોકો તો આ દેશ માંહેથી ૩ લાખ જઈને, તેનાં ત્યાં હુગડાં બનાવી, તેમને પાછાં અહિંઆ લાવીને વેચે છે; એવું છતાં પણ અહિંઆનાં બનેલાં કપડાં કરતાં તે સોંધાં પડે છે. વાસ્તે તેઓમાં આટલી બધી શક્તિ આવવાને મૂળભૂત કારણ જો કે ઉદ્યોગ છે, તોએ તેની સાથે ખીજાં ખીજાં સાધનભૂત કારણો પણ છે. ને તે દરેકનો આપણે વિચાર કરવો ચોચ છે.

તેં તને સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો મુખ્યત્વે કરીને કહ્યા ખરાં, પણ તેઓ યશી આપણને વર્તું વર્તું રૂળ મળવા માટે ખીજાં તેઓને લગતાં ઉપકારણો છે, તે આપણે અનુકૂળ કરી લેવાં જોઈએ. આ સધળાં સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો જેમ જેમ આપણને સમજતાં જાય છે, તેમ તેમ આપણી સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ વધે છે.

ગોપાળ—મહારાજ, જેવાં તમે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો કહ્યાં; તેવાંજ તમે ઉપ-કારણો પણ કહેશોજ, પણ તે સાંમળી લીધાની આગમજ મને એક શંકા ઉપજી છે તે હું કહું છું—કે તમે તો સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણો ઘણી તરેહનાં કહો છો, પણ મને તો લાગે છે કે, ઉદોગ એજ સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરનારું કારણ છે, કેમકે સોતું રૂપુંજ લઈએ તો પણ તેને ખાણ મહિયી ખોદી કહાડીએ ત્યારે તે હાથ લાગે છે; ને એવું છતાં એ સોતું રૂપું મળાનેજ સંપત્તિ નથી, તેમાં કંઈ બીજું પણ જોઈએ છે. વાર, ઘર લઈએ તો તેને પણ ખંધાવીએ ત્યારે થાય છે. અનાજ વગેરે પણ ખેતી ખાતર કરીએ ત્યારે પેદા થાય છે; અને કસળી કારીગર લોક જેઓ તરેહ તરેહની જાણેનાં ગનાવે છે, તેઓને પણ કદ કરવું પડે છે. એ ઉપરથી આવું સિદ્ધ થાય છે કે, કદ કરવું એજ સંપત્તિ મેળવવાનો ઉપાય, ને કદથીજ સમગ્ર સંપત્તિ પેદા થાય છે.

મેહેતાજી—સંપત્તિ ઉત્પન્ન થવાને કદ કરવું જોઈએ એ વાત હું કમ્બુલ કહું છું. પણ હકત કદવડેજ સંપત્તિ પેદા થાય છે એવું નથી; કારણકે તું જો, કે જંગલી લોકોને કેટલાં કદ છે ? તેવાં કદ સારી ખેતી કરનારને પડતાં નથી. એવું છતાં એ જંગલી લોકો સંપત્તિ હોતી નથી, અને ખેડુત પાસે અનાજ વગેરેની સંપત્તિ હોય છે. જંગલી માણસને જે પેટને સારું જોઈએ તે મેળવવાને પણ ક્યાં ક્યાં બટકવું પડે છે; તે કરવું પણ કેવળ જીવસંક્રાંતિ હોય છે. ઘણાંજ સાદાં ઘર, બિલકુલ બાંસ પાતળાં આપદ અથવા હથિયારો, અને તેવામાં વળી કંઈ બીજું કારણ આવી પડ્યું એટલે અડચણ પડે છે. એવાં એવાં જંગલી લોકોને કદ પડે છે. તું કહીશ કે સારાં સુધરેલાં માણસોને પણ કદ કરવું પડે છે; ત્યારે એમ સમજવું કે કદ તો સમગ્ર માણસોની પછવાડે લાગેલુંજ છે; માટે કદ કરીને નિર્વાહ કરવો એ તો આપણે સંખ્યાનીજ લાગ્યા છીએ. એવું છતાં જંગલી માણસ જે કદ કરે છે તેને હકત પેટ નેટલું મળે છે; પણ સારું સુધરેલું માણસ જે કદ કરે છે તેને સંપત્તિ મળે છે.

ગોપાળ—જંગલીની કળાકૃત્યગતા અને ગંભીર જે કહીએ તે શિકાર, ઝુપડી ખાંધવી, હથિયાર બનાવવાં, અથવા કંઈ સહેજ ઘર ખટલાની ખટખટ કરવી, એ તો તેનાથી ઠીક બનતું નથી; ત્યારે જંગલીને સંપત્તિ તે ક્યાંથી મળે ? વળી જંગલી લોકો એટલા તો આ-ળસુ અને અગ્રણી હોય છે કે, આપણે કોઈનું આળસપણું અથવા મૂર્ખપણું એ વિશે ખોલવું હોય તો આપણે તે જંગલી છે એમ કહીએ છીએ; ત્યારે ચળાઈથી અને હોંસથી મડીને કરવાનો જે ઉદોગ, અને જે સુધરેલા માણસથી થાય છે તે, તે જંગલી લોકથી ક્યાંથી થવાનો ?

મેહેતાજી—ત્યારે બાઈ રે, અતુભવ સહિત રોન અને લક્ષપૂર્વક અવલોકન હોય તોજ સારી રીતે ઉદોગ થઈ શકે. પછી જેવો ઉદોગ કરવો હોય તેવો ક્યો તો તે માંહેથી સંપત્તિ પેદા થાય છે. માટે એવો ઉદોગ જંગલી લોકોમાં વધારવો, તેઓનું આળસ ઉઠાડીને તેમને જાગૃત કરીને તેમને ધીરજ આપવી, અને એક સરખી મહેનત કરવાની તેમને દેવ પડે એવી આશા આપવી; કેમકે માણસનો સ્વભાવ એવો છે કે તેને આળસ સારું લાગે, ને ઉદોગ કદા એટલે તો છાતીતોડ કામ કરવું જોઈએ, ને એવી છાતીતોડ મહેનત તો જ્યારે તેનીજ લત લાગે છે ત્યારે થાય છે. સુધરેલા લોકો ઘણા ઉદોગી હોય છે, પણ તે ઉદોગ કરવાની દેવ તેમને સારી પેઠે ચિપ્પાથી પડે છે, કદ પોતાની મેળેજ પડતી નથી. તેઓને પેટપુર અન્ન અને અંગ દંકાય તેટલાં લુગડાં, એટલાની ઇચ્છા નથી હોતી, પણ અનેક

પ્રકારનાં સુખ અને ઉપભોગ જે નગરે પડે છે તેમની પણ તેઓને ઇચ્છા થાય છે; ત્યારે તે ઇચ્છાની લત લાગ્યાથીજ તેઓ ધણી મહેનત કરવા લાગે છે. તેઓ કષ્ટ કરે છે, તથા મહેનતવડે પૈસા મેળવે છે ને પછી જેમ જેમ સુખનો અને ભોગનો તેમને સ્વાદ લાગતો જાય છે, તેમ તેમ તેઓ હેંસે કરીને વધારે વધારે મહેનત કરતા જાય છે. એવું જંગલી કો-કાથી બનતું નથી. તેને કશાની ગરજ પડી, ને તે તેને તે વખત મળવા જેવું ન હોય તો તે વિશે તે મહેનત કરતો નથી. તેને સાંડે શિખવવાનું નહિ, અને અગાન ઘણું તેથી તેની ઇચ્છા ઓછી હોય છે; ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવા જેવાં સુખ તેના જોવામાં આવતાંજ નથી. સારી મજાની મોળે તેની નગરે પડતી નથી. એટલે તેનું મન તે તરફ ક્યાંથી દોડે ? જે તેને ઘણું જરૂરનું હોય છે તેની લતથીજ તે જાગૃત થઈને કામ કરવા લાગે છે; અને જૂખની પીઠા મટી એટલે આગળ કેમ થશે એની ચિંતા ન કરતાં તે સુખે સુખે છે.

ગોપાળ—ત્યારે મહેતાજી, એક તો જંગલી, જંગલી લોકોની ઇચ્છા ઓછી ને તે વળી જીવને હાથવરાળ થયા વગર તૃપ્તિ થાય છે, ને એવું સુધરેલા દેશના મહેનતુ લોકોને થતું નથી, કારણકે તેઓની ઇચ્છા ઘણી હોય, ને આવક થોડી એટલે સુખ પણ કાનમાં માટે સદરહુ સુખ જો જંગલી લોકોની હાલત હોય તો તેમને સુખી માનવા.

મહેતાજી—બિલકુલ અગાને કરીને જડબુદ્ધિ તથા ઠોરના જેવી હાલત થઈને ઇચ્છા નહિ એવું થતું તે કંઈ તૃપ્તિ નહિ, ને તેને સુખ પણ કહેવું નહિ. ધણી જુદા જુદા દેશ કરી આપ્યાનું વર્તમાન, કોઈ એક કવિએ કાવ્ય રૂપે ઇત્રોજમાં રચ્યું છે. તેમાં એક સાંડે રસાળ વચન છે, જેનું તાત્પર્ય ખરું જેવું લાગે છે. તે એવું છે કે કોઈએક વસ્તુની ગરજ પડી છે તેમનું મન તે તરફ દોડે છે તેણે કરીને ઇચ્છા પેદા થાય છે, ને પછી તે વસ્તુ મળી એટલે જાણે આનંદનો ઝરોજ મળ્યોતો, એવું મનને થાય છે. વળી બુદ્ધિને જડપણું આવીને ઇચ્છા નહિ જેથી થાય છે તેને તું સુખ માનતો હોય તો તેવું સુખ પણ જંગલી માણસને હમેશાં રહે છે એવું નથી. જંગલી દેશોમાં જઈ આવેલાઓનાં વર્તમાનો વાંચી જોયાં હોય તો એવું નગરે આવે છે કે સુધરેલા દેશના ગામગામતરાના મહેનતુ લોકો જે સંપત્તિ તથા સુખ ભોગવે છે તેવાં સંપત્તિ તથા સુખ પણ, જંગલી લોકોને નથી હોતાં. હવે ખીજાં ઉપકારણો કશાની આગમજ માલતું રક્ષણ કરીને જે છેલ્લું ઉપકારણ છે તે તરફ તાર્કિક ધ્યાન લાગવા માટે હું તનેજ એક સવાલ પુછું છું. વાર, ભાઈ, કોઈ સારો સુધરેલો માણસ જંગલી લોકોના ગામમાં જઈને, સારી સમાસ થાય એવી ઝૂપડી કેમ બાંધવી, તથા ચોમાસાના ચાર મહિના સારા ખોરાકની તજવીજ કેમ કરી મુકવી, તથા તીરકામઠાં સારાં કેમ બનાવવાં, એવી એવી કામ-જોગી હીકમતો તેમને એક એકને શિખવવા લાગ્યો તો ત્યાં શું થશે વાર ?

ગોપાળ—ત્યાં એવું થશે કે પેલો સુધરેલો માણસ કામ કરવાની જે સારી હિકમતો શિખવશે તેથી કેટલાએકને સુખ થવા માંડશે, ને ગામ મહિનાં ખીજાં માણસો તે જોઈને પોતે પણ તે હિકમતો પ્રમાણે કામ કરવા લાગશે, તેથી હેસિ કરીને ઉદ્યોગ કરશે એવું જ્યાં ત્યાં થવાનું.

મહેતાજી—પણ તે જંગલી લોકો માંહેથી એકે ઉદ્યોગ કરીને જે મેળવ્યું હોય તે કોઈ આજસુ માણસ સરજેરીથી અથવા દગો કરીને લઈ જાય, અથવા કષ્ટ કરીને ઝૂપડી બાંધી હોય તેમાં પોતે ભરાઈને તે ઝૂપડીના બાંધનારને હાંકી મુકે, અથવા ચોમાસાના દિવસને સાંડે જે અનાજ ભરી મુક્યું હોય તેજ લુંટી લઈ જાય, અથવા સારાં આણીદાર બનાવેલાં તીરો

હોય તેજ લઈને તેની છાતીમાં મારે, એમ થવાનું નહીં કે ? ને એવું જો થવા લાગ્યું તે તે મુધરાવટ નાશનું કારણ થશે. પછી તે મુધરાવટ કોણ કરવાનું ? ને કાંઈ મેળવવું તે મુખ ન. દેતાં ઉલટું દુઃખમાં નાંખવા લાગે; અને ને આપણી પાસે રહેશે એ પણ મુકરર નહીં એવું બ્યારે લાગવા માંડ્યું, ત્યારે તે મેળવવાનો ઉદ્યોગ પણ કોણ કરશે ?

ગોપાળ—પણ જો માલનો બચાવ થાય એવો કાયદો ઠરાવ્યો તો તેવો અનર્થ થવાનો નહીં.

મેહેતાજી—ખરું, પણ ફલાણા માલ ઉપર ફલાણાની સત્તા, એવું પહેલેથી સિદ્ધ થવું જોઈએ, પછી તે સત્તાનું રક્ષણ થાય. દેવે સર્વ વસ્તુઓ પેદા કીધી, ત્યારે તે વસ્તુઓ ઉપર સધળાં માણસોની સત્તા સરખીજ હોવા છતે, આ માલ તો ફલાણાનો ને આ માલ ફલાણાને. એવું ને ક્યું તેનું નામ કાયદો. આ માફ, તાફ નથી, એ રીતે માલ ઉપર સત્તા કરવાની ચાલ લોકોમાં પહેલી અવસ્થા માંડેથીજ પડી ગઈ છે, તે ઉપરથી કોઈને એવું લાગશે કે માલ ઉપર સત્તા કરવી એ મૂળથીજ સિદ્ધ છે, તથા તે કંઈ કરાવ કીધાથી નહીં થયું હોય. પણ એમ નથી. કાયદાથી કરાવ થતાં મુખી ફલાણી વસ્તુ તો મારી છે, એમ કહેવાનો કોઈનો અધિકાર નથી.

ગોપાળ—જેણે મેહેનત કરીને શિકાર માર્યો, અથવા ઝુંપડી ખાંધી, અથવા હથિયારો બનાવ્યાં, તેને પણ તે વસ્તુઓ મારી એમ કહેવાનો અધિકાર નથી કે ? તે વસ્તુઓ કોઈ સરજેરીથી છિનવી લઈ ગયો, તો તે છિનવી લઈ જનારાની સત્તા તે ઉપર થનાર નહીં.

મેહેતાજી—જો માણસે એકાદ વસ્તુ પોતાની મેહેનતવડે ઉત્પન્ન કીધી તો તે વસ્તુ ઉપર તેની ખરી સત્તા છે એવું નીતિથી સિદ્ધ થાય છે. પણ હરકોઈ વસ્તુને સૃષ્ટિમાંની વસ્તુઓથી જુદી પાડીને આ તો મારી, એવું કહીને તે પોતાને કામે લગાડવાની સત્તા કરવી તે તે કાયદા ઉપરથીજ ઠરે છે.

એ વિશે એક દાખલો—કે એક જમીન હોય તો, તેમાંની આ આટલી જમીન તો મોરારજીની, આ ખીજ હરજીની, અને ત્રીજી રતનજીની. આ જમીનો પોતપોતાની પાસે રાખવા વિશે તથા તેમની ઉપજ લેવા વિશે તેઓનીજ સત્તા છે. એઓએ તે પોતાની પાસે રાખવી, વેચવી અથવા અદલખદલ કરવી, જીવતાં કોઈને આપવી અથવા પોતે મુલા ઉપરાંત તે ફલાણા ફલાણાને જવી એવું વસીયતનામામાં લખવું, એવી એવી ને બ્યવસ્થા થવાની તે તે કાયદા ઉપરથીજ થાય છે. એ કાયદો લોકો માને એ સાંરે તેના તોડનારને સજા પણ કરાવી હોય છે. હરકોઈ પ્રકારના માલની બ્યવસ્થા અથવા તેનું રક્ષણ એઓ વિશે એવા કાયદા થયા એટલે ફલાણા માલ ઉપર ફલાણાની સત્તા થઈ એમ કહેવાય છે.

ગોપાળ—આ તમારા બોલવાથી મને આશ્ચર્ય લાગે છે; કારણકે માલ પ્રથમથીજ સિદ્ધ છે, કાયદાથી સિદ્ધ થયો નથી, તથા તે દુનિયાની સર્જાત થકીજ ઉત્પન્ન થયો છે. એવું માફ મત છે, ને વળી કોઈક ઠેકાણે મારા વાંચવામાં પણ આવ્યું છે કે અગાઉના મૂળ પુરૂષનાં કુટુંબો ધણાં થયાં, ત્યારે તે જુદાં થયાં, ને તેઓ ખીજે ઠેકાણે વસવા ગયાં, ત્યાં તેઓ પોતાના કલપ* ચરાવા લાગ્યાં, તથા જમીન હાથ કરી એકાં, ને તેમને કોઈએ કંઈ હરકત કરી નહી. તથા તે જમીન ઉપર તેઓની સત્તા નથી એવી તેઓ ઉપર કોઈએ ફરિયાદ પણ

કરી નહીં; પછી તેઓ મુવા બાદ તેમનાં છોકરાં પણ તે જમીન પોતાના બાપની છે એવું સમજી, ત્યાંજ વસીને તે ખેડવા લાગ્યાં.

જે આપણે એકાદ ઉગડ એટમાં પોતાની તરફથી લોકો મોકલીને વસ્તીએ કરાવીએ તો જે જે માણસને જેટલી જમીનની ગરજ હોય, તેટલી જમીન લઈને તે તે ખેડે; અને પોતપોતાની મિલકતના રક્ષણ સારૂ તો સહુને સરખીજ આશા હોય એટલે એ પ્રમાણે એક-મેકનો ઠરાવ થઈને આ માલ ફલાણાનો એવું આપોઆપ સિદ્ધ થશે. કાયદાની ગરજ પડવાની નહીં.

મેહેતાજી—એવો જે ઠરાવ તેનેજ કાયદો સમજવો. પણ આ ધણીજ અધુરો કાયદો તો ખરો, અને એ જેવું જેનું બળ તેવો તેનો માલ એવું જે વખતમાં હશે. તે વખતમાંજ આણુ થયો હશે. તે એવી રીતે કે. જે કોઈએક માણસ બીજાનું ઢોર અથવા તેનાં ફળ લઈ જવા લાગ્યો તો તે બીજને તેને અટકાવ કરે; તે જોરવાળો અને સારો હરિયારખંધ હોય તો તે લઈ જનારને તે ઠાર કરી નાખે અથવા તેને કઢાડી મુકે, અને જોરાવર ન હોય તો પોતે હુટાઈને ખેરી રહે. અથવા તેમ નહીં તો પોતાના પાડોશીઓને પોતાની મદદે બોલાવીને તે માલ લઈ જનાર થઈ આપણુ સઘળાને ભય છે એમ તેમને દેખાડીને તેનું વેર વાળવાને તેમને ભેળા કરે.

કોઈએ કોઈના ઉપર ઉઠાવ દીધો સતે તેનો બચાવ કરવો, અને પેલા અપરાધીને સજા કરવી એ વિશેના સારા કાયદા હરે ત્યારેજ જુલમ બંધ થાય, અને આ માઈ ખેતર, આ માઈ ઘર, આ બી હું જમીનમાં નાખું છું, એવી માઈ અને મારા કુટુંબનું ભાથું પુષ્કળ થશે, અથવા આ જાડ હું વાવું છું એનાં ફળ મનેજ મળ્યાં કરશે, ને તે એકઠાં કરીને લઈ જવાની મનેજ સત્તા છે, એવું તે માણસથી ત્યારેજ બોલાય.

ગોપાળ—એવા કાયદાથી જે સારૂ થવાનું તે હવે મારા ધ્યાનમાં સારી પેઠે આવ્યું. ખરે, એ થકીજ માલનું રક્ષણ થવાનું. ત્યારે આવા કાયદા થવાની અગાઉ જે જોરાવર, તે ફૂળેજ પાસેથી સર્વે છિનવી લેતા હશે, તથા જેઓની પાસે બચાવ કરવાના ઉપાય નહીં, એવાં જે ઘરડાં માણસ, જૈરાં અને છોકરાં એઓને જે જોરાવર હશે તે હુટતા હશે. તથા તેઓ ઉપર જુલમ કરતા હશે, અને જે લુખે મરનારા આળસુ અને ઉઠાવે, એઓનો જે કોઈ મહેનતુ તથા ઉદ્યોગી હશે તેઓ દેખ કરતા હશે એમાં કંઈ સંદેહ નહી, આ કાયદા વગર એવું થવાનું કે જેઓએ ઘણું કષ્ટ કરીને મેળવ્યું હશે. તેઓને મહેનત ન કરનારા નાશ કરશે, ને સાર મધ્યે એટલોજ કે મધમાખીઓએ મેળવેલું મધ માખો ખાય એવું થશે.

મેહેતાજી—હા, રક્ષણ થવું એ મુખ્ય વાત છે. રક્ષણ થવું સતે ઉદ્યોગનો ઉઠાવ થાય છે, તેથી મહેનત સફળ થાય છે, અને જેવું જેવું રક્ષણ તેવી તેવી લોકોની સુધરાવટ, તેવી તેવી સંપત્તિ અને તેવું તેવુંજ ચારે તરફ સુખ થાય છે.

ગોપાળ—એ સઘળું તો ખરું, પણ જમીનના માલ વિશે જે વ્યવસ્થા તમે કહી તે તે ઉપર મને એક શંકા ઉપજી છે. તે એવી કે, તમે કહો છો કે ફલાણાની ફલાણી જમીન, અને ફલાણાની ફલાણી, એ ઠરાવ્યાની આગમજ સઘળા લોકો પાસે જમીન હોય છે, ને તે જમીન ઉપર સઘળાઓનો સરખોજ દાવો હોય છે, ને જમીન-માલની વ્યવસ્થા કરવાનો જે કાયદો તે થઈને ધણાખરાઓનો દાવો ઉડીને થોડાકનેજ જમીન આપવામાં આવી, ત્યારે તો

એવું થયું કે ધણા ખરા પાસેથી લઈને ચોડાને તવગર કરવા એ કારણસર તે કાયદો થયો. વાર, પણ ચોડાક નળ્યુને તવગર કરવા સાર ખીજઓની પાસેથી હિનવી લેવાની કાયદાની શી સત્તા છે ? કાયદાવડે ને આપણું ઉદારપણું ખતાવવું હોય તો પ્રથમતઃ ને વ્યાજખી હોય તે કરીને પછી ઉદારપણું દેખાડવું.

એ શંકા કદિએ તો સ્થાવર માલ વિશે છે, કંઈ ખીજ માલ વિશે નથી. ન્યાય પુછશે તો એમ છે કે-માણસે પોતાની મેદનતે કરીને ને ને મેળવ્યું હોય તેનો તેણે માઈ એમ કહીને સમજ કરવો. તેણે ને ઘર બાંધ્યું હોય તે, તથા કસખી ને જલુસ ખનાવી હોય તે તેની પાસે રહેવી નોંધએ, એમ ન કરતાં કાયદાથી કોઈ એકની જમીન તેની પાસેથી કાઢી લઈને કોઈ ખીજને અપાવવી એ તો અનીતિ થવાની તથા ખીજની તે ઉપરની ને સત્તા તે હિનવી લીધી એમ થશે.

મેહેતાજી—તારા મત પ્રમાણે તો એવું નિકળે છે કે ને કોઈ ને સંપત્તિ મેળવે તે તેની પાસે રહેવી નોંધએ, પણ ને સાધને કરીને તે સંપત્તિ મેળવવી તે સાધન તેની પાસે ન નોંધએ. નેમકે તેણે પોતાના ધરનો ધણી તો થવું, પણ ને જમીન ઉપર તે ઘર બાંધ્યું હોય તે જમીન તેની પાસે ન રહેવી, તેમજ ખેતરમાં પાક થયો તેડું રક્ષણ થઈને તે તેણે લેવો, પણ તે ખેતરનો ધણી થવું નહીં. ત્યારે વાઃ વાઃ એ તો ધણું સારું.

ગોપાળ—તે શંકાની તમે હાંસી કરી તે ઉપરથીજ તમારું સમાધાન થયું એવું મને લાગનાર નહીં. વારતે તેમાં શી ચુક છે તે તમે મને દેખાડી આપો. ને તમે કહેશો કે દલાણી જમીન, દલાણાનો માલ એવું થયા વગર ઉદોગની ઉદામણી થવાની નહીં, તો તેનો જવાબ એવો છે કે હાથે જમીન પેદા કીધી છે તે ઉપર સમજાની સત્તા સરખી છે; સમજ તે વેહેંચવી હોય તો બરોબર વેહેંચવી, એકને વધારે ને એકને ઓછી એમ વેહેંચવી નહીં.

મેહેતાજી—કોઈએક મુદ્દામાં નવી વસ્તી થઈ એટલે ત્યાંની પડતર જમીન ખેડવાને નેઓ કિમેદવાર હોય છે તેઓને ને ને જમીનના ભાગ તેઓ ખેડતા હોય તેમને ધણું કરીને ધનામ પત્રો મળે છે; અને તે મુદ્દા કોઈએ જીતી લીધો, તો તે જીતી લેનાર પોતાની મરજી પ્રમાણે તે જમીનની વેહેંચણું કરી આપે છે. એવુંજ આ દેશમાં થવું નોંધએ. યુરોપ-ખંડમાં પણ ન્યાર ઉત્તર તરફના એજી લોકો બરાબા, ત્યારે તેઓએ ત્યાંની જમીનની વેહેંચણું કરીને જાગીરનો રિવાજ કાઢાડ્યો.

જમીનની વેહેંચણું કયા કારણ ઉપરથી થઈ, તથા પ્રથમ તે બરોબર વહેંચી આપી હતી કે એકને ઓછી અને એકને વધી એમ આપી હતી, તે બરાબર જણાવું નથી; પણ અગર ને જમીન સરખેસરખી વહેંચી આપી હોય તોપણ તે તેમની તેમજ બરોબર ભાગે લોકો પાસે રહે એમ થવાડું નહીં.

ગોપાળ—કેટલાએક દેશોમાં જમીનના સરખા ભાગ કરવા એવા કાયદા થયા હતા અને તેઓ મહિયી કેટલેક ઠેકાણે તે કાયદા મુજબ થયું હતું એમ સાંભળ્યામાં આવે છે. યુરોપખંડ માંહેના રોમ શહેરમાં તથા ગ્રીસ દેશ માંહેના સ્પાર્ટા શહેરમાં, જમીનના સરખા ભાગ થવાના દસ યથા હતા, તે માંહેથી સ્પાર્ટામાં તો ધણું વરસ લગણું સરખા ભાગ ચાલ્યા એમ કહેવાય છે, ત્યારે ઉપર મુજબ કેમ નહીં ચાલ વાર ?

મેહેતાજી—તે કાયદાઓથી રોમ શહેરમાં તો કંઈજ થયું નહી, અને સ્પાર્ટા શહેરમાં તો તેથી એમ થયું કે જમીન ભોગવનારા જે લગાયક લોકો હતા તેઓ ત્યાંના ગુલામની પેઠે વર્તનારા માણસો ઉપર જીલમ તથા નિંદ્યપણું કરવા લાગ્યા.

એક પાસે વધારે જમીન હોય, તે એક પાસે ઓછી હોય, એ તો જમીન રાખનારની ચાલ ઉપર આધાર રાખે છે. તે જો ઉઘોગી, ચતુર, અને કુશળ હોય તો, તેની પાસે જમીન પુષ્કળ થઈને પાક પુષ્કળ આવે છે, તે ઈશ્વરની કૃપાએ કરીને તેની મેહેનત સફળ થાય છે. અને તે જો આળસુ, અવ્યવસ્થિત, અને અચાની હોય તો તેની પાસે જમીન થોડી હોઈને તે ખગડી જાય છે. એટલે એજ ઈશ્વરની તરફથી તેને તેના અવ્યવસ્થિતપણાને દંડ એમ સમજવું. એવું છતાં પણ જો, જમીન સર્વ પાસે સરખે બાંજે રહેવી એવું કીધું તો ઈશ્વરની ધારણા કંઈ અને આપણે કરીએ કંઈ એમ થશે, તથા ઉઘોગીનું કળ આળસુને, અને આળસુને દંડ ઉઘોગીને આપ્યા જેવું થશે; સમજ્યો.

ગોપાળ—આળસુને ગરીબી આવે છે એજ તેને સજા એવું તમે કહ્યો છો, પણ ગરીબી આળસથીજ આવે છે એમ નથી. દુઃખ અથવા કંઈ અનર્થે આવી પડે એટલે ઉઘોગ ચાલે નહીં, એવું થઈને પણ ગરીબી આવે છે, ને એવે સમયે આળસુને જે દંડ થાય છે તે, બસા માણસને થવા લાગ્યો તો એ તો, ઘણી કઠણ વાત.

મેહેતાજી—કાણ તો ખરી, પણ વળી એક છે, કે લોકોની હાલત એકસરખી નથી હોતી; સંસારમાં દુઃખ, સુખ તો આવજન કર્યાજ કરે છે; પણ તેથી ધણીક સારાં કામો કરવાની સંધિ મળે છે. તે એવી કે જે પિણ્ડોલો હોય છે તેના મનમાં તો આ મારે સહન કરી લેવું જોઈએ, એવી ઈશ્વરની ઇચ્છા છે, માટે મારે ધીરજ રાખવી એવો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે; ને જે સારો સુખી હોય છે, તેના મનમાં લોક ઉપર ઉપકાર કરવો, દયા કરવી, ઉદાર થવું અને ધર્મ કરવો એવું આવે છે. જેણે કરીને સંપત્તિના સારો ઉપબોગ થઈને ઘણો સંતોષ થાય છે, ને એ સંતોષને સર્વથી સરસ માનવો જોઈએ. ઇચ્છોના સુખને સાથ પ્રકૃતિસિદ્ધ અતુલ્યતાથી જે વસ્તુઓ કરી છે, તે ઉત્પન્ન કરવામાં વતું ઓછું આદર્શ દિસે છે ખરું; પણ તે આવી રીતે ઓછી વતી આપવામાં પણ સારોજ હેતુ છે. કેટલીએક વસ્તુઓ એટલી જધી પેદા કીધી છે કે તે કદી ઓછી થાયજ નહિ. એવાજ પ્રકાશ અને પાણી એ બે છે. એ તત્ત્વો જેની નજરમાં આવે તેણે લેવાં, ને એમનો ઉપબોગ કરવો એવું છે, પણ એઓ ઉપર આપણી સત્તા હોવી જોઈએ, તથા એ આપણોજ માલ એવાં એમને કરી મૂકવાં એમ મનમાં આવવું નથી. વળી શ્વાસોચ્વાસ લેવાને વાયુ પણ વગર મેહેનતે મળે છે. પણ અનાજ તેમ મળતું નથી, તથા તેને તેમનું તેમજ મોહોમાં નાખ્યું તો તેથી લાગતું જ શરીરનું પોષણ થતું નથી. અન્ન જો વાયુના જેવું હોત તો તે અથવા તે તેને પેદા કરનારી જમીન એઓને સૃષ્ટિની વસ્તુઓ મહિયી કાઢીને જીદી પાડીજ નહોત, અને એ માલ એવું કરી લેવાનો કાંઈના મનમાં વિચાર આવ્યોજ નહોત.

ગોપાળ—જેવો વાયુ મેહેનત વગર મળે છે, તેવુંજ જો અનાજ મળતું હોત તો તે કેટલી આનંદની વાત હતી. પછી મેહેનત કરવાની તો મરજ રહતજ નહિ અને સઘળાંજ માણસ જાની થાત, તથા ઈશ્વર જે સૃષ્ટિ રચી છે તે મહિના અમત્કારનો વિચાર કરવો, ને તે જોઈને ખુશ રહેવું એજ કામની પશ્ચળ સઘળા જણ લાગત.

મેહેતાજી—અરે વેપાર વેહેવાર કરવાને પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતા છે તે તું તેનાં વિપરીત અર્થ કરે છે. એ તો એમ છે કે સૃષ્ટિના જે ક્રમ ચાલતો આવેલો છે, તે ધ્યાનમાં રાખીને વિચાર કરવો; ને તેથી જુદા વિચાર તરફ યુદ્ધિ જવા લાગી, તો તેમાં ભય છે. વળી એમ છે કે સર્વજ્ઞ એવો જે ઈશ્વર તેણે જે જીવોના પાલનને સાર જે વાત નિર્માણ કરી છે, તે હીકજ છે; સમજ્યો. તેથી જે જે થાય છે તે તે હિતકારકજ થાય છે. એ સધળું સમજવાને આપણા જીવને જ્ઞાન નથી. પણ મહેનત કર્યા વગર આપણું કેમ અને શું થશે, એ તો સમજ્યા સરખું લાગે છે. અરે, જે અનાજને સાર મહેનત કરવી પડત નહિ, તો જ્ઞાની થવું એ તો એક કોરે રહીને સધળાં માણસ આળસ, જંગલી અને ઢોર જેવાં બની જાત. પેટની ચિંતા મટી એટલે પછી મહેનત શા સાર કરવી? મન, યુદ્ધિ, તથા શક્તિ એઓને શા સાર જાગૃત કરવાં? અને મીઠું લાગે એવું જે આળસ તેને શા સાર ઉરાડવું? એમ થઈ જાત. જેવી મહેનત કરવી જોઈએ તેવી કર્યા વગર પેટ ભરાવાનું નહિ, એવી જરૂર પડ્યાથીજ એમ થાય છે કે માણસનું મન, યુદ્ધિ, તથા સર્વ શરીર, શક્તિ, વગેરે સર્વ પહેલ વહેલાં પેટને સારૂ પ્રગટ થાય છે. પણ જે ત્યારા મત પ્રમાણે થયું તો પેટને સારૂ કોઈ ઉદ્યોગ કરવાનું નહિ; કારણ કે આ વાત સિદ્ધજ થયેલી છે કે સધળાની સત્તા જમીન ઉપર હોય એટલે જે કોઈ, ઉદ્યોગ કરી; જી વાવીને અનાજ ઉત્પન્ન કરશે તે કોઈ એકાદો આળસ માણસ આવીને કાપી લઈ જવાનો ને ફલાણી જમીન તે ફલાણીનેજ માંલ એવું કરે ત્યારેજ માણસો જમીનની ખેડ કરવાના સમજ પેતી થવાની આગમજ ફલાણી જમીન ફલાણીની એવું થવું જરૂર છે. કોઈકનું એવું પણ બોલવું છે કે જમીન પાર વગરની ધણી હોય, અને તે મહિથી પાર વગરની પેદાશ થતી હોય તો એ જમીનની ખેતી થવાની નહિ. જેવાં ખીજાં તત્ત્વો પુષ્કળ કીધાં છે તેવીજ જમીન કીધી નથી, ને કંઈક ઘોડી ધણી ઝોઝી પેદા કરી છે, એ માણસના સારાનેજ સારૂ છે, જમીન ઝોઝી પેદા કરવાનું એજ કારણ દેખાય છે, કે તેથી માણસોએ પેતાની કમાઈ રહેલી શક્તિને બહાર કાઢીને તેને ઉદ્યોગે લગાડી; તથા જમીને ફક્ત મરનારાં એવાં ઢોરના જેવી જે તેમની હાલત તેમણે છોડવી; અને સુંધરાવડને રસ્તે લાગીને દિવસે દિવસે જ્ઞાનની નથી નવી વાતો સમજ લેવી. એવે રસ્તે માણસ લાગ્યું તો તેનામાં વિવેક વધે છે, તથા અનેક પ્રસંગો, જોવાથી તેનું મન પુખ્ત થાય છે, તે મન પાછું વિપતિથી નમ્ર થાય છે; ઈશ્વરની ભક્તિથી મોટું થાય છે, લોકોની સાથે પ્રીતિ વધીને શાંત થાય છે, શાસ્ત્ર, વિદ્યા વગેરેએ કરીને પ્રૌઢ થઈને સારૂ રસિક થાય છે; ને છેવટ તે માણસ અતિશય સુખ પામવાને લાયક થવાનાં ચિન્હો તેનામાં દિસવા લાગે છે.

ગોપાળ—વાઃ ધણુંજ સારૂ. આપણા જેવાંજ જે બીજાં માણસ તેમનાં સુખ વિશે તમે સારોજ રસ્તો કહ્યો; એ માર્ગે જવામાં કંઈક ઘોડો નથી, ને હું અમરતોજ આડકટા જંગલમાં પેસતો હતો. જમીનની વહેંચણી કીધાથી જે લાભ થાય છે, તે જે તમે કહ્યો, તે વિશે હવે મારે કંઈક શક રહ્યો નથી. લોકોમાં જે મોટા ઉદ્યોગી અને સારા એવાઓ પાસે વધારે જમીન જોઈએ એવું જે તમારું મત હોય તો તે હીકજ છે. એ થકી, તેઓને વહેંચી આપેલી જે જમીન તે કરતાં વધારે જમીનનાં તેઓ જલદીજ ધણી થશે, તેમની જમીનનું રક્ષણ થઈને તે તેઓના વારસોને મળશે, તેઓ પાસે જે જમીન રહેશે તો તેની ધણીજ સારી ખેડ થશે, તથા ધણું અનાજ પાકશે.

મેહેતાજી—ફલાણી જમીન ફલાણીની એવું કહેથી જમીનના ધણીનીજ સંપત્તિ વધે છે એવું નથી; પણ તેની સાથે સઘળા લોકોની સંપત્તિ વધે છે.

સંપત્તિ વધારવાનો ઉપાય જમીનજ છે. તે જેની પાસે હોય તેનાજ હકમાં તેનું રક્ષણ થયું એટલે ઉદ્યોગને જીવ આવે છે, ને તોર વધે છે, એવો વિચાર નવોજ ઉત્પન્ન થયો છે. જંગલી લોકો એમ સમજે છે કે, જમીન ઉપર અમારી સઘળાની સત્તા એક સરખીજ છે, ને એવી સમજણથી તેઓ જમીનનો વહિવટ કરે છે, પણ ફલાણીની ફલાણી ને તેનું રક્ષણ ફલાણાએજ કરવું એમ તેઓમાં નથી. ગામડામાંના ખેડૂતના માલતું રક્ષણ થાય છે, વાસ્તેજ તેઓ તે જંગલી લોકોના કરતાં મુખી છે.

ગોપાળ—કાયદો થયા થકી માલતું રક્ષણ થાય છે, વાસ્તે કાયદો સર્વને ઉપયોગી છે, તથા તેથી કંઈ ગેરવાજખી થવાનું નહિ.

મેહેતાજી—નહિ થાયજ, એમાં શું કેહેતું, કોઈ પણ કાયદો હો, પણ તે સર્વને ઉપયોગી છે કે નહિ, એ ઉપરથીજ તે વાજખી છે કે ગેરવાજખી છે એ સમજવું. માણસ કહ્યું એટલે તેને છુટાપણું ગમે છે, એ તેનો સ્વાભાવજ. એવું જે સ્વાભાવિક છુટાપણું તેને અટકાવ કર્યા વગર કોઈપણ કાયદો હોતો નથી. કાયદો આવો અટકાવ કરે છે, સખજ કોઈને તેનો કંટાળો આવતો હશે ખરો, પણ જો કાયદાનો અટકાવ ન હોય તો માણસના જીવનું, માલતું તથા આખરનું અને છુટાપણાનું પણ રક્ષણ થવાનું નહિ; એવું માલમ પડ્યું છે. વાસ્તે માણસને પોતાના છુટાપણાનો કોઈક ભાગ કાયદાને આપવો તો પડે છે, પણ તે લઈને તે તેમના બાકીના છુટાપણાને રાખે છે, તથા રક્ષણ થયાથી જે સુખ થાય છે તે પણ રાખે છે. વહેવાર નિયમના જે કાયદા છે તે ઉપર બ્લાકેરેટોન કરીને એક સાહેબ થઈ ગયો તેણે દીકા કરી છે, તેમાં એવું લખ્યું છે કે જે કોઈ માણસ દુનિયાદારીમાં આવે છે, તે તેનું આવવું માલ વેચાતો લેવા જેવું છે. તે માલની કીમતને બદલે તેને પોતાના સ્વાભાવિક છુટાપણાનો કોઈક ભાગ આપવો પડે છે, અને લોકોની સાથે વહેવાર કીધાથી જે લાભ થવાના તે મળતર ઉપર ધ્યાન આપીને તેને તે લોકોએ ઠરાવેલા કાયદા પ્રમાણે ચાલવું પડે છે. કેમકે પોતાની મરજીમાં આવે તે પ્રમાણે કરવાને કોઈનો અટકાવ ન જોઈએ એવું સુઘના મનમાં તો કદી આવવાનું નહિ. એકે મરજીમાં આવે તેમ કરવું ત્યારે પછી ખીજાએ તેમ કાં ન કરવું? એમ કરીને સઘળાજ પોતપોતાની મરજી પ્રમાણે કરવા લાગ્યા તો પછી લોકોના કોઈપણ સંસાર સુખનું રક્ષણ થવાનું નહિ. એવું છે વાસ્તે, દેશવ્યવહાર અથવા જનવ્યવહાર સ્વાતંત્ર્ય એટલે લોકોમાંના પ્રયેક્તું છુટાપણું તે માણસના કરેલા નિયમની અદબમાં રાખવું પડે છે, પણ સદરહુ છુટાપણાને તે અદબ જેટલી જરૂરી છે તેટલીજ રાખી છે.

રૂચત પોતાની મરજીમાં આવે તે પ્રમાણે ચાલવાને મુખ્તિઆર છે; પણ જે બાંખતમાં તેમણે હુકમ અથવા મના પાળવી જોઈએ તે બાંખતમાંજ તેમને મના જોઈએ એવું જે કાયદાઓમાં લખેલું હોય, તેજ કાયદા લોકોનું છુટાપણું રાખવાને યોગ્ય છે.

ગોપાળ—મહારાજ, ફલાણો ફલાણાનો સ્થાવર માલ એવું ઠરાવનારા કાયદાથી લોકોનું ખોટું થશે, એવી જે મારી શંકા હતી, તે સઘળી તમે મટાડી. હવે સંપત્તિ તથા સુધરાવટ વિશે આપે આપતું જોલવું ચલાવવું.

મેહેતાજી—આપણે હજને હજને ચાલવું જોઈએ, કાકે સુધરાવટનાં યગલાં એક પછી એક એમ હજને હજને પડતાં ગયાં છે. માણસની બુદ્ધિનો ઉદય થાય છે, ઉદ્યોગ ચાલવા

માંડે છે, પણ તે સમજી એક એક પક્ષી અતુલ્ય થાય છે; ને તે ઉદય તથા ઉદયોગની ચાલ એટલી તો ધીમી હોય છે કે તે એકાએક કોઈના ધ્યાનમાં આવતી નથી.

એક દેશ મહિથી લોક જે જે બીજે ઠેકાણે જઈને વસે છે, તે તે ઠેકાણે ધણું કરીને સુધરેલા દેશ થાય છે. જંગલી લોકો મહિથીજ દેશ સુધર્યો એવો તે કોઈકેજ. અમેરિકા કરીને એક ખંડ છે, તેનો શોધ ન્યારે લાગ્યો, ત્યારે ત્યાંના લોકો જંગલી હાલતમાં માલુમ પડ્યા હતા. તેઓ તમામ શિકારિઓજ હતા. ન્યાં ફરવા હરવાને કશાનો અટકાવ અથવા મનાઈ નહિ એવી પુષ્કળ જમીન ન્યાં સુધી નજરે પડે છે, ત્યાં સુધી સ્થિરતાથી સંસાર કરવો અને ખેતી તરફ પોતાનો વિચાર દોઢાવવો એવું મનમાં આવવાનુંજ નહિ. જે મુઠ્ઠામાં મોટાં મોટાં મેદાનો ધણાં હોય છે, ત્યાં દોર, મેદાં પાળીને સંસાર કરવાની ચાલ હોય છે. પણ એવી રીતે સંસાર ચલાવવામાંજે આ વાતની જરૂર છે કે જમીન ઉપર સધળાની સત્તા બરાબર હોય, તથાપિ ફલાણાં દોર તે ફલાણાનો માલ એમ નક્કી થવું જોઈએ. એવીજ રીતે સંસાર ચલાવવાની રીત આગળ સિથિઅન કરીને લોક થઈ ગયા તેમનામાં હતી. તેઓ ઘાટીર કરીને દેશ છે ત્યાંની મોટી મોટી મેદાન જમીનોમાં રહેતા. હાલના ઘાટીર તથા આરબ લોકો તેમના જેવા છે. તેઓ એક ઠેકાણે રહેતા નથી, પણ આગળના ચાલુદી લોકોની પેઠે તંબુમાં રહે છે; ને ચારની સોઇને માટે તેઓ પોતાનાં કળપ સાથે લઈને અહિંઆં તહિંઆં ફરતા ફરે છે.

માલુમનો સ્વભાવ એવો છે કે, તેને આગસ સાઈ લાગે છે, તેથી ખેતીની ચાલને જમીરી હરકત થાય છે; કેમકે ખેતીના કામમાં સારી માહિતગારી અને શાહાણુપણ જોઈએ છીએ; એટલે એમ કે અનુભવ સહિત જ્ઞાન અને લક્ષપૂર્વક અવલોકન તો જોઈએજ જોઈએ. એક મોસમમાં મેહેનત કીધી તેવું ફળ બીજી મોસમમાં હાંસલ થશેજ, ને ઉપજશે માલ કોઈ લેશે નહિ તથા તેવું રક્ષણ થઈને તે રહેશે, એવો પક્ષો બરાંસો પડ્યો જોઈએ. આપણે એવું ધારિએ કે દોર, મેદાં પાળીને કેટલાએક જથ્થુ પોતાનું રક્ષણ કરતા હતા, ને પછી રહેતે રહેતે તે માંહેથી ખેતી કરવાની ચાલ નિકળી, તે એવી કે દોર, મેદાં પાળનારા લોકોને 'જ્યાં ત્યાં ભટકતાં ભટકતાં શત્રુ સાથે ઝાંઝ પડી, અને આપણું કળપ આપણે જોઈ ખેતીયું, એવું તેમને ભય લાગ્યાથી, આપણે એક ઠેકાણે વસીને રહેવું. એવું તેમના મનમાં આવ્યું, તો તે વખત તેઓ જે ઠેકાણે જંગલી જનાવરાનો બો નહિ હોય તથા કોઈ જંગલી લોકોની આવજ નહિ હોય તેવું ઠેકાણું લક્ષપૂર્વક અવલોકનથી શોધી કાઢશે. કેટલાએક એમ કહે છે કે સિક્કમ્સ કરીને એક જથ્થુ થઈ ગયો, તેણે શહેર બાંધવા સાર એક ખડક શોધી કહાડ્યો, ને તે ઉપર કિલ્લો બાંધ્યો. ત્યારે માલુમનો સ્વભાવ એવો છે કે, પોતાનું રક્ષણ થાય એવું પોતાની પડોસમાં રાખ્ય હોય ત્યાંનું એકાદું સારી રસાળ જમીનવાળું ઠેકાણું નજરે પડ્યું તો ત્યાં તેઓ વસતી કરવાના. સિરિઆ કરીને દેશ છે; ત્યાં એક ઠેકાણે વસતી ન કરતાં ન્યાં ત્યાં ફરનાર એવા જે લોકો તેઓ વિશે બોલતી સાહેબે એવું લખ્યું છે કે, કોઈ એકાદ પ્રાંતમાં સ્વરથપણું હોય તે રક્ષણ થવા જેટલું બાથું હોય, એટલે તે લોકો ત્યાં વસે છે અને પોતાના ધ્યાનમાં આવે એવી રીતે હળવે હળવે સ્થિરપણે સંસાર તથા જમીનની ખેડ કરવાના કસળ તેઓ કરે છે. એ પ્રમાણે વારંવાર થયાં ભય છે એવું લાગે છે. સદરદુ કસળો તેઓ હળવે હળવે શિખતા હશે, ને એથી આપણને ફળ આવે તેવાં જાડાં વાવતાં આવડે છે, જેથી આપણે આપણું પોપણુ થાય એવાં

ઝાડોનાં આપણે ફેલાવ કરી-શકીએ છીએ, તથા ખીઓ પેદા થાય છે, અને ધણી એક જાતના જનાવરોને માણસમાં રહેવાની આદત પડે એવું કરતાં આવડે છે, એમ તેમના ધ્યાનમાં આવતું હશે; ને એ પ્રમાણે તે લોકોને પોતાનું ગુજરાન ચલાવવાને પૂરી ત્રેવડ થઈ એટલે તેઓનાં છોકરાનું સાફ પોપણ થાય છે, તેઓનાં કુટુંબો વધે છે તથા ઘડપણમાં તથા બચપણમાં સારી પેઠે રક્ષણ યદને સંભાળ થાય છે. એ સઘળું લક્ષપૂર્વક અવશો-કનથી થાય છે.

એવી અવસ્થામાં તેઓ ખેતીનું કામ વેહેવારીકું નાણુતા હશે. પણ ખેતી જેવી કરવી જોઈએ તેવી કરવાની માહિતગારી થવાને ધણી એક વાતો દેવચોગથી બની આવવી જોઈએ. જંગલી ધાન્ય કોઇ કંઠાણે મળ્યું છે, એવું નથી, અને ગ્રીક દેશને જે લોકો થઈ ગયા તેઓ એવું માનતા કે ધાન્ય જે અમોલિક વસ્તુ, તે ધરિયે પોતે જાતે આ પૃથ્વી ઉપર લાવીને તે કેમ ખેડ્યું તે શિખવ્યું. આથેન્સ, ક્રીટ, સિસિલી, અને મિસર એ સઘળા દેશો અભિમાન ધરાવે છે કે અનાજની ખેડ પહેલ વહેલી તે અમે કરી. ધાન્યની ખેડ કેમ કરવી, એ પ્રગટ કરી આપ્યાનો ઉપકાર હુનિયા ઉપર જોણે કીધો. તેણે કીધો, અથવા તે ખેડની તરોદતને જાહેરાતમાં લાવનારાં સાધનો જે હોય તે હો, પણ લોકમા કલ્યાણાર્થે ધણી ઉપયોગી પડેલી એવી ધાન્યની ખેડ સિવાય ખીજી કોઇ તરોદત નથી. ધાન્ય ખેતરમાં લાગેલું હોય છે, ત્યારે તો તે નાજુક દિસે છે; પણ તેને ઉનાળાની ગર્ભાંતિ અથવા શિયાળાની ઠંડીનો વિકાર લાગતો નથી. તે ધણું કરીને સઘળા હવામાં વધે એવું છે; તે ફક્ત માણસનાજ ખોરાકમાં કામ લાગતું નથી; પણ ધરખટલાનાં ધણી એક જાતનાં જનાવરોના ખોરાકને સારૂ પણ કામ આવે છે. અનાજ ધણું વરસ રાખ્યું હોય તો રહે છે. એ ઉપર ધણા દિવસ લગણુ ગુજરાન ચલાવી શકાય છે. આગળ આવનાર કાળની ખીક લાગતી નથી; ને જે વખતમાં મિલકત પાડ થતો નથી તે વખતમાં પણ એના યોગે કરીને સુકાળ રહે છે.

એવું અનાજ સરખું અમોલિક ફળ આપનાર જે ઝાડ તેની ખેડને વારતે સારીજ પુંજી હોવી જોઈએ, રચાયિક વસ્તી હોવી જોઈએ. આ દેશમાં હોળ વગેરે, જેવાં હાલહવાલ અનાવે છે તેવાં કંઈ ઉપયોગ નહિ; ખેતીનાં હથિયારો સારાં હોવાં જોઈએ; ઢોર, ઢાંખર વગેરે જના વરો જોઈએ; સારાંશ એજ કે, ફલાણો ફલાણાનો માલ એવું ક્યાં વગર જે કારખાનાં ઉર્માં ફરી અથવા ચલાવી શકતાં નથી, એવાં કારખાનાં ઘેર હોવા વગર, ખેતીના ધધમાં કોઇનાથી હાથ ધલાવાનો નહિ. જંગલી લોકો પાસે અનાજ નથી હોતું, જમીનની ખેડ નથી હોતી, ધર ખટલાના જનાવરો નથી હોતાં, અને હરકોઇ વસ્તુ મળીસકે તે પાછી પેદા કેમ થઈ શકશે, એવો વિચાર ન કરતાં તે વાપરી નાંખીને તેના નાશ કરી નાખે છે. એવું થયાથી કેવી વાત બની છે તે જુઓ કે જેટલી જમીન ઉપર હાલ લાખો માણસ અને જનાવરો રહે છે તેટલી જમીન ખસે અથવા ત્રણસે જંગલી લોકોનું પેટ ભરવાને પુરી પડે કે ન પડે.

ગોપાળ—મહારાજ, હવે આપે જરા વિસામો ખાવો; આહ: હ: તમે કેવી અને કેટલી જુદી જુદી કથનાઓ કહી ? એ સાંભળીને હું ચકિત થઈ ગયો છું. એ વાતો આગળ મારા ધ્યાનમાં આવી નહિ, એ મને મોટા અમ્મકાર લાગે છે. આ હુનિયાની સુધરેલી હાલત હમેશ મારી નજરે પડે છે, તેથી લોકોને ધણી હરકતો તથા અડચણો આવી પડી હશે, તથા શ્રમ લઇને, ક્રમે કરીને ઉદ્યોગ કરવા પડ્યા હશે, ત્યારેજ આવી પૂર્ણ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હશે, એ તો મારા ધ્યાનમાં આવતુંજ નથી.

મેહેતાજી—પાછલી સ્થિતિના કરતાં માત્ર આ સ્થિતિ પૂર્ણ, બાકી તો પૂર્ણ સ્થિતિ હજી દૂર છે એવું લાગે છે. તારા પણ બોલવામાં એવું જ સિદ્ધ થયું કે લોકોને દેખીને જીવને ખોટું લાગે એવી તેમની દશા છે; પણ એ બાબતમાં તારે 'બોલવું' સમર્થ કયું કરવા જેવું નથી. હશે, હાલના કાયદા છે તે કેવા છે, તેઓ લોકોની સ્થિતિ સારી કરે તેવા છે કે નરસી કરે તેવા છે, એનો જ આપણે વિચાર કરતાં એસવું નહિ; પણ સંપત્તિની અને સુધરાવટની ચાલ પડીને હાલની સ્થિતિમાં તેઓ કેમ આવ્યા એનો શોધ કરતાં જવું, , , ,

ગોપાળ—ફલાણો ફલાણોના માલ, એવો કાયદો થયા ઉપરથી કેવાં કેવાં મોટાં કામો થાય છે, તે મને લાગે છે કે હવે મને સાફ સમજાવવા લાગ્યું. આ કાયદાથી જંગલી લોકોનું એક ઠેકાણું ન રહેતાં અહિંયા ત્યાં ભટકવું થાય છે તે અંધ પડે છે, માણસો સ્થિર પણે સંસાર કરવા માંડે છે, પોતાને અંગે એક સરખી મેહેનત કરવાની ટેવ પાડી લે છે, શાહાણા થાય છે, લાંબી નજર પહોંચાડીને પહેવાર કરે છે, ખેડ કરીને પૃથ્વી કેમ શોભાવવી, કામ લાયક જુદાં જુદાં જનાવરોની જાતિઓ કેમ વધારવી, શરીરને પ્રુષ્ટ કરનારી વનસ્પતિ, તથા ઝાડો વગેરેનો વધારો શી રીતે કરવો, એ વાતો લોકોની સમજમાં આવવા માંડે છે. સારાંશ એજ કે પેટ ભરવાનો ભડોળ ધણોજ વધારવાની શક્તિ તેઓમાં આવે છે; તેણે કરીને એવું થાય છે કે જેમાં યોડાંક યુવકાં અને યોડી સરખી વસ્તી હોય તેવા મુલકનો એક મોટો ભાત ખર દેશ જનાવતાં આવડે છે. એ સધળાં અનુભવ સહિત જ્ઞાન વગેરે ઉપકારણોનાં ફળ સમજવાં. હવે બાકીનાં જે ઉપકારણો છે તે આપે કહેવાં; તથા કેટલોક ક્રમ છોડીને શા વાસ્તે કહ્યાં, તે પણ કહેવું.

મેહેતાજી—અરે ભાઈ, સંવાદરૂપી અંધમાં ધારેલો અંધ જ્યાંથી રહે. શિષ્યનાં જેવા જેવા સવાલ અથવા શંકા થતી જાય, તે ક્રમ પ્રમાણે કહેવું પડે છે. તથા સફાઈ કરવી પડે છે. વળી જે જે બાબતનો જ્યાં સંબંધ લાગતો હશે તે ઠેકાણે તે હું તને કહીશ, એવું મેં તને મુખ્ય વીજ મુક્યું છે, તોપણ એ માલતું રક્ષણ જે છેલ્લું ઉપકારણ તે આગળથીજ કહ્યું, એથી તારા મનમાં શંકા પેદા થઈ હશે, તો સાંભળ. ઉદ્યોગ અને તેથી થએલો માલ, તથા તે માલનું રક્ષણ, તેમજ અનાજ વગેરે માલ જે જમીન ઉપર થાય છે તે જમીન વગેરેનો એક બીજા સાથે એવો તો સંબંધ છે કે, તેઓ મહિની એકાદી વાત નિકળી એટલે તેની સાથે સંબંધ રાખનારાં એવાં જે બીજાં પ્રકારણો, તે કહ્યા વગર સમજણ પડતી નથી. હોય તેવું કંઈ નહિ, પણ માલનું રક્ષણ, અને તેમજ ઉદ્યોગની વેહેંચણ એ બે મોટી બાબતો તો હજી કહેવાનીજ છે. હાલ તો એ વગરનાં જે બીજાં ઉપકારણો રહ્યાં છે, તે યોડાકમાં કહીને આ સંવાદ પૂરો કરું છું. પણ આટલું તું સારી પેઠે નજરમાં રાખ કે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરનારાં મુખ્ય કારણોની વ્યાપ્તિ એવી તો છે કે આ સંપત્તિ શાસ્ત્રના ધણું કરીને સર્વે ભાગ એણે કરીને વ્યાપિત થએલા છે. સજ્જ, તે યોડાં ઘણાં આગળ વારે વારે આવ્યાંજ કરશે.

ગોપાળ—ઘણું સાફ. મારી શંકાની સારી સફાઈ થઈ. મહારાજ! હવે જે કહેવાનાં છે તે જેમ આપની મહેમાં આવે તે પ્રમાણે આપે કહેવાં.

મેહેતાજી—બીજાં બે ઉપકારણો કહ્યાની આગમજ પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતા વિશે ફરીથી યોડાક કહું છું. સારો દેશ, મુખીક જમીન, તનદુરસ્ત રાખે એવી હવા એ સર્વ હોય છે, એટલે માણસને ઉદ્યોગ કરવાની હુશિઆરી આવે છે, ને સંપત્તિ વધે છે. હિંદુ લોક, ચિનાઈ લોક, મિસર લોક, ને તેવાજ આ એશિઆખંડની પશ્ચિમ તરફના દિનિશિઆ પ્રાંતના લોક, એઓ

અસલના વખતમાં ઘણા પ્રખ્યાત થઈ ગયા; એ લોકોમાં કલા કૌશલ્યનું જ્ઞાન પ્રગટ થઈને તેઓ યુદ્ધિમાન થયા, વગેરે જે સુધારા તેમનામાં અગાઉથી થયો, તેનું કારણ સુપીક જમીન વગેરે પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતાજ છે. આજી તરફ હવા ગરમ, તેથી કરીને લોકોના શરીરમાં થોડુંક આળસ તથા પોસ્તીપણું રહે છે. એવું છતાં, આપણા હિંદુસ્થાન માંહેના સુપીક પ્રાંત માંહેના લોકો શા સાર ઉદ્યોગી છે, ને તેવા પહાડી પ્રાંતો માંહેના લોકો નથી? જુઓ, કે સાતપુઝ પહાડ માંહેના ગોંડ તથા બીલ લોકો, અને આગલાણ માંહેલા જંગલી લોક, એઓને સુધારાનો વા પણ વાપો નથી. વાર ગોપાળ! સારી જમીન તથા સારી હવા એઓના જેવું બીજું સંપત્તિને ઉપજવામાં શું શું નોંધએ?

ગોપાળ—મને લાગે છે કે ખાણના કાચલા, લોહું, ત્રાણુ વિગેરે ધાતુ, સારાં બંદરો મોટી મોટી નદીઓ વિગેરે, સંપત્તિ ઉત્પત્તિને કામનાં છે.

મેહેતાજી—હા, આગળ કહેલા પ્રકારની પ્રકૃતિસિદ્ધ અનુકૂળતા જે દેશોમાં હોય છે, ત્યાં મોટા મોટા વેપાર વણજ કરવાને ધણુંજ સુગમ પડે છે, ને તેથી સંપત્તિનો વધારો પણ થાય છે. ખાણના કાચલા, લોહું વિગેરેનો વ્યવહારમાં જે ઉપયોગ છે તેને વિશે તો શું કહું? અહિંઆ મુંબઈમાંજ જો, કે જે તે યત્રમાં કાચલ અને જ્યાં ત્યાં લોહા તથા આમોટા વિગેરે વાહક ચાલુ યત્રો, તે સઘળાં એ ખાણના કાચલાથી ચાલે છે. પણ એવી પ્રકૃતિ સિદ્ધ અનુકૂળતા છતાં ઉચલપાચલ કરવાનો સ્વભાવ લોકોમાં નહીં હોય, તો સંપત્તિની ઉત્પત્તિ તેવી થવાની નહિ.

ગોપાળ—ક્યાંથી થાય? અનેક વેપાર ધંધા તો કર્યાજ નોંધએ. એક તદખીર પેશ ન ગઈ તો બીજી કીધી નોંધએ, હાંમત ધરવી નોંધએ, એક ધંધામાં કીક ન પડ્યું, તો તો તેટલામાંજ અવસાન છોડીને બેસી ન રહેવું નોંધએ. સારાંજ, એક નહિ તો બીજો પણ ધંધો કરવો, એવો, જે દેશમાં લોકોનો સ્વભાવ હોય તે દેશ માતખર થાય. એવીજ ઉચલપાચલ કરવાનો સ્વભાવ અહિંઆના વાણિયા, મારનાડી, તથા પારસી લોકોમાં છે, સખખ તેઓનામાં મોટા મોટા વેપારીઓ તથા સાહુકારો હોય છે.

મેહેતાજી—હા, તેઓનો સ્વભાવ કંઈક તેવો છે ખરો; પણ ઉચલપાચલ કરનારા કલા એટલે યુરોપિયન લોકોથી અવધિ, કે જેઓનો ઉદ્યોગ તેવો અને છાતી પણ તેવીજ નહિ તે હિકમત શોધી કઢાડવી, નહિ તે દેશ શોધી કઢાડવા અને જેણે કરીને વેપાર સુગમ થાય તેવું કરવું એજ જેઓનો ઉદ્દેશ. જો કે કેવી છાતી ચલાવીને તેઓએ તરીને માર્ગે હિંદુસ્થાનમાં આવવાનો રસ્તો શોધી કાઢ્યો? (એ વાત સઘળા પોર્ટુગીઝ લોકોની ખખર ઉપરથી સમજાયો.) ને ત્યાર પછી પોર્ટુગીઝ તથા વલંદા લોકોએ આ દેશમાં આવીને કુદા રાજ્ય જ કીધું નહિ; પણ જેમાં લાખો રૂપિઆની જાંજોડ એવા મોટા મોટા વેપાર ખેડ્યા. પણ હાલમાં તો અંગ્રેજ લોકોના જેવા ઉચલપાચલ કરનારા બીજા ચોટાજ તથા તેઓએ કેટલા મુલક લીધા છે. ક્યાં ક્યાં વેપાર ચલાવ્યો છે, અને શી શી કળા વિદ્યા કાઢતા ગયા છે, તેના વર્ણનનો તો પારજ ક્યાંથી? વળી આણ્વિર આગની ગાડી ખનાવવાનો ઉદ્યોગ કહો એટલે તે કેટલો મહાભારત! એ લોકોનું ધ્યાન એક સરખું ઉદ્યોગ ઉપરજ રહે છે; એમના જેવા બીજા જોના જશો તો અમેરિકાખંડ માંહે સ્વતંત્ર સંસ્થાન કરીને દેશ છે, ત્યાંના લોકો છે. તેઓ મૂળથીજ અંગ્રેજોના દેશના, પણ હાલ સ્વતંત્ર થયા છે.

ગોપાળ—મહારાજ, મને લાગે છે કે હિયલપાયલ કરવાનો જે સ્વભાવ, એ સર્વથી સારો ગુણ છે; એણે કરીનેજ સધળી સંપત્તિ મળી આવશે.

મેહેતાજી—તે ગુણ સર્વ કરતાં સરસ ખરો, પણ તે શાહાણુપણ તથા સાચવટ એ ગુણોથી શોભે છે, વાસ્તે એકલો હિયલપાયલ કરવાનો સ્વભાવ હોય તે કંઈ કામનો નહિ. જે વહેવાર કરેલા હોય તે વિશેનું જ્ઞાન હોયું જોઈએ, અને જેઓની સાથે વહેવાર કરવાનો તેમની જોડે વાદ ન પડે, અને તેમાં આપણી પત રહે એવી સચાઈ જરૂર હોવી જોઈએ. હરકોઈ કામમાં અને ધંધામાં, લોકો જેમ જેમ હુશિયાર અને પૂરી સમજના હોય છે, તેમ તેમ તેઓના હાથથી તે કામ સારી રીતે તથા યોગ્ય મહેનતે થાય છે; ને તેવું, ગેરમાહિતી વાળાથી બનતું નથી. સખખ કંઠા વિદ્યા વગેરેનો અને તેજોજ ચતુરાઈ વગેરેનો સધળે કંઠાણે પ્રસાર થયો જોઈએ. વળી જો કે વગર ભણેલા શિષ્ય વેપારી લોકોમાં; કદાપિ કોઈ સ્વભાવથી ચપળ હોય, ને કામ કરવાની હુયોટી તેને હાથ આવી ગઈ હોય, તો પણ જોને ઉત્તમ શિક્ષા મળી હોય અને જે સારી માહિતગારીથી કામ કરનારો તેને તે પોહોંચવાનો નહી. આપણે અહીંયાનાં કસબો, કારીગરીઓ, શિલ્પકામો અને મંત્ર વગેરે સાધનો જુઓ, અને તેજ ચુરોપિયન લોકોનાં પણ જુઓ, તો તેમાં અને આમાં આરમાન જમીનનો ફેર પડશે, વાસ્તે જે કંઠાણે જ્ઞાન અને શાહાણુપણ છે ત્યાંજ વ્યવહારનેપુણ્ય વસે છે.

ગોપાળ—સંપત્તિની પ્રાપ્તિને માટે લોકોમાં શાહાણુપણ પણ જરૂર જોઈએ, એ વિશે તો મારી ખાતરી થઈ. પણ વાહ, સાચાધનેએ એવોજ ઉપયોગ છે કે ?

મેહેતાજી—હા ! અરે ભાઈ, ફક્ત અગાની, જુઠા હાથવડે કામ કરનારાથી અથવા અટકળથી અથવા અધપરપરાથી વહેવાર કરનારને હાથથી શું થવાનું છે ? ધણીજ સારી રીતે કામ બની આવે એવી મરજી હોય, ત્યારે તો શિષ્ય અને વેહેવારી લોકોમાં, શાસ્ત્રોં જાણીને મેળવેલું જ્ઞાન, ને તે પણ પાછું અનુભવસિદ્ધ યુક્તિ અને પ્રમાણિકપણું એઓથી યુક્ત હોવું જોઈએ. ઉદ્યમી વેપારી લોકોનું શું પ્રમાણ ? તેઓ બોલે એક અને કરે એક, એવી તો ધણું કરીને આપણાં મુલકમાં લોકોની સમજ હોય છે. દલાણી વસ્તુ એ દલાણમાં આપીશ તેને ચાર દિવસ લગાડે અથવા તે નહારી અને ઓછી દીમતની આપે. એવી લોકોની રિયતિ હોવાથી લોકોમાં સાચવટ રહી નથી, એવું સાખીત થાય છે, અને તે સંપત્તિના વધારાને ઉલટું ઘોકો પોહોંચાડે તેવું છે. અપ્રામાણિકપણથી ધણું અનહિત થાય છે. સાધારણ મજૂર લોકો ઉપર મોટો મોટો પગારના નિગદાર રાંખવા પડે છે. લોકોમાં જો અપ્રામાણિકપણું ન હોત તો હજારો રૂપિયાનો કોટનો ખરચ અને તેમજ સિંબંદી, ફેાજ, ચોડી, પહેરા વગેરેનો ખરચ લાગત નહિ.

ચુરોપખંડમાં ધણા દેશોમાં વેપાર ચાલે છે, ત્યાં પણ કોઈ કોઈ જગોએ સાચવટનાં માણસો ન હોવાના સખખથી વેપારમાં ધણી અડચણ પડે છે. એકવાર એક અંગ્રેજ સાહુકારે એક જનસ બહાર મોકલવામાં જુઠાપણું કીધાને લીધે, બીજા સધળા દેશોમાં તેની સાખ છુટી તે તેની તે જનસોનો વેપાર પણ હુખ્યો. જે સધળા દેશોમાં સાચવટ એકસરખી હોત તો વેપાર, વહેવાર, એ સંધળું એક સરખું ચાલત.

મિસ્તર ખાખેજ કરીને એક ઇંગ્રેજમાં થયેલું થઈ ગયો. તે એક શહેરના પ્રમાણિકપણા વિશે એવું લખે છે કે તે શહેરમાં દરોજ લાખો રૂપિયાની જનસોની ખરીદી અને વકરો થાય છે, પણ કોઈ કોઈને લખી આપતું નથી, તથા કોઈ કોઈની પાસે લખી લેતું

નથી. લગાઇ ચાલતી હતી ત્યારે અંગ્રેજ લોકો જોડે વેપાર કરવો નહીં, એવો કેંચ લોકોમાં ફેરાવ થયો; 'એવું' થયા પછી ઇંગ્લેન્ડ લોકોની તેણી પાસના મુલકમાં એક આડત હતી, ત્યારે બહાર ખર ન પડતાં, ફક્ત અક્ષરની ઓળખ ઉપરથી વગર નામે તથા વગર સહીએ વહેવાર ચાલે, એવો ખતે તરફથી બંદોબસ્ત થયા ઉપરથી, અક્ષરની ઓળખ એજ કોઇ પ્રમાણુ એમ માનીને બેધડક લાખો રૂપિયાનો વહેવાર ચલાવવામાં આવ્યો. હવે તે મહિથી જો કોઈ લોક અપ્રામાણિક થઇને ચાલેલા વહેવારને હરકત કરત અથવા તે ઉધોડો પડત તો મોટો અનર્થ થઇને ધણા જીવની હાનિ થાત.

ગોપાળ—વા: એવું નામ તે સાચવટ. શાહાજીપણ અને સાચવટ એઓનો વહેવાર કેટલોક ઉપયોગી કહેવો ! એ બે ગુણુ એ બે આંખો છે, એ નહોઇ ને ફક્ત ઉચલપાથલ કરવાનો જે સ્વભાવ તે આંધળા માણસના અંગ બળ જોવો જાણવો. હવે જે કહેવાનું રહ્યું તેનો આવતી કાલે આરંભ કરવો.

તરુલતા અથવા આદર્શ સ્નેહ !

“ અરેરે ! પ્રભુ ! ત્હેં મહેને આવી અભાગી શાને સરળથી હરો ? ” તરુલતાના અંતઃકરણના હૃદયએક ઉદ્ગારો એકાએક બહાર નીકળી પડ્યા.

તરુલતા જ્યાં હતી તે એક અતિ રમણીય ઉદ્યાન હતું. સુગંધિત પુષ્પપરાગની અતિ શીતલ પરિભળ સર્વેત્ર પહેંચી રહી હતી. વનવાયુ અતિ મન્દ મન્દ વાતો હતો. અખિલ કુન્નઘટામાં નાનાવિધ પક્ષીગણો પોતાના મધુર કણ્ઠમાંથી મૃદુગાનનું રસીયું ઝરણું સતત જોવા દેતાં હતાં. મોરમધુરી આદી યનમન નાચી રહ્યાં હતાં, અને મંજુ શબ્દથી સર્વત્ર માધુર્યનું સિન્ધન કરતાં હતાં. એકંદરે એ ઉદ્યાનમાં રમણીયતાનો સ્વાદો વાસ હતો. વચ્ચે એક ન્હાનો કુવારો હતો અને ત્હેની આસપાસ ગોળાકારમાં રેતીવાળી જગ્યા હતી. ત્યાં ત્રણ બેસવાની બાંકી હતી અને ત્હેમાંની એક ઉપર તરુલતા ઉપરના ઉદ્ગારો કાઢતી સૂતી હતી.

પોતાનું આલય એ ઉદ્યાનમાંજ હતું. પરંતુ માતૃપિતા અન્ય સ્થળે ગયાં હોવાથી અને ઘરમાં તરુલતા સિવાય અન્ય ગૃહસ્થ મનુષ્ય નહીં હોવાથી માત્ર પ્રકૃતિલત કરવાના ધરાધથી તરુલતા આમ બહાર બાગમાં આવી હતી. એકાંત સર્વદા મનને ચગડાળે ચઢાવે છે એ શબ્દશઃ સત્ય છે અને તેજ પ્રમાણે તરુલતાનું મન અત્યારે વિચારના વમળમાં ચગડાળે ચઢ્યું હતું.

તરુલતા સૂતી હતી તે થોડીવારે બેડી થઇ અને મન ગભરાયેલું હોય તેમ આસપાસ પહાવરી ખનીને નજર કરવા લાગી. છાતી ધબકવા લાગી અને ઉંચી નીચી થવા લાગી. એકાએક ઉઠી અને ગાંઠા પ્રમાણે થોડી કુવારામાંથી નીકળતા પાણીને બાઝવા મઠ. બાઝતાં બાઝતાં બોલી “ કોણુ તુંજ કે ? મહેને આમ સમક્ષ સતાવનાર તુંજ માતા કે ? ના, તું નહીં; તું માતા નહીં. ત્યારે તું કોણુ ? મ્હારો કૃતદ્વી પિતા ? હા, બસ; એ ધાતકી કૂર પિતા ! ત્હેં શું ધાર્યું છે ? એહ ! હેં ! પણ આ તો પાણી છે પિતા નથી ! ત્યારે શું પાણીની ઉપયોગિતા તેટલીજ પિતાની ખરી ? ના, નહીંજ ! હેં ! ત્યારે મ્હેં શાથી આ

ઉપમા આપી ? છટ, ગાંડીજ છે ! પણ આ શું ? તું કોણ છે ? તું તો પાણી પણ તહીં ને પિતા પણ નહીં ! ત્યારે કોણ ? મહારી માતા ! ઓ માતા ! માતા ! દયાળુ છતાં, પિતાની અધ ભતિથી દોરાતી નિર્દોષી માતા ! તું પણ અયોગ્ય મહારે મન તું તો તણખત્તને તોલે ! હે ! પણ હું શું આ માતાને કહું છું ? ના, એ તો માતા પણ નથી ! પાછો એનો એ જલ-પ્રવાહજ નીકળ્યો ! અરેરે ! ક્યાં કાંઈએ છે ? મહારી સ્થાને ક્યાં : માતા કે પિતા કે પાણી કાંઈએ છે ? ત્યારે કુવારાનું પાણી ઉડતું બધ થયું ? હા, તો શું મહારે જીવન પણ એકાએક એમજ પૂરે થશે ? મહારી બહાલી બહાલી આશાઓ શું હું નહીં પરિપૂર્ણ કરી શકું ? ના, ના, જસ મહારી સર્વ આશાઓ ફળિભૂત થાપ એમ મહારે આચરતું એવી પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. ઓ ! ઓ મોરમયૂરી ત્હમે શું કામ ફૂટો છો ? મહારા ગાંડપણને હસો છો કે મહારા સંક-લ્પને સાફલ્ય ઇચ્છો છો ? હો તે હો પણ હાલ તો ત્હમેજ સુખી છો હે ! કે હું : સુખી ? ના, ના, હું સુખી નહીં. હું શાન્તી સુખી ? માતાપિતાના કૃતદ્વની દાળથી રીખાતી હસકે હસકે નિઃસાસા નાંખતી અબજા તે શાન્તી સુખી ? નહીં, જસ : અલ્યા ઓ, ત્હમેજ સુખી હો ! ફૂટો ફૂટો પ્રભુનાં સુખી બાળકો ફૂટો, ત્હમાઈ હુંક જીવન આમ : આનંદમાં ભોગવી લ્યો. મ્હને એ સર્વ ખાઈ લાગે છે. અહા ! પણ હું કોને કહું છું ? આસપાસ કોઈ સાંભળશે તો મ્હને કેવી ગણશે ? મ્હને શું કહેશે ? હશે, મહારે કોઈની રી દરકાર ? આ જગતજ મિથ્યા છે, તો ત્હની રી ગણના ? નહીંજ, જસ ત્યારે મહારાથી બને તેમ હું ત્વરાથી મહારે કાર્ય સાધીશ સમય અતિ ચંચલ અને વેગવત્ છે તો થાઈ સજ્જ અને સાધું મહારે કાર્ય. ઓ આકાશગામી ચન્દ્ર ! મહારે ગાન મહારી પ્રાર્થના સાંભળી લે ! મ્હને મહારા કાર્યમાં સહાય થો ! હું—”

આ પ્રમાણે બોલે છે એટલામાં બહારથી તરલતાનો નોકરે શેરી આવ્યો. અને તરલ-તાને આ પ્રમાણે ગાંડા ભાષક એકલી એકલી રોતી રોતી બોલતી સાંભળીને અને બોધને સ્તબ્ધ થઇ ગયો; તરતજ સુખ પાડી “ તર બ્હેન ! બહાર આપને મળવા કોઈ આવ્યું છે. અહીં મોકલું ? ”

તર એકદમ ચમકી અને શેરી સ્થાનું બોલ્યું. યોડીવારે શુદ્ધિમાં આવી બોલી “ હે ! શું કહ્યું ? કોઈ મ્હને મળવા માગે છે ? વારું, જા એને અહીં મોકલ. ”

શેરી ગયો. તરલતા વિચારમાં પડી “ વળી અત્યારે મ્હને આવે આવે સંમયે મળવા કોણ નવરે પડ્યું હશે જ ? ”

યોડીવારે પેલો મળવા આવેલો તરણુ યુવક તરલતા સમીપ આવી ઉભો અને એક નજરે નિરખવા લાગ્યો. મીચેલે નયનથી તનબાન વિનાની તરલતાને આવેલા યુવકનું ભાન ન્હોતું તે બોધને પેલો યુવક ધીમે પગે પાગે પાસે ગયો અને જમણો હાથ ઝાલ્યો.

તરલતાના અંગમાં એકદમ સૌદામિનીત્ર ચમકાર થયો હોય તેમ એ જમકી અને આંખો ઉઘાડી સ્થાનું બોલ્યું તો પોતાના માતાપિતાએ પોતાના પતિ તરીકે ધારી રાખેલો પો-તાને મન કચરા સરખો ઇન્દુકાન્ત બોલે. હાથ રમકક કરતાં છોડ્યો, છુટ્યો અને છુટતાંની સાથેજ એકદમ “ અરે ! ઓહ ! ઇન્દ્ર-પ્રિય ઇન્દ્ર-અરેરે ! ” કહીને બેભાન અવસ્થામાં ચતી-પાટ જમીનપર પડી. પાસેનો કુવારો ચાલુ કરી પાણી લઇ ઇન્દુકાન્તે તરલતાના મ્હોંપર પાણી છાંટ્યું અને બેડી કીધી. યોડીવારે ભાન આવતાં તર એકદમ ચમકી ઉઠી અને હુત-

કારી કાઢી આપી ઉભી રહી બેલવા લાગી “અરે ખાપીયા ! નીચ, નક્ષત્ર ! તું અહીં સા સારે આવ્યો ? ”

“ ત્હારો હાથ માગવા. ”

“ મ્હારે ત્હારો હાથ નથી જોઈતો. ”

“ બસ : ત્હારાં માતાપિતા મ્હને આપે છે. ”

“ ઘેર ગયાં મ્હારાં મૂર્ખા માતાપિતા. ”

“ તે કાંઈ ચાલે નહીં. ”

“ એની મેજે ચાલશે. મ્હારી મરજી નથી. ”

“ ત્હારી સત્તા નથી. ”

“ ત્હારી પણ હિંમત નથી. ”

“ ત્હને અહીંથી ઉઘડી જઈશ. ”

“ મ્હને અડકવાની પ્રાધર્ની હિંમત નથી. ”

“ જોજો પસ્તાશે. ”

“ જોઉં છું કે કેમ અડકે છે. ”

“ લે ત્યારે જોઉં છું કે ત્હારી મદદે કોણ આવે છે. ”

“ ખબરદાર જો મ્હને હાથ પણ અડકાડયો છે તો, કોણ છે ? અલ્યા શેશી અહીં આવ. ”

તરલતાની બૂમ સાંભળીને શેશી દોડતો દોડતો ત્યાં આવ્યો. તરલતાએ હુકમ કર્યો. “ ચાલ આ નીચને મ્હારી નજર આગળથી દૂર કર. ઝટ ખ્હાર કાઢ. સાંભળ અલ્યા ઈન્દુ ! જો તું હવે પછીથી મ્હારી સમીપ આવ્યો છે તો યાદ રાખજે કે તારૂં એક પણ હાડકું સમું નહીં રહે. ચાલ નીકળ મ્હારા ઘરમાંથી. ” એમ કહી તરલે પોતાનું મ્હોં એની સામેથી ફેરવી દીધું. ઈન્દુ તિરસ્કારમય દૃષ્ટિ નાંખતો બળડતો બળડતો ચાલ્યો ગયો.

આ તરફ તરલતાની ચિત્તવૃત્તિ ફરીથી અસ્થિર થઈ અને ગાંડપણમાં બળડવા લાગી. “ જાલા ! ત્હમે ક્યા હશે ? આવે સંકટને સમયે મ્હને છોડી ત્હમે ક્યાં સુખમાં વસતા હશે ? ત્હમે કહો છો. ”

“ ત્યજી જાહી ત્યજી માતા,

“ ત્યજ્યાં જાલાં તજ્યો બાતા;

“ વને સરિતા સમી સારી,

“ હવે સુખી હો ગતિ મ્હારી. ”

સરિતા તો સાગરને પણ અતે મળે છે—સાગરમાં જ મળે છે—તમને તો તે પણ પ્રિય નથી—ચતુ' નથી શું ? વળી તમે શીખવો છો.

“ નથી માનવ તણી જાતે,

“ રહ્યો સમભાવ કો પાતે;

“ હુંમા રહી ના કષ આશા,

“ જગત છે માત્ર નિરાશા. ”

ઈન્દુ ! પ્રિયતમ ઈન્દુ ! તમને આમજ લાગ્યું ? જગત નિરાશામયજ છે એ માન્ય છે

તો પણ મહારામાં શો વાંક નિહાળ્યો ? માનવ જાતમા તમને કહો છો તેમ સમભાવ રહ્યો નથી છતાં પણ હું તમારી સાથ સમભાવથી નથી વર્તી ? શું આવીજ મહારા પ્રત્યેની તમારી લાગણી ?

“ જગત મિથ્યા તણે કાળે,
“ જીવી દુઃખી ના થવું છાળે;
“ રહું ખસ હું અરણ્યેને,
“ જીવન ગાળું સદા સુખે. ”

અરણ્યમાં વાસ કરી સુખે જીવન ગાળવા એકલપેશ થવા શાથી ઇચ્છા થઈ ? કે સાથે રહેત તો દ્વિધા આનંદ ન થાત ? “ એક કરતા બે ભલા ” એ સૂત્ર શું તમને યાદ ન આવ્યું ? યાદ આવ્યું હોય તોયે તમે શાને સભારીને વર્તો ? હશે. વળી તમે ઉપદેશ આપો છો કે—

“ હરે છે લાગણી મહારે,
“ સુખી કરવાની ‘ઠાલી’ને;
“ છતાં એ કૂર માખાપે,
“ કીધો છે દૂર હા ! આપે. ”

એટલે કૂર માતાપિતાને લીધે મળે આપે આમ અણુધારી તરછોડી અને લાગણી છતાં દાદ ન દીધી ? હશે, ઇન્દ્ર, પ્રિય ઇન્દ્ર ! ઇશ ઇચ્છા સમર્થ છે. આપ્યું એ ભોગવીશ. આપ્યું એ સહીશ. વિધિનું ધાર્યું થવા દઈશ. પણ બહાલા ઇન્દ્ર ! દૂર છતાં સમીપજ છો. કૂર છતાં કોમળજ છો; કારણ તમે અહીંથી દૂર વસો છો પરંતુ તમારી રમ્ય મૂર્તિ મહારા અંતરમાં નિરન્તર રમ્યાં કરે છે. વળી એકની અકેલી મૂઝી ચાલ્યા જઈ દૂર થયા છતાં હું કોમલ ગળું છું, કારણ મહારામાં તેને લીધે નવીનજ ભાવના જાગૃત થઈ છે અને મહારા હૃદયને તમારા જેવુંજ કોમળ કરી દીધું છે. ખસ હવે બહાલા ઇન્દ્ર ! એ—”

એકાંત વાક્ય અધુરું રહ્યું. માતાપિતાએ બૂમ પાડી. “ કેમ તર ! અત્યારે ઇન્દુભાઈને અને તારી પાસે ખાસ મોકલ્યા હતા તે મળ્યા હતા કે નહિ ? શું વાતચીત થઈ ?

તરુલતા ચમકી જાગૃત છતાં નિદ્રાવશ થયેલા જેવી ભાનવિનાની બાળા એકાએક જાગૃત અવસ્થામાં આવી. પોતાને માતાપિતાએ બોલાવી એમ જાણી મનમાં દુભાઈ પરંતુ જવાબ દીધો.

“ કેમ શું છે ? હું એકલી પડી પડી મહારા બહાલાં પુણ્યો અને જળ સાથે ગોળિ-વિનોદ કરતી હતી તે તમને ન ગમ્યું કે વચ્ચે પડી મળે બોલાવી ? ”

તરુણી કામી ન થઈ: વિચારમાળાના મણકા એકદમ ગણાયા અને અત્યાર સુધી જે પોતે એકાંતમાં બોલતી હતી તેનું ભાન આવ્યું અને લાગ્યું કે માતાપિતાએ સર્વ સાંભળ્યું હશે. પણ કાઈ પણ બહેમ પડ્યો છે એવું જણાવ્યા વિના આગળ ચલાવ્યું.

“ હા, તે તમારા મિસ્ટર ઇન્દુકાન્ત અહીં કાલા થઈને આવ્યા હતા ખરા પણ મહે-તરછોડી કાઢ્યો છે અને મહારી સમીપથી સઘને માટે અર્ધચન્દ્ર આપી દૂર કીધો છે. કેમ તેને અહીં મોકલવાનું શું પ્રયોજન હતું વાઝ ? ”

તરૂને પિતા આ સાંભળી સ્તબ્ધ થઇ ગયો. પુત્રીને આવા 'રૂપમાં' બદલાઇ ગયેલી જોઇને વિસ્મય પામ્યો, પરંતુ ધુટડો ગળી ગયો; અને ધીમેથી બોલ્યો: “ તરૂ ! તરૂ ! આ શું ? તને આજે એકદમ શું થઇ ગયું છે ? તને યાદ નથી કે એ ઇન્દુભાઈને તારા ભવિષ્યના સ્વામિ તરીકે તારી સાથે જોડવાના છે ? ”

તરૂલતા ઝબકી બેબાકળી થઇ ગઇ, પરંતુ રોષમાં આવી બોલી: “ શું કહો છો પિતાથી ? ઇન્દુ મ્હારો સ્વામી ? હાય ! જોહ ! પિતાજી ! જો કૃતર્થી પિતાજી ! યાદ રાખજો: એ કદી બનવાનું નથી. જોને મ્હારૂં હૃદય સોખું છે તે મ્હારો ઇન્દુ અન્ય સ્થળે તમારાં જોવાંજૂર દૂર માતાપિતાના દુઃખનો ભોગ થઇ પડેલો અરણ્યવાસી થઇ દેહનું કલ્યાણ સાધે છે. ‘ હૃદય જ્યાં હોમ્યું ત્યાંજ હોમ્યું ’ એ મ્હારૂં સૂત્ર છે અને તે પ્રમાણેજ વર્તીશ. મ્હારે હવે પરણવું નથી. એક તો પરણ્યાનું મુખજ કાચું અને તેમાં પછી પાછળથી રંડાવું, જોહ ! એ ક્યાંનો ન્યાય ? બસ: મ્હારી જાંઘળી મ્હેં એકતેજ સોપી છે. મ્હારૂં હૃદય મ્હેં એકમાજ હોમ્યું છે. હવે નહીં બને તે નહીંજ બને. આ સર્વ યત્નો મિથ્યા છે. અનર્થભર્યા કાંઈ છે. હું એકની બે નહીં થાઉં. શા.માટે મ્હને આમ પવવતા હશે વાર ? મ્હેં કાંઈ તમારૂં બગાડ્યું છે ? હું તો મ્હારી મેજે મ્હારી મોજમાં આવે છે તેમ વર્તું છું અને એટલું જોડે છું કે કોઈને હાનિ થાય નહિ. પછી મ્હારી વચમાં પડવાની આપને શી પડી છે ? ”

પુત્રીને આ પ્રમાણે એકાએક વિક્રિત અવસ્થામાં આવેલી જોઇ પિતાના મનમાં ઓછું આનંદ; પરંતુ દૃઢતા સમીપ કેમલતા પણ નિરૂપાય થાય તેમ તેને એક શબ્દ, પણ કહી વિના નિરાશાના નિઃશ્વાસો નાંખતાં નાંખતાં શયનશૂઢમાં આત્મા ગયાં.

(૨)

તરૂલતાનાં માતપિતા ખરેખર દૂર અને મૂર્ખજ હતાં. પોતાની પુત્રીના આવા વિક્રિત આચરણથી કંટાળે આવી હતા પરંતુ લાચાર હતાં. પુત્રીની ઉમ્મર પુષ્પ થઇ હતી અને તે સ્વતંત્રતાને લાયક થઇ હતી. એ વિકાળ યુગલ સર્વદા પુત્રીને અલગ રાખી વાર્તાવિત્તોદ કરતું હતું. આની તરૂલતાને ચોક્કસ માહિતી હતી અને તેથી સર્વ પોતાને વિદિત થાય એ હેતુથી શેશીને પોતાની તરફ ખેંચી લીધો હતો. શેશીને ખાસિક અચુક રકમ ધનામમાં મળતી અને તેથી એ લક્ષ્મીની લાલચમાં શેશીને મનભ્રમર લપટાઇ ગયો હતો અને મુગ્ધ બન્યો હતો; આથી પ્રમાણીકપણાને ઉચ્ચ સદ્ગુણ જાણીએ મૂકી અસત્યતાના અને ચોરીના દુર્ગુણનું સ્થાન એ શેશી થઇ પડ્યો હતો.

ઉપર જણાવેલા બનાવને બીજા દિવસથી પુત્રીના ખંડમાં માતપિતાએ કે માતપિતાના ખંડમાં પુત્રીએ જરા પણ પગસચાર કર્યો નહોતો. પુત્રીના આવા આચરણથી માતપિતાને અતિશય લાગી આવ્યાથી ગમગીનીમાં આખો દિવસ જતો હતો. સાયંકાળનો સમય થાય અને દિવાનખાનામાં તરૂનાં માતપિતા હમેશ નિરાશાની વાતો કરતાં. પરંતુ ‘ તરૂનું કંડ ’ કરી દેવાનું કેમે સૂઝે નહિ. તરૂ પોતાનાં ખંડમાંજ બેસી રહે અને એનો સમય પણ દુઃખનાં સભારણમાં વ્યતીત થતો.

આમ વસ્તુસ્થિતિ ચાલવા માંડી. માતાપિતા સ્થિતિ છોડા કેમે આણે નહિ અને તે છતાં વિચારમાં તે વિચારમાં બળ્યાં કરે. આથી બનનેનાં શરીર લીન-થઇ જવા માંડ્યાં. થોડા સમય વીત્યા પછી એમના મનમાં આનંદ કે ગમે તેમ પણ આવતો અંત આણ્યો. એક

દીવસ સોને જ્યારે તરૂ પોતાના ખંડમાં હતી અને દીવાનખાનામાં માત્ર માતાપિતાજ હતાં ત્યારે તેઓએ વાત શરૂ કરી. શેરી બાર ઉભો ઉભો છાનો માનો સાંભળતો હતો. તરૂના પિતાએ આત ઉપાડતાં કહ્યું:—

“ પ્રિયે આપણું જીવન હવે નિર્થક છે. ”

“ કેમ ? ”

“ કારણ એજ કે આપણા નરીખમાં ધધિરે એકજ સંતાન આપ્યું અને તે પણ પુત્રી, પુત્ર નહિ ! એટલુંજ નહિ પણ તે પુત્રી અસારે આપણી વિરૂદ્ધ થઈ બેઠી છે. આપણો વીચાર ઇન્દુભાઈને તરૂ સાથે પરણાવવાનો છે ત્યારે તરૂને તે પસંદ નથી. આપણુ એમને તરૂને મળવા મોકલ્યા ત્યારે તરૂએ એમને ધીકારી કાઢ્યા. આપણે, પૂછ્યું ત્યારે કેવા ઉચ્ચ સ્વસ્થી વાત કરતી હતી ? બસ હવે તો મ્હને કાંઈજ સુઝતું નથી. શું કરવું તેના વિચારમાં મ્હારો સમય બ્યર્થ વડી જાય છે, અને શરીર દિનપ્રતિદિન લીન થતું જાય છે. મ્હાઈ તો માનવું એમજ છે કે પુત્રીને સુખે ઠેકાણે પાડ્યા પહેલાંજ મ્હાઈ જીવન પુરું થશે. આને આ બળાપમાં મ્હારો દેહ કાંઈ દીવસ એકએક ભોગ થઈ પડશે. ”

“ મ્હાલા એવું બોલશો નહિ. એમ નિરાશ થઈ બેઠાથી આપણું શું ઉધડે ? હું અપજા અને દગાખાજ છું. અત્યારેજ તરૂને અહીં બોલાવી મંગાવું છું. ઇન્દુભાઈ પણ અત્યારે આવવાનું મ્હને કહેતા હતા એટલે તરૂ બેઠી હશે એવામાં ઇન્દુભાઈ આવશે તો તરૂથી આલ્યા નહિ જવાય. પછી તરતજ આપણે નક્કી કરી દઈશું. પછી તરૂનું શું ચાલશે ? કેમ હુઆઈ ઠીક શોધી કાઢી કે નહિ ? અમે સ્ત્રીજન તે આવી બાબતોમાં પાછાં પડીએ ? કેમ શો વીચાર કર્યો ? ”

“ મ્હાઈ મગજ તો હવે જરા પણ કામ કરતું નથી. તમને જે સુઝે તે કરો. પણ એટલું યાદ રાખજો કે કાંઈ અનર્થભર્યું થયું તો મ્હારા જીવનની આશા બ્યર્થ છે. ”

“ કાંઈ નહિ થાય. જે જે તો ખરા બધુંએ સોડે પાર ઉતરશે. અલ્યા શેરી આમ આવ. ”

શેરી જણે જણ્યોતોજ નથી તેમ ગભરાતો આવી હાથ બેઠી ઉભો “ જી. ”

“ જી, તરૂ બ્હેનને કહે કે તમને સાહેબ હમણાં હમણાં દીવાનખાનામાં બોલાવે છે. કાંઈ અગત્યનું કામ છે. વધારે વખત નહિ લાગે. ”

શેરી બ્હેણે બ્હેણે તરૂલતાના ખંડમાં ગયો અને પાછળથી બારણું બંધ કર્યું. પછી ધીમેથી તરૂ પાસે જઈ કહ્યું:—

“ તમને, સાહેબ બોલાવે છે. ”

તરૂલતા આ વખતે ઓરડામાં આમ તેમ ફરતી ફરતી કાંઈક સામગ્રીઓ એકઠી કરતી હતી, તે શું હતી તે શેરી કાંઈ સમજ્યો નહિ અને પૂછવાની તરદી લીધી પણ નહિ. તરૂલતાએ પૂછ્યું:—

“ અલ્યા ખરેખર કહેજો માતાપિતા સિવાય બહાર કાંઈ બીજું આવ્યું છે ? ”

“ ના જી : પણ બ્હેન, તે દીવસે તમારી પાસે જે માણસ આવ્યા હતા અને જેને તમે મ્હારી પાસે બહાર કાઢવ્યા હતા તે ઇન્દુભાઈજ કે નહિ ? ”

“ હા હા, તેનું શું છે પાછું ? ”

“તે અત્યારે તમે બહાર આવો તે પછી આવવાના છે અને તમારું બધું નક્કી થઈ જવાનું છે એમ વાતો થતી હતી. તેથી મહેન બોલાવવા મોકલ્યો છે.”

“એમ; જા ત્યારે કહે તારા સાહેબને કે હું તો નથી આવતી અને નથીજ આવવાની.” એમ બોલી તરલતા બે હાથમાં મારું નાખી આરામ પુરશી પર પડી. શેરી બહાર ગયો અને દીવાનખાનામાં આવી જવાબ દીધો:—

“સાહેબ, તર બહેન આવવાની ના કહે છે.”

“કેમ?”

“કેણે જાણે સાહેબ.”

શેરી વધારે લપ્પન છપ્પન કર્યા વિના મુંઝે મહોડે બહાર જઈ સંતાઈ ગયો. પતિ-પત્નિ એક બીજા સહારું બેઠા રહ્યાં. હવે માતામાં શરૂ થયેલું હોય એમ લાગ્યું. પોતાના ઘણીને દીવાનખાનામાં શોકચ્છત બેસી રહેવા દઈ પોતે ઉઠી અને તરના ખંડભણી દોડતી દોડતી ગઈ. બારણાને ઘસે મારી ઉઘાડે તે પહેલાં હુઆમથી બારણે કાન દઈ સાંભળવા ઉભી તો અંદરથી હુસકાંને આવજ અને કાંઈક રખડો ભાંચા તુટ્યા કાને પડ્યા. એટલે વિચાર કરી બારણું ધીમેથી ઉઘાડ્યું. બારણું બૂલમાં ઉઘાડું રહી ગયું હતું તેથી અવાજ થયા વિના ઉઘડ્યું. બુએ છે તો કંઈ નવીનજ રચના થઈ રહી હતી !

તરલતા કાંઈ વિચિત્ર કામમાં રોકાઈ હતી. રહામે એક પાટીયા પર કાગળ ચોટાડી તે પર પાસે પડેલી રંગની પેટીમાંથી રંગ લઈ પોતાના ઇન્દ્રનું મુખ્યાર્વિંદ ચીતરતી હતી ! હાથની કડપ ધણી હોવાથી થોડાં સમયમાંજ પોતાના પ્રિયતમનું મોં ચીતરી રાખ્યું હતું અને તે પર પીંછી મારતી મારતી તરલતા એકાંતજ છે એમ ધારી બારણું અંધજ છે એવી ભમણામાં રહી ઉઘાડ કાઢતી હતી. માતા સર્વ મુંઝે મહોડે સાંભળતી હતી.

“ત્યજ બહાલી ત્યજ્યાં માતા,

“ત્યજ્યાં બહાલી ત્યજ્યાં માતા;

“વને સરિતા સખી સારી,

“હવે સુખી હો ગતી મહારી !”

“ઇન્દ્ર ! પ્રિય ઇન્દ્ર ! આ તમારી રીત હોય ? મહાઈ દુઃખ હજી પણ તમે નથી સમજી શકતા ? પ્રિય હું તમારે માટે ઝૂરી ઝૂરી મરું છું. ત્યારે તમને મહારે માટે લેશ માત્ર પણ લાગણી નથી ? તમે કહો છો તેમ તમારાં માતાપિતા કૂર હશે પરંતુ મહારાં માતા-પિતા એવાંજ બદકે એથી પણ વધુ કૂર છે એવી તમને ખબર નહોતી ? શું ના કહો છો ? ના, ના તમારું મહેંજ ‘હા’ કહે છે. ત્યારે જો એવી ખબર હતીજ તો મહેને રીખાવી રીખાવી મારી નાખવા જેવી કરવાનું શું સજ્જ ? તમે તો સુખે રહો છો પણ મહારા પર દુઃખનાં વાળો એક પછી એક આવ્યાં કરે છે. અત્યારે વળી નવીનજ વાળ આવ્યાં થઈ છે. બહાલા પ્રિય હું તમને મહાઈ હૃદય આપી ચૂકી છું એ સર્વ વિદિત છે છતાં મહારાં માતાપિતાએ હમણાંજ મહાઈ વેવીશાળ પેલા ઇન્દુક સાથે કરવા બોલાવી હતી.”

“માતા તો છજ થઈ ગઈ. જ્યાં હતી ત્યાંજ એક ચિત્તે ઉભી રહી અને એ વાતની તરને શી રીતે ખબર પડી એના વિચારમાં પડી ગઈ. એકાન્ત ગાન તો વાધુંજ:—

“બોલો બહાલા ઇન્દ્ર ! પ્રિયતમ ઇન્દ્ર ! કહો તમારી સંમતિ છે ? ના, નથી. મહેને

એ યોગ્ય છે અને હું એ જાણતીજ હતી તેથી મહે 'ના' કહેવડાવી છે. ધન્દ્ર ! આ ધન્દ્ર ! તમારી તર હવે એકની બે નથી થવાની. મ્હારી ટેક તમે રાખજો હોં ! મ્હારે માટે તમને લાગણી છે એ સિદ્ધ છે કારણ તમેજ તમારા પત્રમાં લખ્યું છે કે—

“ હરે છે લાગણી મ્હારે,

“ સુખી—”

અરે ! આ શું ? ધન્દ્ર ! જૂલી ગઈ ! કડી મગજમાંથી ગઈ ! પણ તમે તો પૂરી કહો ? આમ શું શુંકમુક સરખા બેસી રહ્યા છે ? મ્હોડેથી મ્હોડેથી બોલો તો ખરા ? આ કડી હું જૂલી ગઈ છું તે પૂરી તો કરતા નથી. વાહ ! નહિજ બોલો ? ત્યારે જ્યો હું તમારો પત્ર જ લઈ આવું એટલે તેમાંથી અક્ષરચઃ ખરી કડી જડશે. ”

એમ કહી તરલતાએ પીછા હાથમાંથી નીચે મુકી અને ઉઠી; પોતાના કબાટ તરફ ચાલવા જાય છે તો સ્થાને પોતાની માતાને ઉભેલી જોઈ ! એક ક્ષણ મુકી બનને એકી નજરે એક બીજા સ્થાનને તો સ્તબ્ધ થઈ ગયાં. માતા ડાકું હલાવતી હતી. તેણે તરતજ પૂછ્યું:—

“ કેમ તર ? આ શું ચાલતું હતું ? અને આ કોતું ચીત્ર આ પ્રમાણે સ્થાને ચીતરી રાખ્યું છે ? તેની સાથે શી વાતો ચાલતી હતી ? પત્ર ક્યાં છે ? બોલાવું ત્હારા બાપને ? ”

“ હા, હા, તે બોલાવશે તેથી હું જ્હી જવાની છું શું ? મહે તમને એકવાર નહિ પણ સત્તરશે વાર કહી દીધું છે કે હું નથી પરણવાની તે નથીજ પરણવાની, તો પછી શામાટે મ્હને અત્યારે બોલાવી હતી ? મ્હાઈ ચોકકું બેસાડવાનેજ કે નહિ ? સાચું બોલજો. ”

માતાના મુખપર હાથા હવાઈ રહી. વદન મ્હાન થઈ ગયું સંવાદ વાધ્યો:—

“ માતા, આ ચીત્ર મ્હારા હૃદયધાર મ્હારા એકના એક પ્રાણુ ધન્દ્રકાન્તનું છે. મ્હારી સમક્ષ હરબડી એ રમ્ય માત રમ્યાં કરતી હતી અને તેને લીધે મ્હાઈ મન અન્ય સ્થળે કામ કરી શકતું નહતું. અત્યારે એ ચીત્ર મનમાંથી કાઢી ચીતરી કાઢ્યું એટલે હવે જ્યારે જ્યારે માદ આવશે ત્યારે ત્યારે ત્હેની સાથે વાત કરીશ. ”

“ તર, તર, સંભાળીને બોલજો હોં ! એ તાઈ ચીત્ર અત્યારે છે ને બે મીનીટમાં ક્યાંનું ક્યાં રદ થઈ જશે. મોકલી દઈશ નહીં તો તારા રમતુ પાત્રજ ઢોળી દઈશ એ ઉપર કે ચિત્ર હતું નહતું થઈ જશે. માટે કહી થઈ મ્હને એ ચીત્ર સોંપી દે. ચાલ જરૂર મ્હારો હુકમ એકદમ ઉઠાવ. ચાલ એ ચિત્ર અને તારો કાગળ લઈ દિવાનખાનામાં. ”

“ માતા, માતા, હયા કરો, મ્હારી પ્રિયમાં પ્રિય વસ્તુ આ ચીત્ર સિવાય જે કંઈ આ ઝોરડામાં હોય તે લઈ જવા તમને હક છે પણ આ મ્હારા મનની શ્રીતિ મ્હારા જીવનનું જીવન આ ચીત્ર બસ મ્હારી પાસે છે તેમનું તેમ રહેવા દો. એટલું એ દીન અમાગણીનું માન્ય રાખો. કહેતાં હો તો હું તમારી સાથે દીવાનખાનામાં આવું. મ્હને હરકત નથી ચાલો. ”

એમ કહી તરલતાએ ચાતુર્યથી પાત ઉડાવી અને માતાને કંડાં શબ્દથી મનાવી ઉતાવળથી પોતાની સાથે લઈ ઝોરડામાંથી મ્હાર આવી નજર ચૂકાવી ઝોરડાને પોતાનું વિચિત્ર તાણું મારી દીધું. ફર માતા અને દીન પુત્રી આ પ્રમાણે દીવાનખાનામાં દોખલ થયાં.

દોખલ થતાંજ તરની દષ્ટિ પોતાના વેરી ધન્દ્ર પર પડી. તેવીજ ધન્દ્રની દષ્ટિ તરલતા પર પડી. તરલતાએ કટાક્ષ એવી મારી કે ધન્દ્રને નીચું જોવું પડ્યું. માતાએ ધન્દ્રને આવકાર આપ્યો એ જોઈ તર મનમાં દુભાઈ પરંતુ શબ્દોચ્ચાર ક્યાં વિના સર્વ તમાસો જોયાં

કીધો. ઇન્દુ પાસે તરની માતા અને પિતા બન્ને બેઠાં પરંતુ તર તો એક ખુરશીપર બેસી આહુ મ્હેં કરી બેઠી રહી. માતાએ પાસે બોલાવી પણ ન ગઇ. સંવાદ રાત્ર થયો.

“કેમ ઇન્દુભાઈ તમારો વીચાર શો છે? આ તરને હું તેડી લાવી છું. ત્યો હવે અત્યારેજ સર્વ પતાવી દઇએ.”

“હા પણ તમારી પુત્રી ક્યાં માને છે? જુઓને એની ઉદ્વેગતાઈ તે આપણી સાથે એને બોલવાનું પણ નથી ગમતું.”

“તેમાં આપણે શું? આ એના બાપની સંમતિ થઇ ગઇ કે કરી દઇએ વિધિ એમાં એ ન્હાની છોકરીનું શું ચાલવાનું છે?”

હવે તરલતાથી મુગા બેસી રહેવાયું નહિ. બાહુ સાંભળ્યું પણ આ વાક્યથી એના મનમાં ઝલકારો થયો હોય એમ લાગ્યું, અને રોષમાં આવી બોલી.

“જે જે માતપિતા આ તમારૂં કાર્ય સફળ નાહ થાય. ઉલટું સુખમાં દુઃખ આવી પડવાનો વખત આવશે. માટે એતીને પગલું બરબો. મ્હારૂં મ્હેં તમને કહી કહીને દુઃખી ગયું છે તે છતાં આ પ્રમાણે મ્હને દુઃખના ખાડામાં બાણી બેઠને ફેંકવા તૈયાર થયાં છો તેમાં માલ નથી. મ્હને ફેંકવા જતાં ક્યાંક હુંજ બચી જઇશ, તમને ધક્કા લાગશે અને તમે પોતેજ ખાડામાં ઝંપલાવી પડશો એ બાણીમાં નથી. પછી એ ખાડામાંથી બહાર આવવાનો વખત આવવાનો નથી; એ ખત્રિયત ધ્યાનમાં રાખજો. અમારાં કુમળાં દિલને તમારે સેશ માત્ર પણ દુભવવાં ન બેઠએ સારે તમે ઉલટું દુઃખરૂપી ખંજર ધાતકી થઇને બોંકિયા તૈયાર થયાં છો. અન્ય પુરૂષ સમીપ તમારી ધરડાંઓની લાજ અમારે જુવાનોએ રાખવી બેઠએ એ વીચારને આધારે આમન્યા રાખી વધુ બોલતી નથી. માટે હુંકામંજ સાર સમજી આ બધી નાહક અર્થ વિનાની વાત જવા દો અને મ્હને મ્હારૂં કર્ત્ત્વ્ય ભોગવવા દો. મ્હારી ખાત્રી છે કે હું તમારી એકની એક પુત્રી હોવાથી મ્હારી વર્તણૂક તમને દુભશે પરંતુ લાચાર છું કે એ તમારી કૃતિ છે મ્હારૂં નશીબ અણધાર્યું સરળયુ છે અને જે વર્તણૂક મ્હારી હાલ તમે જુઓ છો તે યોગ્ય અને સુખનું સાધન છે. માટે આ બધી લપન છપન મૂકી અન્ય કાર્યમાં મન પરાવો અને પેલા એકલપેટા લેભાણુ ઇન્દુડાને અહીંથી રજા આપો નહીં તો સાંભળશે મ્હારે મ્હોડે કાંઈ વધારાનું.”

આ પ્રમાણે બોલી ઇન્દુ તરફ તિરસ્કારમય દૃષ્ટિ નાંખી તર પોતાના ખંડ બાણી ચાલી ગઇ. ત્રણે જણ, બેઠાં રહ્યાં પણ ત્રણમાંથી એકથી પણ બોલાયું નહીં. ઇન્દુ મનમાં આત્મ-શય બળવા લાગ્યો અને એમાંને એમાં રીતરીવાજનું ભાન ભૂલીને રજા માંગ્યા વિના ચાલતો થયો. આ બનાવથી પોતાની આશાઓ ધીમે ધીમે છોડી દીધી. હવેથી તરને ઘેર પગ મૂકવો બધ કીધો અને ગરજ સરી એટલે વૈદ વેરી” તેમ ગરજ હતી ત્યાં સુધી તરનું અને તરનાં માતપિતાનું સાદું બોલતો પણ હવે નિરાશથી બધાનું છું બોલવા મંડ્યો થોડા સમય રહી ઇન્દુ અન્ય સ્થળે પરણ્યો અને સાદું (prosaic) જીવન ગાળવા લાગ્યો.

તરનાં માતપિતા પણ આ બિનાથી અજબજબ ચર્ચ ગયાં અને સમજી ગયાં કે પુત્રીને હવે પોતાનું કંઈ માને એમ મનાવવી એ અસમ્ભવ હતું. પરંતુ એવી સ્થિતીમાં તેઓ દાવસ દાઢવા લાગ્યાં.

(અપૂર્ણ)

સામાયિક સ્ફુરણ

વખતના વહેવા સાથે જૈન પ્રજામાં પ્રાચિન અને નૂતન જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવાના પ્રયત્નો વધતા જાય છે તેમ બીજી તરફથી જૈનેતર પ્રજાના હા પાઠણની પ્રભુતા તે થયી પ્રગટ થતા સાહિત્ય તરફ જૈન પ્રજાનું લક્ષ ખેંચાયું છે એ મજબૂતિ અને મહેટલું જ નહિ પરંતુ તેના પ્રવર્તનમાં જોવાતા વિચારભેદ સામે ચોખ્ખા રામણજીની ચર્ચાસં ચોખ્ખાના નિર્ણય માટે ઘટિત વિચારની આપ લે પણ ચના લાગી બધે લાઈબ્રેરી ગુજ- છે એ સર્વ સાહિત્ય પ્રત્યેની વધતી જતી રુચીનું આવકારદાયક રાતી'ની જોવાએ- ચિન્હ છે તેથી પણ વધારે સતોષકારક એ છે કે આવી ચર્ચામાં લી ઉદાર લાવના. ધર્મોષ કદાચદ શુદ્ધિને ઉપયોગ ન કરતા વિચાર શુદ્ધિએ તેનું તો- લન કરનાના પ્રયત્નો પણ જૈન વિદ્વાનો તરફથી લેવાય છે કે જે ન્યાય યુક્ત સરોધક શુદ્ધિ તત્વસોધન માટે બહુ કિમતી લેખારો

‘ પાઠણની પ્રભુતા ’ નામનો ગ્રંથ બાઈબલ ગુજરાતી પત્ર ભેટ તરીકે બહાર મુકવા પછી તેમાં જતિને જમદૂત તરીકે કાર્ય કરતો બતાવનાથી જૈન પ્રજામાં મોટો ખળભાગ થઈ રહ્યો છે એટલું જ નહિ પણ તે સામે ચાપતા ઉપાયો લેવાને સૂચન કરતા એવા પત્રોના ઢગ અમારી ઓદિસમાં થઈ જવા પાડ્યો હતો કે તે સંધ્યાને પ્રગટ કરી પત્રોના કોલમોના કોલમો શેકવા અને નોંટી રીતે આ ચર્ચાને ગંભીર રિયલિટીએ જતી જોવી તે અમને દુરસ્ત ન જણાતા તે વિષય માટે તેમજ ‘વીસમી સદી’માં પ્રગટ થયેલ ‘પ્રવીણ સાગર’ નું અવનરણ થતી અને મહેરામણજીના લેખમાં રહેલા અસબધ વિચારો માટે અમે બાઈબલ ‘ગુજરાતી’નું ધ્યાન ખેંચી તેટલાથી સતોષકારક સમાધાન ખેંચવાની આશા રાખી હતી અને અમને જણાવવાને આનંદ થાય છે કે બાઈબલ ગુજરાતીના અધિપતી શ્રીમાન્ મણીનાંલ ઈન્ડિયન દેશાઈએ (Private) પત્રદાતા આ બંને વિષય માટે પોતાના ગ્રંથો ઉદારભાવે જણાવવાની ઉદારતા કરી છે અગર જો કે આ પત્ર ખાનગી છે, છતાં તેમના વિચારની વિશાળતા જોતા તેને બહાર મુકવાથી આત્મ મત ભેદો અને ધર્મના વિચાર ભેદ દૂર થઈ હિંદી પ્રજામાં રાષ્ટ્રીય ઐશ્વર્ય વધવાને પ્રસંગ મળશે અને આપણા સમાજમાં ઉઠેલ મેલાહલ આટલેથી શાંત થશે તેમ માની તે અસૂચ્ય પ્રગટ કરવાનું સાદસ કંઠુ દુરસ્ત ધાર્યું છે

શ્રીમન્ મણીલાલ બાઈ લખે છે કે —

“ પાઠણી પ્રભુતાના સબંધમાં આપે ધ્યાન ખેંચ્યું તેથી આભાર થયો. આ મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીએ દેશ સેવા કરી શકાય એ હેતુથી ગુજરાતીની ભેટ તરીકે પ્રતિષ્ઠા એતિ હાસિક નવલ કથા આપનાનો ઠરાવ કર્યો કે જેથી પ્રાચિન ઇતિહાસનું લોકોને જ્ઞાન થાય- જગૃતિ થાય ગુજરાતિઓના સબંધમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અને જાતિય બાવનાની દૃષ્ટિએ ઘણો હલકો અભિપ્રાય છે, ગુજરાતિઓની સારી જાણુ દર્શાવવાને ‘ પાઠણી પ્રભુતા ’ લખાઈ, તેમાં કોઈ પણ ધર્મ વિરૂદ્ધ કે કોઈ વિરૂદ્ધ કંઈ પણ લખાય તેની ખાસ સમાજ રખાઈ હતી, છતાં તમારા કહેવા પ્રમાણે જૈન કોમમાં બહુ ખળભાગ થયો છે એ જણી મને દિલગીરી થાય છે ‘ પાઠણી પ્રભુતા ’ માં જૈન ધર્મના કયા સૂત્રનું ખડન થયું

છે તે મને જણાતું નથી, જૈન ધર્મની કોઈ પાત્રે નિંદા કરી નથી, પાત્રો જૈન છે. અને તેજ જો વાંધા પડતું હોય તો તે એક આશ્ચર્યકરક ઘટના છે. એરીતે મુસલમાનો ખીજ નવલ કથાઓના સંબંધમાં પણ વાંધો શા માટે ઠાકી ન શકે ? આમ જો વાંધો ઠાકવામાં આવે તો દેશ સેવામાં ઐતિહાસિક જાગૃતિનું કાર્ય નિરવિરત થઈ શકે ખરું ? એક કે બે પાત્રો જૈન, મુસલમાન, ખ્રીસ્તી કે વૈશ્નવ કે શૈવ-હોય અને તેને હાથે ધારો કે કોઈ છત કે અનિષ્ટ કાર્યો થાય, તો શું તેથી એક આ ધર્મ કે આખી કોમનું અપમાન કરવાનો હેતુ રાખ્યો છે એમ આક્ષેપ મૂકવો વ્યાજબી છે ? જ્યારે પાટણની પ્રમુખતા મેં સંઘત વાંચી ત્યારે પ્રથમ તો મારા મનમાં જૈનોની પ્રભુતાનું ચિત્ર છે એવો ભાવ આવ્યો હતો અને હજુ પણ હું તેમજ માતું છું. માત્ર દીલગીરી એટલી જ છે કે જૈનોમાંના કેટલાક swallow makes a summer એ કહેવત સત્ય માને છે.

‘ વીસમી સદી ’ માં પ્રગટ થએલા લેખમાં મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાએ પોતાનો સંસાર્ય દર્શાવેલો છે તે છતાં જૈન પત્રના અંકમાં આજે તેમની પર આક્ષેપ કર્યો છે. કદાચ આપના લક્ષમાં તે ન હોય. મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાની પાસે ભાટો, ચારણો, કથાનકો વિગેરે આવતા; તેઓ જે વાતો કહેતા તેનો તેઓ ઉતારો કરતા; તેથી વાતોમાંની એકનો આ વાત માત્ર ઉતારો છે. એ વાતનો ઉપયોગ સત્યમાન કરવો હોય તો પ્રવિણસાગરમાં કંઠી શકાતે.

મારે પુનઃ કહેવાની જરૂર નથી કે જૈન ભાષ્યોને માટે કોઈ પણ રીતે-હલકા પાડવાની સેખકની તેમ જ મારી વૃત્તિ હતી જ નહિ અને હશે પણ નહિ. બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય કે જૈન કોઈ પણ હો, શુન્દરાતી પત્ર ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ પ્રાચિન વસ્તુની યાદ આપી શુન્દરાતીમાં રાજદારી ઉન્નતિનું ધ્વજ છે.”

ભાષ્યમાં ‘ શુન્દરાતી ’ના તત્ત્વીયર્થની આ ભાવના શુદ્ધ અને સમાજ ઉન્નતિના વિચાર પોષક છે તે દૃષ્ટિએ જોતાં ધન્યવાનું છે કે જૈનસમાજ આ અંત્ય પ્રત્યેની ઉદાસિનતા દૂર કરશે અને ભાષ્યમાં ‘ શુન્દરાતી ’ પુનઃ પ્રસંગે આવા ચર્ચાસ્પદ વિચારોને તિલાંજલી આપશે.

પ્રસંગોપાત કહેવું જોઈએ કે પાટણની પ્રભુતાના મુળ લેખકે એક લખાણ પત્રથી જણાવ્યું છે કે શુન્દર ગીરાતું ગૌરવ જૈન પ્રજાના હાથે કેટલું ઉત્તમ રીતે જળવાયું છે તે બતાવવાના હેતુથી આ ઐતિહાસીક વિષય શરૂ કર્યો છે. અને તે વાત હવે પછીના તેમના તેવાજ ખીજ ભાગોમાં જોવાશે, આ હકીકતપર આપણે વિશ્વાસથી રાહ જોવી હિતા વડ છે. અને અમને વિશ્વાસ છે કે શુન્દરાતના ઇતિહાસમાં મહારાજા કુમારપાળ વગેરે રાજાઓ શીલગુણમુરિ, હેમચંદ્રાચાર્ય આદિ મહાત્માએ જે કિમતી ફાજો અર્પેલ છે તે બહાર બાવવાને તક લેશે.

કેળવણી એ વર્તમાન જમાનાનું જીવન છે. એમ જ્યારે લોકોને ખાતરી થવા લાગી છે ત્યારે કેળવણી એટલી તો મોંઘી અને વિસ્તૃત (કહો કે અધરી લીંબડીમાં બોર્ડિંગ-શૈલીએ) થતી જાય છે કે તે પ્રાપ્ત કરવાને સામાન્ય વર્ગને ખડુ ની યોજના. મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે અને ખીજ તરફથી દેશના મોટા ભાગની આવક અર્થની સ્થિતિ તથા મોંઘવારીનો વિચાર કરતાં ‘યોજ્ય’ તેમજ કુશામ બુદ્ધિનાં સંતાનોને તેવા અર્થને પહોંચી વળવાની સાનુકૂળતાના અભાવે જ્યાંના ત્યાં અર્ધઅર્ધ સ્થિતિમાં ગ્રામ્ય જીવન ગાળતાં રાખવાં પડે છે.

આવા સંસ્કારમણુ વચ્ચે બોર્ડિંગ એ આવા ઉત્સાહી યુવકોને આવકારણ્યક, આશાસન-સ્થાન થઇ પડે છે અને તેથી દરેક નાનાં ગામોની આસપાસના મુખ્ય ગામોમાં કે જ્યાં શિક્ષણસ્થાનોની ઠીક અવલોકનતા હોય તેવા દરેક સ્થળેએ બોર્ડિંગો (નિવાસગૃહો) સ્થાપવાની જરૂર છે કે જેથી આસપાસના ગામોના બાળકો પોતાના નાના ગામડામાં પ્રાથમિક-શિક્ષણ લઇ ગોંધાઇ ન રહેતાં નજીકના સ્થળે પોતાનો અભ્યાસ વધારી શકે.

આ યોજનાની વધારે ફતેહનો આધાર તેવા દરેક વિભાગોના ગામોએ મળી માંહેમાંહે ફંડ ઉભું કરીને તેમજ શાંતિના કે સંઘના જમણા તેમજ ઉજમણા મહોત્સવાદિ પ્રસંગો પર યોગ્ય કર નાખીને આત્મચ્છે નમવા ઉપર છે પરંતુ તે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવા પામે તે દરમિયાન શ્રીમંત સમાજો તેવા ઉછરતા બાળકોને આધારભૂત થવામાં મહદુપયોગે તેમજ સમાજસેવા છે.

હાલમાં વીજપુરમાં ઉજમણા પ્રસંગે રોડ મનનલાલ કંકુચદિ પોતાના આલતા નિવાસ-ગૃહને સંગીન કરવાને સારો ફાળો ટ્રસ્ટીટ માફત સોંપવા પછી જાણવાને સતીષ થાય છે કે લીમડીમાં મહી સુદી ૫ ના રોજ 'શ્રી જૈન સ્વેતાંજર મૂર્તિપૂજક બોર્ડિંગ હાઉસ' ખોલવાને નક્કી થયું છે. તેમ તેમાં દાખત્ર થવા ઇચ્છનારને અરજી કરવાને યચ્છેત્ર સૂચના ઉપરંથી જાણી શકાયું છે. તો તેમના આ ઉપયોગી સેવા-ધર્મ માટે ધન્યવાદ આપતાં ધિ-ચ્છીશું કે અમરેલી, ગોંડલ, જમનગર, વડવાણુ આદિ કાઠિયાવાડના તેમજ ગુજરાત અને હિંદના દરેક ભાગોના તેવા નાનાંમોટાં શહેરો પણ પોતાના જામાટે બોર્ડિંગ હાઉસો ખોલવાને મન પર લેશે.

જૈન

સારી સ્ત્રી કેળવણી ઉપર દેશોન્નતીનો આધાર છે.

સ્ત્રી કેળવણી આપવાની જરૂર વીશે હવે લોકોમાં બે મત નથી પણ કેવા પ્રકારની આપવી જોઇએ તે વીશે તો બેમત હવે જોવામાં આવે છે. સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક સ્ત્રી-કારવામાં બાધ ન હોય પણ સ્ત્રી પુરુષનાં કામ આ સંસારમાં સમાન છે એમ શું સ્ત્રીકારી લેવાય તેમ છે કે ? ના ! ના ! સ્ત્રી તથા પુરુષનાં જનનાં કામ જુદાં છે અને તેથીજ તે બંનેની કેળવણી પણ જુદા પ્રકારની હોવીજ જોઇએ. સ્ત્રીએતે પુરુષ જાનાવનારી કેળવણી આ દેશને માટે તો જરૂરની નથી સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વને ખાલવનારી, ધરકામ સારી રીતે કર-કસરથી કરી શકવાની ટેવ પાડનારી, બાળજન્યાં સારી રીતે ઉછેરી શકે તેવી, વડીલોના બીનય સાચવી તેમની યથા સમયે યોગ્ય સેવા કરી શકે તેવી સતીત્વનું રક્ષણ કરવામાં દૃઢતાનું બળ ઉમેરનારી, ગૃહવ્યવસ્થા સારી રીતે સુવડનાથી રાખી શકે તેવી અને એક આદર્શ ગૃહીણી થઇ શકે તેવી કેળવણી આપવી જોઇએ. દેશનેજલ કપડા પહેરી છેતજખી-લાઇથી ગમે ત્યાં ગમે તેની સાથે ફરવાની ટેવ પાડનારી, અજીવકતાં ખરચ કરી ઉડાડ

બનાવનારી, વડીલો પ્રત્યે વીવેક, વીનય અને બ્રહ્મ સંપ્રદાયને બદલે વહેમી ધરમાં દુષ્ટ કરી ધીકારી તેનાથી જલદી જુદા પડવાને લક્ષ્યાંવનારી કે આર્થાત્મની સ્ત્રીઓને નહીં ધાન્યતી ટેવ પાડનારી કેળવણી તે સ્ત્રીઓને નહીં આપવી જોઈએ એમ કહેવામાં લગભગ સઘળાઓ સામેલ થવાના.

સ્ત્રીઓને ગુલામ ગણનારા, પગલું ખાસડું ખાનનારા મરમાદીત રીતે વડીલોની સાથે પણ તેને બહાર હરવા ફરવા જવા દેવાની ના પાડનારા પુરો જોમ ધીકારને પાત્ર છે તેમ પતીને પ્રેમથી નહીં બળવનારી તેમજ ગૃહીણીના ધરમે નહીં બળવનારી સ્ત્રી પણ ધીકારને પાત્ર છે.

આટલા દુઃશ વીવેચન પછી સ્ત્રીઓને કેવા પ્રકારની કેળવણી આપવી જોઈએ તે વાંચનાર સમગ્ર ચક્રોચ્ચ. સ્ત્રીઓને ઇચ્છે બહુવિધ કોલેજમાં કેળવણી આપી બી. એ. એમ. એ. બનાવવાની અભ્યાસની ધેલજા ઉત્પન્ન થવા લાગી છે તે યોગ્ય નથી દેશી બાળાકાગ સારા સારા વીવેચક શીખવવામાં આવે તો તેથી વધારે લાભ થાય. કોઈપણ રીતે સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રસાર કરવાની પણીજ જરૂર છે. સ્ત્રીઓ સુધર્મા વીના કદી પણ સંસાર સુધરે તેમ નથી. સંસારરૂપી ગાડાને જોડેલા બે બળદોમાંનો એક પુરવમાં ને એક પશીમમાં ચાલે તો એ ગાડું ઉઘુજ પડાનું. માટે સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રકાર થવાને અનેક પ્રયત્નો થવાની જરૂર છે અને એટલાજ માટે કેળવણેલી સ્ત્રીઓ બહુલી સ્ત્રીઓની ખાસ ફરજ છે કે તેણે એવી સારી રીતે ચાલવું જોઈએ ને સદર્પનશાળી થવું જોઈએ કે લોકોને તેનું જોઈને પોતાની પુત્રીઓને કેળવણી આપવાનો હિસાબ વધે. બહુલી સ્ત્રીઓ ઉપર એ. એક. મોટા બોલે છે જો તેના આચરણથી લોકોનાં મન સ્ત્રી કેળવણી તરફ ધીકાર ઉત્પન્ન કરે તો સ્ત્રી કેળવણીને બારે ધોડો પડેલો. નવરાશના વખતમાં સીવણ, શુભણ વગેરે સ્ત્રીઓ પોતાને યોગ્ય કામ કરી રાકે અને ધર્મ નીતીના ગાયો વાંચે એવી ટેવ પણ કન્યા શીક્ષણકાર પાડવી જોઈએ.

કેટલેક સ્થળે તેમજ અગ્રેષ્ઠ કેળવણી આપવાની સરઆતનો સ્કુલો સ્થાપવામાં આવી છે ત્યાં સુનિતિવાન અને અનુભવી સ્ત્રી શીક્ષકો, તથા પુરુષ શીક્ષકો રાખી કામ લેવામાં આવે એ પસંદ કરવા જોઈએ, હજારો વર્ષની જુવાન શિક્ષીઓ કે જુવાન પુરુષો કરતાં કન્યા વરણની સ્ત્રી શિક્ષકને કહેલ પાટી ઉમરના પુરુષ શીક્ષકો એવી સ્કુલોમાં સારું કામ કરી રાકે ધર્મના સંસ્કાર વીનાનાં સ્ત્રી કે પુરુષ શીક્ષકો બદલે લીધું કરે એમ સ્વીકારી સમર્થ નથી. કેળવણી ખાનાના નાનાથી તે મોટા સુખીનાં સર્વ શીક્ષકો જ્યાં સુનિતિવાન છે ત્યાં દેશાત્મિકો સમગ્ર દુર નથી એમ નહીં સમજવું.

લીંબ સ્ત્રી કેળવણીના સાચા હિમાયતી.

હુન્નર ઉદ્યોગો અને હીંદીઓની કુશળતા.

હીંદીમાં હુન્નર ઉદ્યોગની ખીલવણી કરવાના સંબંધમાં તપાસ ચલાવવાને ના. સર. કાર્. જે હીંદી ઉદ્યોગીક કમીશન નીમ્યું છે, તે કમિશન સમક્ષ. મેથર્સ તાતા કંપનીના સાકચી ખાતેનાં લોખંડના કારખાનાના મેનેજર આપેલી જુથાની ઉપરથી માલુમ પડે છે કે એ કારખાતું કેવું દેશ હીતકારી કામ જાગે છે. કમીશનના પ્રમુખે પોતાના અનુભવ ઉપરથી ખુલ્લાં મને કયુલ. રાખ્યું હતું કે. હીંદીઓને. જે. ઘટતી સંજાળ નીચે તાલીમ આપવામાં આવે. તો તેઓ કોષ્ટિપણું ઉદ્યોગ ચલાવવાને લાયક છે, અને ચોક્કસ જાતના ઉદ્યોગો યુરોપીયનો કે અમેરીકનો જ ચલાવી શકે તેવી માન્યતા જે એક વખત ધરાવવામાં આવતી હતી તે કલ્પિત છે એમ સાકચી ખાતેના હીંદી કામદારો તરફથી બજાવવામાં આવતાં જુદાજુદા પ્ર. કારના સંજ્ઞા અને બારીક કામો ઉપરથી જોવાને બને છે. સાકચી ખાતેના કારખાનાના મેનેજરની જુથાની તે ખીનાને ટકો આપે છે. કે હીંદીઓને કેળવતા રહી યુરોપીયન કામદારોને ઓછા કરવામાં અને હીંદીઓને તેમની જગ્યાએ રોકવામાં આવતા બચ છે, અને વધારે ખુશાલી ભરેલી ખીના એ છે કે એવાં ફેરફારનું પરિણામ કામની ઉત્પત્તિ ઉપર કશી માઠી અસર કરતી નથી પણ તેથી કામ સારું જ થવા પામ્યું છે. આવું જે ઉચ્ચ પરિણામ આવ્યું છે તેનું કારણ એ છે કે કામદારોને સારાં રહેણાં અને પુરતો ખોરાક મળી શકે એવા લ. વાનંત આપવાની. જેમ. ગોઠવણું રાખવામાં આવે છે તેમ તેમને લખતાં વાંચતાં અને ગણતાં અને સાથે અંગ્રેજી ભણાવવાની સગવડ કરવામાં આવી છે તથા તે. ઉપરાંત જે. કોષ્ટિ ખાસ અભ્યાસ તરફ તેમની વલણ જણાય છે તે અભ્યાસ તરફ તેમને વાંચવાનું ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. આ કારખાનાની ખુબી એ છે કે તેના કામદારોને મોટા જથ્થા ખેતી કરનાર અભણ કામદારોમાંથી મેળવવામાં આવ્યો હતો, છતાં તેવા કામદારોની ઉપર પ્રભાણ જાતનું લેવાથી તેઓ સુકેલ ગણાતા ઉદ્યોગ ચલાવવાને લાયક નીવડ્યા છે. હીંદીઓની હમેશાની તકરાર એજ છે કે તેઓને પોતાનું પાણી ખતાવવામાં તક આપ્યા વગર અમુક કામો તેમનાંથી બંની શકે જ નહીં એવી વાતો તેમને અન્યાય કરનારી છે, સાકચી ખાતેનાં કારખાનાના મેનેજરની જુથાનીના ખીજે અગત્યનો ભાગ એ કારખાનાને બરની ઉદ્યોગો માટેની કેળવણી કેવાં ધોરણે આપવી જોઈએ તે સંબંધી છે. મેનેજર જણાવે છે કે યુનીવર્સિટીની કેળવણીને આ દેશમાં જોઈએ તે કરતાં વધારે અગત્ય આપવામાં આવે છે. હું ખાતરીથી માતું છું કે સારી કેળવણીની જરૂર છે, પણ એક સારો અને ઉપયોગી કામદાર બનવા માટે એક આસામીએ યુનીવર્સિટીમાં જવાની જરૂર નથી. જે હીંદી ઉદ્યોગોમાં પડવા મોંગતો હોય તેણે આશરે પંદર કે સોળમે વરસે શાળા છોડીને જે ઉદ્યોગ તેને ગમતો હોય તેને લગતાં કોષ્ટિ કારખાનામાં શીખાઉ થવા કામદાર તરીકે ચોક્કસ મુદત સુધી રહેવું જોઈએ, અને દરમ્યાન કુરસદને વખતે શાળાનો અભ્યાસ પણ તેણે આગળ વધારવો તથા શીખાઉ તરીકેની મુદત પુરી થતાં જે તેનાથી બની શકે તો બે ત્રણ વરસ યુરોપના કોષ્ટિ કારખાનામાં ગાળવાં અને તેમ કરવાથી યુરોપીયનોના જેવીજ ઉચી લાયકાત તે મેળવવા પામશે. આ જુથાની એક અગત્યની ખીના ઉપર આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. યુનીવર્સિટીની ઉચી કેળવણી તરફ ધણા ઉદાર વીચાર નહીં ધરાવનારા કેટલાકો તરફથી ખેતી, વેપાર અને ઉદ્યોગોને લગતાં અભ્યાસ

વાની જરૂર છે. અંગ્રેજી ભાષા શીખવા માટે સારી સારી ચોપડીઓ વંચાવી, અને અંગ્રેજીમાં બોલવા ચાલવા માટે ડીમેટીંગ ક્લાસ રાખવો જોઈએ. અંગ્રેજી ભાષા શીખવા માટે બીજા આડા વિષયો હરકત સમાન છે. સ્ત્રી કેળવણી માટે મધ્યમ વર્ગના અભ્યાસક્રમ રાખવો જોઈએ. પુત્રા ખાતે અમોએ મહાવીરવાલય ખોલ્યું છે, તેમાં પ્રાથમિક કેળવણીથી લઈને મેટ્રિક સુધીની કેળવણી અપાય છે. ત્યાં માત્ર ભાષાદ્વારે ગૃહ શીક્ષણ આરોગ્ય તથા શારીરીક વીગેરે સંબંધી શીક્ષણ અપાય છે. સ્ત્રીઓને આ જગનામાં હવે કેળવણીની ખાસ જરૂર છે. આ કામ માટે અમોએ અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૪૬૦૦૦ જે સંપત્તિ મધ્યમ અને નીચ વર્ગના લોકો પાસેથી ભેગા કર્યા છે.

વિદ્યાર્થી સમક્ષ જાહેર ભાષણ.

મુંગઈ શ્રી મહાવીર જૈન વીદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓની સમક્ષ દોરી કુંવરજી આલુંદજીએ ગઈ તા. ૯-૧૨-૧૬ના રોજ ભાષણ આપતાં તેમણે જણાવ્યું કે હું ખાસ નવીન કહેવાનો છું એમ નથી પરંતુ અનુભવનો ખ્યાલ તમને પ્રતીતિપૂર્વક થાય તે માટે કંઈ કહેવું પ્રાસંગિક-ધાર્મિક છે. તમારું અત્યારે વિદ્યાર્થીજીવન છે. વિદ્યાર્થીઅવસ્થા આખા જીવનપર્યંત ચાલવી જોઈએ અને હું મારી જાતને એક વિદ્યાર્થી જ ગણું છું. નિશાળ કે કોલેજ છોડ્યાથી વિદ્યાર્થીજીવન બંધ થવું ન જોઈએ.

મનુષ્ય મનુષ્યત્વમાં ક્યારે આવે છે તે સમજવાની જરૂર છે. ભક્ષ્યાભક્ષ્ય પેચાપેચ અને કૃત્યાકૃત્યનો વિવેક આપે ત્યારે પ્રાણીને મનુષ્ય કહેવાય છે. ત્યાં સુધી પશુમાં અને તેનામાં કંઈ તફાવત રહેતો નથી. કૃત્યાકૃત્યમાં તો બહુધા કોઈ જાત કે વ્યક્તિના વિચાર અને ઉપદેશમાં ફેર પડતો નથી. ક્ષમા, નિષ્કપટવૃત્તિ, સરળતા, પરદારાનિષેધ આદિ અનેક કૃત્ય અને અકૃત્યના સંબંધમાં સર્વજ્ઞ વિચાર ધણોખરો સરળો હોય છે. પેચાપેચ ભક્ષ્યાભક્ષ્યના વિચારમાં કદાચ તફાવત પડે છે. દરેક મનુષ્યે પોતાનું કૃત્ય શું છે તે સમજવાની અને તેને ખ્યાલમાં રાખી સમ્યગ્ચિન્તન થવું એ તેની ખાસ ફરજ છે. દરેક પ્રાણી ધનવાન થવાને સરળચેત્તો હોતો નથી ચારિત્રવાન થવામાં પ્રયાસ પણ કરતો પડતો નથી. એ વાત કદાચ વિચિત્ર લાગશે પણ સત્ય વાતને સત્ય કહેવામાં મહેનત કે પ્રયાસ પડતો નથી. સમ્યગ્ચિન્તન થવામાં નીતિપૂર્વક વર્તનની પ્રથમ આવશ્યક છે, અને તેમાં પ્રગતિ કરતાં ધર્મની આવશ્યકતા છે. નીતિપરાયણ મનુષ્ય જ ધર્મી હોવાને અને કહેવડાવવાને યોગ્ય છે. ધર્મી તરીકે કહેવડાવવાનો હક ઉન્માર્ગગમીને કે અનીતિને રસ્તે ચાલનારને કાઢપણુ નથી. ધર્મ એટલે ફરજ અને તેનો વિશેષ અર્થ કરીએ તો તેના બે ભાગ થાય છે. એક જ્ઞાન અને બીજી ક્રિયા આ બંને ચક્ર વગર વાહન ચાલી શકતું નથી.

સમાન્ય ધર્મ ગૃહસ્થને અંગે કહેવામાં આવેલ છે. અને વિશેષ ધર્મ ત્યારમધ્ય આગળ વધતા આવે છે. તમે માર્ગાનુસારીના શરૂઆતના ગુણો વિચારશો તો નીતિના માર્ગને એ

કેટલો અવકાશ આપે છે. એ તમારા વિચારમાં આવી જશે. સામાન્ય ધર્મને પુષ્ટિ આપે તેવા વહેવારને આદરવો તે ઉચિત છે.

કેટલાકે ગુણુ ખીજના, કેટલાકે જમીનના, કેટલાકે વૃદ્ધિના અને કેટલાકે આશુઆશુનાં સંયોગોનાં છે તેમ ગુણુ માટે સમજવું. સરળતા, દયા, વત્સલતા એ જમીનના ગુણુ છે. એટલે હૃદયમાં હૃદયની આદ્રતા હોય તેને વધારે લાભ થાય છે. એની જમીન એટલી સારી રહે છે કે એમાં ખીજ ગુણો ખેંચાઈને આવે છે. ખીજો ગુણુ દાક્ષિણ્યનો છે. પોતાના કાર્ય કે વંખતનો ભોગ આપી પરકાર્ય તત્પરતાને વાસ્તવિક દાક્ષિણ્ય સમજવું. એ પણ જમીનનો ગુણુ છે બહુ અગત્યનો છે.

કેટલાકે વાક્યો ખાસ લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે.

૧ તમે તમારા માતૃ પિતા અથવા વડીલની આજ્ઞા ઉઠાવવા તત્પર રહેજો. ૨ તમે નિરંતર સદાચરણી થવા પ્રયત્ન કરજો. ૩ જેની સંહાયથી તમે સારી સ્થિતિએ પહોંચો તેને તમે ભૂલી ન જશો. ૪ તમારા પ્રત્યે જેમણે ઉચ્ચ આશાઓ બાંધી છે તે પ્રશ્ન કરવા અહર્નિશ તત્પર રહેજો. ૫ તમે તમારા અધ્યાપકો પ્રત્યે ભક્તિભાવ રાખજો. (વિનયથી વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય છે એ વચન. ૬ તમારા સહાધ્યાયીઓને પ્રત્યે પ્રેમભાવ રાખજો. માયાળુ પણાતો અહિં અભ્યાસ શરૂ કરી દેજો. ૭ તમને જે સાધનો મળ્યા છે-તેથી-અને અહીંથી અભ્યાસ પ્રેરો કર્યા પછી જૈનધર્મનું તાત્વીક જ્ઞાન મેળવવા પ્રરતા સાધનો મેળવ્યા કરજો. (તમને જાણ્યો કે મહત્વવાળો જૈનધર્મ છે. અન્યત્ર એવી વિશાળતા કદો જોશો નહિ. અને તેમાં કેઈ પ્રકારનો ભિન્નભાવ જોવામાં આવતો નથી. ૮ તમારી પોતાની કૃતિ સારી માઠી છે તે સમજવા માટે વિચક્ષણતા મેળવજો. ૯ વેપારી પોતાના લાભ નુકશાનનો સર-વાળો દોવાળોએ મૂકે છે તેમ તમે તમારું પોતાનું સરવૈયું મૂકી શકો તેવી સ્થિતિમાં રહેજો અને તેને માટે ખાસ સંભાળ રાખજો. ૧૦ તમે નિડર થજો પરંતુ વ્યવહાર દૃષ્ટિએ પરમેશ્વરનો અને વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ તમારા આત્માનો ભય રાખજો.

આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

૧૧ તમને નાસ્તિક કહે તેથી ડરશો નહિ પણ નાસ્તિક થશો નહિ. શંકા કહેલી ખોટી માનીતે ન કરવી, પણ આશય હેતુ સમજવા ગમે તેટલી શંકા કરવી અને સમાધાન પુછવા શંકાના કારણથી કોઈ નાસ્તિક કહે તે ડરશો નહિ. પણ ખોટી વાત કરવાની ઈલા રાખજો નહિ. ૧૨ તમે સ્વતંત્ર થજો, સ્વતંત્ર વિચારવાળા થજો, પરંતુ સ્વચ્છંદી ન થશો. ૧૩ તમે સહાધ્યાયી કે ત્યાર પછી વ્યાપારી કે અધિકારીની સ્પર્ધા જરૂર કરજો. ઇર્ષ્યા કરશો નહિ. ૧૪ તમે હાહા થશો પણ દોડહાહા ન થજો. (આ સાદી બાબત છે પણ બહુ અગત્યની છે) અનુમયથી અને ઠોકરથીજ આ બાબતની અકલ્પ આવશે. ૧૫ તમે કૃતક થશો પણ કૃતક ન થજો. એની પ્રવૃત્તિ અને અર્થ બહુ સફળ રીતે વિચારવા યોગ્ય છે. આત્મ-ભોગ આપવાની ઘણી જરૂરીબાત છે. જનતા આત્મભોગ આપી તમારા કુટુંબનો કોમનો અને દેશનો ઉદય કરવામાં સાધનભૂત થવા વિચાર કરશો. સાદી પણ ઉપયોગી વાત કરી છે તે વિચારશો, આશા રાખું છું કે આ વાતને તદ્દન ભૂલી ન જશો.

સંસાર સુધારાની સમીક્ષા.

(૨. ૨. સંધ્યા.)

અમદાવાદમાં આમ્રો માસની આખરનું અડવાડિયું કોન્દરન્સો અને અને ચર્ચાઓથી ભરપૂર પસાર થયું છે. તેમાં ટેમ્પરન્સની કોન્દરન્સ, કેળવણીની કોન્દરન્સ, સંસારસુધારા કોન્દરન્સ અને પ્રાંતિક (પોલીટિકલ) કોન્દરન્સ; તથા દિવાળીના અડવાડિયામાં થયેલી કેળવણી કોન્દરન્સની સાથે સંબંધ ધરાવનાર તેમજ સંસારસુધારાની સાથે પણ સગાઇ ધરાવનાર સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી ચર્ચા, તે પહેલાના અડવાડિયામાં થઇ હતી; આમ આમ્રો આશ્વિન, કૃષ્ણ પક્ષચર્યાઓ અને કોન્દરન્સો, તથા બાપજોના નિર્ધોષ વચ્ચે વ્યતીત થયો છે. છાપાઓ (વર્તમાનપત્રો) તે પ્રધાની તાજેતાજી, નોંધો લાઇ, ચૂંટ્યાં છે; અને વચ્ચે હવે ફેટલેક સમય તે હિલચાલો વિશે કપજેલા વિચારો પચાવવાને અને આરામ લેવાને જનસમુદાયને મળી ચૂંટ્યાં છે. હવે તે ચર્ચાઓ, બાપજો, અને કોન્દરન્સોની પ્રવૃત્તિનું સિંદાવલોકન અથવા સમીક્ષા કરવી, એ આનંદ, તેમજ બોધ આપે તેવું છે, તેમ તે આપણી બાની પ્રવૃત્તિની દિશાની રૂપા આંકવામાં કપયોગી થઇ પડે તેવું છે.

જે કે દરેક કોન્દરન્સની હિલચાલને ઉત્પન્ન કરનાર આજેવાને પોતાપોતાની કોન્દરન્સને અસાધારણ મહત્વની સમજી તે તે કોન્દરન્સનો મહિમા વધારવાને પોતાથી બનતું બધું જોર વાપરી દીધું છે, તોપણ વિવેકપૂર્વક અવલોકન અને વિચાર કરનારને તો એકલી રાજકીય પ્રાંતિક કોન્દરન્સજ કોન્દરન્સ એ નામને યોગ્ય જણાશે. બાકીની બધી કોન્દરન્સોની પ્રવૃત્તિયો તે પણ જે કે આ પ્રાંતના મોટા ગણાતા પુરોના પ્રમુખપણા નીચે ભરવામાં આવી હતી, અને તેમાં દેખાવ બધો કોન્દરન્સના જેવોજ કરવામાં આવતો હતો તો પણ તે કોન્દરન્સોમાં આત્મા ન હતો. તે કોન્દરન્સો તે તરંગી વ્યક્તિઓની બનેલી સ્પષ્ટ સત્યે જણાતી હતી. તે છતર કોન્દરન્સો જે કે રાજકીય પ્રાંતિક કોન્દરન્સના મહિમાની બધા પોતા ઉપર લેવાને કોણાહલ કરતી જણાતી હતી, તો પણ તેઓમાં તે સમષ્ટિ રૂપ વિરાટાત્માની પ્રમા જણાતી નહોતી કે જે પ્રમા રાજકીય પ્રાંતિક કોન્દરન્સમાં વિરાજતી હતી. જે આ ટેકાણે આપણે ઉપમાનો ઉપયોગ કરીએ તો પ્રાંતિક રાજકીય કોન્દરન્સ તે વિધિપૂર્વક અને શ્રદ્ધાપૂર્વક કરાતા શક્તિઓજનના જેવી એજરવી, અને પવિત્ર જણાતી હતી. કેળવણી કોન્દરન્સ તે શક્તિઓજન યર્ષ રહ્યા પછી ધર્મ, વગર નોતરેલા અન્યાર્થો સુધારત, યાચક બાબતો, જમવા માટે જુઓ પાડતા બાબતો જેવી જણાતી હતી. ટેમ્પરન્સ કોન્દરન્સ તે કુતરાં અને કાગડાંને દોડવાને રહેલા નાપિત અને વસવામાં જેમાં આખરે જમવાનાં હકદાર ગણાય તેવાં પાછળથી જમનારના કોણાહલ જેવી જણાતી હતી. અને સંસારસુધારા કોન્દરન્સ તે મનુષ્યથી મુતર અને એકાં પતરાળામાંથી એકવાડ લાઇ, ન્યાં ત્યાં એકવાડ કાઢનાર પણ પાંખો હોવાથી, બધાને માથે જમનાર અને સર્વના તિરસ્કારને પાત્ર પુરસ્કાર અજાતાં કાગડાં અને સમજાઓ જેવાં પક્ષીઓના કાંગારોળ અને ઉડાડડાં જેવી જણાતી હતી. બીજી કોન્દરન્સોમાં પણ ન્યાં સંસારસુધારારૂપ કાગડાંએ એકવાડ કાઢેલો ત્યાં ત્યાં અમેશ્યતા અને ગરબિના અંશો જણાતા હતા.

સધળી કૌન્દર-સો અને તે પહેલાં થયેલી ચર્ચાઓ અને બાપણો ઉપરથી તત્વસાર એ નિકળી આવે છે કે, કહેવાતા સંસારસુધારો હિંદમાં અરથાને છે, મિથ્યા પ્રવૃત્તિ છે. આ કથનનાં કારણો વાચક વર્ગ આગળ હું નીચે પ્રમાણે રજૂ કરું છું:-

કેળવણી કૌન્દર-સ તે એવી હકીકત શોધીને રાજકીય પ્રાંતિક કૌન્દર-સ આગળ રજૂ કરે છે કે જેથી પ્રજાની કેળવણીમાં જે ખામી હોય અથવા કેળવણી ખાતામાં જે ખામી હોય તે દૂર કરવાને માટે રાજકીય કૌન્દર-સ નામદાર સરકાર આગળ માગણી કરવા તથા દલીલ કરવા સમર્થ થાય. આખી પ્રજાને કેળવણી મળે અને કેળવણી જોઈએ તેવી મળે તેથી પ્રજા અને રાજા બંને સુખી થાય, કેળવણીથી સંજ્ઞા-પ-વધે, વિષયવાસનાનું નગ્નદી-પણું ઓછું થાય અને મન ઉપર કાણુ રાખી રાકાય, તથા સારાસાર વિવેક આવે, અને પોતાનાં પ્રજાત્વ અને બીજાઓના પ્રજાત્વનાં સ્વરૂપલક્ષણ સમજાય. સુધારાનું ખરૂં કામ તો કેળવણી કરશેજ. તેમજ ટેમ્પરન્સ એટલે વ્યસન અને અંભક્ષ્યનો નિષેધ પણ કેળવણીથી-જે કેળવણી વારતવે મળી હશે તો-થશે. એટલે કેળવણી કૌન્દર-સ એ વગર તોતરેલો પણ બ્રાહ્મણ છે. તે પ્રાંતિક રાજકીય પરિપદ (કૌન્દર-સ)ના ઉદ્દેશની દિશામાંજ મદદ કરે છે. આને પણ સંસારસુધારા પરિપદ ૩૫ કાગડો પોલીટિક્સના ઉન્નિષ્ટ અને નકામા ભાગ ૨૫ એકવાડ ઉડાડીને કોઇ કોઈ અંશે સ્વી-કેળવણી અને પુરૂષ-કેળવણીની બાબતોમાં અનર્થ-કારક અંશોથી ભદ્ર કરે છે. તેથી આ કેળવણી કૌન્દર-સને પણ પાઠશાળામાં રહેલા શુદ્ધ બ્રાહ્મણો વેગજેથીજ પીરસવા યોગ્ય ધારે છે. આટલી અશ્ચિ અને અસંભાવનાને પાત્ર બિચારી કેળવણી પણ કહેવાતા સુધારકોના સંસર્ગથીજ થાય છે-કેળવણી વગેવાય છે.

ટેમ્પરન્સ કૌન્દર-સ મધ્યમાસનો નિષેધ કરે છે, તે વ્યસન અને હિંસા તથા અભ્યક્ષ્ય ૨૫ કાગડાને-કૃતરાંતે હાકે છે, પણ તે હાંકતું ધર્મબુદ્ધિને અમાલે જોઈએ. તેનું સફળ થવું નથી. તેથી સુધારકમન્યોની કૃતકેમપ છૂટ અથવા મુનસરી અને ઉપયોગિતાની દલીલો ૨૫ કાગડા પોલીટિક્સ (રાજનીતિ)નો એકવાડ ઉડાડી આ ટેમ્પરન્સ કૌન્દર-સને પણ એડી કરે છે. તોપણ નામદાર સરકારની આજ્ઞાદારી નીતિ વિષે બોલવાની માહિતી અને આંકડા તથા હકીકત વગેરે રાજકીય કૌન્દર-સને પૂરા પાડવાની સેવા આ ટેમ્પરન્સ કૌન્દર-સ બજાવે છે. તો તે પણ કાંઈક ઉપયોગી છે. તેથી પાટે બેસીને કાગડા કૃતરાં હાંકનાર પગી અને નાપિત વગેરે મનુષ્યોની ઉપમા આ ટેમ્પરન્સ કૌન્દર-સને માટે બંધબેસતી છે.

પણ હવે જુઓ પેલી સોસીયલ રીફોર્મ-સંસારસુધારા કૌન્દર-સ પોલીટિકલ પ્રોવિન્સી-અલ કૌન્દર-સની સાથે શો સંબંધ ધરાવે છે? કાંઈજ નહિ. તોપણ તેના આગેવાનોએ હંમેશા એવુંજ રજૂ કર્યું મોંઘમ ને મોંઘમ કુંઘ્યાં કરે છે કે, જ્યાં લગી આપણા લોકો “સંસારસુધારણા” નહિ કરે ત્યાં લગી આપણા લોકોની ઉન્નતિ થવાની નથી. જો પોલીટિકલ હિલચાલમાં સમજવું અને બાગ દેવો એનેજ સુધારકમન્યો જનતિ સમજતા હોય તો તેવી રીતે તો જોઆ સુધારકમન્ય નથી હોતા તેઓ પણ તેવી પોલીટિકલ હિલચાલોની બાબતમાં સમજે પણ છે અને બાગ પણ લે છે. તેમાં વળી સુધારક કહેવાતાં હાંસીઓ અને લાગ સાધુઓ કરતાં પણ જુના વિચારના પર્ણ બંજોડા અને નહિ બંજોડા પણ પોલીટિકલ હિલચાલોના સરકાર પામેલા, જુના વિચારના માણસો પોલીટિકલ હિલચાલોની બાબતમાં સારી પેટે સમજે છે અને બાગ પણ લે છે-એટલુંજ નહિ પણ ધન વગેરેની

મદદ કરી ભોગ પણ સુધારકમંથ્યો કરતાં વધારે આપે છે. તેની સાથે જોયો સંસારસુધારક વર્ગમાં ગણાતા નથી તેઓમાં એક પ્રકારની અંતઃકરણની અધિક ઉદારતા માલમ પડે છે. તેના કરતાં ઉલટી પ્રકારની મનની સાંકડી વૃત્તિ સંસારસુધારાના હિમાયતીઓમાં માલમ પડે છે. કોઈ પણ લોકોપયોગી રાષ્ટ્રિય કાર્યમાં પૈસાનો ભોગ તથા ખીજો ભોગ જુના વિચારના માણસો સુધારકમંથ્યો કરતાં મણોજ વધારે આપે છે, તે છતાં કારભારનો ડાઘઓ પોતાનાજ હાથમાં એકદ્યુ રીતે રાખવાની ખટખટ અને પ્રયત્નો કરતા સંસારસુધારાના હિમાયતીઓ નજરે પડે છે. છતાં પણ આ વિષયમાં જુના વિચારના માણસો રસાકસી કે અદેખાઈ કરી દેશના કાર્યનો મામલો બગાડવા ઉપર આવતા નથી. પણ સંસારસુધારાના પક્ષના માણસો આવી જુના પક્ષની બલમનસાધનો લાભ લેખ પોતાના હાથમાં ડાઘ લેધને ઉઠરતા છોંકરાઓ આગળ પોતાનો ગહિમા બતાવી પોતાના ધર્મદ્રોહી અને પ્રજાત્યનો નાશ કરનાર વિચારો પોતાની સ્વદેશ સેવકની પેકને ઓડે રહી પ્રસારવાની સુક્તિઓ રચે છે. આ 'વાર્તા' હવે જુના વિચારના પક્ષની નજરે અધિક ચઢતી જાય છે, અને તેથી હવે એવો પ્રસંગ નજરે કદી આવે કે દેશહિતની બાબતોમાં પણ સંસારસુધારાના હિમાયતીઓની હાજરી, એ એક વિશેષ પતું કારણ થઈ પડે. જો આમ થાય તો તેમાં હવે જુના પક્ષનો વાંક ગણાશે નહિ. પણ "સંસારસુધારકો"ની 'ધૈર્યશીલતા'માં જન્મવું અને પાંચ પાટલા નાંખીને જન્મવું એવી પોલીસીનો દોષ ગણાશે. અને હવે જુના પક્ષના મનુષ્યોને એ પણ પ્રત્યક્ષ સમજાતું જાય છે કે કોન્ફરન્સ અને કોંગ્રેસ જેવી રાષ્ટ્રીય હિલચાલમાં "સંસાર સુધારકો" જે ભાગ લે છે તે કોન્ફરન્સ અને કોંગ્રેસની પવિત્ર વેદી ઉપર નહિ પણ "સંસારસુધારા"ને નામે પૂજાતા પ્રેતની ઉપાસના કરવાના હેતુથીજ. આ કારણે જો કાંઈ વિશેષ ખજાના હવે ઉત્પન્ન થાય તો તેના દોષ તે સુધારકમંથ્યો અને તેમના લાગવગમાં વણાતા રાષ્ટ્રીય હિલચાલોના આગેવાનોને જ માથે મહેશે. "સંસારસુધારા"ના અનુયાયીઓ તે યસ્તુતઃ પોતાનાજ અનુચિત હવસોને માટે નિકળેલી બંડખોર ધ્રુવ વ્યક્તિઓ છે, અને તેઓમાં પ્રજાકીય તત્વને એટલે સ્વરૂપલક્ષણને નહિ પણ કરનાર વ્યક્તિઓ છે. તેઓની હાજરી એ સમષ્ટિ પ્રજાનાં દુર્માન્ય છે, અને તેમને પ્રાધાન્ય કે માન્યતા કોઈ પણ કારણથી આપવી, એ રાષ્ટ્રીય હિલચાલોને જોખમમાં ઉતારવા ખરોબર છે, એમ એ હિલચાલોના આગેવાનોએ લક્ષમાં રાખવાનો સમય પાસે આવ્યો છે. મીઠા પસુના જિલ્લે પ્રસંગે પ્રજાની લાગણી સર્વેએ જોઈ છે; અને એવાં અડપલાં ફરીને કરવાની પણ ઈચ્છા "સુધારકમંથ્યો"ની પ્રકટ જણાય છે. તો આનાં પરિણામ રાષ્ટ્રીય હિલચાલોમાં કોઈ જાણામુખી કૃપા કરે તો તેના દોષ અને સ્વચ્છંદી ઉદ્ધત વ્યક્તિઓનો છે, એમ રાષ્ટ્રીય હિલચાલોના આગેવાનોએ પૂરેપૂરું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ છે. હિંદી જનસમાજ ધર્મનો ઉપમર્દ કદી સહન કરી શકશેજ નહિ, એ વાત પ્રત્યેક હિંદીઓ ધ્યાન બહાર કોઈ પણ કારણથી રહેવા દેતી જોઈતી નથી.

"સંસારસુધારા"ના જે ઉદ્દેશો છે તે કેવા છે ? આનો તપાસ સૌથી પહેલો કરવો પડે છે. વર્ણાશ્રમનો નાશ કરવો અને તેમ ન બની શકે તો તે ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખીને વર્ણાશ્રમના નાશને માટે સડક નાંખવાનું કામ કરવું. વૈધવ્ય મત વગેરે જે સદ્ગુણો આખી જાતિગત ધર્માચરણ છે, તેને તોડીને વ્યક્તિગત મુનસરી ઉપર આણી મૂકવા, કન્યાઓને અપોત્ત ઉમર લગી કુંવારી રાખવી, સ્ત્રી કૌળચણી અપોત્ત રીતે વધારી દેવી અને સ્ત્રીપુર-

પતો અયોગ્ય રીતે સમાનાધિકાર કરીને તેઓની વચ્ચેની મર્યાદાનો અને પ્રેમનો નાશ કરેલો તથા ઉપરના ઉદ્દેશો સિદ્ધ થાય તેમ નામદાર સરકારની ધારાસભા દ્વારા કાયદા ઘડાવી તથા કોર્ટો દ્વારા તેના ફેસલા કરાવીને હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના નિયમો ઉપર ધ્વીની મારેલી. કેળવણી ખોતામાં પણ એવાં જ ખોલો રાખ્યાં. આવા તો એ “સંસારસુધારા”ના ઉદ્દેશો છે.

આ ઉદ્દેશો ભારતવર્ષની હિંદુ પ્રજાનું હિત કરનાર કે અદ્વિત કરનાર છે, એ બાળતનો વિચાર એક બાળુએ હમણાં રહેવા દઇએ, તોપણ તે ઉદ્દેશોની ભારતવર્ષમાં જરૂર શી છે? તે પ્રશ્નોજ વિચાર કરીએ તોપણ આપણને સદજ માલમ પડશે કે, એવા ઉદ્દેશોવાળો “સંસારસુધારો” એ આ દેશમાં અસ્થાને છે. સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિનાં કારણ તો વિદ્યા, કળા, ઉદ્યોગ, શારીરબળ અને મનોબળ તથા અધ્યાત્મબળ છે; અને તે પ્રાપ્ત કરવાની અનુકૂળતા તો ભારતવર્ષની સંસારપદ્ધતિમાં સૌ કરતાં અધિક અંશે છે. પણ તે સંસારપદ્ધતિનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવાને બદલે તેમાં સુધારો કરવાને નામે બગાડો કરવાથી તો શી ઉન્નતિ થવાની છે? જો કદી એવા સંસારસુધારામાંજ લાડલો રહ્યો હોય તો જોએ “સંસારસુધારો” માં નમુના તરીકે માનવામાં આવે છે તેઓએ કોઇ પણ પ્રકારની ઉન્નતિ કેટલી અને કેવી રીતે સાધી છે તેનો ઉગ્ર ઉત્તરી વિચાર કરવામાં આવશે તો જણાશે કે એ “સંસારસુધારો” માં ઉન્નતિનું કોઈ મૂળ રજૂ નથી, પણ અમુક સુધારક મન્ય વ્યક્તિ કોઇ અમુક સંજોગોની વચ્ચે અમુક પદ્ધતિ, પ્રતિષ્ઠા કે પૈસા પામેલી હોય તે ઉપરથી ઉપલક વિચાર કરનાર કેહ એમ માને અથવા મનાવે કે, “સંસારસુધારો” ઉન્નતિ કરનાર છે તો તે કેવળ ખોટું અને મૂર્ખાઈભરેલું છે. તેની સાથે “સંસારસુધારક” તરીકે બહાર પડેલા માણસો તેઓના “સંસારસુધારા”ના સિદ્ધિતાને અમલ કરતાં કેટલા મૂર્ખ બન્યા છે અને દુઃખી થયા છે, તે પણ અવસોદન કરવામાં આવે તો માણસને સમજાય કે, “સંસારસુધારો” એ ઉન્નતિને બદલે વિશેષતઃ અવનતિજ કરે છે. પણ તેવી સુધારક વ્યક્તિઓ “ગધેડે બેઠા તો કે સવારી મળી” એમ માનીને પોતે પડ્યા છતાં ટંગડી ઉઘી રાખે અને તેમના અધશ્વદાણ ઉપાસકો તેમાં તેમનો મહિમા માને તો તેમને વારવા માટે કોઇ નવરૂં બેઠું નથી. ભારતવર્ષે હજારો વર્ષોના અનુભવ કરીને પોતાની ગૃહવ્યવસ્થા બાંધી છે, તેમાં “સંસારસુધારો”નું આપડ ખાંવાનું કરવું એ તો સાજી કાયામાં ભૂત ધાલવા જેવું છે?

ગૃહ વ્યવસ્થામાં દેશકાળ વગેરેના પ્રજાવર્ગી કેઇ કેઇ બાળતમાં કાંઇ કાંઇ ફરક પડી ગયો છે, એ વાત ખરી. પણ એ ફરક પણ તે દેશકાળ વગેરે સ્થિતિ સુધરતી જાય છે, તેમ તેમ નિકળી જતો જાય છે; અને ભારતવર્ષના હિંદુઓની ગૃહવ્યવસ્થાનું મૂળ અને વડ તો એવાં મનુષ્યુત અને સજીવન છે કે, તે તો એ સમાન અડગ અને સુવર્ણમય છે. એટલુંજ નહીં પણ એનાં શળાં પાંખડાં વિવિધ પ્રકારનાં હોવા છતાં તેમાં એકવાક્યતા અને વાસ્તવ સ્વતંત્રતા છે; જ્યારે હાલના કહેવાતા સુધારકોમાં તેમના પોતાનાજ હાથ પગ તેમને અટવાળે આવે છે. તેમણે યોજેલાં સાધનો જે ફોળો ઉપજાવે છે, તે તેમણે મારેલી ફેક્ટરોને જુડી સામીત કરી આપે છે, એમના અધિકાર અડગતાને શૈયશક્તીના તરંગે જવા કરાવે છે, એમનાં બોલો વદતો વ્યાધાતવાળા યથ પડે છે, તેઓના વિચાર અને અવહાર પરસ્પર અંધારાં પડે છે. આ બધાની ઉપર ઉપહાસપાત્રતાની ધજા તો એ ફરકે છે કે, તેઓ પોતાનાં સંસારસુધારાના કેવળ મૂર્ખાઈ ભરેલાં અને વિનાશકારક વિચારોનો તેમને

તેની બુદ્ધિમંદી બળવણીને બચાવ કેવળ -મિથ્યાભિમાની : આધિજ્ઞા છતાં દેખવાનો ડોળ કરનાર જીવરામ ભટ્ટની પેઠે કરે છે. આ ઉપરાંત વળી એ સંસારસુધારકોને તેમની વેતરણ કરનાર કોઈ તેમની ચોખ્ખતા પ્રમાણે મજે છે અને તેમનાં “અરાઝ વાંકા” બતાવી આપે છે, ત્યારે તેઓ સમ્યક્મન્યતાનો ડોળ કરીને મહાવરાવની મા જેવો તો ચરકો ચલાવે છે, અને બીજાઓને અસમ્યક્ કરાવવાને તેમના ચાપલુસીઆ વધીલ મંડળને પ્રજાસમૂહ પાસે ન્યાય લેવાને જીદ પુરાવા અને જીદી દલીલો કરવાને ન્યાય લાંબા હાજર કરી દે છે. ભવતુ ! પણ - સત્ય તો આખરે સત્યરૂપે તરી આવે છે, અને સુધારક પક્ષે પોતાઈ તો તેમનાજ સુખ્ય મહારથીઓ અને સારથીઓના સુખેજ નિકળી આવે છે. આના ચોક્કસ દાખલા વાચકવર્ગને લક્ષમાં રાખવા માટે, અને સંસાર સુધારાના હિમાયતીઓ અને તેમના અનુયાયીઓ પણ કૃપા કરીને તેપરથી કાંઈ બોધ લઈ પાછું વાળી જીએ, તો તેમને માટે પણ નીચે ઠાંકીએ લીએ:-

(૧) જીનો મર્યાદા સ્થાપકવર્ગ પ્રથમથી કહેતો હતો, કે સ્ત્રીઓ અને પુરુષોએ ભેગા ભણવાંથી રક્ષામાં અંમોઘાઈ થવાંનો સંભવ છે, તેમાં સ્ત્રીઓને ઝીકાવવી એ સારું નથી. કેમકે તેથી સ્ત્રીપુરુષો બંનેના હિત ને હાનિનો સંભવ છે. આ કહેવું સુધારકો હસી કાઢતા, વિદ્યાદિક્ષિતી હિમાયતના મુજબર બની બીજાને દબાવતા. પણ આ ફેરી કેળવણી કોન્ફ્રન્સની પૂર્વે હિલચાલ તરીકે થયેલી સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી ચર્ચામાં મુજરાતમાં સુધારક કહેવાતા સૈન્યના હાલના સેનાપતિ રાવ ગહાદર : જોનરેબલ “રમણમાઈ” મહીપતરામ નીલકંઠે મુક્તકંઠે કહ્યું છે કે કેળવણીના લોકો બારણે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે માનની વાતો કરે છે અને બાપણો કરે છે, પણ કોલેજોમાં બજીતી યુવતીઓ પ્રત્યે યુવક વિદ્યાર્થીઓ અસમ્યક્ વર્તણુક નહિ જાણે તેથી ચલાવે છે, માટે સ્ત્રીઓ સાર રક્ષો અને કોલેજો જીદીજ હોવી જોઈએ.

કેટલાક વર્ષો ઉપર “બ્રમણચંદ્ર”ના લેખકે તે પુસ્તકમાં પ્રગળે ચેતવણી આપવા આવેજા પ્રસંગ પ્રકારાંતરે કરગણી કરીને ઘણી મનોહર રીતે ચીતર્યો હતો. તે વખતે બધાય સુધારકમન્યોએ તેના લેખક પ્રત્યે સમ્યક્મન્યતા ભરેલા હુમલા પોતપોતાને ફાવે તેમ પરાણે અતે પોતી રીતે અંગત અર્થો કાઢી કાઢીને પણ કાર્ય હતા. એટલુંજ નહિ પણ “બ્રમણચંદ્ર”ના લેખકના પક્ષમાં ખોલનાર મને પણ સુધારકમન્યોએ તેમની મરજી પ્રમાણે વર્ણનામાં લીધો હતો, અને આર્યમન્યોને તો હજી પણ “બ્રમણચંદ્ર”ના લોકપ્રિય નામથી આંધળીજ થઈ આવે છે. પરંતુ ન્યાયી જગત હવે ઘણા સંતોષથી પ્રત્યક્ષ જોશે કે જે ખામી હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિને અંગે બ્રમણચંદ્રના લેખકે ચિત્રી હતી, તેજ પ્રકારનો પોકાર સ્ત્રી કેળવણી અને સંસાર સુધારાના મુજરાતી પંથના શેઠ માનવંતા રા. બ. રમણમાઈ મહીપતરામ નીલકંઠે બી. એ. એલ. એલ. બી. ના પ્રમાણરૂપ સુખમથી નિકળ્યા છે. એટલુંજ નહિ પણ સંસાર સુધારાના સાચની જોડે પોતાનો હાથ મેળવી ચાલનાર બીજા ગ્રેન્ડુ-એટ એલ એલ. બી. સંદૃશરૂપે સ્ત્રી ઇન્સપેક્ટરો રાખવાની દરખાસ્ત મૂકતાં સ્ત્રી કેળવણી વિશેની ચર્ચામાં ૨૫૯ રીતે કહ્યું હતું કે:- “કોલેજોમાં યુવકો યુવતી વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે કાંઈ અસમ્યક્ ચેષ્ટા કે ભાવ કરે, તે તો જાણે “ગંધા પચ્છીસી”માં ગણાય, પણ ઇન્સપેક્ટરો, સ્કૂલ મિસ્ટ્રેસો ઉપર અર્થવાં મોટી ઉમરની છોકરીઓ પર અસમ્યક્ દષ્ટિ કરે છે, એ તો બહુજાન પાત્ર છે. બહુ વિવેચન ન કરતાં મર્યાદા જાળવી સંલેખમાં ફેરફાર કરે, કે આવી દાખલા બનેલા છે. તેથીજ હું આ દરખાસ્ત કરું છું.”

(૨) હાલની કેળવણીથી સ્ત્રીઓમાં યોગ્ય ગુણો આવવાના નથી. પણ ઉલટા અનેક અવગુણો અને દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થવાનો પાકો ભય છે-એવો મત સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરનાર જુના પક્ષના મનુષ્યોનો હતો. તેની હાંસી અને કરડાકી સુધારકો અચ્છી તરફથી કરતા, એટલુંજ નહિ પણ એવો મત દર્શાવનારને તેઓ કેળવણીને નામે અક્રવતા પણ ખરા.

પણ સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી ચર્ચાના પ્રસંગે પારસી એન્જિન્યેટર 'સુવક' મીં આવવાળાએ સિંહ ગર્જના કરીને જણાવ્યું હતું કે, નથી સ્ત્રી કેળવણીથી પારસી કોમને બેહક નુકસાન થયું છે, તેના કરતાં તો તે સ્ત્રીઓ અમણ રહી હોત; તો પણ અમારી કોમનું અને દેશનું વધારે બહેતર થતે.

સુધારક કહેવાતા વર્ગના સાહિત્યને અગાડી પાડનાર એન્જિન્યેટર પ્રો: બ્રજવંતરાય ક. હાકોરે પણ મીં આવવાળાના જોવાજ પ્રહાર સ્ત્રી કેળવણીનાં હાલ થયેલાં પરિણામ ઉપર ક્યેઈ હતો.

આથી સ્પષ્ટજ થયું છે કે, સંસાર સુધારાના હિમાયતીઓની પ્રવૃત્તિ તેમજ જે કોઈ પ્રવૃત્તિમાં તેઓમાંનો કોઈ ડખોશ લાકડી કરતો હોય, તે પ્રવૃત્તિ સારાં કંઈ ઉપજની શકી નથી; એ પ્રયોગ પુરસ્પર સિદ્ધ થાય છે.

(૩) ફિઝેલ ટ્રેનીંગ કોલેજના વડા શિક્ષક મીં ગડુલાલ ગોપીલાલ પી. એ. સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી ચર્ચામાં મહેતીજીઓ સંબંધે બોલતા હતા. ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે, ઉચ્ચવર્ણની સ્ત્રીઓ મહેતીજીઓનું કામ શિખવા તેમજ મહેતીજીઓ તરીકે નોકરી કરવા આગળ પડતી નથી, તે શાયનીય છે.

મીં ગડુલાલ પોતે નીચ કે ઉચ વર્ણનો તફાવત રેડી બેટીના વ્યવહારમાં પણ નહીં જણવાના સિદ્ધાંતના હિમાયતી છે અને તે સિદ્ધાંતનો અમલ કરવાને મેદાનમાં પહેલા વીરનર હોવાનો સુધારક મંડળમાં હક ધરાવે છે, તે છતાં પણ તેમના મનમાં ઉચવર્ણની ધણી સ્ત્રીઓ મહેતીજીઓ થાય એવી આકાંક્ષા અને નીચવર્ણની ધણી સ્ત્રીઓ મહેતીજીઓ ધણી થાય છે તે વિષે દાંધક ઉતરતો ભાવ સ્પષ્ટ થાય છે, તેનું શું કારણ ? સંસારસુધારાના હિમાયતીઓના કાંતો કાંઈ પોતાનું ધોરણ કે ધડોળ નથી, અથવા તો તેઓનું વર્તન કતિ તેમના અંતર્યામાં વિરૂદ્ધ છે, કે કતિ સંસારસુધારાની વાસ્તવ નિષ્ફળતા છે.

(૪) સંસારસુધારા પરિષદમાં વિધવાપુર્નલગ્ન વિષે દરાવ મૂકવામાં આવ્યો, ત્યારે તેની વિરૂદ્ધ બોલવાને ત્યાં માણુઓ ઇચ્છતા હતા, પણ તેમને બોલવા દીધા નહીં. વળી કોઈ રેલીગેટેજ તે દરાવ વિરૂદ્ધ સ્પષ્ટ મત દર્શાવ્યો હતો; તેમજ મીં ગાંધી જેવા સુપ્રસિદ્ધ સુધારકે પણ વિધવા વિવાહના વિરૂદ્ધ પોતાના વિચારો મક્કમપણે પણ વિનયથી જણાવ્યા હતા, તે છતાં સંસારસુધારાની મદિરાથી ઉન્મત્ત થઈ ગયેલા આનંદાલના એક કે બે જુવાનીઓએ તેમને પોષ્ટ ઓફ ઓર્ડરનું નમાલું બહાનું કાઢીને બોલતાં ચાટકાવ્યા હતા. આ બધું શું સૂચવે છે ?

સુધારાની હોડીમાં અનેક કાણાં, મોટા ભગદાળા જેવાં છે. સુધારામાં યોજના, નકશો કે માપ કશુંએ નથી. સુધારાની કમર ભગિડી છે, ટાંટિયા એક ખીલ સાથે અરખામ છે, અને સુધારો ચક્ર ખાંડને ગરમમાં પડેલો હોવા છતાં છાકરાની ગેડે ગમે તેમ લાગે છે અને

એણે કરે છે. 'સુધારાનું' મગજ ચક્ર ખાતું હોવાથી પોતાની પ્રગતિ આકાર થતી થતી જુએ છે, અને પ્રાચીન મર્યાદાનો લોપ થઈ મધ્યે જો જુએ છે; કેમકે સુધારાની પોતાની એ-તના રૂપતી જાય છે.

(૫) કેળવણી પરિપક્વતા પ્રમુખ સાહ્ય જોનરેજલ મીઠું સેતલવાડ કેળવણી સંબંધે બોલતાં—“નિષ્કલંક” શિક્ષકો વગેરે નીમવાની ભલામણનો ધસારો કરે છે. વાત ખરી છે કે કેળવણી ખાતામાં નિષ્કલંક મનુષ્યોની નિમણુકો થાય, તો તેથી તે ખાતાની વિશ્વસનીયતા વધે પણ ખરી તેમાં પણ તેવી વિશ્વસનીયતાથી સ્ત્રી કેળવણીના હિતમાં ઘણો ફાયદો થાય તથા ઉચ્ચવર્ણની મહેતીજીઓ વગેરે વધારે સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય, પણ “નિષ્કલંક” કહેવું કોને તેના નિર્ણયને સંસારસુધારાની કહેવાતી પ્રવૃત્તિએ ધૂમાડાના ગોટગોટામાં ઢાંકી દીધો છે.

૪

કેવેજી રાજ્યમાં કાયદા પ્રમાણે પ્રથમ દર્શને સર્વે કોઈ નિષ્કલંકજન મનાય છે. તેમાં પણ સુધારાની સખ્યમન્યતા તો પ્રત્યક્ષ સકલંકતાને પણ નિષ્કલંક ગનાવવાનું જાડું જાણી છે. આપણા દેશની પ્રજાનો મોટો ભાગ અરે-લગભગ સંધ્યો ભાગ પોતપોતાની નાતજાતની મર્યાદાનું બંધન પાળવામાં નિષ્કલંકતા માને છે—અને હું ધારું છું કે, તેમનું એ માનવું બાળખી પણ છે. વળી જોયો નાતજાતની મર્યાદા છોડી આહાર વિહાર કરે છે, તેઓને લગભગ સર્વે ભારતવાસીઓ કલંકિત માને છે. આ વાત ખરા મધ્યાહન જેવી ખુલ્લી છે. તે છતાં બ્રધરજીઓમાં અને હોટેલોમાં અને ગમે ત્યાં ખાનારપીનાર યથેચ્છાહારીઓ અને યથેચ્છવિહારીઓ તો પ્રતિજ્ઞાનાં પૂતળાં અને આગળ પડતાં એ-છંતો ગણાય છે. પ્રજાનો વગર કેળવાયેલા કહેવાતો ભાગ કેળવાયેલા કહેવાતો ભાગ કરતાં હિન્દુ પ્રજા તરીકેનાં પોતાનાં સ્વરૂપ લક્ષણ વંધારે સારી રીતે સમજે છે. ફક્ત પશ્ચિમની પદ્ધતિ પ્રમાણે કામ કરવાની રીતિથી એ અભણ કહેવાતા આપણા દેશી જાંઘુઓ અભણ્યા હોવાથી આપણને ભણેલા કહેવાતા મનુષ્યોને પ્રજાને નામે કરાતાં કામકાજમાં આગળ પડતો ભાગ લેવા દે છે પણ તેની સાથે તેઓ સારી પેઠે સમજે છે, કે પ્રજાને નામે અને પ્રજાના હિતને નામે આપણે ભણેલા આગેવાનો ક્યાં ક્યાં આપણા ઘરની કપોલ કલ્પનાઓ ઉમેરી આપણા તરંગની ખાતર પ્રજામર્ગને અવજે રસ્તે દોરવાનો અને આપણે જાંધેલા પક્ષની ચોડીક વ્યક્તિઓની રૂચિને પ્રાધાન્ય આપી પ્રજાને નામે આપું છોળું દાળમાં ચલાવવાની લુચ્ચાઈ રમીએ છીએ. તેમાં પણ જોયો ભણેલા છતાં સ્વરૂપ ભૂલેલા નથી, તેઓ તો ઘણી જારીક રીતે સુધારક-મનુષ્યોની આંટીઓ ઘુટીઓ અને પ્રયત્ન જળોનું સ્વરૂપ સમજે છે. દેશના રોગ મટાડનાર વૈદ્યો તરીકે સુધારકોએ ચોડાક સમય તો પોતાનો દંભ ઠીક નમાવ્યો. પછું હવે તેમની જિન-આવડત અને ઉદ્યેદું જનસંભાળ જાણી ગયા છે, તેથી સ્વરૂપ ભૂલેલા વાહ્યા વંધ્યા અને વરજ્યાઓએ જાંધેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણેની “નિષ્કલંકતા”થી આકર્ષાઈ લોકો ઠગાય તેવો સમય હવે દૂર થતો જાય છે. તેથી નાતજાતના નિયમોને તોડી તેમાં કૃતાર્થતા માનનાર અથવા તેની હિમાયતો કરનાર મનુષ્યો કેળવણી ખાતામાં હશે, ત્યાં લગી તેમની પાસે કોઈ પણ હિન્દુ પોતાનાં જાળક-જાળકીઓને વિશ્વધૃત્તાથી ભણવાને મૂકતાં ખચકાશે, એવો સમય હવે સુધારકમનુષ્યોએ હાથે-કરીને આપ્યો છે. કેળવણી ખાતામાં નાતજાતની મર્યાદા તોડી નાતજાતને થયેલા શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓ હશે, ત્યાંસિધી ઉચ્ચવર્ણની સનારીઓ મહેતીજીઓ

થવાને આગળ પડવાની નથી. કેળવણીના નામથી આકર્ષાઈને તથા ખોતાની અગતઃ જરૂરીયાતને લીધે કોઈ-કોઈ હાથ છે અથવા તો દુષ્ટે પાપે આંખમાં ચામણી કરી એવા કલકિત શિક્ષક શિક્ષકાઓના સંસર્ગમાં પોતે આવે છે, અથવા પોતાનાં બચ્ચાંઓને મૂકે છે. પણ તેથી હિંદુ જનસમાજ કેળવણીખાતા ઉપર માનની કે વિશ્વાસની નજરે જોશે, એમ માનવું એ તો ધુમાડાના બાચક બરવા બરોબરજ છે. કેમકે એવાં નાતજાત, ખહાર થયેલાં, અથવા તો નાતખહાર થવા યોગ્ય પણ કેટલાંક કારણથી નાતમાં વિદાળવાં પડતાં શિક્ષક શિક્ષકાઓને બણેલા સુધારક મન્યો નિષ્કલંક સમજે છે, પણ જેઓ બણેલા છતાં મર્યાદારક્ષક વર્ગનાં છે, અને જેઓ અમણુ છતાં પણ પોતાના સ્વરૂપ લક્ષણમાં કાયમ છે, તેઓ તો એવાં શિક્ષક શિક્ષકાઓને પ્રુક્ષે ખળને “કલકિત” આસ્ત્રિવાળાંજ ગણે છે; અને યથાર્થ વિચાર કરતાં જનસમુદાયનો એ મત ખોટો નથી, એમ મારે ન્યાયને ખાતર કહેવું પડે છે.

જ્યાં લગી પુરોનો સાથે એક ધૂસરીએ રહી હાલ-હાલી કરનારી ટાપટિપણો અને ચાપચીપિયણો કેળવણી ખાતામાં હશે, ત્યાં લગી આર્યમર્યાદાની અંદર રહેનાર અતિશયો પણ એ કેળવણીખાતા પ્રત્યે માનની નજરથી જોનાર નથી. તેમજ લોક ગણચાલકે અથવા અગ્રાનથીજ એ ખાતામાં પોતાની બાળકીઓને મોકલશે, અને જેમ અને તેમ ગંદા જન-રૂમાંથી માણસ જલદી બારણે નિકળી જાય છે; તેમ તે શાળાઓમાંથી પોતાની બાળકીઓને ઉઠાડી લેશે.

છોકરીઓની સ્કૂલો અને કોલેજોમાં પણ પોતાના છોકરાઓને મોકલતાં હવે કેટલાંક સમજી અને વિચારશીલ વિદ્યાને ચહાનારાં માતાપિતાનાં હૃદય ધુળે છે. કેમકે કલઓ અને ક્ષધરહુડોમાં વટાળ કરવાનો અને સ્વચ્છંદ અનાચાર કરવાનો પવન ફેલાવનાર શેતાનો હોય છે-એ વાત હવે ધીમે ધીમે જનસંમાજમાં અહાર ફેલાતી જાય છે. પ્રેફેસર અને પ્રિન્સિપાલો પણ ખુદ એવા વિચારોના હોય છે-એ વાત લોકો જાણતા જશે, તેમ તેમ કેળવણી ખાતું અવિશ્વાસને પાત્ર થતું જશેજ, એમાં કંઈ શંકા કરવા જેવું નથીજ. સંસાર-સુધારો એ કોમળ કુમારિકા સરસ્વતી દેવીના મંદિરમાં પણ રણક્ષેત્રની દેવી કાલિકાનું આવાહન કરશે, અને મર્યાદાવિય હિંદુ પ્રજાને નષ્ટાશ્ટ ઉચ્છેદનો સાથે બાથખંડ્યા કરવાની જરૂર પાડશે. એવો સમય નજદીક છે એવા બહુકારા મને વાગે છે. તેથી કેળવણીખાતામાં “નિષ્કલંક” મનુષ્યોની યોજના સંબધમાં કેળવણી પરિપદના ઓનરેબલ પ્રમુખસાહેબ કરેલી સૂચનાનો અમલ થવા સંસારસુધારોજ, અશક્યતા તહિં તો-દુષ્કરતા ઉત્પન્ન કરશે. વસ્તુતઃ જોતાં હાલ જે પવનવાળી વ્યક્તિયો કેળવણીખાતામાં છે, તેવી વ્યક્તિઓ આંરંભમાંજ તે ખાતામાં હોત, તો કદી પણ એ ખાતું ચાલતજ તહિં, પણ ક્ષણ-જ્વળ મર્યાદાશીળ હરેલ મહેતાજીઓને લીધેજ એ ખાતું ચાલ્યું; પણ હવે જે વ્યક્તિયો એ ખાતામાં સ્વચ્છંદ પ્રકૃતિ અને પ્રવૃત્તિવાળી ઉપજતી ચાય છે-એ તો એ ખાતાના આખરી જમાનાના શિક્ષતા છે.

.. (૬) સંસારસુધારા પરિપદના પ્રમુખ સાહેબ ઓનરેબલ પ્રેફેસર પ્રાંજયે જેઓ પુના પ્રેરચ્યુસન કોલેજ જેવી અસાધારણ મદિમાવાળી કોલેજના પ્રિન્સિપાલ છે, તેઓના પ્રતાવના રૂપ “મોરલીના કામ્રોમાઈસ”ના બાવણથી માંડીને તેમના પ્રમુખ તરીકે મહાભાવણ તથા ઉપસંહાર લગીમાં ભારતવાસી-હોતમંડળ અરચિનેજ બાવ, ફર્શવતું, હવું, તેમના સ્વચ્છંદ

વિચારો સર્વ કોઇને નાપસંદગ પડ્યા છે. ચોડીક વાહીવંદી વડેથી વ્યક્તિયોજ એ ભાષણથી કાળ ઉનાળામાં ખિલતા જવાસાની શોભાથી ચિત્તસતી હતી. ખાડી બધે ઉજડ ખખ જેવી શયતા જણાતી હતી. “ મોરલીના કોમ્પ્રોમાઇસ ” વિષયના ભાષણમાં પ્રમુખ તરીકે ગિરાજેલા પ્રો. સાહેબ આનંદશંકરભાઈ જેવા સંસારસુધારકોને વડાર કરવાનેજ માટે સનાતન હિંદુ ધર્મના ટોળામાં રહેશે મહોદાર સૌજન્યશાળી વિદ્વાનને પણ આન. પ્રો. પરાંજપે સાહેબના ભાષણમાં જે ખામી જણાઈ હતી. તે પ્રો. આનંદશંકરભાઈએ જે કે અત્યંત કોમળ મુખમલમાં લપેટીને દર્શાવી હતી, તોપણ તે જોઈએ તેટલી સ્પષ્ટ હતી તેમ આન. પ્રો. પરાંજપે સાહેબના સંસારસુધારા પરિપક્વ પ્રમુખ તરીકેના મંદાભાષણમાં શ્રીયુત મોહનલાલ કર્મચંદ ગાંધી જેવા એકકમલ અતિવર્ણ્યશ્રી શાંત વીરનરે પણ સ્પષ્ટ કહ્યું હતું કે;— આન. પ્રો. પરાંજપે સાહેબના વિચારો એવા છે કે, કાં તો તે પૂર્ણ સંયમી પુરુષને હાજર કે કાંતો પૂર્ણ સ્વચ્છંદી માણસને હાજર. શ્રી ગાંધીજી જેવા મહિમાશાળી પુરુષના આ ફટકાના સામે સ્વચ્છંદી શબ્દનો સારો અર્થ પણ થાય છે, એમ કહી પોતાનું મન આન. પ્રો. પરાંજપેએ વાળ્યું હતું; ત્યારે કોઈ કોઈ ઊંડેલા યુવક સુધારક મન્યોએ શ્રીમાન ગાંધીજીને આ ઉટ ઓફ ઓર્ડર કહીને બેસાડી દીધા હતા. પણ આગકાંડના ઉગતા યુવકોને ભાનજ નથી, કે તે તેમની “ સંસારસુધારા પરિપક્વ ” જ આ ભારતવર્ષમાં આઉટ ઓફ ઓર્ડર અર્થાત્ નિર્ણીત ક્રમ બહાર છે. ખીજ સર્વ સુધારક હોવાનો દાવો કરનારને પણ મે. પરાંજપે સાહેબનું ભાષણ વિષ્ણુવક જણાયું હતું અને સર્વે અસંતોષ દર્શાવતા હતા.

પણ આ સ્થળે મારે કહેવું જોઈએ કે, આન. પ્રો. પરાંજપે સાહેબના વિચારથી સુધારકોએ તો ચમકવું જોઈએજ નહિ. આમાં આન. પ્રો. પરાંજપેના દોષ કે ખામી હોજ નહિ. જે દોષ છે, તે “ સંસારસુધારાની હિલચાલનો અને તેથી ઉપજેલા વાતાવરણનો ” છે. આન. પ્રો. પરાંજપેને પણ ટપી જશે. એવાં જણ “ સંસારસુધારા ” ના વિષયને આજે. આન. પરાંજપે તો સ્થુલ શુષ્ક નીતિમાં પણ દંડ છે, પરંતુ “ સંસારસુધારા ” એવી વ્યક્તિયો ઉપજતી છે અને સંખ્યાગ્રંથ ઉપજતરો કે જેઓ ખુલ્લે ખમરે દુર્ગુણ અને દુરાચાર કરશે, અને તેનો બચાવ ઉચ્ચક તત્વજ્ઞાનવડે કરીને વાંકી મુઝે રાખશે. માટે વિવેકી સજ્જનોએ એવી દશા યતાં પહેલાં “ સંસારસુધારા ” ની ઉંડી અને પ્રાણધાતક ખામીમાં પડતા પહેલાં સંસારસુધારાના ક્ષેત્રમાં ઘસેલા અચતમ મહાવીર માદોમ કરીને ફતેહને માટે કાળ મારનાર કવિશ્રી નર્મદશંકરે પોતાના અનુભવી જૂદા હસ્તે ઉચ્ચી ધરેલી લાલ જુડીને (ધર્મ વિચાર ”) જોઈ બયની સૂચનાથી ચેતીને પાછા વળવું, એવી મારી નમ્રતાપૂર્વક બધુ આવે “ સુધારકો ” ને પણ વિનંતી છે.

Necessity of Chawls for the poor and Middle Class Jains in Bombay.

Sir,—with a view to revive the interest of the Jain Public on the above subject I venture to take this opportunity of writing a few lines, as I have noticed with regret that this import

tant question has not met with that sympathetic consideration among the wealthy Jains residing in Bombay as it deserves. Bombay the Urbs Prima in Indis, has over twenty thousand Jain residents. The first step towards the moral and social welfare of a community is necessarily the housing problem for its humbler classes without which it is futile to preach sanitation and look for any material advancement. Cheap and Sanitary dwellings, besides appreciably diminishing the high percentage of death rate, should tend to lighten the burden of living which is becoming dearer and dearer as time passes, as a great portion of the income is spent for rents, which might have been possibly saved to meet unforeseen difficulties such as sickness &c. It must be recognised that plague, cholera, consumption and a host of other diseases are directly the outcome of insanitary dwellings and surroundings. The following statistical figures of the mortality returns from the Annual Report of the Health Department of the Bombay Municipality for the year ending 31st March 1916 show how frightful and terrible is the death rate among Jains in the City of Bombay as compared with that of other communities and that for the whole City of Bombay which is 24.17 per thousand in the year under reference:—

Race.	Population.	Total No. of deaths.	% of death rate per 1000.	% of death rate per 1000 from plague.	of Infant mortality per 1000.
Jains	20450	890	43.49	2.50	752.20
Brahmins ...	53656	972	18.11	.48	535.58
Parsees ...	50931	959	18.81	.13	153.28
Mahomedans —	179346	5531	30.83	.49	335.61

The Jain community is blessed with some wealthiest men in its fold and is it to their credit not to come to the rescue of their humbler brethren when the clarion voice of duty bids them to aid those that are in need? The Honorary Secretary of the Jain Association of India, speaking on the low rented sanitary

chawls, gave out before the General Annual Meeting of that Body so far back as January last that in these days of progress and civilization no orations or writings are needed to show innumerable advantages to the poor amongst our community by such sanitary but low-rented chawls, but I would ask my friend if he is in a position to show me any philanthropic Jain who has come forward with his benevolence to mitigate the grievance in this direction till now. Of course one drop does not make an ocean, but I might very well say that where "there is a will, there is a way". Hence I have to again and again draw the kind attention of those who are blessed with means to come forward and dip their hands deep in their pocket to make this long-felt want a reality and thus remove the reproach that may be attributed to them before God for their apathy and indifference when they had power to lend a helping hand, and to do full justice to the question under consideration. I once more desire to invite attention of the *Jain Public* to make substantial and all possible efforts with regard to Housing poor Jains in Bombay on sound lines and with great earnestness.

N. B. Shah,

વિજાપુર ઉર્ફે વિદ્યાપુરમાં ઉજમણાની શુભ માંગલિક ક્રિયા
અને તે પ્રસંગે-જ્ઞાન દાન-કેઢવણીને ઉત્તેજન.

વિજાપુર એ ગુજરાતમાં સુપ્રસિદ્ધ ગામ છે. તત્તેના શેઠ. મગનલાલ કંડુચંદ તરફથી કારતક વદ ૫ થી વદ ૧૩ સુધી ઉજમણાનો મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમજ શાંતિ સ્નાત્ર ભણાવવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે ગામને વાવડા તોરણ વિગેરેથી સુશોભિત શણ-ગારવામાં આવ્યું હતું. અમદાવાદથી ખાસ બેન્ડો મંગાવવામાં આવ્યાં હતાં. તેમજ પાલણુ-પુરથી હાથી તેમજ માણસેથી રથ વિગેરે લાવવામાં આવ્યો હતો. વરઘોડાની આથી અપૂર્વ શોભા બની હતી. ઉજમણાનાં દર્શન કરવા તેમજ વરઘોડો જોવા વિજાપુરનાં આસપાસના ગામનાં ઘણાં માણસો એકત્ર મળ્યાં હતાં. લગભગ બધાં મળી આશરે આઠેક હજાર આદમીની મેદની મળી હતી, શેઠ શ્રી મગનલાલ તરફથી વદ ૧૧ તથા વદ ૧૨ ના દિવસે બે સ્વામી. વાત્સલ્યો જમાડવામાં આવ્યાં હતાં. અમદાવાદ, સુરત, આકોલા, પાલણુપુર, મુંગાધ, પાંદરા વિગેરે શેઠશ્રીના સંબંધી કેટલાક શ્રીમાન શેઠીઆ વિગેરેએ હાજરી આપી હતી. અમદા.

વાદથી ખાસ કરી શ્રીયુત્તર શેઠ જગાભાઈ દલપતભાઈએ હાજરી આપી હતી. પૂજ્યપાદ યોગ-
નિષ્ઠ આચાર્ય બુદ્ધિસાગર સ્મરિચ તત્રે બિરાજતા હોવાથી તેમના વંદનથી આ પ્રસંગને
અનુસરી ધણા સદ્ગુણી એકઠા થયા હતા. પૂજ્યપાદ ગુરુશ્રીના પ્રભાવથી અને શેઠશ્રીના
પૂણે સર્વે ધાર્મિક માંગલિક ક્રિયાઓ નિર્વિઘ્ને પસાર થઇ હતી. શેઠશ્રીના મિત્રો તેમજ
ગામના પોતાના સાતિના બહુઓએ આ પ્રસંગે શેઠશ્રીને ધણી સહાયતા આપી હતી. આ
પ્રસંગે મોંઘ લેવા જેવી બીના બની છે. અને તેના માટે પૂજ્યપાદ ગુરુશ્રી બુદ્ધિસાગર
સ્મરિચને ધણો ધન્યવાદ ધરે છે. શેઠશ્રીને ધણા વખતથી ઉજ્જમણું પુરવાની તીવ ધન્ય
હતી. અને તેમની ધન્ય તૃપ્તિથી તેઓને અપૂર્વ આનંદ થયો છે. તેની સાથે તેઓ કેળ-
વણી જેવા વિશાળ અને જમાનાનુસાર અનિવાર્ય જરૂરવાળા ક્ષેત્રને ભૂલી ગયા નથી.
તેથી તેની આ સ્થળે મોંઘ લેતાં અંગોને અનહદ આનંદ થાય છે. તેઓએ આ
શુભ પ્રસંગની યાદગીરી નિમિત્તયુત ૩. ૩૦૦૦) જેવી ઉદાર રકમ પોતાની શક્તિ
અનુસાર તત્રેની બોર્ડીંગને અર્પણ કરી વિગ્નપુરના વતનીઓ પર અપૂર્વ ઉપકાર કર્યો છે.
આ સિવાય ૩. ૧૦૦૦) એવી સરતથી આપ્યા છે કે આ રૂપીઆનો પ્રથમ લાભ
પોતાની સાતિના જૈન વિદ્યાર્થીઓ કે જેઓ આ બોર્ડીંગમાં રહી બહુતા હોય તેમને આપવો
અને બે પોતાની સાતિના જૈન વિદ્યાર્થીઓ ના હોય તો કોઇ પણ જૈન વિદ્યાર્થી કે જે
આ બોર્ડીંગમાં રહી બહુતા હોય તેને આપવો. આ મુજબ નીચે પ્રમાણે પણ જે મદદ બો-
ર્ડીંગને મળી છે તેની વ્યવસ્થા કરવાની છે માટે તે સાતિના તેમજ અન્ય જૈન બંધુઓને
તે બોર્ડીંગના લાભ લેવા વિચારી કરવામાં આવે છે. આ શેઠશ્રીએ આ વખતે કેળવણીને
મદદ આપી છે તેમ નથી, પરંતુ તેમના જીવનનો ઇતિહાસ તપાસતાં તેઓ વખતો વખત
પુસ્તક પ્રસિદ્ધિ અર્થે તેમજ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ અર્થે ખર્ચ કરતા આવ્યા છે.
તેઓ જીવે ઉદાર તેમજ વેપારમાં ધણા કુશળ છે. તેઓએ વેપારમાં જેમ પેદા કર્યું છે તેમ
પોતાની શક્તિ અનુસાર ખરચી પણ બળ્યું છે. તેમના વિચારો જૈનસમાજની ઉન્નતિ માટે
ધણા છે. તેમના સ્હેજ પરિચયમાં જે આવ્યું હશે તેને તે જલ્દીથી સમજાવું હશે; અત્યારે
પોતાની જાહેર અવસ્થા છે. છતાં પણ તેમની સદ્કાર્યમાં સદ્બુદ્ધિ જોઇ આનંદ ઉપજે છે.
રા. રા. લક્ષ્મીભાઈ કરમચંદ દલાલના નામથી અત્યારે જૈનકોમ ધણી પરિચીત છે. મુંબાઈમાં
જે આ બંધુ આપણી સમાજના હિતાર્થે સમાજની જગૃતિ અર્થે પોતાના આત્માનો ભોગ
આપી રહ્યા છે તેના માટે જૈનકોમે શેઠ શ્રીયુત્તરને ઉપકાર માનવો ધરે છે. શેઠશ્રીએ તેમને
પોતાના પુત્રવત્ પાલ્યા છે. અને અત્યારે તેમને ઉન્નત સ્થિતિએ મૂક્યો છે અને તેમને જૈન
કોમના લાભાર્થે કામ કરવા દરેક પ્રસંગે પોતે છૂટ આપતા હતા તેમ કેટલોક વખત પદરના
પૈસા પણ તે નિમિત્તે આપતા. આવા એક ઉદાર અને પુણ્યશીલ પુરુષને નિહાળી અંગોને
અપૂર્વ આનંદ થાય છે. પોતે જો કે ઝાઝા કેળવણી નથી તોપણ તેઓના ઉત્તમ વિચારો
અને જૈનકોમના બલને માટે લાગણીના ચપ્પે કેટલીક વખત બહુ મનનનીય હોય છે. તેમનું
કુટુંબ વિદ્યાપુરમાં ઘણું નામીયુ છે. તેમના કુટુંબના વડેરાઓએ ગામના નાતના બલને માટે
ધણાં કામ કર્યાં છે. શેઠ ગામની અંદર એક સારી પોતાના ભાઈ તરફથી ધર્મશાળા બાંધી
છે. તેમજ તેમના પ્રયાસથી એક જનશાળા પણ ચાલતી હતી તેમાં બોર્ડીંગ જેવી એક
અગત્યની સરથાને કાયમ કરી તેમનાં સદ્કાર્યોની પુખ્તમાળામાં મણુકો ઉમેરી તે જનસ-
માજના હિતાર્થે તે માળા મુમર્ષુ કરી છે. તેમની પોતાની નાતમાં ગામમાં ધણી

પ્રતિષ્ઠા છે. તેટલુંજ નહિ પરંતુ શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યમાં પણ તેઓનો ઘણો સારો મોભો છે. તેમજ રાજ્યના મૂખ્ય અમલદારો વણિકર સુખા સાહેબ વિગેરે સાથે તેમને સારો સંબંધ છે. રાજ્યનો વિદ્યાધિકારી વર્ગ પણ તેમને ઘણી સારી રીતે પીછાણે છે. શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સરકારે પણ તેમના નામથી ચાલતી બોર્ડિંગને સાફ પ્રોત્સાહન આપ્યું છે તેજ તે રાજ્યની ઉદ્ધરતાનો આદર્શભૂત દાખલો છે. પોતાની રૈયતના એક મોભાદાર માણસના નામથી ચાલતી જાહેર સરંચાને રાજ્ય તરફથી ઘણી સારી મદદ મળે તે એક રાજ્યકર્તાની કેળવણી જેવા અત્યારે અગત્યના વિષય પરત્વેનો અપૂર્વ ચાહ બતાવી આપે છે. શ્રીમંત સરકારનો પોતાના રાજ્યમાં ફરજિયાત કેળવણીનો કાયદો તેજ તેમનો તે પરત્વેનો અપૂર્વ ચાહ સુચવે છે. અને તે કાયદો ભવિષ્યમાં તેમની પ્રજાને ઘણો આશિર્વાદ રૂપ થઈ પડશે. એ નિર્વિવાદ અને નિઃશંક છે. અમુક પોતાની વ્યક્તિની ઉન્નતિ અર્થે દરેક શેડીઆ શુભ કાર્ય કરે તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ આ શેડે તો જે કાર્ય કર્યું છે તે ઘણુંજ અભિવંદનીય છે કારણ કે તેમને આ બોર્ડિંગને જે મદદ આપી છે તે સાર્વજનિક શુભ કાર્યને મદદ આપી છે. આથી તેમની કિર્તિમાં અપૂર્વ વધારો થયો છે. તેમના કુટુંબીઓ સારી રિશ્તિમાં છે. તેમજ રા. રા. લક્ષ્મીભાઈ જેવા તેમના પુત્રવત કેળવણીના ચુસ્ત-હિમાયતી છે તો અમોને આશા છે કે શેડશ્રીના આ શુભ કાર્યને તેઓ સાંગાપાંગ ઉતારશે. તેના નિભાવને માટે જો કે તેને મદદ મળી છે. છતાં આ સ્થળે કહેવાની જરૂર છે કે તેને એક સારા હવા અજવાળાવાળા સુવડ મકાનની ખાસ આવશ્યકતા છે આ માટે શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સરકારે, તેમના સંબંધીઓએ, મિત્રોએ, ગામના અગ્રજનોએ ખાસ લક્ષ્ય આપવાનું છે. તે સિવાય તે સરંચાને પૂર્ણતા નથી; માટે આ માટે સર્વે ઉપરના સદ્ગૃહસ્થોનું તે માટે ધ્યાન ખેંચુ' છું. દેશને માટે અત્યારે કેળવણીનો પૂર્ણ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે ને આવી સંસ્થાઓ તેને પૂર્ણપૂર્ણ ટેકો આપનારી છે. તો આશા છે કે ઉપરના દરેક બંધુઓ અને રાજ્યના નેતાઓએ તે બાબત પૂર્ણ લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે. શ્રીમંત સરકારની પોતાની પ્રજા માટે અપૂર્વ લાગણી, ચાહ, અને તેમની પ્રજાનાં કલ્યાણનાં કામો અપાર છે. તે કલ્યાણના પરમાર્થનાં શુભ કાર્યોમાંથી શ્રીમંત સરકાર આ સંસ્થાને સ્થાયમાં ઉમેરો કરી પોતાનો અપૂર્વ ઉપકાર દર્શાવશે એવી આશા છે. શેડ શ્રીયુતને આ પરોપકારના કાર્યને લીધે ગામના અગ્રજનો તરફથી એક માનપત્ર આપવામાં આવ્યું છે. જેની નકલ આ સ્થળે રજુ કરી છે. તે ઉપરથી આ સંસ્થાના હેવાલની રૂપરેખા વાચકવૃંદને સમજશે. શેડ શ્રીયુતનો અમુલ્ય થાઓ, અને તેઓ દિર્ઘાયુ પી રહેા અને પરમાત્મા કૃપાએ તેમની દરેક મનોવાંછના પાર પડેા. તથા તેમની દયાશુ વૃત્તિ, પરમાર્થે પરાયણતા, ધર્મનિક્ષા સદા સતેજ રહેા અને પરમાર્થનાં ઘણાં કાર્ય તેમના હાથે થાઓ એવું ઇચ્છીએ છીએ. માનપત્ર આપવાના શુભ માંગલિક દિવસે જે જે સદ્ગૃહસ્થો તરફથી વિજ્ઞપુરના વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે જે જે મદદો મળી છે તેનાં નામ વિગેરેની હપ્તકંત આ નીચે દર્શાવવામાં આવી છે.—

માનપત્રના મેળાવડામાં જૈન સ્કોલરશિપની રકમમાં મદદ આપનારના નામની યાદી:—

૧૨૫) દલાલ લલ્લુભાઈ કરમચંદ મુંબઈ	દરવર્ષે ૨૫) મુઠ્ઠા પાંચ વર્ષના.
૫૫) રા. રા. વિરચંદ કૃષ્ણાજી પુના	દા. ૧૧) પાંચ વર્ષના.
૫૫) રા. રા. શા. દલપત પ્રેમચંદ અમદાવાદ.	દા. ૧૧) પાંચ વર્ષના.
૫૫) રા. રા. શા. મોહનલાલ ચુનીલાલની કંપની. મુંબઈ.	દા. ૧૧) ૫)
૫૫) રા. રા. શા. ગુલામચંદ નજીનદાસ અમદાવાદ.	દા. ૧૧) ૫)
૨૫) રા. રા. વજીલ મોહનલાલ હેમચંદ પાદરા.	દા. ૫) ૫)
૧૫) રા. રા. શા. ડોસલભાઈ હાથીભાઈ અમનગર.	દા. ૫) ૩)
૧૫) રા. રા. શા. ગોકળદાસ વિશ્વનાથ હથસણ.	દા. ૫) ૩)
૧૫) રા. રા. શા. પરભુરામ જોડીરામ.	દા. ૫) ૩)
૧૫) રા. રા. શા. લખમીચંદ મુંબઈ.	દા. ૫) ૩)
૧૦) રા. રા. શા. અંબારામ જોરંદ વડસા.	દા. ૫) ૨)

૪૪૦)

બોર્ડિંગ હાઉસને મદદ આપનારનાં નામ.

૩૩) રા. રા. શા. કેસવજી ગોવીંદજી મુંબઈ.	દરવર્ષે ૧૧)	૩ વર્ષ માટે.
૩૩) રા. રા. શા. કુંવરજી ઝીણાભાઈ ખાનગામ.	દા. ૧૧)	૩)
૩૩) રા. રા. શા. કરસનદાસ ગોવીંદજી મુંબઈ.	દા. ૧૧)	૩)
૨૫) રા. રા. શા. મુળચંદ ઇચ્છારામ.	દા. ૫)	૩)
૫) રા. રા. ભટ્ટ લીલાધર જગજીવન વિજાપુર.		૧)
૨૫) રા. રા. વજીલ વીરપાલ વર્ધમાન વિજાપુર.	દા. ૫)	૫)
૨૫) એ. કે. પ્રેમચંદ મુંબઈ.		એક વર્ષ.

૧૭૯)

સદ્ગુણાલંકૃત સન્માન વિભૂષિત—

શેઠ મગનલાલ કંકુચંદ.

સુ. વિજાપુર.

અમો શ્રી વિજાપુર નિવાસી અમારા અંતઃકરણથી આપના પ્રત્યે કુદ્રતી રીતે ઉત્પન્ન થતા પ્રેમ તથા ઉપકારની નીશાની ઘમ્મલ-અત્રેના આપે સ્થાપેલા વિદ્યા સહાયક વસતિ ગૃહના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી-આ અભિવંદન પત્ર અર્પણ કરીએ છીએ તે સ્વીકારી આભારી કરશો.

આપે તા. ૨૫-૩-૧૯૧૨ ના રોજ વિજાપુરમાં વિદ્યા સહાયક વસતિ ગૃહ ઉઘાડી પરગામના વિદ્યાર્થીઓને તેમના વિદ્યાભ્યાસમાં સરળતા કરી આપી હરેક પ્રકારની અનુકૂળતા કરી આપી છે એથી આપનો તેમના ઉપરના અનહદ ઉપકાર થયો છે. આ સંસ્થામાં તેમને

સામાન્ય નૈતિક અને વ્યવહારિક કેળવણી આપવામાં આવે છે, એટલુંજ નહીં પણ તેમનો ખર્ચની વ્યવસ્થા એવી વિવેકસર કરવામાં આવે છે કે જીજી આવી સંસ્થાઓ કરતાં અંહી મોજન ખર્ચ ઓછું આવે છે. અંગ્રેજ શાળાના હેડ માસ્ટર રા. રા. કાળીદાસ ચુનીલાલ કિનખાપવાળાની આપે આ સંસ્થાના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ તરીકે કરેલી પસંદગી ધણી ઉત્તમ નીવડી છે અને તેથી આ સંસ્થાની ચારે તરફ ફેલાએલી કીર્તિને માટે વિદ્યાર્થીઓ, તેમના વડીલો તથા અત્રેની પ્રજા આપને ધન્યવાદ આપે છે.

આ ઉત્તમશાળાના શુભ પ્રસંગની યાદગીરી માટે આપે શાસ્ત્ર વિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનિધિ મહાત્મા શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સુરિજી કે જેઓની આ જન્મભૂમિ છે તેઓશ્રીના સહઉપદેશને પ્રેરણાથી રૂ. ૩૦૦૦) તથા હજારના વ્યાજના રૂ. ૧૮૦) એક સો એંશી દરવર્ષે આ સંસ્થાના કાયમના વિભાગ માટે તથા રૂ. ૧૦૦૦) ના વ્યાજમાંથી જૈન વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિ આપવા બદલ ઠરડીડ કરવા ઇચ્છા દર્શાવી વિદ્યાદાન તરફ અપૂર્વ પ્રેમ જતલાવી આપનું નામ અમર કર્યું છે. આપના તરફથી જાદરવાડીમાં જૈન સ્ત્રીઓને ધાર્મિક કેળવણી આપવા માટેનો એક વર્ગ કેટલાંક વર્ષથી ચાલુ કરવામાં આવ્યો છે; આ ઉપરાંત પંચોપકાર્યે જીજી ધણી સખાવતો આપના તરફથી થયેલી સુપ્રસિદ્ધ છે.

સ્વપરાક્રમથી પ્રમાણિકપણે એક જાહેરાત વ્યાપારી તરીકે નામ કાઢી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી તેનો સદ્માર્ગે વ્યય કરો છો તેથી વિજયપુરની પ્રજાને ધણો હર્ષ થાય છે.

ગુણાઃ પૂજાસ્થાનં ગુણિવુ ન ચ લિફ્ફં ન ચ વયઃ । આ મહાન વાક્યની સત્યતા આપના શુણેએ જતાવી આપી છે. આપ સ્વભાવે શાન્ત પ્રકૃતિના છો, આપની અતિ તીવ્ર સંસ્કારી ઉચ્ચ બુદ્ધિ છે. આપની સાદાઈ ને બસાઈ દાનાઈ વ્યાપારી આલ્સમમાં વિખ્યાત છે.

આપણાં નેક નામદાર પ્રતાપિ શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબ જેમણે પોતાના રાજ્યમાં કેળવણીની અભિવૃદ્ધિ કરી છે તેમની સરકાર તરફથી આ સંસ્થાને દર માસે રૂ. ૧૦) દસની મદદ મળે છે તે જાણી તે રાજ્યપિતાનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવાની તક આ પ્રસંગે વિજયપુરની પ્રજા હાથ ધરે છે.

આપની પેઢે આપના કુંડુંબીઓ તથા સ્નેહીઓ આ સંસ્થા તરફ પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી પ્રસંગોપાત મદદ કરતા રહી આપના નામને જોર દીવાવશે એવી આશા રાખીએ છીએ. છેવટે અત્રેના એક જૈન અગ્રેસર, નેતા અને દેશહિતચિંતક અને ભૂપણુરૂપ શહેરી તરીકે આપ હજુપણ વધારે ધન મેળવી આ સંસ્થાને માટે સારું હવા અજવાળાવાળું સુશોભિત મહાન બંધાવી આપવાનો તેમજ જૈન ક્રોમના બલા માટે કાળજી રાખવાનો યશ પ્રાપ્ત કરી અખંડ સુખાનંદ ભોગવી દીર્ઘાયુષી થાઓ એવી શુભ વાંચના પ્રદર્શિત કરી વિરમીએ છીએ.

વિજયપુર તા. ૨૦-૧૧-૧૯૧૬.

લીં આપના અગ્રે છીએ.

શેઠ ભીખાભાઈ લલ્લુભાઈ
દોસી ચુનીલાલ ફલસુખભાઈ
વડીલ માધવરાવ સખારામ

દોસી મોહનલાલ જેઠાભાઈ
શા. બેચરદાસ પુરશોત્તમદાસ
વડીલ વીરપાલ વર્ધમાન, શેઠ.

શ્રી વિજાપુર-શેઠ મગનલાલ કંકુચંદના ત્યાં ઉદ્યાપન મહોત્સવ પ્રસંગે માનપત્ર આપવા સમયે-ગવાયલાં ગીતો.

(સં. ૧૯૭૩ કારતક વદિ ૧૦ ને સોમ તા. ૨૦-૧૧-૧૬.)

શુભ કીર્તિ કમાઇ, રહી જગ છાઇ, શેઠ મગનલાલ બાઇ;—

પુનમચંદ્ર પરે મુખ ઉજ્જવલ, કીધું ગુણ બહુ પાઇ,

જીવદયાધારક દુઃખવારક, લીધી પ્રતિષ્ઠા વધાઇ રે.

શુભ. ૧

વિજાપુર અજવાળ્યું ધર્મનું, ઉઝમણું કરી બેશ,

સાર્વજનિક શુભ ઓડિંગ સ્થાપી, પામો સુખમાં હમેશ રે;

શુભ. ૨

પશુવધ થતા તે અટકાવ્યા, દેરી આગળ જેઠ;

આસપાસના ગામોમાંહિ, આસો અદમી તેહરે;

શુભ. ૩

જૈનધર્મની શોભા વધારી, જૈનોને કરી સહાય,

સ્વધર્મી સગપણ દિલ ધાર્યું, ભક્તિ હૃદય છતકાય રે;

શુભ. ૪

નાત જાતમાં નામ દીપાળ્યું, દીપાળ્યું નિજ કૃણ,

જૈન કોમમાં મશહુર થઇને, કીધું નામ અમૂલ્ય રે,

શુભ. ૫

શુભ માન દીધાં કે બાવે, હજી દેવા તૈયાર,

ભાવીમાં શુભ કાર્યો કરો બહુ, થાઓ જય જયકાર રે;

શુભ. ૬

લક્ષ્મી લીલા પામો બહુલી, વધશે દિન દિન નર,

વંશ પરંપર વૃદ્ધિ થાઓ, આશીર્વાદી બરપૂર રે;

શુભ. ૭

ધન્ય માતાને ધન્ય પિતાજી, જેના પુત્ર સુખજી,

વિજાપુર દીપાળ્યું ગુણથી, તેજે શોભે ભાણુરે;

શુભ. ૮

બીજવ્યંદ્રને અમ્મરવેલી, પેઠે વધો જગમાંહિ,

માન પાન સન્માન વધી બહુ, પડે ન પાછા કયોંહિ રે;

શુભ. ૯

પુણ્યનું બાયું બાધી પુરું, કરી ધર્મનાં કાજ,

શાસન દેવો સહાય કરો સહુ, રાખો અવિચળ લાજ રે;

શુભ. ૧૦

શુભ કાર્યો થાઓ શુભ હરતે, ચઢતી કળાએ સાર,

જૈન-દેવ-ગુરુ-ધર્મની સેવા, પામો ભવેદધિપાર રે;

શુભ. ૧૧

વિજાપુરમાં વિદ્યા વધારો, કંકુચંદ મુત ચર,

બુદ્ધિસાગર ગુરની કૃપાથી, સુખ સંપત્તિ બરપૂર રે;

શુભ. ૧૨

આશીર્વાદો આપતા ઝેંવી, કરો ધર્મનાં કામ,

વિદ્યાર્થીઓ વિનવીએ અમે, રહેજો અવિચળ નામ રે;

શુભ. ૧૩

મોટાં ઘરની સ્ત્રીઓએ લેવો જોઈતો ધડો.

આપણા દેશની સામાન્ય સ્ત્રીઓ ધર સંસારના કામકાજને તિલાંજલી આપી એશઆરામમાં જિવસો પસાર કરવામાં શ્રીમંતાઈ માને છે, તેઓનું ધ્યાન નામંદાર શેહેન-શાહ, બાતુની સાથે એક ઉમરાવળદીને થયેલી નીચલી વાતચીત તરફ ખેંચવામાં આવે છે. એમ કહેવાય છે કે એક દહાડો નવાં શેહેનશાહ બાતુ મેરીને એક ઉમરાવળદી મળવા આવી વાતચીત દરમ્યાન તે ઉમરાવળદી બોલી કે ચોડા દિવસ થયાં મારી બહાલી પુત્રી સુસ્ત જેવી પડી રહે છે આજે મેં તેનાં કપડાં ઉઘાડી કરી જોયું તો તેના શરીર ઉપર કેટલાક કટકા તથા ઉઝરડા જોયું જણાયું.

“શરીર ઉપર કટકા અને ઉઝરડાં-તે કેમ બને? સવારે તેને નવરાવતી વેળાએ તમે તે જોયા હતા કે?” શેહેનશાહબાતુએ આતુરતાથી સવાલ કર્યો.

“નહિ, નવરાવવા-ધોવરાવવાનું કામ તો આમા કરે છે.” ઉમરાવળદીએ કહ્યું. લેજે જવાબ દીધો.

“આમા? ! ત્યારે શું સઘળો આધાર તમે આમા ઉપરજ રાખો છો? મારાં પોતાનાં બચ્ચાઓની તો હું પોતેજ સંભાળ રાખું છું.” શેહેનશાહબાતુએ કહ્યું.

“ત્યારે-શું તમે તમારાં બચ્ચાઓને નવરાવતી વેળાએ જાતે હાજર રહેો છો?” ઉમરાવળદીએ શંકા કરી.

“શું હાજર? હું પોતેજ તેમને સ્નાન કરાવું છું. દરરોજ સવારે હું પોતેજ તેમને કપડાં પહેરાવું છું.” સમજ્યાં? આ છેલ્લા સખ્તો મહારાણી મેરીએ ધણા જીરસાથી ઉઘ્યાસી હતા. આથી ઉમરાવળદીના અંતઃકરણ ઉપર ઉંડી અસર થઈ. આમથી આપણા-શ્રીમંતોની પુરાત્રણી સ્ત્રીઓ કાંઈ બોધ લેશે એવી આશા છે.

રહવા કુટવાનો નિંધ રિવાજ.

આપણા ભારત વર્ષમાં રહવા કુટવાનો જે નિંધ રિવાજ ધર ધાલી રહ્યો છે તે નિંધ રિવાજને અંગ્રેજો દશાશ્રીમાળી ચાતિજનોએ પોતાની ચાતિમાંથી ધણે ભાગે નાશ્વત કર્યો છે. તેની નોંધ લેતાં આનંદ પ્રદર્શીત થાય છે. તેને માટે ચાતિના મુખ્ય નેતાઓને તેમજ સમસ્ત ચાતિજનોને ધન્યવાદ ધટે છે. તે રિવાજનું હથ્થુ ધણું નિન્દ્યાર્થન ધણે સ્થળે અને ધણી ચાતિઓમાં થાય છે. તે બહુ શોચનિય છે. જ્યારે આપણું આર્ય શાસ્ત્ર-ધર્મનું શાસ્ત્ર ઉપદેશ કરે છે કે મતંન શોચામિ (ગએલાનો શોચ કરવો નહિ.) ત્યારે આપણી ભારત બગી-નીઓ, આર્ય અખળાઓ તે સત્ર ઉપર કાળી જ્રમર જેવી ચાહીનો કુચડો દેરવે છે તેનાથી ખીજ કંઈ બેદની વાત છે. એ તો સ્વભાવિક છે કે મરનારના સ્વજનને પોતાના ઇંદ સ્નેહી સંબંધીના ચિરવિરહને માટે અત્યંત દુઃખ થાય છે-પરંતુ તેવું, બધાંને દુઃખ, થવું હોય તે અમ્મબવિત છે. દુઃખીને દિલાસાની જરૂર છે. પરંતુ અમિમાં ધીની પેડે-દાઝ્યા ઉપર કામની પેડે મરણ ચિરહીને દુઃખમાં દુઃખ કરવું એ શું આર્ય કહેવાતાને ચોખ્ખું છે? દુઃખમાં ઉમેરો કરીનેજ સ્નેહ બળવવાનો છે? બળતાને બાળવો એ અધમ કૃત્ય શાસ્ત્રથીજ ગણાય છે તો પછી સ્નેહી સંબંધીનું સેતાના ભેગા રહવાનું કામ છે કે તેને કોઈ પ્રથુ રીતનો દિલાસો આ-

પવાતું કામ છે ? કોઈ કહેશે કે એ તો વ્યવહાર સાચવવો જોઈએ. તો કહેવું પડે છે કે, વ્યવહાર તે સાચો હોવો જોઈએ કે દંભ ભરેલો દાંભિક હોવો જોઈએ. કારણ કે મરનારના સંબંધીને જે લાગણી થઈ આવે છે, તેવું આવે છે તેવું અન્ય વ્યવહાર સાચવનારને થતું નથી છતાં છાતી કુટી ભાગવી. રોતાને રડવા લાગવું; મોં વાળવું અને સામાને દુઃખ વધુ સંભારી આપી દુઃખ આપવું એ શું આર્થ અખળાઓની ફરજ છે ? વળી ઉભા રહી ભર બળે ઉઘાડી છાતી મુકી છાતી કુટી ભાગવી. હંથા હંથા હાથ કરી જાણે મરનાર સ્વર્ગમાં ગયો તે મને પણ સાથે સ્વર્ગમાં લઇ જવ એવી રીતે હાથ હંથા કરી છાતી કુટવી એ શું વાસ્તવિક છે ? વૃદ્ધ બેરીઓએ-રાંડીરાંડ બેરીઓએ તો ઉલટી ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે છોટી બેરીઓ કરતાં વધારે શરમ મરજાદતું રક્ષણ કરવું જોઈએ તેના બદલે ઉઘાડી છાતીએ ભર બળે કુટે છે એ શું ઓછું શરમાવનારું અને લજ્જાસ્પદ છે ? છાતી કુટવાથી જે વૈદિક નિયમો પ્રમાણે હાદને નુકશાન થાય છે તેથી શું આર્થ અખળાઓ અજાણ હશે ? વધારે ખેદની વાત એ છે કે છોકરી પરણી ત્યારથીજ રોવા કુટવાની અમુલ્ય કળાનો તેને અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે. ત્યારે કહેવું પડે છે કે શું ભારતવર્ષમાં અન્ય કળાઓનો નાશ થયો છે કે તેજ કળાતું છોકરીઓને અધ્યયન કરાવવામાં આવે છે. શું તે ૬૪ કળાઓમાં રોવા કુટવાની કળાનો સમાવેશ થતો હશે ? જો તેમ હોય તો તેના હિમાયતીઓ પતંજલિ પ્રસિદ્ધ કરી જન સમાજ ઉપર ઉપકાર કરશે. જેવું કાર્ય તેવું કુળ આધાત તેજ પ્રત્યાધાત. Law of action and reaction રોવા કુટવાની કળાથી તેવું કળા પશુ રોવાતુંજ મળે એ સ્વાભાવિક છે. કયો ધર્મ કે એવી કઇ શુશિક્ષિત વ્યક્તિ આ જામતને અનુમોદન આપતી હશે ? માટે આર્થ બહેનોએ આ નિંદા રિવાજને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવો જોઈએ. તે તેમની પ્રથમની ફરજ છે. જે જે ગાતિઓએ તેવું ઉન્મૂલન કર્યું છે તેમને ધન્યવાદ ધરે છે. અને જે જે ગાતિમાં તે રિવાજ પ્રચલિત હોય તેમને તે દુષ્ટ રિવાજને નાશ્યુત કરવો જોઈએ. કોઇ જીંદગીનો અમરપટો લઇ જન્મતું નથી તેમ કોઇની જીંદગી રક્ષક થયેલી નથી. સૌ જાણું તે જવાતું છે. પુષ્પ ખીલે છે અને ફરમાય છે. સૂર્યનો ઉદય થાય છે તેમ અસ્ત થાય છે. વાદળાં ચઢે છે અને વિખરાય છે. એમ આ સંસારની ધટમાળ પણ ચાલ્યા કરે છે. ગાનિઓ કહે છે કે સંસાર એ ઝેરના લાડુ છે. આતું તેવું વિચિત્ર સ્વરૂપ છે. દરેકને સુખ દુઃખ પૂર્વે બવકૃત કર્મ પ્રમાણે ભોગવવાં પડે છે. માટે દુઃખ એ પણ સ્વભાવિક છે ને સુખ એ પણ સ્વભાવિક છે. માટે દુઃખોને દિલાસો આપવાને બદલે દુઃખોને દરેકજ મેલાળા છાતીઓ કુટી દુઃખતું સ્મરણ કરાવવું એ કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી. તેને ધર્મ-શાસ્ત્ર પાપ ગણે છે. ઇષ્ટ વિચોગ અને અનિષ્ટ સંચોગ એ સ્વભાવિક છે. માટે તેવા પ્રસંગે દુઃખોને દિલાસો આપવાને બદલે તેને દુઃખથી લપવવું, તેને તેના દુઃખતું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરાવવું તેને આર્તછયાન શાસ્ત્રકાર ગણે છે. માટે તે આર્તધ્યાન જેમ નાશ્યુદ થાય અને તે દુષ્ટ રિવાજ બંધ થાય તેના માટે હું આર્થ બહેનોતું ધ્યાન ખેંચું છું, આ રિવાજ બંધ કરવાને જેઓ પ્રયત્ન કરશે તેઓ અત્યંત પૂણ્ય ઉપાર્જન કરશે. માટે અમારા કેળવણેલા બંધુઓને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે દરેક બંધુ આ નિંદા પ્રચલિત રિવાજને નાશ્યુત કરવા પોતાની કમર કશી અને જન સમુદ્ધ ઉપર ઉપકાર કરશે.

લી૦

સમાજ સેવક,

પ્રભુ-પ્રાર્થના.

ૐ શ્રી પરમદેવ પરમાત્મા, ઓઠારૂપ કૃષ્ણાસાગર, કૃપાનિધાન, દાદશ ગુણુ વિરા-
ગ્મીન, અષ્ટાદશ દોષ રહિત, શાન્તરાગ, રૂમિમય, કેવલગાન દિવાકર, નરેન્દ્રનેન્દ્રવંદિત જગ-
દીશ, અરિહંત ભગવાનને અમારો સમગ્રગાન પૂર્વક નમસ્કાર થાયો.

હે પરમ કૃપાળ જગદ્ગુરુ પરમાત્મા આપ અનંત શાન્તાદિક ગુણુ કરી સહિત છો.
બન્ય પ્રાણીરૂપ ક્રમળ અગ્નિ અધકારમાં બીધાઇ ગએલાને વિકસ્વર કરવાને સર્વ સમાન
છો. સંસારમાં બુદ્ધતા પ્રાણીને તારવાને ઝાઝ સમાન છો. સંસાર અટવીમાં પરિભ્રમણુ કર-
નાર અમ સરખા પ્રાણીને તારવાને આપ સાર્થવાદ દુલ્લભ છો. સત્ય અસત્ય, નિત્ય અનિત્ય,
ધર્મ અધર્મ, માર્ગ કુમાર્ગ દર્શાવી ખરે રસ્તો બતાવનાર છો. આપ નિર્વિકારી નિરાધારી, નિરાં-
દાળી, અશરણી, નિરૂપાધિક, અજ, અવિનાશી, અચળ, અચ્છેદ, અમેદ, અસુય, અશરીરી,
અનાવગાહી છો. કર્મ બંધનથી મુક્ત છો. અમે વિપર્યય વિપયાદિકના ભોગી થતા આત્મિક-
ગુણરૂપ પ્રાણુનો નાશ કરનાર છીએ, આપ આત્મગુણુના ભોગી છો. અમારી તથા આપની મૂળ
સત્તા તથા મૂળરૂપ એક છે; પણ અમે કર્મ રોગ રૂપી ઉપાધિ સહિત છીએ ને આપે કર્મ
ઉપાધિ ગાનરૂપી વત્રેકરી સુરણુ કરી નાંખીને પોતાનું મૂળરૂપ પ્રગટ કીધું છે. આપ સર્વવં-
દી, સર્વેશ્વી છો, સ્વભાવમાં લીન છો. અમે સ્વભાવના ભોગી છીએ, અમે સંસારની ક્રિયા
કરવાથી બુગારી છીએ અને પોતાની ઋદ્ધિ મુકીને પુણ્યલની ઋદ્ધિમાં લીન છીએ, તેના
ગ્રાહક છીએ તેથી ચોર છીએ, આપ પોતાની ચીજના ભોગી છો. અમે કુમતીને વરા પ-
ડ્યા છીએ તેથી વ્યભિચારી છીએ. આપ પોતાની સુમતી સ્ત્રીના ભોગી છો તેથી મહા
ચિંતવાન છો. અમે અનેક જીવનો ધાત કરીને પુણ્યગતા ભોગી છીએ તેથી આહુદી છીએ.
આપ સર્વ જીવના રક્ષક છો તેથી મહા કૃપાળ છો. અમે ક્રોધાગ્નિથી બળી રહ્યા છીએ.
આપે ક્ષમારૂપી પાણીથી સર્વે ક્રોધાદિક અગ્નિ શમાવી છે. અમને લોભ વિષધર ડર્યો છે.
આપે નિર્લોભતા રૂપી ભુટીથી લોભરૂપી વિષનો નાશ કર્યો છે. આપે માનરૂપી પર્વતોને નમ્ર-
તારૂપી વત્રેકરી સુર્ય કર્યા છે, સરજતા રૂપી કોટણીથી કપટરૂપી માયાને મૂળથી નિક-
દન કરી છે.

હે પરમાત્મા ક્યારે હું પોતાના સ્વભાવમાં રમીશ. મ્હારે ને તમારે ધણો અંતર પડ્યો
છે. અગ્નિ રૂપી મ્હોટા ડુંગર વચમાં પડ્યા છે. તે દિવસ, તે ધડી અને તે પળને ધન્ય
છે કે જે દિવસે અમે ગાનરૂપી વત્રે કરી અગ્નિને સુરણુ કરીશું.

હે પુરુષોત્તમ પરમધામ નિરાસી, સકલગાન બ્યાપક, અતુલગતિ દેવેન્દ્ર પૂજ્ય પરમાત્મા,
ધન્ય છે તારા આત્માને કે જે અનંત ગાન દેશન ચારિત્ર દાન લાભ ભોગોપભોગ વીર્ય અ-
નંત અબ્યાબાધ સ્થિર સુખમાં મગ્ન થઇ રહ્યો છે. ધિક્કાર છે અમારા આત્માને કે જે રત્તિ
સંતાપરૂપ સ્ત્રીના અનલ ક્રમળદળ દટાણથી લીન થઇ કિંપાકતા ફળ જેવા અસ્થિર શબ્દ
રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ રૂપી પુણ્યલિક સુખમાં મગ્ન થઇ જન્ય મરણુ સંતાપ રૂપ દારણુ
અપેશના હુઝમે સુખ માની સહન કરી રહ્યો છે.

હે પવિત્ર પરમગાનધારી, જેમ પંખા અખૂટ સમુદ્રમાંથી ચાંચ બોળી પોતાના આ-
ત્માને તોમ કરે છે પણ તેથી કરીને સમુદ્રમાંથી કાંઈ પાણી બોળું થતું નથી તેમ હે કૃપાના-

નાથ તારા અપૂર્ણ જ્ઞાન સમુદ્રમાંથી અમ સરખા દીન અનાથને એક લવ આપ કે જેથી કરીને અમે તારા દર્શન રૂપ અમૃતમાં તૃપ્ત થઈ તારા ધ્યાનમાં લીન થઈએ.

હે શરણુ દાયક અજ્ઞાનતિમિરભારકરે વિપવ કપાય રૂપ રાક્ષસના ભયથી શરણુ સંખનાર તું એક છે, પરપુરુષલથી ન્યારો છે, વળી નિશ્ચયનયે કરી શુદ્ધ છે, એવા હે સ્વયં બુદ્ધ અમારા આત્માને ચિંતામણી સમાન જૈનધર્મની શ્રદ્ધાની ભતિ આપી તેનો પય પાણી ના મેળાપની માફક તારા સ્વરૂપની સાથે સંલગ્ન કર.

હે દુર્વાર સંસારવિકારવૈધ આ સંસારને વિષે અમારો જન્મ, જરા, મરણાદિક રોગ હરણુ કરવાને તારું નામરૂપી ઔષધ એવું સમર્થ છે કે તેનું શ્રવણ થતાંજ અનિષ્ટ સંયોગ વિયોગાદિકનાં દુઃખ વિસરે છે, અને વળી મનમાં પરમસુખ સમૂહના કલ્પલ પ્રગટે છે. તો તે ઔષધ કરશે તેના રોગ કેમ નહિ મટે ! મટશેજ.

હે પરમાનંદકારી અદ્યંત દેવ તારું નામ જગજીવેને પરમ આધારભૂત છે, હે કલ્યાણકારી જ્ઞાનકળાનિધાન ચિદાનંદ અરૂપી તુંજ નિત્ય છે ખીજું સર્વ અનિત્ય છે.

માસ્તર હીંમતલાલ મગનલાલ.

સદ્વૈધ.

(લેખક:—સદ્ગત દીલખુશ જી. સાહેબ),

અરે કૃપણુ તે આણું નામ !

એક કૃપણુ વાણીઆને સાત છોકરાં હતાં તેમાં એક નાના છોકરાને તાણું આવવાથી મરી ગયું, તેને બાળવા સાર લાકડાં લેવાને માટે એક લાકડાં વેચનારની દુકાને ગયો, અને એક બે ત્રણ વરસના છોકરાને બાળવાનાં લાકડાંની રી કીમત પડશે તે વેપારીને પૂછ્યું.

લાકડાવાળો—તમે નાના સાર લઈ જાઓ કે મોટા સાર પણુ દરેક સુઝા દીકરે રૂપી આ એક પડશે.

કૃપણુ:—એક રૂપીઆણું નામ સાંભળી છોકરાના મૃત્યુનું દુઃખ ભૂલી જઈ વિચારમાં પડ્યો તે વેપારી પ્રત્યે તિરસ્કાર કરીને બોલી લક્યો કે અરે લોભી વેપારી “એક” નાના છોકરાને બાળવાના લાકડાંને માટે બધો એક રૂપીઆ. બલા માણસ કાંઈક તો ઝોણું કર કે જેથી તારે આંગણે કરીને આવવાનું મન થાય, અમે તે ક્રિયા એક વખતના ધરાક છીએ હજી તો મારે છ છોકરાં હયાત છે, તેથી ઘણી વખત તારી દુકાને આવવું પડશે, માટે સુધો બાડવાત ભૂખે ન મરે એવું રાખશે તો વારે વારે અમારા બીજા છોકરાઓને માટે પણુ બળતણુ લેવા તમારે ત્યાંજ આવીશું.”

* * * * *

શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી.

શિક્ષક:—કેમ અલ્યા, હરીલાલ હમણાં તું જીન સાથે શું વાત કરતો હતો !

હરીલાલ:—જી સાહેબ !

શિક્ષક:—ઓહ, તેના સાથે તું શું બોલ્યો હતો ?

હરીલાલ:—અહીંયાં આવ, હું તને કહું !

શિક્ષક:—શું, અહીંયાં આવ હું તને કહું ! હુઆ, હરામી તું બહુજ બદમાસ છે, ચાલ નિશાળમાંથી બહાર જા. મને પણ બે અઘ્ણીથી બોલાવે છે.

હરીલાલ:—પણ સાહેબ, તેમાં મારો વાંક શો ? મને જાને પૂછ્યું કે, હરીલાલ તું ક્યો પાક વાંચે છે, ત્યારે મેં, કહ્યું કે, “ તું અહીંયાં આવ હું તને કહું.

(તુરત માસ્તર કંઠા પડી ગયા.)

* * * * *

અવિનયી છોકરો.

આપ:—છોકરા ! તારી આંખ ક્યારે ઉઘડશે ? અત્યારે મારી વૃદ્ધાવસ્થા—

છોકરો:—(વચ્ચેજ) આપા તમારી મીઠાસો ને તરતજ મારી ઉઘડશે.

* * * * *

રોગી ને ડૉક્ટર.

રોગી:—કેમ ડૉક્ટર સાહેબ ? ફલાણી બાટલીમાં ઝેર છે, અને ફલાણી બાટલીમાં ખીજ દવા છે એ બે બાટલીપર લખ્યું નહોત્ય તે કેમ કરીને ઓળખવું ?

ડૉક્ટર:—અરે તારી આક્ષલ ? મુખાં એટલુએ જાણતો નથી કે શું ? તે ઓળખવાને માટે પી જોવું એટલે થયું. જો તરત મરણ થાય તો સમજવું કે તે, ઝેર હતું (સ્વર્ગમાં જઈનેજ !) અને જીવતા રહ્યા તો જાણવું કે સાદી દવાજ તે હતી !

* * * * *

સમજી છોકરો.

આપ, મા, અને નાનાં તથા મોટાં છોકરાં સર્વે આવાંને માટે બેઠાં હતાં તેમાં રસીક-લાલ ધણો તોફાની હતો તેથી તેની માએ હુકમ કીધો કે:—“ રસીક ! તારે ખાતાં ખાતાં એક પણ શબ્દ બિલકુલ બોલવો નહિ. નહીં તો આજે લાલેલાં દાડમ તથા બહાર ગરમ થતું મસાલાતું દુધ તને જરાએ આપીશ નહિ રસીકે દાડમ ખાવાની લાલચે વાફી કીધું એટલે સર્વે ખાવાતું શરૂ કર્યું. એવામાં રસીકની નજર બહાર જવાથી બોલ્યો કે:—“ મા એકજ બોલ બોલું કે ? ”

માએ આંખો દાઢી ગુસ્સાથી કહ્યું કે:—“ ખજરદાર પાછો બોલ્યો કે; ચૂપ રહે ? ”

રસીક આ સાંભળી બિચારો ધાકતો માર્યો મુગો બેસી રહ્યો. આઘા રહ્યા પછી માએ પૂછ્યું:—“ રસીક બોલ જોઈએ તું ખાતાં ખાતાં શું કહેવા જતો તો ? ”

ત્યારે રસીક બોલ્યો કે:—“ હું તો એમ કહેવા કરતો હતો કે, ” આ બહાર દુધ ગરમ કરવા મુક્યું હતું ને તે કૂતરો પી જાય છે ! ” માટે તેને તમો દાઢી મૂકો પરંતુ તમોએ મને જરાએ બોલવા ન દીધોને ? તેથી ધાર્યું કે જો આજના ના કીધા ઉપર હું કદાચીત બોલીશ તો મને દાડમ મલશે નહિ.

x x x x x x x

આપ અને છોકરો.

આપ:—છોકરા તારામાં બાટલી બધી કુટેવો ક્યાંથી આવી ? અને તો તને કદી પણ શીખવતા નથી.

છાકરો:—હા બાપા ખરી વાત છે ! જો તમારી કુટેવો અમેને શીખરી દીધી હોત તો પણ તમારામાંથી એવી થઇ જતને !

બાપ:—(મરતાં મરતાં) છાકરા ! મને બહુજ ખોટું લાગે છે કે, મેં આટલી બધી મહેનત કરીને મેળવેલા પૈસા તારા હાથમાં આવશે.

છાકરો:—(ઉઠાડી હોવાથી) બાપા એની તમે જરાય ચિન્તા કરશો નહિ એ પૈસાને કાંઈ લાગ્યો વખત હું મારા હાથમાં રોકી રાખવાનો નથીજ !

x x x x x x x

શેઠને લિખારી.

સહવારના પહેરમાં પોતાના આંગણે એક લિખારીને માગતો જોઇ,—

શેઠ:—જોને ? સવારમાં ઉઠ્યા કે લાગ્યા બીખ માગવા. અરે હાડકાના હરામીઓ ! તમે લોકો કાંઈ ધધો કરીને કેમ કમાઈ ખાતા નથી ? હરામતું માગી માગીને ખાવુંજ મીઠું લાગે છે કે શું ?

લીખારી:—શેઠ ? તમે કેહવાર બીખ માગેલી છે ખરી કે, જેવી હોય તેવી ખરી વાત કહી દેજો હો કે ?

શેઠ:—આપ્યા મૂખાં ? મારે તે બીખ શા કારણે માગવી પડે ? મેં આજ સુધીમાં કાંઈ વખત બીખ માગી નથી, અને હવે પણ માગવાનો પણ નથી.

લીખારી:—જ્યારે તમે બીખ માગી નથી, ત્યારે એ ધધો વગર મહેનતનો છે, એમ શા ઉપરથી કહો છો, અને તમને કહેવાનો અધિકારજ શો છે ? કારણ કે, એ બાખતનો તમોએ હજી અનુભવ મેળવ્યો નથી છતાં વગર મહેનતનો ધધો કહો છો તે ખોટું છે. માટે પ્રથમ તમે તેમાં અનુભવ મેળવો અને પછી કહેજો કે, એ ધધો મહેનતનો છે. કે વગર મહેનતનો ?

x x x x x x x

બાઈની અતુરાર્થ,

સિપાઇ:—અરે બાઈ ! આ રસ્તેથી એક પુરુષ અને એક સ્ત્રીને ઘોડા ગાડીમાં બેસીને જતાં જોયાં કે ?

બાઈ:—હા જમાદાર સાહેબ ?

સિપાઇ:—ગાડીના ઘોડા કેવા રંગના હતા ?

બાઈ:—બાઈ ગાડી તો એટલી ઝડપથી ચાલી ગઇ કે જોઈ શકાતો રંગ કેવો હતો તે મારાથી જોવાયું નહિ. પરંતુ ગાડીમાં બેઠેલી બાઈના ઘોડા ઉપર શીબીનાં ચાકાં તથા તેના કપાળમાં કંકુનો ચાંદલો ફક્ત મારી નજરે પડ્યો હતો.

સિપાઇ:—ધન્ય છે બાઈ ? તારા જેવી પણ નજરવાળી કોઈકજા હશે.

* * * * *

માયાળુ માતા.

એક મીયાંને રાત્રે પહેરો જરતાં કોઈ બ્રહ્માસે ગોળી મારી તે જરાબર કપાળમાં વાગવાથી તુરંત મરી ગયો, ત્યારે ગામના લોકો તે મહાને લઈ ઘેર આવ્યા. તે વખત કપાળ

પરનો જખમ જોઇને તેની મા હર્ષભરે બોલી ઉઠી કે “ ખુદને બડી ખેરડી કે મેરે લડકેડી આંખ બચ ગઇ, જરા ગોળી નીચુમે લગા હોત તો બિચારે-કું આંખ બિલકુલ કુટ જાય-ગી ” જીવ ગયો તેની તો ખીખીને શીકરજ નથી. આ જોઇને ગામના લોકને હસવું આવ્યું.

મિથ્યાભિમાની ઠાકોર.

એકવાર કોઇ ઠાકોર ચોરે આવીને ખેડા હશે, ત્યારે તેમના છોકરાએ આવી નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

છાકરો:—બાપુ, બાપુ, ચાલોને કોટલપુરના રાજજી આવ્યા છે.

ઠાકોર:—ક્યાં છે ? ક્યાં છે ?

છાકરો:—કલાલ ધાટપર ઉભા છે.

ઠાકોર:—કેટલીવાર રહેનાર છે ?

છાકરો:—મળવું હોય તો ચાલો, નહિ તો ચોડીવાર પછી શિતળપુર જશો.

ઠાકોર:—કોઈ સાથે છે કે ?

છાકરો:—ના કોઇ નથી.

ઠાકોર:—ધાસીઆ કોટવાળને કહે કે મૂળજી મહેતાને બોલાવી લાવે, હું હાલ આવું છું.

બાપ દિકરા વચ્ચેની ઉપરની વાતચિત સાંભળી પાંસે બેઠેલા સર્વે લોક અચંબા પામ્યા. અને વિચારવા લાગ્યા કે આ ઠાકોરની આખર તો સારી જણાય છે. કે રાજજીએ જેવાં તેમને ઘેર આવીને મળવા બોલાવે છે. અને વળી ઠાકોર પણ ચોતાને ઘેર મહેતાને રાખતા જણાય છે, પરંતુ આ વાત ચિત્તની ખરી ખૂબી કોઇના જણવામાં આવી નહિ. તેની ખરી મતલબ આ નીચે મુજબ છે.

પ્રથમ છોકરે આવીને કહ્યું કે:—કોટલપુરના રાજજી આવ્યા છે એટલે કે ઘેરે કોટ-રાનો રોટલો ક્યો છે. ઠાકોરે કહ્યું કે—ક્યાં છે, ત્યારે છોકરાએ જવાબમાં જણાવ્યું કે કલાલ ધાટ પર છે એટલે ક્ષેત્રમાં છે. ઠાકોરે પછી પૂછ્યું કે તે કેટલીવાર રહેનાર છે, એટલે કે ક્ષેત્રમાં ક્યાં સુધી રહેશે ? ત્યારે છોકરે જવાબ દીધો કે, ચોડીવાર રહી શિતળપુર જશે. એટલે કહી થઇ જશે. એ સાંભળી ઠાકોરે પૂછ્યું કે, સાથે કોઈ છે કે, એનો અર્થ એવો છે કે, રોટલા સાથે ખાવાનું કોઈ છે કે ? તેના જવાબમાં છોકરે કહ્યું કે, કોઈ નથી. ત્યારે ઠાકોરે કહ્યું કે, ધાસીઆ કોટવાળને કહે કે, મૂળજી મહેતાને બોલાવી લાવે. તેની મતલબ એવી હતી કે, ધાસની એક પૂળી લેઇ જા અને બગ્ગરમાંથી મૂળો લઇ આવ કે રોટલા સાથે ખાવામાં આવે. આવી, બોલીમાં ચતુરાઇ અને મિથ્યાભિમાન ઠાકોરનામાં બરાચેલ હતું, વાંચકો સમજ્યા કે ? હજી પણ આવા ઘણા રજપૂતો હિન્દુસ્તાનમાં દયાત છે કે, જે એના ધરમાં હાડલાં કુસ્તી કરતાં હોય અને ખાવાના પણ સાંસા પડતા હોય છતાં અભિમાનમાં તણાઇ જતા હોય છે.

“ખરા કંજુસો તે આતુ નામ ?”

૧. આલાખામાં ગામમાં રહેતો એક કંજુસ પોતાના ઘરના દરેક માણસને ખારીક અ-
ક્ષર લખવાનું કહે છે કે, જેથી રાહી થોડી પામે,

૨. જ્યેષ્ઠીઆમાં રહેતો એક કંજુસ દરરોજ પોતાનું ધડીઆળ બંધ રાખે છે કે, રખેને
તેમાંના સાંચા વહેલા ધસાઇ જાય.

૩. લુપ્તસીઆનામાં રહેતો એક કંજુસ પોતાના કુવામાંથી કાઢેલું પાણી પોતાની તરસ
કરતાં પણુ ઝોલું પીએ છે કે, રખેને કુવામાંથી પાણી ધૂટી જાય અને, વળી કોઇ કોઇ વખત
તો પાડોશીના કુવામાંથી પાણી ચોરી લાવે છે, અને કહે છે કે બચું એ ખાપડું!!

સુગલ શહેનશાહ અકબરના વખતમાં, હિંદુસ્થાનના ચાલતા

બજાર ભાવ.

લાહોરનું “પતન” પર જણાવે છે કે;—અકબરના વખતમાં હિંદુસ્થાનના બજાર
ભાવ નીચે મુજબ હતા. એક મણુ ધર્ડના રૂ. ૦-૪-૬, જવંના રૂ. ૦-૩-૨, બાજરીના
રૂ. ૦-૩-૫, ચોખાના રૂ. ૦-૮-૦, મઠની દાળના રૂ. ૦-૪-૩, મગની દાળના રૂ. ૦-૩-૨,
ખાંડના રૂ. ૧-૬-૦. કુંગળીના રૂ. ૦-૨-૫, ધીના રૂ. ૨-૧૦-૧, તેલના રૂ. ૦-૧૦-૦,
અને હળદરના રૂ. ૦-૪-૦. આ ભાવ ૮૦ તાલુ પ્રમાણે શેરના ધણું કરીને દેખા
જોઇએ. “કેટલા બધા સરતા ભાવ.”

નવાઈસરી અજાયબીઓ.

(૧) નવસાર તથા કપુરને વાટી હાથે લેપ કરીને હાથમાં દેવતાના સ્વર્ગારા લઇએ
તો પણુ બળીએ નહિ.

(૨) ખાંડને કશેરા પોટાસ સાથે મેળવી રાખી પછી એ ખાંડપર ઉંચા ગંધકનો તેજી,
છાંટવાથી તુરત ખાંડનો ભડકો થાય છે.

(૩) નાગવેલનાં પાન હાથમાં ચોળીને મસજવાથી આસક્ષેટની વાસ તુરત હાથથી
દૂર થાય છે.

(૪) કુંગરીના રસથી કાગળ પર લખીએ તો તે અક્ષરો કાઢનાથી દેખાશે નહિ.
પરંતુ તે કાગળને જરા દેવતાપર તપાવવાથી કેશરી રંગના અક્ષરો ઉઠી નીકળશે.

(૫) સમુદ્રકેણુ અને રાજને વાટી ઘોળા આકાશના કુલના રસમાં નાંખી તેમાં કપડું
બોળી નાંખી તે કપડું પહેરવાથી ગમે તેવા વરસાદમાં પણુ બીજશે નહિ.

(૬) ચતોખડીઓનાં પાનાં ચાવીને પછી ઉપર માટી ખાધી હોય તો તે માટી ખાતી
સાંકર જેવી ગળી લાગે.

(૭) હડતાળ, સિંદુર, મનસીલ અને ગંધકને સખભાગે લઇ વાટીને લુગડાંપર ચોપડી
તે લુગડું રાત્રે અંધારામાં ઓઢીને ફરવાથી સાણસ અધિ જેવો દેખાશે.

(૮) ટંકણખાર તથા હળદરને વાટી તેમાં દીવેટ બોળીને તે દીવો સળંગાવે તો તેની
જ્યોત કેશર જેવી દેખાય.

(૯) લુગડાની અંદર જુવારની નરમ પોટલી ખાંધી ચુનાની ભટ્ટી નીચે જમીનમાં દાટી
રાખવી. એક વખત ચુનાની ભટ્ટી પાકી ગયા પછી તે જુવારને કાઢી લાવવી. આ જુવારને
પાણીનો હાથ લગાડતાંજ તુરત વાણી થઈ જાય છે.

(કાલીકાસ.)

ઉજમણાની અપૂર્વ શોભા.

શેઠ મણિભાઈ દલપતભાઈના ભવ્ય નવીન મકાનમાં ઉજમણાની દીવ્ય રચના કરવામાં આવી છે, જે જેવા શહેરમાંથી સંખ્યાબંધ બાણસોની દરેજના ગરદી નગરે પડે છે. ઉજમણાની બેઠક, સામાન ગોઠવવાની ખુબી, સુશોભિત સામાન તેમજ સર્વ સ્થળે ધસેકટીક રંગ બેરંગી લાલ પીળા પોપટી વિગેરે રંગના લાઇટોની રચના તેમજ મકાનનું સુંદારપણું એ ઉજમણાની શોભામાં અપાર. આનંદ આપે છે. વચ્ચેવચ્ચ ભગવંતની ચોમુખ પ્રતિમા અને ચાંદીનું સુંદાર સમોસરણ ચતુરે અનહદ આનંદકારી અને હેરત પમાડે તેવું છે. સમોસરણની અંદર પણ સુસોભિત રમકડાં વિગેરે મુકવામાં આવેલ છે. ઉજમણામાં અવલોકન કરતાં જણાય છે કે ચંદરવા, છોકા, પુંડીઆમાં પેસાનો વધુ વ્યય ન કરતાં પુસ્તક પાંનામાં તેમજ સાધુ મુનિ મહારાજ તેમજ દેવળોમાં ખપ આવે તેવા સામાન વિગેરે તરફ વધુ લક્ષ્ય આપવામાં આવ્યું છે તે સ્તુત્ય છે. શેઠ મણિભાઈનું કુટુંબ આખી જૈન આલમમાં મરાહુર છે તેમજ ધર્મનિષ્ઠપણાને માટે પણ વિખ્યાત છે. તેમના કુટુંબ તરફથી આવાં આવાં સેકંડો ધર્મનાં કાર્યો કરવામાં આવ્યાં છે અને આવે છે, અમો આ સ્થળે કહેવાની રજા લઇએ છીએ કે જેવી રીતે શ્રીદેવીની શેઠશ્રી મણિભાઈના ઉપર સંપૂર્ણ કૃપા છે તેવી રીતે ભાગ્યદેવીએ પણ તેમના ઉપર સંપૂર્ણ અનુગ્રહ કર્યો છે. અને તેથી કરી અમો આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ જૈનકોમના બહાને માટે પોતાની શક્તિ અનુસાર પ્રયાસ કરશે અને તેમના કુટુંબે મેળવેલી જાહેજલાલીમાં વૃદ્ધિ કરશે, કારણ કે અત્યારે જૈનકોમમાં કેટલાક ધરો ધણી નિરાધાર સ્થિતિ ભોગવે છે તો તેમના ઉદ્ધારાર્થે પોતે પોતાથી બનતું કરશે. તેઓશ્રી શેઠ આણુદંત કલ્યાણજીની આપણી મહાન સંસ્થાના પણ અગ્ર ગણાતા કાર્યવાહક છે. તેમજ ત્રણ મીલોના માલીક છે તો અમોને સંપૂર્ણ આશા છે કે તેઓ જૈન કોમના બહાને માટે જે ધારશે તે કરી શકશે. આ સ્થળે એટલું કહેવાની આવશ્યકતા ધાર્મિક કે શ્રીયુત શેઠ મણિભાઈ આવા ધર્મ ઉદ્યોતના કામોની સાથે પોતાના ગાતીજીવના બહાને માટે મોજનાઓ યોજશે. તેમનાં વયોવૃદ્ધ માતૃશ્રી ગંગાબાઈ એક મહાન પુણ્યશાળી બાઈ છે. તેમના નામથી અત્રે એક જૈન કન્યાશાળાની સંસ્થા ચાલે છે તે સારા પાયા પર ચાલે છે. તેમજ તે સંસ્થાને માટે એક દીવ્ય મકાન પણ કરાવી આપવામાં આવ્યું છે. આ એક જૈન કોમ ઉપર વૃદ્ધ વડીલ માતાનો તેમજ તેમાં સહાનુભૂતિ માટે તેમના પુત્રોનો જૈનકોમ ઉપર અપૂર્વ ઉપકાર થયો છે. અત્યારના જમાના મુજબ આવી રીતની કેળવણીની સંસ્થાઓ, બોર્ડિંગો, પાઠશાળાઓ અને નિરૂધમીને ધંધે લગાડવા, ઉદ્યમ શાળાઓની જરૂર છે. અને અમો આશા રાખીએ છીએ કે આપણી કોમના નેતાઓ ધર્મની આવી આજ્ઞા પર જમાનાનુસાર વધુ લક્ષ્ય આપશે. Haman mercy મનુષ્ય દયા એજ અત્યારે આ જમાનાનુસાર વધુ ઉપયોગી છે અને તેજ દરેક બંધુઓનો જમાનાનુસાર મુદ્રા લેખ થવો જોઈએ. માટે તે તરફ જૈન બંધુઓનું લક્ષ્ય ખેંચુ' છું.

નિદ્રાપ પણુ નહોતો. વધારામાં તેઓ મળીર, વિશ્વાસુ અને નીતિય હતા. તેમના ઉચ્ચ જીવનથી તેમણે સારી ખ્યાતિ મેળવી છે. પોતે દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા અને પ્રમાણિક હોવાથી ઘણા સ્નેહી સંબંધીઓએ તેમને પોતાના વીજમાં ટ્રસ્ટી તરીકે નીમ્યા હતા. તેમજ કાર્યકુશળ હોવાથી આપણી અંગ્રેની કેટલીક ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં તેમને મેંબર, સેક્રેટરી વગેરે હોદ્દા ઉપર નીમવામાં આવ્યા હતા. તેમના અવસાનથી જૈનકામે એક શાંત પણ ઉત્સાહી અને સંગીન કામ કરનાર અને એક પરોપકારશીલ પુરૂષ ગુમાવ્યો છે. પોતે જે જે કામ કરતા તે કેવળ પરમાર્થની ખાતરજ કરતા હતા. હુનીઆમાં પોતાની કીર્તિ વધારવા કે કીર્તિનાં બજારમાં ટુંકાવવા તે કંઈ કરતા નહિ. આ બતાવી આપે છે કે તેઓ એક આત્માર્થી પુરૂષ હતા. ધર્મદંડતા અને શ્રદ્ધાળુપણાનો પણ તેમનામાં ગુણ હતો. પોતાનો વહીલાતનો ધંધો, બહોળો વ્યવસાય હતો, તો પણ તેઓ દેવપૂજન હમેશાં નિયમ તરીકે કરતા હતા.

તેમના અવસાનની દીક્ષગીરી દર્શાવવા તા. ૯-૧૧-૧૬ ના રોજ આ બોર્ડીંગની મેનેજીંગ કમીટીની મીટીંગ મળી હતી. અને બોર્ડીંગના પ્રેસીડન્ટ રા. રા. શ્રીયુત શેઠ જગાભાઈ દલપતભાઈની સહીથી તેમના કુટુંબ ઉપર મીટીંગના ઠરાવની નકલ તથા દીક્ષાસા પત્ર મોકલી આપવામાં આવ્યાં હતાં. ઠરાવની નકલ નીચે મુજબ છે.

“ રા. રા. મોહનલાલ ગોકળદાસ શાહનું સંવત ૧૯૭૩ ના કારતક શુક્ર ૧૪ તા. ૮-૧૧-૧૯૧૬ નારોજ કવખતનું મરણ થયું છે. તેઓ આ સંસ્થા સ્થાપન થઈ ત્યારથી તેના ઓનરરી સેક્રેટરી હતા. અને આ સંસ્થાનું કામ છેવટ સુધી પોતાના અમુલ્ય વખતનો ભોગ આપી તનમનથી કરતા હતા. તેઓની નરમ તપીયતમાં પણ આ સંસ્થાને તેઓ બૂલ્યા ન હતા. અને તેનું કામકાજ તીવ્ર લાગણીથી સંભાળતા હતા. તેમના અવસાનથી આ સંસ્થાને ભારે ખોટ ગઈ છે. અને તેની નોંધ આ કમીટી ઘણી દીક્ષગીરી સાથે લે છે.”

ઉપરના ઠરાવની નકલ મહુમના કુટુંબ તરફ મોકલવા આ કમીટી પ્રમુખ સાહેબને ભલામણ કરે છે.

આ સિવાય પાનસર વગેરેની કમીટીએ તરફથી પણ તેમના મરણ માટે મીટીંગ ભરી દીક્ષગીરી દર્શાવવામાં આવી હતી.

લેખકને તેમનો ઘડો પરિચય હતો તે ઉપરથી કહી શકે છે કે તેઓ એક સાચા દીલના સ્પષ્ટવક્તા અને પ્રમાણિક સદ્ગુણસ્થ હતા. તેમના કુટુંબને દિલાસો મળે અને તેમના આત્માને અવિચળ શાંતિ મળે એવું અંતઃકરણ પૂર્વક ઇચ્છું છું. એજ.

શંકરલાલ હાલ્યાભાઈ કાપડીઆ.

બોર્ડીંગ પ્રકરણ.

બોર્ડીંગના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મી. શંકરલાલ હાલ્યાભાઈએ બોર્ડીંગનો ચાર્જ છોડ્યાથી તેમના જગાએ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તરીકે મી. જગનલાલ સુનીલાલ મહેતા નિમોયા છે. જેઓએ પાલીતાણે જૈન બાળાશ્રમમાં આશરે ત્રણ વર્ષ સુધી મેનેજર તરીકે કામ કર્યું છે તેમજ ઇંગ્લીશ સ્કૂલના શિક્ષક તરીકે જેમણે ઘણો બહોળો અનુભવ મેળવ્યો છે.

આ સંસ્થાના ઓગટરી સેક્રટરી રા. રા. વકીલ મોહનલાલ ગોકળદાસ બી. એ. એલ. એલ. બી. ગુદસ્ત થવાથી તેમની જગ્યાએ રા. રા. વકીલ છોટલાલ કાળીદાસ નિમાયા છે.

રા. રા. કકલદાસ હમેદયદંડ ઝવેરી, અમદાવાદ ઝવેરીપોળ. રૂ. ૨૦૦) આપવા કહેલા તે પૈકી પ્રથમ રૂ. ૧૦૦) આપેલા તે જતાં બાકીના રૂ. ૧૦૦) આપ્યા શ્રી બક્ષિસ ખાતે તા. ૧૦-૧૦-૧૬.

રા. રા. વાડીલાલ છગનલાલ ઠે. ધાંચીની પોળ અમદાવાદ. બક્ષિસ ખાતે હ. સોમચંદભાઈ રૂ. ૧૦) અંકે દશ તા. ૧૨-૧૦-૧૬.

રા. રા. ગણુભાઈ દોલતભાઈ બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૪, તા. ૧૫-૧૦-૧૬.

શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ શેઠની પોળ હાથીખાને અમદાવાદ, બાબતે વિદ્યાર્થીઓને કેરીઓ દર વર્ષે આપે છે તે રૂ. ૧૦) તા. ૧૮-૧૦-૧૬.

રા. રા. વાડીલાલ મગનલાલ છીદરીઓવાળા ઠે. પાંચકુવા કાપડ બજાર અમદાવાદ બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૨) હા. મનસુખરામ અનોપચંદ તા. ૩૧-૧૦-૧૬.

રા. રા. ત્રીકમલાલ ખુશાલદાસ વિગેરે દેવશાળા પાઠે હા. પોતે. રૂ. ૭૫ બક્ષિસ ખાતે તા. ૭-૧૧-૧૬.

રા. રા. શેઠ દોલતચંદ ઝવેરચંદ ઝવેરી અમદાવાદ દોશીવાડાની પોળ મહારાજશ્રી પન્થાશી મહારાજશ્રી આનંદ શતારજીએ અતુર્ભાસ બદલતાં તે પ્રસંગે બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૩૦૦ તા. ૧૨-૧૧-૧૬.

રા. રા. મોહનલાલ હેમચંદ દયાળ વાઘેશુની પોળ અમદાવાદ હ. કેશવલાલ ઘેલાભાઈ શેઠ રૂ. ૧૮) બક્ષિસ ખાતે તા. ૨૦-૧૧-૧૬.

બાઈ દેવકોર તે ઝવેરી દોલતચંદ ઝવેરચંદની વિધવા બાઈ હ. મગનલાલ દલસુખરામ બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૨૫) દોશીવાડાની પોળ અમદાવાદ તા. ૨૦-૧૧-૧૬.

રા. રા. લલુભાઈ તારાચંદ સ્કુલ માસ્તર ચિતોડા મહીકાંઠા બક્ષિસ ખાતે રૂ. ૧) તા. ૨૭-૧૧-૧૬.

જમણુ.

અત્રેનાં સુપ્રસિદ્ધ શેઠ. મણીભાઈ દલપતભાઈને ત્યાં ઉજમણુના શુભ માંગલિક પ્રસંગે બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓને જમણુ આપવામાં આવ્યું હતું.

પુસ્તકોની પહોંચ અને અવલોકન.

સુમતિ અને ચારિત્રરાજનો સુખદાયક સંવાદ. ચોજક સાંતત્ત્વિ મુનિમહારાજશ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજીના શિષ્ય સુનિરાજશ્રી કૃષ્ણવિજયજી મહારાજ. છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા શેઠ જેઠાભાઈ પુંજભાઈ. મૂલ્ય અમૂલ્ય આ લઘુ પુસ્તકમાં કેટલાંક સ્તવનો ઉપરાંત સુમતિ અને ચારિત્ર રાજનો સંવાદ તથા પોડશકો અને ઉપદેશ તરંગિણીમાંથી ઉદ્ભવેલા પ્રશ્નોત્તરો આપી પુસ્તકને વાંચવા લાયક બનાવ્યું છે. છેલ્લે છવ્વયા તથા અનુકંપાદાન વિશે પણ ચોગ્ય કહેવા માં

આવ્યું છે. સુનિરાજશ્રી કપૂરવિજયજી મહારાજની કસાયલી કલમથી લખાયેલો સંવાદ ખાસ વાંચવાની સેને ભલામણ કરીએ છીએ.

પરલોકપ્રકાશ મૂળ લેખિકા સ્વ. બેન નવલખાઈ પોપટલાલ કેવળચંદ, વિસ્તારથી લખનાર પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ. ૨૩વા કુટવાનો હાનિકારક રીવાજ દૂર કરી બેસણાંમાં વાંચવા માટે આ પુસ્તક બનાવ્યું છે. ૧૮ ફર્મનું આ પુસ્તક મૂલ્ય સુધારસ અને શોકશમન એ બે ભાગમાં વહેંચાયેલું છે. પુસ્તક વાંચવા જેવું ને રસિક બનાવ્યું છે. ખહેલી આવૃત્તિ બધી મફત વહેંચાઈ ગઈ છે ને બીજી આવૃત્તિ ઘણી માગણી આવવાથી ફરીથી છપાય છે તેમ લેખક જણાવે છે. ટપાલ ખર્ચ ૪૦ માટે બે આનાની ટીકીટ માગણી કરનારે લખનારને લીમડા પોળ, મું. અમદાવાદને સરનામે મોકલવાથી પ્રગટ થયે તેમને મોકલવામાં આવશે.

કાવ્યકુંજ.

પ્રભુને હાથ બાજ છે.

કુલ્યો કાલ્યો ફરે છે, શું બધું છે બન્ને એ રાજ છે,
કરું હું, હું કરે છે શું પ્રભુને હાથ બાજ છે.
કનકવરણી રૂડી, કાયા પરંતુ કારમી માયા,
થતો મોઢો તું હા-હાયા, પ્રભુને હાથ બાજ છે.
ચણાવ્યા મહેલને મેડી, દિવાળ્યાં કારીગર તેડી,
પલકમાં આમ દે ફેડી, પ્રભુને હાથ બાજ છે.
કરોડોની કરી મૂડી, કંઈકને મારીને ઝુડી;
લૂંટાતાં હ્વાય દિલ ઉડી, પ્રભુને હાથ બાજ છે.
ખી. એ. એમ. એ. યદ્ય મહાંલે કંઈકને દાદ ના આલે;
કરી દે મૂર્ખ શું માલે પ્રભુને હાથ બાજ છે.
મુતા પુત્રો ગણી ત્હારા, ગણે તું પ્રાણથી પ્યારા;
મરતાં બધ સૌ બહારાં-પ્રભુને હાથ બાજ છે.
મુકી દે મોહને માયા, બજ લે વિચના રાયા;
વિનય એની મીઠી છાયા પ્રભુને હાથ બાજ છે.

“વિનય.”

ફક્ત આરામની કપની.

જીગરમાં જ્યોતની જ્વાળા, અરે ! સળગી ઉઠી ભાઈ !

બલે પાણી તણા પપો; મુકો નહિ યુગવાની તે !

પડેલા ધા-બધા ઉડા, કીધો ગમખવાર છે. મુજને !

બલે પડા મલમના પણ, રૂઝવાના હવે નહિ તે !

લાગ્યા. વિદ્યા, શિક્ષણ અને સભ્યતા વાધવાથી આ વિચારમાં પણ પરિવર્તન થયું. રાજ કેવલ દયા, દક્ષિણ ગાન આદિ શુભોત્તે આદર્શ પુરુષ મનાવા લાગ્યો. રાજ-મંકિતનો અર્થ પણ બદલાયો. ખેડાં રાજ-મંકિતનો અર્થ રાજની આગાતું પાલન એવો કરવામાં આવતો હતો. ધર્માધર્મના વિચારની કંઈ પણ આવશ્યકતા નહોતી. તે પછી એવો અર્થ ગણાવા લાગ્યો કે પ્રજાને રાજને આધીન રહે છે; આથી રાજના સમાન અને આદરના જે નિયમ ચાલતા આવ્યા છે તેને અનુસરી પ્રજાએ વ્યવહાર કરવો જોઈએ.

ન્યારે ઇંગ્લેન્ડમાં રાજને ગાદીએથી ઉઠાડી બીજા રાજને ગાદીએ બેસાડવાની રૂઢિ પ્રચલિત થઈ ત્યારે એમ માનવામાં આવતું કે રાજનો અધિકાર પ્રજાથી પ્રાપ્ત થાય છે; પ્રજાની ઇચ્છાનુસાર વર્તન રાખવું એ રાજનું કર્તવ્ય છે. એટલે રાજ કેવલ સન્માન અને આદરનું પાત્ર ધરાવે. રાજ્ય પ્રજાનું સંબંધી એવો અધિકાર એવો થયો. રાજ્યશાસન સંબંધી કાર્યોમાં પ્રજાનો પ્રતિનિધિ પણ અધિકાર-સમ્પન્ન ગણાવા લાગ્યો. વખત જતાં આ વિચારમાં પણ પરિવર્તન થયું. જે રાજ્ય પ્રજાનું મનુષ્યની સ્વતંત્રતાને ધક્કો ન લાગે એ રાજ્ય પ્રજાનું સારો ગણાવા લાગ્યો. કોઈ મનુષ્ય એવું કામ કરી ન શકે કે જેથી બીજાની સ્વતંત્રતામાં વાધો આવે અથવા બીજાને કોઈ પણ પ્રકારની હાનિ થાય. સાદા શબ્દોમાં કહીએ તો પ્રથમ વિચાર અનુસાર “અધીનતા” (In bordination) નો સંબંધ રાજની ઇચ્છાથી હતો અને નવીન વિચારો અનુસાર પ્રજાની ઇચ્છાથી સારાંસ એ કે રાજ્ય પ્રજાનું “અધીનતા” નો સ્વીકાર કરવો એ એક અત્યાવશ્યક ગણાવા લાગ્યું.

પૂર્વોક્ત વિચાર અવશ્ય પરસ્પર વિરોધી છે. પરંતુ એમાં કંઈક સત્યાંશ છે. આ સર્વ વિચારોનો વ્યાપક આધાર અધીનતા છે અને સર્વ વિચારોમાં કોઈ કોઈ રૂપે પણ અતર્ગત છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે અસત્ય માનવામાં આવતા વિચારોમાં સત્યને અંશ પણ નથી રહેતો. કિન્તુ ધ્યાન દેવાથી સત્ય નિર્ણયનો માર્ગ પણ જાત ધરાવે છે. આ માર્ગ આ છે.

એક પ્રકારના જોટલા વિચાર હોય એ સર્વની પ્રથમ પરસ્પર તુલના કરવી. જે વિચાર પરસ્પર વિરોધી હોય એને બાબુએ રાખવા આજીના વિચારોમાં જે વાત વ્યાપક હોય એને ‘હું’ અને નિયમ-સંજ્ઞા આપવી. અર્થાત્ જે અંશ સર્વ વિચારોમાં એકરો અનુકૂળ રહે મહત્ત્વ કરવો અને એને કોઈ વિરોધ નામ અથવા સંજ્ઞા નિયત કરવી. જે વિચાર પરસ્પર વિરોધ હોય તેના સત્ય-નિર્ણયમાં આ નિયમથી ઘણી સહાયતા મળશે. પોતાના અને અન્ય પક્ષના સિદ્ધાન્તોના વિચારમાં પણ આથી ઘણી સહાયતા મળી શકશે. એ દ્વારા સત્યનો નિર્ણય થઈ જશે. આ પ્રમાણે નિયમાનુસાર ચાલવાથી માલૂમ પડશે કે આપણો જે દૃઢ વિશ્વાસ છે તે પણ સર્વથા સત્ય નથી, અને દિપ્તીનો જે સિદ્ધાન્ત અથવા વિશ્વાસ છે તે પણ અસત્ય નથી; પરંતુ સત્યનો અંશ એમાં પણ અવશ્ય છે.

ગૃહ વિચારણા કરવાથી માલૂમ પડશે કે ધર્મ (Religion) અને વિજ્ઞાન (Science) એ ઉભયમાં દીર્ઘકાલથી પરસ્પર વિરોધ ચાલતો આવ્યો છે. આ વિરોધનો નિર્ણય ઉપરોક્ત નિયમ દ્વારા કરવો જોઈએ. આથી માલૂમ પડશે કે નાના પ્રકારના જે મત અથવા સંપ્રદાય દીર્ઘકાલથી ચાલતા આવ્યા છે અને ચાલતા રહેશે એ સર્વમાં પણ કંઈ ને કંઈ સત્યનો અંશ અવશ્ય છે. પ્રત્યેક મનમાં સત્યનો અંશ છે પરંતુ એ અસત્યના આડખરમાં છુપાઈ રહે છે, સર્વ મત ધર્માચાર્યોએ અથવા પૂજારીઓએ ચલાવ્યા અને ક્ષેત્ર દ્યોત-કલિત છે

એમ કહેવું ઠીક ન ગણાય. સંસારના સર્વ દેશોમાં અને સર્વ મનુષ્ય જાતીઓમાં ધાર્મિક વિશ્વાસ અંતર્ગત છે. જે એમ પૂછવામાં આવે કે આમ હોવાનું શું પ્રયોજન તો તેના બે ઉત્તર છે. પ્રથમ તો એ કે જેમ ક્ષુધા, તથા આદિ ઇન્દ્રિઓના ધર્મ મનુષ્યમાં જન્મથીજ અંતર્ગત છે તેવીજ રીતે આ ધાર્મિક વિશ્વાસ પણ જન્મથી ઉત્પન્ન થાય છે. બીજો ઉત્તર એ કે આ વિશ્વાસ જન્મથી નથી ઉત્પન્ન થતો પરંતુ વિચાર ક્રમથી શને શને ઉત્પન્ન થાય છે. આપણા પુર્વજો એમ માનતા હતા કે જેવી રીતે ધર્મ મનુષ્યને ઇન્દ્રિઓના ધર્મ આપ્યા તેવીજ રીતે આ ધાર્મિક વિશ્વાસ પણ આપ્યો હતો. આ કારણથી મનુષ્ય ધર્મ-વલમ્બન કરે છે. આ પ્રથમ ઉત્તરનું ઉદાહરણ થયું. જે બીજો ઉત્તર માન્ય ગણાય તો એવા એવા પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે ધાર્મિક વિશ્વાસ કેમ ઉત્પન્ન થયો? આ વિશ્વાસથી કયું પ્રયોજન-સિદ્ધિ થાય છે? આ સંબંધમાં સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં નિશ્ચય થાય છે કે ધાર્મિક વિશ્વાસની ઉત્પત્તિ મનુષ્યજાતિના હિત સાથે સંબંધ ધરાવે છે અને આ વિશ્વાસ મનુષ્યજાતિના હિત માટે ઉપયોગી પણ છે. બન્ને ઉત્તરોથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યજાતિમાં ધાર્મિક વિશ્વાસ પૂર્વકાલથી ચાલતો આવ્યો છે. આવા વિશ્વાસનો અનાદર કરવો એ કેવળ અનુચિત છે.

હવે વિજ્ઞાન (Science) તરફ નજર નાંખીએ. સંસારના ધણીખરા વ્યાપક નિયમ વિજ્ઞાનથી સિદ્ધ થયા છે. વિજ્ઞાનથી દિનપ્રતિદિન એવા આવિષ્કાર થતા જાય છે કે જે મનુષ્યજાતિને માટે બહુ ઉપયોગી છે. એમ કહેવું કેવળ અનુચિત છે કે વિજ્ઞાન કંઈ નથી, એ ધાર્મિક વિશ્વાસનો વિરોધી છે. જે ધર્મવિષયક વિચારોમાં સત્યનો અંશ સ્વીકારવામાં આવે તો શું વૈજ્ઞાનિક વિચારોમાં સત્યાંશ ન હોઈ શકે? સત્ય-સંબંધમાં વિજ્ઞાનનું ગૌરવ તો એથી પણ અધિક છે. જે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર ધર્મને કષોલ-કલ્પિત માની એતો તિરસ્કાર કરે અને ધર્મશાસ્ત્ર વિજ્ઞાનને વિરોધી જણી છોડી દે તો મહાન અનર્થ થાય. બન્ને પક્ષોમાં સત્ય છે. જ્યારે બન્ને પક્ષોમાં સત્ય છે તો પછી બન્નેમાં ઐક્યનો પણ સંભવ છે. કારણકે જે સત્યાત્મક પદાર્થ કદી વિરોધી ન હોઈ શકે. કેવળ ધર્મ ધર્મરે બનાવ્યો છે અને ધર્મ સત્ય છે; વિજ્ઞાન અસુરોએ નિર્માણ કર્યો છે અને અસત્ય છે એમ કહેવું એ કેવળ ભૂર્મતા છે. એ બન્નેમાં વિરોધનાં ગમે તેટલાં ચિન્હ હો; વાસ્તવમાં એ બન્ને એક છે. એ બન્નેનું ઐક્ય ગુપ્ત છે. બન્ને પક્ષવાળાઓએ હિંદ-હૃદય થઈ નિરૂપ કરવો જોઈએ. પરસ્પરના સિદ્ધાન્તોનો તિરસ્કાર કરવો ન જોઈએ. જે સાચા દિલથી એકા કરવામાં આવે તો બન્નેના સમીકરણનો માર્ગ અવશ્ય નીકળી આવશે.

હવે એ જોવાનું કે એવી કઈ બાબતો છે કે જેથી ધર્મ અને વિજ્ઞાનમાં ઐક્ય સ્થાપિત થઈ શકે. એ તથ્ય સિદ્ધાન્તનો નિર્ણય કરવામાં એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું કે સિદ્ધાન્ત એવા ચૂંટી કાઢવા કે જે અખંડનીય હોય, અવિચલ હોય, જેથી પરસ્પરનો વિરોધ મટી જાય અને જેથી બન્નેમાં સંધિ થઈ જાય. આ સિદ્ધાન્ત સત્યના એવા આધાર પર નિશ્ચિત થવો જોઈએ કે બન્ને પક્ષવાળા એ માન્ય કરે. કોઈ પક્ષને કંઈ સંદેહ ન રહે; બન્નેનું પૂર્ણ સમાધાન થાય. ધર્મથી સત્યનો એવો અંશ શોધી કાઢવો જોઈએ કે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના અભાવમાં પણ અચલ રહે. તેજ પ્રમાણે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રથી પણ એવો અંશ જોણી કાઢવો જોઈએ કે જે ધર્મના અભાવમાં પણ નિરંતર વિદ્યમાન રહે. અર્થાત્ સિદ્ધાન્ત એવો હોવો જોઈએ કે જેને માનવા બન્ને પક્ષ બાંધ્ય ગણાય; અતઃજેવ જે બન્નેમાં ઐક્યની સ્થાપના કરી શકે.

જો એવો સિદ્ધાન્ત જ્ઞાત થાય તો એટલું જતાવવાનું રહે કે એકજ સત્ય વસ્તુને વિજ્ઞાન અને ધર્મના પૃથક્ પૃથક્ રૂપમાં કેમ જતાવી, જેનું કારણ ધર્મ અને વિજ્ઞાનમાં પરસ્પર વિરોધ થઈ ગયો.

જો ધર્મ અને વિજ્ઞાનનો મેળ શક્ય હોય તો એ એવા નિયમના આશ્રયથી થઈ શકે કે જે બંનેમાં સમાનતાથી વ્યાપક હોય. જો કોઈ એમ માહે કે ધર્મની જે અનેક રીતિઓ અથવા શાખાઓ પ્રચલિત છે તેના આધાર પર વિજ્ઞાનનો મેળ થઈ જાય તો એ અસંભવ છે. એવું પણ જો કોઈ માહે કે વિજ્ઞાનના જે અનેક આવિષ્કાર થયા છે તેના આધાર પર ધર્મનો મેળ થઈ જાય, તો એ પણ અસંભવ છે. મેળનો આધાર કેવળ બંનેમાં વ્યાપક જે નિયમ હોય તેના પર છે. આથી હવે એ વિચારવાનું કે ધર્મ અને વિજ્ઞાનના અંતિમ વિચાર કયા કયા છે, એ કઈ રીતે સ્થિર થયા છે અને એમાં પરસ્પર ઐક્યનો કેટલો અંશ છે.

(૨) ધર્મવિષયક અંતિમ વિચાર (Ultimate Religious ideas).

એવી ઘણી માનસિક કલ્પનાઓ છે કે જેનું અનુમાન ન્યાયશાસ્ત્ર દ્વારા તો થઈ શકે છે પરંતુ જે વસ્તુઓની આ કલ્પનાઓ છે એવું સ્પષ્ટ જ્ઞાન નથી થઈ શકતું. વિચાર કરતાં કરતાં એવા પદાર્થોના અનુમાન સુધી પહોંચી શકાય છે કે જેનું અનુમાનથી-સિદ્ધ થવું તો સંભવ છે, પરંતુ એનું ચિંતન-એનું વિશેષ જ્ઞાન અસંભવ છે. અર્થાત્ એ એવું છે. એ બોધએ એવું જાણી શકતું નથી. દાખલો લઈએ:—

દેવદત્ત નામનો એક મનુષ્ય છે. એની સાથે તમારી મિત્રતા છે. તમને દેવદત્તનો પૂરો પરિચય છે. દેવદત્તને કુટુંબ પણ છે. તમારો જેટલો પરિચય દેવદત્ત સાથે છે તેટલોજ તેના કુટુંબ સાથે નથી. એનાથી પણ ઓછો દેવદત્તના અનુયાયીઓ સાથે છે. એથી પણ ઓછો દેવદત્તની જાતી સાથે છે. એથી પણ ઓછો મનુષ્યજાતિ સાથે કે જેમાં દેવદત્તનો જન્મ થયો છે. એથી પણ ઓછો પ્રાણી-સમુદાય સાથે કે જેમાં મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી ઇત્યાદિ સર્વનો સમાવેશ થાય છે. આવી રીતે જેમ જેમ પરિચય-પરિધિ ઘટતી જાય તેમ તેમ આ ચીજોનું જ્ઞાન પણ ઓછું થતું જાય. અનુમાનથી તમે જીવધારીઓની ઘણી સુધી તો પહોંચ્યા, પરંતુ એનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન કંઈ પણ ન થયું. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો જેટલું સ્પષ્ટ જ્ઞાન તમને દેવદત્તનું છે એટલું એના કુટુંબીઓનું નથી, અને જેટલું કુટુંબીઓનું છે તેટલું એની જાતિનું નથી. એ પ્રમાણે જેમ જેમ તમે આગળ વધતા જાઓ તેમ તેમ જ્ઞાન ઓછું થતું જાય. એટલે સુધી કે જ્યારે કેવળ જીવધારીઓનાં પણ વિચાર રહી ગયા ત્યારે સ્પષ્ટ જ્ઞાન-કંઈ પણ ન રહ્યું. કેવળ સંકેતથીજ આ કલ્પનાની કૃત્તિ થઈ. સંકેત એ કે જેઓમાં જીવ છે એ સર્વ એક છે. એથી અતિરિક્તા અને કંઈ ગુણવિશેષનું જ્ઞાન તમને ન થયું.

આ પ્રમાણે કલ્પના કરો કે તમે એક નારંગી બોધ એટલે એના રૂપનું અને એના અન્ય ગુણોનું પણ તમને સ્પષ્ટ જ્ઞાન થઈ ગયું. પરંતુ નારંગી જેવી અન્યાન્ય ગોળ વસ્તુ એનો વિચાર કરતાં કરતાં જ્યારે તમે અનુમાન કરો કે પૃથ્વી પણ ગોળ છે ત્યારે તમારો વિચાર અનુમાનજ રહી ગયો. પૃથ્વીનો ગોળો થયાર્થમાં કેવો છે એ વિષેનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન તમને થયું નહિ. કારણકે એ એટલી બધી મોટી વસ્તુ છે કે બુદ્ધિ એનો અંદજ કરી શકતી નથી. જેટલું સ્પષ્ટ જ્ઞાન નારંગીનું થયું તેટલું સ્પષ્ટ જ્ઞાન પૃથ્વીનું નથી થઈ શકતું. આ કલ્પના ગોળાર્ધના સંકેતથી થઈ. એનો આધાર એક માત્ર ગોળાઈ છે. (અપૂર્ણ.)

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં ધાર્મિક પરીક્ષા.

આ વિદ્યાલયમાં દરરોજ એક કલાક ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તેની પરીક્ષા શ્રીયુત સુરચંદ્રભાઈ બદામી ખી. એ. એલ. એલ. ખી. જેઓ વલસાડના સમજાડજી છે તેમણે લીધી હતી. તેનાં પ્રશ્નપત્રો આ નીચે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે તે ઉપરથી જાણારો કે એ વિદ્યાલયમાં ધાર્મિક અભ્યાસ સારો ચાલે છે. પ્રશ્નપત્રો સમ્પ્રતાઈથી જોયા છતાં માત્ર એકજ વિદ્યાર્થી નાપાસ થયેલ છે એ એમ બતાવી આપે છે કે વિદ્યાર્થીઓને આ અભ્યાસ ભારે પડતો નથી અને પંડિત વ્રજલાલજી આ અભ્યાસ કરાવવામાં જે સ્વાર્પણ કરી રહ્યા છે તે સ્વાર્પણ સંજ્ઞાતાને પ્રાપ્ત થયેલ છે.

અમને આંતરરી સેક્રેટરી શ્રીયુત મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆએ પ્રશ્નપત્ર તથા પાસ થયેલ વિદ્યાર્થીઓનાં નામો લખી મોકલવાની જેમ મહેરબાની કરી છે તેમ તેઓ આ પત્રમાં શાહ મોહનલાલ હાથીભાઈનો તથા કાપડીયા નરોત્તમ યુનીલાલનો ઉત્તર પણ પ્રગટ થવા મોકલી આભારી કરશે.

સીનીયર ક્લાસના વિદ્યાર્થીઓ.

નામ.	માર્ક્સ.
શાહ મોહનલાલ હાથીભાઈ ...	૭૩
શાહ ચીમનલાલ દલસુખભાઈ ...	૭૦
શાહ છગનલાલ નાનચંદ ...	૬૯
શાહ અંબાલાલ ચત્રજી ...	૬૬
પરીખ ચીમનલાલ મોતીલાલ ...	૬૪
મહેતા દલપતભાઈ વીઠ્ઠલદાસ ...	૬૨
શાહ ઓધવજી ધનજી ...	૬૦
શાહ યુનીલાલ જીવરાજ ...	૬૦
શાહ અંબાલાલ માણેકચંદ ...	૫૭
શાહ મોહનલાલ હેમચંદ ...	૫૬
જસાણી રતીલાલ માણેકચંદ ...	૪૯
શાહ ગોવિંદજી ઉર્જમશી ...	૪૭

બુનીયર ક્લાસના વિદ્યાર્થીઓ.

નામ.	માર્ક્સ.
કાપડીઆ નરોત્તમ યુનીલાલ ...	૭૦
કાપડીઆ ત્રીભોવનદાસ છોટાલાલ ...	૬૯
શાહ નગીનચંદ જગજીવનદાસ ...	૬૪
શાહ દીપચંદ જીવજી ...	૬૨
શાહ ખીમચંદ ઝવેરચંદ ...	૬૧
સંઘવી મોતીલાલ છગનલાલ ...	૫૯
શાહ મયાભાઈ હાકરશી ...	૫૯

કોઠારી રતીલાલ અમરચંદ	૫૭
દોશી અમૃતલાલ મોતીચંદ	૫૬
શાહ દલસુખભાઈ મહીજીભાઈ	૫૬
દોશી સંકેતચંદ હકમચંદ	૫૩
શેઠ ચીમનલાલ ચુનીલાલ	૫૩
મહેતા મનજીભાઈ ધરમશી	૫૧
પરીખ ભાઈલાલ બેચરદાસ	૪૬
મોદી મોતીલાલ મગનલાલ	૪૪
ચીનાઈ નગમોહનદાસ કલ્યાણજી	૨૭

Mahavira Jaina Vidyalaya.

EXAMINATION IN RELIGIOUS COURSE.

Examiner—SURCHANDRA P. BADAMI Esqr. B. A., L. L. B.

(24th December 19th, 7 to 9 p. m.)

Senior Class	Tatvarthadhighama-Adhyayas	5-6 & 7
Junior Class	"	1-2 & 5
Both Classes	Gnanasara Ashtakas	1-2 & 3

N. B. The answers to be written in English as far as possible.

QUESTIONS.

FOR SENIOR CLASS ONLY.

- Are following statements Correct ? Give reasons and cite authorities in support of your answers.
 - A soul which pervaded the body of an elephant can be contained in the body of an ant.
 - The piece of **Pudgal** we saw yesterday had no smell.
 - The sinful man struck in the eyes of that **Kevali** and made him blind. But as he was a **Kevali**, he could know and see everything in spite of the loss of his eyes and so suffered no inconvenience.
 - Five hundred pupils of that **Kevali** were put to much torture in his very presence and so he became red with anger and cursed the torturer.
 - One does not acquire any karma after attaining **Moksha**.
- (a) Explain the following, giving context :

परस्परपमहो जीवानाम् ।
निःशलिब्रतत्वं च सर्वेषाम् ।
व्रतशौलेषु पञ्च पञ्च यथाक्रमम् ।
अनुग्रहार्थं स्वस्याति सर्गो दानम् ।
नारकतैर्यग्यो न मानुषदैवानि ।

(b) How does Jiva acquire मनुष्यत्व and उच्चगोत्र ? cite the Sutras you rely upon. 20

3. Write short explanatory notes on ;—

(1) सत्, (2) नित्य, (3) परिणाम, (4) सांप्रदायिक, (5) मावना,
(6) अतिचार, and (7) बन्ध.

FOR JUNIOR CLASS ONLY.

1. Are following statements correct ? Give reasons and cite authorities to support of your answers.

- (a) A soul which pervaded the body of an elephant can be contained in the body of an ant.
- (b) Our Lord Mahavira was possessed of all five sorts of Knowledge Mentioned in the Sastras.
- (c) After death the soul of that man kept hovering in the air for several days till it was propitiated by funeral oblations.
- (d) In this world as well as in Heavens and Hells exist beings of all the three sexes.
- (e) The period of Ayushya of those Munis was shortened by torture they were put to. They suffered the torture with an even mind, attained Shukladhyana, became Antakrit Kevalis and got Moksha. 20

2. (a) Define and fully explain.

सम्यग्दर्शन. Why दर्शन is placed before ज्ञान ?

(b) Distinguish between.

(1) प्रत्यक्षप्रमाण and परोक्षप्रमाण (2) प्रमाण, नय and नयामास.
Give illustrations. 20

3. Write short explanatory notes on :—

(1) माव, (2) शरीर, (3) विग्रहगति, (4) जन्म, (5) सत्,
(6) नित्य, and (7) परिणाम. 20

FOR BOTH CLASSES.

4. Write an essay on દ્રશ્ય with special reference to its definition, sub-divisions, and their particular or distinguishing natures.

20

5. Translate the following.

(a)

અપૂર્ણઃ પૂર્ણતામેતિ પૂર્વમાણસ્તુ હીયતે પૂર્ણાનન્દ સ્વભાવોડયં જનદદ્ભૂતદાયકઃ ॥
પરસ્વત્વકૃતોન્માયા ભૂતાથા ન્યૂનતેક્ષિણઃ । સ્વસ્વત્વસુખપૂર્ણસ્ય ન્યૂનતા ન હરેરપિ ॥
યસ્ય જ્ઞાનસુધાસિન્ધુપરવ્રજાણિ મગ્નતા । વિપયાન્તરસંચારસ્તસ્ય હાહાહલોપમઃ ॥
સ્વભાવસુખપ્રગ્નસ્ય જગત્તત્વાલોકિનઃ । કર્તૃત્વં નાન્યભાવાનાં સાક્ષિત્વમવશિષ્યતે ॥
અન્તર્ગતં મહાશત્ત્વમસ્યૈર્થં યદિ નોઽબૃતંમ્ । કિયૌપધસ્ય કો દોષસ્તદાગુણપ્રયંચ્છતઃ ॥
સ્થિરતા વાઙ્મનઃકાયૈર્યેપામંગાંગિતાં ગતા । યોગિનઃ સમશીલાસ્તે પ્રામેરણ્યે દિવા નિશિા ॥

(b) Explain the following:—

પૂર્ણ, મગ્ન, સ્થિર, તેજોલેસ્પા and કૃષ્ણવક્ષઃ.

આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરજીના પ્રમુખપણા હેઠળ શ્રીયુત્ મહારાણીશંકર શર્માનું માપણ.

ગઇ તા. ૩૧ મીએ શ્રી જૈન વિસા ઓસવાલ મિત્રમંડળ તરફથી શ્રીયુત મહારાણી શંકર શર્માએ કેળવણી ઉપર જાહેર ભાષણ આપ્યું હતું. આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરજી પ્રમુખ-સ્થાને ખીરાન્યા હતા. ભાષણકર્તાએ જણાવ્યું કે કેળવણીનો વિષય ઘણો મોટો છે અને તે ઉપર ઘણું લંબાર્થ ગયું છે અને ઘણા વક્તાઓએ વિવેચન કરેલું છે. માટે અત્રે તે તેના એકજ અંગને ચર્ચવું ઠીક છે. કેળવણી હાલ જે ઉદ્દેશથી આપવામાં આવે છે તે ઘણી સંકુચિત છે. કેળવણી કાંઈ જન્મ પછી કે અમુક ઉંમરે, પહોંચ્યા પછી, કોલેજમાં કે સ્કુલમાં મળે છે એટલુંજ નહિ પણ તે તે યોગીઆમાંથીજ શરૂ થાય છે. માટે જો માતાઓ કેળવણીથી હરો તેા તેઓના છોકરાઓ સુચિત્તિ બની દેશની આબાદીમાં પોતાનો હિસ્સો પૂર્ણ રીતે આપી શકશે. માતા તે હજાર શિક્ષકો કરતાં પણ બાળકો ઉપર વધુ અસર કરે છે. બાળપણમાં મળેલા સંસ્કારો જીવનના છેક અંત સુધી ટકી શકે છે. માટે તે જન્મ બને તેમ જીવ અને મનુષ્ય થયા જોઇએ. જર્મન તત્ત્વવેત્તા નીત્સે અને હિંદના મહાત્મા સંધિઓએ પણ જણાવેલું છે કે સાધારણ મનુષ્ય કરતાં જંગી કોટીએ પહોંચ્યા માટે ખાસ કરીને તેના સંસ્કારોની જરૂર છે. કદરૂતે આપેલા દરેક અવયવોને પણ અજાણ કેળવવા માટે તેના યોગ સાધનો બાળકોને આપવા ખાસ પ્રયાસ થવો જોઇએ. એકલી ચોપડીઓ વાંચે કે ચોપડી-

ઓના કાગળ અને કાંઈ ખરી કેળવણી પ્રાપ્ત થતી નથી; પણ-સારું ચારિત્ર બનાવી ઉત્તમ ભાવનાઓ જાગૃત કરીએ ત્યારેજ ખરી કેળવણી મળી ગણી શકાય. આધુનિક કેળવણી ધણી ખર્ચાળ અને દુર્ભી છે. આપણી પહેલાંની શિક્ષણપદ્ધતિ સાદી અને સરલ હતી. ગુરૂકુળો કાઠવાથી કેળવણીના કેટલાક હેતુઓ પાર પડી શકે તેમ છે. આપણા અસલના ગુરૂકુળો સમાનભાવ, સમદૃષ્ટિ, ઉચ્ચ ભાવનાઓ અને સહનશિલતા જેવા મહાન ગુણો પ્રાપ્ત કરવાનાં મથકો હતાં. જૈનો ને પોતાની કોમને માટે કેળવણીના પ્રયાસો ચાલુ કરશે તો ધાર્મિક થોડા અને વખાણવા લાયક ગણી શકાશે.

ત્યારબાદ વિષયને પુષ્ટિ આપતાં પન્થાસજી અંજીતસાગરે જણાવ્યું કે બ્રહ્મચર્યની ખાસ જરૂર છે. તેથી જ્ઞાનતંત્રીઓ બહુ મજબુત અને છે અને સારી રીતે કેળવણી લઈ શકાય છે. મહાત્માઓને પગલે ચાલી તેઓના આચારવિચારને અદ્યક્ષ કરવાથી આપણી ભાવનાઓ ઉચ્ચ અને છે.

ત્યારબાદ પ્રમુખ સાહેબે વિષયની સમાલોચના કરતાં જણાવ્યું કે હાલમાં બે જાતની કેળવણીની પદ્ધતિઓ માલૂમ પડે છે અને તે બંને વચ્ચે ધણોજ અંતર છે. એક તો આપણી કેળવણી પદ્ધતિ અને બીજી પાશ્ચાત્ય દેશની કેળવણી પદ્ધતિ. એક મોટા સવાલ એ છે કે બેમાંથી કયું દેશને વધુ લાભ કરી શકે તેમ છે. કે બેનું મિશ્રણ કરી એક નવી પદ્ધતિ યોજવી કે જેથી હિંદુ ગુમાવેલી પોતાની કીર્તિ પાછી મેળવી શકે. આ સવાલ ઉપર ધણી ચર્ચાઓ હાલમાં ચાલી રહી છે. છેવટમાં પ્રમુખે આવી રીતના બાષણોથી અને ઉત્સાહી મંડળથી કોમસેવા કેટલી થઈ શકે છે તે ઉપર ટુંક વિવેચન કર્યું હતું.

માનપત્રનો મેળાવડો:—શેઠ મોહનલાલ લલ્લુભાઈને નામદાર સરકાર તરફથી મળેલા રાવસાહેબના ઇલાકાબની ખુશાલીમાં અત્રે જનતત્ત્વવિવેચક સભા તરફથી શેઠ હઠીસિંહની વાડીમાં એક ગંજનવર મેળાવડો બરી માનપત્ર એનાયત કરવામાં આવ્યું હતું.

વર્તનમાં દયા.

(રચનાર: શ્રીયુત પોપટલાલ કેવળચંદ, શાહ રાજકોટવાળા.)

(પ્રતિહાસની આરસી સાહી, મેં જ્નેયું માંહી-એ રાગ.)

એક દિન સખકતગીન, ગયો હતો. શિકરે;

અહીં હરણુડું બચ્ચું એક, જતો હતો ઘર બ્યારે.

૧

પણ એ બચ્ચાંની માત, હરિણી દીન જેવી;

જાણે માગતી હોય દયા, પડી પાછળ તેવી.

૨

જોઈ સધળું સગતગીનને, દરણા આવી;

છોડયું બચ્ચું, દુઆ લેતાં, થયો ભૂપ તે-ભાવિ.

૩

દીધું જગડુશાહે દાન, પનરોતર કાળે;

ઉગ્યાં કંઈ લાખો છવ, એને આધારે.

૪

પોખ્યા રાયથી રે'ક સહુ, સમાન ગણી તેણે;	
શુભ દાખવી હોંશે સત્ય, જીવદયા જેણે.	૫
સર શીલીપ સીડની વીર, પડ્યો રણમાં જ્યારે;	
લોહી વહેતાં તે બનીઓજ, વૃષાતુર ત્યાં બારે.	૬
જળ બરતાં મુખ, પડીજ દટિ વીરપરે;	
દોધું જળ તેણે, છોડી પ્રાણ, વીરને તેજ પળે.	૭
સેવા ધર્મ કરી દ'ગ્ધવું, મુખી હો સૌ કોઇએ;	
દયા શબ્દોમાં નહિ માત્ર, પણ કૃતિમાં જોઇએ.	૮

રચાતી “નવીન ગરબાવળી”માંથી

·૧૧૧ દિવસો !!

ગરબી.

એવા દિવસો બહાલાં! ક્યારે આવશે,
રમતાં આપણુ રસિયાં રસની કુંજજો;
લેતાં, દેતાં સ્થાણુ અનેરી જીવનમાં,
રસ રેલવતા રસિયાં ધરીને બહાલજો;
એવા દિવસો બહાલાં! ક્યારે આવશે.

રિમત અનેરાં વિલસી રે'તાં મુખડે,
“જોયું ન હોયે કો'દિન જગની માંયજો;
એવું એવું દે'ક આંખલડીમા દીસવું,
જેથી બહાલાં! બનતાં ઘેલાં વરજો;
એવા દિવસો બહાલાં! ક્યારે આવશે.

પલકે પલકે દરોન કરતાં પ્રેમથી,
તોપણ છીપતી ના દર્શનની પ્યાસજો;
નયને આગળ રે'તી ભૂતિ પ્રેમની,
‘પ્રેમવિલાસી’ કે' બહાલાં! ધરી પ્રેમજો;
એવા દિવસો બહાલાં! ક્યારે આવશે.

દેવાતન-પ્રેમભંદિર.

}

“પ્રેમ વિલાસી.”

જૈન પ્રજા માટે એક નિર્ભય અને ભરૂંસાપાત્ર ઠેકાણું !



કે જ્યાં અગાડી



અપટ્ટેડેટ ફેશનના

સોનાના! મસીન પૉલીશ દાગીનાઓ
ની સેંકડો ફેશનોનો મોટો જથ્થો તૈયાર રહે છે !

અને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને સફાઈબંધ ફેન્સી કામ ધરા-
ફોના સોનાનું કીકાયત મંજુરીથી ઘણીજ અડપંથી વાયદેસર અને
બંતાવી આપવામાં આવે છે.

તૈયાર દાગીનાઓની મંજુરી કાપી નાણાં પ્રાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેંકડો
ફેશનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલાયતથી
આવેલા ખીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે ઝવેરાતનું
કામ ધરાકો અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રૉયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી.

૪૫૬ રીચીરોડ—અમદાવાદ.

પોખા રાયથી રક સડ, સમાન ગણી તેણે,
 શુભ દાખવી હોશે સત્ય, જીવદયા જેણે. ૫
 સર શીલીપ સીડની વીર, પડ્યો રણુમા ન્યારે;
 લોહી વહેતા તે બનીઓજ, તપાણુર ત્યા બારે. ૬
 જળ બરતા મુખ, પડીજ દણિ વીરપરે,
 દીધુ જળ તેણે, છોડી પ્રાણ, વીરને તેજ પથે. ૭
 સેવા ધર્મ કરી ધન્યજી, મુખી હો સૌ કોઈએ,
 દયા સખ્તોમાં નહિ માન, પણ કૃતિમા જોઈએ ૮

રચાતી "નવીન ગરબાવળી" માથા

૧૧૧ દિવસો !!

ગરબી.

એવા દિવસો બહાલા! ક્યારે આવશે,
 રમતાં આપણુ રમિયાં રસની કુળજો,
 લેતા, દેતા દહાણુ અતેરી જીવનમાં,
 રસ રેલવતા રમિયાં ધરીને બહાલજો;
 એવા દિવસો બહાલા! ક્યારે આવશે.

સ્મિત અતેરા વિલસી રે'તા મુખડે,
 "જોયુ ન હોયે કો'દિન જન્મતી માયજો.

એવું એવું તોડી પણુ શકાતાં નથી.

નવા કળાટમાં લાકડાના ખાનાનો ખરચ બચાવી તેને બદલે ખાવા
 ડનાં ખાના બેસાડવાનો ફાયદો સૌ કોઈ સમજી શકશે.

ખાનાનું માપ ૧૪"×૧૨"×૬" કીમત રૂ. ૨૦.

દરેક પ્રદર્શનમાં (૧૪ પ્રદર્શન) પહેલાં ઇનામ-સોનાના ચાંદ મળ્યા

ગોદરેજ અને બાઈસની કંપની,

શાખા:-રીચીરોડ-અમદાવાદ.

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રકટ થતું માસિક પત્ર.

વૃદ્ધિપ્રભા.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અતે જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

[પુસ્તક ૨ મું.]

જુલાઈ ૧૯૧૭. વીર સંવત ૨૪૪૩.

[અંક ૧.]

તંત્રી,

રા. અશિલાલ મોહનલાલ પાટરાંકર.

અવરજાપક.

રા. કેશવ હ. રોક.

વિષયદર્શન.

વિષય.

લેખક.

પૃષ્ઠ.

૧. શુદ્ધવેદને અંગે ...	રા. વંદી ...	૧
૨. નવા વર્ષની નોંધ ...	રા. વંદી ...	૨
૩. જૈન શુદ્ધિ ...	જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વૃદ્ધિપ્રભા સુરિશ્વરજી ...	૫
૪. વચ્ચાનો કચ્છો ...	રા. હાથી ...	૫
૫. જીવ રક્ષાની કિતમ રીત ...	મુનિશ્રી કર્પૂરપિત્રવજી ...	૬
૬. આપણાં પ્રાચીન વિદ્યાલયો ...	રા. જનાર્દન ન્હાનાભાઈ પ્રભાકર ...	૮
૭. શુદ્ધવેદને કેમ ખોલે ? ...	રા. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાડી ...	૧૨
૮. નિહરથાનને આદર્શ કેવલ દેવતા ...	રા. મુવીલાલ રતિકલાલ પંચિખ. ખી.એ. ...	૧૩
૯. માવનાપાતું મહત્વ ...	(અવતરણ) ...	૧૬
૧૦. દેશી પુતળાને કહે ...	રા. કેશવ હ. રોક ...	૧૭
૧૧. ગિરિયાળા ...	રા. આયુરાવ જયપતરામ હાકોર. ખી.એ. ...	૧૮
૧૨. શ્રીમંત મહારાજની સમાજસેવા ગાયકવાડ ...	રા. ત્રીભોવનદાસ દલપતભાઈ વઘીલ. ખી. એ. એલ એલ. ખી. ...	૨૫
૧૩. મુક્તિનો, નિવેદન, સ્વીકાર ૨૭ થી ૩૨	

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રસારક,

રા. શંકરલાલ ડાહ્યાલાલ કાપરીઆ.

અમદાવાદ.

લવાઈ મ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦ (છુટક દર એક નકલના બે આના.)

આ માસિકના નિયમો વિગેરે.

- ૧ આ માસિકમાં આવતાં લખાણો પૈકી કૈનેતર લેખકોના લેખો સામાજિક દૃષ્ટિએ લખાયલા સમજવાં.
- ૨ રાજકીય લેખો, ધાર્મિક ઝગડો ઉત્પન્ન કરાવે તેવા લેખો કે ચર્ચાપત્રો તથા નિર્દોષ કવિતાઓને માટે આ માસિક નથી. તેમજ અરુપટ, કાગળની બન્ને બાજુ ખીચો-ખીચ લખાયલા, પેન્સીલથી લખેલા કે તેની જાતના લેખો પર લક્ષ નહિ અપાય.
- ૩ મારા અને સાર્વજનિક હિત જળવાય તેના, વિશાળ દૃષ્ટિએ લખાયલા લેખોને યોગ્ય ન્યાય મળશે.
- ૪ નહિ સ્વીકારાયલા લેખો પાછા મંગાવનારે પોષ્ટેજ મોકલવું.
- ૫ તખલ્લુસ (ઉપનામ) ધરાવનારાઓએ અમારી અંગત જાણ માટે ખર્ચ અને પૂરું નામ જણાવવું.
- ૬ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોષ્ટેજ સાથે હોય છે. એટ અને વિ. પી. ખર્ચ જૂદો. અને લવાજમ અગાઉથીજ વસૂલ કરવામાં આવે છે.
- ૭ નવા વર્ષની શરૂઆત જુલાઈ મહિનાથી થાય છે. પાઠ્યથી આદ્યક થનારને શિલિકમાં હોય ત્યાં સૂચી પાઠલા અંકો પૂરા પાડવામાં આવે છે. અને આદ્યક તરીકેનું નામ જુલાઈથી નોંધાય છે. તેમ નહિ કરવા ઇચ્છનાર જ્યારથી આદ્યક થાય ત્યારથી જુલાઈ સૂચીના અંકો જેટલું લવાજમ તેની કનેથી વસૂલ કરવામાં આવે છે.
- ૮ જે અંક ન મળે, તે માટે અમારું ધ્યાન, ત્યાર પછીનો બીજો અંક રવાને થાય ત્યાર પછી ખેતવું.
- ૧૦ વિશેષ ખુલાશા માટે આફ્રિકાના શિરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

વ્યવસ્થાપક.

જાહેરખબર છપાવનારાઓ માટેના ભાવ.

પ્રકાર.	વર્ષ રૂ.	એક માસ રૂ.
૧ આખું પૃષ્ઠ	૩૫	૬
૨ અડધું પૃષ્ઠ	૨૦	૪
૩ ૫૫ પૃષ્ઠ	૧૨	૩
૪ પાંચ લીટી	૭	૨

૫ હેન્ડખીવ વહેંચામણી—એકતાર માટે રૂ. ૭

પૂર્ણ પગના બાર માટે વ્યવસ્થાપક પર પત્રવ્યવહાર કરવો.

આ માસિક સંબંધી સઘળો પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરવો.

શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ કાપડીઆ.

બુદ્ધિપ્રભા ઓફિસ-ચંગપોળ, અમદાવાદ.

વુદ્ધિપ્રભા.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વંગેરે જૈન અને જૈનેતર
સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૯ મું.]

જુલાઈ સને ૧૯૧૭.

[પ્રથમ અંક.

ગુરુદેવ ને ચરણે !

ગઝલ.

દયાસિંધુ ! કૃપાસિંધુ ! પ્રભો ! પરમાર્થી ! ગુરુદેવા !
અકારણ વિશ્વના બંધુ ! ચરણમાં કોટિ વન્દન હો !
મહા અજ્ઞાન અધાર છવાયુ દેહ મન્દિરમાં
પ્રભો ! આત્મા ઉભળો છો ગુરુ ! કોટિ વન્દન હો !
અનાદિ કાળથી હવે વિપથ-ગામી, ગુરુ ! છે,
ગ્રહી, સત્જ્ઞાનના પંથે ! ગુરુ દો, ઓ ગુરુદેવા !
અલૌકિક આત્મશક્તિમાં : નથી વિશ્વાસ પામરને
ઉધારે નેત્ર અંજનથી, પ્રભો ! ગુરુદેવ ! વન્દન હો !
નથી મન માંકડું મહાર જરા કરતું પ્રભૂ પથમાં
ભટકતું-ભાગતું કંઈ કંઈ ! કરવો, દેવ વન્દન હો !
નથી શ્રદ્ધા, નથી ભક્તિ, નથી સેવા હગર જાગી
બનાવો શુદ્ધ આત્માર્થી ! દયાસિંધુ ! ગુરુદેવા !
હજી હું-તું નથી જાતું, સ્વરૂપ મહાર ન સહમજાતું
ચરણ લયલીન ના થાતું ! હૃદય રસ પુરજ્યો દેવા !
ગુરુ આ નવા-વર્ષે ! ચહું આશિષ-ઉત્કર્ષે !
પ્રભા-મણિ-કાન્તિ વિસ્તરજ્યો ! બુદ્ધ્યગ્રિધ ! દેવ ! ગુરુદેવા.

તાંત્રી.

નવાવર્ષની નોંધ.



માસિક લાડકોડમાં ઉછરીને હવે નવા લેખાસમાં તેના અખંડ આંકવાળા નવમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. અને અપ-દુ-રેખટ દબે જન્મેલાં માસિકોની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલી પ્રવૃત્તિના આ સમયમાં આ બાલ માસિક પણ તેની વય, અનુકૂળતા, લવાજમ અને સ્થિતિ અનુસાર પોતાનું સ્થાન મક્કમપણે

જાળવી, પોતાના ઉત્કર્ષમાં પ્રગતિ પામે છે તેમ પામશે Labour of Love સ્વિકૃત સેવાના વૃત્તને સ્વિકારી-નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિથી-એક પરોપકારી સંસ્થાના હિતાર્થે પ્રકટ થતા આ માસિક માટે સતત મહેનત કરનાર તેના આલોકો, એક પાઈની પણ આશા વિના અનેક ઉપાધિઓ અને ટીકાઓને ન ગણકારતાં દ્રઢ શ્રદ્ધા પૂર્વક તેનું જીવન ટકાવે તથા છે; અને આહુ વર્ષથી તેના જીવનમાં નવીન જ્યોત ભરી જન સમાજની વધુ સારી સેવા બજાવવાને યોગ્ય કરી, તેને તહેના શુણ્ધિલ વાચકના કરકમળમાં સાદર કરતાં તેના નિયામકોને આનંદ જ થાય છે.

માસિક પ્રત્યેના પૂરા આઠ વર્ષના અનુભવ પછી જણાવવું પડે છે કે જૈનકોમની ધાર્મિક-સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિ હજી જોઈએ તેવી સંતોષકારક થઈ નથી. મિથ્યા વહેમો, અદેખાઈ, મહારૂ-ત્હારૂ, હજી ઓછાં થયાં નથી. સ્વાર્થ અને કલેશ હજી જોરમાં છે. લક્ષ્મી પ્રાપ્તિની લાલસા, સેવાને સ્થાન લેવા દેતી નથી. હિન્દની અર્ધી દોલત પોતાના હાથમાંથી પચાર કરનાર બહેપારી જૈનકોમના નખરાઓ નોકરી તરફથી બહેપાર-ઉદ્યોગ ને કળાકૌશલ્ય તરફ નજર નાંખતા નથી. દાનવીર ગણાતી જૈનકોમ અશાંતિમાં રહેવા અનિષ્ટકારક “અ” નું દાન કરી શકતી નથી. ઉન્નત-ઉપયોગી-ધાર્મિક-અને સેવા દ્રષ્ટિએ જીવન-ગાળવાના મહાન મંત્રો સાધ્ય થઈ શક્યા નથી. વણે પ્રીતકાઓમાં સંપત્તિ ભાવના હજી જાગવાનાં ચિન્હો બરાબર જણાતાં નથી. સાધુ મહારાજાઓ, જૈનકોમન્સ (સામાન્ય) અને લૅર્ડ્ઝ (અમીરો)નાં લેજાઓમાંથી મહારૂ-ત્હારૂ એ શબ્દ હજી સૂકાઈ ગયો નથી. સાધુ મહારાજોની પોથીઓ, પેટીઓ, કળાટો, લંઠારો અને યજમાન ઉધાઈ ખાખુ અપ્રસિદ્ધ પણ અણમોલ જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવવાના યોગ્ય પ્રયાસો હજી સેવાતા નથી.

મહાનુવિચ્છેદથી-અનેક ધણા વધી ગયેલા કાગળના ભાવ ને મોંઘવારીના મમયમાં માત્ર એક રૂપિયા જેટલા નજીવા લવાજમમાં-ચાર ફૂં મોંઘેલું સગીન

સયોપયોગી અને નિર્દોષ રસપૂર્ણ-વાંચન-આ માસિકે પૂરું પાડ્યું છે તે કહેવાની જરૂર નથી. ગતવર્ષે ગુરૂમહારાજ શાસ્ત્રવિશારદ જ્ઞેતાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સૂરિ-શ્વરજીની લેખીનીએ ખરેખર વન્દનીય એવા બજાવી છે. હેમની ધર્મ ને તત્ત્વજ્ઞાન તથા પ્રાચીન જ્ઞેન સાહિત્યના વિવિધ રંગપુરતી તથા ગઝલ કંઠવાલીઓ આલેખતી કલમ-પીછીથી કોણ અજ્ઞાત છે હવે ! ઉપરાંત-તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, વ્યાકરણ, જીવન-ચરિત્ર, વાર્તાઓ, કાવ્ય-આદિ સુંદર વિષયોખર પોતાની કલમો ચલાવનાર નીચેના સર્જનોનો આ સ્થળે આભાર માની આ વર્ષમાં પણ તેવીજ જનસેવા અર્પવા વિનંતિ છે.

પંચાસજી અજીતસાગરજી રા. વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈ, રા. વકીલ મોહન-લાલ હીમચંદ, રા. પોપટલાલ, કે. શાહ. એમના ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનના લેખો, શ્રીયુત્ મોહનલાલ-દ-દેશાઈ, ખી. એ. એલ્એલ. ખી. શ્રીમાન ઠક્કાજી, એમ. એ. શ્રીમાન વિલાકર. શ્રીમાન સંઘવી. રા. મણીલાલ ન. દોસી. ખી. એ. રા. લલિત રા. હંસલ તે વડોદરા-અન્દ્રપ્રદેશવાળા રા. હરતરામ, રા. દેશવ હ. ચેક. રા. લક્ષ્મીચંદર જોશી. એમ. એ., રા. વૈરાટી, રા. પ્રેમવિલાસી, રા. શંકરલાલ કાપડીઆ, રા. વિનય (તે ભાઈ મોતીલાલ લલુભાઈ નાનાભાઈ). રા. જીરાસુ, રા. હરિલાલ ત્રિકમલાલ જાની, રા. રમાકાન્ત તથા રા. વાસન્તેય. વગેરે પુરૂષ લેખકો તથા વિદ્વપિ કર્તવ્યપરાયણ બહેન શ્રીમતી સૌ. શારદાગૌરી મહેતા ખી. એ. શ્રીમતી સૌ. બહેન હંસા બહેન મનુભાઈ મહેતા. શ્રીમતી સૌ. હરિધરજી બહેન પ્રાણલાલ બક્ષિ, એમનો આ સ્થળે ખર્ચ હૃદયથી ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ માસિકની પ્રગતિ-નવા વર્ષ માટેનું રેખા દર્શન તથા લખાણ શૈલી કદ વગેરે માટે ગતવર્ષના છેલ્લા અંકમાં સૌ પ્રદર્શિત કર્યું છે એટલે હવે વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. આવા મોંઘવારીના સમયમાં કેવળ સોલ આના જેવા નજીવા લવાજમમાં લેખોની વિવિધ વાનીઓથી માસિક ઉત્તમ લેખો અને પુરતા લવાજમથી પોપાતુંજ રાખવાની અમારા કદરદાન આહંકો અને વાંચકોને નમ્ર લલામણ કરીએ છીએ. આ વર્ષે થોડા વખત પછી એક ધુરંધર સમર્થ વિદ્વાનની કલમથી આલેખાયલું ઉત્તમ પુસ્તક ભેટ આપવાનો વિચાર લગભગ નક્કી થયો છે. તે વિષે હવે પછી જણાવીશું. પરમશ્રુત શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી કૃત અપ્રસિદ્ધ જ્ઞેન સાહિત્ય અમને છાપવા માટે રા. રા. વકીલ મોહનલાલ હેમચંદ મોકલાવી આપ્યું છે અને આવતા અંકથી તે કમેકમે પ્રસિદ્ધ થશેજ.

ઉવટ, નોંધ પૂરી કરતા પહેલાં ગુર્જર સાહિત્યના પરમ પોષક સ્વૉ રણજિતરામભાઈ અને ભારતવર્ષના સુવર્ણ સૂર્યરૂપ ડૉ. દાદાભાઈના દેહોત્સર્ગની, અંતઃકરણના ઉડા ખેદ સાથે સ્મૃતિ તાજ કરાવતાં કલમ ઠપે છે. એ બન્ને મહાપુરૂષો વિષે વર્તમાનપત્રો વગેરેમાં પૂછળ લખાઈ ગયું છે. તેઓનાં મહાન કર્તવ્યોએ તેઓનું નામ શાન્ત કર્યું છે. અમે અમારી નળાળી-પોથી કલમમાં વિશેષ શું લખી શકીશું ? પરમાત્મા તે ઉભય પુણ્યાત્માઓને અખંડ શાન્તિ આપે અને તેઓના દિવ્ય પ્રકાશમાં લગેલું પ્રભુતાપૂર્ણ નૂર ભારતવર્ષના આત્માને ઉત્ત્વલ રાખે એટલીજ અભ્યર્ચનામાં અમને સંતોષ છે.

કોમી પ્રશ્ન

જૈન ગુરુકુલ.



નોમાં જૈન ગુરુકુલ સંબંધી વિચારોનો પ્રવાહ વધ્યા કરે છે. દિગંબરોમાં જૈન ગુરુકુલની સ્થાપના થઈ છે. આર્ય-સમાજોમાં ગુરુકુલોની સ્થાપના થઈ છે. સનાતનીઓમાં ગુરુકુલની સ્થાપના થઈ છે. જૈન પ્રવેતાંબર કોમમાં પાલી-તાણામાં ગુરુકુલ પ્રગટ્યાના સમાચાર બહાર આવ્યા છે; ગુરુકુલ સંબંધી અમારા નીચે પ્રમાણે વિચારો છે.

વિદ્યાર્થીઓને વીશ વર્ષ પર્યંત બ્રહ્મચર્ય પળાવવાનો નિશ્ચય કરવો. આઠ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને ગુરુકુલમાં દાખલ કરવા. કારણ કે તેથી મોટી ઉંમરના બાલકોમાં અશુદ્ધ વિચારવિચારનો પ્રવેશ થએલો હોય છે. ગુરુકુલમાં સંસ્કૃત ભાષાનાં ધાર્મિક પુસ્તકોનો સુખ્યતાએ અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ. આંગ્લ વગેરે ભાષાનો પણ અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ. ૮ વર્ષથી તે એકવીશ વર્ષ સુધી વિદ્યાર્થીનિ રાખવો જોઈએ. આર્યસમાજ ગુરુકુલના આર્યસાક્ષર પંડિતોની પેઠે જૈન ગુરુકુલમાં જૈન ધર્મના પંડિતોને અભ્યાસ માટે રાખવા જોઈએ અને તે પ્રતિષ્ઠિત હોવા જોઈએ. ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓને કસરત વગેરેની વ્યાયામ કેળવણી આપવી જોઈએ. ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓનો ગુરુકુલના સ્થાનમાં અભ્યાસ ધાય એવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. જૈન જોડિંગમાં જૈન ધર્મની તાલીમ લેનારા જૈન વિદ્યાર્થીઓમાં ધર્મનું જ્ઞાન હોતું નથી તેવું ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓમાં પરિણામ ન આવવું જોઈએ. આર્યસમાજ ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીની સ્પર્ધામાં જૈન ગુરુકુલનો વિદ્યાર્થી ચઢે એવી વ્યવસ્થાની વ્યવસ્થા ન થાય ત્યાં સુધી ગુરુકુલની કેળવણી નામ માત્રની જાણવી. જૈન ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓને સર્વ પ્રકારની હુન્નરકળાની કેળવણી આપવી જોઈએ. આર્યસમાજ ગુરુકુલમાં જેમ વિદ્યાર્થીઓ વેદવિદ્યામાં પારંગત બને છે, તેમ જૈન વિદ્યાર્થીઓ પણ જૈન શાસ્ત્રમાં પારંગત બને એવી રીતે અભ્યાસ-ક્રમની ગોઠવણ થવી જોઈએ. જૈન ધર્મ સંબંધી પૂર્ણ શ્રદ્ધા જો વિદ્યાર્થીઓમાં અને તેના શિક્ષકોમાં ન હોય તો જૈન ગુરુકુલથી વિશેષ ફાયદો નથી. અમદાવાદ, મુંબઈ વગેરે સ્થાનોમાં જૈન જોડિંગોમાં વિદ્યાર્થીઓ લણીને બહાર પડે છે પરંતુ જૈન ધર્મનાં તરવોનું અન્ય ધર્મોનાં તરવો કરતાં વિશેષ સત્ય બતા-

વધા હજી કોઈ વિદ્યાર્થીએ યરાકમ કરી બતાવ્યું નથી. જૈન ગુરુકુળથી ગુરુ-
કુલના વિદ્યાર્થીને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા થાય તો જૈન વિદ્યા-
ર્થીઓમાં ધર્મશ્રદ્ધા અચળ પ્રગટી શકશે. જૈન ગુરુકુલમાંથી જૈન ધર્મનો પ્રચાર
કરનારા તથા વ્યાપાર વગેરેથી આજીવિકા કરનારા મહા કર્મયોગીઓ પ્રગટાવી
શકાય એવી દૃષ્ટિએ જૈન વિદ્યાર્થીઓને કેળવણીનો અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ.
સાધુઓ અને સાધ્વીઓનાં ગુરુકુલો સ્થાપવાં જોઈએ. કાશીની પાઠશાળાના પંડિત
વિદ્યાર્થીઓ કરતાં વ્યાવહારિક તથા ધાર્મિક કેળવણીમાં પાલીતાણા જૈન ગુરુ-
કુલના વિદ્યાર્થીઓ વીશ બાવીશ વર્ષ પર્યંત અભ્યાસ કરીને ઉચ્ચ વિદ્યાનું આરિ-
ત્રશાળી બને એવી વ્યવસ્થા કરવા માટે જૈન ગુરુઓનું અને જૈન ગૃહસ્થોનું
એક મંડલ નીમી ચોક્કસ ઠરાવો પસાર કરી તે પ્રમાણે વિદ્યાભ્યાસ કરાવવો
જોઈએ. ગુરુકુલ સંબંધી આપણા જૈન લેખકો પોતપોતાના વિચારોને બુદ્ધિપ્રભા
માસિકમાં પ્રકટ કરવા મોકલશે તો તેઓના વિચારોને પ્રકટ કરવામાં આવશે
અને ગુરુકુલના અભ્યાસ વગેરે સંબંધી સ્વતંત્રપણે વિચારો પ્રકટાવવા માટે
તેઓને ધન્યવાદ આપવામાં આવશે. હરિદ્વાર ગુરુકુલ, હરિદ્વાર સનાતન ઋષિકુલ,
દાગોરનું શાંતિનિકેતન આશ્રમ, તેના શિક્ષકો, ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા, પઠન-
પાઠનની વ્યવસ્થા તેના પ્રોફેસરોના અનુભવો વગેરેનું જ્ઞાન કરીને પાલીતાણા
જૈન ગુરુકુલમાં સુધારોવધારો કરવો જોઈએ.

જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સૂરિચરજી.

વજ્રઆનો કહ્યો.

- “ કહ્યો નામ કુહાડા સરખું ” વજ્રઆને મન બંધાવું ।
કહ્યોથી પણ વજ્રઆનું મ્હોં કાજળ જેવું કાળું । ૧
જીવતર એલાં ખાશે, ધાશે વજ્રઆ ! અંતર આળું ।
વેળા હજીયે નથી વહી કર “ કહ્યોઆનું મ્હોં કાળું ” ૨ -
કઠકઠતી તલ—તેલ કલામાં પડતો તૂળને ભાળું ।
કહ્યે ‘ભાળ્યાં તળાય,’ વળ । તુજ “કહ્યોઆનું મ્હોં કાળું” ૩
કહ્યોઆનાં પુતળાંને મન સૌ આંખ છતાં અન્ધારું ।
વજ્રયો ના માને તો કહ્યે વજ્રયાનું મ્હોં બાળું ? ૪
શાણા હોય તે સમજી, કહ્યે સોન ધરે મરમાળું ।
બડાઈખોર બકળક કરી રહેશે “ કહ્યોઆનું મ્હોં કાળું. ” ૫
કુજો “ કા—કા ” કરતો શોધે રથજ—જે છિદ્રોવાળું ।
આંચે પાટે નવાં છિદ્ર એ “ કહ્યોઆનું મ્હોં કાળું. ” ૬
કુજાનું કે આન તણું મ્હોં સદાય વિ...વાળું,
નવ ગજથી વંદન એ મ્હોં ને, અખંડ જે કહ્યોઆળું. ૭
ભાન વિના ભસતાં સહ આન ન દેવું, હોઈ દયાળું,
ગંધાતા વજ્રઆની ગન્ધથી “ કહ્યોઆનું મ્હોં કાળું. ” ૮
છપ્પત કોટિ જાદવની જડ કહ્યે ઉખડી ભાળું ।
લોક સમાં શાં કઠોર જીવન । “ કહ્યોઆનું મ્હોં કાળું । ”

દેવચી.

જીવ રક્ષાની ઉત્તમ રીત.



મ

થમના વખતમાં વિશેષે કરીને સભા મહારાજાઓના સભા-
વંશોમાં અને હાલના વખતમાં કવચિત્ કવચિત્ દેશવિજય,
પુત્રપ્રસવ, સભ્યઅધિરોહણ અને વર્ધગાંઠ વગેરે ખામ ખુશો-
લીના દિવસે અથવા કોઈ એક ધર્મ પર્વ પ્રસંગે જા'ધી-
વાનોને છોડી દેવાનો—જા'ધન સુક્રા કરી દેવાનો અથવા

પ્રભને ઋણ સુક્રા કરવાનો દયાળુ રીવાજ પ્રચલિત હતો અને અત્યારે પણ
અદ્વાંશિ તે દેખાય છે. જ્યારે જૈનોનું સામ્રાજ્ય વર્તતું હતું, તેમનામાં સમર્થ સભા
અમાત્ય અને શ્રેષ્ઠી જનો વિદ્યમાન હતા, તેમજ ઉત્તમ જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને
પ્રતાપ સુક્રા આચાર્યાદિક ધર્મનાયકો ધર્મે ઉપદેશ આપી તેમને સત્ય માર્ગે
દોરતા હતા ત્યારેજ અહિંસા અથવા દયાનો ધ્વજ ખરાખર ફરકતો હતો.
સંપ્રતિ, વિક્રમાદિત્ય, બાહડ, કુમારપાળ, વિમળશાહ, વસ્તુપાળ, તેજપાળ,
જગદુશ્ન, પેઠકશા, જેવા અનેકાનેક પુરૂષ રત્નોએ આર્યસુહસ્તીસૂરી સિદ્ધસેન
દિવાકર, હેમચંદ્ર આચાર્ય પ્રમુખ મહા પ્રતાપશાળી આચાર્યોના સદુપદેશથી
શાસનની ભારે પ્રભાવના કરી હતી. તેમાં પણ આચાર્યશ્રીના હિત ઉપદેશથી
પ્રતિબોધ પામીને કુમારપાળ મહારાજાએ, સ્વપર અનેક દેશોમાં જીવોને જે
અભયદાન આપી દયા ધર્મને દીપાવ્યો હતો, તેતો ખરેખર અવધિરૂપજ લેખવા
યોગ્ય છે. છેવટમાં પણ શ્રીમાન્ હીરવિજયસૂરીશ્વરે અકબર બાદશાહને પ્રતિ-
બોધી જે ઉપકાર કર્યો છે, તે પણ અવર્ણનીય દાખલારૂપ છે. અત્યારે તેવા
અધિકાર, લક્ષ્મી અને પ્રતાપની ખામીથી તે અજા'ધમા જે કંઈ થાય છે તે
નહિ જેવો પામર પ્રયત્ન થાય છે. તેથીજ સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા એમ
કહેવાય છે. સંશ્લેષમાં આટલું દિગ્દર્શન કરાવી નિવેદન કરવાની રજા લઉં
છું કે, અત્યારે આપણામાં પ્રથમની જેમ પુત્રપ્રસવ કે વર્ધગાંઠ જેવા ખુશો-
લીના દિવસે જા'ધીવાનોને જા'ધીખાનામાંથી અને નિજ જા'ધુઓને પોતાના ઋણ
(કરજ) માંથી સુક્રા કરવા લાગ્યેજ કરી દરકાર કરવામાં આવે છે. ફક્ત
અત્યારે એવા શુભ પ્રસંગે અથવા પર્યુષણ જેવા પવિત્ર પર્વ દિવસે જે કંઈ
જોવામાં કે કરવામાં આવે છે તે એટલુંજ કે બહુતો થોડા ઘણાં રાંક લીખારી-

એને કંઈ ખાવા પીવાનું આપવામાં આવે છે અથવા કસાઈની પાસેથી થોડાં-એક પશુ કે પંખીઓને છોડાવવામાં આવે છે. તે પણ કેવી રીતે ? એનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાની ખાસ જરૂર છે. આપણે તે તપાસી જોવાનું છે કે કસાઈ લોકો પાસે જઈ તેમની પાસેથી, મોં માથા દામ આપી જીવ છોડાવવાની જે રીતે અત્યારે ચાલુ થયેલી છે તે આયદે આપણને તેમજ જનવરોને બંનેને કે એકને પણ લાલદાયક—હિતકારક કે સુખકારી છે કે નહિ ? અને જો તેમ નજ હોય તો પછી તે રૂઢિને ગમે તેમ પણ વળગીજ રહેવું કે તેને તજ દેવી—? અને ભવિષ્યમાં આપણને અને અન્ય જીવને પણ લાલ—હિત—સુખ કરે એવી રીતિ—નીતિ—આદરવા આપણી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો કે નહિ ? પ્રથમતો આપણા લાઇઓ પર્યુષણ જેવા પર્વ દિવસે ઠેકાણે ઠેકાણે કસાઈ લોક પાસેથી જનવર છોડાવે છે એવી વાત જગજાહેર થઈ જવાથી કસાઈ લોકો પોતાનો ધંધો ધીકતો (વધારે જોશથી) ચલાવવા એવે પ્રસંગે ઠમઠમથી જે જનવરો તદ્દન નળાં—નકામાં મરણની અણી ઉપર આવી રહેલાં રાગી, અપંગ કે ચારાપાણીના અલાવે દુઃખી થઈ રહ્યાં હોય તેમને તેમના ધણી પાસેથી સાચું ખોટું સમજાવી—મક્કત અથવા નજીવી કિંમત આપી કે તેવા કામ કરી આપનાર દલાલ પાસે અપાવી એકઠાં કરે છે, અને તે બધાંને જાણે મારવા માટેજ તૈયાર રાખ્યાં હોય એવો દેખાવ બતાવે છે. તેમને બધાંને નહિતો થોડાંકને છોડાવવા આપણા લોકો પેસાનું ઉધરાણું કરીને કસાઈનારે જાય છે ત્યારે કસાઈ લોકો તક આવેલી જોઈ તેમાંના દરેકનાં મન-માન્યાં નાણાં આપવા જણાવે છે. તે પ્રમાણે આપીને, પ્રથમથી એકઠાં કરી રાખેલાં ગમે તેવાં જનવરોમાંથી થોડાંએકને છોડાવવામાં આવે છે. અને બાકીનાનું તો જે થતું હોય તેજ યવા પામે છે, પણ પહેલા કસાઈઓને અપા-યેલાં નાણાંનો શો ઉપયોગ થાય છે ? તેનો કશો વિચાર સરખો કરવામાં આવે છે ? તે કસાઈઓ મળેલા પુષ્કળ પૈસા વતી ઘણા જનવરો મનગમતી રીતે ખરીદી પોતાનો પાપબ્યાપાર વધારતા જાય છે. એવું તેમને ઉત્તેજન મળે છે. તેવું ઉત્તેજન તેમને ન મળે અને આપણા પૈસાથી જેટલા વધારે જનવરોનો વધ થતો હોય તે અટકે એમ કરવું આપણને જરૂરનું નથી શું ? લાલા લાલનો વિચાર કરી આયદે સ્વપર જીવને લાલ—હિત—સુખ થાય તેજ માર્ગ ગ્રહણ કરવા આપણે લક્ષ રાખવાની જરૂર છે. ચાર જીવને બચાવવા જતાં આપણાજ પૈસાથી આયદે ઘણાઘણા જીવોનો નાશ થાય એવો બ્યાજખી નજ લેખાય. ત્યારે કોઈ પ્રશ્ન કરે કે અમારે જીવ છોડાવવા નહિ શું ? અલગત શક્તિજ હોય તો કસાઈને ત્યાં કપાવા જતા ગઘજાને બચાવી લેવાં એટલે કસાઈને ત્યાં જવા નજ પામે તેમ તેમને બચાવી લેવાં. પણ કસાઈને ઉત્તેજન આપવા જેવું તો નજ થવું જોઈએ.

અત્યારે ઠેકાણે ઠેકાણે કસાઈખાનાં થયેલાં કે થતાં દેખાય છે તેમાં જાનવરો નિર્દયપણે કપાય છે. તેનો સર્વનો તમે અટકાવ શી રીતે કરી શકશો. ? તેટલા પૈસા ખર્ચવાની અને તેમનું મન મનાવવાનો તમારી તાકાત છે ? જો નહીં હોયતો પછી જેટલા પૈસા ગરીબ અને દુઃખી જાનવરોના બચાવ માટે તમે ઉઘરાવી એકઠા કરો તે સઘળા પૈસા જીવદયા પ્રસારક મંડળ મુંબઈ, પ્રાણી રક્ષક સંસ્થા-ધૂલીયા, વગેરે સ્થલે આપો કે જ્યાં થોડા પૈસાથી ઘણા જીવોનો બચાવ થાય. એટલુંજ નહિ પણ માંસ ખાનારા રાજી ખુશીથી માંસ ખાવાનુંજ છોડીદે એવો સચોટ ઉપદેશ સર્વત્ર ફેલાવવાનો પ્રયત્ન અનેક રીતે જ્યાં કરવામાં આવે અને જ્યાં તેવી મદદની પણ જરૂર હોય. જે સંસ્થાઓ કેવળ જીવદયાના પ્રસાર માટેજ, નિઃસ્વાર્થપણે કામ કરતી હોય તેનેજ બનતી સઘળી મદદ એક સરખી રીતે હોંશથી આપવામાં આવે, તો તે સંસ્થાઓ તેમના ધારેલા કાર્યમાં બહુજ ફતેહમંદીથી આગળ વધી શકે એ વાત નિઃસંદેહ છે. પરંતુ મહેને કહેવા દો કે આ કામ કેવળ જૈનોનેજ કરવાનું છે એમ નથી પણ દરેક આસ્તિક હિન્દુને કરવાનું હોવાથી સહુએ તેવા કાર્યમાં બનતી મદદ આપવી જોઈએ. તેમાંજ તેમની શોભા રહેલી છે. પરંતુ દરેક ખુશાલીના દિવસે તેમજ પર્યંપણ જેવા પવિત્ર દિવસે સઘળા જૈન બંધુઓ તેમજ ખ્રેનોએ નહિ વિસરી જવા જેવી એક અગત્યની ફરજ તરફ ખાસ લક્ષ દેવા યોગ્ય છે. તે એ છે કે ઉક્ત જાનવરો ઉદ્ધરતાં અનંત ગણી પુન્યાઈથી મનુષ્ય જન્મ, આર્યદેશ, ઉત્તમકુળ અને બુદ્ધિ બળસાથે શુદ્ધદેવ ગુરૂધર્મની સેવા કરવાની સારી સામગ્રીવાળી ઉમદા, તક પામ્યા છતાં, ઉત્તમ પ્રકારની બ્યાવહારિક નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણીના અભાવે સીદાતા સાધર્મિભાઈ ખ્રેનો તરફ જેવી ઉદાર લાગણી બતાવીને તેમનો તન-મન-ધનથી ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ તેવી ઉદાર લાગણી બતાવવા હવે ઉપેક્ષા કે દુર્લક્ષ નહિ કરતાં સંપૂર્ણ કાળજી અને દીલસોજી સખવા તત્પર થવું જોઈએ. વીતરાગ પ્રભુના શાસનમાં બધાં સગપણ કરતાં, સાધર્મીનું સગપણ ઘણુંજ ચઢીયાતું કહ્યું છે, તે હવે જમાનાને જોળખી સુરા શ્રીમંતોએ સિદ્ધકરી બતાવવું જોઈએ. માનપાનની લખણમાં ખર્ચાતા નાણાં હવે યોગ્ય દિશામાં ખર્ચાને બીજા મુખ્ય શ્રીમંતોનું પણ તે તરફ લક્ષ ખેંચવું જોઈએ. સ્વધર્મી બંધુઓ સર્વ વાતે સુખી હશે તો તેઓ ધર્મને ટકાવી રાખશે અને દીપાવી પણ શકશે. તેથી તેમનોજ સર્વ રીતે ઉદ્ધાર કરવા, કમર કરી ઉદાર શ્રીમંતોએ, તન-મન-ધનનો બહોળો ભોગ આપવો જોઈએ. એમ કરવાથી પુષ્કળ પુન્યકમાણી કરી શકાશે અને યશ ડંકો પણ વાગશે, તેમજ તેથી કષ્ટક બીજા લાઈખ્રેનો પણ ઉત્તમ માર્ગે પળી ઉભયલોકમાં સુખી થશે, હવે તો આવાં શાસન હિતનાં કાર્યમાં પાછી પાની કરવી નહિજ જોઈએ.

સાહિત્ય.

આપણાં પ્રાચીન વિદ્યાલયો:

These kind of schools, is not a foreign invention, but they were most popular in every part of India, in ancient time.

—Lord Curzon.



સર જગદીશચન્દ્ર બોઝને એક બે વર્ષ ઉપર યુરોપ અને અમેરિકાની વિશિષ્ટ વિદ્યાપીઠો તરફથી, પરદેશી “ પોસ્ટ ઍન્ડ્યુએટ ” છાત્રોને વિજ્ઞાન વિષયક નવી શોધોને લગતું શિક્ષણ આપવા માટે પોતાની પ્રયોગશાળામાં દાખલ કરવાની અરજીઓ મળેલી, તે ઉપરથી આપણે જાણીએ કે, જે પાશ્ચાત્યો એમ માને છે કે હિન્દ ભૂતકાળમાં કદાચ સુધરેલું હશે પણ હાલ તો તેમાં નફલી-ચાતપણું છે, અને અસલીયાત જેવું કંઈ પણ નથી, એવી તેઓની ધારણા બોલી છે. તેઓ જ્યારે એમ કહેવા બેઠેલી હતા ઉપર ઉતરે કે, સુધરેલા દેશના વિદ્યાર્થીઓ હિન્દ ખાતે આવી શિક્ષણ ન લે ત્યાં સુધી તેઓનું જ્ઞાન અપૂર્ણ રહેશે, તો એવો ખ્યાલ આપણને આપણી ઉન્નતિ કરવા સારૂ પ્રોત્સાહિત બતાવવા યોગ્ય નથી? નામદાર સરકારે તથા આપણા દેશના શ્રીમાનોએ ડૉ. બોઝને મોકલેલી અરજીઓ ઉપરથી આપણે ત્યાં એવી એક યુનિવર્સિટી સ્થાપવા માટે સહાય આપવી જોઈએ કે જ્યાં તેઓના જેવા વિદ્યાર્થી વડાની દેખરેખ હેઠળ દેશી પરદેશી વિદ્યાર્થીઓ, જેઓને હાલનાં રેલ્વે જેવાં સાધનોને અભાવે છેક દૂરથી વિકટ મુસાફરીઓ કરીને આવવું પડતું હતું. તેઓ અધ્યયન કરી આપણી દેશી વિદ્યાઓ તથા હુન્નરકળાઓ પોતાના દેશો પ્રતિ લઈ જતા અને તેને વધુ ખીલવીને પોતાના દેશની જ તે વિદ્યા અને કલાઓ હોય તેવાં રૂપાંતરે આપતા. અસંખ્ય અને છૂટીછવાઈ વાતોમાંથી સત્યતઃ સત્વ એવી કહાડવાની હિન્દીઓની ઉચ્ચ શક્તિને લીધે હિન્દને ઉદય સત્વર થશે અને તે પોતાની અસલ ઉન્નતિ નજરિંકનાં ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત કરશે એવો હવે આશા રાખવા આપણને કારણ છે. પ્રાચીન હિન્દમાં-તક્ષશીલા, નાલન્દા અને કૉન્જવરમ, વગેરે સ્થળે પુરાતન સમયમાં મોટી વિદ્યાપીઠો હતી. પ્રાચીન તક્ષશીલા જે હાલનાં રાવલપિંડી નગરની નજીકમાં આવેલું છે, અને

જ્યાં પુરાતન વસ્તુઓની શોધખોળને ખાતાંનો વજો ચલાવે છે, ત્યાંનું વિશ્વ-વિદ્યાલય એક વખતે ઘણી ઉંચી પાયરીપર હતું. હંતરો વિદ્યાર્થીઓ દૂરનાં દેશો-માંથી ત્યાં અધ્યયનાર્થે આવતા હતા, જ્યાં તેઓને અનેક જાતની વિદ્યાકુળા અને શાસ્ત્રો શીખવવામાં આવતાં હતાં. આ ઘણા સમય પહેલાંની વાત થઈ, પણ નાલન્દા ખાતેની વિદ્યાપીઠ ઈસ્વીસનની આઠમી સદી સુધી વિદ્યમાન હતી. તે વિશ્વવિદ્યાલય હાલના બિહાર પ્રાન્તમાં હતું. પ્રહ્લદેશ, ચીન, તિબેટ અને તુર્કસ્થાન વગેરે દેશો જેટલે દૂરથી વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં શિક્ષણ લેવા આવતા હતા. મજ્જુર વિદ્યાલય ગ્રેહેરથી દૂર એક રમણીય ઉપવનમાં આવેલું હતું. ત્યાંનાં કુદરતી દરયો અત્યંત મનોહર તથા કુદરતના સર્જનહાર પિતાની દિવ્ય અલૌકિક શક્તિઓનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કરાવનારાં હતાં. ત્યાંના ઉસ્તાદો અને શિક્ષકો ચોક્કસ વિષયોમાં પારંગત (experts) હતા, ત્યાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા કદાચ આપણને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી નાંખશે, પણ તે વિષે હવે કશો શક રહ્યો નથી કે તે લગભગ દશ હજાર જેટલી હતી. તે સદીમાં અત્રે મુસાફરી માટે આવનાર ચીના મુસાફર હુ-અન-સંગ પોતાના હિન્દની મુસાફરીને લગતા પુસ્તકમાં તે વિષે સાક્ષી આપે છે. કદાચ તેનું વચન અતિશયોક્તિ ભરેલું લાગતું હોય તો કવિકુલભૂષણ કાલિદાસ, જે ઈ. સનની પહેલી સદીમાં થઈ ગયેલો માનવામાં આવે છે તેનો હવાલો આપણે આપીશું. તેના ‘અલિજ્ઞાન શાકુંતલ’ નાટકના પહેલા અંકમાં જ્યારે રાજા હુધ્યંત કણ્વઝપિના આશ્રમે મૃગની પાછળ શિકારે જાય છે, ત્યારે તે આશ્રમ નિવાસી એક વાન-પ્રથ્યાશ્રમી મજ્જુર રાજાને તે કાર્ય કરતો અટકાવે છે અને તેમ કરતાં તે વેખા-નસ રાજાને કહે છે કે “આ આશ્રમ કુલપતિ કણ્વનો છે” મજ્જુર “કુલપતિ” શબ્દની વ્યાખ્યા જ્યાં આપવામાં આવી છે ત્યાં જણાવવામાં આનું છે કે,

મુનીનાં દશસાહસ્રં યોજદાનાદિ પોષણાત્ ।

અધ્યાપયતિ વિપ્રર્પિરસૌ કુલપતિઃ સ્મૃતઃ ॥

“જે વિપ્રર્પિ દશ હજાર મુનિઓ-વિદ્યાર્થીઓને અન્નવસ્ત્રો સાથે શિક્ષણ આપે છે તેને કુલપતિ જાણવો.” ઉપલી વ્યાખ્યા પુરાણોક્ત હોવાથી પૌરાણિક કાળમાં પણ આપણા દેશોમાં કુલપતિઓ હોવા જોઈએ એમ સિદ્ધ થાય છે. નાલન્દા વિશ્વવિદ્યાલય પણ એવા કોઈ કુલપતિની ફરજો બજાવતા કોઈ જોદ્ધશુરને હસ્તક હોય તો તે અસંભવિત નથી, કારણ કે ત્યાં વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવા ઉપરાંત તેઓ માટે ત્યાં રહેવાનો તથા ખાવાપીવાનો અને વસ્ત્રાદિનો પણ પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો હતો. આ વિશ્વવિદ્યાલયમાંથી શિક્ષણ લઈ બહાર પડતા વિદ્યાર્થીઓ પોતાનાં જીવનને સંસારોપયોગી કામોમાં વ્યતીત કરતા હતા તથા ધર્મપ્રચાર પણ કરતા હતા. એમ માનવામાં આવે છે કે જોદ્ધધર્મ જે અમેરિકાના મેક્સિકો

દેશ લગી વ્યાપ્ત થયો હતો તેનું આવાં વિશ્વવિદ્યાલયો પણ એક સંગીન કારણ હતાં. મજકુર વિદ્યાલયનું કામ ઘણું નિયમિત રીતે ચાલતું હતું. આઘમુદૂર્તમાં ઉઠવું, નિત્યકર્મ કરવું, લોજન લેવું, અધ્યયન કરવું, કસરત કરવી, સૂવું વગેરે કાર્યો નિયમિત રીતે કરવામાં આવતાં હતાં. મજકુર વિદ્યાલયનો આ નિયમ હતો કે જેને જે વિષયમાં પારંગત થવું હોય તેને તે વિષયમાં થવા દેતા. અધ્યયન વખતે તે પોતાના શિક્ષક પાસે પોતાનો પાઠ લેવા જતો હતો. છૂટીના દિવસોમાં શિક્ષકો અને શિષ્યો પણ ચાલીને લાંબી મુસાફરીઓ કરતા હતા અને તીર્થસ્થાન, નગરો, પર્વતો, ખીણો વગેરેના અવલોકનથી પોતાનાં જ્ઞાન તથા બુદ્ધિની વૃદ્ધિ તથા ખીલવણી કરતા હતા. આવાં સ્થળોની લેવામાં આવેલી મુલાકાત ઉપરથી અને પોતે કેટલીક વસ્તુઓ સિદ્ધ કરવા ઉપરથી જો ડૉ. જગદીશચન્દ્રને એવી પ્રેરણા ઘર્ષ હોય કે હિન્દુ પોતાની અસલ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાની સાથે અગાઉનાં જેવાં મહાન સરસ્વતિ-મંદિરો ધરાવી પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાનવિશારદ વિદ્વાનોનાં બાલકોને અત્રે જ્ઞાન અપાતું થાય તો તેઓની તે મહત્વાકાંક્ષા તેઓ જેવા એક વિદ્વાન વૈજ્ઞાનિકની ઉડી દેશલક્ષિતનું નિર્ભજ પ્રતિબિંબજ પાડે છે. હિન્દુના ભાવિ ઉત્કર્ષની આશાના ઉદ્ગારો કહાડતાં ડૉ. બેઝ કહે છે કે, “અત્રે એક એવું સરસ્વતિ મંદિર સ્થાપન થશે કે, જ્યાં સંસારનાં બંધનોને કાપી નાંખી શિક્ષકો સત્યની શોધ ચાલુ ચલાવશે અને પોતાનું કામ પોતાના શિષ્યોને હસ્તક સોંપીને પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરશે, કારણ કે તેઓના આશયો એક સંન્યાસીના આશયોને મળતા છે. અને હિન્દુજ એક એવો દેશ છે કે જ્યાં વિજ્ઞાન અને ધર્મ વચ્ચે વિરુદ્ધતા હોવા છતાં જ્ઞાનજ ધર્મ લેખાય છે.”

રા. જનાર્દન ન્દાનાબાઈ પ્રભાસ્કર.

શુષ્ક જીવન કેમ ખીલે ?


કુત વિલંબિત.

અચળતા પ્રિય ! ના જગમાં કહી, જીવન શુષ્ક બને ઘડોમાં વળી;
વહી જતું હુંક આયુષ્ય સત્વર, મનનું સર્વ રહે મનમાં ખરે ! ૧
નહિ જગે મુખ સર્વ ગ્રહાય છે, પ્રભુની મીઠી દયા ન પમાય છે;
પ્રભુની ગેળી કલા ન કળાય છે, નહિ અહીં ! નહિ ત્યાંય વસાય છે ! ૨
હૃદયનો ધ્વનિ એક કહે કંઈ, સુકૃત તું જગમાં કરજે અતિ;
કમલ જેમ ગહુ વિકસે-ખીલે, હૃદય તેમ સદા વિકસાવજે. ૩
સુકૃત શ્રી પ્રભુ ખાતર કે દિને, જીવનવેલ લીલીજ બનાવશે;
લડું કરો નિત્ય તો નર, તેથી સૌ, મનની શાંતિ અહીં તહીં પામશે. ૪

રા. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી.

प्रजाकीय प्रकरण-

हिन्दुस्तानने आदर्श रूप केनेडा.



કે નેડા વિષે હિન્દુસ્તાનને ઘણું જાણવાનું છે. “ફ્રીપ્રાઈડ ક્રીપ્શીંગ” ના અંથોથી જે હિન્દીવાનો જાણીતા છે તેઓએ તેનું “અવર લેડી ઓફ ધી રનોઝ” નામનું કાવ્ય વાંચ્યું હશેજ. સાહિત્યની દૃષ્ટિએ તે કાવ્ય ગમેતેવું હોય: પણ ખરું જોતાં આ કાવ્યમાં કેનેડાની ખમખર તુલના થઈ નથી. સાહિત્યના માત્ર આ ટૂંકા કાવ્ય ઉપરથી કેનેડા વિષે કંઈ પણ મત ઠાંધવો એ ઉચિત નથી. ક્રીપ્શીંગના અંથો બાદ કરીએ તો હિન્દુસ્તાનમાં વંચાતાં પુસ્તકો પૈકી કેનેડા વિષે કંઈ પણ ઇતિહાસ વંચાતો માલૂમ પડતો નથી. અને એ-દેશ સંબંધી હિન્દુસ્તાનનાં ચોપાનીયાંમાં પણ કંઈ ઈપ-વામાં આવતું નથી. શાળાઓનાં પુસ્તકોમાં, ઇતિહાસોમાં, ભૂગોળોમાં, એ દેશનાં સાધન તેમજ ત્યાંની પ્રજા સંબંધી માત્ર દિગ્દર્શનજ થયેલ હોય છે. આ વર્ણનો-માંથી માત્ર ઘણી થોડીજ ખબર મળી શકે છે. અગાઉ કેનેડામાં ગયેલા હિન્દી-વાનોના પ્રવાસો અને અનુભવોનાં હિન્દુસ્તાનમાં ખડાર પડેલાં જાહેરનામાથી આ દેશનું ધ્યાન ખેંચાયું હતું તોપણ આવાં લખાણોમાંથી તે દેશના લોકો અને રીતભાત સંબંધી કંઈ પણ જાણી શકાય નહિ. કેનેડા પ્રદેશ ખેતીમાં, વનમાં ફળમાં, ધાતુઓમાં વગેરેમાં ઘણો ધનવાન છે. ત્યાં જિજ્ઞાસુ પામેલાં સ્ત્રી-પુરૂષોની વસ્તી ખડોળી છે. અને જોકે તેનો ઇતિહાસ ઘણો જૂનો નથી છતાં ત્યાં હિન્દુસ્તાન વાસ્તે ઘણા અનુકરણીય પાઠો છે. અને પ્રસ્તુત લેખ લખવાનો ઉદ્દેશ પણ આ સંબંધી કંઈક પ્રસ્તાવ કરવાનો છે.

કોઈ નવો પુરૂષ જ્યારે કેનેડામાં પહોંચવહો જાય છે ત્યારે તેના કેનેડીયન ભાઈઓને તે ઘણું ખેદ ઉપજાવે છે. પાશ્ચાત્ય દેશના વ્યવહારોની વસ્તુ-સ્થિતિથી અજ્ઞાન હોવાથી તે કેનેડીયન સંસ્થાઓને અમેરીકન સંસ્થાઓ તરીકે સ્વીકારે છે કારણકે તે એમ માને છે કે, કેનેડાના હોકો અમેરીકાના દ્વિપ-કલ્પમાં રહે છે તેથી જેવા તેઓ અમેરીકાના રહેવાસીઓ છે તેવાજ યુનાયટેડ સ્ટેટસના પણ છે. પણ તેની આ પ્રકારની ગંભીર ભૂલ થોડા વખતમાં તેને માલૂમ પડે છે ને તે સમજે છે કે યુનાઈટેડસ્ટેટસના વતનીઓ પોતાને ત્યાંના રહેવાસીઓ કહે વસવાવાને બદલે પોતાને ‘અમેરીકન’ તરીકે ઓળખાવે છે અને આ

પ્રમાણે પોતાની તેમજ પ્રબલકીય પૃથક્-હયાતી જાળવી રાખવા માટે 'અમેરીકન' કહેવાને બદલે 'કેનેડીયન' સંજ્ઞા ધારણ કરવાની કેનેડાના રહેવાસીઓને ફરજ પડી છે.

અને તેઓને તોફાની-જંગલી (Yankce) કહે તો ઘણું ખોટું લાગે છે. કેનેડીયનો સ્વદેશાભિમાની હોય છે. તેઓ પોતાના દેશને ઘણા વફાદાર હોય છે, અને પોતાની ભૂમિના સાહિત્યમાં તેઓને અપૂર્વ વિશ્વાસ હોય છે અને તેમના દેશના ભવિષ્યની મહત્તા માટે એવી પ્રશંસા તેઓ કરે છે કે માંડાળનારને અબ્બયથી લાગ્યા સિવાય રહેતી નથી. એમનું ગૌરવ પુરુષાર્થથી પરિપૂર્ણ હોય છે અને પ્રત્યેક કેનેડીયનમાં નવું બળ નવો જુરસો અને નવું ચેતન તે ભૂમિ આપે છે. ઘણીવાર લોકોને કદાચ કેટલીકવાર ખત્તા ખાવા પડે છે, પણ તેઓને એટલો તો ન્યાય આપવો જોઈએ કે તેમની સ્વદેશ પ્રત્યેની પ્રીતિનો જુરસો આડંબરી અને ઊપરછલો હોતો નથી. કેટલીકવાર એવી નોંધ પણ લેવાયલી છે કે, સ્વદેશાભિમાનની લાગણીથી ઘણી વખત કેનેડીયનો અને અમેરીકનો વચ્ચે અપાઝખી થયેલી ! આવા પ્રસંગો કેનેડીયન ઊપર સ્વામીત્વપણું ધરાવનાર અમેરીકનની ધમકીથી બનેલા છે. કેનેડીયનની સ્વદેશ પ્રીતિ એ ઊપર-ટપકાની લાગણી નથી પણ તેના અંતરની સાચી ભાવનાથી ઊભરાતી લાગણી છે અને તેના આત્મા સાથે તે લાગણી વખણાયલી હોય છે—બલકે તે તેનો એક અંશ હોય છે. કેનેડામાંના દેશાભિમાનનો અમુક અર્થ થાય છે. આ પ્રકારના ખરા જુરસાથી ઘણા વિતકોનો સમૂહો નાશ થયો છે. આ પ્રકારના સ્વદેશાભિમાનથી કેનેડામાં વસેલા અંગ્રેજને ઇંગ્લેંડને પોતાના વતન તરીકે સ્વીકારવું ગમતું નથી. અને કદાચ તે પ્રમાણે સ્વીકારે તો તે ટીકાને ખાત્ર થાય છે. કેનેડામાં વસનાર અંગ્રેજ ઇંગ્લેંડને પોતાના જુના વતન તરીકે ઓળખે છે તે દેશ પ્રત્યે પોતાની સારી લાગણી ધરાવે છે પરંતુ કેનેડાજ પોતાનો દેશ હોય તેમ તેઓ હવે માનતા થયા છે તેથી તેની એકચિત્તાગ્રભક્તિ કેનેડાનેજ અર્પણ કરવામાં આવે છે. જેઓ—અંગ્રેજો અથવા અન્ય દેશની પ્રજા—પોતાની જન્મભૂમિને જાતું વતન કહેવું અને કેનેડાને તેમનું હાલનું અને ભવિષ્યનું વતન કહેવું એવો જુરસો ખતાવી શકતા નથી તેઓની ગણુતા એક સભ્ય કેનેડીયન તરીકે થતી નથી અને તેઓ 'એન. જી.' (N G) ની સંજ્ઞાથી ઓળખાય છે.

આવા લોકો જીવન સારી રીતે શી રીતે ગાળવું એટલુંજ માત્ર સમજી શકે છે અને કેનેડામાં માત્ર ચોડાંજ વર્ષ રહીને પોતાની જન્મભૂમિમાં પાછા ફરે છે અને કેનેડામાંથી પ્રાપ્ત કરેલી સંપત્તિને લોગવવા પાછા ફરે છે.

આથી એમ નથી સમજવાનું કે, કેનેડીયન સ્વદેશાભિમાન ઇંગ્રેજ અથવા

ખ્રિસ્તીશ રાજ્ય સાધેના સંજોગો તોડી નાખવા માગે છે. ઉદ્ધૃત, કેનેડીઅનો ખ્રિસ્તીશ રાજ્યને વફાદાર છે. ટૂંકમાં કેનેડીઅન પોતાના દેશનો પ્રથમ વિચાર કરે છે. સ્વદેશ-કલ્યાણનો વિચાર પ્રથમ થાય છે અને પછી અન્યનો.

અમેરીકાનો ઉદય થવાનું મૂળ કારણ આ જુસ્સો છે. આ (સ્પીરીટ) ના ઉપર કેનેડાનું ભવિષ્ય બંધાયું છે. પોતાના વ્યાપારના ઉદયમાટેની ઇચ્છેડની અપરિમિત અભિલાષાને કેનેડીયન જુસ્સો (Spirit) પ્રતિબંધરૂપ થઈ પડ્યો છે. કેનેડાની વૃદ્ધિ અટકાવીને ઇચ્છેડ પોતાના વ્યાપારમાં મુખ્ય બનાવવા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા છે પણ કેનેડા તેમ કરવા દે એમ નથી. ઇચ્છેડની જો આ પોતાની ઇચ્છા કૃતિમૂલક થાય તો હિન્દુસ્થાનની માફક કાચો પદાર્થ જેવો કે અનાજ, માંસ, ચામડાં વગેરે ઉત્પન્ન કરવા તરીકે કેનેડા રહેશે અને ઇચ્છેડના શાહુકારો તથા મજૂરીઆત વર્ગને પુરૂ પાડવા સૌકારો. આ કાચા પદાર્થને ઇચ્છેડમાં પકવ બનાવવામાં આવશે. ને તેથી ત્યાંના કારીગરો વ્યાપારીઓ, દલાલો, શાહુકારો અને પેઢીઓવાળા કેનેડાની વૃદ્ધિને અટકાવીને રૂદ્ધપુદ્ધ બનશે. કેનેડા આ સમજે છે અને તેથી મૃતપ્રાય સ્થિતિએ આવવા ચ્હાતું નથીજ. કેનેડીયનો આવેશમાં આવીને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહે છે કે ગમે તે જાતના દુશ્મનોની લૂંટમાંથી પણ અમે અમારા દેશનું સંરક્ષણ કરીશું; અમારા જુના દેશની પ્રીતિથી અમે કાંઈ કેનેડા કે જે અમારું ગૌરવ અને અમારી ભવિષ્યની આશા છે તેના જોખમથી બીજા દેશની ઊન્નતિ થવા દેશું નહિ. કેનેડીયનમાં આવો જુસ્સો આવેલો છે તેથી તે કેનેડા અને ઇચ્છેડ બન્ને માટે ઇચ્છવા જોગ છે. કેનેડાની વૃદ્ધિમાં કાંઈ પણ ઉમેરવું તેવા સંતોષમાં ઇચ્છેડનું ખરૂં ગૌરવ હોવું જોઈએ. કેનેડાને નીચો નમાવીને અન્ય પ્રજાના પદ્ધતિમાં સર્વોપરી ગણવાની ઇચ્છેડની આ તીમેજાના આ પ્રશંસનીય અને અજીત જુસ્સાથી સુધારો થતો જાય છે અને તે ઇચ્છા દબાતી પણ જાય છે. કેનેડાનો આ જુસ્સો સુભાગ્યશાળી અને ધન્યપાત્ર છે. આવા સ્વતંત્ર ભાવ અને સ્વદેશભિમાનના પ્રતાપવડેજ કેનેડા ઘણીજ ત્વરાથી આગળને આગળ વધ્યા જાય છે. સ્વદેશ તેમજ વિદેશનો વ્યાપાર બહોળો થતો જાય છે અને અનાજના ભંડારોની પણ ઊધલપાલક થાય છે. ઘઉં, બાજરી, જવ અને દાણા તથા ઘાસ વગેરેનો નિકાસ સારા પ્રમાણમાં વૃદ્ધિગત થાય છે, કેનેડાની ધાતુ, કૃત્તિકાદિને વધારે ધ્યાન આપવામાં આવે છે, તેમજ ઊત્સાહ તથા શૌર્યથી તેનું સંશોધન કરવામાં આવે છે. અને દરેક પ્રકારની જનાવટનાં કારખાનાં દેશમાં સ્થાપવામાં આવેલાં છે. અને તેનો વિકાસ એકદમ થવા માંડ્યો છે. સરોવરો, ધોધો, નદીઓ, તથા ઝરાઓનાં જુસ્સા (force) ની મદદથી ફેક્ટરીઓ વગેરે ચલાવવામાં આવે છે. દરેક જાતની શાખાઓમાં કેનેડીયનો આગળધપીને પગપેસારો કરતા જાય છે. દરેક જાતનો બીગાડ ખાજવા પ્રયત્ન કરે છે. અને ઊછરતી પ્રજા

સાધનોનો વિકાસ કરે, વ્યાપાર વધારે જિલ્લોગ હુન્નરને ખીલવે અને ખાણો, જંગલો તથા કૃષ્ણદ્રુપ વૃક્ષો અને ફોજોમાંથી વધારે પ્રાપ્તિ કરી શકે તેને માટે તેઓ દરેક જાતની સગવડ અને વ્યવસ્થા પૂરી પાઠવા પ્રયત્ન કરે છે.

કેનેડાના લોકની પ્રગતિ ઘણી જગજગર છે. કેનેડીયન ઘણા સાવધાન હોય છે અને ભાગ્ય જીવર આધાર રાખી ભેટી રહેનાર નથી. અસુક બાળક હાથમાં લીધા પહેલાં તેઓ તે જીવર સારી પેઠે મનન કર્યા કરે છે. કેનેડીયન અમેરીકન જેટલા ધાંધલીયા હોતા નથી. કેનેડાનો વેપારી વર્ગ શાન્તિથી અને ધાંધળ મચાવ્યા વગર કામ કર્યા જાય છે, તેપણુ પ્રગતિ અને સાહસ ખેડવાનો જુસ્સો કેનેડાનો દીપી આવે છે. આ ખરે જુલો ત્યાંના વાતાવરણમાંજ ભેવામાં આવે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ દરેકની નસેનસમાં રમી રહેલા હોય છે. અવોચીન કાળનો ખરો અંકુર કેનેડામાં ઝળકેલી રહ્યો છે. તે પ્રાન્તમાં અને તેના વાતાવરણમાં જેવો થાય છે તે સારા વાસ્તે થાય છે. કેનેડીયનો સુધારણા ઉપર વેલા થઈ ગયા છે (તેની પાછળજ મંડ્યા રહ્યા છે). ગદ્દા વેતરૂં ઓછું કરવા અને દરેક જાતની સગવડ થઈ પડે તેવાં દરેક જાતનાં હાલના જમાનાનાં યન્ત્રોથી તેમનાં ઘરો શોભાવવા માડૂ, તેઓની પ્રથમ અને જાડી ઇચ્છા હોય છે. આગળ પડતા પ્રદેશને છાજતી સઘળી સગવડો તેઓ પાંચે છે. કેનેડીયનના ઘરનો એક તમેલો તે હિન્દુસ્થાનના એક પ્રસિદ્ધ ઘર કરતાં વધારે સ્વચ્છ હોય છે. તેવા તમેલામાં ઈલેક્ટ્રીક લાઇટ કરવામાં આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણ માટે પૂરી પાડેલી સગવડોમાં પણ પ્રગતિ માલુમ પડે છે, ત્યાંની સરકાર તથા ત્યાંના લોકોએ શિક્ષણ પદ્ધતિ સારી તેમજ જીવયોગી બનાવવા પ્રયાસ કર્યો છે. કૉલેજો અને તેને અંગેનાં મકાનો યુનિવર્સિટી (આખી દુનીયામાં ક્રેષ્ટ ગણાતી) સ્થાપવામાં આવ્યાં છે. દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં ઇન્જનીયરીંગ શીખવવાની ખેતીવાડી અને વિવિધ હુન્નરકળા શીખવાની નિશાળો પણ સ્થાપવામાં આવી છે અને એક કીનારેથી બીજા કીનારા સુધી પ્રાથમિક અને ત્રીજી નિશાળો, તથા વણાટ કામ, સુધાર કામ, સુધવાતું વગેરે શીખવવાની નિશાળો પણ ખુલ્લી સુકવામાં આવી છે. પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત છે. થોડાં જુવડાવાળા ગામોમાં પણ નિશાળો સ્થાપવામાં આવેલી છે. કેનેડાના જુદા જુદા પ્રાન્તોની કેળવણી આપવાની પદ્ધતિઓની પૂર્ણ તપાસ કર્યા પછી માલુમ પડ્યો કે દુનિયામાં કોઈ પણ સ્થળે સુકોળલો ન થાય તેવી કેળવણીની સગવડો દુકી સુદતમાં ત્યાંના બાળ બાળીકાઓને પ્રાપ્ત થશે. કેળવણી આપનારને તથા તેઓના જીવરીઓને જે અડચણો નડે છે તે પણ અભ્યાસ કરવાલાયક છે. કેનેડાના લોકો વિવિધ દેશમાંના વસાયત તરીકે ગણાય છે અને ત્યાં વર્ણ, ધર્મ, જાતિ, રંગના ઘણા ભેદો માલુમ પડે છે. “ કેનેડીયનો ” આ ગણદથી

લિન્ન લિન્ન જાતીની વસાયતનો તુરતજ ખ્યાલ આવશે. જેમ ખાટું શાક ભે-
લતાં અંદરની તમામ લીલાતરીનો ખ્યાલ આવે છે. તેમ “ કેનેડીયનો ” એ
નામથી અંગ્રેજો, ફ્રેન્ચો, જર્મનો, સ્વીડન લોકો, નોર્વેયનો, ક્રીશ્ચીયનો, એન્ટી
ક્રીશ્ચીયનો, પ્રોટેસ્ટન્ટો, કેથોલીકો, ફ્રી થીંકરો, નાસ્તીકો તેમજ આસ્તીકો વગેરે
ખીલ ઘણાના સમૂહનો ખ્યાલ તુરત આવશે. થોડા વખત બેપર ફ્રેન્ચ અને
ઇંગ્લીશ કેનેડીયનો એક ખીલનાં ગળાં કાપતા હતા. આજે પણ કેનેડીયનોના
આ ઉભય પક્ષમાં ઇર્ષ્યા અને ઝેર માલુમ પડે છે, આ લિન્ન ભાવો ઘણાજ
હાથપણથી અને એકનિષ્ઠાથી દૂર કરવામાં આવ્યા છે.

ત્યાંની કેળવણી ત્યાંના બાળકોને એમ શીખવે છે કે “ તમારા લિન્ન
ભાવોને દૂર કરીને તમારા સમાન દેશ માટે તમારે ગૌરવ ગ્રાખવું જોઈએ અને
તમારા સામાન્ય હિતને માટે સરખો સ્વાર્થ બતાવવો જોઈએ. જેથી દરેક જાતના
લોક વચ્ચે એક થાય. દરેક કેનેડીયનના મોંમાં “ અમારો દેશ દુનિયામાં
સર્વોત્કૃષ્ટ છે ” એવા શબ્દો સાંભળવામાં આવે છે.

રા. સુનીલાલ આર. પરિખ, બી. એ.

માતૃભાષાનું મહત્વ.

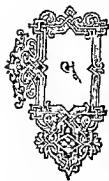
“ મન જેટલે અંશે પોતાને માટે વાચા પ્રાપ્ત કરે છે તેટલેજ અંશે સંવ-
ર્દન પામે છે; પરભાષા દ્વારા જો પ્રાપ્ત થઈ શકે જ નહિ. માતાના બોળામાં
રમતાં જે ભાષા શીખાય, તેમાંજ આપણું લાગણી, ભાવના, અને વિચારમય
જીવન બંધારણ પામે છે. જે કોઈ બાળક કદાપિ એકજ વખતે જે ભાષાઓમાં
સરખી રીતે ઉછરી શકે, તે રોટલી તેને હાનિજ છે. તેનું માનસિક તથા આત્મિક
સંવર્દન એથી બેવડાંશે નહિ પણ અર્ધું થઈ જશે. ++ આ પ્રમાણે શબ્દોને
જીવંત કરવાને તેમને જીવનની સાથે તન્મય કરી નાખવા જોઈએ, અને જેમ
આપણું જે જીવન નથી પણ એકજ છે, તેમ ભાષા પણ એકજ હોઈ શકે.
માટે જે જે ઇતર ભાષાઓ આપણે પ્રાપ્ત કરીએ તે આ સ્વભાષાના સંબંધમાં
ગોણમાત્ર હોઈ શકે.”

“ પ્રા. લોરી. ”

(શિક્ષણનો ઇતિહાસ.)

પ્રકા સ્કેચ.

દેશી પુતળાને કંઠે:-



મિ તેના ઉદરમાં અઢળક ધનભંડાર છૂપાવી રાખે છે, રત્ન-કર તેના ઉડાણમાં મળલખ રત્નો રાખી મૂકે છે-અને સ્વયં તેના સદુપયોગ થતો નથી. તેના ઉલટા અનુકરણે, દેશના કેટલાક ધનિકો તેમનાં ધનને, વિદ્વાનો તેમના જ્ઞાનને અને યજ્ઞવાનો તેમની શક્તિને, કૃપણતાથી ત્રિજેરીમાં, મગજમાં અને અંગમાં-અનુકરે-

જેઓ કેવળ લરીજ મૂકે છે અને તેના દેશહિતાયે સદુપયોગ પેાતે કરી શકતા નથી કે કરાવી શકતા નથી, કરવાનું કહેતા નથી કે કરવા દેતા નથી તેમને, તેમજ--

જેઓ દેશમાં છે પણ દેશના નથી, ટાપટીપટી શણગારેલાં નાટકનાં પુતળાં પેઠે રહેનાર જેઓ દેહનાજ અભિમાની છે ને દેશ પ્રત્યે માન જેઓ ધરાવતા નથી જેઓ "નામા" નથી, પણ નામવાળા છે છતાં "નામના" વગરના હોઈ "નામનાં" જીવનેજ જીવવાને જેઓનો અવતાર છે, તેમને, તેમજ--

કાર્વિનના શબ્દોમાં "માનવીના પૂર્વજ" કોઈ કપિનું મ્હોં, તેને ચણા ખવડાવતાં પહોણું થઈ જાય છે તેમ, અનેક પ્રકારના ઉપલોગનું નહોતક આવતાં જેમનાં મ્હોં, અંગના ઉધડતા દરવાજા પેઠે પહોળાં થઈ જાય છે અને ઉપલોગને બદલે આત્મલોગ કે દેશહિતાયે ઇચ્છાલોગનું તેડું આવતાં જેમનું મ્હોં નેપાળો કે એળિયો ગળવા જેવું, કે એરડિયું પીધા જેવું કટાણું થઈ જાય છે તેમને, તેમજ--

આનપાનનેજ ખાતર જેમનાં જીવન સરજાયલાં છે, મરવાને આજસેજ જેઓ જીવી રહ્યા છે, અર્પણ થતી વસ્તુઓને સ્વીકારવામાં સંપૂર્ણ ઉઠાર અને સ્વાર્પણ-કરવામાં એટલાજ જેઓ કૃપણ છે, તેમને, તેમજ--

કવીશ્વર દલપતરામની કવિતા "વાઠામાંથી પાડું એક, છૂટું થઈને નાડું છેક" જેવી ગાવામાં જેઓ ગરકાવ થાય છે અને તેજ કવિની 'સ્વદેશ પ્રીતિ' વાળી કવિતા જેવાં દેશ ગીત ગાવાં જેને કડવાં એર જેવાં લાગે છે તેવાં ચેતનવંતાં આપણાં દેશી (વિદ્વાયતી માલ જેવાં વિદેશી નહિ) પુતળાને નીચેનું Parody કાવ્ય કેવળ નિષ્કામવૃત્તિથી અર્પણ કરવામાં આવે છે:-

* Parody એટલે પરિહાસમય અનુકરણ: એકાદ ગંભીર વિષયના બાવ, શબ્દો શૈલી કે વાક્યની નકલ તદ્દન બિન-ઉત્તરતી કોટિના વર્ણનમાં થાય અને એ રીતે મૂળ લેખનું ગાંભીર્ય, સ્પષ્ટતાંરે લઘુતામાં ફેરવાઈ જાય તે Parodyનો પ્રકાર થયેલો ગણાય છે. એજ નિયમે કવીશ્વર દલપતરામની સ્વદેશ પ્રીતિ નામની કવિતા સ્વદેશ પ્રીતિમાં ફેરવાયેલી છે.

“સ્વદેહ પ્રીતિ.”

૧

લલ્લી લાર્ચમૂમિ વિષે રાજ રહેતો,
હશે કે ખીચારો નથી જેહ કહેતો:—
“લલો “દેહ” મારો લલ્લી “મૂડી” મારી,
મને પ્રાણથી નિત્ય છે એહ પ્યારી.”

૨

હશે “મપિ” કે મારતો ભૂમિ ભારે,
‘નથી “દેહ” ની દાઝ દીલે લગારે;
સદા “કુધ” હેયું રહે વળ જેવું,
અમારે ખીન્ન શું નહિ લેવું દેવું.

૩

અહો હો, મહા હું બહુ લક્ષ્મીવાળો,
વડો વૈભવી, રાજવી ને રૂપાળો;
“લક્ષ” પેટ તે કાગ-કીડા પ્રમાણે,
લલે ના અમોને વિવેકી વખાણે.

૪

“સ્વદેહી” છતાં “દેહી”નાં દુઃખ ટાળે,
હજારો જનોને સદા જેહ પાળે;
વળી લોક-કલ્યાણમાં લાલ લેખે,
પૂરા પ્રેમથી કાણ તેનેજ ચેખે ?

૫

“નહિ” વિદતા “વાપરું” દેશ-દાઝે,
“નહિ” “વાપરું” પાઈ “આ લોક” “કાળે;”
“નહિ” કામ “માંડું” સ્વદેશાભિમાની,
શુભરું તથાપિ સુખે ઝિંદગાની.

૬

“વિદેહે” વસું તો ઘણું કાળ ગાળી,
“સ્વદેહે” જનીને મદા લક્ષ્મીશાળી;
નીચાવી સંબંધી મગાં લેઉં ભાવે,
અને આવી રીતે લલે મૃત્યુ આવે.

રા. દેશવ હ. શેઠ.

ચાર્ત પ્રસંગ.



રિણાળાને છોકરું છેલું નથી; અને તે તાલેવંતને ઘેર પરણી હતી એટલે કામ પણ બહુજ ઓછું કરવાનું હતું. એના પતિ છે, પણ એના કદામાં નથી. પોતે ગૃહિણી પદ પામી છે પણ એના પતિનું મન છૂટી શકી નથી; કહો કે એના પતિએ નજર પણ નાંખી નથી.

ન્યારે તાલંજ લગ્ન થયાં હતા ત્યારે ગિરિણાળાનો પતિ ગોપીનાથ કોલેજમાં લાવ્યો હતો; પણ ઘરનાં ન બહુ એમ કોલેજમાંથી છટકી જઈને ગિરિણાળાને મળવા-એની સાથે રહેવાના આનંદ લોગવવા, ગોપીનાથ આવતો. અને ગિરિણાળા સાસરે રહેતી હતી છતાં એ ગોપીનાથ સુગંધી નોટપેપર ઉપર કાગળ લખીને છુપી રીતે ગિરિણાળાને ખેંચાવતો; તેમજ મારા ઉપર પ્રેમ નથી એમ ગિરિણાળાના જવાબથી અતિશય હર્ષિત થતો.

એવામાં ગોપીનાથના પિતા મૃત્યુ પામ્યા, એટલે ગાપિકી સઘળી મિલકતનો વારસ એ થયો. અને જેમ હંમેશાં બનતું આવ્યું છે તેમ એને ફેલી-જાવાને તાળી મિત્રો-શેરીમિત્રો એકઠા થયા; એક સાકરના કંટકાની આસપાસ ફીડીઆ ઉભરાય તેમ. અને હવેથી પોતાની સ્ત્રીથી ગોપીનાથ ધીરે ધીરે દૂર થતો ગયો; અને આડે રસ્તે ચઢવા લાગ્યો.

ચાર જણમાં પોતાની શેઠાઈ ગતાવૈવી: અને એમ લોકો પર સરસાઈ લોગ-વવાની લાલચમાંથી બહુ થોડાજ બચી ગયા છે. પાંચ પચીસ હાથ હા કહેનારા કોઈ કમચક્કલ પણ માલદાર શેઠને મળી જાય તો પણ એવા ખુશામતીઆ લીલા વનના સૂડા જેવા હુચ્યાઓમાં પ્રણુ શેઠાઈ ગતાવવામાં ચોર આનંદ મળે છે. ગોપીનાથ ફૂંટા ફૂંટા એવી શેઠાઈ ગતાવવા લાગ્યો અને હંમેશા લખ લુટ ખર્ચ કરીને પેલા ખુશામતીઆઓની વાહ વાહ લેવા લાગ્યો. અને એ વાહ વાહ જેમ જેમ મળતી ગઈ તેમ તેમ તેને જાળવી રાખવાને રોજ રોજ એવું ને એટલું બઠકે વધારે વધારે ખરચમાં ઉતરવા પડ્યા.

એ દરમિયાન બિચારી ગિરિણાળા વયે યુવાન હોવાથી એકાંત જીવન ગાળતી હતી અને પ્રજાવગરના રાજા જેવી પોતાની જાતને માનતી હતી. તે જાણતી હતી કે પુરુષ-હૃદયને છૂટી લેવાની શક્તિ તેનામાં છે, પણ છતાંવાને કયા પુરુષનું હૃદય ત્યાં હતું ?

ગિરિબાળાની દારીનું નામ સુધા હતું. એ છોકરીને નાચતાં તથા ગાતાં આવડતું: અને ગીતો ભેટી કહાડતાં પણ આવડતું હતું. કેઇ કેઇ દહાડે પોતાની શેઠાણીને, દિલગીર હૃદયે કહેતી પણ ખરી કે તમારા જેવી સુંદર શેઠાણી આવા મૂર્ખના હાથમાં ક્યાંથી આવી? પોતાના સૌંદર્યનાં વખાણ સાંભળીને ગિરિબાળાને અંતરમાં ઘણો આનંદ થતો પણ તે ખૂંદર કશું જણાવતી ન હોતી. એને ખદલે જ્યારે જ્યારે સુધા એ પ્રમાણે વખાણ કરવા લાગતી ત્યારે ત્યારે-ગિરિબાળા ! તું જુહું બોલે છે એમ કહેતી. એટલે સુધા સમ ખાધને કહેતી કે તે જે કહે છે તે તદ્દન ખરું જ કહે છે. પણ સમ ખાવાની જરૂર શી હતી? ગિરિબાળા મનમાં પોતાની સુંદરતાનો પ્રભાવ સમજતી હતી.

સુધા એક ગાયન ગાતી તેનો લાવાર્ય એવો હતો કે, તારા પગને તળીએ હું તારો શુભામ છું એમ લખવા દે. એ સાંભળી ગિરિબાળાના મનમાં થતું કે એના પગની પાનીએ એટલી ઘંધી સુંદર હતી કે પુત્રપનાં છતાંયેલાં હૃદય ઉપર પ્રમાણે ત્યાં લખે તો એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું ન હતું.

પણ ગોપીનાથ જે સ્ત્રીનો શુભામ થઈ રહ્યો હતો તેનું નામ લવંગા હતું. એ જાતે એક ‘એકટ્રેસ’ હતી, અને પ્રેમમાં નિષ્ફળ થવાથી મૂર્છા પામતી સ્ત્રીનો “ પાર્ટ ” એવો તો ભજવી શકતી હતી કે ગોપીનાથનું ચિત્ત લલચાયું હતું. હજી ગોપીનાથ એની સ્ત્રીની કાળુમાંથી છેક જ ગયો નહોતો ત્યાં સુધી લવંગાની અપૂર્વ અભિનય કળાનાં વખાણ પતિને મોંઢથી ગિરિબાળાએ સાંભળ્યાં હતાં. અને એ ઉપરથી રંગ-ભૂમિપર એને ભોવાળી ઉત્કંઠા ગિરિબાળાને થઈ હતી. પણ આપણા હિંદુસંસારમાં સ્ત્રીએ લાગ્યેજ નાટકમાં લઈ જવામાં આવે છે એટલે ગોપીનાથે પત્નીને પોતાની સાથે નાટક ભેવા લઈ જવા યોગ્ય ના પાડી.

એ ઉપરથી ગિરિબાળાએ ગાંઠના પેસા ખર્ચાને સુધાને એના અત્યંત વખાણેલા “ પાર્ટ ”માં, લવંગાને ભેવા મોકલી. પણ જ્યારે સુધાએ લવંગાની એકટ્રીંગ-હાવભાવ વિષે પોતાની શેઠાણી આગળ વાત કરી ત્યારે ગોપીનાથને મોંઢાંથી જે વખાણ સાંભળ્યાં હતાં તે તો દૂર રહ્યાં પણ લવંગા કાંઈ ખરા હાવભાવ કરતી નથી પણ આળા ચેષ્ટા વધારે કરે છે એમ ગિરિબાળાએ સાંભળ્યું.

પણ આખરે લવંગાનું આકર્ષણ વધવાથી ગોપીનાથ ગિરિબાળાને છોડીને જતો રહ્યો. એટલે ગિરિબાળાને સુધાની વાતમાં શંકા પડવા લાગી. તોએ પણ સુધાએ તો પોતાનોજ કકડો ખરો કર્યો અને વધારામાં ઉમેર્યું કે લવંગા કલેડના બુધાજેવી ઉજળી છે! પણ ગિરિબાળાને હજી ખાતરી ન થઈ એટલે એના મનનું પૂરે પૂરું સમાધાન કરવાને માટે પોતે જાતેજ નાટકમાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

મનુષ્ય સ્વભાવ એવો વિચિત્ર છે કે જે બાળતની ના કહી હોય તે કરવામાં ઔર આનંદ મળે છે. કાંઈક આવોજ આનંદ અનુભવતી ગિરિબાળા નાટકમાં ગઈ, ગઈ તો ખરી પણ ત્યાં ગયા પછીએ એની બીક ઓછી થઈ નહિ; પણ

એજ બીકે તેણે જે જે ત્યાં જોયું તેમાં અપૂર્વ સુંદરતા આણી. ચારે બાજુએ નજર કરતાં આંજી નાંખે એવા દીવા, હારમોનિયમનો મીઠો સૂર અને ચિત્રેલો સુંદર પડદો જોઈને પોતે કોઈ બીજાજ સુષ્ટિમાં આવી ના-હોય, એમ તેને લાગ્યું.

પણ ઘંટડી વાગી એટલે પડદો ઉપડ્યો, થીએટરનો ઘોંઘાટ એણે થવા લાગ્યો. રંગભૂમિને છેડે બળતા દીવા વધારે પ્રકાશિત થયા. એકાએક ઘોર અધારમાંથી ધીરે ધીરે અજવાળામાં આવતી વૃંદાવનની ગોપીઓ જણાઈ અને ગાયન ગાતી ગાતી રાસ રમવો શરૂ કર્યો. વચ્ચે વચ્ચે પ્રદક્ષિણી તાળીઓ પડતી હતી તેથી આજુ થીએટર ગાજી ઉઠતું હતું. ગિરિબાણાનું આજુ શરીર ધુજલું હતું; એના હૃદયના ધબકારા આટલા ઘોંઘાટમાં એ પણ સાંભળી શકતા હતા. અને એક પળવાર મુઠી પોતે સ્ત્રીજાત હોવાથી થીએટરમાં ન અવાય એવાં બંધનો આ સંગીત ભૂમિમાં ભૂલી ગઈ.

પણ સુધા વારે ઘડીએ રખેને કોઈ દેખશે એ બીકથી બહેલા બહેલા ઘેર જવાનું આવીને કહી જતી. પણ ગિરિબાણા એના પર જરાએ ધ્યાન આપતી નહિ કેમકે હવે એની બધી બીક ટળી ગઈ હતી.

નાટક આગળ આગ્યું. કૃષ્ણએ રાધાનું અપમાન કર્યું છે અને રાધા એનાથી રિસાઈને બેઠી છે. કૃષ્ણ એને હાથ જોડીને વિનવે છે, અને પગે પડવા જાય છે; પણ કાંઈ વળતું નથી. ગિરિબાણાના હૃદયના ધબકારા વધ્યા, એને મનમાં લાગ્યું કે પોતાની સ્થિતિ રાધાના જેવી જ હતી. અને પોતાનું માન સાચવી રાખવા જેટલી સત્તા તેનામાં હતી. સ્ત્રીની સુંદરતાનો પ્રભાવ કેટલો હોય છે એ જોણે સાંભળ્યું હતું પણ આજે તો એ અત્યંત જણાયો. આખરે નાટક પૂરું થયું અને લોકો વેરાઈ જવા લાગ્યા, પણ ગિરિબાણા વિચારમાં ઊંડી ઉતરી પડી હોય એમ સૂનમૂન બેસી રહી. ઘેર જવાનું છે તે વાત વિસરી ગઈ. ફરીથી પડદો ઉપડવાની વાટ જોતી બેસી રહી: એને લાગ્યું કે કૃષ્ણનું રાધાએ અપમાન કર્યું એ દેખાવ ચાલુ જ રહે તો કેવું સાડું! પણ એવામાં સુધા જશે એમ જણાવ્યું.

ગિરિબાણા ઘેર આવી ત્યારે ઘણું મોડું થઈ ગયું હતું. એના ચોરસના અધારમાં એક ઘાસલેટનો દીવો ઝાંખો બળતો હતો. અત્યારે એ ચોરસ તેને ઉદાસ અને શાંત લાગતો હતો. એના પલંગની મચ્છરદાનીનું લુગડું બારીમાંથી આવતા પવનમાં ફડ ફડ થતું હતું. આખી દુનિયા અકારી લાસવા લાગી.

આજથી ગિરિબાણાએ દર શનીવારે નાટકમાં જવાનું રાખ્યું. પણ પહેલે જ દિવસે થીએટરમાં દાખલ થઈ ત્યારે જે આકર્ષણ હતું તે અત્યારે નહોતું. કાળા વર્ણની એકદ્રેસો સફેદો ચોળીને આવતી, તે જાણતી અને એમના હાવલાવ ખોટા છે એમ દહાડે દહાડે લાગ્યા છતાં નાટકમાં જવાની ટેવ છુટી નહિ. પડદો ઉપડતાંની સાથે જ પોતાની જાંઘની રૂપી કેદખાનાનું દાર ઉઘડતું એને

લાગતું અને રંગબૂમિ એ એક પ્રકારની અજ્ઞાન દુનિયા છે ને એ દુનિયામાં પોતે એક સણી તરીકે કેમ ન રહે એમ લાગ્યું.

ત્યારે ખેડેલી ન વાર પોતાના પતિને ઓડિઅન્સમાં બેઠેલા ને અમુક એક-ટ્રેસને ભેળને તાળીઓ પાડતો અને આફ્રીન થઈ જતો જોયો ત્યારે એને તેના ઉપર અત્યંત ધિછારે ઉપજ્યો. અને એના મનમાં એ દિવસ ત્યારે આવે કે ત્યારે હું સધાની માફક એને પગે પગપું એમ થયું. પણ એ દિવસ તો આઘો ને આઘો ન જતો, કેમકે ધીમે ધીમે ગોપીનાથે ઘેર આવવાનું પણ જાંધ કયું અને અનીતિના ખાણમાં દહાડે દહાડે વધારે ઉંચે ઉતરતો ગયો.

એક દહાડે સંધ્યા ઠાળે, આકાશમાં પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ઉગ્યો હતો તે વખતે ગિરિબાળા સદેહ સારી ખેડેલીને અગાશીમાં બેઠી હતી. હમેશાં પોતાનાં ઘણાં ઘરેણાં ખેડેલીને આ પ્રમાણે ભેસવાની એને ટેવ પડી હતી. આ ઘરેણાં ખેડવાથી પોતાના દ્વાંદ્વ્યમાં વધારો થતો હતો એમ ખાતરી હતી અને તેથી એ દ્વાંદ્વ્યના ભાનથી દાડના માફક એને નિશો ચઢતો હતો અને એથી વસંતઋતુમાં સર્વાંગ ખીલેલા વેલો મંદ મંદ બેઠા વાયુમાં આજો યેલે એમ તેનું આખું શરીર યલતું-શેમાંચ અનુભવતું. હાથે હીરાની જાંઘડીઓ, ગળામાં હીરાનો હાર, અને મોતીનો કંઠો, અને આંગળીએ હિરાની વીંટી. મુઠા એના પગ આગળ બેઠી બેઠી આનંદથી એની મુંદરતાનાં વખાણ કરતી હતી ને કહેતી હતી કે પોતે એક પુરૂષ હોત તો આવા પગ આગળ પોતાનું જીવન અર્પણ કરત.

મુઠાએ ધીમે ધીમે એક ગાયન શરૂ કર્યું અને ધીમે ધીમે રાત પડી. ઘરમાં જાંધાંએ વાજુ કરી લીધું અને પથારીવશ થવા માંડ્યું. એટલામાં કોણ જાણે ક્યાંથી દાડની નિશામાં ચકચુર જાનેલો અને કપડામાંથી સેન્ટની મુગંધી બેઠેલવતો ગોપીનાથ ત્યાં આગ્યો. ને એને જોયો કે તરત જ મુઠા મોં ઉપર પોતાનું હુગડું ઢાંકી દઈને ત્યાંથી નાસી ગઈ.

ગિરિબાળાએ ધાધું કે જે દિવસની સહ ભેળને એ બેઠી હતી તે દિવસ છેવટે આવી ખેડેલો હતો. એટલે પોતે મ્હોં ફેરવીને મુખ ભેગી રહી.

પણ એણે જે નાટક લગવવા માંડ્યું હતું-વિચાર રાખતી હતી-તેનો પડદો નજર ઉપડ્યો. એના પ્રિયતમના મુખમાંથી વિનવતું ગીત નજ નીકળ્યું પણ નમ્ર ગાયનને જાદો ગોપીનાથનો કંઠેર અવાજ સંભળાયો: લાવ, તારી કુંચીઓ ક્યાં છે ?

સત્તીના મંદ મંદ વાતા પવનમાં ગિરિબાળાના નાગફણ શા દાળા વાજ ઉડતા હતા અને આગે આગેથી મુગંધી જેથી લાવતા હતા. એક વાજની લટ ગિરિબાળાના ગાલ પર અથડાઈ અને તેની જાંધી મગફળી ઉડી ગઈ. “મારી વાત સાંભળો તો જામી કુંચીઓ તમને આપું” એટલું જ બોલી.

“મારાથી શેકાવાય એમ નથી. ચાલ, કુંચીઓ લાવ.”

ગિરિમાલા બોલી: હું તમને કુંચીઓએ આપું અને ત્રીજેરીમાં છે તે બધું આપું પણ એટલી સરત કરો કે તમારે મને સુકીને ન જવું.

“એમ બને નહિ. મારે ઘણી ઉતાવળનું કામ છે. તે જવું જ નેહએ. ત્યારે તો કુંચીઓ નહિ મળે.”

ગોપીનાથ કુંચીઓ શોધવા લાગ્યો. કળાટનાં, ટેમલનાં ખાનાં ઉઘાડી જોવા લાગ્યો; પેટીઓ ફેંદેસી નેહ, પથારી તળે, તકીઆ નીચે બધે જોયું પણ કુંચીઓ જડી નહિ. એટલીવાર ગિરિમાલા ખારી આગળ પૂતળાની માફક હાલ્યા ચાલ્યા બોલ્યા વગર એકી ટસે જોતી ઉભી રહી હતી. ગુસ્સાથી આખું શરીર તપી ગયું છે જેવું, એવો ગોપીનાથ ઘોંટો પાડી બોલ્યો: ચાલ કુંચીઓ લાવ નહિ તો પરત્વાધસ.

ગિરિમાલા ચુપજ રહી એટલે ગોપીનાથે લીંત સરસી એને ઢળાવી એના હાથ પગને ગળામાંથી બંધીઓ વગેરે જેવી કાઢ્યાં. અને જતાં જતાં એક લાત મારી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

ઘરમાંથી કોઈ આ બનાવ જોવાને જાગી ઉઠ્યું નહિ. પડોશમાંથી કોઈને પણ એની ખબર પડી નહિ—માત્ર ચંદ્રનું અજવાળું ‘હેલાનાં જેવું’ જ શાંત રહ્યું. અને એ વખતે જે શાંતિ પ્રસરી રહી હતી તે એવા પ્રકારની હતી કે તે વખતે ચીસઓલાં હૃદય કોઈ દહાડો રૂઝાતાં નથી: છુટાં થએલાં અંતર એકલાં થતાં નથી.

બીજે દહાડે સવારમાં ગિરિમાલા પોતાને ધિયર જવાનું કહી ત્યાંથી નિકળી. ગોપીનાથ તે વખતે ક્યાં હતો તેની કોઈને ખબર નહોતી અને ઘરમાં બીજું કોઈ એનાથી મોટું ન હોવાથી, એને કોઈ રોકી શક્યું નહિ.

૨

જે થીએટરમાં ગોપીનાથ વારે વારે નાટક જોવા જતો ત્યાં “મનોરમા” નામના નાટકનું ‘રીહર્સલ’ થતું હતું. મનોરમાનો પાર્ટ લવંગાએ લીધો હતો અને ‘ઝોલીઅન્સ’માં બેઠો બેઠો ગોપીનાથ પોતાની માનીતી એક્ટ્રેસને તાળીઓ પાડીને-શાખાશી આપતો. “રીહર્સલ”માં આમ ઘોંઘાટ કરતો હતો તેથી મેનેજરને ગમતું ન હતું પણ ગોપીનાથનો ખરાબ સ્વભાવ જાણીતો હોવાથી કાંઈ બોલ્યો નહિ. પણ એક દહાડો થીએટરમાં એક ‘એક્ટ્રેસ’ને અટક્યાણુ કર્યું તેથી પોલીસને હાથે તેને હાંકી મુકાવડાવ્યો.

ગોપીનાથે, હવે, એવું વેર લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને જે દહાડે ઘણો મોટો ખર્ચ કરીને અને મોટી મોટી જાહેર ખર્ચે આપીને, “મનોરમા”ના ખેલ પડવાનો હતો અને લોકોની ઠઠુ લાગે જામી હતી તેજ દહાડે લવંગાને ઉપાડીને ગોપીનાથ પલાયનમઃ કરી ગયો. મેનેજરને ઘણું લાગ્યું પણ કરે શું? તે દહાડે પડતો સુકવો પડ્યો પણ બીજે દહાડે કોઈ નવી એક્ટ્રેસને લવંગાને બદલે આણીને મનોરમાનો પાર્ટ લેવડાવ્યો; છતાં એ ખેલ પૂરે થયો ત્યાં સુધી એના મનમાં બીકે રહેતી હતી કે એ નવી એક્ટ્રેસ ફોલેમંદ નહિ નિવડે.

પણ આ એકદેસ નવી હતી છતાં એ લવંગા કરતાં ચઢી ગઈ. અને ગોપીનાથે ત્યારે એ વાત જાણી ત્યારે એને આ નવી એકદેસ જોવાની ઇચ્છા થઈ.

નાટકનું વસ્તુ આ પ્રમાણે હતું:-શરૂઆતમાં મનોરમા પોતાના પતિના ઘરમાં એકલી, અને કોઈ દરકાર નથી ચાલતું જેની, એવી પડેલી હોય છે. નાટકના અંતમાં એનો પતિ એને છોડીને આલ્હો જાય છે અને પતિનું પ્રથમનું લગ્ન છુપાવીને એક લક્ષ્યાધિપતિની કન્યાને પરણે છે. પણ ત્યારે પતિ-પત્ની એકાંતમાં મળે છે ત્યારે પેલા પતિને પોતાની આગલી સ્ત્રી મનોરમાજી પોતાની નવી પત્ની તરીકે આવે છે એમ માલુમ પડે છે. અને અત્યારે પહેલાના જેવી સાધારણ દેખાવની નથી પણ અપૂર્વ સૌંદર્યવાળી જણાય છે. એનું કારણ એમ હતું કે મનોરમા ત્યારે નાની હતી ત્યારે એને કોઈ ઉપાડી મધું હતું અને છેક ગરીબાઈમાં ઉછરી હતી. પણ મોટી થઈને લગ્ન કર્યું ત્યાર પછી એના પાપને જોળ કરતાં એની પૂતી જડી આવી. અને એથી પોતાની દીકરીનું એણે ઉપર પ્રમાણે ફરીથી ધામધુમથી પોતાને ઘેર લગ્ન કર્યું. નાટકના છેલ્લા પ્રવેશમાં પેલો પતિ પોતાની સ્ત્રીની માફી માગતો હતો અને પેલી ધુમટો ફર કરીને એની આગળ ઉભી હતી એવામાં ‘ઓડીઅન્સ’માં કાંઈ ખજાનગૃહ થતો જણાયો. ત્યાં મુખી મનોરમા ધુમટો તાણીને ઉભી રહી હતી ત્યાં મુખી ગોપીનાથ શાંત બેસી રહ્યો. પણ ત્યારે લગ્નક્રિયા પૂરી થઈ અને લગ્નના લુગડામાં સજ્જ થઈને પોતાના પતિની મુલાકાતે હસતે મુખે અને શરમાળ મહેર હાજર થઈ; જે વખતે એના મોં પરથી લુગડાની આડ ખસી ગઈ અને એની અપૂર્વ સુંદરતામાં ગ્રોભતી, હાથીની માફક ચોલતી, છાતી કાઢીને રંગભૂમિ ઉપર હાજર થઈ; અને તે વખતની એની અનન્ય એકટીંગ-હાવલાવ જોઈને લોકોએ ખૂંટી થઈને એને તાળીઓથી વધાવી લીધી, અને તે વખતે પોતાને મળતા આટલા બધા માનથી અભિમાની થએલી “મનોરમા” એ ગોપીનાથ તરફ કટાક્ષથી જોયું. અને તાળીઓના ગડગડટ, સમુદ્રના મોવ્વની માફક ઉપરાઉપરી આવવા લાગ્યા.

પણ, ગોપીનાથ એક ગાંડાની માફક આંખો ફાટીને જોઈ રહ્યો: ‘કોણ, ગિરિનાલા?’ કહિને રંગભૂમિ તરફ ધસ્યો; પણ લોકોએ “કોણ છે એ? એને પોલિસને સાંચો” એમ ખૂમ પાડી. પોલિસે એને હાથ આવી ખડક કાઢવા માંડ્યો પણ ખડક જતાં જતાં ઘસઘસતાં ઘસઘસતાં એ બોલતો હતો કે “હું એ સં....નો જીવ લઈશ.” અને રંગભૂમિ પર ધીમે ધીમે રોપમીન પડવા લાગ્યો.

૨૧. વાચુરાવ ગણપતરાવ ઠાકોર. બી.એ.

- જીવનરેલા.

શ્રીમંત મહારાજા શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ.

(એક આદર્શ રાજ્યકર્તા.)



‘હું’ એ સમાજની સેવા કરવી એ એક મનુષ્યને માટે સર્વોત્તમ કાર્ય છે, અને એજ મારા જીવનનો ઉદ્દેશ છે. જો હું તેમાં ફત્તેહમંદ થયો હોઉં તો તેજ મને મોટામાં મોટું ફળ (ધર્ત્તમ) છે. હું તમને ખાત્રી આપું છું કે તમારા ભલા માટે લાગણી અને પ્રેમ મારા કરતાં વધારે ખીજ કોઈને નહિ હોય, અને ઈશ્વર જો મને વધુ આયુષ્ય આપશે તો તમારા ભલાને માટે મારો અનુભવ આથી પણ વધારે કાયદો કરવા શક્તિમાન થશે.”

*શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ.

પ્રત્યેક દેશમાં જુદે જુદે કાળે જુદાં જુદાં મહત્વનાં કાર્યો કરવા માટે મહા પુરૂષો જન્મે છે. દેશની પ્રજાનું રક્ષણ કરવા માટે, તથા તેની શારીરિક, માનસિક અને આર્થિક ઉન્નતિ કરવાને માટે જન્મે છે. મહાપુરૂષમાં મહાન શક્તિ, ઉચ્ચ મનોવૃત્તિ, સ્વાર્થત્યાગ, સ્વાત્મલોભ, અને સઘળા વૈભવ વિલાસનો ત્યાગ એ સુખ્ય ગુણો હોય છે. આવા ગુણોથી વેદિત જે પુરૂષ હોય છે, તે કાળના કાળ પર્યંત દેશની પ્રજામાં વંદનીય અને પૂજનીય થઈ પડે છે. શ્રીમંત મહારાજા શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડનું નામ એક આદર્શ અને અનુકરણીય રાજ્યકર્તા તરીકે ગુજરાત ઉપરાંત આખા હિંદમાં બાજીતું છે, એટલુંજ નહિ પણ આખી દુનિયાના સર્વ સુધરેલા દેશોમાં તે નામદારના રાજ્યકાર્યભારનાં એકી અવાજે વખાણ થાય છે. રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી ત્યારથી શ્રીમંતે રાજ્યકીય બાબતોનો બહુજ ગારીકાઈથી અને ખતથી અભ્યાસ આરંભ્યો હતો. ખાવા પીવાની, વસ્ત્રાલંકારની કે રાજવંશી આડંબરની જરા પણ દરકાર કર્યા વગર શ્રીમંતે જમીન મેહેસુલ અને ખીજ ઉપજ સંબંધી ખારીક બાબતોનો અભ્યાસ કરવામાં, પ્રજાનો જનભાલની સલામતીના ઉપાયો યોજવામાં, ન્યાય આપવાની બાબતમાં, કાયદા પસાર કરવામાં, અને કેળવણી, પ્રજાની સુખાકારી

• શ્રીમંતની ગોઠડત જ્યુબિલી પ્રસંગે વડોદરા મ્યુનીસીપલ કારપોરેશને શ્રીમંતને આપેલા માનપત્રના પ્રત્યુત્તરમાં શ્રીમંતે કરેલા બાલજીભાષી ઉત્તરો

તથા એવાં બીજાં લોકોપયોગી કામમાં, પોતાની સઘળી શક્તિઓને ફેરવી નિયમિત ઉધનો વળત ગાદ કરતાં બીજે બધો વળત સરકારી તુમારે વાંચી મનન કરવામાં અને અમલદારોને ખુલાસા પૂછવામાં તે નામદાર રોકતા. અને કમે કમે સુધારા વધારા દાખલ કરી રાજ્યને એવી તો અનુકરણીય ઉચ્ચ પં-ક્તિમાં લાવી મુક્યું છે કે આ અહિ ઉપરના સુધરેલા દેશે પણ તેથી આશ્ચર્ય-ચકિત થાય છે. જુદા જુદા દેશોનાં રાજ્યતંત્ર કેવી રીતે ચાલે છે તથા ત્યાંની પ્રજા વધારે સુખી કેમ દેખાય છે, વગેરે જાણતો ચોખી કાઢવામાં પરદેશની મુસાફરીમાં શ્રીમંતવું લઈ રોકાતું હતું. અને ત્યાંના દેશોના રાજ્યતંત્રમાં જે સાફ ધોરણ દેખાય તે ગ્રહણ કરી પોતાના રાજ્યમાં તે દાખલ કરી વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, વિદ્યા અને હુકમરની ખીલવણી કરી રાજ્યને ઉચ્ચ પંક્તિમાં લાવી મુક્યું છે. શ્રીમંતે કરેલાં લોકોપયોગી કામમાં મુખ્યત્વે કલાલવનની સ્થાપના, મ્યુઝી-અમ એટલે સંગ્રહસ્થાન, શ્રી સયાજીસરોવર, પબ્લીકપાર્ક (કમાટી જાગ), આર્ટમ અને પીક્ચર ગેલેરી, ગરોડા જૅન્ક, મોડલક્ષર્મ, પોર્ટરવર્ક્સ, વીજળીક શેડની, રેલવે, કોલેજ, હાઈસ્કૂલ, ન્યાયમંદિર, દવાખાનાં, ગાંડાઓને માટે આશ્રય, સેનેટોરિયમ, જ્યુબિલીજાગ, ગરોડાએન્ટલ લાયબ્રેરી સંસ્થા, દ્રામ, સાહિત્ય-પ્રવૃત્તિ તથા અનેક સાર્વજનિક મકાનો તથા સંસ્થાઓ અને કામો વગેરે છે. તથા લોકોપયોગી સુધારા વધારામાં મુખ્યત્વે સંનીદેશન ખાતાની સ્થાપના, અધિ-કારોની વેહેંચણી કરનાર કમીશન, કેળવણી કમીશન, ધારાસભાની સ્થાપના (લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલ), કારોબારી સભાની સ્થાપના (એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલ), 'સ્વરાજ્ય' કે પંચાયતોની સ્થાપના, પ્રાથમિક ફરજિયાત તથા મફત કેળવણી, મુલકી તથા ન્યાયખાતાઓને જુદાં પાઠવા, જુના બોલરૂપ વેશઓ નાખુદ કર્યાં તે, અંત્યજ સ્ત્રીઓની સ્થાપના તથા બોર્ડિંગો, જકાતની માફી વગેરે છે તથા સાંસારિક સુધારાને માટે ઘડેલા કાયદાઓમાં મુખ્યત્વે હિંદુ વિધવા-વિવાહ નિબંધ, પ્રાથમિક કેળવણીનો નિબંધ, જાળવણ પ્રતિબંધક નિબંધ, જાળ મંરશક નિબંધ, હિંદુ પુરોહિતો સંબંધી નિબંધ વગેરે અનેક કાયદાઓ છે. એ પ્રમાણે સંક્ષિપ્તમાં આદર્શ નૃપતિ શ્રીમંત મહારાજાધીની યશસ્વી કાર-કીર્દની કિચિત્ રૂપરેખા દર્શાવી છે જે અન્ય રાજ્યકર્તાઓને આદર્શરૂપ ઘડી પડશે. આવા પરોપકારી, પ્રજાપાલક રાજ્યપિતા દીર્ઘાયુષ્ય પામે !

રા. ત્રિભોવનદાસ દલપતભાઈ શાહ, બી. એ. એલ. એલ. બી.

* (ગોદાગ સેન્ટ્રલ ગવર્નમેન્ટી-એક આદર્શ પ્રમુખપણ્ય ને વિવિધપર લાંબાજી વિવેચન દ્વારા પણ પ્રસિદ્ધ પડે)

શ્રીમાન્ મોહનલાલ સાંકળચંદ ફોજદારનું સંક્ષેપ જીવન.

શ્રીમાન્ મોહનલાલ સાંકળચંદ ફોજદાર એમનું અતિ ખેદજનક અવસાન ૧૯મી જૂનના રોજ કાઠીયાવાડના જેતપુર મુકામે થયું છે. મહુમ દયાળુ, શાંત અને સત્જન હતા, અને તહેમના ટેટલાક ખાસ પ્રશસ્ત સદ્ગુણોને લીધે તહેમનું જીવન અત્રે એવા ઉદ્દેશથી આપવામાં આવે છે કે, તેમાંથી ગુણી વાંચક ગ્રાહકને ઘણું શીખવાતું અને પોતાના જીવનમાં નવું પ્રાણજળ લેવાતું મળે.

મહુમનો જન્મ અમદાવાદમાં ખાડીયામાં સંવત ૧૬૨૧ના આસો વદી ૧ના રોજ થયો હતો. તહેમના પિતાશ્રી અમદાવાદમાં પોલીસ ખાતામાં નોકર હોઈ, બાલ્યાવસ્થામાં તેમનાં માતૃશ્રી પરલોકવાસી થવાથી તેમના પિતાએજ તેમને લાડપાડમાં ઉછેરી વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો હતો. મેટ્રિક પર્વેત અભ્યાસ થવા પછી, તહેમનું લગ્ન અમદાવાદના વડીલ હીરાચંદ પિતાંબરદાસ જેવા પ્રતિષ્ઠિત ગર્ભ-શ્રીમંત ખાનદાનના પુત્રી જાહેન નાથીખેન સાથે કરવામાં આવ્યું હતું. અઢાર વર્ષની ઉંમરે તેમણે પોતાના પિતાનીજ-પોલીસ લાઈનની નોકરી સ્વિકારી, અને પોતાની બાહોશીથી ધેર્ય, હિમ્મત, અને દ્રઢ નિશ્ચય એ સદ્ગુણત્રિપુટી પ્રાપ્ત કરી. પોલીસ ખાતામાં રહી ભાગ્યેજ કોઈ મનુષ્ય સદાચારી ને નીતિવાન રહી શકે, પણ પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી અને સત્સમાગમના લીધે મહુમનામાં ઉપરોક્ત ગુણો ખીલી નીકળ્યા હતા. બાહોશીથી કામ કરતાં તેઓએ પોતાના દેશી અને યૂરોપિયન ઉપરી સાહેબોને સંતુષ્ટ કરવા ઉપરાંત, જાત મહેનત, હિમ્મત, સાહસ અને ખંતીલી દેવોથી તેમને ઘણા પ્રસન્ન કર્યા હતા, અને માત્ર પોલીસખાતાની એક સામાન્ય જગ્યા પરથી તહેમણે પોતાના ગુણો વડેજ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર અને સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ જેવી જોખમદારીની મોટી જગ્યા મેળવી હતી. ના. સરકારની એક નિષ્ઠા અને બાહોશીથી નોકરી કરવાથી જેતપુરના ના. ઇન્સપેક્ટર સાહેબે સંતુષ્ટ થઈ પોતાના રાજ્ય માટે તેમની નોકરી ના. સરકાર પાસે ઉછીની માગી, અને સરકારે પણ મહુમની સેવાની કદર કરી તે આપી. અને આમ મહુમ કાઠીયાવાડના જેતપુર જેવા સાસ રાજ્યમાં પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ જેવી માનવંતી જગ્યાએ પોતાની ફરજ જાતવતાં આખર સુધી રહ્યા, અને રજવાડા તેમના પર આક્રીન થયો હતો એમ કહીશું તો ચાલશે.

આ પ્રમાણે આઠ રોજ મંદવાઠ લોગવી મહુમે પોતાની જીવનકળા સંકેલી લીધી. મીઠા મોરલાએ પોતાના મીઠા ટહુકા-કેકારવ બંધ કર્યા, ને પોતાનાં પગલાં અમરભૂમિ પ્રતિ કર્યા. ને પોતાની ધાછળના પરિવારને રોતો કકળતો મૂક્યો.

જન્મથીજ ઉચ્ચ સંસ્કાર પામેલાં, ધાર્મિક વૃત્તિવાળાં સમગ્ર નાથીખેને, જો કે પતિના ચીર વિરહથી અતિ શોકે બ્યાકુળ હોવા છતાં પણ-ધીરજ ને

મહુમના ગાસ ગુણો પેઢી સ્પષ્ટવક્ત્રાપણાનો ગુણ અનુકરણિય હતો.

મહુમ આગમોદય સમિતી, શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભા આદિ સંસ્થાઓના મેમ્બર હોઈ અન્ય ધાર્મિક સામાજિક સંસ્થાઓને મદદ કરતા હતા.

મહુમને પાંચ પુત્રો અને એક પુત્રી છે. જ્યેષ્ઠ શ્રીમનલાલ સુશિક્ષિત હોઈ વકીલ પ્રધર્સ નામની ધીકતી પેઢી ચલાવે છે. બીજા રતીલાલ એલ. એમ એન્ડ એસ. થઈ લોકપ્રિય થઈ બેચરદાર દવાખાનામાં ઈનચાર્જ છે. ત્રીજા નન્દુલાઈ કોલેજમાં છે તથા બીજા બે લાલુ છે. તેમની પુત્રીને અમદાવાદમાં પંચાલી છે.

મહુમના આત્માને શાંતિ મળે.

તંત્રી.

મરહુમ શેઠ વાડીલાલ જમનાદાસ.

કપડવણુજના વતની, સુપ્રસિદ્ધ શેઠ વાડીલાલ જમનાદાસ 'ટાઈફડ' નામના તાવથી દુઃખદ બીમારી લોગવી છેવટ, ગયા અંકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ચાલુ વર્ષના અષાઠ મુદિ ૪ ને દિવસે અવસાન પામ્યા છે. આ માઠા સમાચારની નોંધ લેતાં અમારું હૃદય લસઈ આવે છે. બે યુવાન વિધવા, બે પુત્ર, બે પુત્રીઓ, તથા એક બન્ધુ અને બહેનનું બહોળું કુટુંબ શેતું મૂકી તેઓ પંચત્વ પામ્યા છે. તેમના અકાળ મૃત્યુથી કેવળ કુટુંબને જ નહિ પણ જ્ઞાતિ સમરતને એક અસાધારણ, અને લાંબી સુદત ન પૂરાય તેવી ખોટ પડી છે. વિશેષ દિલગીરી અમને થવાનું સુખ્ય કારણ તો એ છે કે તેઓ જ્ઞાતિના લાવિ જીવનમાં ઉજળી આશા પૂરનાર, એક ગર્ભ-શ્રીમંત દાના અને પરોપકારી નર હતા. સંવત્ ૧૯૩૯ ના આસો વદિ દશમે તેઓનો જન્મ થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ જમનાદાસ અને માતાનું નામ જશકોર હતું. તેમના પિતાશ્રીની પ્રભુતા અને આનદાની દૌરુમ્બિક જીવન વિષે ગયા વર્ષના માસિક અંકમાં લેવાયલી નોંધ ઉપરથી વાચકોને તેમના જીવન પ્રવાહનો ખ્યાલ આવ્યા સિવાય નહિજ રહે. પોતે ઉત્તમ ક્ષણના દાતા તરીકે આજન્મે સર્વ ગાન્ય થાય તેવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા પૂર્વેજ તેમનું અવસાન થયું તે અમને વિશેષ સાહે છે, જો કે તેમનામાં એવા મહદ્ગુણો સારા પ્રમાણમાં હતા. પણ તેનો પૂરેપૂરો લાભ લેવાય તે પૂર્વે આ જ્ઞાનિ દુનિયાને ત્યજી તેઓ આલ્યા ગયા છે, અને હવે તો તેઓના ગુણોનું જ સ્મરણ સંદોષ રૂપમાં કરવાનું આપણા હાથમાં રહ્યું છે. શેઠ વાડીલાલના એક લાઈ રા. શંકરલાલ વીસ વર્ષની વયે દેવલોક પામ્યા હતા. અને તેમના બીજા લાઈ રા. કેશવલાલ હયાત છે. પિતા ગુજરી ગયેલા હતા, અને શેઠ વાડીલાલ પણ અવસાન પામ્યા. તેથી પોતાના ધીકતા ધંધાનો સંઘળો બોલે શેઠ કેશવલાલને માથેજ આવી પડ્યો છે. પણ સ્વભાવે તેઓ ઉદાર, શાંત, વેપારી કુનેહવાળા અને મિત્રનસાર હોવાથી



મહર્ષિ મ. રોહ, વારીલાલ જમનાદાસ-કપડવણુજ.
 જન્મ સં. ૧૯૩૯ ના આશી વદ-૧૦] મિરણ સં. ૧૯૭૩ ના અસાદ સુદ ૪.

તેઓ સફળતાથી વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓમાં પસાર થશે એવી આશા ધરાવે છે. શેઠ વાડીલાલનું પ્રથમ લગ્ન કપડવણુજના જાણીતા રા. મગનભાઈ કાળીદાસનાં દીકરી જ્ઞેન પ્રધાન વેરે થયું હતું. અને તેમને પેટ આઠ વર્ષનો શિશુ બાળક-રમણુ-નામે છે. તેઓનું બીજાવાર લગ્ન મશહુર શેઠ મણિભાઈ શામળભાઈનાં દીકરી જ્ઞેન ચંપા સાથે થયું હતું. અને તેમનાથી લાઈ બાળુસાહેબ નામે એક પુત્ર, તથા બે દીકરીઓ છે. તેમનાં જ્ઞેનનું નામ મોતીકોર છે. મરહુમના પિતાથી ગુદસ્ત થયા ત્યારથી સઘળો વ્યાપારીક બોલે તેમને શિર પડ્યો હતો. ધમ-ધોકાર ચાલતો બહોળો વેપાર તેઓ, હિમ્મત, કર્તવ્યદક્ષતા, ઔદાર્ય, શાંતિ અને પ્રમાણિક વૃત્તિથી ઘણી સારી રીતે ખીલવી શક્યા હતા.

સમતા અથવા સમષ્ટિ લાવનારો ગુણ તેઓનામા પ્રાધાન્યપદે હતો. આજ્ઞા-પાલનના ગુણથી તેઓ ઘણા લોકમાન્ય નિવડ્યા હતા. વડીલો પ્રત્યેની નમ્રતા અને સેવાવૃત્તિ તથા દેવપૂજનની લાવના પ્રથાંસાપાત્ર હતી. મરહુમ પોતે કપડ-વણુજની મ્યુનિસિપાલિટીના કમિશનર હતા. શેઠ આણંદજી કટ્યાણુજની પેઢીના તેઓ પ્રતિનિધિ હતા. ગર્ભશ્રીમંત વિખ્યાત શેઠાણી માણેકના વીલના તેઓ ટ્રસ્ટી નિભાવતા હતા. અને જાણીતી ઘણી વેપારી પેઢીઓમા તેમજ કપડવણુજમાં સમસ્ત પ્રજાનાં હૃદય તેમણે માયાળુ સ્વભાવથી જીતી લીધાં હતાં. તેઓનું પૂરું જીવન આ પ્રસંગે ને આ કલમ તો લખવા અસમર્થ છે કેવળ સંક્ષેપમાં મરહુમના ગાઢ પરિચયના પ્રબળે ચર્કિચિત રૂપરેખા ને દોરી છે તેમાંથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ગુણો વાચકો ગ્રહણ કરશે એવી આશા છે, છેવટ તેઓના આત્માને શાન્ત શાંતિ મળે તેવી પ્રાર્થના સાથે વિરમીશું.

રા. શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ કાપડીઆ.

૨૬

નિવેદન.

ગયા અંકમા જણાવ્યા પ્રમાણે નવમા-નવા-વર્ષનો પહેલો અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ અંક વિષે ને કંઈ જે બોલ લખવાના હતા તે જૂના આહકોએ પાછલા અંકમાં વાંચ્યા હશેજ. નવા આહકો અને વાચકો તેમજ લેખકો માટે આ અંકજ નિવેદનની ગરજ સારશે. ઉપરાંત જેનેતરની યથાશક્તિ પણ સંતો-ષકારક સેવા આ માસિક બલાવશેજ એવી ખાતરી આપનારી નોંધ તંત્રીજ તરફથી આ અંકમાં લખાઈ છે તે ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાની નમ્ર ભલામણ છે.

જૂના આહકો ઉપરાંત આહકો થઈ શકે તેવા કદરદાન ગૃહસ્થો અને બહેનો ઉપર આ અંક મોકલીએ છીએ. તે એવી આશાથી કે પોતે આહક તરીકે નામ નંધાવવાનો વેળાસર પત્ર લખશે. અથવા આહક તરીકે ન રહેવું હોય તો તેવા હેતુનો પણ પત્ર મળશે. કશો પણ જવાબ નહિ મળે તેવાઓનાં નામ આહકના

રજીસ્ટર પત્રકમાં નોંધાયલાં કાયમ સખી હવે પછી વિ. પી. થાય તે સ્વીકારી લેવામાં આવશે એમ અમે ઉમેદ સખીશું.

આ માસિક શક્ય તેટલી સારી સેવા બજાવનારું નિવડે તેટલા માટે આવતા-બીજા-અંકથી ઇનામી વિષયોની યોજના શરૂ કરવા વિચાર છે. સ્વતંત્રતાથી અને એટલીજ નિખાલસ વૃત્તિથી, સાહિત્ય સમાલોચના કરનાર વિદ્વાનો માટેનું કોલમ ખુલ્લું મુકવામાં આવશે. જૈન અને જૈનેતર સુદ્ધિમાં બનતા નોંધ લેવા યોગ્ય કેટલાક સમાચારો અને દેશની હાલની હિલચાલનું ટિપ્પણ પણ પ્રસિદ્ધ કરતા રહેવાની અમને અપેક્ષા છે.

મહેરબાનીની રાહે લેખો મેળવવાની આશાથી પ્રતિષ્ઠિત લેખકો પર આ અંક મોકલાય છે, ધંધાધારીને તેમની બહેરાત આપવાનું આ સાધન સારું છે તેની ખાતરી માટે તેઓના પર આ અંક મોકલાય છે, બાણીતા ગૃહસ્થો આ માસિકના આહુક થાય તેવી આશાથી તેમના પર આ અંક મોકલીએ છીએ, અને પત્રકારો બદલામાં પોતાના પત્રો અમને મોકલે તેવી ઈચ્છાથી તેમના પર આ અંક મોકલવાની શરૂઆત કરીએ છીએ. ઉપરાંત જે માગશે તેને અડધા આનાની ટીકીટ મળવાથી નમૂના દાખલ અંક મોકલી આપવાની અમે છૂટ સખી છે. તો તે ઉપર સૌએ ધ્યાન આપવાની અરજ ગૂંબરીએ છીએ.

વ્યવસ્થાપક.

સાહિત્ય સ્વીકાર.

બદલામાં અમને નીચેનાં પત્રો મળ્યાં છે તેની ઉપકાર સાથે નોંધ લઈએ છીએ. સવિસ્તર નોંધ હવે પછી લેવાશેજ.

(૧) શ્રાવિકા-ભાવનગર, (૨) કચ્છી જૈનમિત્ર (મુંબઈ) (૩) જૈન (ભાવનગર) (૪) જૈનશાસન (ભાવનગર) (૫) જૈન કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ (મુંબઈ) (૬) દિગંબર જૈન (સુરત) (૭) જૈનધર્મપ્રકાશ (ભાવનગર) (૮) બુદ્ધિપ્રકાશ (અમદાવાદ) (૯) મુન્દરી સુબોધ (અમદાવાદ) (૧૦) સાહિત્ય (વડોદરા) (૧૧) ચંદ્રપ્રકાશ (વડોદરા) (૧૨) ધનવન્તરી (વીસનગર) (૧૩) બાલશિક્ષક (વડોદરા) (૧૪) જ્ઞાનગુ (ભાવનગર) (૧૫) ખેતી એને સહકાર્ય ત્રિમાસિક-વડોદરા રાજ્યના ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ કોમર્સ તરફથી તંત્રી શ. પાદરાકર.

પુસ્તકો:—

નીતિમય જીવન-લેખક પન્થાસજી કેશરવિનયજી ગણિ અમદાવાદ. કિંમત રૂ. ૦-૬-૦.

ચંદ્રચુકામણિ-“જૈનશાસન” પત્રની ભેટ ભાવનગર. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦.
નવજીવન-(નિર્ગંધોનો સંગ્રહ-બીજી આવૃત્તિ) લેખક અને પ્રકાશક શ. મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર મું. પાદરા. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦.

પ્રેમપ્રભાવ-લેખક શ. તારાચંદ્ર પોપટલાલ અણલન એલ. એલ. ટી. એમ. વડોદરા-કિંમત રૂ. ૧-૦-૦.

અભિનન્દન—અત્રેના મુપ્રસિદ્ધ, અનુભવી, જાણક, વિદ્વાન યુવાન જૈન યંત્રરાજ (પેથાપુર નિવાસી) શ્રીમાન અંદુલાલ મગનલાલ એએ શ્રીમત ગાયકવાડ સરકાર એમના વડોદરા રાજ્ય તરફથી લેવાતી સંસ્કૃત વૈદકશાસ્ત્રની અતિઃકડિન ત્રણે પરીક્ષામાં હવે નંબરે સર્વિશ્વ (પામ) હોઇ તેમને શ્રીમત સરકાર તરફથી પારિતોષિક (ઇનામ) પણ આપવામાં આવ્યું છે. હમો હમારા આ યુવાન વૈદગમને અંતઃકરણપૂર્વક અભિનન્દન આપીએ છીએ, અને તેમની જગત્પતી કાર્કર્ષી ઇચ્છના આથે હમારી જૈન કોમમાં એવા અનેક પદવીધરા પાકે એવું ઇચ્છીએ છીએ. ઉક્ત લેખ અંધુલું જીવન ચરિત્ર તેમના દોઢા સાથે આવતા અંકમાં વિસ્તારથી આપવામાં આવશે. તંત્રી. :

હમારું જીવન હિચ્ચ, રસીક, પ્રેમી અને ભક્તિવાન કરવું છે ?

તો આજેજ મંગાવો—ને જરૂર વાંચો !

શું ?

નવયુગના નવ યુવાનોના જીવનના પોપણરૂપ

સર્વોત્તમ સાહિત્ય

નવજીવન.

(નિબંધ સંગ્રહ)

વડોદરાના સાહિત્ય રસીક દિવાન સાહેબ એ. મનુભાઈ નંદશંકર મહેતા એમ. એ. એલ એલ. બી. એમને સમર્પિત તથા વિદ્યુષિ શ્રીમતી અ. સૌ. બહેન શારદા મહેતા બી. એ. એમના વિદ્વાતાભર્યા કિષોદ્ધાત સાથે બહાર પડેલ આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ માત્ર એજ માસમાં ખલાસ થવાથી જીજ્ઞ આગતિ દગલ્યાંજ પ્રકટ કરી પડી છે.

કલકત્તાનું મુપ્રસિદ્ધ મોર્ટન રીબ્સ, સાહિત્ય, ચંદ્રપ્રકાશ, યુનિવર્સિટી પંચ, જૈન, હુદિપ્રકાશ, સયાજી વિજય આદિ માસિકો તથા અંકવાડીકોના ઉત્તમ અભિપ્રાયો ધરાવતુ આ પુસ્તક વડોદરા રાજ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયો માટે મળુર થયેલું છે.

(૧) પ્રેમભિમાંમા. (૨) સૂરીતત્ત્વગાન. (૩) મહાકવિ ડેન્ટેનું જીવન. (૪) કાલિદાસને નવજીવનની તુલના. (૫) કાબ્યદેવીનો દરબાર. (૬) મહાકવિ દિસદોષી. (૭) તથા બરતખંડ કે આર્પાવર્ત આ માત્ર નિમ્નચરતોથી વિબૂધિત નવજીવન એકવાર અવશ્ય વાંચો.

લાયબ્રેરીનો શણગાર ! શ્રી તથા પુરૂષોત્ત આભૂષણ !

કીંમત—કાચુ પુર્ક રૂ. ૦-૧૨-૦, પાક પુર્ક રૂ. ૧-૦-૦.

ક્રમે—

મણિલાલ મો. પાંદરાકર.

તંત્રી—એવી અને સહકાર્ય નિમાસિક, વડોદરા રાજ્ય.

વડોદરા-કોલીપોળ.

જેન પ્રજા માટે એક નિર્ભય અને ભરૂસાપાત્ર ઠેકાણું !



કે જ્યાં અગાડી



અપડુડેટ ફેશનના

સોનાના! મસીન પોલીસ દાગીનાઓ
ની સેંકડો ફેશનોનો મોટો જથ્થો તૈયાર રહે છે .

અને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને સફાઈબધ ફેન્સી કામ કરા
કાના સોનાનું કીકાયત મજુરીથી ઘણીજ ઝડપથી વાયદેસર અને
ખનાવી આપવામાં આવે છે.

તૈયાર દાગીનાઓની મજુરી કાપી નાણા પાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેકડે
ફેશનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલાયતર્થ
આવેલા ખીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે ઝવેરાતનું
કામ કરાકો અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રૉયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી

રીઝીરોડ—અમદાવાદ.

બુદ્ધિપ્રભા.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૧ મું.)

જાગૃત ૧૨૧૭. ચૌરસવત ૨૪૪૩.

[અંક ૨.]

તંત્રી,

વ્યવસ્થાપક.

રા. અણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર.

રા. કેશવ હ. શેઠ.

વિષયદર્શન.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
૧ પ્રાચીન અપસિદ્ધ જૈન સાહિત્ય.	...રા. મોહનલાલ હીમચંદ વકીલ.	... ૩૩
૨ પ્રતિમારા. કદયાણુ ૪૦
૩ સાહિત્ય પરિષદ ભાવનારા. ભાતુ ૪૧
૪ 'મહાત્મા પરણ સર્વદા'રા. જનાર્દન ન્હા. મેભારકર.	... ૪૬
૫ આસુકોગ. હંસલ ૪૭
૬ પુરુષ અને સ્ત્રી(અવતરણ.) ૪૮
૭ કેશવશ્રી સંગ્રહી રિચિત્રિરા. નરેશભાઈ શાહ ૪૯
૮ સ્ત્રીકાર અને અભિપ્રાયવ્યવસ્થાપક ૫૪
૯ સ્વર્થાપન...હંસ... ૫૮
૧૦ ભાવક-ખતુરા. કેશવ હ. શેઠ. ૫૯
૧૧ નિવેદનરા. તંત્રી ૬૪

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રમસક,

રા. શંકરલાલ હાથાલાઈ કાપરીયા.

અમદાવાદ.

લિવાજમ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦. છુટકે દર એકે નકલના બે આના.

આ માસિકના નિયમો વગેરે.

- ૧ આ માસિકમાં આવતાં લખાણો પેટી દેનેતર લેખકોના લેખો સામાજિક દૃષ્ટિએ લખાયલા સમજવા.
- ૨ રાજકીય લેખો, ધાર્મિક ઝગડો ઉત્પન્ન કરાવે તેવા લેખો કે ચર્ચાપત્રો તથા નિર્દેશ કવિતાઓને માટે આ માસિક નથી. તેમજ અસ્પષ્ટ, કાગળની ખૂંતે બામૂ ખીચો ખીચ લખાયલા, પેન્સિલથી લખેલા કે તેવી જાતના લેખો પર લક્ષ નહિ અપાય.
- ૩ સાદા અને સાર્વજનિક હિત જળવાય તેવા, વિશાળ દૃષ્ટિએ લખાયલા લેખોને ચોખ્ખા ન્યાય મળશે.
- ૪ નહિ સ્વીકારાયલા લેખો પાછા મંગાવનારે પોષ્ટેજ મોકલવું.
- ૫ તખલ્લુસ (ઉપનામ) ધરાવનારાઓએ અમારી અંગત જાણ માટે ખરૂં અને ખૂં નામ જણાવવું.
- ૬ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોષ્ટેજ સાથે હોય છે. મેટ અને વિ. પી. ખર્ચ જૂદો. અને લવાજમ અગાડીની વચ્ચે કરવામાં આવે છે.
- ૭ નવા વર્ષની શરૂઆત જુલાઈ મહિનાથી થાય છે. પાછળથી ગ્રાહક થનારને શિલિકમાં હોય ત્યાં સુધી પાછલા અંકો પૂરા પાડવામાં આવે છે. અને ગ્રાહક તરીકેનું નામ જુલાઈથી નોંધાય છે. તેમ નહિ કરવા ઇચ્છનાર જ્યારથી ગ્રાહક થાય ત્યારથી જૂલાઈ સુધીના અંકો જેટલું લવાજમ તેની કનેથી વસૂલ કરવામાં આવે છે.
- ૮ જે અંક ન મળે, તે માટે અમારું ધ્યાન, ત્યાર પછીના બીજા અંક રવાને થાય ત્યાર પછી ખેંચવું.
- ૯ વિશેષ ખુશામ્ના માટે આફ્રિકાના શિરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૧૦ સહી વાળાં લેખોની જવાબદારી લેખના લેખકનેજ શિર સમજાવી.

વ્યવસ્થાપક.

જાહેરખબર છપાવનારાઓ માટેના ભાવ.

પ્રકાર.	વર્ષ રૂ.	એક માસ રૂ.
૧ આખું વ્રહ	૩૫	૬
૨ અડધું વ્રહ	૨૦	૪
૩ પા વ્રહ	૧૨	૩
૪ પાંચ લીટી	૭	૨
૫ હેન્ડપ્રીસ વહેંચામણી—એકવાર માટે રૂ. ૭.		

પૂઠા પરના ભાવ માટે વ્યવસ્થાપક પર પત્રવ્યવહાર કરવો.

આ માસિક સંબંધી સઘળો પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરતામે કરવો.

શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ કાપડીઆ.

બુદ્ધિમણી ઓફિસ-ચંગપોળ, અમદાવાદ.

વુદ્ધિપ્રભા.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર
સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૯ સું./]

ઓગસ્ટ સને ૧૯૧૭.

[અંક ૨ જો.

જૈન તત્વજ્ઞાની શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીનું પ્રાચીન અપ્રસિદ્ધ
જૈન સાહિત્ય.

શ્રીમદ્ વાહુજિન સ્તવન.*

વાહુજિનંદ દયામયો, વર્તમાન ભગવાન પ્રમુજી,

મહાવિદેહે વિચરતા, કેવલ જ્ઞાન નિધાન, પ્રમુજી. વાહુ ॥૧॥

ૐ હવે ત્રીજા વિહરમાન પશ્ચિમ-જામુદ્રીપનેવિષે વચ્ચવિજય સૂસિમા
નગરી, સુગ્રીવ રાજા, વિજયામાતા પુત્ર. મોહની રાણીના ભરતાર હિરણ્ય લાંચન,
શ્રી બાહુ સ્વામીને જે દયા નીપની છે તે દિગ્ગાહે છે, અને પ્રભુને સ્તવે છે.
શ્રી બાહુ સ્વામી દયામયી છે. ઇહાં યથાર્થ જ્ઞાન કરવાને દયાનું તથા અહિં-
સાનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ. જે કોઈને હણવો નહિ તે અહિંસા કહીએ. તે
વિજ્ઞાવપરિણતિએ પરિણમીને જે આત્મગુણનો હણવો તે ભાવ હિંસા.
અને ગુણી તથા જ્ઞાનાદિક ગુણને અનુયાયી વીર્ય ઉપયોગ કરતાં આત્મગુણ
હણાયજ નહિ. તે ભાવ અહિંસા. તથા જે આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણ આશ્રવથી
હણાતા ભણીને તે આશ્રવથી ટાલીને આત્માને સંવરને વિષે પરિણમવું તે
ભાવ દયા ભણવી. તથા કોઈ પરજીવના દશ પ્રાણ ન હણવા તે દ્રવ્ય અહિંસા.
અને કોઈના દ્રવ્ય પ્રાણ હણાતા ઉગારવા તે દ્રવ્યદયા, એનું સ્વરૂપ વિશેષાવશ્યકે
અતુર્ય ગણધરવાદથી ભેજ્યો. તથા ધી હરિભદ્રસૂરિકૃત અહિંસાષ્ટકથી તથા
આધનિર્ધુક્તિથી ભેજ્યો. ઇહાં દયા અહિંસાનો એકપણો તે કારણે કાર્યોપચાર

* આ સ્તવન ધીમહ દેવયંદ્રજીએ રચેલું હોય તેઓના સમયની ગુર્જર ભાષા પ્રમા-
ણેજ આમે પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. અને તે ઉપરનો અર્થ પણ તેઓથીજેજ બરેશે છે.

માટે છે, દયા તે અહિંસાનો કારણ છે. અહિંસા તે કાર્ય છે. સ્વપરના જ્ઞાનાદિક શુભ ન હોવા એ ભાવ અહિંસા. એ ધર્મ યત્ન: “એસ ધર્મને ધ્રુવે નીતિએ” ઇત્યાદિક આગમ વચન છે. તે શ્રી બાહુ છન કહેતાં વીતરાગના ઇંદ્ર, પુષ્ટો-પગારી માટે તીર્થંકર તે પરમદયામયી છે. આત્માની દયા સંપૂર્ણ કરી છે, પરનો સંપૂર્ણ દયા ઉપદેશ છે. વર્તમાનકાળે વિચરતા ભવ્યભવોને દેશના-મૃતે સિંચતા મહાવિદેહક્ષેત્રે તેહિ કેવળ-ને સકલ લોકલોકનો ભાવ જેહથી પ્રત્યક્ષ પરસહાય વિના એક સમયે બાલુ તે કેવળ જ્ઞાનના નિધાન છે. એવા શ્રી બાહુછન છે તે પરમદયાલ છે.

દ્રવ્યથકી છકાયને, ન હળે જેહ છગાર પ્રમુજી,

માવદયા પરિજામનો, દહિજ છે વ્યવહાર. પ્રમુજી. ઘાહુ ॥૨॥

દ્રવ્યથી છ કાય. ૧. પૃથ્વીકાય. ૨. અપ્પકાય. ૩. તેલકાય. ૪. વાઉકાય. ૫. વનસ્પતિકાય. ૬. ત્રસકાય. ને નહોલે જેથી અરિહંત લિગાર અસમાપિણ. ઇહાં કાંઈ પૂછસ્યે જે કેવલીના પગથી પાદેવાના બચ્ચાં પ્રમુખે હણાયે છે. તો ન હોલે કિમ કહો છો ? તેનો ઉત્તર જે શ્રી ભગવતીસૂત્રે કેવલીના પગથી પાદેવા પ્રમુખનાં બચ્ચાં હણાય પિણ તેહને ધરીયાવડી કહી પણ હિંમ ન કહી તે માટે ન હોલે ઇમ કહ્યો. જે છઠ્ઠે શુભ કાલે સુનિને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા ઉતરી છે તો કેવલીને કિમ હોવે ? દયા માટે જે ભાવદયા આત્મશુભનો રખવાલવો તેના ધણી જે ઉત્તમ શુભી નિગ્રંથાદિક તેહનો એ બચ્ચકાર કહેતાં પ્રવર્તન છે, જે જેમાં જેહવા શુભ હુવે તેહનો આચરણ પ્રવર્તન પિણ તેહ-વોજ હવે, જે પોતે સાહુકાર હવે તેહનો દેશ ચાલી પિણ સમી હવે. જેહનો લાંકીયો હવે તેહનો દેશ ચાલી પિણ વાંકી હવે, એ દૃષ્ટાંતે જે પરમેશ્વર ભાવ-દયા પરિણામે પરણુમ્યા છે તેહનો વિહાર પણ છકાયને રાખવાનોજ હવે ઇમ બાલુવો. એ દ્રવ્ય દયારૂપ પ્રથમ લેહ કહ્યો.

રુપઅનુત્તર દેવચી, અનંત ગુણો અભિરામ પ્રમુજી,

જોતાં પિણં જગ જીવને, ન વધે વિષય વિરામ, પ્રમુજી. ઘાહુ. ૩.

શીલ્પ સરાગી છપનો રૂપ હુવે તે ઘણા છપને. વિહારનો તથા સંસારી

કર્મ વદ્ય જિનરાજનો, ભવિજન ધર્મ સદાય, પ્રમુજી,
નામાદિક સંભારતાં, મિથ્યા દોષ ત્રિલાય, પ્રમુજી. વાહુ. ૪.

વલી ત્રીજી દયા કહે છે. હે દેવાધિદેવ જનરાજ તુમ્હારો કર્મનો ઉદ્ય, જે તીર્થંકર નામ કર્મનો ઉદ્ય તથા લાપા વર્ગણનો ઉદ્ય પ્રમુખ તે જગત્રયના લભ્ય જીવને ધર્મનો સહાયનો કારણ થાય છે. ઉત્તમ ચાવડયકનિ-
યુક્તૌ, તંચ કદં વેદજ્ઞદ અગિલાપ ધમ્મદેસણયા, ઇત્યાદિ લાપાને સાંભળવે
ઘણા જીવ ધર્મ પામે. અતિશય મહિમા દેખીને ઘણા જીવને વિશ્વમય સર્વોત્તમ
પણે લામે. તે અતિશયનો સ્વરૂપ પ્રથમચાર અતિશય સહજના જન્મના છે.
ઇચાર ધનવાતી કર્મશય થયા પછી ઉદ્ય થાય છે; ઓગણીસ અતિશય દેવતા
ગુણરાગી થકો જગ-જીવની લાવ કહણા માટે કરે છે. એ ચોત્રીસ અતિશય,
પાંત્રીસ વચનાતિશય એવં તીર્થંકર નામકર્મનો આદ્યિક વિપાક છે. પિણુ
લભ્ય જીવને ધર્મ પમાડવાનો કારણ થાય છે. જેહથી ઘણા જીવ સંસારસમુદ્ર
મધ્યે પડતાં ઉગરે છે. તિણુ એ ત્રીજી દયાવંતપણે તથા તુમ્હારા નામાદિક
ઈતલે નામ નિરોધ સંભારતાં મિથ્યાત્વ દોષ વિલય જાયે. તથા ચાગમઃ મહા-
ફલં જલુતહારુવાણં અરિહંતાણં મગ્ધતાણં નામગોઅસ્સ વિસવણયા કિમં-
ગપુણ અમિગમણ વંદણ નમંસણાપ હહાંનામ માંભજાનો મહા ફલ છે. ધમ્મ કહ્યો.
ધાપનાની બકિતનો આલાવો, શ્રીરાવપણેણીએ હિઆપ મુદાપ લેમાપ નિસ્સેસસાપ
આણુગામિયસાપ મવિસ્સદ, તથા પ્રમ્મ વ્યાકરણે પ્રથમ સંવરદારે દયાના
નામ કહ્યા છે તે મધ્યે “પૂજીપજી” (૧) એ નામ દયાનો કહ્યો છે. તથા
ત્રીજી સંવરદારે ચેત્યનો વેચાવચ્ચ નિર્વરના અર્થો હવે તે કરે. ઇહાં ચેત્યનો
અર્થ જ્ઞાન કરે તે જોડો જોડે છે. જ્ઞાનનો વિનય થાય પિણુ વેચાવચ્ચ ન
થાય તે માટે ચેત્યશબ્દે જીવ પ્રતિમા છે. વલી લગવતી સૂત્રે અમર અધિ-
કારે શોધર્મ ઇંદ્રે અરિહંત તથા અરિહંત પ્રતિમાની આશાતના એક કહી છે
તથા કરેમિલંતે સામાધય એ શબ્દ ઉચ્ચરતાં “લંતે ” ધાપનાનો સંબોધન
છે. તથા અંગચૂલીયા સૂત્રે કહ્યો છે જે ગુણીની ધાપના ગુણી સમાન ત્રેવડવી.
તથા દ્રવ્યનિરોધો જંબૂદીપપત્તતી મધ્યે નિર્વાણ કલ્યાણ કે શ્રી રૂપલદેવના
શરીરને નવશવી ચંદન વિલેપન કરી ફૂલ ચંદ્રાવી ચંદણ પહિરાવીને શકરતવ
કર્યો છે. તથા ઉવવાધસૂત્રે અપ્પે ગદયા વંદણવચ્ચિયાપ અપ્પેગદયા પૂઅણ વચ્ચિ-
યાપ એ પાઠે ફૂલની પૂજા તે ગવેધી છે. તથા ‘નંદીસૂત્રે તિલ્લોક મહિય પૂરપ-
દિ અરિહંમે પવ્વર્ગપ ઇત્યાદી પાઠ જોવો. તથા લાવ નિશ્ચયોપરમ દેવલાદિ ગુણમયી
શ્રી અરિહંતની મેવના વદણુ નમન ધ્યાન તે ચાર નિરોધો જે નામ અરિહંત, ધા-
પના અરિહંત, દ્રવ્ય અરિહંત, લાવ અરિહંતને સંભારતાં મિથ્યાત્વ કુશ્રદાદિક
દોષ વિલય કહેતા તથા હે પ્રમુજી તારા નામાદિકપિણુ પરજીવને આત્મગુણના
કારણ છે. ઇતલે તેણે દયાનાજ હેતુ છે એ ચોથો દયાપણો છે.

આત્મ ગુણ અવિરાધના, ભાવ દયા મંદાર પ્રમુજી

ક્ષાયિક ગુણ પર્યાયમે, નવિ પર ધર્મ પ્રચાર. પ્રમુજી ॥વાહુ॥૫॥

એ સર્વ ઉપગારીપણે પરજીવના હિતરૂપ, દ્રવ્યભાવપર દયાવંતપણે દાખ્યો. પિણુ જે ચોતાના આત્મમધ્યે અહિંસકપણે નિપનો છે. તે દયાવંતપણે ઝાળખાવે છે. તિહાંજે અનાદિ સંસારી જીવ પરાનુયાયી ક્ષયોપશામી ઉપયોગ વીર્યને પ્રવર્તને સ્વશુણ્ઝનંતતાને આપરણુ કરતો હતો. તે આત્મશુણુ હિંસા હતી. તથા ચોતાના શુણુ, પુદ્ગલ દેવે ભોગવવે પ્રવર્તાવતાં આત્મશુણુ વિરાધના થતી હતી. તે હે શ્રી બાહુ સ્વામી હિવે તુમે તુમ્હારા કારણુ શુણુ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય જ્ઞાન, લાલ, ભોગ, ઉપભોગ, કર્તાપણો, ભોક્તાપણો, જ્ઞાયકપણો, આહકપણો, વ્યાપકપણો, રક્ષકપણો પ્રમુખ સર્વે સ્વરૂપાનુયાયી સાધકત્વ સ્વરૂપ, કર્તા સ્વરૂપ, જ્ઞાતા સ્વરૂપ, આહક સ્વરૂપ, ભોક્તા સ્વરૂપ, રક્ષક સ્વરૂપાશ્રયી સ્વરૂપ તન્મયતાદિપણો થયે, સર્વ આત્મશુણુના અવિરાધક થયા. તે માટે સ્વરૂપનો સર્વથા નિરાવરણુપણે રહિયો, જે આત્માના શુણુને વિરાધવા નહિ. એ ભાવ દયા છે. તેના તુમ્હે હે પ્રભુજી હે પરમેશ્વર! પરમાત્મા! તુમ્હે ભંડાર છે. ઇતલે સ્વસ્વરૂપને નિર્મળપણે રાખી રહ્યા છે. એહજ ભાવ દયા છે. તેના ભંડાર છે. તેનો કારણુ કહે છે જે ક્ષાયિક નિરાવરણુ જે શુણુ કેવળ જ્ઞાનાદિક પદ્ધતિ સ્વરૂપ વેત્તવાદિક તેહમે હિવે, પરધર્મ જે પુદ્ગલ રાગાદિ જે પરધર્મ રાગાદિક તેહનો પ્રચાર કહતાં. પ્રવેશ નવિ કહતાં નથી, જે ક્ષયોપશામી શુણુ તે કલાચિત્ શક્તિન્યૂનતા માટે પરાનુયાયી થાયે. તે સાધનચક્રે સાચવ્યાજ રહે. પરં ક્ષાયિક ભાવી જે શુણુ તે જે સ્વશક્તિની સંપૂર્ણતાયે, સ્વકાર્ય કરે, પરં પરાનુયાયી થાયે જ નહિ. એહજ પરમ સ્વરૂપ અવિરાધકતા સાદિ અનંત ભાગે નિપની, તે પરમ અહિંસા નિપની છે. એ ચારિત્ર શુણુની પરજીવિત છે. તે કર્તૃત્વપણાને બળે પ્રવર્તે છે. તે માટેકરી નીપની. હિવેપિણુ સમયે સમયે કરેજ છે. તે માટે એક રીતે થાય. તે દયા કહી છે તે એ પાંચમે જોલે સ્વરૂપ અવિરાધક રૂપ ભાવ દયાના પાત્ર છે.

સર્વ જીવે, સર્વ આગમ મધ્યે એહવા ભાવ દયા અરૂપી આત્મપરજીવિત તે ધર્મ સરહણીયો. અરૂપી ધર્મેજ અરૂપી પરમાનંદ નીપજો. એ ધારવો. તથા શ્રી ભગવતી સૂત્રે આયા સામાર્થ્ય એ પાઠ તથા શ્રી વિશેષાવશ્યક મધ્યે જીવો ગુણ પાડિવત્તો નયસ્સ દવ્યદ્વિયસ્સ સામાર્થ્ય, આત્મગુણસ્વધર્મ પ્રવૃત્તિઃ તસ્યાવાધકતો અહિંસા, इति व्याख्यानात् તથા ધર્મ સમ્રદ્દશ્યાં નામ ઠવળા દબ્બપલિલે કાલે તહેવ માવેજ પસોસહુ ધમ્મખિરલેયો છવિવહો હોઈ. એ ગાથાની પ્રથમ સંદેષ વ્યાખ્યા પઢિલાં કરીને ખી વિસ્તર વાચનાએ સ્વગુણપર્યાવાધાર

ત્વં દ્રવ્યત્વં તસ્ય પરસંગિત્વમેવાધર્મઃ પંક્તિઃ ? રથન્યાયાત્ અધર્મ પદ્મ હિંસા એ આસયે તેહનો ન કરવે તે અહિંસા એ આસયે ગાથા સૂત્રે કહે છે.

ગુણ ગુણ પરિણતિ પરિણમે, વાઘક માત્ર વિદ્વાન. પ્રમુજી

દ્રવ્ય લસંગી અન્યનો, શુદ્ધ અહિંસક પીત. પ્રમુજી ॥ ગાહુ ૦ ૬ ॥

તથા શુભ જે જ્ઞાનાદિક તે શુભની પરિણતિ જાણનાદિક સ્વસ્વકાર્યે પરિણમે શુભ પરિણતિનો આધક ભાવ જે આવરણ તેહથી વિહીન કહેતાં રહિત એટલે નિવારણ શુભ પરિણામ તેહજ સ્વસ્વકાર્ય કરે તે નિવારણ શુભ થયો તે શાથી થયો ? જે કારણે દ્રવ્યઆત્મા અન્યનો અસંગી થયો તિવારે શુભ નિવારણ થયો એહજ દ્રવ્યને અહિંસકપણે નિપનો. તથા શ્રીધંસવસ્તુ ટીકા યામ, હેતુભ્યોઽભિનવકર્મપ્રદર્શનં હિંસા તન્નિવૃત્તિઃ અહિંસા તથા શ્રી વિશેષાવશ્યકે ભગવતી સૂત્રે એહવા અધિકાર અનેક છે, જે મિથ્યાત્વ અવિરત્તિ, કષાય, યોગ એ આર ભાવ સંસાર કહ્યા છે, તે માટે સકલ પ્રદેશ સકલ ભાવ ધર્મ, અન્ય જે પર ભાવ તેહનો અસંગી સર્વ સંગ રહિતપણે તે દ્રવ્ય અહિંસકપણે નિપજે છે તે માટે તેહથી રહિત તે દ્રવ્ય અહિંસક કહીયેલ, પરસંગી આત્માને હિંસક લાખે છે. એ શુદ્ધ ઉત્સર્ગનયે અહિંસકપણે પીન કહેતાં યુદ્ધ છે. યોગ કહ્યો છે, તે અસત્યપણે કાંઈ બાદ્યપણે સાધન રીતે નથી. પરં ઉત્સર્ગે જે ન ઘટે. શબ્દ દ્રવ્ય, શ્રુતાવલંબી ઉપયોગ તે ધડાં ઉલો છે. તે માટે અસત્ય વચનયોગ કહ્યો છે. તથા શ્રી ભગવતીસૂત્રે સૂક્ષ્મસંપ્રસાય શુભકારણે સંપ્રસાયટી ક્રિયા છે, તે માટે ડસ્તચરિત્વત્તિ એ પાક છે એ પિણ વસ્તુ ધર્મ આશ્રયી છે. તે માટે અશ્રયાવગાહના થઈ. એક મોટો આત્મધર્મ પ્રગટયો. તે માટે ક્ષેત્ર જે અવગાહના ચલપણે આત્મા હણતો હતો તે અચલપણે થયો એ ક્ષેત્ર અહિંસકપણે, આત્માને વિષે નીપનો, ઈમ ભાવવો. ધડાં કોઈ પુછાયે જે ક્ષેત્રને સંકોચ દુઃખ આત્માને ક્રિમ મનાયે ? તિહાં ઉત્તર જે સિદ્ધપણે અવગાહના રહિતે પિણ નાની મોટી છે પિણ હવે સિદ્ધને નાની મોટી અવગાહના કરવી નથી. તે માટે ઈમ કહ્યો છે.

ઉત્પાદ વ્યવશ્રુવપણે, સહજે પરણતિ ધાય પ્રમુજી ૧

હેદન યોજનજા નહિ, વસ્તુ સ્વભાવ સમાય, પ્રમુજી ॥ વાહુ ॥ ૮ ॥

હિંચે-ભાવનાયે કાલધર્મની શુદ્ધતા કહે છે. કાલધર્મલક્ષણ, ધર્મસંબંધીયે કહીયે છે. જવત્તણાદિ રૂવોફાલો દ્રવ્યસ્વચેવ પજ્ઞાઓ સૌચેવ તત્ત્વધર્મો કાલસ્ત વજસ્તજોષ તથા તત્ત્વાર્થે વિશેષાવશ્યકે પંચાસ્તિકાયની વર્તના તેહનેજ કાલપણે કહ્યો છે તથા અનુયોગદ્વાર સૂત્રે પિણ કહ્યો છે જે કિ મંદં મંતે અદ્વા સમપતિવુચતિ મોયમા જીવાચેવ અજીવાચેવ તિહાંપિણ જીવ અજીવની વર્તના તે કાલ તથા સ્વદ્રવ્ય સ્વક્ષેત્ર સ્વકાલ સ્વભાવત્વેન સ્થાત્ અસ્તિ એ પદ સમતિ. તથા રત્નાકરાવતારિકા મંથે છે એ અસ્તિપણે તે સ્વધર્મેજ હવે. પરધર્મનો

અસ્તિપણે તે દ્રવ્યનું ધર્મ નહિ. તે માટે કાલ ઉત્પાદ વ્યયરૂપ વર્તના તે સ્વ-
ધર્મ છે. આત્માના વિશેષ પર્યાયાસ્તિમયી પરિણમણુ છે. તે ઉત્પાદ તથા વ્યય
તથા ધ્રુવપણે જે આત્મા પરિણમે તેહને સહેજે પરિણમે છે. ઇતલે ઉત્પાદ વ્યય
તે કોઈને પર નિમિત્તે થતો નથી. તે માટે સહેજે એ પરિણુતિ થાય છે. સંયો-
ગીભાવનો વ્યય તે છેદન કર્યો થાય છે અને ઉત્પાદ તે કોઈ યોગ્ય કહતાં
કોઈકને જોરે થાય છે, અને આત્મગુણનો ઉત્પાદ તે પરભાવની યોગ્યતા વિના
થાય છે. એ ઉત્પાદ વસ્તુ સ્વભાવે સમાય છે. વસ્તુ ધર્મે સમાય છે. એ કાલ
પરિણુતિ સર્વ દ્રવ્યની કિવારે હજીવી નથી. તે વસ્તુપણે તિમહિજ પરણુમે છે.
તે વસ્તુધર્મે દિગ્ગાડવા માટે કહ્યો છે. તથા ગુણની વર્તના તે ગુણાવરક કર્મરૂપે
છે. તે તો રોધકપણે હિંસા છે તે નિરાવરણુ અવસ્થાએ પ્રાગૂભાવી વર્તના તે
હિંમે હજીવી નથી. તે માટે એહને અહિંસક વર્તના કહીએ. તે નીપની છે. હે
પરમેશ્વર પરમદયાલ તુમ્હે સ્વદયા સંપૂર્ણ નીપભવી છે શ્રી યશોવિજયોપાધ્યાયે
નિજદયા પરદયાનો સ્વરૂપ ઉપદેશ રહસ્યમે વર્ણવ્યો છે. તે જોલ્યો. નિજ-
દયા વિણ કહો પર દયા હવે કવણુ પ્રકારે એ વચનને અધિકારનો આશય
પિણુ એહજ છે.

ગુણપર્યાય અનંતતા, કારક પરિણતિ તેમ, પ્રમુજી ।

નિજ નિજ પરિણતિ પરિણમે, ભાવ અહિંસક એમ, પ્રમુજો. ॥૧૮॥૧॥

હવે ભાવધર્મની અહિંસકતા કહે છે. તથા શ્રી ભગવતી સૂત્રે ભાવગં
જીર્ધે અર્ણતા નાળ પજ્જવા । અર્ણતા દંસળ પજ્જવા, અર્ણતા ચારિત્ત પજ્જવા
અર્ણતા અગુહલણુ પજ્જવા. ઇત્યાદિ બંધાધિકારે તથા ભાવજીવઃ ઉત્તરાધ્યયન
નિર્યુક્તૌ, જીવાર્જીય વિમત્તિ ને વિષે જોઈ લેજ્યો. નવરં તદ્વ્યતિરિક્તશ્ચ જીવ-
દ્રવ્યં દ્રવ્યજીવઃ ઉચ્યતે इति પ્રક્રમઃ તુ વિસેષઘોક્તઃ રુચિરિયં ન કદાચિત્ત
પર્યાય વિયુક્તં દ્રવ્યં તથાપિ ચ યદાતદ્વિયુક્તતયા વિવશ્યતે તદાતદ્દ્રવ્ય પ્રાધા-
ન્યતો દ્રવ્ય જીવો ભાવેતુ દશવિધ પ્વ પરિણામઃ કર્મક્રમ દ્વયોપશમોદયાપેક્ષ
પરિણતિ રૂપો ભાવજીવઃ इति ૩ ૫ શાંતિચાદિ ધૈતાલદીકા પાઠ છે તથા
ધર્મ સંબ્રહ્મણીને વિષે તસ્સેવ ધર્મસ્ત્વે નિયપરસ્ત્વે હિં અતિયનસ્થિત્તે મિત્ર પ-
વત્તિ નિમિત્તં તસ્માત્તત્તંઅર્ણગંતો ૧ એ ભાવધર્મ તથા શ્રી દશવેકાલિક નિર્યુક્તિ
અહિંસાના છ નિરૂપણ કર્યો છે તેહની ટીકા મધ્યે પાઠ છે જે સ્વગુણાવાઘઃ
અહિંસા 'વસ્તુ વૃત્ત્યા અન્યાતત્ કારણત્વાદ હિંસા' ઇત્યાદિ તે માટે જે ગુણ
જ્ઞાનાદિક પર્યાય અવજ્ઞે 'અર્ણવે' ઇત્યાદિ તથા કારક કર્તા ૧ કર્મ ૨ કરણ
૩ સંપ્રદાન ૪ અપાદાન ૫ આધાર એ છો ૬ તે ગુણપર્યાય તો અનાદિ કાલના
અવસાણા પડ્યા છે તથા જે વીર્ય ચેતનના ક્ષયોપશમી થઈ તે પરાતુયાથીપણે
અવર્તતા સ્વગુણાવરણુરૂપ કાર્ય કરવે સ્વગુણુ પ્રવૃત્તિ ઘાતરૂપ સ્વહિંસા કરે છે
તે, હે, નાથ તુમ્હે સ્વકીય સર્વ ગુણ પ્રગટ કરવે વહી સ્વરૂપ અવર્તન કરવે તે

હિંસકપણો નિવારીને 'સ્વભાવ ધર્મના અહિંસક થયા છે. તથા કારકખટની પરણુતિ અવસાતી નથી, પિણુ અનાદિકાલની સંગાંગીપણે પરકર્તાપણે થયાથી આત્માવિભાવકર્તા, કાર્ય, કારણ, સંપ્રદાન, અપાદાન, વિભાવ પરિણમનરૂપ પરાનુયાયી ક્ષયોપશમ તે અભિનવાશ્રય પરિણુતિ વૃદ્ધિ તે લાભરૂપ સ્વશક્તિ રોકવારૂપ તે હાણિ તે આત્મક્ષેત્રે પરભાવ આહંકતાપર ભાવ ભોગ્યતા રક્ષણતાદિકપણે આધારકારક, ધર્મ છ કારક હિંસક થયા છે. સંસારી જીવ તે તુમ્હારા ખટકારક સાધનપણે કરી પછી કેવલ જ્ઞાનાદિક ગુણ પ્રવૃત્તિપણે પ્રવર્તીઓ તે કર્તાપણો, કાર્ય, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન, આધાર, સર્વજ્ઞતાદિક ગુણ પ્રવૃત્તિ તે ઉપગરણુ તે ભાસનતાદિ લાભ તે પરભાવ સન્મુળ ન ધસયો તે સ્વરૂપ રક્ષણતા તે એ છ કારક સ્વગુણ કાર્ય કરવારૂપ પરિણુતે પરણુમ્યા એકજ ભાવ અહિંસકતા નીપની. તે ભાવ અહિંસા અધ્વસા, પણો નીપનો. એકજ સ્વધર્મ નીપનો. ઇતલે આત્મગુણ આત્મપર્યાય તથા આત્માનાકારક તે સર્વ અનંતા પરણુમકતાદિ શેષ ધર્મ તે સર્વ નિજ નિજ કહેતાં પોતાપોતાની જાણુગ છે. તથા દેખયો તથા રમણુ આનંદાદિક પરિણુત પરણુમે છે. તે હિંજભાવ અહિંસકપણો છે. ઇતલે જે દ્રવ્યનો ભાવ અહિંસક થયો તેહના દ્રવ્યક્ષેત્રકાલ નિયમા અહિંસક ધાય. તે, હે, શ્રી જાહુસ્વામી તુમ્હારો ભાવધર્મ તુમ્હે હણુતા નથી અને પર કોઈ હણી શકે નહીં એ અહિંસકતા જે સાધ્યમાં હતી તે તુમ્હારે નીપની છે. ઇતલે તુમ્હે, પરમ અહિંસક છો અને હિંમકતાના કારણુ છેજ એ રીતે ભાવ અહિંસકતા નીપની છે. તે અહિંસકપણો સર્વને ધ્યેય છે. શ્રી જિનરાજ તુમ્હારો અહિંસક પણો જે જીવ અવલંબીને તન્મયી થાયે-તેહનો પોતાનો પરમ અહિંસકપણો નીપને તે માટે તુમ્હે પરમ આધાર છો. લગ્યજીવનાપરમ ઉપગારી છો દયાલ છો સરણુભૂત છોજ. ૯

एम अहिंसकतामयी, दीठो तू जिनराज प्रभुजी;

रक्षक निज पर जीवनों, तारण वरण जिहाज, प्रभुजी ॥ वा० ॥ १० ॥

એમ કહેતાં એ રીતે સર્વ ગુણે સર્વ પ્રયોયે ઉપાદાનપણે નિમિત્તપણે ઉપગારીપણે આધારપણે ઉપદેશપણે અતિશયાદિક ઉદીકપણે હે વીતરાગ તુમ્હે પરમ દયાલ છો. તે હે પ્રણુજી મેં મિથ્યાત્વ અસંયમની ગાહતાયે અનાદિકાલ સ્વરૂપાવૃત્તપણે ભવ ભટકતાં આત્મધર્મ ઉછેદીપણે પ્રવર્તતાં તુમ્હે સમાન તત્વી દેવ પેર ભાવનો અકર્તા અભોક્તા તે કિવારે દીઠો નહતો. ઇતલે ઉપયોગ ગોચર કર્યો નહતો. તિ હવણું કોઈક ગિર સરિદુપલ ચોલના ન્યાયે શ્રી વીતરાગ આગમ શ્રવણુ યથાર્થ ભાસક ગુરૂ ઉપગારે હે જીનરાજ તાહરો સ્વરૂપાનંદીપણો તત્વોપગારીપણો એ અવસરે ભાસનગોચર થયો તો માહરે આજ પરમ કલ્યાણુ થયો. ને માટે હે શ્રી જીનરાજ તુમ્હે રક્ષક છો. નિજ કહેતાં સ્વધર્મનો તથા કારણુપણે પરજીવના પિણુ રક્ષક છો. તે માટે નિમિત્ત કારણુને કર્તાપણુને આ-

રેણે તારણ કહતાં, પરજીવના તારવાના કારણ છે. અને પોતે તર્યા છે. તે માટે જિહ્વાની ઉપમા છે તુમ્હને હે દેવ. ૧૦.

પરમાત્મ પરમેસર, ભાવ દયા દાતાર, પ્રમુજી;

સેયો ધ્યાવો વ્રહ્મ, દેવચંદ્ર સુલકાર. પ્રમુજી. ॥ વા૦ ॥ ૧૧ ॥

પૂર્ણાનંદીપણા માટે સ્વસ્ત્તા આગ્લાવ માટે સકલ ગુણ અનવછિન્ન સ્વભાવ ભોગીપણે હે પ્રભૂજી, તુમ્હે પરમાત્મા છે. ઉત્કૃષ્ટ આત્મા છે. વળી સમસ્ત સ્વશક્તિ ગુણપર્યાયરૂપ સ્વાધીનપણા માટે પરમેશ્વર છે. વળી શુદ્ધોપદેશક, તત્ત્વ-ધર્મ દેશકપણાથી, સ્વધર્મ રાખવારૂપ ભાવદયાના દાતાર છે. એહવા પરમાત્મા પરમ પુરૂષ નિરામય નિરદ્વંદ્વ નિરસંગ, નિરસહાય, નિર્મલ, નિઃપ્રયાસ, આત્મા-નંદભોગી શ્રીળાહુ વિહરમાન તીર્થંકર પ્રતે સેવો. તેહની આજ્ઞા પ્રમાણપણે પ્રવર્તો, ધ્યાવો. તે ળાહુ સ્વામી સ્વરૂપ સંપદા ઉપગાર સંપદા અતિશય સંપદા મંથે તન્મય ઉપયોગી થાવો. એ ળાહુ સ્વામી કહેવા છે. દેવ જે ચ્યાર નિકયના દેવતા તેહના ચંદ્ર જે ઇંદ્રાદિક તેહને આત્મિક સુખના કરણહાર છે અથવા સ્તુતિ કર્તા જે દેવચંદ્ર નામે પ્રભુ ગુણ સંસિક તેહને સુખના કરણહાર છે. ઇતલે જે નિરુદ્ધાનપણે શ્રી વીતરાગ સેવના કરે તે પરમ અન્યાણાધ સુખ વરે મહા-નંદ પામે. નિરસંગાનંદી થાયે. એ શ્રી નિરસંગ શ્રી ળાહુ સ્વામીની સ્તવન્ય ભાવદયારૂપ પરમ કરૂણારૂપ કહી છે. ૧૧.

ધૃતિશ્રી ળાહુજીવન સ્તવનં શ્રી આદીશ્વર જીવપ્રસાદાત્ ॥

(સંબાહક-વકીલ મોહનલાલ હીમચંદ-પાદરા.)

“ પ્રતિમા. ”

(હરિગીત.)

પાપાણની કહી નીંદતા, છે નીંદકો તુજને ભલે;
જડવત ગણી કે ચિત્ત રૂપે, નીંદતા તોયે ભલે.
હો છો ભલે તું કાણી, વેલુ તણી કે ધાતુની;
આકર્ષતી અમ દીલને, આનંદને રેલાવતી.
અમ અંધને તું આરીસો, રૂપ ગુણને દર્શાવતી;
ભુલા પડેલા આત્મને, નીજ પંથમાં દોરાવતી.
શ્રદ્ધા સુધાના પાનથી, તું ચિત્તને ચમકાવતી;
વિસ્મૃત થયેલા ભાવને, તુજ દર્શથી ઉભરાવતી.
અમ શત્રુને સંહારનારી, વીર તું, મહાવીર છે;
શ્રદ્ધા તણી અમ નાવને, દોહી જનારી દેવ છે.
પુણ્ય ઘણા હું રનેહથી, અતિમ મારગ શીવ છે;
ચિન્તામણી પારસતણી, પ્રતિમા ખરે દીવ્ય છે. “ Kallian ”

સાહિત્ય.

સાહિત્ય પરિષદ ભાવના.

રા. ભાવ.



જરાતી સાહિત્ય પરિષદ આજ આર વર્ષ થયાં મળે છે, આવતે વર્ષે એના આરંભનો સમય છે, તેથી કરીને એ વિષય ઉપર અત્યારે કાંઈક વિચાર કરીએ તો તે અસ્થાને તથા અકાળે નહિ ગણાય. આ વિચાર કરતાં પહેલાં અત્યાર સુધીમાં મળેલી પરિષદોની સમાલોચના પ્રથમ કરવી આવશ્યક છે. ગૂજરાતમાં કેળવણીનો પ્રચાર થએલો હતો. એ

કેળવાયેલા વર્ગમાંથી કેટલાકેએ લેખો દ્વારા, પુસ્તકો દ્વારા કાંઈ સાહિત્યનું કામ કર્યું હતું. એ વર્ગ આંગળીના વેઢે ગણાય એવો છે છતાં જે જમાનામાં ગૂજરાતને જેવાં સાહિત્યની આવશ્યકતા હતી તે સાહિત્ય પૂરું પાડવાને તેમણે યથાશક્તિ તથા યથામતિ કર્યું હતું. લોકોમાં સાધારણ સમજ એવી છે કે ગૂજરાતી એટલે વેપારી અને ગૂજરાતી હિંદુ એટલા બધા વાણીયા. આ સ્થિતિ કહો કે આ અપવાદ હજી તેમને માથે છે જ. ઘણે સ્થળે એજ ઉપનામ કહેવાતું સાંભળીએ છીએ. એમાં કહેનારનો જરા પણ દોષ નથી. આપણા ગૂજરાતીઓ પછી ગમે તે જાતિના હોય તો પણ તે હિંદુસ્તાનમાં તો થું પરંતુ હિંદુસ્તાનની બહાર એજ અર્થે નાના નાના ગામડાંઓમાં મળી આવે છે, અને એથીજ આ સામાન્ય કહેતી થઈ છે. આથી વાણીયો વેપાર કરશે કે સાહિત્યનું કામ કરશે? વેપાર કર્યાથી તો પાંચ પૈસાની પ્રાપ્તિ થાય, પણ સાહિત્ય ઉભું/કરવામાં, પુસ્તકો રચી પ્રસિદ્ધ કરવામાં તો પાંચ પૈસાનો ઘસારો લાગે. એમાં લાભ શો? આ ધંધો કર્યાથી પાંચ પૈસા ઘરમાં લાવવાને બદલે પાંચ પૈસા ઘરમાંથી જાય એવો ધંધો વાણીયો કરે? આવા વણિક સ્વભાવને લીધે સાહિત્યની વૃદ્ધિ થવામાં અથવા કરવામાં તેનું મન એટલું બધું પ્રેરાયલું નહિ. ગૂજરાતની આ સ્થિતિ હતી પરંતુ ગૂજરાતમાં અંગ્રેજ કેળવણી શરૂ થઈ ત્યારેથી અત્યાર સુધીમાં કેટલાક સુશિક્ષિત ગૂજરાતી લાઇઓએ આપણી ભાષા તથા આપણું સાહિત્ય કેળવવાં પ્રયત્ન કર્યા છે, એટલુંજ નહિ પણ સોગન ખાવા જેવું સંગીન કર્યું છે. કેળવણીનો પ્રચાર આખા ગૂજરાતમાં થયો છતાં તેમાં તે પ્રમાણમાં વૃદ્ધિ થતી નથી એવું સર્વના મનમાં હતું. સુશિક્ષિત વર્ગ આંગળી અને મચ્છી સાહિત્ય સાથે પોતાનું સાહિત્ય સરખાવતો ત્યારે તેને એમજ જણાતું કે ગૂજ-

રાત્રી સાહિત્યની વૃદ્ધિ પ્રમાણમાં ઠાંઈજ નથી. તો પછી ગૃજરાતી સાહિત્યની રિયતિ અન્ય ભાષાના સાહિત્યની સરખામણીમાં ઉતરે તેમાં તો શું આશ્ચર્ય ? આવી પરિસ્થિતિમાં ગૃજરાતના ખુદ પાટનગર અમદાવાદમાં સને ૧૯૦૫ માં સ્વર્ગસ્થ રા. રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતા જેણે અમદાવાદ આવી સાહિત્ય સભા સ્થાપી યુવાન વર્ગમાં સાહિત્યનું નવું છવન, નવું રક્ત રેડી એને ઉત્સાહી કર્યો હતો તેણે સભાના સભાસદો સાથે સંમેલન વિષે મસલત ચલાવી, અને આ નૂતન વિચાર સભાના સાહિત્યપ્રેમી પ્રમુખ. રા. ણા. રમણભાઈ મહિપત-રામને કહ્યો. રા. ણા. રમણભાઈએ એ વિચારને વધાવી લીધો, ને એમની સહાયતાથી સાહિત્ય પરિષદ અમદાવાદમાં ભરવાનો વિચાર નક્કી થયો. વિદ્વાનોને, તથા એ દિશામાં કાર્ય કરનારા સાહિત્ય પ્રેમી પુરુષોને નિમંત્રણ થયાં, ને પરિષદનો કાર્યક્રમ ઘડાયો. એ કાર્યક્રમ જાદુ વિશાળ નહોતો. પરિષદનું ક્ષેત્ર પણ વિશાળ નહોતું વાંધ્યું. એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે કોઈ પણ કાર્ય નવું આરંભવામાં આવે ત્યારે સમાજ તે વધાવી લેશે કે તેની અવગણના કરી તેની કાર્યસિદ્ધિમાં અનેક પ્રકારના વિધ્નો નાંખશે એવો વિચાર તેના નેતાઓને સ્વાભાવિક આવે. આવી પરિસ્થિતિમાં અમદાવાદની પ્રથમ પરિષદના વિષયોની ચોજના થઈ હતી; જેમ જેમ નૂતન વિચાર વિદ્વાન વર્ગે તેમજ યુવાન વર્ગે વધાવી લીધો તેમ તેમ યુવક વર્ગને તેથી પ્રોત્સાહન મળ્યું. સદ્ભાવે પરિષદના પ્રમુખની પસંદગી ગૃજરાતના તે વખતના વિદ્વાન સાક્ષર રા. રા. ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીની થઈ. તે સાથે સત્કાર મંડળના પ્રમુખ તરીકે ગૃજરાતના સુપ્રસિદ્ધ માર્ક ટ્વેન (Mark Twain) નિયત થયા. આ બે વિદ્વાન સાક્ષરોની પસંદગીથી પરિણામ એવું સારું આવ્યું કે પરિષદના મંડપમાંજ આ પ્રભાણે વર્ષે બે વર્ષે આપણે મળતા રહીએ અને સમાજના, કેળવણીના, સાહિત્યના, ભાષાના વગેરે જુદા જુદા વિષયો ઉપર ભાષણો કરી એક બીજાના વિચારોની આપ લે કરતા રહીએ તો બેશક ઘણો લાભ થાય, એટલુંજ નહિ પણ મરાઠી અને ગંગાળી ભાષાની સરખામણીમાં આપણું ગૃજરાતી સાહિત્ય જે નિર્માસ્ય રિયતિએ છે, કીચડમાં દટાએલું છે એવો જે આરોપ તેને માથે છે તે આરોપ, આપણે બધા ભેડાઈ એકત્ર ભેર કરી કીચડમાંથી તેને બહાર કાઢી દૂર કરીએ તો ગૃજરાતી સાહિત્યનો ઉદાર થાય ખરો, આવા આવા ધ્વનિ કાને કાને ફરવા લાગ્યા.

ત્રણ દિવસમાં પરિષદનું કાર્ય ચંપૂલું થયું—એકત્ર થયેલા સૌ સોને ઘેર ગયા. સ્મશાન ભૂમિપર ગયેલાને જેમ સ્મશાનવેરાચ આવે છે, ને તે પાછા ઘેર ગયા પછી માયામાં લપટાઈ નત્ય છે તેમ આ પરિષદમાં એકત્ર થયેલાએને પરિષદ જનુન આવેલું તે ઘેર જતાં જનુન ઉતરી ગયું અને સર્વ કોઈ પોતાના કામકાજમાં એવા ગુંથાઈ ગયા કે સાહિત્ય પ્રત્યે જે થોડું કાર્ય કરવાની ઇચ્છા

થયેલી તે ઇચ્છા ઇચ્છાને ઠેકાણે રહી; એટલામાં બે વર્ષ નીકળી ગયાં ને બીજી પરિષદના સમારંભના ચળવળનો ઘંટ કાને પડવા લાગ્યો, એટલે ઉઘ ઉડી અને ભગૃતિ આવી.

બીજી પરિષદના કાર્યવાહકોમાં રા. રા. હિંમતલાલ અંજરિયા જોડાયાથી કાઠિયાવાડી વર્ગ પણ સામેલ થયો. પરિષદનું સ્થળ મુંબાઈ હતું એટલે પછી એમાં શી ન્યૂનતા રહે ! નવા નવા વિચારોને પોષનારું સ્થળ મુંબાઈજ છે. મુંબાઈમાં તળ ગૂજરાતના, કાઠિયાવાડના લોકો એટલુંજ નહિ, પણ ગૂજરાતી ભાષા બોલનારી તમામ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ વસતા હોવાથી, તથા મોટા ન્હાના તમામની મદદથી નેતાઓનો ઉત્સાહ વધ્યો. આમૂખ વિશાળ આલેખાયો. સાહિત્યનું ક્ષેત્ર માત્ર ભાષા, સાહિત્ય, કલા, નાટક વગેરેના શુદ્ધ સાહિત્યના સંકુચિત અર્થમાં નહિ રાખતાં વિશાલ રણાયુ અને એમાં વિજ્ઞાન આદિ ઇતર વિષયોનો ઝીણી નજરેથી વિચાર કરી તે તે વિષયોપર લેખો મગાવાયા. આ પ્રમાણે વિષયોની યાદી વિશાળ અને સર્વ દેશી હતી. પરિષદના પ્રમુખ પણ ગૂજરાતના સમર્થ ભાષા શાસ્ત્રી રા. રા. કેશવલાલ ધ્રુવ નિમાયા, અને સત્કાર મંડળના પ્રમુખ તરીકે અસિંધ સાહિત્ય પ્રેમી શેઠ સાહેબ પુરુષોત્તમ વિશ્વામ માવજી પસંદ થયા. સોનું અને સુગંધ બે એકત્ર થયાં. પારસીઓ, મારવાડીઓ, કચ્છીયો વગેરે તમામ ગૂજરાતી બોલતી પ્રજાની રગમાં નવું રંગત રેડાયું, ને ચારે તરફ ઉત્સાહ ઉત્સાહ બાપી રહ્યો. પરિષદના પ્રમુખ રા. ધ્રુવે સાહિત્ય ઉપર વિદ્વતા ભર્યું ભાષણ આપ્યું, અને શેઠ સાહેબે મહેમાનોની સારી આગતાસ્વાગતા કરી. આ નવા જીવનથી પરિષદનું કાર્ય સંગીન પાયાપર આવેલું સમજાયું. આ પરિષદમાં સ્વર્ગસ્થ ગોવર્ધનરામભાઈના સમારકની યોજના થઈ પણ દિલગીરીની વાત છે કે તે યોજના કોઈ કારણસર બંધ પડી. આપણે ગુજરાતી ભાઈઓને માથે આરંભે ચૂસ હોવાનું જે આજ છે તેજ બરું પડ્યું. કાર્યોરંભ સમયે જે ઉત્સાહ અને ઉમંગ હોય છે તે કાર્ય સમાપ્તિ પછી નથી હોતા. કદિ આ ચૂસાતન દરમિયાને ભાગે પણ આપણામાં રહેતું હોય તો બધે વર્ષે મળી, આનંદ કરી ઘેર પાછા વળીએ ત્યાર પછી કાંઈક કાર્ય કરીએ, કાંઈક કર્તવ્યપરાયણતા આપણામાં ભગૃત રહે અને આપણે કર્તવ્યનિષ્ઠ બની કાંઈક કાર્ય કરવા પ્રત્યે પ્રેરાઈએ, તથા કાંકરે કાંકરે પાળ બાંધી આપણી સ્થિતિ સુધારી શકીએ.

જેતજેતામાં ને વાતમાં ને વાતમાં બે વર્ષ વીતી ગયાં, અને ત્રીજી પરિષદ ભરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો. આ વખતે કાઠિયાવાડે બીડું ઝડપ્યું ને રાજકોટ સુકામે તે ભરવાને નહીં થયું. આ પરિષદ માટે લોકોમાં કાંઈક અનાસ્થા જન્મ પામેલી જોવામાં આવેલાં હતી. પત્રવ્યવહાર થતાં સર્વ સ્થળેથી એવાજ નિરાશાજનક પ્રત્યુત્તરો મળવા લાગ્યા કે પરિષદ સાંગોપાંગ પાર ઉત-

રશે, કે કેમ એવી શંકા નેતાઓને થઈ, પરંતુ યુવકવર્ગ ઉત્સાહી હતો. વર્તમાનપત્રોમાં ખૂબ ચર્ચા ચાલી હતી. વાંધાઓમાં સુખ્ય વાંધો એ જણાવતો હતો કે આ પ્રમાણે બંને વર્ષે મળી પૈસાનો બચત કરી લાલ શો મેળવ્યો છે ? ઉલટું આપણે ખાઈ પી આનંદ કરી બે ત્રણ દિવસોમાં હળસે રૂપિયાના કુના કૃતિયાં કરીએ છીએ ! પણ તેનું પરિણામ શું ? વાણિયો વાણિયાને વિચારે ગયો. આવા વિચારો અમને તો બહુ અનુકૂળ લાગ્યા. એક પક્ષે જોતાં તે ઘણું સારા હતા. કારણ કે પરિપક્વ કાર્યવાહકોને એટલું તો સમજાયું કે પ્રજા કાંઈ સંગીન કાર્ય જોવાની ઇચ્છા રાખે છે, એટલુંજ નહિ પણ ત્યાં સૂધી આપણે એવું કાર્ય ણતાવીશું નહિ ત્યાંસૂધી સમાજ સહાયતા મળવી મુશ્કેલ છે. આથી કરીને ત્રીજી સાહિત્ય પરિષદના કાર્યવાહકોએ પોતાનો દૃષ્ટિકોણ બદલ્યો, અને કાંઈ સંગીન કાર્ય કરવા તરફ પ્રવૃત્તિ શખી. આ વિચારો એ પરિષદના નેતાઓએ પરિષદની યાદી વિચારપૂર્વક ઘડી, ને તે સાથે પ્રદર્શન લાઈ અને તેમાં જાનું અને નવું સાહિત્ય, શિલાલેખો, તાત્રપત્રો આદિ પ્રદર્શિત કરી પરિષદને નવું ચેતન આપ્યું એટલુંજ નહિ પણ કાઠિયાવાડના રાજા રજવાડા સમક્ષ સાહિત્ય પરિષદના કતાનો મહત્વનો પ્રશ્ન મૂકી એક સારી રકમ ઉધરાવી ભંડોળ મંડળ રચાઈ તથા સરકારના અંગેજ અમલદારો પાસેથી સાહિત્યના વિષય ઉપર નિબંધને માટે ચંદ્રક મેળવ્યો. આ પરિષદમાં વિશેષ તેજ તથા બલ હતાં તેનું કારણ તો સત્કાર આપનારાં પોતે શાહના જાનદાન કુટુંબનાં રાણી હતાં. તેમણે મનન કરવા ચોગ્ય ભાવણ આપી સર્વનાં મન હરી લીધાં, ને પરિષદ પ્રતિ જે ભાવ હતો તે દિગુણ કર્યો. પરિષદના પ્રમુખ પણ દી. બા. અંબાલાલ સાકરલાલ હતા, ને તેમણે પણ સમયોચિત ભાવણ કર્યું હતું. અલગત એમની આ પસંદગીથી ઠેટલાક વિદ્વાનો નારાજ થયા હતા, પણ સુભાગ્યે તે નારાજ તેમની તે પરિષદ પૂરતી હતી એમ જણાયું છે. પરિષદનું આ કાર્ય કાંઈ નાનું સુઠું નહોતું. વળી પરિષદનો દૃષ્ટિકોણ ચોરો ઘણો બદલાયો હતો એમાંજ સર્વસ્વ હતું. આ અવ્યવસ્થિત સ્થિતિને વ્યવસ્થિત કરી, પરિષદનો જે અર્થ પણ જાણતા નહતા તે અર્થ સમજતા થયા એટલુંજ નહિ પણ એ સાથે જોડાયા, અને નિરાશાવાદીઓને આશાવાદી કીધા. કહો ! આ કાર્ય કાંઈ આશુર્ય થયું છે ?

ચોથી પરિષદ આ પછી ત્રણ વર્ષે વડોદરે મળી. એ પરિષદે પણ સાડાં કાર્ય કર્યું છે, એવું એના પ્રસિદ્ધ થયેલા અહેવાલ પરથી સમજાય છે. ગુર્જર નરેશ શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબના અધ્યય નીચે આ સમારંભ યાય તેમાં ન્યૂતતા રોની જણાય ! રાજા પોતેજ યજમાન એટલે પરિષદના અને તેના સેવકોના અતિથિમાં શું પૂછવું ! વિશેષ ખુદ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ માટે જે લાખ રૂપિયાની રકમ જૂદી કાઢી આપવા વતેર કર્યું ત્યારે સર્વનો આનંદ સમાતો નહતો. ત્રીજી અને ચોથી પરિષદે પ્રજાને

પ્રત્યક્ષ બતાવ્યું કે આપણામાં કર્મવીર પુરુષો હોયતો તેને સાહાય્ય આપવા વાળા દાતા તો છે.

પાંચમી પરિષદ સુરત સુકામે આ પછી ત્રણ વર્ષે એકત્ર થઈ હતી. સુરતી લાલાઓ જાગૃત થયા. પરિષદો બબ્બે ત્રણ ત્રણ વર્ષે મળે છે, પણ કાંઈ સંગીન કાર્ય કરતી નથી એવો જે દોષ એને માથે છે તે આપણે દૂર કરવો, બધાથે કર્યું તે કરતાં આપણે કાંઈ નવીન પણ સંગીન કરવું એ વિચારે કાર્ય આરંભાયું. કોલેજના હાઈસ્કૂલના, કન્યાશાળાના, ટ્રેનિંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પાસે નક્કી કરેલા વિષયો ઉપર નિબંધો મંગાવ્યા ને જે સારા જણાયા તેના લેખકને સાડાં પારિતોષિક આપ્યું. સાથે સાથે જૂનાં પુસ્તકો, હસ્તલેખો, શિલાલેખો વગેરેનું પ્રદર્શન ભર્યું અને ચિત્રકલાને પણ ઉત્તેજન આપ્યું. આ ધનામી નિબંધોથી નવા નવા યુવકોએ પરિષદની કંઠી બંધાવી.

સુરતની ભૂમિ કુરુક્ષેત્રની ભૂમિ છે. આપણી રાષ્ટ્રીય સભા સુરત મૂકામે લશ્કારમાં તે હિત્તલિત્ત થઈ હતી તેમ આ પરિષદ પણ પૂરેપૂરી લાંગી તો નહિ પરંતુ ભૂમિનો ભાવ તેના પર લજવાયો. પ્રમુખ વિદ્વાન સાક્ષર રા. રા. નરસિંહરાવ હતા, તેમણે પરિષદની એક બેઠકમાં જુદા વિષય ઉપર વિચાર કરવા પ્રમુખપદ ઉપપ્રમુખને આપી પોતે બીજે સ્થળે પ્રમુખપદ લીધું. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે વ્યવસ્થિત રીતે ચાલતા કામમાં અવ્યવસ્થિતતાયે પ્રવેશ કર્યો. લોકો ઉઠી ઉઠીને ચાલતા થયા, ને મંડપમાં ગોટાળો જણાયો. પરંતુ આ છેલ્લે દિવસે થયું હતું એટલે લોકો નારાજ થયેલા તે બળકતા ઘેર ગયા, ખાધું પીધું ને ભૂલી ગયા.

પરિષદની આ સમાલોચના પરથી જણાશે કે ગૂંજરાતના છેક દક્ષિણ પ્રાન્ત મુંબાઈ અને ઉત્તર છેકા ઉપર રાજકોટ, મધ્યમાં અમદાવાદ, વડોદરા અને સુરત મળી બાર વર્ષમાં પાંચ પરિષદો થઈ છે. તેણે શું કાર્ય કર્યું છે એમ કોઈ પૂછશે તો હું હિંમતથી કેહીશ કે જેને પરિષદ શબ્દના અર્થની ખગર નહોતી એવા વર્ગને પરિષદની ભાવના સમજાવી, લોકમત કેળવ્યો, નવા નવા યુવકવર્ગની રગોમાં નવજીવનનું રક્ત રેડયું, સાહિત્યપ્રેમ કે સાહિત્ય પ્રવૃત્તિનું બીજ રોપ્યું. આ પ્રવૃત્તિને અંગે વર્તમાનપત્રોમાં, માસિકોમાં નવા નવા વિષયો ઉપર લેખ લખાયા જાય છે, પુસ્તકો રચાયાં જાય છે એજ માતૃભાષા પ્રત્યે બની શકે તેટલી સેવાનું ફલ કાંઈ આણું છે? પરંતુ પ્રશ્ન એજ અત્રે ઉદ્ભવે છે કે આપણે આ પ્રમાણે ક્યાં સૂધી વહેવું? પાંચ વર્ષનો એક યુગ થયો એ યુગમાં ગૂંજરાતનાં મોટાં મોટાં શહેરોએ તેને આમંત્રી વધાવી લીધી છે, સમાજને સાહિત્ય પરિષદના ઉદ્દેશથી વાટકે કરી છે, તથા પ્રજામાં બહુ નહિ તો થોડું પણ પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. હવે જાગૃતિનો પ્રશ્ન રહ્યો નથી. હવે તો નમંદે કહું છે તેમ સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં

સૌ ચલે જીતવા જંગ, ખુગલે વાગે,
યા હોમ કરીને પડે, ક્ષેત્ર છે આગે.

અત્યાર સુધીમાં પરિષદની ભૂમિકા ચણી તૈયાર કરી છે તો હવે પછી તે ઉપર સંગીન પ્રકારનું ચણતર ચણવાનું છે. એ ચણતર કેવું હોવું જોઈએ તે વિષે કાંઈક વિચાર કરવાનો રહેશે. અત્યારે આપણે તો શ્રી ભગવાને અર્જુનને જેમ કહ્યું હતું કે કૃષ્ણની આશા રાખ્યા વિના તું તારે કર્મ કર્યો કર તેમ આપણે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ થઈ કર્મ કરવા તરફ વળવાનું છે. એજ દિક્ષા.

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।

*

*

*

આ લેખ ઉપરથી ઉપજતા વિચારો.

શ્રીમુત સાક્ષર શ્રી ભાનુએ સાહિત્ય ભાવના માટે ઉપયોગી વિચારો દર્શાવ્યા છે અને સાહિત્ય, વસંત વગેરે માસિકોમાં આવા લેખો ખાસ ચર્ચાવાનોજ આ પ્રસંગ છે. જેનોના ગુર્જર પ્રાચીન સાહિત્યને બહાર લાવવા ગુર્જર ભાષાના પ્રાદાણ સાક્ષરો કંઈ પણ મોટી ઉદારતા દર્શાવતા નથી. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ જાણે હિંદુ ધર્મીઓનીજ હોય એવો દેખાવ થાય છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદે ગુજરાતી ભાષાના પ્રચાર માટે સંગીન ઉપાયો લેવાયા નથી. પ્રમુખની પદવીની ધમાલ પશ્ચાત્ ભર ઉઘ જેવી સાહિત્ય પરિષદની દશા દેખાય છે. બેચાર વિદ્વાનોના મ્હાન માટે બધી ધમાલ થતી હોય એવું જણાય છે. પારસી, મુસલમાન, જૈન વગેરેમાંથી પ્રમુખ ચુંટાતો નથી. અથવા તેમને સહભાગી ગણવામાં પણ મન્દતા દેખાય છે—હી. જૈન.

મ્હાને મ્હને થોડું ભલે મ્હાને પરંતુ સર્વદા.*
(હરિગીત.)

આવે વસંતઋતુ યદા, કોયલ મધુર ગાય છે:

જતાં વસન્ત ઋતુ અહા, મૂંગી બની સન્તાય છે ।

એવા મ્હને ગમતા નથી, ટહુકાર થોડા સમયના;

મ્હાને મ્હને થોડું ભલે, મ્હાને પરંતુ સર્વદા । ૧

સુન્દર પ્રભાતે ખાગમાં પુષ્પો અનેશ ખીલતાં:

ખીલી અને ય ખરી જતાં, દિનમા હતાં ન હતાં થતાં:

એવું મ્હને મ્હાણો નહિ, કણજીવી ઉભરે રનેહના;

મ્હાને મ્હને થોડું ભલે, મ્હાને પરંતુ સર્વદા । ૨

ઉદાસ:

તા. ૧૯-૭-૧૭.

જનાર્દન ન્હા. પ્રભાસ્કર.

*શ્રીમુત ચન્દ્રશંકર પંડ્યાનું અનુકરણ.

આંસુડાં.

(રાગ: કાલિંગકાની ધૂન.)

આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	ટેક.
સુણ્યાં સૂણ્યાં ચંદ્રા સમાન નેન રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧
પડયાં વામ્યાં બધિર કને કૈ'ણ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૨
લીધા દીધા ન સૂક્ષ્મ સ્નેહ સાર રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૩
થાક્યાં પાક્યાં તે ઉર થયાં ક્ષાર રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૪
સર્થો પૂર્થો ન સ્નેહ-વેણ સર્વ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૫
પડયાં જૂડ્યાં નિરાશમાંછી ખર્ષ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૬
સૂનાં સૂનાં બનાવ્યા સ્નેહ-કુંજ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૭
છાનાં છાનાં તો સ્નેહ-ગીત શુ'જ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૮
સીધા સાધ્યા ન દીધ સ્નેહ-ખોલ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૯
સીંજ્યા લીધ્યા તે આત્મ રે અખોલ રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૦
ધાયાં ધીક્યાં અંગાર થકી ઉર રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૧
શમ્યાં થાક્યાં ઉડ્ડાસ કેશ પૂર રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૨
રહું રાખ્યું ન ઉર-દુઃખ બાય રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૩
બળ્યાં ખાળ્યાં તે આંસુ ના ખળાય રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૪
બળ્યાં ખાળ્યાં તે ઉર ખોલી બાય રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૫
ઉન્હાં ઉન્હાં આંસુડે નેન ન્હાય રે, આંસુડાં નેને રહડયાં, નેને રહડયાં !	૧૬

સંસાર સુધારો.**પુરુષ અને સ્ત્રી.**

પુરુષ અને સ્ત્રીનાં સ્વરૂપ શાં છે, અને તેમનો પરસ્પર સંબંધ કેવા પ્રકારનો છે, એ સંબંધી સત્ય હજી આપણા દેશમાં અને ખીલ દેશોમાં ચોરાજ માણસો જાણે છે; અને કેળવણીની યોજનાઓમાં પણ તેથી ઘણી ખામી રહે છે. સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચેના ભેદો તાત્વિક અને અગણિત છે. એકની ખીલની સાથે સંયુક્ત થવાની યોગ્યતાનો આધાર એ ભેદો ઉપર છે.

હુનિયામાં જેમ નવ જુવન વધતું જશે, તેમ એ ભેદો વધતો જશે; અને તે એટલા માટે, કે સંયોગ વધારે ગાઢ થઈ શકે, અને અમર સંયોગ માટે વધારે તૈયારી થાય.

પુરુષ અને સ્ત્રી એક નથી, તેમ સમાન પણ નથી. ટેકરી અને ખીલની વચ્ચે સમાનતા હોઈ શકે નહીં. ખીલ ઇમારતો અને હૃદયોથી ભરપૂર હોય છે, અને વાડીઓ તથા મોલાતની સમૃદ્ધિ તેની ચોલા વધારે છે. ટેકરીને ખીલ ઉપરના દેખાવો હોય છે, અને તેઓ પણ સાર્વજનિક લાભમાં હિસ્સો આપે છે. અહિં પૂણ્ણતાને દરેક પગલે અસમાનતા છે. પુરુષ અને સ્ત્રી કથામાં સમાન નથી, અને કથામાં અસમાન નથી, પણ દરેક વાતમાં પરસ્પરની ખામી પૂરી કરનાર છે.

આ ઇમાનો સ્વતંત્રતાનો છે, એટલે સ્ત્રીઓનાં હૃદયો હાલ સ્વતંત્રતાની તૃપ્તિથી ઉછળવા લાગ્યાં છે. તેમના રાજકીય હક્કો અને કેળવણી સંબંધી હક્કોની હવે ના પડાય તેમ નથી. અત્યારે તો વ્યવહારના ઘણા ધંધાઓમાં સ્ત્રીઓને દાખલ થવાની છૂટ નથી; પણ સ્ત્રીભક્તિ ઉપર પુરુષની એવી આપખુદ સત્તા લાંબો વખત ચાલવાની નથી.

કયા ધંધાઓ સ્ત્રીઓને ફાવશે અને કયા નહીં ફાવે, એ સ્ત્રીઓ પોતેજ પ્રયોગથી અને અનુભવથી જાણી લેશે. એટલું તો સ્પષ્ટ છે, કે સ્ત્રીની શક્તિઓ પુરુષના જેવીજ છે. સ્ત્રી કોઈ પણ કલામાં કે શાસ્ત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે; સિંહાસન ઉપર બેસી શકે; સેનાઓનું ઉપરીપણું કરી શકે; છટાદાર ભાષણ આપી શકે; ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય લખી શકે; વેદ કરીકે દવા આપી શકે અને વાઢકાપ કરી શકે; ધર્મોસનમાં ઉપદેશ આપી શકે; અને દેવી સંદેશાને ગ્રહણ કરી શકે. સંક્ષેપમાં, તે તમામ બાબત કરી શકે. જે કાંઈ કરવાનો તેને પુરતો સ્નેહ હોય, તે તે કરી શકે. અને તમામ વિષયોમાં પુરુષની બુદ્ધિએ જે સત્યો પ્રગટ કર્યા છે, તે કરતાં કંઈક જુદી ખૂણીનાં સત્યો સ્ત્રીની હૃદયપ્રધાન બુદ્ધિ બતાવી શકે.

લવિષ્યમાં સ્ત્રીની પદવી સુધરશે, અને તે પુરુષને હાલના કરતાં વધારે મદદગાર થશે, એમાં કશો શક નથી. દરમિયાન અત્યારે તો ઉપરથી ઉતરતી સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ પણ ઘણી વાતોમાં જોઈ શકાય છે. ખુદ્દી અનીતિની વાત તો આપણે બાનુએ મૂકીએ. છતાં સારી સ્થિતિની સ્ત્રીઓ પોતાના પતિની ગેરહાજરીમાં પણ મેજબાનીઓ આપે છે, અને છૂટનો આનંદ અનુભવે છે. તમામ સમાજની રહેણીકરણી ઘણી રીતે ફરી જશે, એવાં સૂચનો દેખાય છે.*

કોમી પ્રશ્ન.

કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ અને જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડની ફરજ.

લેખક:—ગ. નરેશભાઈ. શાહ.



થો

કેળવણી ઉપર જૈન કોમની સમક્ષ તંદુરસ્તીના નિયમે અને દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં જૈન કોમની અંદર કેળવણી તરફ વિશેષ લક્ષ જન સમૂહનું દોરાવા લાગ્યું છે તે જણાવ્યા પછી હાલ મુંબઈ ઇલાકામાં સાર્વજનિક કેળવણીની દૃષ્ટિથી વિચારતાં કોમની તે સંબંધી કેવી સ્થિતિ છે તે દર્શાવવાનો

આ લેખનો હેતુ છે તેમજ તે સંબંધમાં મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતા તરફથી બહાર પડતા રિપોર્ટ ઉપર અવલોકન કરતાં જૈનો તે તરફ વધારે લક્ષ આપવાને કોશિયો કરે તે સારૂ આ-લેખ લખવામાં આવ્યો છે. કેળવણીની ખરી સ્થિતિ શું છે તે ઉપર જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડના સલાસદેવનું ધ્યાન ખેંચાય અને કાંઈ પણ વ્યવહાર પગલાં ભરવામાં આવે તે સારૂ જોઈવણ કરે તે બ્યાજબી ગણાયે. કારણ કે સરકાર તરફથી બહાર પડતા આવા રિપોર્ટો પ્રાયઃ અંગ્રેજી ભાષામાં છપાતા હોવાથી, તેમજ કોમનો મોટો ભાગ વેપારી વર્ગનો હોવાથી અને મોટે ભાગે અંગ્રેજી ભાષાથી બેનસીબ હોવાના સળબથી, અને કેળવાએલ તરીકે બહાર હીલચાલમાં ભાગ લેનારાઓ પણ ગણ્યા ગાંઠ્યા હોવાથી, કેળવણીની ખરી સ્થિતિ શું છે તે આવા રિપોર્ટોનું અવલોકન કરી જનસમૂહ સંમૂખ રજૂ કરવા ભાગ્યે જ કાળજી સમજી હોય છે તેથી કોમની કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ શું છે તેથી પ્રાયઃ જઈને કોમનો મોટો જનસમૂહ તદન અજાણ્યો રહે છે. છેલ્લા ૧૯૧૫ ની સાલના મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતા તરફથી બહાર પડેલા રિપોર્ટ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે મુંબઈ ઇલાકામાં ૨૫૬૫૪ ની સંખ્યા ખ્રીષ્ટીય વિભાગોના શહેરો અને ગામડાઓની છે અને તેમાં માંડલે એક સ્કુલનું પ્રમાણ આવતું હોવાથી ૨૫૬૭ શહેરોની અંદર સ્કુલો છે અને લગભગ ૧૬૩૮૪ શહેરો અને ગામડામાં સ્કુલોનું નામ પણ નથી અને શિક્ષણ લેનાર કુલ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૭૫૪૬૨૨ ની છે. મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાનો ઉપલો રિપોર્ટ જોવાથી આવા હાલના પ્રગતિમય સમયમાં પણ આવી રીતે એકલા મુંબઈ ઇલાકાની જ કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ છે તેવું નજરે દેરેક

કેમ તરફથી ચેતાની કેમમાં કેળવણી સંબંધી કેવી પ્રગતિ છે તે ને તપાસવામાં આવે તો ઘણું જાણવાનું જોઈ શકે તેમ છે. મુંબઈ ઇલાકામાં શિક્ષણ લેતા જૈન વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૯૮૦૦ ની છે. પ્રાથમિક કેળવણીમાં ૧૭૦૬૪, માધ્યમિક કેળવણીમાં ૨૨૩૫, ખાનગી સ્કુલોમાં ૨૫૯ અને કોલેજોમાં શિક્ષણ લેતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૨૪૨ ની છે. આ પ્રમાણે આંકડાઓ જોવાથી માલુમ પડશે કે ૧૭૬૦૪ જૈન વિદ્યાર્થીઓ પ્રાથમિક કેળવણી લે છે. માધ્યમિક કેળવણીમાં ફક્ત ૨૨૩૫ જૈન વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ લે છે તે આવી રીતે શરૂઆતની પ્રાથમિક કેળવણી લીધા પછી આવડી મોટી સંખ્યા કેળવણી લેતાં કેમ અટકી જાય છે તે લાગતા વળગતાએ ખાસ તપાસ કરાવવાની જરૂર છે. કારણ કે કેળવણીનું ધોરણ આવી રીતે ઓછા પ્રમાણનું રહેશે તો કેમને ઉચ્ચે દરજ્જે આવવાને હજી કેટલો વખત લાગશે તે વિચારવા જેવું છે. તે ઉપરાંત ઉંચી કેળવણી લેતા જૈન વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા તરફ જોઈએ છીએ ત્યારે ખેદ ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતો નથી. કારણ કે ફક્ત ૨૪૨ જૈન વિદ્યાર્થીઓ કોલેજોમાં શિક્ષણ લે છે. આ બાબત ધ્યાનમાં લઈએ અને જો કેળવણીને આગળ વધારવા સારૂ ઘટતા ઉપાયો કેળવાએલા વર્ગ તરફથી જરૂરી લેવામાં નહિ આવે તો કેળવણીને માટે નજીકના લવિષ્યમાં સારી આશા રાખવી તે દુઃકટ છે. જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ તરફથી હાલમાં કેટલુંક પ્રગતિમય કાર્ય કરવામાં આવે છે, પરંતુ તેના કાર્યનો સરવાળો મુડીભર વિદ્યાર્થીઓને અસુક ઇનામો અને હરીફાઈની પરીક્ષામાં જ સમાઈ જતો હોય તો તેથી કાંઈ કાર્યસાધક પરિણામ શું આવશે તે પણ વિચારવા જેવું છે. સતર હજાર જૈન વિદ્યાર્થીઓ પ્રાથમિક કેળવણીનું શિક્ષણ લે છે. અને આશરે પંદર હજાર વિદ્યાર્થીઓ (Secondary) માધ્યમિક શિક્ષણ લેતા અટકી જાય છે તેનાં કારણો અને તે અટકાવવાને ઉપાયો શોધવા તે જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડનું પહેલું કર્તવ્ય છે.

દરેક પ્રાંતોમાં નિમાયેલ પ્રાંતીક જ્ઞાન. સેકેટરીઓના નામોની હારમાળા તરફ નજર કરીએ છીએ ત્યારે કોઈ પણ વ્યક્તિને આશ્ચર્ય થયા વિના રહેશે નહિ કે તેઓ કેટલું બધું કાર્ય કરતા હશે પરંતુ તેઓની ખરી ફરજ તો એ છે કે શિક્ષણ લેતા પ્રાથમિક કેળવણીના વિદ્યાર્થીઓ આગળ શિક્ષણ લેતા કેમ અટકી જાય છે તે જન સમાજની નજર ઉપર લાવી દરેક પ્રાંતોમાં તે કેમ અટકાવી શકાય વગેરે બાબતો મુચનાઓ કરવી જોઈએ. મુંબઈ ઇલાકામાં પચીસ હજાર શહેરોમાં લગભગ એક હજારમાં તો સ્કુલોનું નામ પણ નથી એવી સામાન્ય સ્થિતિ ઇલાકાની કેળવણીને લગતી છે તેવે વખતે દરેક કેમ તરફથી જો ચેતાની કેમની કેળવણીની સ્થિતિ તરફ લક્ષ આપવામાં આવે તો કેમનો વિદ્યાર્થીવર્ગ કયાં કારણોને લીધે, કેળવણી લેના બેનશીબ રહે છે તે કેમ

સંમુખ રજુ કરી શકાય અને આવી રીતે દરેક પ્રાંતવાર શિક્ષણ લેતા વિદ્યાર્થીઓના અટકી જવાનાં મુખ્ય કારણો અને તેને અટકાવવા ઉપાયો શોધી કાઢવામાં ન આવે ત્યાં સુધી જૈનકોમ કેળવણીમાં આગળ વધે છે તે કહેવું ગેર-વ્યાજબી છે. સને ૧૯૧૧ ની સાલનો વસ્તીપત્રકનો છેલ્લો રિપોર્ટ અને તેની અંદર જૈનોની કેળવણી સંબંધી સ્થિતિને લગતા આંકડાઓ લેતાં માલુમ પડે છે કે ગુજરાતમાં દરહજારે પુરૂષે ૭૪૫ જૈનો લખી વાંચી શકે છે જ્યારે દક્ષીણ વિભાગમાં કણ્ઠાટકમાં દરહજાર પુરૂષે ફક્ત ૧૮૮ જૈનોજ લખી વાંચી શકે છે. આવી મુંબઈ ઇલાકાની કેળવણીને લગતી સ્થિતિ લેતાં અને તે સંબંધી તે ખાતાનો અમલદાર વસ્તીપત્રકમાં જણાવે છે કે "The Jain in the Karnatak is distinguishable both in appearance and dress from the local cultivators and the comparatively low ratio of literacy is due to racial causes" આ ઉપરથી જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ જેવા ખાતાની ખાસ ફરજ છે કે "Racial Causes" ક્યાં ક્યાં છે તે શોધી કાઢવાં જોઈએ કે જેથી કરીને કેળવણી લેતા અટકી જતા જૈન વિદ્યાર્થીઓનું આવડું મોટું પ્રમાણ આવે છે તે જનસમાજ સંમુખ રજુ કરી શકાય, આવી બાબતો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવે તે માટે ઉપાયો યોજવા કાંઈ પણ પ્રયાસ કરવામાં આવશે તોજ વ્યાજબી ગણાશે.

જૈન કોમમાં સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી સ્થિતિ.

જેના ઉપર દેશનો, કોમનો અને આખી જ્ઞાતિની ઉન્નતિનો આધાર છે તેવા વર્ગની કેળવણીની સ્થિતિ તરફ કોમ તરફથી ગમે તેટલા પ્રયાસો કરવામાં આવતા છતાં હજુ પણ આટલા બધા અભણ છીએ કે તેની ખરી સ્થિતિ શું છે તે જાણી શકતા નથી. અને તેવે વખતે સરકારી રિપોર્ટો આપણા આધાર ભૂત થઈ પડે છે. છેલ્લા વસ્તીપત્રક ઉપરથી માલુમ પડે છે કે મુંબઈ ઇલાકામાં ગુજરાતમાં દરહજારે ૧૫૪ સ્ત્રીઓ જૈન કોમમાં લખી વાંચી શકે છે. અને દક્ષીણ વિભાગમાં દરહજારે ૭ ફક્ત (સાત) સ્ત્રીઓ લખી વાંચી શકે છે. જ્યાં સુધી આટલે દરજ્જે સ્ત્રી કેળવણીની ખામી છે તેવે વખતે જ્ઞાતિ ઉન્નતિનો વિચાર કેવી રીતે પાર પારી શકાય તે પણ વિચારવા જેવું છે. સ્ત્રીઓ સુશિક્ષિત થાય તેવી લાવનાને સિદ્ધાંત તરીકે સાબીત કરવા સારૂ ભગીરથ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. અને જ્યાં સુધી આ બાબત કોમના કેળવાયેલ વર્ગ તરફથી લક્ષ આપવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી કોમની ઉન્નતિ થવી મુશ્કેલ છે. જ્યારે નામદાર સરકાર તરફથી સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ કેળવણી લેવાને લલચાય તે સારૂ રકોલરશીષો રથાપવામાં આવે છે અને બીજી તરફ પ્રોફેસર કૈવે જેવા ગૃહરથ તરફથી સ્ત્રી કેળવણીની ઉન્નતિ થાય તે સારૂ પ્રયત્ન કરી સ્ત્રીઓ માટે યુનીવર્સિટી રથાપવા નક્કી કરવામાં આવ્યું છે ત્યારે જૈન જેવી સમજી કોમમાં પણ લખી વાંચી શકે

તેવી સ્ત્રીઓનું કેળવણીને લગતું પ્રમાણ ઉપર પ્રમાણે કેટલું બધું જોઈએ આવે છે તે જનસમાજ સહેલાઈથી જોઈ શકશે. દક્ષીણ વિલાગમાં સ્ત્રી કેળવણી જોઈ કાંઈ છે-નહિ એમ ખુદ્દલ દેખાઈ આવે છે. ગુજરાતમાં ઘણું સામાન્ય પ્રમાણ આવે છે. આવી સ્થિતિ સુધારવા સારૂ જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ કાંઈ પણ ન કરી શકે ? વળી કોમની અંદર બાળલસ, નાની ઉંમરમાં થતા લગ્નો આદી પ્રસંગોને લીધે, એકજ સ્થિતિમાંથી બીજી સ્થિતિમાં ફેરફાર થતા, હજી તો ગૃહિણી તરીકેની ફરજો સમજવાને ભાગ્યેજ લાયકાત મેળવી હોય છે તેવે પ્રસંગે કર્મસંજોગે અનુકૂળતાનો અભાવ હોય તો જે કાંઈ પણ શિક્ષણ જૈન બહેનોએ શરૂઆતમાં લીધું હોય છે તે પણ નીરૂપયોગી થઈ પડે છે, અને આવી મુશ્કેલીમાંથી સ્ત્રી વર્ગ દુર થાય અને તેમની સામાન્ય સામાજિક સ્થિતિ કોઈ પણ પ્રકારે સુધરે તેવા હેતુથી પ્રેરણા હાલ તુરત મુંબઈ શહેરમાં સ્ત્રીઓને ઘેર બેઠા મફત વાંચનના લાભ આપવા સારૂ, સુની શ્રી મોહનલાલજી જૈન મેન્ડલ લાઇબ્રેરી મારફતે કેટલાક ઉદારચીત ગૃહસ્થોની મદદથી દ્રાવેલીંગ લાઇબ્રેરી યાને ફરતા મુરતકાલમની પેટીઓ દરેક માળે માળે અને આલીએ ફેરવવા સારૂ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ ખેદની વાત છે કે આવા ઉચ્ચ આશયથી રજી કરવામાં આવેલી યોજનાથી પણ જેવો જોઈએ તેવો વાંચનનો લાભ હેવાઈ શકતો નથી; કારણ કે આવા કાર્યમાં અમુક સ્વયંસેવકો ત્યાં સુધી આત્મલોગ આપવા બહાર પડે નહિ ત્યાં સુધી આવા કાર્યોની મુશ્કેલી દુર થઈ શકતી નથી. જો આ બાબત હજી પણ લક્ષ આપવામાં આવે તો ખરેખર કોમના એક અજ્ઞાન વર્ગને આપણે અધિકારના પક્ષમાંથી બહાર લાવી ઘણું અજવાળું પાડી શકીએ તેમ છે. જો અમુક સ્ત્રીઓ મફત વાંચનનો લાભ લેશે અને તેના ફાયદાઓ સમજાવી થશે તો બીજી બહેનોને આ બાબત લક્ષ જોવાને સારી મહેનત કરશે તેથી થોડું ઘણું લીધેલું શિક્ષણ પણ ટકાવી રાખવા સારૂ આ યોજના સાથે ઉત્તમ છે તેમ માનતાં જરાએ અટકી શકાતું નથી. મુંબઈ શહેર એકલાજ માટે નહિ પરંતુ દરેક શહેરમાં પણ આ યોજના આદરણીય થશે. કારણ કે બહુજી ઓછા ખર્ચથી મોટો લાભ આપનારી આ યોજના છે. આશ્ચર્ય જેવું છે કે લોક લક્ષ આ બાબત તરફ હજી સુધી જોવાયલ નથી ! તો તે બાબત જરૂર કેળવણીને અંગે રસ લેનાર દરેક વિદ્વાન બંધુઓને સુચના કરવામાં આવે છે કે આ બાબત પોતાથી બની શકે તેટલો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

જૈનોના કેળવણીને લગતા આંકડાઓ વસ્તીપત્રકમાં જુદા

મેળવવાની જરૂરીઆત.

જૈન કોમની વસ્તી જોતાં, આ આંકડાઓ જુદા જુદા પ્રાંતવાર મેળવવાની જરૂરીઆત છે; કારણ કે આખા હિંદુસ્તાનની આપણી કેળવણી અબંધી સ્થિતિ

ણીની ખામી છે અને તે કેવી રીતે દૂર થઈ શકે તે સાડુ ઉપાયો યોજવા સાડુ પણ અગત્યના છે, દિલ્લીગીરીની વાત છે કે અત્યાર સુધી કરવામાં આવેલ પ્રયાસનું શુભ પરિણામ આવ્યું નથી. અને તેનાં કારણો તરીકે મને તો એમજ લાગે છે કે આપણે જેવી રીતે જોઈએ તેવી રીતની અરજ સરકારને શુભરવામાં પહોંત હોવાનું છે. હિંદુસ્તાનની પારસી કોમ જેની વસ્તી ફક્ત એંસી હજાર છે તેને માટે જુદા જુદા કોલમો મેળવી શકાય છે ત્યારે જૈન કોમ તેના કરતાં બાર ગણી વધારે વસ્તી ધરાવતાં છતાં તેને સાડુ કંઈ પણ ન બની શકે તે બ્યાજબી લાગતું નથી. આ બાબત કેળવણીને લગતા જુદા જુદા આંકડાઓ વસ્તીપત્રકમાં મેળવવા સાડુ સને ૧૯૦૩ ની સાલમાં જૈન હીંગબર પ્રાંતિક સભાના પ્રેસીડેન્ટ તરફથી એક અરજ કરી પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યાર પછી સને ૧૯૧૪ ના રોજ મુંબઈની જૈન એસોસીશન ઓફ ઇન્ડિયા તરફથી એક અરજ કરી મુંબઈ સરકારના કેળવણી ખાતાના અમલદારનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું હતું અને તે અમલદાર તરફથી તા. ૬ મી અક્ટોબર ૧૯૧૪ ના રોજ જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો કે પ્રાથમિક, માધ્યમિક, ખાનગી સ્કૂલો અને કોલેજોમાં શીખતા જૈન વિદ્યાર્થીઓના આંકડા આખા સિવાય વિશેષ તેનાથી કંઈ થઈ શકે તેમ નથી. તે ઉપરાંત જણાવ્યું હતું કે જે જાતની માહિતી આપવામાં આવે છે તે હિંદી સરકાર મરજી અનુસાર આપવામાં આવતી હોવાથી છેવટે નીચે પ્રમાણે જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો. " The form of the table is prescribed by the Government of India and it rests with them to revise it if they think fit. " ઉપર પ્રમાણે જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડિયાને જવાબ મળ્યાને ત્રણ વર્ષ થવા આવ્યાં પરંતુ દિલ્લીગીરીની વાત છે કે કંઈ પણ આગળ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી ? આવી મોલાદાર સંસ્થાએ એક કામ હાથમાં લીધા પછી છેવટ સુધી તેના નિર્ણય લાવવાની કોશિષોમાંજ તેની ફતેહનો આધાર છે. હાલમાં સાંભળવામાં આવ્યું છે કે આ બાબત જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ તરફથી જુદા જુદા કોલમો સરકારી રિપોર્ટમાં આવે તે સાડુ પ્રયાસ કરવામાં આવનાર છે તો આવી રીતે જુદી જુદી સંસ્થાઓ તરફથી એકજ બાબતસર, સરકારી ખાતામાં પત્ર વ્યવહાર કરવામાં આવે તેના કરતાં જે સંસ્થા તરફથી શરૂઆતમાંજ કંઈ પણ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હોય તેની મારફતેજ કાર્ય હાથ ધરવામાં આવે તો ધારેલું કાર્ય જલ્દીથી પાર પોડવા ઘણુંજ સંભવ છે. છેવટે આ લેખમાં જણાવેલ સૂચનાઓ તરફ કેળવણીને લગતા કાર્યમાં હિલચાલ કરનારાનું લક્ષ ખેંચાય અને તેમાં દર્શાવેલી હાજતો દૂર કરવા સાડુ પોતાથી બનતો ફાળો આપી વ્યાવહારિક રીતે કાર્ય કરી બતાવવાને ઉત્તેજિત થાય એમ ઈચ્છી આ દુક લેખ સમાપ્ત કરું છું.

સ્વીકાર અને અભિપ્રાય.

જૈન હિતેચ્છુ. (જુન: ૧૯૧૭-મુંબઈ.)

રા. ભાઈ વાડીલાલના સતત અને રતુત્ય પ્રયત્નથી રચાયેલા 'સંયુક્ત જૈન વિદ્યાર્થીગૃહ' ને લગતી ઉપયોગી માહિતી પુરી પાડતો ૩૦૦ પૃષ્ઠનો આ દળદાર સચિત્ર માસિક અંક જૈન અને જૈનેતર સંગીન લેખોથી ભરપૂર છે. તેમાંથી વાચકો જો ચતુર હોય તો ઘણો સાર ખેંચી શકે તેમ છે.

શ્રાવિકા. (જુલાઈ: ૧૯૧૭-ભાવનગર.)

અપ-દુ-ટેઈટ દબે તૈયાર થતા આ સચિત્ર માસિકનું ગેટ્-અપ આકર્ષક અને ખર્ચાળ છે. લેખ પસંદગી ઠીક થાય છે. ચિત્રોમાં રવ. ચ- દાદાભાઈ અને મિસિસ એનિબિસ'ટ ઉપરાંત નિર્દોષ પંખીકાંની ભક્તિવાળા કાવ્યને લગતાં જ ચિત્ર અને વિધવા પાસે વરે કસવા મળેલા નાતના પટેલીઆઓનું ચિત્ર ઘણું સુંદર છે.

સુનિ. (શ્રાવણ: સં. ૧૯૭૩, બ્રહ્મવડ-પૂર્વ જ્ઞાનદેશ.)

રંગીન આર્ટ પેપરના ડીખાયા સાથે હિન્દી ભાષામાં આ માસિક નિયમિત પ્રસિદ્ધ થાય છે. તેના સંપાદક શ્યામલાલ શુભ છે. પોષ્ટેજ સાથે વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨)૦ છે. લેખો વાંચવા ચોગ્ય હોય છે.

દિગંબર જૈન. (અષાઢ-શ્રાવણ: સંવત ૧૯૭૩. સુરત.)

માસિક લગભગ હિન્દી લેખોથી તૈયાર થાય છે તે વિશેષ આદરની વાત છે. શ્રી ઝવલ નિર્વાણ અને શ્રી વીરનિર્વાણ સંબંધી લેખો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

જૈનધર્મપ્રકાશ. (શ્રાવણ: સંવત ૧૯૭૩, ભાવનગર.)

પ્રશમરતિ પ્રકરણ, શ્રાવક તથા સમાજસેવા વગેરે લેખો સારા લખાયા છે. સાહિત્ય. (ઓગસ્ટ: ૧૯૧૭, વડોદરા.)

નિયમિત અને લોકપ્રિય, આ ચસ્તા લવાજમમાં બહોળું વાચન પૂરું પાડતા સાહિત્યના ઓગસ્ટ મહિનાના અંકમાં જીવનનું સાથે માણસનો મંબધ અને રવ. દાદાભાઈના અવસાનને લગતી તંત્રીશુએ લીધેલી દુંદી પણ મુદ્દાઓથી ભરપૂર નોંધ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. ચર્ચાપત્રો લેવાની અને અભિપ્રાય આપવાની સાહિત્યના વિદ્વાન તંત્રીની સમાનતા અને નિખાલસવૃત્તિ અન્ય પત્રકારોને દર્શાવે છે.

ચન્દ્રપ્રકાશ. (જોગદ-૧૯૧૭, વડોદરા.)

આ માસિકના તંત્રી અને વ્યવસ્થાપક બંને નવા છે અને ગુજરાતના માનનીય વિદ્વાનો છે. તેઓના તંત્ર તળે આ માસિક ન્યારથી આલવા માંડ્યું છે ત્યારથી તે નવા અવતારમાં આવી નવા સ્વરૂપે દર્શન દે છે. માસિક નિયમિત પ્રકટ થાય છે અને લેખની ઉત્તમ પસંદગીથી તે લોકપ્રિયતા સાથે બહોળો ફેલાવો પામતું જાય છે એ સંતોષની વાત છે. આ અંકમાં જીવન અને સાહિત્ય, ભારતમાં સદૃષ્ટિ લાખાની આવશ્યકતા, નિર્સર્ગ લક્ષ્ય વગેરે લેખો વિશેષ આકર્ષક છે. ગુર્જર સાહિત્યમાં નાટ્ય સાહિત્ય ઘણું નથી અને તે અરસામાં સ. લાઈ ભરતરામે તે વિષય હાથમાં લીધેલો જોઈ આનંદ થાય છે.

જિજ્ઞાસુ. (આવણ: સંવત ૧૯૭૩, લાવનગર.)

આઠ આના જેટલા સરતા વાર્ષિક લવાજમમાં આ માસિક સારી જન સેવા બજાવી રહ્યું છે. ઘરમાંથી અને શાળામાંથી શારીરિક શિક્ષા બંધ કરો, યુદ્ધ વગેરે લેખો કસાયલી કલમથી લખાયા છે.

કુચ્છી જૈનમિત્ર, વ્યાયામ, વિશાક્રીમાળી વગેરે માસિકોનાં પહોંચ ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. અભિપ્રાય આવતા અંકમાં.



નીતિમય જીવન—લેખક, પત્યાસજી કેશરવિજયજી ગણિ. પ્રકાશક, શા. સોમચંદ ભગવાનદાસ અમદાવાદ. કિંમત ૬ આના. રોયલ સોળપેજ સાડાસાત ફોર્મ, પાકુ પૂઠું. ગ્લેજ કાગળ.

આ પુસ્તક પત્યાસજી કેશરવિજયજી ગણિ, ન્યારે સન ૧૯૭૦ માં રાજકોટ મુકામે આતુમાંસ ગાળતા હતા, તે અરસામાં તેઓના હાથે તૈયાર થયેલું હતું. નીતિનું રહસ્ય જણાવતાં લેખકે અનેક વ્યવહારૂં માર્ગો વિષે વારતવિક ઉલ્લેખ કર્યો છે. ન્યાયથી ધન મેળવવા બાબત, શિક્ષાચાર પ્રશંસા વિષે, સરખા કુળાચાર સાથે વિવાહ સંબંધી, પાપ-ભીડ વિષે, પ્રસિદ્ધ દેશાચાર પ્રમાણની રહેણી-કરણી વિષે, વગેરે કુલ ૩૫ ગુણરૂપ નીતિમય જીવનને ધારણ કરનાર મનુષ્ય સમ્યક્દર્શનપૂર્વક ગૃહસ્થ ધર્મનાં મતો ધારણ કરવાને યોગ્ય થાય તેવા આશયની વિષય ગૂંથણીવડે પુસ્તક તૈયાર થયેલું છે. અને તે ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

જિનલક્ષિત આદર્શ—લેખક શા. કુંવરજી આણંદજી, પ્રકાશક કાપડ-માફિટ, વેપારી જૈન મંડળ તરફથી શા. માણેકલાલ નાનજી મુંબઈ. ડેમી આઠપેજ, સારા ગ્લેજ કાગળના ત્રણ ફોર્મની આ ન્હાની ચોપડીની પ્રસિદ્ધિનો મૂળ આશય આ છે:—

“ પૂજક પૂજન સે બને પૂજ્ય બરાબર ધાર;

પૂજા ફળ પૂજા કરે પામે ભવોદધિ પાર. ”

ઉપરાંત લલિતને મિલે થતી આશાતનાઓ અને જિનરાજલલિત વિષે બહુ સુંદર રીતે વર્ણન થયેલું છે. આ પ્રકરણનાં ન્હાનાં ન્હાનાં પેગ્લેટ્સ પ્રસિદ્ધ થાય એ ઇચ્છવા લેગ છે.

સુંબઈ ઈલાકાની—જૈન વસ્તીમાં પ્રાંતવાર આવતું મરણ પ્રમાણ અને જૈન કોમના નેતાઓની ફરજ. લેખક અને પ્રકાશક શ્રી. નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ. સુંબઈ. ડેમી સાઈઝ એ ફોર્મ.

નિળંધ ઘણું સારું છે અને તે મહેનતપૂર્વક તૈયાર થયેલો હોઈ પ્રત્યેકને વાંચવા યોગ્ય છે. આ માસિકમાં તેને પુનઃ પ્રસિદ્ધ કરવાની અમને અપેક્ષા રહે છે એજ તેની ઉત્તમતાની પ્રતીતિ છે.

ચન્દ્રચૂડ—(મરાઠી ઉપરથી અનુવાદ.) અનુવાદક શ્રી. ચન્દ્રશંકર કટ્ટવા-શંકર દિવેદી: લાવનગર. પ્રકાશક “ જૈનશાસન ” પત્રના અધિપતિ. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ રાયલ સોળપેણ અવાપંદર ફોર્મ. ઠાણું પૂડું કાગળ મધ્યમ “ જૈન-શાસન ” પત્રની સાતમી લેટ.

અનુવાદક કહે છે તેમ, “ આ એક મરાઠી કથાનો અનુવાદ છે. ” વસ્તુ સાંસારિક છે. ચન્દ્રચૂડ અને તારા એકજ નાતિનું યુગલ છતાં દેશરથ અને કોકણરથ એવા પેટા વિભાગને લીધે, સંસાર સૃષ્ટિની સંકુચિત દૃષ્ટિને ભાગે, સ્વયં ઇચ્છા છતાં લગ્નગ્રંથીથી ઉભય અંયુક્ત થઈ શકતાં નથી. સિવાય સ્વયં અવહાર એક સરખું ચાલે છે. પરિણામે સમાજની રૂઢિના લયથી જીવતાવ-ર્યામાં જે ભેડું સહગામી નહોતું બની શક્યું તે અવસાનકાળને આંતે “ જૈન-વાર્ત્ત ફોટોગ્રાફ ” રૂપે કેવળ ચિત્ર-પ્રતિમામાં એક સાથે વિરાલ શકે છે.

અનુવાદ એકંદરે ઠીક થયો છે. વાક્યરચના, શબ્દપ્રયોગ, લાપાશોલી અને શુદ્ધિ વગેરે બાબતો ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. અમારા નમ્ર મત પ્રમાણે સમાજસુધારણાવાળા હાલના જમાનામાં ‘ કોકણરથ અને દેશરથ ’ જેવા સ્થિતિના પેટા વિભાગોને ભેદી, સમાજની વિશાળ દૃષ્ટિએ કથાનાયકોનાં લગ્ન, અનુવાદકે કરાવ્યાં હોય તો આરૂં. પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં “ યોગ્ય રથજે મૂળ-માંથી ફેરફાર કરાવે ” અનુવાદકે સ્વીકાર્યું છે, વાસ્તેજ અમે ઉપરોક્ત ફેરફાર સૂચવવાની છૂટ લીધી છે.

નવજીવન (નિળંધોનો સંગ્રહ) લેખક અને પ્રકાશક શ્રી. મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર. (જેતી અને સહકાર્ય ત્રિમાસિકના તથા આ પત્રના તંત્રી.) વડોદરા. કિંમત ઠાણું પૂડું બાર આના, પાકુ પૂડું રૂ. ૧-૦-૦. સુપરરાયલ સોળ પેણ. સાઇઅગિયાર ફોર્મ, ઉચ્ચ ગ્લેઝ કાગળ, આવૃત્તિ બીજી.*

* (આ પુસ્તક વિશે અભિપ્રાય નિવેદન થાય તે અગાઉ, એક અંગત ખુલાસો મારે કરવો જોઈએ. ઉપરના પુસ્તકના કર્તા મારા મિત્ર છે અને આ માસિકના તંત્રી છે.

વટોદરા રાજ્યના હીવાન મે. મનુભાઈ સાહેબને આ પુસ્તક અર્પણ થયેલું છે, અને પુસ્તકનો ઉપોદ્ઘાત અ. સેા. શ્રી શારદાબહેને લખ્યો છે. એકંદરે આ પુસ્તકમાં સાત લેખો છે. (૧) પ્રેમ મિમાંસા, (૨) સૂદ્રી તત્ત્વજ્ઞાન, (૩) મહાકવિ કેન્દે-ધંદાલિયન કવિ, (૪) મહાકવિ કાલિદાસ અને ભવભૂતિ-ઉલ્લેખ. વચ્ચેની સરખામણી, (૫) કાવ્ય-દેવીનો દરબાર, (૬) મહાકવિ શ્રીરઠાસી, (૭) તથા ભસ્તર્ણક કે આર્યાવર્ત.

૨. ભાઈ મણિલાલની કલમ હવે શુજ્ઞતાને અપરિચિત નથી. ત્યારે પણ તેમના છૂટક લેખો હું વાંચું છું ત્યારે તેમના સંગ્રહી બે બાબતો હું સમજી શકું છું. એક તો એ, કે તેઓ જે લખે છે તે કેવળ વાંચનનાજ અનુભવનું નથી લખતા, પણ અનુભવ પછીનું તેમને જે સત્ય લાગે છે તે સ્વતંત્ર ભાવોથી લખે છે અને બીજું એ, કે તે સાડું લખી શકે છે. આ પુસ્તક ધ્યાનપૂર્વક વાંચતાં મને ઘણા વિચારો ઉદ્ભવ્યા છે, અને કોઈ વાર પ્રસંગવશાત્ પુસ્તકનું જાવલોકન કરીશ ત્યારે તેમાં સઘળા વિચારો છૂટથી મૂકી શકીશ. અહીં, અને અત્યારે, તો તેના વિષે અભિપ્રાયજ આપવાનો છે, અને તે પણ ટુંકા શબ્દો-માંજ પતાવીશ. પુસ્તકનું નામ નવજીવન રાખ્યું છે, તેમાંના ગાંઠન વિષયોને મરદાતાથી અને ઉચ્ચ ભાવોથી તેઓ સફળ બનાવી શક્યા છે તેથી તે નામનું સાર્થક થયું છે. નામની તજે “નિર્ગંધનો સંગ્રહ” લખાયલું છે; પણ પુસ્તકમાંના વિષયો નિર્ગંધનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સખી શક્યા નથી તેથી મારા નસ્ર મત પ્રમાણે તેને નિર્ગંધને સ્થાને લેખો તરીકે ઓળખવા હીક થઈ પડશે. લેખોની ભાષા સરકારી છે, શબ્દપ્રયોગ અને શૈલી માટે ખાસ મત ફેર નથી. અને ૨. ભાઈ મણિલાલે પ્રસ્તુત પુસ્તક જેટલા ઉત્સાહપૂર્વક તૈયાર કર્યું છે. એટલાજ-સંપૂર્ણ-હોંશથી પ્રજામાં તે વંચાશે એમ મને લાગે છે. શુજ્ઞતાનાં (તેમ “મોડર્ન રિથ્થુ” જેવાં શુજ્ઞતા બહારનાં) પ્રતિષ્ઠિત પત્રોએ આ પુસ્તક વિષે વાજળી પ્રશંસા કરેલી જાણી વિશેષ સંતોષ થાય છે.

મિત્ર-તંત્રીના પુસ્તક વિષે મિત્ર-અવરજાપક અભિપ્રાય આપે, એટલે “દારંગી દુનિયા” ને રાજ્યિ ભર્તૃહરિ રચિત એક શ્લોક જેવું આજ દોષવાની કદાચ તક મળે. ૨. મણિભાઈનું પુસ્તક વાંચ્યા પછી તેનો અભિપ્રાય અહીં લખતીજ વેળાએ મને આવી શંકા સહમા થઈ હતી. પણ તે શંકા યોદીજ પળે ટપી. ખરું તો મને એજ લાગ્યું, કે ચિત્ર-વિચિત્ર રંગીન પાટાથી અલંકૃત આ જ્ઞાનનામા એવાં અનેક અનુભાનો કેવળ ક્યોળકરિપત રીતે જાણાય છે અને વિલય પામે છે. તેવાં અનુભાનો દને અનુચિત નિસ્ખન રાખી મને જે સત્ય લાગ્યું હોય તે, કદાચ જગતના ઉપર જણાવ્યા તેજ અપવાદનેજ માન આપનાં સત્યને છૂપાવવું એ માનસિક નિર્ભજતા છે, અને મનના આવા સમાધાન પછી, પ્રસ્તુત પુસ્તક વિષે જાણાયે મારો સ્વતંત્ર મત, જે પ્રસિદ્ધ થાય તે ભદ્ર કરી આપવાની જવાબદારી સાથે આ અભિપ્રાયને અહીં જગા આપી છે. આ પ્રકારનો ખુલાસો મારા મિત્રોમાં એક પણ અંશે મર્જિત્રેક્ષ થશે તો ‘ખુલાસા’ માટે રોકેલી જગા નકામી ગણેલી નહિ ગણાય.)

• અવલોકન અને અભિપ્રાય વચ્ચેનો ભેદ અવલોકનનારથી અલખયો નહિજ હોય

વિશેષાંક—મુંબઈ અને માંગરોળ જોન સલા-રજત મહોત્સવ પ્રસંગે તૈયાર થયેલો. પ્રકાશક રા. મકનજી જે. મહેતા. બી. એ; એલ્. એલ્. બી. ઝેસ્ટર-એટ-લો. મુંબઈ.

ડેમી ૮ પેજ ૧૩ ફોર્મ નેટલો આ દળદાર ખાસ અંક ઘણી ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડનાર હોઈ ગણુ કિમતી છે. ઉપરની સલાનાં છેલ્લાં ૨૫ વર્ષની કાર્ય-વાહી સાથે ધર્મ ગુરૂઓ અને ત્રેલ્યુએટ-જોન અને જૈનેતર વિદ્વાનોની કસાયલી કલમથી લખાયલા ઉત્તમ લેખોનો આમાં સમાવેશ થયેલો છે. ૨૫ વર્ષની કાર્યવાહી વાંચતાં અમને સંતોષ થયો છે અને સલાના હેતુઓ અન્ય ડેમી મંડળોને અનુકરણ કરવાયોગ્ય છે એટલું જ નહિ, પણ હેતુઓને અવલંબી, તેણે બલવેલી સેવા પણ તેટલી જ સ્તુત્ય છે. અમે આ સલાની ઉત્તરોત્તર અભિવૃદ્ધિ ધૃષ્ટીએ છીએ અને લવિષ્યમાં તે એક આદર્શ સંસ્થા તરીકે સર્વત્ર અનુકરણીય નિવડે તેવું જોવા ઇતેન્દર છીએ.

ધન્યવંતરિ. (જુલાઈ ૧૯૧૭. વીરનમર.)

આરોગ્ય જાળવવાની ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડનારાં ગણ્યા-ગાંઠ્યાં ગુજરાતી માસિકો પૈકી આ માસિક પણ પોતાના તરફથી સારો ફાળો આપે છે. આ અંકમાં તંત્રીના લેખો ઉપરાંત જાણીતા સ્વર્ગના ઇન્તરદાર રા. પટિયારને, પેટક નોદુસવાળો વગેરે લેખો ધ્યાનપૂર્વક વાંચવા જેવા છે.

વ્યવસ્થાપક.

ચર્ચાગત.

આગમોદય સમિતિ અને આગમો.

જેન ધર્મમાં આગમોની મુખ્ય માન્યતા છે. આગમોને પ્રથમ છપાવનાર રાયબહાદુર ધનપતિસિંહ બહાદુર હતા. તેને બીજીવાર છપાવવા માટે પન્થાસ આનન્દસાગર ગણિએ પ્રયત્ન કરેલ છે અને આગમો છપાવવા ખાતે ફંડ પણ મોટા પ્રમાણમાં થયેલું છે છતાં સમિતિના આગેવાનો તરફથી સર્વ સાધુઓને પૂરાં પુસ્તક પાડી શકતાં નથી. ફંડ થાય છે તેમાં સર્વ જોનોની મલિકી છે છતાં સમિતિમાં ભાગ નહીં લેનાર સાધુઓને અને સાધ્વીઓને છપાયેલાં આગમો નહીં મળવાથી ફંડ ભરનાર શ્રાવકોનાં મન કથવાય છે અને તેથી એક-પક્ષી સમિતિનું કાર્ય ગણાય છે. જે હેતુઓથી આગમોદય સમિતિ રચાઈ હતી તેના કેટલાક હેતુઓ સિદ્ધ થયા નથી. સાધુઓની અને સાધ્વીઓની પાસે પૈસા હોતા નથી છતાં આવા દારણોથી તેઓ શ્રાવકો મારફત પૈસા રખાવવાની શિથિલતા સેવે એ જનવા જોગ છે માટે સમિતિના આગેવાનોએ સર્વ સાધુઓને અને સાધ્વીઓને બેટ તરીકે આગમો ગણે એવી સત્વર વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

હંસ.

ચાલ-વાડો.

વાલક-“વબુ.”

તમ કંકુની પાની, વીર ! તમ મીઠકી બાની, વીર !
પગલાં કંકુનાં માંડજે, વીર ! બોલ મીઠકા પાડજે, વીર !

કવિ નહીનાલાલ.

શ. કેશવ હ. શેઠ.



બુને પૂરાં સાત વર્ષ પણ નહોતાં થયાં. છતાં શેજ તેના કાકા કને સાંજની વેળાએ તે ફરવા જાય. કાકાની આંગળી પકડી, બુ તેની ના'ની ના'ની પગલીઓ પાડતો, ને રસ્તામાં ચાલતાં જ જુઓ તે વિષે “આ-શું, અને શું કરવાનું” એવી શંકાઓ કરતો ઠેક બાગ લાગણુ પગે ચાલતો પહોંચી જાય.

બાગમાં વેસાયલાં ફુલ-પાન સાથે રમવાનું, બાગમાં ઊભાં કરેલાં મોટા-ઝખ્યાત પુરૂષોનાં પુતળાંને બારિક નજરે નિરખવાનું, તેના વિષેની પૂછપરછ કરવાનું, કોઈ ગાતું હોય તે ગીત સાંભળવાનું, નવાં નવાં ચિત્રો જોવાનું, સ્વપ્નની, દેવોની, પરીઓની, લોકની, ઇતિહાસમાંની એવી એવી વાતો સાંભળવાનું બુને ઘણું ગમતું.

બુની આ પ્રકારની બાતકિડા કાકાને વડાલી લાગતી. બુનાં લાક, તેના કાકાને મન અસુલખ ઠોડ ઉપજવતાં, બુની કાલીચેલી પણ મીઠી ભાષા, બુની અધૂરી પણ મધૂરી શંકાઓ, બુની વડાલસોઈ અંગણેષ્ટ, નાજુક પણ નિર્મળ ને પ્રતિપક્ષે ચળકતી બુની સિન્ધ આંગણે, ને સ્મીત કરી રહેલું તેનું પ્રકુદ્ધ વદન, હસતી વળતે, ખીસતા કમળતા ઢાંડા સરખા સુકોમળ હાથની એક હથેળીઓ વડે પડતી રસતાળી અને શુભાખી ગાલ પર પડતું ખંજન, વહેતી પાણુ લકરીથી છેક કમર સૂધી પહોંચેલા પણ અખંડ છૂટા (વેસાયલા નહિ) રહેતા શિરવાલનું સૌન્દર્ય આ બધું તેના કાકાને મન, ચિન્તાવિહારક-દુઃખ ભૂલવનાર, શાંતિ અને પરમ આનન્દદાયક લાગતું. જાણે બુ પોતેજ એ આનન્દનો અવતાર ન હોય !

બુ બાગમાં જાય ને તેની મરજ હોય તો કાકા કોઈ વાત માંડે. બુ વાતો સાંભળવાનો બહો રસિયો હતો. એટલો બધો કે માત્ર પૂરો થતાં સૂધી તે ભૂખ, વરસ, ઉંઘ બધું ભૂલી જતો !

“ ત્યારે આજ કશું નહિ બોલો-કાકાજી ? ”

જોકડા ઉપર એકો હતો ત્યાંથી, કાકા તરફ લગીર આઘો ખસીને અને કાકાનું ધ્યાન પોતાની લણી ખેંચવા તેમના હાથને પોતાના હાથમાં લેતાં, આતુર નયને જળુ બોલ્યોઃ અને એ ગભરૂ જાલ સામે કાકા બેઠજ રહ્યા. એટલે પાછું જળુએ ફરી પૂછ્યુંઃ—

“ આજ કોઈ વાત નહિ માંડો ? બોલોને. ”

લગીર ઉંચા થઈ કાકાના મોં ઉપર અને જાલ પર હાથ આજળવતો જળુ વધારે ધતેભર થયો. જળુને કંટાળારૂપ નિવડવાનું કાકાને ગોઠ્યું ના. અને તેમણે જળુનો જોલ ઉપાડી લીધો-કાકાએ વાત કહેવા માંડીઃ—

“ સર્વદમન કરીને એક તારા જેવડો જાલક હતો. તે જહું બહાર હતો, આલાક હતો, કોઈથી ગાંજ્યો બંધ એવો લોળો કે કોઈથી અંબઈ બંધ એવો ડરપોક નહોતો. ”

વાત માંલજવા સાડ જળુ કેટલો આતુર અને એકચિત્ત થયો હતો તે બેતાં બેતાં—કાકાએ વાત આગળ ચલાવોઃ—

“ પછી એકવેળા શાકુન્તલે—”

“ શાકુન્તલ કોણ ? ”

મોં આગળ આવી ગયેલા માયાના સ્નેહી વાળને લઇને તેના નાગકંઠા હાથની નાજુક અંગૂઠિયોવડે ફેરે ખસેડતા, હાહા-હમરા થઈ એકેલા જળુએ ફરી પૂછ્યુંઃ—

“ એ શાકુન્તલ કોણ ? ”

“ સર્વદમનની જા. ”

કાકાએ એટલાજ ઉત્સાહથી ઉત્તર આપ્યોઃ અને તેમણે વાત આગળ ચલાવીઃ

“ એક દહાડો એ સર્વદમનની જાએ—”

“ સર્વદમનની જા ? સર્વદમનની જા તો શાકુન્તલ; અને પાછો સર્વદમન કોણ ? ”

કાકા લણી લગીર વધારે આગળ આવીને, ત્રણે જવાળની વાટ બેઠ રહ્યા હોય તેવા ભાવે ઉંચું મોં ધરી સળી જળુએ કાકાને પાછો પ્રશ્ન પૂછ્યો અને કાકાએ કહ્યુંઃ—

“ મેં કહ્યું”તું ને; કે સર્વદમન એક તારા જેવડો જાલક હતો. ”

“ મારા જેવડો જાલક હતો ? ”

“ હા; સર્વદમન નામનો શાકુન્તલનો કુમાર તારા જેવડો એક જાલક હતો. ને તે બહાર હતો. ”

“ બહાર હતો ? ”

“હા; ને બહુ ચાલાક હતો.”

“ચાલાક હતો—કોણ—સર્વદમન ચાલાક હતો?”

“હાસ્તો. ને તે હમણાં સાચું જ બોલતો.”

“સાચું બોલતો.”

“કોઈથી ગાંજ્યો બચ એવો લોભો—

“હોં-હા; સાંભર્યું; કોઈથી ગાંજ્યો બચ એવો તે લોભો નહતો કે કોઈથી અંબઈ બચ એવો ડરપોક નહતો; વાડું વળતી?”

“એવુ સર્વદમનને એક દહાડે એની બાએ રમવા વાસ્તે કેટલાંક ગમકડાં આપેલાં. ને તેમાં એક સિંહના બચ્ચાનું પણ હતું-થું હતું?”

“થું હતું?”

“એટલું નથી આવડતું? સિંહના બચ્ચાનું—”

“રમકડું હતું.” બાબુએ એકદમ કહી દીધું

“તે રમકડું—”

“પણ રમકડું હતું શામા?”

“બીના રમકડા લેશું સ્તો-તેમાંથી—”

“રમકડાં, પણ આવ્યાં ક્યાથી?”

ખાલકે કને કેવી અને શી રીતે વાતો કરવી, તે સારી રીતે કાકા મમલતા હતા. અને તેથી જરા પણ ચીડાયા સિવાય, કે શાંત, ધીરા, મીઠા અને ધીમા અવાજમા લગીર પણ ફેર પાડયા સિવાય, કેવળ માયાળુ અને મમતા ભરી સ્નેહ લાગણીથી કાકા તેને રમાડતા, રીઝવતા અને કેળવતા. બાબુએ પૂછેલા એકના એક પ્રશ્નનો ઉત્તર કાકાએ તેને ગળે ઉતરે તેવી હળથી આપ્યો:—

“સર્વદમનને રમવા સાડું એની બાએ રમકડાં આપેલાં.

“હું-હું:”

કાકાએ હવે બોયું કે બાબુ તદ્દન નિશંક થયો હતો. અને તેને આટલી બધી શંકાઓ કરવાનું મૂળ કારણ પોતાની કહેવા-માહેલી વાતનાં વાડોની અપૂર્ણતા અથવા અસ્પષ્ટતાનું જ હતું. નિશંક થયેલા બાબુનું મન હવે ઘણું પ્રકુલ્લ લાગતું હતું. અને આગળની વાત સાંભળવા, બાબુની વીજળી જેવાં તેજથી ચળકી રહેલી આખો કાકાના મુખમાંથી નીકળનાર શબ્દો ઝીલવા મિટ પણ માંડતી નહતી. બાબુએ પૂછ્યું:—

“પછી તેનું શું થયું?”

“પછી, રમતાં રમતાં સિંહના બચ્ચાવાળું રમકડું સર્વદમને લાગી નાખ્યું; અને—”

“એવું રૂડું રમકડું; વાડું, થું કાસ લાગી નાખ્યું?”

નિવેદન.

ગ્રાહકોને મેટ.

નિવેદન લખતી વખતે સ્વામી રામતીર્થના એક સૂત્રનું સ્મરણ તાત્તુ થાય છે. “ પ્રકાશને સાચો જ હશે, તો ઘણું હૃદયે તેના તરફ આકર્ષશે. ” આ તેમનું સૂત્ર છે. બુદ્ધિપ્રભાનો પહેલો અંક પ્રસિદ્ધ થયા પછી ૨૯ નામો નવા ગ્રાહક તરીકે રજિસ્ટર પત્રકમાં નોંધાયાં છે: આજના અંક સાથે તે નામો ઉતારવાનો અમારો વિચાર હતો; તથાપિ સ્થળાભાવે તેમ નથી કરી શક્યા: છતાં અંતઃકરણપૂર્વક તે કદરદાન ગ્રાહકોનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. અને ઇચ્છીએ છીએ કે આ પ્રમાણે ‘પ્રભા’ના અન્ય ગુણગુણવાચકો પ્રસ્તુત માસિકના ગ્રાહક થઈ અમને ‘આધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ’ દ્વારા આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ નિમિત્તે ‘નિઃકામ સેવા’ યજ્ઞવવામાં વિશેષ પ્રોત્સાહક થશે.

જણાવતાં અમને સંતોષ થાય છે કે ‘પ્રભા’ના પ્રથમ અંકથી જ તેની ઘટતી કદર અંકવા માંડી છે અને એક કદરદાન, ઉદાર મહાશયે આ માસિકના સઘળા ગ્રાહકોને પોતાના ખર્ચે ભેટ તરીકે, પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરિજીની કસાયલી કલમે લખાઈ તેયાર થએલું ‘એક દળદાર અને કિંમતી પુસ્તક આપવાની દિલમોહ અમને દર્શાવી છે. અમે તે માટે તે મહાશયનો ઉપકાર માનીએ છીએ (આ મહાશયનું નામ આવતા અંકમાં નિવેદન થશે.) અને જો કે આ માસિકનો નિયમ ભેટ આપવાનો નહિ હોય છતાં માસિકની અંકાયેલી વાસ્તવિક કદરને ધ્યાનમાં લઈ એક અપવાદ તરીકે હવે આ ખીજો અંક સ્થાને ઘયા પછી યોગજ દિવસોમાં ભેટનું પુસ્તક પ્રત્યેક ગ્રાહકગણને માસિકના વા. લ. ના. વિ. પી. સાથે ક્રમે ક્રમે મોકલવાનું શરૂ થશે. આશા છે કે તે ભેટનું પુસ્તક નામે “ શિષ્યોપનિષદ ” કોઈ પણ ગ્રાહક ગણ પાછું કહાડવાનું જોડું સાહસ નહિ ખેડતાં જે વિ. પી. થાય તે સ્વીકારી લેવાની કૃપા કરશે.

વિશેષમાં એક મૂખ્ય યાજ્ઞત પર વાચકોનું અમે ધ્યાન જોઈએ છીએ ને તે “ શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળ-પાલીતાણા ” સંગ્રહી છે. આ સંસ્થાનો અભ્યાસક્રમ અને અન્ય ઉપયોગી માહિતી જાણીતાં જૈન પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકી છે એટલે અમે અત્યારે તો એટલું જ જણાવીશું કે તે સંસ્થાને અર્વ પ્રકારે પગભર અને દૃષ્ટાંત યોગ્ય બનાવવા બધાએ ધનનું કરવું જોઈએ.

તેની.

વલસાડ જૈન લાયબ્રેરી તથા પાઠશાળાની ૮ મી
જરૂરતીનો વાર્ષિક મેળાવડો.

આ મેળાવડે ગઈ તા. ૮ મી ઓગસ્ટને દિવસે ભારે ધમધમ સાથે વલસાડ જૈન ઉપશ્રયમાં થયો હતો. મે બહામી સાહેબ પ્રમુખસ્થાને હતા. પ્રારંભિક પ્રાર્થના વગેરે થયા પછી વાર્ષિક અહેવાલ વંચાયો હતો. ત્યાર પછી પ્રાસંગિક લાપજો, સંવાદો વગેરે થયું હતું. પાઠશાળાની વાર્ષિક પરીક્ષામાં પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને પ્રમુખ હસ્તે ઈનામો વહેંચાયાં હતા. ઈનામને અંગે ડા. ૨૫) ની રકમ શેઠ ગાંડાલાઈ ગુલાબચંદ તથા શેઠ નાથાલાલ ખુબચંદ તરફથી આપવામાં આવી હતી પછી નવી કાર્યવાહિ રચાઈ હતી તેમાં પ્રેસિડન્ટ તરીકે શેઠ ગાંડાલાઈ ગુલાબચંદ અને ચેકેટરી તરીકે શેઠ ઠાકોરલાલ મોતીચંદ નીમાયા હતા પાઠશાળાના નિભાવ અર્થે નીચેના ગૃહસ્થોએ નીચે પ્રમાણે રકમો ફંડમાં ભરી હતી —

શેઠ મગનલાલ નગીનદાસ ડા. ૩૫૦) ઝવેરી લલ્લુભાઈ ગુલાબચંદ ડા. ૫૧) શેઠ દુર્લભભાઈ ભગવાનજી ડા. ૫૧) શેઠ કેસરીચંદ ગોવિંદજી ડા. ૨૫) શેઠ મગનલાલ રાયચંદ ડા. ૨૦) શેઠ રૂપાજી જીવા ડા. ૧૧) શેઠ પ્રેમચંદ પાનાચંદ ડા. ૫) તથા શેઠ જીજ્ઞાભાઈ પ્રભુભાઈ ડા. ૨) ઉપર પ્રમુખ તરફથી અમરકાંરક ઉપસંહાર હોઈ, ચુરોપીય વિજહમાં પ્રિટિથ અને મિત્રસભ્યોની ફતેહ ઇચ્છી મંગીત સાથે સભા વિમર્જન થઈ હતી.

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મહલ તરફથી
હાલમાં છપાઈ વહાર પડેલાં નવાં પુસ્તકો.

વિજયપુર વૃત્તાંત—છપાવનાર—અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મહલ, લેખક—
જૈનાચાર્ય બુદ્ધિસાગરસૂરિ. આ પુસ્તક ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અત્યંત ઉપયોગી છે. વિજયપુરના જૈન દેરાસરો વગેરે પ્રાચીન જાળતો જાણવા માટે વાચકોએ ખાસ પુસ્તક વાંચવું જોઈએ

સાબરમતી ગુણ શિક્ષણ કાવ્ય—તેના કર્તા શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજી
છે સાબરમતી કાવ્યમાં અનેક શિખામણોના અણા વહે છે. એક વાર પુસ્તક
હાથમાં લીધું તો તેમાંથી એટલો બધો રસ આવે છે કે પૂર્ણ વાંચ્યા વિના
છૂટકો થતો નથી. અનેક સાક્ષર-કવિઓએ આ પુસ્તકની મુદ્રાકર્ષે પ્રગંસા કરી
છે. આત્મોન્નતિ, દેશોન્નતિ, સમાજ પ્રગતિ માટે નવી દબલું આ એક સ્ત્રીકું કાવ્ય
છે. માણસાના અને વરચોડાના દૃષ્ટાંતે આ કાવ્ય માટે ઉચ્ચ અભિપ્રાય જણાવ્યો
છે. ગાયકવાડી ગજ્યમા અને મરકાની સ્ત્રીઓમાં આ ગ્રંથના

પ્રતિજ્ઞા પાલન—જીપાવનાર, અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડલ. કર્તા, શ્રીમદ્ બુદ્ધિઆગરસૂરિ. વિવેચનકાર—નેમિચંદ ગટાલાઈ માસ્તર. પ્રતિજ્ઞા લેઈને કેવી રીતે પાળવી જોઈએ, પ્રતિજ્ઞા પાલન કરવાથી થતા ફાયદા, પ્રતિજ્ઞાપાલકમાં પ્રગટતી શક્તિઓ વગેરેનું એવી રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે જેથી ગમે તેવો પ્રતિજ્ઞાપાલનમાં ખીકણ મનુષ્ય પણ પ્રતિજ્ઞાપાલનમાં શરૂ બની શકે. બાદમાં વસ્થામાંથી પ્રતિજ્ઞા પાલવાની શક્તિઓ પ્રગટે એવી રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રતિજ્ઞા પાલન કરવા સંબંધી પ્રથમજ આ પુસ્તક તૈયાર થયું છે એમ કહેવામાં કોઈ ભતની અતિશયોક્તિ નથી જેઓ મનુષ્ય થવા ધરે છે તેઓએ આ પુસ્તક એક વાર ખાસ વાંચવું જોઈએ.

મિત્રમૈત્રી (મિત્રધર્મ)—જીપાવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ. કર્તા, શ્રીમદ્ બુદ્ધિઆગરસૂરિ. વિવેચનકાર, શા. રતિલાલ મગનલાલ શાહ. આ પુસ્તકમાં મિત્રના ગુણોનું સરમ રીતે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. મિત્ર જાનવા માટે અત્યંત ઉપયોગી આ પુસ્તક છે. મિત્રમૈત્રી પુસ્તક વાંચવાથી મત્સ્યમિત્રનું જ્ઞાન થાય છે. કેવા મિત્રો કરવા જોઈએ અને કેવા મિત્રોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ તેનું શ્લોક, દુહા, વાર્તા, દૃષ્ટાંતથી મર્મરૂપ કરવામાં આવ્યું છે. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ આ પુસ્તક વાંચીને ઘણા લાભ ઉઠાવી શકે તેમ છે. શુદ્ધસતી લાપામાં “મિત્રધર્મ” એ પ્રથમ પુસ્તક છે. દરેક ગૃહસ્થે એકવાર આ પુસ્તક વાંચી જવું જોઈએ તેની મહત્તાનો સ્વયમેવ ખ્યાલ આવી શકશે. મુમિત્રો કયા અને દુમિત્રો કયા તેનું જોઈ સરસ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે જેથી “મિત્રધર્મ” પુસ્તક જીવનનું માથી બની શકે તેમ છે. મિત્રની પેઠે મિત્રમૈત્રી પુસ્તક જીવનનું ખાસ માથી છે એમ ખામ કહેવામાં આવે છે માટે દરેક મનુષ્યે તેને પાસે રાખવું જોઈએ

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.

અપાગવી-મુંબાઈ.

જાહેર ખખર.

શ્રી ગાગરોળ (કાઠીઆવાડ)ના પુસ્તક બહારમાં આપવા માગુનીએ લખેલા હસ્તલિખિત આગમો વેચાતાં જોઈએ છીએ. જેઓએ વેચવાનાં હોય તેઓએ નીચેના શિરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો—અથવા મળવું.—

- | | |
|--|--------------------------|
| ૧ વિપાક સૂત્ર, અંગ ૧૧ મુ. | ૨ મરણ સમાધિ પયજ્ઞા ૬ મુ. |
| ૨ પનવણા સૂત્ર, ઉપાંગ ૪ મુ. | ૭ બૃહત્ કલ્પ છેદ બીજું. |
| ૩ મહા પચખાણ પયજ્ઞા ૪ મુ. | ૮ જીત કલ્પછેદ ચોથું. |
| ૪ ચંદ્રવિજય પયજ્ઞા સાનમું. | ૯ લણ નિશિધ છેદ ૫ મુ. |
| ૫ દેવેન્દ્ર સ્તવન પ્રકરણ પયજ્ઞા આઠમું. | ૧૦ વ્યવહાર છેદ ૩ મુ. |

મૂળચંદ હીરજી,
એકઝીક્યુટર.

અંદરજી અલેચંદ.

તમારો ધર્મ સાચવવો છે? લક્ષ્મીલક્ષ્મીબચવું છે? તો આ જરૂર વાંચો! લાલ દયા!!
 તથા પેદીથી ચાલવું! બુદ્ધ, બુદ્ધી, વિદ્યાસપાત્ર!!
 જૈન માલકીનું

પ્રતિષ્ઠિત ઔપધાલય!!!

શ્રીમંત સરકાર સયાશ્રાય ગાયકવાડ એમના તરફથી વડોદરા રાજ્યમાં લેવાની સસ્કૃત વેદકલાત્મની
 તથા પરીક્ષામાં ઉત્તિર્ણુ (પાસ) થઈ પારિતોષિક (ધનમ) મેળવનાર.
 વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ (પી. વી. બી. આર.)
 એમની ખાસ કાળજીસરી જાતિ દેખરેખ નીચે ચાલતી

ધી રાજનગર આયુર્વેદિક કાર્મસી
 માં લક્ષ્મીલક્ષ્મીના વિચારપૂર્વક બનતાં શાસ્ત્રસિદ્ધ ઔપધો.

જીવન!

ઓ, પુરુષ તથા બાલકોની પાત્રનશક્તિ સુધારી લોહી વધારી શરીરમાંના દરેક અંગ-
 યવો મજબુત અને પુષ્ટ કરી, આરોગ્ય, આયુષ્ય અને આનંદ આપે છે.

દી. રત્નલીલા કાળા ૧ ના રૂ. ૧-૧૨-૦૦.

અંગનામૃત!!

આ દવા સ્ત્રીઓનાં તમામ શુભદર્શો મટાડી લોહી વધારી સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી બક્ષે છે.
 આ દવા ખાસ સ્ત્રીઓ માટે અમૃતસમાન પીણું છે, અને પીવામાં લહભજતદાર છે.

દી. શીશી ૧ ના રૂ. ૧-૮-૦૦.

રસનામૃત!!!

તમારા બાલકોને ખાડના કંકરકારક, રંગબેરંગી શરમતના નુકસાનકારક મિશ્રણવાળાં
 બાવામૃતો વિગેરેથી બચાવવાં હોય તો આયુર્વેદ શાસ્ત્રના આધારે બાળકોને કાયદાગરક ઔપ-
 ધોથી તૈયાર કરેલું આ અમારું રસનામૃત તમારો બાલકોને નિરોગી, પુષ્ટ, આનંદી અને
 સુલાખી રહેવાનું જનાવશે. સ્વાદમાં મધુર હોઈ બચ્ચાંઓ રહેલાઈથી હોંશ હોંશ પીએ છે.

દી. શીશી ૧ ના રૂ. ૦-૧૦-૦૦.

આ મિવાય આ કાર્મસીમાં બરમો, રસાયણો, આશરો, પ્રજાશાહી યાદગી, ચૂરો, અત-
 રેહો, ગુટિકાઓ, તેલો, સુરખ્યાઓ, સુતિકામયાય વિગેરે છૂટક તેમજ જ્યોત્સ્ન વેચાય છે.
 પો. પેદાંગ મગાવનારને શિર છે. લખો-યા રૂમ્ બગો.

રાજમહેતાની પોળ સામે } ધી રાજનગર આયુર્વેદિક કાર્મસીના માત્રીક
 અમદાવાદ. } વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ.

પી. વી. બી. આર.

જૈન પ્રજા માટે એક નિર્ભય ને ભરૂસાપાત્ર ઠેકાણું



કે જ્યાં અગાડી



અપટ્ટોટ ફેશનના

સોનાના! મસીન પૉલીસ દાગીનાઓ
ની સેંકડો ફેશનોનો મોટો નૃથ્યો તૈયાર રહે છે !

અને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને સફાઈબિધ ફેન્સી કામ ધગ-
કાના સોનાનું કીકાયત મજૂરીથી ઘણીજ ઝડપથી વાયદેસર અને
બનાવી આપવામાં આવે છે.

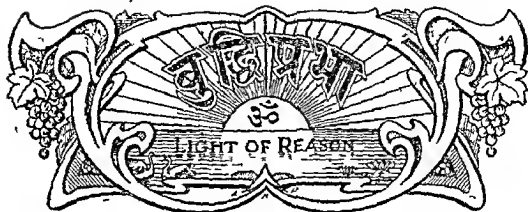
તૈયાર દાગીનાઓની મજૂરી કાપી નાણાં પાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેંકડો
ફેશનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલાયતથી
આવેલા ખીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે ઝવેરાતનું
કામ ધરાકો અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રૉયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.



દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૧ મું.]

સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૭. વીર સંવત ૨૪૪૩.

[અંક ૩.

ત્રી,

શા. મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર.

વ્યવસ્થાપક.

શા. કેશવ હ. શેઠ.

વિષયદર્શન.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
૧. કર્મજીવન સુખ દુઃખના ભાગી છે ...	રા. ભોળાનાથ શર્મા.	૧૫
૨. ઇશ્વર-કૃત-નિર્મા. ...	રા. બાલરાવ ગ. ઠાકોર, ખી. એ.	૧૬
૩. આત્મજ્યોત. ...	રા. આત્મમણિ ...	૭૬
૪. ઉચ્ચ બાળ્ય. ...	ગ. ધનરાજ દર હીરાજી નિપાડી.	૭૭
૫. દરિયા પારના દેશોમાથી. ...	(અવતરણ.) ...	૮૩
૬. કેળવણી અને શિક્ષણનું પદ્ધતિ તત્વ.	૮૪
૭. દરિયા પારના દેશોમાથી. ...	(અવતરણ) ...	૮૭
૮. મણિશી કામાક્યાલજીવ પ્રવેશતર. ...	મુનિશી કર્પૂરવિજયજી. ...	૮૮
૯. પ્રહલાદનો સત્યાગ્રહ. ...	રા. કેશવ હ. શેઠ. ...	૯૩
૧૦. સ્ત્રીકાર અને અભિપ્રાય ...	વ્યવસ્થાપક. ...	૯૪

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રસારક,

રા. શંકરલાલ હાલોલાર્થ કાપડીઆ.

અમદાવાદ.

આ માસિકના નિયમો વગેરે.



- ૧ આ માસિકમાં આવતાં લખાણો પૈથી જૈનેતર લેખકોના લેખો સામાજિક દૃષ્ટિએ લખાયેલા સમજવા.
- ૨ રાજકીય લેખો, ધાર્મિક અગ્રહો હત્યજ કરાવે તેવા લેખો કે ચર્ચાપત્રો તથા નિર્ણય કવિતાઓને માટે આ માસિક નથી. તેમજ અસ્પષ્ટ, કાગળની બંને બાજુ ખીચોખીચ લખાયેલા, પેન્સિલથી લખેલા કે તેવી જાતના લેખો પર 'લક્ષ' નહિ અપાય.
- ૩ સારા અને સાર્વજનિક હિત જળવાય તેવા, વિશાળ દૃષ્ટિએ લખાયેલા લેખોને ચોખ્ખામ મળશે.
- ૪ નહિ સ્વીકારાયેલા લેખો પાઠ્ય મગાવનારે પોષ્ટેજ મોકલવું.
- ૫ તખ્તલૂસ (ઉપનામ) ધરાવનારોએ અમારી અંગત જાણ માટે ખર્ચ અને પૂરે નામ જણાવવું.
- ૬ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોષ્ટેજ સાથે હોય છે. ભેટ અને વિ. પી. ખર્ચ જૂદો. અને લવાજમ અગાડીનીજ વસૂલ કરવામા આવે છે.
- ૭ નવા વર્ષની શરૂઆત જુલાઈ મહિનાથી થાય છે. પાઠ્યથી ગ્રાહક થનારને સિદ્ધિકર્મો હોય ત્યાં સુધી પાઠવા અકો પૂરા પાડવામા આવે છે. અને ગ્રાહક તરીકેનું નામ જુલાઈથી મોઢાય છે. તેમ નહિ કરતા પ્રજ્ઞનાર જ્યારથી ગ્રાહક થાય ત્યારથી જુલાઈ સુધીના અકો જોડવું લવાજમ તેની કનેથી વસૂલ કરવામા આવે છે.
- ૮ જે અંક ન મળે, તે માટે અમારૂં ધ્યાન, ત્યાર પછીનો બીજો અંક રાખે થાય ત્યાર પછી ખેચવું.
- ૯ વિશેષ પ્રુથાસા માટે ઑફિસના શિરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૧૦ સહીવાળા લેખોની જવાબદારી લેખના લેખકનેજ શિર સમજવી. વ્યવસ્થાપક.

જાહેર ખખર.

શ્રી માંગરોળ (કાઠીઆવાડ)ના પુસ્તક લંડારમા આપવા સારૂ નીચે લખેલાં હસ્તલિખિત આગમો વેચાતા જોઈએ છીએ. જેઓએ વેચવાનાં હોય તેઓએ નીચેના શિરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો-અથવા મળવું.

- | | |
|---------------------------------------|---------------------------|
| ૧ વિપાક સૂત્ર, અંગ ૧૧ મું. | ૬ મરણ સમાધિ પયત્તા ૯ મું. |
| ૨ પનવણા સૂત્ર, ઉપાંગ ૪ થું. | ૭ બૃહત્ કટપ છેદ બીજું. |
| ૩ મહા પચખાણુ પયત્તા ૪ થું. | ૮ જીત કટપછેદ ચોથું. |
| ૪ ચંદ્રવિનય પયત્તા સાતમું. | ૯ લઘુ નિશિધ છેદ ૫ મું. |
| ૫ દેવેન્દ્ર સ્તવન પ્રકરણ પયત્તા આઠમું | ૧૦ વ્યવહાર છેદ ૩ જું. |

સૂળચંદ હીરજી, એકામીચુદર

અંદરજી અલેચંદ, કોટ ફીયરશાહ નં. ૮૫-અંબઈ.

આ માસિક સંબંધી સધળો પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરવો.

શંકરજીલ હાલાસાઈ કાપડીઆ.

જીદિપ્રસા ઑફિસ, ચંગપોળ-અમદાવાદ.



દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૯ મું.] સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૭. [અ'ક ૩ જો.

કર્મજ ત્હારા સુખં દુઃખનાં ભાગી છે.

(લેખક:—પંડિત લોળાનાથ સર્મા.)

હરિગીત.

જન્મ્યા જગત્માં એકલા, મરવું જગત્માં એકલું;
પોદયા જગત્માં એકલા, ફરવું જગત્માં એકલું;
વદવું જગત્માં એકલું, જોવું જગત્માં એકલું;
સુખ દુઃખ ભાગી કોણ છે ? તું જોલ જાપૂ ! એટલું.

૧

પુત્રો મળના રૂપયુત પામ્યો કદાપિ તું હશે,
નારી મનોહર રૂપયુત વિધિએ કદિક પામ્યો હશે;
તોયે જીવનના અંતમાં પ્રજવું ચિતામાં એકલું,
સુખ દુઃખ ભાગી કોણ છે ? તું જોલ જાપૂ ! એટલું.

૨

મિત્રો મનોહર જોલતા કદિ આવતા ઠારે હશે,
ધન માલ ગામ ગિરારાની આવડ કદા ત્હારે હશે;
મરણાન્ત દુર્ગમ માર્ગમાં પડશે જવું જ્યાં એકલું,
સુખ દુઃખ ભાગી કોણ ત્યાં ? તું જોલ જાપૂ એટલું.

૩

પાડિત્ય પોપટ સમ પદી કદિ મેળવ્યું પ્રેમે હશે,
વકિલાત કોરટમાં કરી સન્માન પ્રાપ્ત કર્યું હશે;
શુભ અશુભના પરિણામમા જિજ્ઞાસવું જ્યાં એકલું,
સુખ દુઃખ ભાગી કોણ છે ? તું જોલ જાપૂ ! એટલું.

૪

દહો બીજનાં દુષિને દિલમાં દરદ જો આણ્યો,
નિજ બન્ધુઓનાં અશ્રુને પોતા સમાં જો બાણ્યો;
જો પુણ્ય પથમાં આવશે જાવું થશે નહિ એકલું,
સુખ દુઃખ ભાગી કર્મ ત્હારું એમ વાપૂ ! ચોલત ! !

૫

ઐતિહાસિકદ્રવ્ય.

અયળ-ઉન-નિસા.

(અનુવાદક:—ગ. બાબુરાવ. ગ. કાકર. બી. એ.)



બર કુલમાં ઉત્પન્ન થએલી આ બાબા હિંદુસ્તાનના એક મહાન પણ કમનશીએ સત્યકારભાર ચલાવવામાં અકુશળ પાદશાહ ચોરંગએબની પૂત્રી થાય. તેના જન્મ સુસલમાની મહિલા શંવાલની ૧૦ મી તારીએ હિજરી સંવત ૧૦૪૮, એટલે ઇ. સ. ૧૬૩૬ ના ફેબ્રુઆરીની ૫ મી તારીએ થયો હતો. તેનું ખર્ડું નામ એબન્દા બેગમ હતું, પણ પાછળથી તે અયળ-ઉન-નિસા તરીકે ઓળખાવા લાગી. અને હાલ પણ તે એજ નામે પ્રખ્યાત છે.

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાંના ટેટલાક વિખ્યાત પુરુષોનાં નામ અને જીવનનાં ખર્ડાં રવરૂપને પશ્ચિમના ઇતિહાસ કર્તાઓએ ટેવી રીતે ફેરવી નાંખ્યા છે એ વાત કોઈથી ગળાણી નથી, અને એજ ન્યાયે અયળ-ઉન-નિસાનું જીવન વૃત્તાંત પણ તેમની અન્યાયી કલમને લોગ થઈ પડી છે. જે કાંઈ થોડું વધારે તેઓએ આ શાહેન્શહી વિષે લખ્યું છે તે પ્રમાણમાં ઘણુંજ અલ્પ છે; અને તેમાં સત્યતાના અંગ ઘણાજ થોડા છે.

પરંતુ હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસના એક બાણીતા લેખનાર-મી. ઇલિયટ પોતાના ઇતિહાસમાં માસીરે આલમગીરી નામના તે સમયના ઐતિહાસિક ગ્રંથ માંથી નીચેના શબ્દો ટાંક્યા છે અને તે ઉપરથી ન્યાયી વાંચકવર્ગ આપણી ન્યાયિકતા સંબંધે અપક્ષપાત મત બાંધી શકશે. તે પુસ્તકનો ગ્રંથકર્તા લખે છે કે “ પાદશાહ પોતે બતેજ પોતાની બહાલી પૂત્રીને શિક્ષણ આપતો અને તેની પાસેથીજ તે કુશન શીળી અને ન્યાયે તે બરાબર શીળી રહિ ત્યારે પાદશાહે તેને ૩૦,૦૦૦ અશ્વરૂદ્ધી ઇનામમાં આપી. તેને અરબી અને ફારસી એમ બે ભાષાનું જ્ઞાન હતું. એ બે ભાષાની લખવાની તથા બોલવાની ગદ્યની તથા પદ્યની કેટલીક ખુબીઓ તે સારી રીતે બજાવતી. ઘણા વિદ્વાનો, પંડિતો અને એ ભાષાઓના લેખકોને તેણે પોતાની નોકરીમાં રાખ્યા હતા, જેઓ તરફથી અસંખ્ય પુસ્તકો તેમને અર્પણ કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રકારનાં પુસ્તકોમાંનું એક અયળ-ઉલ-તફસીર ઉર્દૂ કોરન-લાખ્ય હતું. એનો લખનાર-

અથવા અનુવાદ કરનાર, -કેમકે તદ્દસીરે કળીર નામના એક બીજા પુરતકનો તે અનુવાદ હતું—મુદ્દાં સયકુદીન કરીને હતો, અને આ શાહજાદીની નોકરીમાં હતો. ”

મોગલ રાજ્યમાં પ્રચલિત ધારા પ્રમુખે એટલે રાજ્યના મોટા મોટા અમીર ઉમરાવોની બેઠીઓની સોળતમાં અયળ-ઉન-નિસાને ઉછેરવામાં આવી હતી. અને તેથી તેનું બાળપણ સંપૂર્ણ સાંદર્ય, પવિત્રતા અને નિર્દોષતાના શુદ્ધ વાતાવરણમાં પસાર થયું હતું. તેની અલ્લક હુશિયારી વિષે એમ કહેવાય છે કે આ બાળા જ્યારે ત્રણ વર્ષની જ દ્વિત હતી ત્યારે પોતાની આયા-દાસી જ્યારે કુરાને શરિકનો પાડ કરતી ત્યારે તેની સામે પરમાનંદથી ઉભરાતા-છલકાતા હૃદયે તથા અંબળ આંખોવડે તેના તરફ એકી ટસે જોઈ જ રહેતી: અને જ્યારે તે દાસી નમાઝ પડતી ત્યારે પણ તેના શરીરના જુદા જુદા પ્રકારનું હલનચલન, ઘણી આશ્ચર્યચક્રિત ઉત્સુકતાથી અને પૂર્ણ અંતરથી, નિહાળતી: અને તે વખતે તેને એટલો ષધો તો આનંદ થતો હતો કે તેની મુંઢર આંખોમાં તે અળકી રહેતો અને તેના પ્રપુલ્લ મુખપર પણ ફરકી રહેતો. આરંગઝેબ એક રીતે તો સાહિત્યનો શોખીન હતો અને મોટો વિદ્વાન પણ હતો. અને તેથી પોતાની બાળક પૂત્રીમાં આવી જાતની હુશિયારી જોઈ તે આગળ ઉપર સાહિત્યના પ્રદેશમાં નામ કાઢશે એમ ખાત્રી રાખતો અને તેનાપર અત્યંત પ્રેમ રાખતો, અને પોતાના રાજ્યમાંથી મળી શકે એવા હરકોઈ ઉપાયે પોતાની આ બહાલી પૂત્રીને તે વખતમાં જેટલી મળતી હતી તેટલી પણ સંપૂર્ણ કેળવણી આપવામાં કયાશ રાખી નહિ-તે વાતનું દારણ પણ તેનો અયળ-ઉન-નિસા પ્રત્યેનો ગાઢ પ્રેમજ હતો. આ વાત અત્ર લખવાનું એ કારણ કે અયળ-ઉન-નિસાને આથી મોટા મોટા પાઠશાહના શાહજાદાઓને છાત્રે તેવી કેળવણી મળી. તેની અસાધારણ બુદ્ધિનો એક બીજો પણ પૂરાવો એ છે કે ૪ વર્ષની કુમળી વયે તેણે કુરાન શીખવા માંડ્યું અને ૮ વર્ષની થઈ ત્યારે તો તે શીખી રહી અને “ હાફેઝ ” જાની. આ વખતે ઉપર લખ્યું છે તે મુજબ ૩૦૦૦૦ અશરફીનું તેને આરંગઝેબ તરફથી ઇનામ મળ્યું: અને બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો તે અમીર ઉમરાવો વચ્ચે ષરોખર પૂર્વના ધારા મુજબ બહેંચી આપી. આટલું તો નહિ પણ બીજાં થોડાં વર્ષમાં તો અરબી અને ફારસી ભાષાઓના મોટા મોટા ગ્રંથોનો પરિપક્વ રીતે અભ્યાસ કયો: એટલું જ નહિ પણ તે ભાષાઓના મૂખ્ય વિભાગ જેવાકે ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, ને સાહિત્યનું ટુંક વખતમાં સંપૂર્ણજ્ઞાન મેળવ્યું.

આ સઘળું જ્ઞાન તે કોઈ હેતુ સાફ નહોતું મેળવ્યું પણ નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિ-

૧ જે લોકોને આપું કુરાન મોડે હોય છે તેઓને “ હાફેઝ ” કહે છે. અને ફારસી કવિ એજ દારણથી પોતાને હાફેઝ કહેવડવતો.

થીજ સંપાદન કર્યું હતું. અથવા આટલું બધું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તેણે કોઈ દિવસ પંડિતાઈનો ડોળ કર્યો નથી. તેનો ફક્ત એક સાધન તરીકેજ હતું અને અંતિમ લક્ષ્ય તો કાંઈ જુદુંજ હતું. રાત્ર્ય દરબારમાં થોડા-અઘતને સારૂ સત્તા ભોગ-વવા જેવી સ્થળ મંજૂરમાં તેને આનંદ નહોતો પડતો: કે આ દુનિયાના ક્ષણિક-તુચ્છ વૈભવપર આટલું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી મોહ પામે તેવી તેની ઉચ્ચ બુદ્ધિ નહોતી. તેનો વિશાળ, ઉચ્ચ ગામી આત્મા તો કાંઈ જુદાજ વિચારમાં આનંદ માણતો હતો. કાંઈ અનેરાજ પ્રદેશમાં રમતો હતો. જે કે ઔરંગઝેબ જેવા મહાન સત્તાધારી બાદશાહના દરબારમાં જે સત્તા તેને મળી હતી, તે તેણે તુચ્છકારી નહિ તેમજ તેનાથી છેક લોભાઈ પણ ના ગઈ. પણ તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કર્યો અને સાથે સાથે પોતાને જે ઉચ્ચ સ્થાન, એક પાદશાહની પૂત્રી તરીકે આટલા વિશાળ દેશની આસપાસ પ્રબળતા જીવનપર સ્થાયી અસર કરવાનું મળ્યું હતું તે સ્થાન ઉપરથી તેણે પોતાનાં જીવનનાં કર્તવ્યો કરવાની ઇચ્છા કરી. આ તેની ઇચ્છા કાંઈ આ “પોલા જગત”ની “પોલી કીર્તિ” મેળવવાની નહિ પરંતુ પોતાની પ્રબળતા ઉચ્ચ ગર્વે લઈ જઈ ‘તેમનું’ કલ્યાણ સાધીને શાશ્વત કીર્તિ મેળવવાની હતી. આ શાહજહાંની જે રીતે પોતાનું જીવન ગાળ્યું છે અને જે કાર્ય કર્યું છે તે આસલના વારાથી આલતું વંશપરંપરાથી ઉતરી આવેલું સ્ત્રીઓનું જનસમાજમાં સ્થાન કયું છે તે જાતાવી આપે છે. વળી વધુ તપાસતાં અને ઉંડા ઉતરતાં એ પણ આપણને જણાય છે કે સ્ત્રીઓને પુરૂષના જેટલાજ હક કોઈ પુરૂષોની મેહરબાની દાણલ કે લલમનસાઈથી નથી મળતા, પણ જ્યારે સ્ત્રીઓ પોતેજ પોતાની અંદર રહેલું તત્વ પોતાને કરવાનાં કાર્યો કરીને જાતાવી આપે છે ત્યારે તેમને સમાન હક આપોઆપ મળે છેજ.

એક કવિ અનુભવપૂર્વક સત્ય લખે છે કે કવિઓ કાંઈ કુલારના ઘરના હાંલાની માફક તૈયાર કરાતા નથી: ખરા કવિઓ તો ઇશ્વરને ઘેરથીજ પોતાની શક્તિઓ સાથે લઈને આ દુનિયામાં જન્મ પામે છે. દુનિયાના ખરા મહાન કવિઓ તો તેઓજ છે કે જેઓએ પોતે જે પ્રભુની પાસેથી દિવ્યસંદેશ લાવ્યો હોય તે લોકોને કહેવાની જરૂર જણાવાથી, અને પોતાના અંતરમાં થએલા વિચાર મંથનમાંથી રત્નો કાઢી, લોકોને પોતાના અનુભવનો અને હકાપણનો લાભ આપે. આ ન્યાયાનુસાર અયમ-ઉન-નિસાના હૃદયમાં પણ વિચિત્ર પ્રકારની લાગણીઓનું હંમેશાં યુદ્ધ ચાલુ રહેતું: કાંઈ વિચિત્ર પ્રકારના વિચારો તેને આવવાથી ખેલાં તો તેને ઘણું આશ્ચર્ય થતું. તેનું આખું જીવન કવિતામય જની ગયું હતું: તે આખો દિવસ કવિ-ગુંજતી. સારે ભાગ્યે આસપાસના સંજોગો તેને ઘણા અનુકૂળ થયા. તેનો શિક્ષક એક મુલ્કાં સૈયદ કરીને હતો. એ કાંઈ સાધારણ મનુષ્ય નહોતો પણ અયમ-ઉન-નિસાનો શિક્ષક, -શુર-શુર

શબ્દના ખરા અર્થમાં શુદ્ધ થવાને યોગ્ય હતો. કેમકે આ બાબાના જેવા કેટલાક ઉચ્ચાશયવાળા આત્માનું પોષણ કરી, તેને ખરે રસ્તે ચઢાવવાનું-તેમને તેમના કર્તવ્ય પંથ બતાવવાનું મહાભાગ્ય જે કેટલાક પુરૂષોને પ્રાપ્ત થાય છે તેમાંનો એક તે હતો. તેણે પહેલાં તે પોતાની બુદ્ધિશાળી શિષ્યાના આત્માના આનંદથી ઉભરાતા કવિતા કરવાના શરૂઆતના પ્રયત્નમાં પોતાનો પરિપક્વ વયનો ઉત્સાહ અને અનુભવ રૂપાંતરે તેને ઉત્તેજન આપતો, અને પોતાના સહાનુભૂતિવાળા હૃદયની સંમતિ પણ દેતો: એટલુંજ નહિ પણ આ પોતાની શિષ્યા ભવિષ્યમાં એક મહાન કવિ થશે એમ ભવિષ્ય પણ ભાષ્યું. સાધારણ નિયમ એવો છે કે આવા પ્રકારની એટલે આસપાસના સંભોગો પર પૂરતું ધ્યાન આપીને, તથા પૂર્ણ વિચાર કરીને, અને મુદ્દાં સૈયદ જેવા નરોએ ભાખેલી ભવિષ્યવાણી ઘણીવાર ખરી પડે છે.

જેવો આ શાહજાદીએ અરબી તથા ફારસી ભાષા પર સંપૂર્ણ કાબુ મેળવ્યો કે તરતજ તે તે ભાષાઓમાં કવિતા લખવાનું શરૂ કર્યું-તત્કાલે શરૂ ના કર્યું, પણ કાબો અનુભવ લખાઈ ગયાં. તેના આત્માએ તે તે ભાષામાં પોતાનું ગાન પહોંચાડ્યું. આ કાબો અરબી ભાષાના એક ખારંગત અભ્યાસીને બતાવવામાં આવ્યાં અને તેણે જે મત એ કાબો પર દર્શાવ્યો છે, અર્થાત જે ટીકા કરી છે તે બાબુવા જેવી છે: ત્યારે તેણે તે કવિતાઓ વાંચી ત્યારે તેણે કહ્યું: “જે કે ગઝલના ચઢમાં હું કાંઈ ભૂલ જોતો નથી છતાં અરબી ભાષાની કેટલીક શિષ્ટ-રૂઢ થયેલી વાક્યરચનાઓમાં કેટલીક ખામીઓ છે. તોપણ એ સઘળું બાબુએ રાખીને કહિયે તો, એક તહમાર જેવા પરદેશીનો અરબી ભાષાપરનો આટલો બધો કાબુ-એતો એક આશ્ચર્યજનક હેવાય.”

આ ટીકા સાંભળીને અય્ય-ઉન-નિસાની, બુદ્ધિ બીજા પ્રદેશમાં વળી: બીજી પ્રવૃત્તિઓ તેણે કરવા માંડી. અરબી ભાષામાં લખવાનું તેણે છોડી દીધું અને ફારસી ભાષામાં પોતાની અછલ હુંશિઆરીની અજમાયશ કરવાનું ધાર્યું. પૂર્વના-હિંદુસ્તાનના એકલાજ નહિ પણ સમસ્ત એશિયા ખંડના ઘણાખરા કવિઓની બાળતમાં બને છે તેમ અય્ય-ઉન-નિસાની બુદ્ધિનો કંમવાર વિકાસ બાબુવાનું ધણું અઘરું છે. પણ ચશ્ચિમની વસ્તુસ્થિતિ તદ્દન બુદ્ધિજ છે. ત્યાં તો દરેક મહાન પુરૂષની બુદ્ધિનો તથા એક માણસ તરીકેનો એવો તો ઉંચો અને સંપૂર્ણ અભ્યાસ થાય છે કે તેના નરતા લખાણો એકલાં નહિ પણ તેનું જીવન-બાહ્ય તેમજ આંતરિક-પણ આપણને આનંદ સાથે ફાયદો આપે છે. પણ આપણી તરફના ઘણાખરા પુરૂષોની બાળતમાં કોઈને દરકારજ નથી, એમ લાગે છે. અને ઘણા લેખકોનાં-આ ૨૦-મી સદીમાં એ પણ-લખાણોનો સંગ્રહ કોઈ કરતું નથી તો પછી તેમના જીવનના અભ્યાસનું તો પછી પૂછવું શું? અરતુ.

જ્યારે હાલના વખતમાં પણ એવું બને છે ત્યારે તે વખતે એવું બને તો તેમાં જરાપણ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. ઝયળ-ઉન-નિસાના લખાણોની પણ દુઃખ-દાયક સ્થિતિ છે. જે તેનાં લખાણો જહાર પડ્યાં છે તે તેના લેખોનો આખો સંગ્રહ વિચારતાં પ્રમાણમાં ઘણાં અદ્ય છે.

*

*

*

*

†

સ્વંધારના જહારમાં બહેલા ઉઠી સ્નાનાદિક કર્મ કરી, નમાઝ પડ્યા પછી અને કુરાનનો પાઠ થઈ ગયા પછી, સાહિત્યનાં શિષ્ટ પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવાનો તેનો નિયમ હતો. તે થઈ ગયા પછી ગમે તે કવિની “દિવાન” લઈને તેમાંથી જે સહમાં લખાએલી ગઝલમાં તેને આનંદ પડતો તેજ ગઝલમાં પોતે પણ એકાદ ગઝલ રચતી. અને આવી રીતે સેંકડો ગઝલો તેને હાથે લખાઈ હશે, પણ માત્ર થોડીજ અપવાદ રૂપે બાદ કરતાં તેમાંની ઘણી ખરી અત્યારે હયાત નથી. ફારસી કવિ હાફેઝ વાંચ્યો તેને ઘણોજ ગમતો અને આ “ખુલ ખુલ” અને “ગુલ”ના શોખીન જીવડાના શખ્તો અને વચનોમાંથી તેને પ્રેરણા મળતી હતી. ધરિલાખી ધર્મના એક મહાન કવિ મૌલાના રૂમીની મદ્દક એણે પણ આશરે ૩૦૦ લીટીઓની એક મસનજી લખી હતી, પણ આપણા કમનશીમે તેનું નામ કે નિશાન આજ કાંઈ નથી. ઝયળ-ઉન-નિસાના લેખોની આવી શોચનીય અવસ્થા થવાનું કારણ ફક્ત એકજ છે-તેના પિતા ઔરંગઝેબના મૃત્યુ પછી મોગલ સમ્રાટના પ્રસરેલી અધાધુની. તેના મૃત્યુ પછી થોડાજ વર્ષમાં ઔરંગઝેબનો કાળ થયો અને તરતજ મોગલ સમ્રાટની પડતીની શરૂઆત થઈ. અને આ વખતથી સમ્રાટના જે કાવાદાવા શરૂ થયા અને આશરે ૧૫૦ વર્ષ સુધી ચાલુ રહ્યા તેવા વખતમાં એ ઉત્તમ લખાણોની દરકાર કોણ કરે ? અને સંભાળથી તેનો સંગ્રહ પણ કોણ કરે ? પણ આખરે હિન્દી સાલ ૧૧૩૫ માં તેનું “દિવાન” એટલે તેના લખાણોનો સંગ્રહ લોકોની નજરમાં આવ્યો. અને ત્યાર પછી જેમ જેમ તેની વધારે ગજલો જહાર પ્રકાશમાં આવતી ગઈ, ગમે તેમ તેમ તે “દિવાન” મા ઉમેરાતી ગઈ. આમ છતાં તેનો આ કાવ્ય સંગ્રહ-દિવાન અધુરોજ છે.

તેનાં કાવ્યો વિષે કાંઈ પણ કહેતાં જોઈતાં તેના શેષ જીવનના સંબંધમાં એ શબ્દ લખવા અસ્થાને નહિ ગણાય. તેના આરિયમાં મહોટામાં મહોટો અંશ સાદાઈનો હતો. આ સાદાઈ તે એકલી તેનાં લખાણોમાંજ જણાઈ આવતી જોઈતી પણ તેના જીવનશૈલીમાં પણ તે દેખાતી. સ્ત્રી જાતીની કુદરતી-અક્ષિર-સુદરતા-તેનામાં હોવા છતાં તેણે કોઈ દિવસ-જાણપણનાં થોડા વર્ષ બાદ કરતાં-સમજણમાં-આવ્યા પછી, જહારનો યેળ કે ભપકો ખતાવવાની ઈચ્છા નથી કરી. અને આ સાદાઈની સાથે તેનામાં અંતરનું માયાજીવણ તેમજ હસમુખો

વલાવ હતો. અને આ સર્વ કારણોને લઈને ન્હાનેથી છેક મોટાં સુધીનાં સર્વને
 ૧ પ્રિય થઈ પડી હતી. નીચેની એક ન્હાનકડી કથાનક સ્પષ્ટ કરશે કે આ
 પ્રહૃદય શાહનદીમાં ઘણા ઉમદા ગુણો હતા. તે કદીપણ ગુસ્સે નહોતી થતી.
 જે જતાવવાને પણ એજ દુચકો બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. એમ કહેવાય છે કે
 એક દહાડે તેની ખાંદી (દારી) એ તેનો એક કાચનો ઘણોજ સુંદર અરીસો
 હશે તે ભૂલથી ફેડી નાંખ્યો. હવે આ તખતો તેને પોતાના પિતા ઔરંગઝેબ
 ૨૨૩થી ભેટ દાખલ મળ્યો હતો અને તેથી કુદરતી રીતેજ તેને અતિશય પ્રિય
 હતો. હવે તખતો કુટી ગયો એટલે પેલી ખાંદી પોતાની ધાતુ (શિઠાણી) પાસે
 'પાંપણા નીચાવતી' હુસકાં ખાતી આવી અને તેને કહ્યું કે:

—અકસ્માત મહારાથી ત્હમારો આયતો કુટી ગયો.

પ્રશાંત, યોગીના જેવું મુખપર હારય લાવીને જરાપણ દિલ દુઃખાળ્યા
 વેના અયળ-ઉન-નિસાએ કહ્યું: ઠીક થયું. એ સાધન નાશ પામ્યું એનાં જેવું
 મીનું એકે સાફ નહિ.

રોશન-આરા બેગમે રાત્ર્યમાં જે સત્તા લોગવી હતી તથા નૂરજહાનના
 જીવનપરથી એટલું તો પૂરવાર થઈ શકે છે કે મોગલ શાહનદીઓ પડદેનશીન
 હિંને રાત્ર્યક્રિય વિષયોમાં ભાગ લઈ શકતી. અને ઔરંગઝેબ જેવો પાદશાહ
 પણ અયળ-ઉન-નિસાને-અલખત પડદા નશીન રહિનેજ-વિચાર તેમજ આચા-
 રમાં સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય આપતો, અને રાત્ર્યકારભારમાં છૂટથી આગળ પડતો
 માગ લેવા દેતો હતો. મોગલ પાદશાહના અનાનખાનાનું ધણુંજ સરસ વર્ણન
 ૨૨૪ થી મુસાફર બનિયરે કરેલું છે. તે લખે છે કે અનાનખાનામાં-એ દિવ્ય ને
 મનહર આવાસમાં ઘણા ઔરકાઓ-વિભાગ હોય છે. અને તે એક બીજાથી
 જાલગ અલગ હોય છે, અને તેમાં રહેનારના માન મરતણા મુજબ શણગારેલા
 હોય છે. લગભગ દરેક વિભાગની પાછળ કે આગળ બેઠા પાણીનો નિર્મળ ઝરો
 વહન કરી રહ્યો હોય છે અને આખા અનાનખાનાના મહાલયની ચારે કોર
 માગળગીયા ઇત્યાદિ આવી રહેલા છે. જેમાં સુંદર આનંદપ્રદ શીતળ છાયાવાળાં
 દરોજો જેની ઘનને ધાતુએ આવી રહેલાં છે એવા રસ્તા, મધુર વેલીઓથી સુશો-
 ભિત ફુલો, ન્હાના ન્હાના નિર્મળ અને સ્વચ્છ પાણીનાં ઝરણાં, ઝાડની ગુફાઓ
 અને સુંદર લોંચરાં જેમાં ગ્રીષ્મ ઋતુમાં દિવસના વખતે ઠંડક મળે અને રહોટી
 વેશાળ અને ઉંચી અગાસીઓ ત્યાં રાત્રે શીતળ ને સુગંધમય પવનની મંદમંદ
 ત્રહરીઓ નિદ્રાનું આબ્હાન કરી રહી હોય છે: એ સર્વ એ હૃદય પ્રકુલ કરે એવા
 એ નિવાસસ્થાન જેને અનાનખાનું કહે છે તેની અંદર આવી રહેલાં છે. અયળ-
 ૨૨૫ ઉન-નિસાનો ઉચ્ચ આત્મા જેટલો વિચારપૂર્ણ અને જેટલો તુચ્છ વાસનાથી
 દૂર હતો તેનાથી નીચી કોટીના જીવને આ સ્વર્ગીય ભૂવન ધણુંજ પ્રિય થઈ પડ્યું

હોત: ઝયળ-ઉન-નિસાને તો આવી ખંડારની-શરીરની ક્ષણિક ઉપસોગની વસ્તુ
 આમાં થોડોજ-જરૂર જેટલોજ આનંદ પડતો: તોપણ કાંઈ, જે વસ્તુની તેને
 જરૂર હતી, જે ચીજને સાફ તેનો આત્મા તલસતો હતો, જે પ્રદેશમાં ઉડવાને
 તેનો આ જ્ઞાનખાના રૂપી પાંજરામાં પૂરાયેલો આત્મા કાંઈ મારી રહ્યો હતો
 તેતો તેને નજ મળ્યો. આગળ ઉપર આપણે જોઈશું તેમ આ રનેહી હૃદયની-
 પ્રેમ પૂર્ણ આત્માવાળી બાબાને કોઈ અન્ય રનેહ પાત્ર ના મળ્યું. અને જે મળ્યું
 તે પાત્રનો પૂરેપૂરો અનુભવ લે, તેની સોળતમાં રહી પોતાના જીવનનો વિકાસ
 કરે, અંતરમાં-હૃદયમાં રનેહનો-પ્રેમનો પૂરેપૂરો જોમ લાવે તે ખડેલાં તો
 ફર કાળે તે પાત્રને હરી લીધું. અસ્તુ. પરિણામ એ આવ્યું કે સમકાલીન
 વિકાસો અને અન્ય બુદ્ધિશાળી પુરૂષોના સંસર્ગથી થતો બુદ્ધિનો વિકાસ
 અને ખંડાર ફરવા હરવાથી મળતો અનુભવ તેમજ પારકાની સાથે થતી
 વાતચીતમાંથી જન્મતું દૃષ્ટિગિન્દુનું વિશાળપણ: એનો અભાવ તેનામાં રહ્યો.
 તોપણ સત્યની ખાત્ર એટલું લખવું યોગ્ય છે કે બાળ વયમાં તે પો-
 તાના કાકા-આથા દ્વારા શેકુના ઘણાજ ગાઠ પરિચયમાં આવી હતી. અને તે
 દ્વારા જેવા સહૃદય પુરૂષના સંસ્કાર મેળવવાને લાગ્યશાળી થઈ હતી. આ દ્વારા
 એક એવો પુરૂષ હતો કે જેઓ આ દુનિયાપર બહુ અદ્ય પ્રમાણમાં જન્મ લે
 છે અને ત્યારે જન્મ લે છે ત્યારે રવિધિ બાળે પોતે તેમને આ જહાંમાં મોક-
 લવાની જે મુખોંધ (?) કરી હતી તે દ્વર કરવાને સાફ જલદીથી અહિં આંધી
 ઉપાડી લે છે.

આવી રીતે એવા પ્રકારના શાંત પવિત્ર અને સુંદર વાતાવરણમાં ઝયળનું
 જીવન વ્યતીત થયું: તે સમજાણી થઈ ત્યારથી મૃત્યુ પર્યંત સરસ્વતીનીજ
 ઉપાસના કરી અને દરેક જાયેલી વસ્તુની માફક, તે પણ ગદ્ય-હિન્દી સાલ.
 ૧૧૩૦. ઇ.સ. ૧૭૦૧.

તેણે આળી જાંઘી સુધી નેણિક પ્રદાયર્થ પાળ્યું હતું. એટલે એમ
 નથી સમજવાતું કે તે પુરૂષના પ્રેમને ધિક્કારતી હતી વા તેણે પુરૂષના રનેહને
 સ્વીકાર્યોજ નહોતો. પરંતુ આપણા માનવતા કવિ અને આત્મલગ્ન કહો કે
 રનેહ લગ્નના સેવક રા. નહાનાલાલના અફલુત યોગી જેવી તે યોગિની હતી.
 “ લીખ્મ વેરાગ્ય ધારીને ” તેણે “ દેહ વાસના ત્યજ હતી. ” પરંતુ સાથે
 સાથે “ પ્રદાયર્થદાથી ” આત્મ.લગ્ન ઉંઠે હૃદે “ ઉપાસતી હતી. ” અને આવા
 ઉન્નત આત્માઓના સંબંધમાં જાને છે તેમ તેના જીવનનો આ ભાગ લોકોને
 ખરા-ખોટા અનેક આશ્રેપ તથા તર્ક કરવાતું ઠીક સાધન થઈ પડ્યો છે. કેટ-
 લાક આ વાત ઉપરથી એમ ધારે છે કે તેને પોતાના જ્ઞાનનું એટલું બધું તો
 અભિમાન હતું અને લોકોનાં વળાણુ સાંભળીને એટલી બધી તે મગરૂર બની

ગઈ હતી કે પોતાના એવ્ય પતિ તે કોઈને મળતી નહિ. વળી ખીજાઓનું એમ માનવું છે કે એરંગ્ગેજ જેવા પાદશાહની અયબ-ઉન-નિસા જેવી ઉચ્ચ પૂત્રીને તેના જેવા પાદશાહના અમીર વર્ગનો કોઈ પણ ઉમરાવ લગ્ન કરવા સજી-ખુશી હોય એમ જાનેજ નહિ. અને આનું કારણ તે વખતનો એક ઇતિહાસકાર લખે છે તેમ એ હતું કે તે વખતના અમીર ઉમરાવો એમ માનતા હતા કે જો તેઓ પાદશાહની પૂત્રી સાથે લગ્ન કરે તો તેઓના તેને શુભામ થઈ રહેવાનોજ વારો આવે. આ કારણે ગરૂં હોય એમ લાગે છે. પણ આ બેથી તદ્દન ભ્રૂંડું એક ગ્રીજીનું કારણ આપણને મળી આવે છે અને તે ખીજા કરતાં વધારે સળગ લાગે છે. તે કારણ કેલાપીની નીચેની પંક્તિની સત્યતાનું આપણને પૂરેપૂરું લાન કરાવે છે.

આ સુદ્ધિમાં પ્રથમ પ્રીતિ એ કોણ જાણી શકયું છે,
કે પ્રીતિનું રૂધિર સઘળું ઉજી અશુ તણું છે ?

ઉપર લખી ગયા તેમ અયબ-ઉન-નિસાને પોતાના કાકા દારાને ઘેર રહેવું થયુંજ ગમતું; અને ત્યાં રહેવાના પ્રસંગો પણ ઘણા મળતા હતા. કેમકે તેનો પિતા દક્ષિણનો મુખ્ય હોવાથી ત્યાંજ રહેતો હતો. હવે “ન્યારે બે યુવાન અને સ્નેહીજીવો અરસપરસના સંસર્ગમાં આવે ત્યારે એક ખીજાના તરફ આકર્ષણ, તેમની વચ્ચે પ્રીતિ થાય એનાથી બીજું વધારે કયું હોઈ શકે ?” એ ઈંગ્રેજ નવલકથાકારના શબ્દો માનીએ તો અયબ-ઉન-નિસા અને દારાના મોંઠા પૂત્ર વચ્ચે પ્રીતિ સંબંધ બંધાઈ તેમના જેવાં યુવાન અને કોમળ દિલ, એક ખીજામાં મળી જાય એમાં જરાપણ આશ્ચર્ય લાગશે નહિ. અને બન્યું પણ તેમજ. બન્ને વચ્ચે ગાઢ પ્રેમ જામ્યો હતો અને એટલેજ નહિ પણ તેમનાં હૃદયનું લગ્ન થયું તેની સાથે તેમના શરીરનું પણ લગ્ન તે બેજ જાણતાં હતાં એટલે સુધી, તેમના આત્માની સંમતિ પૂર્વક થઈ ચુકયું હતું. પરંતુ વિધિના વેચિત્ર્ય જેના પર ઘણાએ આશ્ચર્ય પામ્યા છે પણ તેનો અર્થ કોઈ સમજી શકતું નથી, તે વેચિત્ર્યે આ પ્રેમના નિર્ભળ આકાશમાં કાળીવાદળી જરા પણ રૂપેરી દોરા વિનાની ભયંકર વાદળી અચાનક કોણજાણે ક્યાંથી મોકલી !

સાન્યલોભી એરંગ્ગેજ ન્યારે કપટથી ગાદીએ બેઠો ત્યારે નિર્ભય થવાને પોતાના સર્વ સંબંધિઓનો શિરચ્છેદ કર્યો અને તેમાં પોતાની પૂત્રીના આશકનો, પોતાની બહાલી બેટીના નૂરે ચશ્મ દિલદારનો પણ વધ કર્યો. અયબ-ઉન-નિસા આ શી રીતે અટકાવી શકે ? અને સહન પણ કેવી રીતે કરી શકે ? અને આ યુવાવસ્થાનો પ્રસંગ તે કોઈ દિવસ ભૂલી ના ગઈ. મૃત્યુ પર્યંત તે ગત આત્માની ઉપાસનામાંજ અને તેના સ્નેહનું સ્મરણ કરવામાંજ પોતાના દિવસો ગાળતી હતી. ધન્ય એ આત્માને !

હવે આપણે એક વાત વિષે બે શબ્દો કહિને આ નાનો લેખ સમાપ્ત કરીશું. ઝયળ-ઉન-નિસાને તત્વજ્ઞાનના અને “નિરપેક્ષ” સાહિત્યના પુસ્તકોના હસ્તલિખિત પુસ્તકોના હુશિયાર લહિઆઓ પાસે ઉતારા કરાવી તેને મુદ્ર પુસ્તક આકારે બાંધાવી એવાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવાનો ઘણો શોખ હતો. બ્યારે આપણે આ વાત સાંભળીએ છીએ ત્યારે તેનાં પોતાનાં લખાણોનો સંગ્રહ કેમ નહિ કર્યો હોય એ પ્રશ્ન થાય છે. અને એ પ્રશ્નનો ઉત્તર નિરાશા આપનારો છે તેથી આપણને શોક થાય છે. વિદ્વાનોને તથા એવા બીજા મહાન પુરુષોને તે આશ્રય આપતી હતી.

પર્શિઅન ભાષાનો ઝયળ-ઉન-નિસા જેવો દૃઢ ઉપાસક તે ભાષાના ઉત્તમ કવિઓને પગલે પગલે ચાલે એ સ્વાભાવિકજ છે. તેનાં લખાણો ઘણાં મુંદર છે બે કે હાફેઝ રૂમી અને આમર ખાયમ જેવાઓની તોલે તો તે ભાગ્યેજ આવી શકે એમ છે. પરંતુ તેમાં એ તે એક પ્રકારનું અકથનીય કાંઈ રહેલું છે, એવી તો અવર્ણનીય મોહિની છે કે જેમ હાફેઝની ગઝલો તેમની અંદર રહેલા શુદ્ધ સંગીતને લઈને હૃદયને પીગળાવી નાખે છે: જેમ રૂમીની ગઝલો જુરસાદાર અને અર્થ ગાંભીર્યથી ભરપૂર છે: અને જેમ બીજા પર્શિઅન કવિઓની મસ્તી અને પરમાનંદ—નિર્ભાનંદ આપણને સુખની સાથે આશ્ચર્યચ્છિ કરી નાખે છે તેમ ઝયળ-ઉન-નિસાની ગઝલો અને બયતોમાં પણ એક પ્રકારે આપણને મોહ પમાડે છે, આનંદ આપે છે, બોધ દે છે, અને એને લીધે બીજા ઉચ્ચ પ્રતિજ્ઞાના કવિઓની હારમાં તેને પણ સુકવાતું મન કરાવે છે. જે કાંઈ તેના લખાણોમાં ઓછું છે જે જે બધું બીજા કવિઓમાં આપણને મારુમ પડે છે પણ ઝયળ ઉન-નિસાની ગઝલોમાં નથી મળતું તે સર્વ તેનામાં વિશાળ અનુભવ અને દુનિઆના-લોકોના ઉંડા અભ્યાસની ખામીને લઈને છે અને નહિ કે તેનામાં તે શુણો હતાજ-મૂળથીજ હતા નહિ. કહેવાનો આશય એ છે કે જેમ હાફેઝ આદિને જે પરિપક્વ અનુભવ દુનિયામાં રહેવાથી-કરવાથી થયો હતો જે અગાધ જ્ઞાન આથી તેમને મળ્યું હતું: કુદરતને નિરખવાથી જે વિકાસ તેમની યુદ્ધિનો થયો હતો તે સઘળું બે અનુકૂળ પ્રસંગો મળ્યા હોત તો ઝયળ-ઉન નિસામાં પણ આવત. પણ અફ્સોસ કે તે સ્ત્રીના અવતારમાં હતી. અને જે ખામીઓ આપણે હાલની આપણી પહેનોમાં જોઈએ છીએ તે સર્વનું

૧ યુદ્ધિપ્રકાશ પુ. ૫૨, અં. ૭, પાત્ર ૨૧૨.

આ શબ્દ રા. ગોવર્ધનરામનો છે. જેનો અર્થ તે pure literature કરે છે. અને તે તેમના પ્લેટી સાહિત્ય પરિપક્વતા પ્રગુણપ્રદેશી આપેલા ભાષણમાં છે. સાહિત્યના તે બે વિભાગ પાડે છે. (૧) સાપેક્ષ એટલે ધર્મ નિયમક, રાજકીય ઇત્યાદિ અને (૨) નિરપેક્ષ એટલે અગ્રેજીમાં જેને pure literature કહે છે તે

કારણ જેમ અજ્ઞાન છે તેમ અયળ-ઉન-નિસામાં પણ જે દોષ હતા તે સૌ અવિદ્યાનાં, બિન અનુભવના અને અભણપણના હતા.

હવે તેના વિષે લખવાનું જે બાકી રહે છે તે દ્રષ્ટ તેના હકાપણના, હુંશિ-યારીના અને ધુલ્હિચાતુર્યના બે ત્રણ શબ્દો-તેની ગઝલોમાંથી કરેલાં અવતરણો-ટાંચણ છે. દુનિયાના મહાન કવિઓમાંનો એક જેને ગણવામાં આવે છે, તે હાફેઝ કહે છે કે ત્હમે બીલુનું બધું કરો પણ કોઈને ઇન્કા ના કરશો. પણ અયળ-ઉન-નિસા તો તેથી એ આગળ વધીને કહે છે કે “ દુનિયામાં જ્યાં જ્યાં ત્હ-મારી નજરે દુઃખ પડે ત્યાં ત્યાં કોકિલના જેવા મિઠ્ઠા શબ્દો વડે અને પતંગીયુ જેમ દિવામાં પડીને પોતાની જાતનો લોગ આપે છે તેમ ત્હમારી જાતનો પણ લોગ આપીને, તે દુઃખ દુર કરવા પ્રયત્ન કરો. ” જે “ કોકિલના જેવા મિઠ્ઠા શબ્દ ” અને પતંગીઆતું સ્વાર્પણ એ બેની અંદર સમાએલો અર્થ સમજે છે તેઓજ અયળ-ઉન નિસાના શબ્દોનો અર્થ ધરાવે છે. શિયળ વિષે-બ્રહ્મચર્ય વિષે તેના કેવા ઉચ્ચ વિચારો હતા ! અને આપણને તો તે દ્રષ્ટ હાસ્યાસ્પદજ નજીરો છતાં તે સત્ય છે. ”

તે કહે છે : “ શિયળના સાળુ પર અપવિત્રતાના ડાઘ મહારા પશ્ચાતાપના આંસુથી સોવાર થોડું પણ તે જશે નહિ. ” અહો ! કેવું ઉન્નત હૃદય ! વળી બીજે એક ઠેકાણે તે લખે છે કે : “ જ્યારે ત્હમને ત્હમારી જોયતી ચીજ મળે ત્યારે એટલું ભૂલી ના જતા કે ઘણીએવાર ત્હમારી વાસનાઓ અધુરી રહિ ગઈ છે : અને જે દિવસે ત્હમને ખરું સુખ મળે ત્યારે એટલું યાદ રાખજો કે ત્હમે એક દિવસ દુઃખી હતા. ”

હમેશના વપસશમાં આવતા ઘણાએ એવા શબ્દો છે કે જે આપણે કોને લખ્યા છે તે જાણતા નથી. અયળ-ઉન-નિસાની પણ એવી એક વાક્ય-લીટીજ અને ટાંકી અટકીશું. “ દુનિયામાં આવતા વારાફરતી દુઃખી ના થાઓ. કેમકે આજે સાંજ પડી-અધારી રાત આવી તો કાલે જરૂર દિવસ ઉગવાનો. પ્રેમમાં વિરહના ડાંખ જેણે અનુભવ્યા નથી તે તે વિષે શું બોલે ? ત્હમે માંદા નથી પડ્યા તો માંદગીનો અનુભવ ત્હમને ક્યાંથી હોય ? ” આ તેખનો અંત હવે આવે છે.

છેવટ. અયળ-ઉન-નિસાતું આ દુઃક વૃત્તાંત લખવાનો આદેશ એટલોજ છે કે દર્દીને દર્દી લાઘતાં અર્ધું દુઃખ ઓછું થાય છે એ ન્યાયે આપણા દેશની હતભાગ્ય ખેડેનો તેનો દાખલો લે અને પોતાનું કમનશીબ ભૂલી જઈને પોતાનું કલ્યાણ કરવા પ્રેરાય. અયળ-ઉન-નિસાતું જીવન આપણી આ જમાનાની ખેડેનાના શુષ્ક જીવનને ઘણી રીતે મળતું આવે છે. ઉડવાને પાંખ છે છતાં આપણી ઘણીએ લાગિનીઓ જનસમાજના ધંધારણ અને રૂઢી તથા જોડેમ ઇત્યાદિ મંજૂર સાંકળોથી જકડાઈ ગઈ છે. અયળ-ઉન-નિસાને પણ

તેમજ હતું. આ વૃત્તાંત પરથી એ વાત આપણને રમણ થાય છે. એક તો આપણી આર્થ સ્ત્રીઓની અર્વાચીન દુર્દશા અને તેમને કેળવણી આપવાથી માણસ જાતની દરેક પ્રવૃત્તિમાં પુરુષની જાગૃતી તેઓ કરી શકે છે તે. અને ખોટી વાત તેમની બુદ્ધિનો વિકાસ ન થવાથી જે દુષ્ટ પરિણામો આપણે જોઈએ છીએ તેજ ઘણીવાર એવું બને છે કે અર્વાચીન સમયની જાગૃતીને, લીધે આપણી ઘણી જાહેર સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓમાં પડી જગતની ઉન્નતિ કરવામાં પોતાનો પણ ભાગ આપવાને તૈયાર હોય છે પણ તેમને મળતો સૂકો આવકાર અને તેમના તરફ જાતાવાતી બેદરકારીને લીધે તેઓ હિંમત હારી જાય છે: અથવા તો નકામાં સ્વપ્નોમાંજ રમણ કરી જીવન વિતાડે છે. આ એક શોચનીય વસ્તુસ્થિતિ છે અને તેને સુધારવાને ત્વરિત પગલાં ભરવાં જોઈએ. છેવટે આવી રીતે સ્ત્રીઓને વિચારવંત, સ્વતંત્ર અને અમુક હકને જાળવવાનીવાળા મનુષ્ય જાતના એક વિભાગ તરિકે નહિ ગણવામાં અન્યાયનો અંશ આવે છે એટલુંજ નહિ પણ પ્રત્યક્ષ કાર્ય કરવાની શક્તિના મોટા કે અર્ધોઅર્ધ ભાગનો ખાલી ને ખોટા રસ્તે વ્યય થાય છે—એટલું ઉમેરવું અમુકતું નહિ ગણાય.

આત્મ જ્યોત.

આત્મ જ્યોત નિહાળો, મસ્તો ! મનને મારો—આત્મ.

કુદરતે કલ્પવૃક્ષજ આપ્યું, ફેકટ શીદ સુમાવો;

નિર્જરૂપ નીરખી આનંદ પામો, મંદમતિને સુધારો:

એ છે ધર્મ તમારો—આત્મ.

પણ-પણ પારખ લાખની જાણે, જ્ઞાન, વિવેક વધારો;

વેશવ્યના જનમાં જઈ એસો, જાણ જોગ જગાવો:

ચિત્ત, યોગસૂત્રે લગાવો—આત્મ.

દૃઢ સંકલ્પ દૃઢાસન વાળી, દૃષ્ટિ અવિચળ રાખો;

પ્રભુવ જાપ જપો સ્થિરતાથી, દિવ્યનાદ-રસ ચાખો:

ને ભવ ભટકારા ભાગો—આત્મ.

૨૧. આત્મમંથિ,

* લખવાનો આશય એ નથી કે સ્ત્રીઓએ પુરુષોની હવિષાષ દરવી. પણ કહેવાનો હેતુ એજ કે જેમ પુરુષો દુનિયાદારીની જાળમાં નાખતા મેળવે છે તેમ સ્ત્રીઓએ પણ શૃદ્ધામમાં કુશળતા મેળવી શીલિ પ્રાપ્ત કરવી.

વાર્તા પ્રસંગ.

ઉજલું ભાગ્ય !

(અનુવાદક:—રા. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાડી.)



(૧)

રે શાહ સુબ, આરંગઝેબના લાયથી નાસીને આરાકાનના રાજાને ત્યાં ગયો ત્યારે તેની સાથે તેની ત્રણ પુત્રીઓ પણ હતી. આરાકાન નરેશની ઇચ્છા હતી કે-એ ત્રણે શાહઝાદીઓને પોતાની પુત્રવધૂઓ બનાવવી; પરંતુ શાહ સુબ, એ નાના રાજાના મ્હોંમાંથી મ્હોટી વાત સાંભળીને નારાજ થયો. આરાકાનનો રાજા “સિંદરી બાજે પણ વળ ન મૂકે”

એવો હતો. તેણે એક પ્રપંચ રચ્યો. બહારથી મીઠું મ્હોં રાખી, તેણે સુબ સાથે મિત્રતા દાખવી. એ મિત્રતાને બહાને એક દિન પિતા અને પુત્રીઓને પોતાની સાથે નદીમાં સહેલ માટે લઈ જઈ, તેઓને જલશાયી કરવાનો બેત રચ્યો. શાહ સુબને એ પ્રપંચની ખાતરી મળી ગઈ. ક્રોધિત થઈ, તેણે પોતાની નાની પુત્રી અમીનાને પોતાને હાથેજ નદીમાં ડૂળાડી દીધી. પણ ઇચ્છે તેને બચાવી. એક માછીની જાળમાં તે જકડાઈ ગઈ અને મજકુર માછીએ તેને બચાવી તેનું પાલન કરવા માંડ્યું. સુબએ પોતાની મોટી પુત્રીને બીજી રીતે આપઘાત કરવાની ફર્જ પાડી અને વચલી પુત્રી બ્યારે નદીમાં ડૂહી પડી ત્યારે સુબના એક વિશ્વાસુ નોકર રહમતખાંએ, નદીમાં સુબ ન જાણે તેમ પડીને, તે છોકરીને બચાવી લીધી. સુલેખાંની પ્રાણરક્ષા કરીને તેની સાથે તે ક્યાંક પલાયન કરી ગયો. આ ઘટના પછી કાળાંતરે આરાકાનનો રાજા મરણ પામ્યો; સુબ ક્યાં ગયો તે જણાયું નહિ અને આરાકાનની ગાદીએ મહુમ રાજાનો મોટો પુત્ર બેઠો.

(૨)

અમીનાનો વાલી છુટ્ટો માછી એક દિન સવારે પોતાના કામ ઉપરથી પાછો ફરી તેને કહેવા લાગ્યો. “તિન્ની ! આજ તને શું થયું છે ? હજી લગી કેમ કામે વળગી નથી. ”

વૃદ્ધ પાસે હસતી હસતી જઈ અમીના બોલી: “આજ મારી જીજ્ઞાસા આવી નથી તેથી મેં છુટ્ટી પાળી છે. ”

વૃદ્ધ માછી: “વાહ ! તારી છછ વળી કોણુ છે ?”

એટલામાં પાછળથી એક સ્ત્રીએ આવીને કહ્યું: “હું છું”

પહેલાં તો તે માછી અવાજ ધની પણ પછીથી તેની પાસે જઈને તેને ધારી ધારીને નિરખવા લાગ્યો. કેટલીયે વારે તેણે જોયું તો પ્રશ્ન કર્યો: “તું કાંઈ કામ જાણે છે કે ?”

અમીના વચમાંજ જોલી ઉઠી: “જાણ ! મારી સંજી કામ નહીં કરી શકે. એને જાહેરે હું તમને વધારે કામ કરી આપીશ”

માછીએ વિચાર કરીને પૂછ્યું: “તું રહીશ ક્યાં ?”

“અમીના પાસે. જીલ્લે વળી ક્યાં ?”

ખુદ્દો ફરી વિચારમાં પડ્યો: આ પીડા વળી ક્યાંથી આવી ?”

તેણે ફરીથી પૂછ્યું “જાઈશ શું ?”

તે સ્ત્રીએ એકદમ જવાબ દીધો. “એની ચિંતા કરશો નહીં ? આ લ્યો.” તેણે તેના તરફ એક મોહોર ફેંકી. અમીનાએ તે લઈને માછીને આપતાં આપતાં કહ્યું: “દિવસ જાહુ ચઢી ગયો હવે તમે પાછા કામે જાઓ.”

આ સ્ત્રી કોઈજ નહીં પણ અલેખાં હતી. રહમતખાંએ તેને જાણ્યા પછી શુભ વેશે આરાકાને દરખાસ્તમાં નોકરી લીધી હતી. અલેખાં પોતાની ખાલે-નની શોધમાં વેશ જાહેરીને વારંવાર ફરતી હતી. ફરતાં ફરતાં અચાનક જ આ માછીની ઝુંપડી પાસે તે આવી ચઢી હતી.

(૩)

ગ્રીષ્મ ઋતુના પ્રાતઃકાલના પરમ રમણીય સમયે એક નાની નદીને તીરે એક ઝાડની છાયામાં અલેખાં અને અમીના બે જાહેને જોડી છે, અલેખાં કહેવા લાગી, “ઈશ્વરે આપણા પીઢરના મરણ પછી આપણા ઉપર દુઃખજનાખ્યાં છે. આપણી આગલી શાહી ઝાહોઝલાલી હવે આપણને મળશે નહીં એમ હવે તો નક્કો લાગે છે”

“ખ્યારી જાહેન, હવે એ ગઈ શુજરી વાતો ઉપર જાણાં શું કરવા ક્યાં કરે છે ? દુનિયામાં રહીને હવે તો જે રસ્તે જવાય તે રસ્તે જવું એમ મેં તો નક્કી કર્યું છે. મને તો અહીં કોઈ વાતે દુઃખ નથી. મને તો દુનિયા ખ્યારી લાગે છે.”

અલેખાંએ કહ્યું: છટ્ છટ્ અમીના શું તું એક શાહજાદી નથી ? ક્યાં દિલ્હીનું શાહી તખ્ત અને ક્યાં આ એક માછીની ઝુંપડી !”

“મારા જેવી એક હલેતી છોકરીને જો ઝુંપડી કે ઝાડની ઘટાની છાયા જ વધુ પસન્દ હોય તો હાલના કટોકટ વખતમાં દિલ્હીના તખ્ત માટે નાહક આંસું સારવાની મને શી જરૂર ?”

ઝુલેખાં નારાજ થઈ બોલી: “ એ માટે હું તને કપકો આપતી નથી પરંતુ અમીના, જરા વિચાર કરી જોવો ઘટે છે. આપણા ખ્યારા પીદરને તારા ઉપર વધુ ખ્યાર હતો. આથી તેમણે પોતાની આગરુ બચાવવા પોતાને હાથેજ તને દરિયામાં નાંખી દીધી. એમણે આણેલા તારા માતને બદલે તારી ઝિન્દગીને તું બહેતર ના સમજતી. આપણા પીદરને મારી નાંખવામાં આવેલા છે એ ના ભૂલતી. એમના ખૂનનો જો તું બદલો લઈ શકીય તો આ થોડા દિવસની ચાંદની જેવી ઝિન્દગીમાં કાંઈક કામ કર્યું ગણાયો.

અમીના ચૂપકીદી ધારણ કરી રહી. તે ભૂટ્ટી ગયલી વાતો આજ તેની બહેને પાછી સ્મૃતિપટમાં ચીતરી જતાવી છે. તે વિચાર કરવા લાગી. એકાએક પાછી તે બોલી ઉઠી: “ બહેન થોડીવાર બેસો. હું હમણાં આવું છું જો મારા વાલી માટે હું ખાવાનું નહિં કરું તો તે બિચારા ભૂખે મરી જશે. ”

(૪)

અમીનાના હૃદયની નબળાઈ માટે ઝુલેખાંને શોક થયો. તે અન્યત્ર ઉદાર મુખે ત્યાં બેઠી હતી એટલામાં કોઈનો પગરવ સંભળાયો અને પાછળથી કોઈકે તેની આંખો ઢગાવી.

ઝુલેખાં એકદમ ખૂમ પારી ઉઠી: “ કોણ છે ? ” તેનો અવાજ સાંભળીને તે યુવકે એકદમ પોતાના હાથ લઈ લીધા અને સામે આવીને તે ઉભો રહ્યો. તેણે કહ્યું “ આમ કેમ ? તું તિન્ની નથી. ”

ઝુલેખાં પોતાનાં વસ્ત્રો સંકોરીને ઉભી થઈ. તેની આંખોમાંથી જાણે અગ્નિ વંસી રહ્યો હતો: “ તું કોણ છે ? ”

યુવકે કહ્યું: “ તું નહિ આજળે. તિન્ની મને આજળે છે. તિન્ની ક્યાં છે ? ”

એટલામાં તિન્ની ત્યાં આવી પહોંચી. ઝુલેખાંનો ગુસ્સાથી લાલચોળ થયેલો ચહેરો જોઈ તે બોલી: “ બહેન, તમે એની વાતો ઉપરથી ગુસ્સે થયો નહિ. એ માણસ નથી. એને એક જંગલી જનાવરજ સમજજો. તમારી સાથે એણે કાંઈ અમર્યાદા કરી હશે તો હું હમણાંજ તેની ગળર લઈ છું. દાલિયા ! તે આ શું કર્યું ? સુરખ, આવો બેશરમ ક્યાંથી ? ”

દાલિયા: “ મેં શું કર્યું છે વળી ? કાંઈ નથી કર્યું. ફક્ત આંખો ઢગાવી હતી. મેં જાણ્યું કે એ તિન્ની છે. ”

તિન્ની ક્રોધ કરતી બોલી: “ વળી પાછી નાને ગહોયે મોટી વાત કરી ? હવે તું બહુ નહોર ને લાજ વિનાનો જાગી ગયો છે ? તિન્નીની આંખો પણ પહેલાં તે વળી ક્યારે ઢાળીતી ? ”

યુવક: “ આજ મુઘી આંખ મીચવા કાંઈ કારણ જોયું નહોતું. આજેજ પહેલો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. પણ તેમ કરતાં આજ મને લારી પડી ગયો ! ”

અમીના: “તું બહુજ એવકુદ છે. શાહજાદિયો પાસે તું રહેવા લાયકજ નથી. હવે તને અદળ, કાયદા વગેરેની પ્રાલિમ આપવી જોઈશે. જો, આવી રીતે સલામ કર.”

અમીનાએ શિર ઊંચાવીને ઝુલેખાને વંદન કર્યું. દાલિયાએ ઘણી મહેનતે તેની નકલ કરી બતાવી. અમીનાએ પાછળ હંકીને ફરીથી નીચે નમીને સલામ કરવા કહ્યું. યુવકે ફરીથી તેમ કર્યું, અમીના તેને ઝુંપડી પાસે લઈ જઈ બોલી “અંદર ચાલ” અંદર ગયા પછી “જા દેવતા સળગાવ હું આવું છું” એમ કહી અમીનાએ ખાસણું બંધ કરી દીધાં.

ઝુલેખા પાસે બેસીને અમીના કહેવા લાગી “બહેન, અહીંના લોક ખંધાએ આના જેવા અનાડી હોય છે. હું તો એનાથી હેરાન હેરાન થઈ ગઈ છું.”

અમીનાની રીતભાતથી તો તે હેરાન થતી હોય એમ જરાકે લાગતું નહતું. ઝુલેખાએ કહ્યું: “સાચું કહું છું અમીના કે તારી આ રીત મને જરાકે પસંદ નથી. આ જંગલી આદમીની રી મગહર કે એ તારા શરીરને હાથ લગાડે!”

અમીના: “ખરું છે બહેન, જો આજ કોઈ શાહજાદો કે નવાખજાદો આવી બેઅદબીથી મારી સાથે વત્યો હોત તો હું જરૂર તેનું ધણુંજ અપમાન કરત.”

ઝુલેખા: “સાચું કહેજો અમીના, તું કહેતી હતી કે-મને તો હુનિયા ખારી લાગે છે, તો તે શબ્દો સાથે આ જંગલીને કાંઈ લાગેવળગે છે કે?”

“સાચું કહું, બહેન? આ સાદા મુદ્દા દાલિયાની બહુ ઉપકાર વશ છું, મારે માટે એ પુલ તોડી લાવે છે. મારે માટે તાજે મેવો લાવે છે. મારી સુવાની જગ્યા સાફસુદ કરી આપે છે અને જે કોઈ કામ માટે હું તેને બોલાવું છું તે ગાટે તે એક કુતરાની પેઠે ચપળતાથી મારી પાસે આવીને હાજર થાય છે. કદિ હું એને દમદારી દઉં છું તો તે હસી પડે છે અથવા તો કોઈનાર રાઈ પડે છે. એને કદિ બે ચાર થપ્પડ લગાવી દેવામાં આવે છે તો તે ખુશી થઈને કુદકારા મારવા મંડી જાય છે, એની હું બધી રીતે અજમાયશ કરી ચૂકી છું. અત્યારે એને હું અંદર બંધ કરી આવી છું પણ જો તમે જઈને જોશો તો તે દેવતા કુંકતો હશે. હું આવી રીતે એના જંગલીપણાથી હેરાન થઈ ગઈ છું!”

ઝુલેખા કહેવા લાગી: “એનું જંગલીપણું તબલવા હું કોશિષ કરીશ.”

“નહીં બહેન, એને તમે કશું કહેશો નહીં” અમીનાએ કહ્યું. આ વાત તેણે એવી રીતે કહી કે જાણે દાલિયા તેનો મૃગશિશુ છે અને બીજાઓને જોઈને તે જંગલમાં નાસી જાય છે.

ઘોટલામાં માછીએ આવીને કહ્યું: “તિત્તી, આજ દાલિયા નથી આવ્યો શું?”

“આવ્યો તો છે !”

“ક્યાં છે ?”

“બહુ ત્રાસ આપતો હતો. હું એને ઝોરડામાં પુરીને આવી છું.”

બુદ્ધાએ વિચાર કરીને કહ્યું: “કદિ જો એ ત્રાસ આપતો હોય તો એના ઉપર નાસજ થઈશ નહીં. નાની ઉંમરમાં બધાંયે એવાંજ તોફાની હોય છે. પહેલાં તું પણ એવીજ હોઈશ. આથી તેના તરફ કંઈપણ ન બતાવતી. દાલિયાએ કાલે એક મહોર આપીને ત્રણ કેરીઓ વેચાતી લીધી હતી.”

“એમાં શું થઈ ગયું? કેરીઓ લીધા વિના પણ એની પાસેથી હમણાં જો મહોર અપાવીશ.”

પોતાની પાલિતા કન્યાની નાની વયમાં પણ આવી આલાકી બેઠને, વૃદ્ધ માછી ખુશી થયો અને તિત્રીના મસ્તક ઉપર તે પ્યારથી પોતાનો હાથ દેરવવા લાગ્યો.

દાલિયા હવે આવળ કરે છે તેથી બુદ્ધેમાં સંકોચ પામતી નથી. આતું કારણ એ હતું કે દાલિયાની પ્રકૃતિજ કાંઈ એવી હતી કે તેનું હૃદય સરલ હોવાથી શાહજાદિયો જેવી તુમાખી યુવતીઓ પાસે જતાં પણ તેને સંકોચ થતો નહતો. તે હસમુખો, કોતુકપ્રિય અને સીદ્ધા સ્વભાવનો હતો. સર્વ અવસ્થાઓમાં તે નિડર રહેતો, ઘણીવાર આખી સતોની સતો તે સધન અરણ્યમાં, કે પર્વતોના શિખરો ઉપર ચઢીને ફર્યા કરતો હતો. એક દિન પ્રાતઃકાલે દાલિયાનો હાથ ઝાલીને બુદ્ધેમાં કહેવા લાગી. “દાલિયા, આ દેશનો રાજા તું મને બતાવીશ ?”

“હા. શા માટે ન બતાવું ? પણ કહો તો ખરાં કે તમારે તેનું શું કામ છે ?”

“મારી પાસે એ પાપલું એક ખંજર છે. હું રાજાની છાતીમાં તે ઘોંચવા માગું છું.”

બુદ્ધેખાની વાત સાંભળીને દાલિયાને આશ્ચર્ય ઉપજ્યું. બુદ્ધેખાની હિંસા-પૂર્ણ આકૃતિ દેખીને તે ડરી ગયો. આવી રહસ્યપૂર્ણ વાત તેણે કદી સાંભળી નહતી. શાહજાદીએ નક્કી આ મફકરી કરી હશે કે ખરું કહ્યું હશે તે તે સમજી શક્યો નહીં. જો રાજા હુકમોચ્ચવશાત્ અત્યારે અહીં હોય તો બુદ્ધેખાં શું તેને ખંજર મારે ?

(૫)

ઉપરની ઘટના પછી બે દિન વીતતાં રહમતખાંએ બુદ્ધેખાં ઉપર એક ચિઠ્ઠી લખી મોકલી. “આગકાનના નવીન મહારાજાએ માછીના બુંચડામાં રહેતી

એ બહેનોને છુપાઈને જોઈ છે અને અમીના ઉપર તે પ્રસન્ન થઈ તેને મહા-સાચી બનાવવા આહ્વાન છે. થોડાક વખતમાં તે તેને રાજમહેલમાં બોલાવશે. બાદે લેવાનો આના કરતાં ખીજે કોઈ-સાચો અવસર મળશે નહીં.”

પત્ર વાંચી ઝુલેખાએ દૃઢતાથી અમીનાનો હાથ પકડી કહ્યું: “ઈશ્વરની ઇચ્છા અહીં ચોખ્ખી જણાઈ આવે છે. અમીના, હવે નાદાની ના કર. હવે તારા જીવનની ફર્જ અદા કર. છોકરમત છોડી દે.”

એટલામાં દાલિયા આવે ઉભેલો જણાયો. અમીનાએ જોયું કે તે ઉભો ઉભો તેના તરફ જોઈને હસવા કરતો હતો.

દાલિયાના હાસ્યથી અભિમાન આણીને અમીના કહેવા લાગી: “જણતો નથી, દાલિયા ! હું આજ મહારાણી બનવા જઈશું તે ?”

દાલિયાએ હસતાં હસતાં કહ્યું: બહુ વખત માટે તો નહીં ? અમીના પીડિત અને વિરિમત ચિત્તે વિચારવા લાગી: “આ જંગલી હરણ સાથે માણસ જેવું વર્તન રાખવું એ મારી ભૂલ છે.”

પણ ફરીથી દાલિયા તરફ નજર મયા પછી તે બોલી: “દાલિયા, શું રાજાને માર્યા પછી, હું પાછી આવીને તને મળી શકીશ નહીં ?”

(૬)

વાજતે ગાજતે હાથી, થોડા અને સેનાનીઓના પાયદળ સાથે બહુ મૂલ્ય પાલખીઓમાં બેસાડીને એ બહેનોને રાજ મહેલમાં આણવામાં આવી.

અમીના ઝુલેખા પાસેથી ખજૂર લઈને તેને નિહાળી નિહાળીને જોવા લાગી. તેની ધારની તપાસ કર્યા પછી, તેણે તેને આમકાના ગ્યાનમાં મુક્યું અને પોતાના બદનમાં તે છુપાવી દીધું. અમીનાની અત્યંત ઈચ્છા હતી કે-મૃત્યુ-યાત્રા પહેલાં એકવાર દાલિયાને મળી લેવાય તો સાડું પણ દાલિયાનો પત્તા નહતો. કાલ સાયંકાલથી દાલિયા ઝુંપડી આગળ દેખાયો નહતો. દાલિયા કાલે હસતો હતો તે શું અમીનાના અભિમાનની સળગતી જવાહાની દરકાર નહીં કરવાતું સૂચવતો હતો ?

વેરથી પાલખી ઉપર ચઢતા પહેલાં અમીનાએ પોતાના ગયપણના આશ્ર-યદાતા તરફ અધુભરી આંખોથી જોયું. રેતાં રેતાં માછીનો હાથ પકડીને અમીના કહેવા લાગી: “જુદા બાપા, હું જઈશું પણ તિન્ની નહીં હોય ત્યારે તમારું ઘર કેણ સંભાળશે ?” માછીએ બાળકની ચેહે રડવા માંડ્યું. અમીના બોલી “બાપા, જો દાલિયા આવે તો આ વીંટી તેને આપજો અને મારું નામ દઈને કહેજો કે અમીના જતી વખત આથી ગઈ છે.”

પાલખી રાજમહેલની અંદર લેવામાં આવ્યા પછી, બંને બહેનો તેમાંથી ઉતરીને મહેલમાં ગઈ. અમીનાના મોં ઉપર આજ હસવું જણાતું નથી;

આંખોમાં આંસુ પણ નથી. ઝુલેખાંતુ' મ્હોં ફીકડું પડી ગયું છે. ત્યાં સુધી ઈર્ષ્ય ક્ષેત્ર ફર હેતું ત્યાં સુધી ઉત્સાહની તીવ્રતા હતી. હવે ઝુલેખાં કંપિત હૃદયે અમીનાને ગળે હાથ નાંખી બોલી: “આજ આ ખીલેલા ગુલા-
ખને ઠઈ ખૂનની નદીમાં વહેવડાવવા લઈ ચાલી છું ?”

પણ હવે વિચારનો અવકાશ નહોતો. પરિચારિકાઓ બન્ને બહેનોને સભ બેઠા હોતા તે ખંડમાં લઈ જવા આવી પહોંચી. બારણા પાસે જઈ અમીના થોડીકવાર સુધી ઉભી રહી અને બોલી “બહેન !”

ઝુલેખાં તરતજ તેને કંઠે વળગી પડી.

અન્તે બન્ને બહેનો એ ખંડમાં ગઈ. સભ સજ્જાહી ઠાઠમાઠ સાથે એક રત્નજડિત સિંહાસન ઉપર બેઠા હોતા. અમીના લગ્નગુલાથી બારણામાંજ ખમ-ચીને ઉભી રહી. પરંતુ ઝુલેખાં આગળ વધી અને સભ પાસે જતાં તો તે એકાએક બોલી ઉઠી “દાલિયા !”

અમીના આ આશ્ચર્યમય દૃશ્ય જોઈને, ઉભી હતી ત્યાંજ મૂર્ચિત થઈ ગઈ.

ચેતન આવતાં અમીના ઝુલેખાં તરફ અને ઝુલેખાં દાલિયા તરફ જોવા લાગી. દાલિયા બન્નેનો મનોગતલાવ સમજીને બોલી ઉઠ્યો: “હા, હું તેજ દાલિયા છું ! હુંજ તમારા ચુલામાંનો દેવતા કુંકતો હતો !”

અમીનાથી હવે હસી પડ્યા સિવાય રહેવાયું નહીં.

“સૌથી લપકાદાર મહાનો સેંટપીટર્સબર્ગમાં છે.

સૌથી શોભાયમાન મ્હોલ્દા બલ્કિનમાં છે.

સૌથી સુંદર ચોક ડમ્બિનમાં છે.

સૌથી ખુબસુરત દેખાવ બર્નની આસપાસ છે.

સૌથી વધારે વસ્તીવાળું (યુરોપમાં) શહેર લંડન છે.

સૌથી ઓછી વસ્તીવાળું („) શહેર કિશિયાનિયા છે.

સૌથી સરસ આસ ઇટાલીમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ રૂપું જર્મનીમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ લોખંડ સ્વીડનમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ કુંદલાક ઇંગ્લાંડમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ રેશમ ફ્રાન્સમાં નીપજે છે.

સૌથી સરસ ફીત બેલ્જિયમમાં તૈયાર થાય છે.

આયલીડમાં બળતણ માટે એક જ્વલતી સૂકી ગાદી વપરાય છે.

લોખંડાંમાં કાળી પીલાડીઓ પૂળાય છે !

તુર્કસ્તાનમાં બગલાં પૂળાય છે !”

(દરિયાપારના દેશોની વાતો.)

અવતરણ.

કેળવણી અને શિક્ષણનું પદ્ધતિ તત્વ.



મે આશા રાખીએ છીએ, કે ન્હાનાં બાળકોને એટલાં વક્રવ-
વામાં નહિ આવે, કે તેઓ ન્હાનપણમાં જ ઘરડાં બની જાય.
માનસિક વિકાસ કરવા જતાં તેમનાં માથાં અને પેટ મોટાં,
તથા હાથ અને પગ ન્હાના બની જાય, એવું થવું જો-
ઈએ નહિ.

આ મહત્વના વિષય ઉપર કેટલીક સાધારણ વાતો કહેવાની પણ અત્યાર
સુધી જરૂર પડેલી જણાય છે.

સાર્વજનિક દ્રશ્યિયાત કેળવણીની હવે સર્વત્ર હિમાયત કરવામાં આવે
છે, કે જેથી દરેક બાળકને વારતે જ્ઞાનનો દરવાજો ખુલ્લો થાય. જોકે એ સં-
બંધી નિયમ રાજ્ય તરફથી કરવામાં આવે છે, તોપણ એ રાજ્યની ચોતાની
ન્હાનામાં ન્હાની અને ગરીબમાં ગરીબ પ્રગત તરફની દ્રશ્ય છે. કેળવણી વગર
પ્રગતિનો ચોતાનાં ધમ્પિસ્તકો વાંચી શકે નહિ; તે વગર તેઓ હિસાબ રાખી
શકે નહિ; અને તે વગર ગેરહાજર મિત્રો તથા સંબંધીઓ તરફના રહેહને
પણ જીવંત રાખી શકાય નહિ. કેળવણીથી જ સ્વર્ગની, દુનિયાની, અને મોટા
મંડળની શરૂઆત થાય છે.

જો સમાજને આ વાત આવશ્યક લાગે, અને રાજ્ય તેને સંમતિ આપે,
તથા દ્રશ્યિયાત કાયદો લાગુ થાય, તો જે બાળકોને ખાવાનું મળે તેમ ન
હોય, તેમને ખાવાનું આપવાની વ્યવસ્થા પણ થવી જોઈએ, પછી લગ્ને તે
વ્યવસ્થા કાંતો મુનિસિપાલિટીઓ કરે, અથવા રૂલબ્રેઈના પ્રાંતો કરે. આ સ્ત્રી-
કાયા વગર છુટકો નથી. ચિદ્વાંત એ છે, કે દરેક બાળક, ઘરનું મગે તેટલું
ગરીબ હોય, તોપણ દેશની અંદર એક રીતે ચોતાના ઘરમાં છે, અને તેને
સારું તથા નિર્દોષ માનસિક એસાંક ગેજવવાનો હક છે, અને મગજને આધાર
આપવા આટું નિયમિત શારીરિક એસક્ર પર પણ તેને હક થાય છે. કયાં
બાળકોને ખાવાનું આપવું, અને કયાં ન આપવું, તે ચોક્કસ ઠરાવવાનું કામ
દ્રશ્યિયાત કરનારોનું છે.

કેળવણી દ્રશ્યિયાત કરવાથી, જે ન્હાનાં શરીરો અને મનોની એ વિષ-
યમાં અત્યાર સુધી અવગણના થયેલ છે, તેમને આપાત થવાનો સંભવ છે,
એ જૂઠવું પડતું નથી. જ્યાર નહીં કરવામાં તેને ઉપાડનાર પીડનું મથું વિચાર.

સ્વું જોઈએ. જે બાળકોનાં કુટુંબોમાં સેકેટો વરસથી અજ્ઞાન આવડું આવતું હોય, તેમનાં મન કેળવાયેલાં માળાપનાં બાળકો કરતાં જુદાં હોય છે. શરૂઆતમાં જ્ઞાન અને તેટલું સરલ કરીને આપવું જોઈએ. ચિત્રો અને કિંડરગાર્ટનનાં સાધનોનો જેમ વધારે ઉપયોગ થાય તેમ વધારે સારું. નરમાશની આંખ અને વ્યવસ્થાની નીચે શક્તિઓ વિકસિત થવી જોઈએ; અને મંદતા તથા જડતાને દોષ ન ગણતાં વિકાસની આવશ્યક સ્થિતિરૂપ સમજવાં જોઈએ. કેટલાંક બીજાં એવાં હોય છે, કે જેને ઝમીનમાંથી બહાર નિકળતાં એક કરતાં વધારે ઉન્ધા-બાળી જરૂર પડે છે. ગતિની મંદતા માનસિક તાડનથી મટે તેવી નથી.

સેકેટો વરસથી ચાલતા આવેલા અજ્ઞાનને લીધે મગજ એવું બની જાય છે, કે તેને જ્ઞાન ભારરૂપ લાગે છે, અને તે માટે પ્રયાસ કરતાં પરસેવો છૂટે છે. તેટલા માટે, જે જડ બાળકો લણતાં નથી, તેમનો કેળવણીના સમાજમાં વધારે વિચાર કરવાની જરૂર છે; અને હુશિયાર બાળકો તો પોતે પોતાની સંભાળ લઈ શકશે. કદાચ શરૂઆતમાં જડ બાળકો બાળકો આગળ ઉપર સારું માણી પણ પડાવી શકે. પણ જો તેમની સાથે સોડીથીજ કામ લેવામાં આવે, તો અંદર રહેલ બીજાનો નાશ થવાનો સંભવ છે.

એવો પણ ભય છે, કે જો ફરજિયાત કાયદાનો દુરુપયોગ થાય, તો કેળવણીથી પ્રજા સંસ્કારી થવાને બદલે ઉલટી પીડિત થાય. પસંદ કેળવેલી પ્રજા પોતાને મળેલા લાભને વારંવાર રોટનો ઉપકાર માનશે, એમ માની એસવાનું નથી. જેને જેને તેથી હાનિ થઈ હશે, તેઓ લવિષ્યના સમાજમાં હાનિકારક નિવડવાનો સંભવ છે. ચેકસપિયરના નાટકમાં કાલીબાન પોતાના લાભાજ્ઞાનનો ઉપયોગ શાપ આપવામાં કરે છે.

બાળકોને હુશિયાર બનાવવા માટે કોઈ પણ શિક્ષકને વધારે પગાર મળવો જોઈએ નહીં. હુશિયાર બાળકો પોતાની ગેળે બહાર પડ્યા વગર રહેશે નહીં. જો સ્પર્ધા અને હરીફાઈથી તેમને બલાતકારે કામ કરવું પડ્યું હશે, તો ઘણી વાર તેમનાં તન તથા મનને હાનિ થશે, અને તેઓ પહેલા મરણ પામશે. માત્ર વિદ્યા કંઈ વાસ્તવિક શક્તિ નથી. મગજને તે વાસ્તે જૂથ લાગી હોય, અને તેને શક્તિ તથા ઉપયોગના રૂપમાં ફેરવવાને તે ઉત્સુક હોય, તે સિવાય લાંબે વખતે તે તેને ભારરૂપ થઈ પડે છે. શાળામાં માયાજીવણાનું પ્રાધાન્ય રહેવું જોઈએ; જડતા પોતાના સ્વરૂપને ઓળખી શકે, અને પોતાના તરફ હસી શકે, એવા પુશ્કાભિજનનું વાતાવરણ જોઈએ; ન્હાની શક્તિઓને ઘટે તેવાં ન્હાનાં કામ સોંપવાની કુશળતા જોઈએ; દૃષ્ટાંત અને ઉદાહરણથી બંધ શક્તિઓને પુકી કરવી જોઈએ; તથા જડતા ઓછી જડ દેખાય, ત્યારે તેની

તારીફ થવી નોંધએ. જે ગદ્યાં બાળકોને પરાણે વીસમી સદીના પ્રકાશનો લાલ આપવો હોય, તે એવે ધોરણે કામ લેવું નોંધએ.

શરીરને વાસ્તે પોષણ તથા મનને વાસ્તે પચે તેવો યોગ્ય, એમાં બધી વાત આવી જાય છે. તાજ હવા, કસરત, અને નિયમિત પંક્તિઓમાં ચાલવું, એ આવશ્યક બાળતો છે. કોઈક પ્રકારના લશ્કરી મંડળમાં દાખલ થવામાં બાળકને પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું જેવું લાન થાય છે, તેવું બીજી થોડીજ રીતે થઈ શકે છે. તેથી તેને કમ અને અધીનતાનું પહેલું દર્શન થાય છે, અને એવું લાગે છે, કે બાળકો પણ મહત્ત્વનાં છે, અને તેઓ પણ જીતની તૈયારીઓ કરી શકે છે: નિયમિત માનવ જીવનને વાસ્તે એ પ્રકારની બાલ્યાવસ્થા માત્ર પાઠ શીખવાના કરતાં બહેતર તૈયારી છે; અને ન્હાનાં અવયવો ત્યારે બસાબર કસાય છે, ત્યારે ઉપલી અનિશ્ચિત શક્તિઓ પણ વધારે ચોકસાઈથી કામ કરવા લાગે છે.

નહીં મારવાથી બાળક ગેંઝડે છે, એ વાત ગંભીર વિચાર વગર બાલ્યુએ મૂકવા જેવી નથી; પણ સખમાંથી સખ્તાર્થ અથવા દેખવું તત્ત્વ દૂર કરવું નોંધએ. કેટલેક પ્રસંગે સખ કયો વગર ચાલે તેમ નથી. પણ જે તે બરી રહે, તે બાળક જડ બને છે; અને એ દેખાવ બેનાર અથવા બહુનાર શાળા પણ તેથી ઉતરી જાય છે. પણ એ વિષયમાં એક સાદો નિયમ છે. કોઈ પણ બાળકને માથા ઉપર, કે કાન ઉપર, કે બરડાની કરોડ ઉપર, કે હાથ ઉપર કદાપિ મારવું નોંધએ નહિ. હાથ ઉપર નેતરના ફટકા મારવા, એ જંગલીપણું છે; અને કોઈ વાર તેથી આખી ઝિંદગી સુધી નુકસાન થાય છે. કાન ઉપર મારવું, એ આંખ ઉપર મારવાના જેવું ભયંકર અને દુષ્ટ કૃત્ય છે. કુદરતે માણસને એવા ભાગો આપ્યા છે, કે જેના ઉપર તેની ભવિષ્યની તનદુરસ્તીને હાનિ કયો સિવાય પ્રહાર થઈ શકે. પણ હાથ ઉપર ધા કરવા, અને વેદાને પીડવા: એ કામ તે ઉત્તર અમેરિકાના ઇંડિયનોને લાયક છે. ને દેવી કલાએ દેવી હાથની મૂર્તિ તરીકે માણસની લાગણીવાળી આંગળીઓ બનાવી છે, તે વિચારતાં જણાશે, કે એવી શક્તિ રાખી રાખી કરનારોને પોતાને સખ થવી નોંધએ. બાલકના શરીરની અંદર જે અવયવમાં ખાસ વેદના અને નુકસાનનો સંભવ હોય, તે પર હુમલો કરનાર શિક્ષકે ન્હાનાં બાળકોના સહવાસનો ત્યાગ કરવો નોંધએ, અને માણસોના જંગલમાં જઈને જુદો ધંધો શોધવો નોંધએ.

કોઈ પણ નિશાળ ખરેખરી શાળા થઈ શકે, તે સારૂ રમત ખરી રમત રહેવી નોંધએ, અને સ્વતંત્રતા ખરી સ્વતંત્રતા હોવી નોંધએ. હાલની પદ્ધતિઓ એ નિયમનો નખતી શિખ સુધી લંગ કરે છે. સાંજે પાઠ કરવાની ટેવ કિશોર આંખો ઉપર ઘરડી ચિંતાને સવારી કરાવે છે, તે બાળકના પાણીને નાદ તથા

કલુષિત કરે છે. ત્યારે નિશાળ સાંજે પાંચ વાગ્યે બંધ થાય, ત્યારે તેની ચોપડીઓ ખાંધી દેવી જોઈએ, અને જીવન દિવસના પ્રભાત સુધી ઉઘાડવી ન જોઈએ. સ્વીડિશ ભાષામાં એવી એક કહેવત છે, કે “શિયાળાની રાત્રિઓમાં ઘણું પાકે છે.” વિદ્યાની પાચનક્રિયા ત્યારે ચાલે છે, અને લણાયલી વાતો અનિચ્છક શક્તિઓને સુપ્રત થતાં મનનો ભાગ બની જાય છે. ખણુ આંખો દિવસ લણવાના ઉઠકાળા અને તાપમાં થાક અને કાયરપણું પરિણમે છે. ન્હાનાં બાળકો અને ખીસતાં તરુણ સ્ત્રીપુરુષો આજકાલ જોમનાં માળાપનાં જેવાંજ નિસ્તેજ અને સચિંત દેખાય છે, એ સ્થિતિનું એક સુખ્ય કારણ આલસી લણતરની પદ્ધતિ છે. આખી પ્રજાને સાંજે પાઠ કરવાની ટેવ પડશે, તો દેશનાં બજારો અને બુદ્ધિની શી દશા થશે, તે કહેવાતું નથી. બુદ્ધિમાન બાળકો તેથી જડ થાય છે, અને તન તથા મનનો અકાલે ક્ષય થવા લાગે છે. મનના ઉપર દબાણ અને બુદ્ધિમ થાય, તે કરતાં તો તેને સાદામાં સાદું શિક્ષણ મળે, તેજ વધારે સાફ. અતિશય દબાણથી દરેક વસ્તુ ઘટે છે, અને વિકૃત થાય છે.

- “આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ જંગલ રૂપિયામાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ બજાર પહાડ આધિસ્તામાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ કેાતર નાવોમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ સરોવર સ્પીડનમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ નહેરો હોલેન્ડમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ નદીઓ હંગરીમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ શહેર જર્મનીમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ કૃષ્ણસ્તાન ટુર્કસ્તાનમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ મહેલ ઇટાલીમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી વિશેષ કારખાનાં ઇંગ્લાંડમાં છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી દુનનૂપ દેશ હંગરી છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી ઉજ્જડ દેશ હોલાન્ડ છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી ગરમ દેશ આલ્બા છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી ઠંડા દેશ આધિસ્તાન્ડ છે.
 આખા યુરોપમાં સૌથી પહાડી પ્રદેશ સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ છે.
 ઘણામાં ઘણું સોનું હંગરીમાંથી નીકળે છે.
 ઘણામાં ઘણું મીઠું આધિસ્ત્રૂપન પોલાન્ડમાં થાય છે.”

(દરિયાપારના દેશોની વાતો.)

ગણીશ્રી ક્ષમાકલ્યાણજી કૃત પ્રશ્નોત્તર-સાર્થ શતકમાંથી ઉદ્ધરિત સાર.

લે. સદ્ગુણાનુરાગી શ્રીશ્રી કર્પૂરવિજયજી,

૧ પ્રશ્ન—તીર્થંકર લગવાન દેશના દેવી વળતે કેવા આસને બેસે છે ?

ઉત્તર—નિન મંદિરાદિકમાં દેખાતા પદાસને બેસી પ્રભુ દેશના દેવ છે એમ દેટલાએક આચાર્યો કહે છે પરંતુ એ લોકબ્યવહાર છે. ખરી રીતે ભેતાં તો લગવાન પાદ પીઠ ઉપર બાંને ચરણ (પગ) સ્થાપિને સિંહાસન ઉપર બેતાં છતાં યોગમુદ્રાવડે બાંને હાથ ધારીને દેશના દે છે અને તેથીજ તેને અનુસાર આચાર્યો પણ પ્રાયઃ આ યોગમુદ્રાવડેજ વ્યાખ્યાન કરે છે. કેવળ તે આચાર્યો મુખવસ્ત્રિકા (મુકપત્તિ) ધારણ કરે છે એટલું વિશેષ.

૨ પ્રશ્ન—લગવાન દેશનારંભે કોને પ્રણામ કરે છે ?

ઉત્તર—અતુર્વિંધ સંપદૃષ્પ તિર્થને પોતે પ્રણામ કરીને, સહુકોઈ સંજી પંચે નિ પોતપોતાની ભાષામાં સમજી જાય એવી સાધારણ ભાષાવડે, પ્રભુ ભોજન ગામી દેશના દે છે.

૩ પ્રશ્ન—દીક્ષા ગ્રહણ કરતી વખતે લગવાન કોને પ્રણામ કરે છે ?

ઉત્તર—સિદ્ધ લગવન્તોને. કેમકે તેઓજ તેમને તે વખતે પ્રણામ કરવા ચોચ છે.

૪ પ્રશ્ન—વીર પ્રભુની પ્રથમ દેશનામાં કોઈ પ્રતિગ્રાધ પામેલા નથી તો તેમાં અતુર્વિંધ દેવતાઓજ આવેલા ? કે મનુષ્યો અને તિર્થચો પણ આવેલા ?

ઉત્તર—સર્વે સુરનર તિર્થચો આવેલા. કેવળ દેવતાઓજ આવેલા એમ નહિ. અથવા અભિપ્રાય કંઈક રથજે હોવાનો ભેવામાં આવે છે પરંતુ આવશ્યક પુરૂષત્વ વૃત્તિના અભિપ્રાયે તો કેવળ ચાર નિકાયના દેવતાઓજ આવેલા કહેવાય છે.

૫ પ્રશ્ન—લગવતના પંદન માટે આવેલા દેવોનાં સમગ્ર સમવસરજીમાં જુગિને લાગ્યાં રહે છે કે અણુલગ્યાં રહે છે ?

ઉત્તર—દેવ વિગ્રહનો જુગિને અણુલગ્યાંજ રહે છે.

૬ પ્રશ્ન—સમવસરજીમાં કેવળીઓ લગવંતને ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા દઈને ‘ નમઃ તીર્થાય ’ એમ કહીને બેસે છે તેમાં ‘તીર્થ’ શબ્દવડે પ્રથમ ગણધર કે અતુર્વિંધ સંપાદિ સમજાયો ?

ઉત્તર—પ્રથમ ગણધરજ સમજાયો. બૃહત્ કલ્પવૃત્તિમાં મહાયગિરિજીએ એજ રીતે ખુલાસો કરેલો છે. અને એ રીતે કેવળી લગવંતો પ્રથમ ગણધરને વચન વડે નમસ્કાર કરે છે.

૭ પ્રશ્ન—સમયવસરણમાં ગણધર કેવળી પ્રમુખ કઈ રીતે બેસે છે અને કોણ કોણ ઉભા ઉભાજ પ્રભુની દેશનાં સાંભળે છે ?

ઉ—તીર્થંકર ભગવાન ચેત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરીને પૂર્વ સન્મુખ સિંહાસન મધ્યે બેસે છે, અને જે ત્રણ દિશામાં પ્રભુનું મુખ થતું નથી તે દરેક દિશામાં સિંહાસન આમર છત્ર અને ધર્મચક્રવટે અલંકૃત તીર્થંકર જેવાજ પ્રતિબિંબો દેવકૃત રહે છે—દેવતાઓ સ્થાપે છે. તેથી સર્વ લોકો જાણે છે કે ભગવાન આમારી સામેજ દેશના દે છે. પ્રભુના અતિશયથી તે બિંબો બરાબર પ્રભુ જેવાજ દેખાય છે. ભગવતનાં ચરણ પાસે ઓછામાં ઓછા એક ગણધર (સદુથી વડેરા કે બીજો; પણ ધંધું કરીને વડેરાજ) હાજર હોય છે. તે પૂર્વદારથી પ્રવેશ કરી અગ્નિકોણમાં પ્રભુની નજદીક પ્રભુને પ્રણામ કરીને બેસે છે. બાકીના ગણધરો પણ એજ રીતે પ્રભુને પ્રણામી, વડેરા ગણધરની પછવાડે અને પડખે બેસે છે. ગણધર મહારાજ બેઠા પછી કેવળીઓ પૂર્વદારે પ્રવેશ કરી પ્રભુને ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા દઈને અને ‘ નમઃ તીર્થાય ’ એમ વચનથી તીર્થરૂપ પ્રથમ ગણધરને પ્રણામ કરીને બધા ગણધરોની પાછળ અગ્નિકોણમાં બેસે છે. પછી મન મર્યવ જ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, ઓદ-દશ અને નવ પૂર્વધારી, અને આમપેષિધિ પ્રમુખ વિવિધ લાગિધધારી; મુનિજનો પૂર્વદારે પ્રવેશ કરીને ભગવંતને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા અને નમસ્કાર કરીને તેમજ તીર્થને, ગણધરોને તથા કેવળીઓને નમસ્કાર એમ કહીને કેવળીની પુઠે બેસે છે. બાકીના સાધુઓ પણ એજ રીતે અને વિશેષમાં અતિશય જ્ઞાનીઓને નમસ્કાર એમ બેઠીને તેમની પછવાડે બેસે છે. એમ મન મર્યવ જ્ઞાની પ્રમુખ પણ નમતા છતાં સ્વસ્વસ્થાને લાય છે. વળી વિમાનિક દેવીઓ પૂર્વદારે પ્રવેશ કરીને પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને અને તીર્થને તથા સર્વ સાધુ જનોને નમસ્કાર એમ બેઠીને સામાન્ય સાધુની પછવાડે ઉભી રહે છે બેસતી નથી. એવીજ રીતે સાધ્વીઓ પણ પૂર્વદારે પ્રવેશી ગાધુ ઉચિત કરીને વૈમાનિક દેવીઓની પછવાડે ઉભી રહે છે. અને ભવનપતિ જ્યોતિષ્ક અને વ્યંતર દેવીઓ દક્ષિણદારે પેસીને, ઉચિત સાચવી, નેરૂત્ય કોણમાં યથાક્રમે ઉભી રહે છે. વળી ભવનપતિ જ્યોતિષ્ક અને વાનગ્યંતર દેવો ભગવંતનો વિનય સાચવી ક્રમસર પછવાડે વાગ્ય કોણમાં રહે છે તથા વૈમાનિક દેવો અને મનુષ્યો તેમાં મનુષ્યની સ્ત્રીઓ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા દઈ તીર્થંકરાદિકને પ્રણામ કરીને ઈશાન કોણમાં ક્રમસર ગ્રોહવાઈ રહે છે. વળી જે પરિવાર જે દેવને કે મનુષ્યને અનુસરી સાથે આવેલ હોય તે તેનીજ પાસે રહે છે. અહીં એટલો વિશેષ સમજવાનો છે કે આવશ્યક સૂત્રના મૂળ ટીકાકારે તેને દેવ મનુષ્ય અને મનુષ્યની સ્ત્રીના સ્થાનકે બેઠક આપી સ્પષ્ટાકારમાં ઉલ્લેખ કરેલો નથીજ. તેમનું સ્થાન માત્ર જણાવેલું છે. પરંતુ પૂર્વ આચાર્યોના ઉપદેશથી આલેખાયલા પાટી પ્રમુ-

ખંમાંના ચિત્રકર્મના બળે સ્વધર્મીજ દેવીઓ બેસી જતી નથી, અર્થાત ઉભી રહે છે. બેસીને દેશના સાંભળે છે એમ કેટલાએક આચાર્યો પ્રતિપાદન કરે છે. ઉઠવાનું પણ બે પ્રેકારે, દ્રવ્યથી, અને ભાવથી. તેમાં દ્રવ્યથી શરીરવડે અને ભાવથી જ્ઞાનાદિકવડે. તેમાં સમવસરણમાં રહેલી સ્ત્રીઓ જાને રીતે ઉઠી-ઉભી રહીને સાંભળે છે. પુરૂષો દ્રવ્યથી ઉઠ્યા હોય અથવા ન પણ ઉઠ્યા હોય. પ્રભુ તો જેઓ ભાવથી ઉઠેલા છે, ઉઠવા ઉજમાળ થયા છે; તેવી ઇચ્છાવાળા છે તેમને જેઓ કૌતુકથી ધર્મદેશના સાંભળે છે તેમને પણ પ્રભુ દેશના સંભળાવે છે. સહુ યોતયોતાના ક્ષયોપશમના અનુસારે તેને સાર્થક કરે છે.

૮ પ્રશ્ન—એક ચોરપી પ્રમાણુ દેશના દર્દી, ખીણ ચોરપીમાં પ્રભુ દેવચ્છંદકમાં ગયે છતે કોણ ક્યાં બેસીને દેશના દે છે અને તે કેવા હેતુથી ?

ઉ—ખીણ ચોરપીમાં પ્રથમ ગણુધર અથવા ખીણ ગણુધર, નરપતિએ આણેલા મિંહાસન ઉપર બેસીને અથવા ભગવંતના પાદપીઠ ઉપર બેસીને દેશના દે છે. તેથી ભગવંતને વિશ્રાન્તિ મળે છે. શિષ્યના જ્ઞાનાદિક ગુણવું ઉદીપન થાય છે. ઉભયતઃ વિશ્વાસ બેસે છે, અને ગુરુ શિષ્યની મર્યાદા પણ સચવાય છે.

૯ પ્રશ્ન—સમવસરણમાં ભગવંતની સમીપે વિવેકવંત સામાન્ય સુરનરો મહર્ષિકે સુરનરોનો પ્રણામાદિકવડે સત્કાર કરે કે નહિ ?

ઉ—કરેજ, નહિતો આજ્ઞાભંગાદિક દોષનો પ્રસંગ આવે. એટલે સમવસરણમાં કે જિનમંદિરમાં કે ગુરુ પાસે જતાં કે આવતાં મહર્ષિકૃતો વિનય ગમે ત્યારે પ્રસંગ મળતાં યથાયોગ્ય રીતે સાચવવોજ જોઈએ.

આ ઉપરથી એવું સિદ્ધ ફલિત થાય છે કે જેમ સમવસરણમાં કૃષ્ણવાંસુદેવે પ્રભુ સમક્ષ ૧૮ હજાર સુનિજનોને વંદન કર્યું હતું તેમ જિનમંદિરાદિકમાં પણ ગુરુ વિનય સાચવતાં-વંદનાદિક કરતાં વાંધા જેવું નથી. એટલુંજ નહિ પણ એ ઉચિત આચરણુજ હોઈ કર્તવ્યરૂપ છે. વિનય મૂળ જૈનધર્મ હોવાથી ચતુર્વિધ સંધનો યથાયોગ્ય વિનય સર્વત્ર સાચવવોજ જોઈએ. કેટલાએક સમગ્રતા વગર ચેત્યમાં સાધુવંદનનો નિષેધ કરે છે તે સુક્ત નથી. ફક્ત સ્વજનાદિકને જૂઠાર કરવાનોજ તેમાં નિષેધ કરેલો છે.

૧૦ પ્રશ્ન—અત્યારે દીક્ષા અવસરે આચાર્યાદિક ઉઠીને શિષ્યના મસ્તક વાસણેપ કરે છે તે વ્યાજળી છે કે નહિ ?

ઉ—વ્યાજળીજ છે, કેમકે સાક્ષાત્ વીરપ્રભુએ પણ દીક્ષા અવસરે શ્રી જોતમાદિક શિષ્યોના મસ્તક ઉપર, એજ રીતે વાસણેપ કર્યો હતો.

૧૧ પ્રશ્ન—કેવળી ભગવાનને જે ચાર અધ્યાત્મિકર્મ બાકી રહ્યાં હોય તે કેવાં હોય ?

ઉ—જીર્ણ વસ્ત્ર જેવાં તે જાણવાં. કેટલાએક અજ્ઞાનનો તેને દબ્ધ દોરડી

જેવાં લેખે છે તે આગમ વિરુદ્ધ અને અયુક્ત હોવાથી અસત્ય બાણુવું. બીજા અંગ-સૂચકાંગમાં બીજા શ્રુત સ્કંધે તેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરેલ છે. કેવળીને સા-તાવેદનીયનો અત્યંત ઉદ્ય હોય તેથી એ વાત એમજ ઘટે છે. પરંતુ કેવળી સમુદ્ધાત પછી સાતાવેદનીય કર્મ દગ્ધ દોરડી જેવું થઈ જાય છે.

૧૨ પ્રશ્ન—એકાવતારી દેવને વ્યવન-મરણનાં ચિહ્નો જણાય કે નહિ ?

ઉ૦—નહ. જણાય. તીર્થકરના જીવને તો ત્યાં અત્યંત શાતાનો ઉદ્ય હોય છે.

૧૩ પ્રશ્ન—ઉપશાન્ત મોહાદિક ૧૧-૧૨-૧૩ એ ત્રણ ગુણ સ્થાને વર્તતા ગુણિઓ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ અને રસ, પ્રદેશવડે કેવું કર્મ બાંધે છે ?

ઉ૦—તે, તે ગુણસ્થાનકમાં વર્તતા. ગુણિઓને કષાય રહિતપણાથી કેવળ સાતાવેદનીય કર્મનીજ પ્રકૃતિ બાંધાય. તે પણ સ્થિતિના અભાવથી બાંધાતીજ છૂટી જાય. રસથી અનુત્તર વિમાનવાસી દેવના મુખથી ઘણી ચડીયાતી હોય, અને પ્રદેશથી સ્થૂલ, રૂક્ષ અને શુકલાદિ બહુ પ્રદેશવાળી હોય.

૧૪ પ્રશ્ન—જેણે ચાર વખત આહારકે શરીર કર્યું હોય તે તદ્દલવે મોક્ષ પામે કે નહિ ?

ઉ૦—તેજ ભાવે મોક્ષ પામેજ. પણ બીજી કોઈ પણ ગતિમાં જાય નહિ.

૧૫ પ્રશ્ન—કોઈ સંયમવંતી સ્ત્રી પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં જાય કે નહિ ?

ઉ૦—તથા પ્રકારના અધ્યવસાય-પરિણામ યોગે મુખે જઈ શકે.

૧૬ પ્રશ્ન—ધર્મમાં પુરૂષ પ્રધાનતા કહી છે છતાં પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓ તપ-સ્યાદિક ધર્મકાર્યમાં વિશેષે સમર્થ અને ઉદયમવંતી જણાય છે તેનું કારણ શું ?

ઉ૦—તથા પ્રકારના શુભ અધ્યવસાય યુક્ત થયેલ તેમનો સ્વભાવજ તેમાં કારણપણે જણાય છે. બીજું કશું નહિ. એથીજ આગમમાં તેમને સુક્તિ ગમ-નની યોગ્યતા કહી છે અને સાતમી નરકમાં જવાનું નિર્ણય છે.

૧૭ પ્રશ્ન—ઉપક્રુ સંઘયણવાળો અવપસત્તી જીવ ઉર્ધ્વગતિમાં અને અધો-ગતિમાં કેટલે દૂર જવા પામે ?

ઉ૦—ઉર્ધ્વ, ચોથા દેવલોક સુધી અને અધઃ બીજી નરક પૃથ્વી સુધી જાય. કેમકે તેવા જીવનો શુભ કે અશુભ પરિણામ તેમજ મંદ હોય છે.

૧૮ પ્રશ્ન—શરીરત્યાગ સમયે જીવ કયા કયા માર્ગે નીકળતો કઈ કઈ ગતિને પામે ?

ઉ૦—બંને પગથી નીકળતો જીવ નરક ગતિ પામે, સાધજથી નીકળતો તિર્યચની ગતિ પામે. હૃદયથી નીકળતો મનુષ્યગતિ, મસ્તકથી નીકળતો દેવગતિ અને સઘળા અગધી નીકળતો મોક્ષગતિ પામે એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે.

૧૯ પ્રશ્ન—શીલુદ્ધિ નિદ્રાવંત જીવને વાસુદેવ કરતાં અર્ધુ બળ હોવાનું શાસ્ત્રમાં ફરમાવેલું છે તે આ દેશમાં અત્યારે હોઈ શકે કે નહિ ?

૭૦—આ ક્ષેત્રમાં અત્યારે એવું-એટલું બળ ન હોય, કેમકે તેને તેટલું બળ તો વજ્રરિપલનારાય સંઘયણ હોય તોજ હોઈ શકે. અત્યારે તો તેને સામાન્ય લોક કરતાં બમણું ત્રણગણું કે ચારગણું બળ હોઈ શકે પણ વધારે નહિ.

૨૦ પ્રશ્ન—થીણુદિ પ્રમુખ નિદ્રાત્રિકના ઉદયે જીવને સંમક્ષિતની પ્રાપ્તિ થઈ શકે કે નહિ ?

૭૦—નહિજ. પહેલાં પામેલા હોય તો જુદી વાત, બાકી તેવી ગાઢ નિદ્રાના ઉદયે નવું તો પામે નહિજ.

૨૧ પ્રશ્ન—એક જીવને એક જીવમાં કેટલા વેદનો ઉદય હોઈ શકે ?

૭૦—કોઈ એક જીવને કર્મની વિચિત્રતાથી એકજ જીવમાં ત્રણ વેદનો (સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસકપણાનો) ઉદય થવા પામે. એટલે કે ભિન્ન ભિન્ન આવસ્થાઓએ પુરુષ, સ્ત્રી અને એ ઉભયને પણ લોગવવાની અભિલાષારૂપ વેદોદય હોઈ શકે.

૨૨ પ્રશ્ન—પ્રમાદયુક્ત સરાગ સંયમવંત સાધુને અદ્ય ઋદ્ધિવાળો દુશ્મન દેવતા છળી શકે એમ શાસ્ત્રમાં સંલગ્નાય છે પણ જતનાવંત એટલે અદ્ય-પ્રમાદવાળા સરાગ સંયમવંત સાધુને કોઈ પણ દુશ્મન દેવતા છળી શકે કે નહિ ?

૭૦—જો અર્ધ સાંગરોપમથી પણ ન્યૂન સ્થિતિવાળો અદ્ય ઋદ્ધિવાળો દુશ્મન દેવ હોય તે પૂર્વજીવનું વૈર સંભારી ચતનાવંત (છટ્ટા ગુણ ધોણે વર્તતા) શરાગસંજ્ઞાથી સાધુને પણ છળે ખરા. તેનામાં તેનું સામર્થ્ય હોવાથી પણ સક્ષમ ગુણ ધોણે વર્તતા સાધુને કોઈ દેવ છળી શકે નહિજ.

૨૩ પ્રશ્ન—પોતાની અગીયાર પડિમાને અગીકાર કરનાર શાંવક તે પડિમાને સારી રીતે નિર્વહીને (પાળીને) પછી ઘરમાં પણ પાછો આવે કે નહિ ?

૭૦—કોઈ શ્રાવક પડિમા વહીને પાછો ઘરમાં પણ આવે. (અને કોઈ દીક્ષા પણ લહે).

૨૪ પ્રશ્ન—આ કાળમાં સમયે સમયે અનંતહાનિ થતી જાય છે એવો ઘોષ બહુ લોક પ્રસિદ્ધ સંલગ્નાય છે તે સાચો છે કે લોકોક્ષિત માત્ર છે ?

૭૦—અત્યારે પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં પ્રતિ સમયે અનંતપર્યાય હાનિ થવા કરે છે એ વાત આગતોક્ત હોવાથી શાસ્ત્રાનુસારી-સાચી છે-લોકોક્ષિત માત્ર નથી.

૨૫ પ્રશ્ન—ઐરિક તાપસે કાર્તિક શેઠની પીઠ ઉપર સ્થાલ મૂકી લોજન કર્યું હતું એમ કહેવાય છે તે કયાંય શાસ્ત્રમાં જોવામાં આવેલ છે કે નહિ ?

૭૦—આ વાત ભ્રાન્તિ મૂળજ હોવી સંભવે છે. પ્રાચીન ગ્રંથોમાં તો એવું જોવામાં આવેલું નથી. તેમાં તો કાર્તિકે રાજના આદેશથી-ઐરિકને લોજન કરાવ્યું હોય તાપસે નાસિકા ઉપર આંગળી હલાવી તેની તર્જનો કરી હતી એવું કથન જોવામાં આવે છે. તેથી આધુનિક ગ્રંથમાંનો લેખ ભ્રાન્તિ મૂળ લાગે છે.

૨૬ પ્રશ્ન—ત્યારે દેવો અને અસુરો શુદ્ધ કરે છે ત્યારે તેમનાં શરો કેવાં હોય છે ?

- ઉ—દેવો તો જે વૃણકાષ્ઠિકને સ્પર્શ કરે તે તેમના અચિન્ત્ય પુન્ય-પ્રભાવથી શસ્ત્રપણે પરિણમે છે. પણ અસુરોને તો હમેશાં વિદુર્વેલાં શરો હોય છે. દેવતાઓની અપેક્ષાએ તેમનું પુન્ય બળ ઓછું હોય છે તેથી તેવી વ્યવસ્થા છે.

૨૭ પ્રશ્ન—કોઈ એક મહાધિક દેવ કેટલા દ્વીપ સમુદ્રોને ચોતરફ ફરીને શીઘ્ર પાછો આવી શકે ?

ઉ—રચકવર દ્વીપ સુધી તે ચોતરફ ફરી આવવા સમર્થ છે. ત્યાંથી આગળ તો કોઈ એક દિશાએ જાય પણ ચોતરફ પરિભ્રમણ (પ્રયોજન વગર) ન કરે એમ સંભવે છે.

પ્રહલાદનો સત્યાગ્રહ.

પિતા ! સત્તા તમોને છે, ધડેલી ઘો ગિરિ પરથી !

જળાશયમાં હૂંખાયો કે હૂંતાશનમાં જલાવી ઘો !

અધિકારી તમે ગજન ! ફરી ઘો દેશ નિષ્કાસન !

ચહો તો કેદખાનાનો ભલે કેદી બનાવી ઘો !

સહીશું સત્વશુભથી સો, સહેવા શક્તિ દીધ મુએ;

ઉભો સત્યાગ્રહી: શાસન-હરાગ્રહથી ચલાવી ઘો !

મળી સત્તા તમોને તો ભલે ફાંસી ગળે દેશો !

સહેવી ફાંસી એ મુજ હક્ક, મને એ વખત લાવી ઘો !

અરે, દાનવપતિ ! આ'વા જૂઠામ રહેવા અમે નિર્ભય;

જીવન આત્મિકબળે વિજયી: કસોટિયે ચલાવી ઘો !

લીધેલું સત્ય મત સત્યે જતાં આ પ્રાણ પાળીશું;

કલંકિત જન્મ નહિ કરશું: અધી સત્તા ચલાવી ઘો !

“હતો પ્રહલાદ ભય ખામી જ સત્યાગ્રહ તન્યો તેતો;”

નહિ ઇતિહાસમાં એવું લખાશે કોદિ ભાવિમાં.

સ્વીકારીશ ના દુગણાઓ, ભૂલી આદેશ મંથિરનો;

નહિ આત્મા નમ્યું દેશે ભલે આ દેહ કપાવી ઘો !

હૃદયના ઉચ્ચ આદર્શ જતા સૂધી નહિ અંધાય;

મુખમાં છે અચળ શ્રદ્ધા: મધા જૂઠામ દળાવી ઘો !

દમનનીતિ તમારી આ તમોને એક દિ દમશે;

બધી બળજોરી, મુખનાં સત્યની ખાતર સમાવી ઘો.

કેશવ હ. શેઠ.

સ્વીકાર અને અભિપ્રાય.

આદર્શ ગૃહસ્થ સાધુ અને જાપાની જાસુસ. લેખક રા. મગનલાલ હરિકૃષ્ણ મહેતા. પ્રકાશક રા. હાદાભાઈ રામચન્દ્ર મહેતા-મેનેજર “સસ્તી વાર્તામાળા.” અમદાવાદ. વર્ષ ૪ થું. પુસ્તક ૭-૮-૯ પાકુ પૂઠું: ગ્લેઝ કાગળ સુપર રોયલ સોળ પેજ સાઈઝ સવાચૈદ ફોર્મ. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦.

નવસંસ્થાના વર્તમાન યુગમાં લોકરચિતે પોપનાર્ક ગૃજરાતી વાર્તા-સાહિત્ય બહોળી છૂટથી ફેલાવી, સમાજની તે દ્વારા સેવા બખતનાર પૈકી રા. મહેતા એક છે. રા. મહેતાનું નામ, જૂના અને સારી રીતે લોકપ્રિયતા પામી ગયેલા સચિત્ર ભારતજીવન માસિક પત્રે નામાંકિત કરેલું છે, અને ‘સસ્તી વાર્તામાળા’ નામની મરંથા સ્થાપી, તે દ્વારા હાલની સખત મેધવારીમાં ત્રણ-સાગ્ર ત્રણ રૂપિયા જેવા નજવા લવાજમમાં ૧૫૦૦ પૃષ્ઠોનાં સામાજિક, ધાર્મિક, નૈતિક વગેરે વિવિધ રમપોષક વાર્તાનાં પુસ્તકો-આકર્ષક, દળદાર અને સારા પુસ્તકોએ, પ્રસિદ્ધિ સાથે તેઓને ગૃજરાતના એક સમર્થ “નોવેલીસ્ટ” કરાવ્યા છે. એટલે રા. મહેતાની અર્થાત્ તેમની ઉત્તેજનદાયક લેખન પ્રકાશન પ્રવૃત્તિઓની વિશેષ ઓળખ આપવાની જરૂર અને ધારતા નથી.

પ્રખુલ પુસ્તકના પ્રારંભે રન. ડૉ. દાદાભાઈ નવરોજીનું સંક્ષેપ જીવન દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ લેખ એક વર્તમાનપત્રમાંથી ‘અવતરણ’ તરીકે લીધેલો છે તે પદ્ધતિ રા. મહેતા જેવાની એક કસાયલી કલમને યોગ્ય લગાડનાર નથી ? સ્વ. દાદાભાઈ જેના ચુસ્ત સ્વપ્નેશમકનની જીવનરેખા, રા. મહેતા જેવાની દેરાદાજીની જલોજલ ભરેલી કલમ, હૃદયને હચમચારી શકે તેવા ગંભીર જુસ્સા સાથે દોરી શકત. પુસ્તકની વસ્તુભૂમિ પર, ત્યાર પછી, એક આદર્શ ગૃહસ્થ સાધુનું જીવન પોતાનો પવિત્ર પાઠ બજાવી જાય છે. એ આદર્શ ગૃહસ્થ સાધુવાળો વિષય, પ્રસ્તાવનામાં થયેલા ખુલાસા પ્રમાણે મૂળ બગાળી ઉપરથી અને સાચા બનાવ પરથી તૈયાર થયેલો છે. કંચન અને કામિનીના મોહને ધોળી પીનાર મહાન અને મહાર મહાત્મા શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસના પરમમુક્ત (આદર્શ ગૃહસ્થ સાધુ) એક સોચા સંસારચોગી હોવાની ભાવના અમને તેમની કથા વાંચ્યા પછી પ્રાદુર્ભૂત થઈ છે, અને વિના સંકોચે અમે કહી શકીશું કે એ નમ્રા ચોગ્ય સંસારચોગીનું જીવન હિન્દુ કુટુંબોમાં સમાહની દમે વંચાશે તો હિંદુ સંસ્કાર, નિશુદ્ધ શ્રદ્ધા અને પવિત્ર ભાવનાની પ્રાપ્તિ સાથે હિંદુ જીવન માટેના અન્ય પ્રદેશો, જીવનના દ્વિત પ્રયાણ વાસ્તે મોકળા થશે.

ત્યાર પછીનો વિષય ‘જાપાની જાસુસ’ નામના ડિટેક્ટીવ (છૂપી પોલિસ)ના શ્રેદ-ભરેલો યુક્ત છે. “ડિટેક્ટીવ સ્ટોરિઝ”ની વાચનઅસર માટે આપણે નમ્ર મન એવો છે કે. જો તે સારી દૃષ્ટિથી વંચાય તો, વ્યવસાયોથી યાદી ગએલાં મગજને દળવાં કરનાર

હોઇ, તરેહવાર આંત્રીધૃતીથી સંકળાયલા સંસારની કલાઓનું ખુશીઓ પારખવાની શક્તિ-
બુદ્ધિવિદ્યાસ-માં શુદ્ધ કરનાર તે સાહિત્ય છે. જાણતી જાણુસ પણ તેમાંનો એક અંશ છે.

છેવટ રા. મહેતાને તેમની જનસેવા માટે ધન્યવાદ આપતાં એટલું ધન્યગીયું કે તેમની
સેવાની હજુ પણ વિશેષ કદર પ્રદેશના વિદ્યાળ ભાગેમાં થાય અને ધનિકો તેમજ શ્રાવકો
દ્વારા પૂરતું ઉત્તેજન મળે.

પ્રેમ પ્રભાવ. (શ્રીમતી સુવર્ણકુમારી દેવીના “ધ ફેટલ ગાર્લેન્ડ ઉપ-
સ્થી.”) લેખક રા. તારાચંદ્ર પોપટલાલ અડાળગઠ. એલ્. ટી. એમ્. મૂલ્ય રૂ.
૧-૦-૦ સુપર ચેમલ સોળ પેજ લગભગ ૧૮ ફોર્મ જેટલું કાગળ કાચું પૂરું.

આ નવલકથા વિશે, આ અભિપ્રાય લખનારને આગકે ‘શુનરાત્રી પંથ’ પત્રમાં અભિ-
પ્રાય પ્રકટ કરવાની તક મળી ચૂકી છે. એટલે અહીં વિશેષ વિસ્તારની જરૂર નથી જણાતી.
સંક્ષેપમાં એટલું જ જણાવીશું કે નવલકથા રસક છે, વાંચવા યોગ્ય છે. પાને પાને નવીન
રસ ઉભરાતો હોઇ મૂંઝાયલી વસ્તુસંકલનામાંજ વાયકતું હાસ્ય શુભાષ જલું હોવાથી, તે
આખું પુસ્તક વાંચ્યા સિવાય હાથમાંથી મૂકવું ગમતું નથી. અનુવાદકનો (કે રા. તારાચંદ્રના
શબ્દોમાં લેખકનો) શ્રમ લગભગ સફળ થયો છે.

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય—દ્વિતીય વાર્ષિક રિપોર્ટ (તા. ૧ જૂન
૧૯૧૬ થી તા. ૩૧ મે ૧૯૧૭ સુધીનો.) છપાવી પ્રકટ કરનાર રા. મોતીચંદ
ગિરધરલાલ કાપડીઆ-લેમિંગ્ટન રોડ મુંબઈ.

‘સ્વચ્છતા’ અને ‘સેવા’ એ આ સંસ્થાનો મુદ્દાલેખ છે, અને સંસ્થાનો ઉદ્દેશ “જૈન
કોમ અને ધર્મની ઉન્નતિ કરવા માટે કેળવણિ લગતી અગત્યની સંસ્થાઓ ફાંડના પ્રમાણમાં
ખોલવી, કેળવણીના વિશેષ પ્રચાર માટે યોજના કરવી અને તેને આમલમાં મૂકવા પ્રયત્નો
કરવા” એ છે, અને આ રિપોર્ટના અવલોકન ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સંસ્થાપકોએ
પોતાના મુદ્દાલેખ અને ઉદ્દેશમાં સંતોષજનક સફળતા મેળવી છે. રિપોર્ટમાં રજુ થયેલા
સંસ્થાના પરથી જણાય છે કે આ સંસ્થા પ્રત્યે કોમનું આકર્ષણ રીક પ્રમાણમાં થયું છે.
છતાં હજુ વિશેષ સંખ્યામાં, આ સંસ્થાના, બારે લવાજમ ભરી શકે એવા સમાસે
થવાની જરૂર છે. સંસ્થા હમેશને વારં વાર કામગીરી રહે તેટલા વારં તેને સર્વ રીતે, પૂરતું
ઉત્તેજન મળવું જોઈએ. અમે સંસ્થાપકો અને તેના કાર્યવાહકોને આવા સ્તુતિપાત્ર કાર્ય
પાછળ સતત અને ક્ષતિ થતા પ્રયત્નોમાં મન્યા રહેવા માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

વ્યાયામ (શારીરિક કેળવણી માટેનું સચિત્ર માસિકપત્ર.) પુસ્તક ખીનું
સપ્ટેમ્બર સન ૧૯૧૭ અંક ૧૧ મો. તંત્રી ને પ્રકાશક રા. યોશિ નારાયણ વિદ્યાંસ.
રાવપુરા: વડોદરા. વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૧-૧૩-૦ છુટકે નકલના રૂ. ૦-૩-૬

આ માસિક દર અંગ્રેજી ગહિનાની પંદરમી તારીખે નિયમિત પ્રકટ થાય છે, અને
દરેક અંકમાં શારીરિક વિદ્યા અને કેળવણીને લગતા ઉત્તમ લેખો વિશે ‘સાથે પ્રસિદ્ધ થાય

છે. આપણા પ્રાંતમાં આ કોટિનાં માસિકોના લગભગ અભાવ છે, અને તે દરમિયાન આ માસિક જનસમાજમાં સ્તુત્ય સેવા બજારી રહ્યું છે તે આવકારદાયક અને ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

સુન્દરી સુખોદય. (જુન: ૧૯૧૭ અમદાવાદ.)

સુન્દર, દળદાર અને સ્ત્રીયોપયોગી વિવિધ લેખોથી ભરપૂર આ માસિકપત્રના છેલ્લા-જૂન મહિનાના અંકમાં તરેહવાર વાનીઓ પોરસાયેલી છે. ડૉ. હરિપ્રસાદને 'જૂ' વિષય પરનો ન્હાનો લેખ કંઈક નવું જાણવાનું આપે છે: ઉપકાર સાથે અમે તે લેખ અહીં ઉતારી લઈએ છીએ:—

'જૂ' ત્રણ જાતની થાય છે. માથાની, શરીરપરની અને કપડાંની. તેમાં કપડાંમાં જે જૂઓ થાય છે તે રોગો પ્રસારવાનું કામ કરે છે. કપડાંમાં અને માથામાં થતી જૂઓમાં બહુ ફેર નથી. કપડાપરની રહેજ ઘોળા હોય છે. અને માથાની ઘણી હોય છે. માથા સિવાય શરીરના બીજા ભાગોપર જે જૂઓ થાય છે, તે ચપટી કાચળા ઘાટની હોય છે. શરીરપરની જૂઓ સખ્ત ચોંટી ગ્રહે છે. અને એમના કરડવાથી આખો વખત ખજવાળા આગ્યા કરે છે.

મિ. એ રમણ્ય બેકેટ નામના અંગ્રેજે "રોયલ સોસાયટી ઓફ મેડીસીન" ના "આગડીના દર્દોના વિભાગ" ઉપર થયા ફેબ્રુઆરી મહિનામાં 'જૂ' વિષે કરેલી શોધ ખોળ રજુ કરી હતી. માથામાં અને હુગડાંમાં થતી જૂઓનો જીવનક્રમ અને ખાસિયતો વર્ણવતાં એમણે કહ્યું હતું કે 'હાથો'માંથી 'જૂઓ' થતાં ૭ થી ૧૦ દિવસ લાગે છે. 'જૂઓ' ૯ દિવસ ચૂંકી કંઈ પણ લોહી પીવાનું ન ગળે. તોપણ બૂંપી જતી શકે છે. ૧૦ થી ૧૪ દિવસની ઉંમરની થતાં 'જૂઓ' સંસાર વ્યવહારમાં પડવા લાયક થાય છે. ૧૮ દિવસની ઉંમરની સ્ત્રી—જૂઓ ઇંડાં મૂકવા માંડે છે. બહુ સરદી હોય કે—ખાવાનું, ના મળે તો 'જૂઓ' ઇંડાં મૂકી શકતી નથી. નર—'જૂ' નો સંગ થયા વગર મૂકાયલાં ઇંડાં શેવાતાં નથી. સંસાર શરૂ થયા પછી ૨૦ દિવસ 'જૂ' માદાઓમાં ઇંડાં મૂકવાની શક્તિ રહે છે. દરરોજનાં ૧૦-૧૨ ઇંડાં દરેક 'જૂ' મૂકે છે. અને કુલ ૩૦૦ ઇંડાં દરેક માદા મૂકી શકે. 'જૂ' નું આયુષ્ય ૬૪ દિવસનું છે, અને આખી ઉંમરમાં એક 'જૂ' આશ ૪૨૬૦ બાળકોને જન્મ આપી શકે!

જેના શરીરમાં જૂઓ હોય એની રહેણી કરણી હલકી ગણાવી જોઈએ. સ્વચ્છતા, ન્હાવા ધોવામાં ધ્યાન તથા પ્રસંગોપાત સાબુ, ઉતું પાણી વગેરે નિયમસર વાપરે તો જૂઓ થઈ શકે નહિ.

બુદ્ધિપ્રકાશ (આગષ્ટ: ૧૯૧૭ અમદાવાદ.)

૬૪ વર્ષથી જનસેવા બજારી રહેલા અતિ જૂના માસિકના આગષ્ટ મહિનાના અંકમાં 'કાયદો અને કોર્ટ' 'રાજોરનું જીવન અને કવન' તથા 'ખડા વાલિક બોલ' વગેરે લેખો ખેંચાયેલારક છે. રા. ભાઈ સીતારામ જે સર્માએ નૂતન વર્ષે લખવાના પત્રોના ચોડાક નમૂના ઠીક આપ્યા છે.

તમારો ધર્મ સાચવવો છે? લક્ષ્મીલાક્ષ્મી બચવું છે? તો આ જરૂર વાંચો! લાલ દબો!!
 ત્રણ પેઢીથી ચાલતું! છુટું, જણીતું, વિદ્યાસપાત્ર!!
 જૈન માલકીનું

પ્રતિષ્ઠિત ઔષધાલય!!!

શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમના તરફથી પડોદરા રાજ્યમાં લેવાતી સસ્કૃત વેદિકચાલની
 ત્રણે પરીક્ષામાં ઉત્તિર્ણુ (પામ) થઈ પારિતોષિક (ધનામ) મેળવનાર.

વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ (પી. વી. બી. આર.)

એમની ખાસ દાગજીભરી જાતિ કેખરેખ નીચે ચાલેલી

ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસી

માં લક્ષ્મીલાક્ષ્મી વિચારપૂર્વકે ખનતાં શાસ્ત્રમિદ્ધ ઔષધો.

જીવન!

સ્ત્રી, પુરુષ તથા બાલકોની પાચનશક્તિ સુધારી લોહી વધારી શરીરમાંના દરેક અવ-
 યવો મજબુત અને પુષ્ટ કરી, આરોગ્ય, આયુષ્ય અને આનંદ આપે છે.

કી. રતલીઆ કબા ૧ ના ર. ૧-૧૨-૦.

અંગનામૃત!!

આ દવા સ્ત્રીઓનાં તમામ ગુણદોષો મટાડી લોહી વધારી સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી બક્ષે છે.
 આ દવા ખાસ સ્ત્રીઓ માટે અમૃતસમાન પીણું છે, અને પીરામાં લઈજમતદાર છે.

કી. રાશી ૧ ના ર. ૧-૮-૦.

રસનામૃત!!!

તમારા બાલકોને ખાડનાં કંકરકારક, રંગભેરંગી શરબતનાં તુલ્યપાનકરક મિશ્રણવાળાં
 આલામૃતો ત્રિગેરથી બનાવવાં હોય તો આયુર્વેદ શાસ્ત્રના આધારે બાળકોને કાયદાસરક ઔષ-
 ધોથી તૈયાર કરેલું આ અમારું રસનામૃત તમારાં બાલકોને નિરોગી, પુષ્ટ, આનંદી અને
 શુભાખી સ્વસ્થવાળું બનાવશે. શ્વાદમાં મધુર હોઈ બચ્ચાંઓ સ્વેલાધથી હોશી હોરો પીએ છે.

કી. રાશી ૧ ના ર. ૦-૧૦-૦.

આ સિવાય આ ફાર્મસીમાં ખરબો, રમાયલો, આરવો, પ્રજાશાહી ચાકતી, ચૂર્ણો, અવ-
 લેહો, ગુટિકાઓ, તેલો, મુશબ્બાઓ, સુતિકાકાચ ત્રિગેર છટક તેમજ જઘાગંધ વેચાવ છે.
 પો. પેકીંગ મગાવનારને શિર છે. લખો ચા રજર મલો.

રાજમહેતાની પોળ સામે } ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસીના માલીક
 અમદાવાદ. } ધ ચંદુલાલ મગનલાલ.

પ. વી. બી. આર.

જેન પ્રજા માટે એક નિર્ભય ને બહેસાવાન ઠકાણું



કે જ્યાં અગાડી



અપટ્ટેડ ફેશનના

સોનાના મસીન પોલીસ દાગીનાઓ
ની સેકડો ફેશનોનો સોટો જથ્થો તૈયાર રહે છે !

અને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને સફાઈપિય ફેન્સી કામ ધરા-
કેના સોનાનું ક્રીકાયત મજુરીથી ઘણીજ ઝડપથી અને વાચદેસર
ખનાવી આપવામાં આવે છે.

તૈયાર દાગીનાઓની મજુરી કાપી નાણાં પાછાં આપવાની
લેખીત ગેરંટી મળે છે.

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને ચાંદીની સેકડો
ફેશનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલાયતથી
આવેલા ણીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાનાં વિગેરે ઝવેરાતનું
કામ ધરાકો અને વહેપારીઓનું સગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રોયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર—ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.



દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જોત અને જોનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

[પુસ્તક ૧ મું.]

ઓક્ટોબર ૧૯૧૭ થી સંવત ૨૪૪૩.

[અંક ૪.]

ત્રી,

અનુસ્થાપક.

શ્રી મણિલાલ મોહનલાલ પાદશાહર.

શ્રી કેશવ હ. શેઠ.

વિષયદર્શન.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
૧. તત્ત્વજ્ઞાન	મ. નરનાલ લક્ષ્મીભાઈ વકીલ	૮૭
૨. ગુરૂ નામની ગોળી	શ્રી આત્મમણિ.	૧૦૦
૩. આત્મારે આપણને શાની જુદી છે ? ...	સરવજીતરામી મુનિશી કપૂર વિજયજી	૧૦૧
૪. મુખાધીગને.	જે. હરીલાલ વ્રીકમલાલ બની	૧૦૩
૫. શુદ્ધગુણપૂર્ણિતનપૂર્ણિત સિદ્ધિ આજ્ઞાવચોધ (માત્ર)		૧૦૪
૬. જો હું મોરિયાધ-હોત તો ?	મ. રા. અનુભવેન મોતીલાલ.	૧૨૧
૭. જૈન-સમાચાર.		૧૨૪
૮. ધનામી હરીકાષ્ઠ... ..		૧૨૮

શ્રી અર્ચ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

મકાન,

શ્રી મંદિરલાલ લાલભાઈ કાપરીયા.

અમદાવાદ.

સવાજમ-વર્ષ ચોકનો રૂ. ૧-૪-૦. છુટકે દર ચોકે નકલના બે આના.

સૂચના—અમદાવાદમાં આલતા સખ્ત પ્લેગને હીધે પોષ્ટ ઑફિસ વગેરેની પ્રતિકૂળતાથી વિ. પી. સાથે ભેટ છુકે આહકોને મોકલવા શક્યા નથી. તો હવે પછી પ્લેગ કમી થયે મોકલવાનું શરૂ કરીશું. નવેમ્બરનો અંક દીવાળીને ઠાંકણે આહકોને મળે તેવો પ્રયત્ન અને તૈયારી અમે કરેલી છે.
તઝી.

બુદ્ધિમત્તાના આહકોનેજ ખાસ લાલ.

સચિત્ર !

સાકી.

સુન્દર !

(લેખક-પાદરાકર)

બાદલાહ શાહજહાની જનાનખાનાનું એક અત્યંત રસમય પ્રેમપૂર્ણ-ઐતિહાસિક કથામય હૃદયગ્રાવ્યકથન.

આખું પુસ્તક વાચતાં તમારાં નેત્રો આદર્શતાથી ટપકશે.
સુન્દર ચિત્રો-પાત્રાકર્મની કલમ અને મૌમય રજુવાસનું રસમય-પ્રેમરહસ્યોપદ્ય-સુન્દર ચિત્ર !

કયા સાહિત્ય રસીકને મુગ્ધ ન કરે ?

પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનના ઉપોદ્યાન સાથે બહાર પડવાને હવે યોગ્ય દિવસોની વાર છે.

આ કથા ઐતિહાસિક મત્ત્ય જીનાઓનો બકાર છે. 'પરમપ્રેમ પરમલક્ષ' નો પારાવાર છે.

નીચેને સરનામે નામ નોંધાવો-આહકોએ પોતાના ગૃહસ્થ નં. સાથે મ. ઓ. મોકલવો. તેમને માટે બધી દીર્ઘમ ગખ્યામા આવી છે.

બુદ્ધિમત્તા માસિકની ઝોરીસ. }
રીઝીસીઝ-અમદાવાદ.

અથવા

પાદરાકર.
કોટીપોળ-વડોદરા.

જાહેર ખબર:

શ્રી માંગરોળ (કાઠીઆવાડ)ના પુસ્તક લેન્ડરમાં આપવા સારૂ નીચે લખેલાં હસ્તલિખિત આગમો-વેથાતાં ભેષ્યો છીએ. જેઓએ વેચવાનાં હોય તેઓએ નીચેના શિખનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો-અથવા મળવું.

૧ વિપાકેસૂત્ર, અંગ ૧૧ મું.

૬ મરણ સમાધિ પયક્ષા ૬ મું.

૨ પનવણા સૂત્ર, ઉપાંગ ૪ થું.

૭ બૃહત્ કલ્પ છેદ ખીજું.

૩ મહા પચખાણ પયક્ષા ૪ થું.

૮ છત્ત કલ્પછેદ ચોથું.

૪ ચંદ્રવિજય પયક્ષા સાતમું.

૯ લઘુ નિશિધ છેદ ૫ મું.

૫ દેવેન્દ્ર સ્તવન પ્રકરણ પયક્ષા આઠમું.

૧૦ વ્યવહાર છેદ ૩ થું.

મૂળચંદ હીરણ, એકઝીમ્બુદર.

અંદરેણ અભેચંદ. કોટ ફીચંદશાહ નં. ૮૫-મુંબેઈ.

આ માસિક સંજ્ઞાથી સખજો પત્રવ્યવહાર નીચેના શિખનામે કરવો.

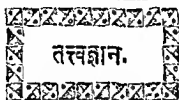
શંકરલાલ હાલોભાઈ કાપડીઆ.

બુદ્ધિમત્તા ઑફિસ, ચંગપોળ-અમદાવાદ.



દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૬ અં.] ઓક્ટોબર સને ૧૯૧૭. [અંક ૪ થો.



(શા. નંદલાલ લલ્લુશાઈ વકીલ.)



ગતમાં પ્રાણીઓ વિવિધ પ્રકારનાં જ્ઞાન મેળવવાને પ્રયત્ન કરે છે. તેઓ ઈચ્છિત વિષયનું જ્ઞાન મેળવી શકે, તે માટે વિવિધ પ્રકારની સંસ્થાઓ દરેક દેશની સરકારે પોતાના દેશમાં સ્થાપન કરેલી છે. વ્યંહારની આંદર પોતાનો નિલાવ કરવાને કોઈ પણ એક-અથવા અધિક વસ્તુનું જ્ઞાન મેળવવાની દરેકની ફરજ છે ઉદ્યોગ, હુન્નર, કળા, આત્મ્યથી ધનપ્રાપ્તિનો રસ્તો સેહલો ધર્મ જાય છે. કોઈ પણ દેશ આર્થિક સ પતિમાં બે આગળ વધતો હોય તો, તેનું કારણ એજ છે કે, તે દેશમાં ઉદ્યોગ, હુન્નર કળા, આત્મ્ય, મેળવવાનાં સાધનો ધણા હોય છે. તે સાધનો દ્વારા પ્રાણીઓ તેમાં પ્રવિણ થાય છે. અને તેના પ્રતાપે તે પોતાની અને પોતાના કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો અને વધારો કરી શકે છે. તેથી દરેક વ્યક્તિની-પણી તે પુરૂષ હો, કે સ્ત્રી હો, તે મેળવવાની ફરજ છે. એ ફરજ જાળવવામાં જોઓ પાછા પડે છે, તેઓ પોતાની અને પોતાના કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાને પણ પાછા પડે છે.

તત્ત્વજ્ઞાન એ જુદો વિષય છે. ધધા અથવા કળાનું જ્ઞાન મેળવનારને પોતાના પસંદ કરેલા વિષય સિવાય બીજા ધધાના વિષય શિખવાની ખાસ જરૂર નથી. જેમ દાકતરની પરીક્ષા આપનારને કાયદાની, કે પેતીવાડીની પરિક્ષાનો

અભ્યાસ કરવાની જરૂર નથી. તેમજ કાયદાના વિષયની પરીક્ષા આપવાની ઇચ્છાવાળાને ડૉક્ટરી વિષયનું જ્ઞાન મેળવવાની જરૂર નથી. પણ તત્ત્વજ્ઞાન એ એવું જ્ઞાન-વિષય-છે કે તે જાણવાની દરેક માણસની ફરજ છે. હુંતર ઉદ્યોગ, ધંધા, કે એવા ખીજા ગમે તે ઊદરનિર્વાહના ધંધાનું શિક્ષણ મેળવ્યું હશે, ને એ તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી કંઈ પણ જાણતો નહિ હશે, તેનામાં તત્ત્વજ્ઞાનની ગંધ પણ નહિ હશે તો, જીવંતની અંદર તેને વાસ્તવિક સુખની, આનંદની, લેહ-જત જણાશે નહિ,

તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાણીઓને સુખની વખતે આનંદ આપે છે, એટલુંજ નહિ પણ દુઃખની વખતે પણ દીલાસો આપે છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓ જગતમાં રહેલા મોહક અથવા અમોહક પદાર્થનું સ્વરૂપ સમજે છે. પદાર્થના વાસ્તવિક સ્વરૂપની સમજણથી વસ્તુના સ્વભાવ ધર્મ-મુજબ તેનું જે પરિણામ આવવાનું તે આવે તેમાં આપણે હર્ષ યા શોક કરવાનું કારણ નથી, એ તેના સમજવામાં આવે છે. તેથી ગમે તે સ્થિતિમાં તેને કંઈ નવાઈ જેવું લાગતું નથી, ઉલટ વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપના જાણપણથી તેને આનંદ થાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાન એટલે-લોક-જગત-માં રહેલા પ્રાણી, પદાર્થ, વસ્તુના સ્વરૂપ, ધર્મનું યથાર્થ જાણપણું થાને વાસ્તવિક જોધ.

જે સુખ શાંતિ, અને આત્મિક આનંદ, રાજાઓ કે મહારાજાઓ, શ્રીમંતો કે ધનવાનો પોતાની સત્તા કે દોલતથી તત્ત્વજ્ઞાનની ગેરહાજરીમાં મેળવવાને ભાવ્યશાળી થતા નથી, તે સુખ, શાંતિ અને આત્મિક આનંદ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ મેળવી શકે છે. તેથીજ તત્ત્વજ્ઞાનની કિંમત જ્ઞાનીઓ વધારે કરે છે.

ધંધા યાને હુંનરકજાના જ્ઞાનથી બુદ્ધિમાં જે વધારો થાય છે, બુદ્ધિની જે પ્રભા ખીલે છે, તેથી હંજારો ગણેા વધારો તત્ત્વજ્ઞાનથી થાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાનથી પ્રાણીઓ જગતની અંદર જાણવાલાયક શું છે? આદરવા લાયક શું છે? અને ત્યાગવા લાયક શું છે? એનું સ્વરૂપ સમજે છે. અને યથાશક્તિ તે ત્રણેનો અમલ કરવાને પ્રયત્ન કરે છે. જગતમાં વિવિધ પ્રકારના પદાર્થ રહેલા છે. તે તમામ મનુષ્યના ઉપયોગિના માટે રહેલા છે. એવું માનનારાઓ કેટલી ાધી ભૂલ કરે છે, તે તત્ત્વજ્ઞાનથી તેને સમજાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાનથી પ્રાણીઓ વિવેકી અને છે. વિવેકથી માણસ માણસ બને છે, વિવેક વિના પ્રાણીઓ મનુષ્યને નહિ છાજતી રીતભાત ધારણ કરે છે, ત્યારે જગતના લોક તેને પશુવૃત્તિવાળો છે, એવી ઉપમા આપતા આપણે જોઈએ છીએ.

તત્ત્વજ્ઞાનથી જગતની રચનાનું ભાન થાય છે. ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને તેવું કાયમ રહેવું કેવા પ્રકારથી છે, તે સમજાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના એવનથી સામાન્યમાંથી વિશેષ થાને છે. મહાપુરૂષની પદ્ધિ તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

કોઈ પણ દર્શન કે પંથના મૂળપુરૂષો અથવા તેમાં થએલા વિદ્વાન પુરૂષોના ચરિત્રનું અવલોકન કરીશું તો આપણને સમજાશે કે થોડે અંશે અથવા સર્વાંશે તત્ત્વજ્ઞાનનો તેમનામાં પ્રાદુર્ભાવ થએલો હતો, તે તત્ત્વજ્ઞાનજ તેમના ઉદ્દ્યનું કારણ હતું.

તત્ત્વજ્ઞાનીની દૃષ્ટિ જગતના સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં જુદા પ્રકારની હોય છે. કેટલાક પદાર્થ-વસ્તુઓ એવા પ્રકારની છે કે, જેના એવનને સામાન્ય લોકો હિતાવહ માને છે, ત્યારે તેઓ તેને અહિતાવહ માને છે. સુખના કારણ અને તેના પરિણામની વિચારણામાં તકાવત હોય છે.

જ્ઞાન અને જ્ઞાની, શુણ્ણ અને શુણ્ણીની અભેદતા છે. જ્ઞાન અને શુણ્ણ, જ્ઞાની અથવા શુણ્ણી સિવાય એકલા રહી શકતા નથી. જ્ઞાન અને શુણ્ણથી તેને ધારણ કરવાની પરીક્ષા થાય છે, તેવી રીતે, જ્ઞાની અને શુણ્ણીથી જ્ઞાન અને શુણ્ણની પરીક્ષા થાય છે. પ્રસંગવશાત્ જ્ઞાન કિંવા જ્ઞાનીના વર્ણન, શુણ્ણ કિંવા શુણ્ણીના વર્ણનમાં જાનનેનો સમાવેશ થાય છે, એમ માનીને ચાલવાનું છે. જેમકે ક માણસ સત્યવાદી છે, અથવા પ્રમાણિક છે, એવી જગતમાં તેની કીર્તિ છે. ને વાસ્તવિક તેમજ છે. તેથી લોકો તેનું બહુ માન કરે છે. એ બહુ માન જે કરવામાં આવે છે, તે તેનામાં રહેલા સત્ય બોલવાના અથવા પ્રમાણિકપણાના શુણ્ણનું જ કરવામાં આવે છે. નહિ તો મનુષ્યાકૃતિમાં તો તે જગતના બીજા લોકોના જેવો જ હોય છે. એ શુણ્ણ પ્રત્યક્ષ રીતે તેનામાં કંઈ નિશાનરૂપે જણાતા નથી. જો એ શુણ્ણ તેનામાં હોત નહિ અથવા છે એવી જગતના લોકોને પ્રતીતિ થાત નહીં તો તેનું જે બહુ માન કરવામાં આવે છે તે આવત નહીં.

સીતા, હમયંતી વગેરે શીલવાન રત્નો જગતમાં ઘણા કાળ પહેલાં થઈ ગયાં છે. તેમને આજે લોક પૂજનીય માની પ્રાતઃસ્મરણ કરે છે. કારણ એજ છે કે તેમણે શિલગુણનું ચૂસ્તપણે અવલંબન કર્યું હતું. એ શુણ્ણના રક્ષણને માટે તેમણે પોતાના જિવિતવ્યની પણ દરકાર કરી નહતી. જો તેમનામાં શિલગુણ ન હત, અથવા તે શુણ્ણનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન જગતના લોકોને થયું ન હોત તો આજે જે જગતવંદનીય થયાં છે, તે થાત નહિ.

તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવાને જગતમાં રહેલા પદાર્થનું યથાર્થ જાણપણું થવું જોઈએ છીએ, તે જાણપણું કરવામાં જુદી જુદી રીતે જુદી જુદી દૃષ્ટિથી તેની વિચારણા કરવી પડે છે, ને તે કયાં પછી તેના યથાર્થ સ્વરૂપનો નિર્ધાર થાય છે અથવા પૂર્વના મહર્ષિઓએ તે વિશે જે નિર્ધાર કરેલો હોય છે, તે સત્ય છે એવી પ્રતિતિ થાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાનના ઇન્છકે, ન્યાયી દૃષ્ટિ કરવી જોઈએ. તત્ત્વ વિચારણામાં ન્યાયી દૃષ્ટિ અથવા વૃત્તિ ન હોય, અને હઠ, કદાચહ, કિંવા હું જે સમજું છું તેજ ખરું છે, અને બીજાઓની સમજુત ખોટી છે, એ લાવનાનો પ્રથમથી ત્યાગ થવો જોઈએ. જે વાત અથવા પદાર્થના સ્વરૂપનો ન્યાય, યુક્તિ, તત્ત્વજ્ઞાનીઓના ફરમાન અને વર્તનથી, નિશ્ચય થાય તેજ વાત સત્ય, પછી તે આપણી અંગત માન્યતાની વિરુદ્ધ હોય તો પણ શું ? એવી વૃત્તિવાળા થવું જોઈએ. તત્ત્વજ્ઞાનમાં હઠ, કદાચહ, કે દ્વંદ્વચહ, અથવા અજ્ઞાન પરંપરા, અથવા અશુદ્ધ કુલાચારને જગ્યા મલવાનો હક નથી. તેઓની સહાય અને મદદથી જેઓ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રદેશમાં મુસાફરી કરવા ઇચ્છતા હોય તો તે યતનવાનું નથી. તત્ત્વજ્ઞાન એ દૈવિ પ્રદેશ છે. તેની અંદર પ્રવેશ કરનારે ત્યય, સત્ય, સરળતા, સદ્ આચહ, ક્ષમા, નિર્દલતા, નિર્લોભતા, વગેરેની સહાય અને મદદ લેવી જોઈએ. જો તેઓની મદદ હશે તોજ તે પ્રદેશમાં પ્રવેશ થઈ શકશે. અને, મુસાફરી સફળ થશે.†

શુદ્ધ નામની ગોળી.

રાગ-એકતારાનો.

ગોળી હય શુદ્ધ નામ કી, ચોટ હય અમમાન કી;
તાકલું નિશાન સંતો.

ગોળી૦

પરિપુ તજ દ્રઢાસને ધર ધ્યાન અજપા રાહકી;
સુપુગણામાં તું જઈ, ત્રિવેણી ગંગા પારકી.

ગોળી૦

અલખનાથ નિરંજન નીરખી, ન્યોતિ નૂવો બ્રહ્માંડ કી;
દેહ હુંગરમાં વસે, લભરમાવો ના પ્રદા થકી.

ગોળી૦

અલખ જોગ જગાવી જેણે, નાદ નીરખેયો નેહથી;
ચિન્થો ચિદાનંદ તેણે, રાહ એ ભવ પારકી.

ગોળી૦

શ્રદ્ધા સેજ સૌ થાય છે, કર કામ તું આ નેકથી.
આજસ ત્યજ કર એકતા, મણિ સુખ નિદ્રા જોગથી.

ગોળી૦

રા. આત્મમણિ.

† હવે પછીના દરેક અંકમાં જનતા સુધી તત્ત્વજ્ઞાનનો એકેક લેખ મુકવાની ધારણા છે. આ અમારી ધારણા દર્શિભૂત થાય એની અમારી અંતઃકરણની ભાવના છે. તંત્રી.

અત્યારે આપણને શાની જરૂર છે ?

(લે. સદશુણ્યનુરાગી મુનિશ્રી કર્પુર વિજયજી.)



મા વીરસ્ય ભૂપણુમ્ '—માફી આપવી અને માફી માગવી કહો કે જમણું અને જમાવણું. તે પણ શુદ્ધ અંતઃકરણથી સરલ-નિષ્કપટ લાવે, ભવોભવનું વેર શમાવવા, કલેશ કંકાસને કાપવા, ઘણા વખતનો માથે રહેલો બોન્ને-ભાર ઉતારી હળવા થવા અને ઉત્તરોત્તર સુખ શાન્તિમાં આગળ વધી

છેવટે જય લક્ષ્મી કહો કે, શિવવધૂને લેવી અનંત-અવ્યાપાધ સુખ-માં ભળવા ઉદાર દીલથી અને વિશ્વ લાવનાથી સહુને આપણા બંધાલા મિત્ર અને જાંધુ રૂપ લેખી તેમની સાથે કોઈ પ્રકારે વેમનસ્ય થયું હોય તે દૂર કરી દેવા પવિત્ર ત્રિનશાસનની પવિત્ર નીતિ મુજબ મળેલી ઉમદા તકનો આપણે જાતે લાલ લેવો અને બીજાને આપવો એજ સાચા વીર પુત્રનું જરૂં ભૂખણ છે. ખરી વીર પુત્રીનું પણ એજ ઉમદા ભૂખણ છે કે તેણીએ પણ પર્યુપણ પર્વ જેવી ઉત્તમ તકનો લાલ લઈ, સહુ સાથે ઉદાર દીલથી આંમણાં કરવાં. વિનયમૂળ જિન ધર્મનું જરૂં રહસ્ય, જેમને, સારી રીતે સમજાયું છે તેઓ અરસપરસ જમવા અને જમાવવાની પવિત્ર રીતિને ગતાનુગતિકપણે નહિ પણ એક બીજાના હિત-શ્રેય-કલ્યાણ નિમિત્તેજ જરૂર અમલમાં મૂકશે. જેઓ પરમ પાવન કંઠપસૂનમાં આવેલી સાધુ સમાચારી મનનપૂર્વક વાંચે છે અશ્વત્થા સાંભળે છે તેમને એ સુદાની જાત સુવિદિતજ હોવી જોઈએ કે જે શુદ્ધ અંતઃકરણથી જામે છે અને જમાવે છે તે પ્રભુ આજ્ઞાનો આરાધક થાય છે પણ જે દેવ લાવથી જામનો કે જમાવતો નથી તે વિતાધક થાય છે. મુખ્યપણે તો જૈનશાસનમાં તેમજ શુદ્ધ અંસારી જનોમાં ગુણોજ પૂજાય છે. એકલિંગ કે વય પૂજાતાં નથી. ગુણથી મોટો એજ મોટો એ વાત પર-માર્થથી સત્ય છે, તેમ છતાં વ્યવહાર માર્ગે લિંગ અને વય પણ ઉપયોગનાં છે. જરૂં જોતાં તે પણ સ્વપરનું જરૂં હિત સાચવવા અને જાને તેટલી તેમાં વૃદ્ધિ કરવા માટેજ. કેવળ લોકરંજન કરવા માટે તો નહિજ. કેમકે એમ કરવાથી દંભ વૃત્તિજ કરી કહેવાય અને 'જન મનરંજન ધર્મનું', મૂલ ન એક બદામ 'આવા પવિત્ર આશયથીજ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે કે—

“ નિશ્ચય દ્રષ્ટિ હૃદય ધરીછ, પાળે જે વ્યવહાર
પુન્યવંત તે પામશેછ, ભવસમુદ્રનો પાર
મનમોહન જિનછ સીમંધર સુણે વાત. ”

ઉદ્ધયન અને ચંડ પ્રયોતન રાજાની ક્ષમાપના સંબંધી વાત વિચારવા જેવી અને તે ઉપરથી સારો સરળો ધરો લેવા જેવી નથી શું ? કોઈ પણ પ્રકારનો અપરાધ મનથી, વચનથી કે કાયાથી કર્યો, કરાવ્યો કે અનુમોદ્યો હોય તે જાની શકે તેમ જઠ્ઠીથી તેજ દિવસે નહિ તો પાશ્વિક દિવસે, તેમ પણ જાની નહિ શકે તો આહુ માસિક દિવસે અને છેવટે સંવત્સરીના દિવસે તો જરૂર શુદ્ધ-નિષ્કપટ ભાવથી ગમે તે રીતે જામાવવો જ નોંધ્યો. નોકે આ રૂઢિ આપણામાં આલે છે જારી પરંતુ તેમ કરતાં તેના મૂળ હેતુ સચવાતા નથી તેથી તેનું નોંધ્યો તેવું શુભ પરિણામ મેળવી શકાતું નથી. વીતરાગ પ્રભુ આ ભવ્ય જીવોના એકાન્ત હિત માટેજ ફરમાવેલી ક્ષમાપનાની ઉત્તમ રીતિ નો શુદ્ધ સંરણ ભાવે અનુસરવામાં આવે તો તેથી એક ખીજાનાં હૃદયો શુદ્ધ પ્રેમની સાંકળથી સંકળાઈ જતાં તેમાંથી જેવું નોંધ્યો તેવું ઐક્ય બળ પેદા કરી શકાય. સંકળ દુઃખનો અંત કરનાર અને સંકળ સુખને મેળવી આપનાર મોક્ષના અનન્ય ઉપાયરૂપ સમ્યગ્ રત્નત્રયીના ધારક અને કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ મત્સરાદિક અંતરંગ દુશ્મનોના વારક પવિત્ર સાધુ-સાધ્વીઓ શ્રી વીર પરમાત્માના વડીલ પુત્ર અને પુત્રીપણાનો દાવો ધરાવે છે તેમજ શુદ્ધ શ્રદ્ધા, વિવેક અને કરણીને આદરી શ્રી જિન વાણીને સાર્થક કરનાર શ્રાવક, શ્રાવિકાઓ શ્રી વીર પરમાત્માના લઘુ પુત્ર-પુત્રીપણાનો કાયમ દાવો ધરાવે છે. તેમના પ્રત્યેક આણુમાં-મનમાં, વચનમાં અને કાયામાં શુદ્ધ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ પ્રત્યે કેવો વિશુદ્ધ પ્રેમ હોવો નોંધ્યો ? અને સઘળા સ્વધર્મી બંધુઓ તથા જન્મેનો પ્રત્યે કેટલી બધી પ્રેમ ભરી લાગણી યા વાત્સલ્ય હોવું નોંધ્યો ? એક ખીજા તરફ કેટલો બધો સહગુણાનુરાગ હોવો નોંધ્યો ? અને કોઈ પણ ધર્મજાનું કે જન્મેનો દુઃખી સ્થિતિમાં દેખી તેનું ગમે તેવું દુઃખ દૂર કરવા કેવી જાડી લાગણી હોવી નોંધ્યો ?

જો આપણો શ્રદ્ધાનો પાયો મજબૂતજ હોય અને આપણામાં વિવેક-દીપક પ્રગટયો હોય તો આપણું આત્મ શુભ વર્તન હોવું સ્વાભાવિકજ છે. પરંતુ એથી ઉલટુંજ વર્તન હોય તો તે અશ્રદ્ધા અથવા અંધશ્રદ્ધા તેમજ અજ્ઞાન અવિવેકનેજ આભારી છે. શાસ્ત્રકારો જ્યારે નિર્પણપાતપણે પરીક્ષાપૂર્વક શ્રદ્ધા કરવાનું કહે છે ત્યારે આપણે તેમ નહિ કરતાં અંધશ્રદ્ધા રાખી કામ કરીએ છીએ. તેનું પરિણામ પણ બહુધા શૂન્યજ આવે છે. હવે અંધ શ્રદ્ધાથી વધારે વખત ચલાવી શકાય એમ નથી. હવે તો સહુએ પોતપોતાની જવાબદારી વિચારી લઈ યોગ્ય માર્ગે ચાલવાની અને જાની શકે તેટલી અન્ય જીવને મદદ

દેવાની ફરજ અદા કરવી જરૂરની છે. હવે વધારે વખત પોતપોતાની ચોગ્ય ફરજ બજાવ્યા વગર જીવી શકાય ચા. ટકી શકાય એમ નથી. પોપલીલાનો વખત હવે વીતી ગયો છે. હવે તો પવિત્ર શાસનના પૂરા રસિક બની બીજાને તેવા રસિક બનાવવાનો જીજ્ઞાસા હાથ ધરવાની જરૂર છે અને તેમ કરવા, પહેલાં બીજા બધા વૈર, વિરોધ, કલેશ કંઠસો અને ઈર્ષ્યા અદેખાઈ પ્રમુખ દુષ્ટ દોષોને દૂર કરવાનું પડશે. જગતના સર્વ પ્રાણી વર્ગ સાથે મિત્રતા સ્થાપવીજ પડશે. દુઃખી જીવોનાં આંસુ લૂછવા બને તેટલો સ્વાર્થ ત્યાગ કરી કેટલાક બંધુજન પડશે. સુખી અને સફળજીવોને દેખી પરમ પ્રમોદધારી હર્ષ ઘેલા થવુંજ જોઈશે અને ગમે તેવા દુષ્ટ અન્યાયીને પણ બની શકે ત્યાં સુધી ધીરજ રાખી દયાથી સુધારવા અતો તેમ બની ન શકે તો છેવટે તેનાથી અલગ રહીને સ્વ-પર હિતકારી કાર્યમાં મથ્યા રહેવુંજ પડશે. ઐક્ય બળ પેદા કરવા અને આ-પણી સમાજને સંપત્તિ સાંકળથી સાંકળી, સુખી બનાવી, પવિત્ર શાસનની ઉત્તતિ કરવા આપણા પ્રત્યેકના હૃદયમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધા, વિવેક અને ઉત્સાહ પ્રગટવાંજ જોઈએ. એવો ઇષ્ટ સમય શીઘ્ર આવે ! ઇતિશમ.

મુસાફીરને.

(આશાવરીનાલય -)

કર મુસાફીર ! ગટપટ આવે ! રે !

- નીંદ તજ દે, જાના હે-જી-કર મુસાફીર.

આ છે મુસાફર ખાનું તંદાઈ નહિ,

ના મંદાઈ, દૂર જાના હે-જી-કર મુસાફીર.

આશ ! મુસાફીર ! પંથ અનંત એ,

સામનગે ખાના લે હે-જી-કર મુસાફીર.

અય ! મુસાફીર ! સુકી માન હવે,

હરિ સે મીઠા જાના હે-જી-કર મુસાફીર.

રા. હરીલાલ ત્રીકમલાલ બેની.

ૐ નમઃ સિદ્ધમ્ ॥

અથ શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રકૃત-

ગુરુગુણપદત્રિંશતપદત્રિંશિકાવાલાવબોધઃ ॥

આર્યાવૃત્તમ્.

વીરસ્સ પપ્ પળમિઅ, સિરિગોયમપમુહગણહરાણં ચ ।

ગુરુગુણછત્તીસીઓ, છત્તીસં કિંત્તઈસ્સામિ ॥ ૧ ॥

ત્વાયૈકારતું મટલ-અભિધેયાદિ-

પ્રણમ્ય પરમાત્માનં, હુહસ્ત્યાદ્વાદદેશકમ્ ।

શ્રીવીરં જ્ઞાતનાધીશં, વિશ્વેશં પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ૧ ॥

શ્રીમદાચાર્યવર્યાણાં, ગુણાનાં પદત્રિંશિકા ।

ત્વાર્યઃ શિષ્યવોધાય, દેવચન્દ્રેણ પ્રોચ્યતે ॥ ૨ ॥

શ્રીવીર ઓવીસમા પરમેશ્વર ત્રિશદાનંદન મોહમહાપ્રવાને મહાવીર
આશર્યે પરીસહોવસગાણું તેણુ કયો મહાવીરે, એહવા શ્રીમહાવીર
સ્વામી તેહના 'પએ' ચરણારવિંદ પ્રણુમી-નમસ્કાર કરીને તેહના પ્રથમ
ગણધર શ્રીગોતમ જેહના દીક્ષિત પચાસ ૫૦૦૦૦ હજાર મુનિ મોક્ષાનંદને
પામ્યા તે પ્રમુખ અશિભૂતિ આદિક જે ગણધર તે સર્વને પ્રણામ કરીને આત્માને
પરમાનંદતત્ત્વ નિષ્પત્તિનો મૂળ શુદ્ધ શ્રદ્ધાન છે, તે શુદ્ધ શ્રદ્ધાન દેવતત્ત્વ, ગુરુ-
તત્ત્વ, ધર્મતત્ત્વ, એહની શુદ્ધ ઓળખાણુ પ્રતીત કરે થાય, તિહાં દેવ જે શ્રી-
અરિહંત સિદ્ધસ્વરૂપોળી સ્વગુણપર્યાય પ્રાગુભાવ કરવે નિર્મલીકૃત સ્વસત્તાવંત
સ્વરૂપકર્તા, સ્વરૂપલોકતા, જેહને અવલંબી અનંતાણવ શુદ્ધસત્તા- કરે પિણુ
પોતાના પરના સત્તાના કર્તા નથી, તે દેવતત્ત્વ ને એહવો શુદ્ધાનંદ પૂર્ણપ્રાગ્-
ભાવતાના રૂચિ તેહના જ્ઞાયક તે સ્વરૂપરમણી, સર્વ આશ્રવના ત્યાગી, વિષય-
કથાયથી વિરક્ત, તે ગુરુતત્ત્વથી આચાર્ય તેહ છત્તીસ ગુણે કરી બિરાજમાન છે,
તે છત્તીસ છત્તીસી ભિન્નભિન્નપણે છે તેહનો સ્વરૂપ 'કિંત્તઈસ્સામિ' કહીશું,
લગ્યોને ગુરુતત્ત્વ યથાર્થ ઓળખાવા માટે. (૧)

તિહાં હવે પ્રથમ છત્તીસી કહે છે—

ચૈવંદર્સણકંદુકસલો, ચરમાવાળંધર્મસારંગાદરઓ ।

ચરવિહચૈવંદ્જ્ઞાણવિઝ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયવ ॥ ૨ ॥

ટખાર્થ—છિહાં આચાર્ય તે જે રત્નત્રયી પરિણુમ્યા અને આત્માર્થી જીવને
શુદ્ધ ધર્મની પ્રરૂપવાને માટે જે છત્તીસી કહેવી તે સર્વ રત્નત્રયીમયીજ કહેવી,

તે માટે પ્રથમ ગુણ જે ઉપદેશક તે માટે પ્રથમ છત્તીસીમાં ચ્યાર ૪ દેશના કહેવા મध्ये કુશળ માહીયાર (હોંશીયાર.) આશ્લેષિણી ૧. વિશ્લેષિણી, ૨. સંવેદની, ૩. નિવેદની, ૪. આશ્લેષ કહેતાં જે આત્મા મોહનીય ઉદયવશ પડ્યો તેહને આશ્લેષ કરી કહેવો જે રે છવ ! તુને અનંતકાલ પરભાવરંગીપણે વર્તતાં ગયો તે તે કર્મ કરી રહવડતાં અનંતકાલ ગયો તે હવે તું જે પરભાવ તણ પરધર્મ સંગી ન ધા, આત્મધર્મરંગી ધા, જેહથી તાહરો સ્વરૂપાનંદ તે તું ભોગવે તે આશ્લેષિણી કહીયે ! તથા—વિશ્લેષિણી તે જે વિષય કપાય આશ્રવ અવિધિ અશાતનાનાં ફલ પાડુઆં (ખસળ) છે, તે ઉપર વિચયવશે' રાવણ, પ્રહ્લાદત્ત, કીચકાદિક કુમતે' ગયા, કપાયવશે' દુર્યોધન, તંદુલી મત્સ્ય, પ્રમુખના દ્વાંત કહે, આશ્રવ સેવતાં દુઃખ વિપાકી વસુરાજ પ્રમુખ દુર્ગતે' ગયા, અવિધિ આશાતનાએ અનેક છવ ભમ્યા તે માટે અવિધિ ન કરવી ઈમ ઉપદેશ દેધને જે આત્માને દોષથી અરૂચિ ઉપજવવી તે વિશ્લેષિણી દેશના કહેવી. ૨. સંવેદની જે મોક્ષ નિઃકર્મીપદ અરૂપી, અણાધ, આત્માનંદની રૂચિ ઉપજવવાની જે દેશના દેવી તે સંવેદની દેશના બાણવી. ૩. નિવેદની—જે દેશના દેવ મનુષ્યનાં સુખ તે ઓદયિકે ભાવ આવરણ રૂપ છે તે માટે તે સુખથી જે ઉદાસીનપણે તે નિવેદ કહીયે. ૪. જે દેશનામે' કુશલ. કથા ૪. અર્થકથા—ધન ઉપજવવાની કથા. ૧, કામકથા—ધન્દ્રિય વિષયની કથા ૨, ધર્મકથા જે દાન, સીલ, તપ, ભાવનાનો સ્વરૂપ કહેવો તે કર્મકથા, ૩. અને-જે સર્વ ભેળો કહેવો તે સંકીર્ણકથા. જે ૪ કથા મध्ये અર્થકથા, કામકથા તે ત્યજવા યોગ્ય; ધર્મકથા તે કહેવા યોગ્ય, સંકીર્ણકથા તે બાણવા યોગ્ય. ભાવના ૪—જ્ઞાનભાવના, ૧. જે આત્માને જ્ઞાની થવા માટે લાણવો, સાંભળવો, વિચારવો, વાચનાંદિ પાંચ સન્નિયનો કરવો, તે જ્ઞાનભાવના ૧, ધીણ દર્શન ભાવના, ૨, ધીણ આરિત્ર ભાવના ૩, યોથી વૈરાગ્ય ભાવના. ૪ જે ચ્યાર ભાવના, વળી ચૈત્રી ભાવના, ૧. પ્રમોદ ૨, કરૂણા, મધ્યસ્થ ભાવના જે ચ્યાર. ચ્યાર ધર્મ—દાન, શીલ. તપ, ભાવરૂપ. સારણા ૧, વારણા, ૨, ચોયણા, ૩ પડિચોયણા, ૪ ના બંણ. ચ્યાર ધ્યાન—આર્તધ્યાન ૧, શૈદ્રધ્યાન; ૨, ધર્મધ્યાન, ૩. શુકલધ્યાન, ૪. જે ચ્યાર ધ્યાન. પ્રથમ જે ધ્યાન (આર્ત શૈદ્ર) ત્યજવાં અને ધર્મધ્યાન, શુકલધ્યાન કરવા યોગ્ય તેહના પાયા ૧૬ જે છત્તીસ ગુણ વિરાજમાન તે ગુરુ બાણવા.

પણવિહસમ્પરણવય—વવહારાયારસમિદસજ્ઞાણ !

દ્વમ સંવેગે અ રઓ, છત્તીસ ગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ:—‘ પણવિહસમ્પરણવય ’—પાંચ પ્રકારે સમગ્રીત-ઉચ્ચશમ, ૧ ક્ષયો-પશમ, ૨ ક્ષાયિક, ૩ સારવાદન, ૪ વેદક, ૫ એહના પરિણામના બાણ. પાંચ આરિત્ર-સામાયિક-૧ ઉદ્દોષસ્થાનીય, ૨ પરિહારવિશુદ્ધિ, ૩ સૂદ્ધસંપત્તય, ૪

યથાખ્યાત, ૫ એ પાંચ ચારિત્ર સ્વરૂપરમણ, પરરૂપ ત્યાગ, મત-મહામત પાંચ-
પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિક. પાંચ વ્યવહાર-આગમ વ્યવહાર, ચૌદ પૂર્વથી માંડી
અધિક જ્ઞાનીને શ્રુતવ્યવહાર, બહુ શ્રુતને, આસાવ્યવહાર શેષમુનિને, ધારણા
વ્યવહાર આલોચણ પ્રમુખે, છત્રવ્યવહાર ભદ્રક સંઘને છે. પાંચ આચાર-જ્ઞાના
આદિક. પાંચ સમિતિ ધર્મ્યાસમિત્યાદિક. પાંચ સન્નય-વાયણા પુછણા, પરિ-
ચક્ષણા, અણુપ્પેહા, ધર્મકહાદિક, એટલા કાર્યમાં રક્ત પિણુ સંવેગ—મોક્ષાભિ-
લાષ સહિત, એટલે એ છત્રીસ બોલમેં મગન તે છે પિણુ એ નિર્વિકલ્પ પર-
માનંદમયી જે મોક્ષ તેહને અભિસંવેગ કહીયે તે મધ્યે રક્ત છે. એટલે ખીણ
છત્રીસીએ કરી બિરાજમાનને બહીને હણવા શુભવંત તે આચાર્ય શુરૂતત્વ કરી
સદહવા એ ખીણ છત્રીસી. ૩

ઈન્દિયવિસયપમાયાસવાનિદ્ધુભાવણાપણગછકો ।

ઃછજીવેસુ સજયણો, છત્રીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ—ઈન્દ્રિય પાંચ તથા પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષય જે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ, એ પાંચ મૂળ વિષય પ્રમાદ પાંચ-પ્રમાદકતા અહંકારની, વિષય ઇન્દ્રિયના કપાય કોપાદિ, નિદ્રા આલસ્યરૂપ, વિકથા રાજકથાદિક એ પાંચ પ્રમાદ. આશ્રવ પાંચ—પ્રાણાતિપાત, ૧ મૃધાવાદ, ૨ અદત્તાદાન, ૩ મૈથુન, ૪ પરિગ્રહ, ૫ એ આશ્રવ પાંચ. નિદ્રા ૧ નિદ્રાનિદ્રા, ૨ પ્રયલા, ૩ પ્રયલાપ્રયલા, ૪ થીલુદિ, ૫ કુલાવના પાંચકંઠર્ષભાવના, ૧ કિંત્વીધી ભાવના, ૨ અભિયોગી ભાવના, ૩ આસુરી ભાવના, ૪ સંમોહી ભાવના, ૫ એ છ પાંચ ત્રીસ ૩૦ બોલથી જે વિરમ્યા અને છ કાયના છવની જયણાવંત છે એહવી ત્રીણ છત્રી-સીએ કરી બિરાજમાન મહારા શુરૂ તત્ત્વ બહુવાં. ૩. ૥ ૪ ॥

છવ્વયણદોસલેસાવસ્સયસદ્ધવ્વત્તકમાસાણં ।

પરમત્તજાણેણં, છત્રીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ—હવે ચોથી છત્રીસી કહે છે—તિહાં છ દોષ વચનના તેહથી વિરમ્યા હોય, અલીક જે જુદું બોલતા નથી ૧, હીલના થાય તે બોલતા નથી, ૨, ખિંસિત—જે બોલ્યે લોક ખિહાહિયા કરે (ખિંસા) તે બોલતા નથી. ૩, કર્કસ—કઠોર જે બોલવાથી દુઃખ ઉપજે તે બોલતા નથી. ૪ ગર્હણીય, જે લોકને ગહી થાય તે બોલતા નથી. ૫, શમિતો મિહરણોદીરણા રૂપ જે શર્યો ઉપશર્યો જે અધિકરણ—કથાય તે વળી ઉદીરે તે. ૬ એ છ વચનથી નિવર્ત્યા છે. તથા લેશ્યા ૬ કૃષ્ણ, ૧, નીલ. ૨, કપોત. ૩. એ ત્રણ અપ્રશસ્તલેશ્યાથી નિવર્ત્યા છે, તેને ૪, પદા, ૫, શુક્લ. ૬ એ ત્રીન પ્રશસ્ત બાંણી પ્રવર્તે છે,

તથા છ ૬ આવશ્યક—સામાયિક ૧, ચોવિસત્યય, ૨, વંદન, ૩, પડિક્કમણ, ૪ કલિસંગ, ૫, પચ્ચકળાણ, ૬ તેહના કરણ કાર્યપણે પરિણમવાવંત છે તથા દ્રવ્ય ૬ છ ધર્માસ્તિકાય. ૧. અધર્માસ્તિકાય, ૨, આકાશાસ્તિકાય, ૩, પુદ્ગલાસ્તિકાય ૪. કાલ, ૫ એ પાંચ અણવ, છઠો અણવ, તથા તર્ક ૬ (દર્શન)—જૈન, ૧, મીમાંસક, જૌધ, ૩ નૈયાયિક, ૪, વેશેષિક, ૫ સાંખ્ય, ૬ તથા ભાષા ૬ છ—સંસ્કૃત, ૧. પ્રાકૃત, ૨, અપભ્રંશ, ૩, શૈરસેની, ૪, માગધી, ૫, પિશાચી, ૬ એ છ-છ છત્તીસ બોલના પરમાર્થના બાંણુ તે માહસ શુરૂ તત્ત્વ બાણુવા. ૪. ૧૧૫

સગમયરાહિઓ સગવિંદવાળસણસુદેહિ સંજુતો ।

અદ્દમયદ્વાળરાહિઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ:—હવે પાંચમી છત્રીસી કહે છે. સાતમય—છહલોકભય, ૧, પરલોકભય, ૨, અસરણભય, ૩ મરણભય, ૪ ચોરભય, ૫, અકરમાત્તભય, ૬ આદાનમય. ૭ એ સાત ભય રહિત છે, તથા પિંડેસણા ૭ તથા પાણેસણા ૭—સંસ્રુષ્ટ ૧ મસંસ્રુષ્ટ ૨ ઉદ્વિય ૩ તહ અપ્પલેણિયા ૪ ચેવ. ઉગ્ગહિયા, ૫ પગ્ગહિયા, ૬ ઉભિજ્ય ધમ્માય, ૭ સત્તમિકા. ૧-પ્રથમ પિંડેપણા-સંસ્રુષ્ટ ધરડેલા હાથ તથા પાત્રાદિ ૨, અસંસ્રુષ્ટ હસ્ત અસંસ્રુષ્ટ પાત્ર એટલે અખરડિત દહીં એહવો પિંડ અહતા અભિગ્રહ ધારીને પ્રથમ પિંડેપણા, ૧, સંસ્રુષ્ટ બીજી, ૨ ગાથામાં વ્યત્યયે આવ્યું છે તે સુખોચ્ચારણ માત્ર માટે અસંસ્રુષ્ટ હાથ સંસ્રુષ્ટ પાત્ર ના અસંસ્રુષ્ટ પાત્ર, સંસ્રુષ્ટ હાથ એહતી ભીક્ષા અહતાને ત્રીજી પિંડેપણા. ૩, અદ્વલેપા તે રથું ? અદ્વ તે અભાવવાદી નિર્લેપ પૃથગ્યાદિ અહતાને ચતુર્થી પિંડેપણા, ૪ અવગ્રાહીતા નામ લોજનકાતિ શરાવલાદિકને વિષે થાયું ને લોજન ભતિ તેહવી શિશા લેવી તે પાંચમી પિંડેપણા. ૫. ગૃહીતા નામ-લોજનળનાઈ દેતાને જીજ્ઞાસાંક થાતે કશદિકથી પડયું તે લોજન ભત (ચ) તે, લોગવવાને કાજે કશદિકે ને અહું તે છઠી પિંડેપણા. ૬ ઉજ્જીતમતિરથું છાંડવા ચોગ્ય લોજન ભત દ્વિપકાદિક પણુ તવાં છે તે વળી અદ્વિત્યક્તાવશેષ માત્ર રેહતાને સાતમી પિંડેપણા. ૭ પાણેપણુ પિણુ ઈમજ સાત પ્રકારે તે મધ્યે ચોથી પિંડેપણા અપ્પલેવા માંહે નાનાપણું આયામ સોવીરકાદિ નિર્લેપ બાંણુવું. ઈમ ૧૪ ભેદના બાંણુ તથા સાત પ્રકારના સુખે સંયુક્ત—૧ સંતોષ, કરણ-ઈદ્રિય તેહનો અણવો તે સુખ બીજું, ૩ પ્રસન્ન ચિત્તા, ૪ દ્યાણુપણો, ૫ સત્યપણો, ૬ પવિત્રપણો, ૭ દુર્જનથી વેગજો રહેવો તે સુખ સાતમું એ ૨૮ તથા આઠ મદના રથાનકથી રહિજ ભતિમદ ૧, કુલમદ, ૨, લાલમદ, ૩, ગલમદ, ૪ ઐશ્વર્યમદ, ૫, રૂપમદ, ૬ નિદામદ. ૭ અને તપમદ ૮ એ આઠ મદથી. એ પાંચમી છત્રીસી એ શુણ્ણતત્ત્વ રીતે વિરાજમાન તે માહસ શુરૂ બાંણુવા. ૫. ॥ ૬ ॥

અદ્વૈતવિહનાણદંસણ ચારિત્તાચારવાદગુણકલિઓ ।

ચત્તવિદ્યુદિસમેઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ—અદ્વૈવિહ-આઠ ભતિના જ્ઞાનાદિક આચાર-કાલે ૪ વિષુએ ૨ ગહુમાણે, ૩ ઉવહાણે, ૪ તહ, અનિન્હવણે, ૫ વંજણ, ૬ અતથ, ૭ તદુભયે, ૮ અહુવિહા નાણામાયારો. ૧ તથા દર્શધાચાર, ૮-નિસ્સંકિય, ૧ નિસ્સંજિય, ૨ નિવિત્તીગિચ્છા, ૩ અમૂહદીકિ અ. ૪ ઉવવૂહ, ૫ ધિરીકરણે ૬ વચ્છલ, ૭ અપભાવણે, ૮ અહ. ૨ એ. ૧૬ તથા ચારિત્રાચારના, ૮ ભેદ તે પાંચ સમિતિ, ત્રણ ૩ ગુપ્તિ, એ ૨૪ બોલ થયા વળી આચરવંત. ૧ આહારવંત, ૨ વ્યવહારવંત, ૩ વિહારવંત, ૪ અપરિગ્રાવિવંત, ૫ નિર્ગરાવંત, ૬ અપાયદશી, ૭ એવણાવંત, ૮ એ આઠ ગુણવંત ગુરુ વળી આચરબુદ્ધિ, ૪ ઔત્પાતિકી, ૧ વૈનધિકી, ૨ કામિણિકી, ૩ પારિણામિકી, ૪ એ સર્વ મળી ૩૬ છત્તીસ ગુણે ગિરાજમાન મહારા ગુરુ બલુવા. એ છટ્ટી છત્તીસી. ગાથા. ૭

અદ્વૈતવિદ્યકમ્મ, અદ્વૈત જોગમહાસિદ્ધિજોગાદિદિવ વિવ ।

ચત્તવિદ્યઅણુઓગનિવણો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૮ ॥

- ભાવાર્થ—હવે સાતમી છત્તીસી કહે છે-આઠ કર્મ જ્ઞાનાવરણાદિક તેહના સૂદમ ભાવના બલુ. ૮ વળી અષ્ટાંગયોગ-યમ ૧, નિયમ ૨, આસન ૩, પ્રાણાયામ ૪, પ્રત્યાહાર ૫, ધારણા ૬, ધ્યાન ૭, સમાધિ ૮, એ અષ્ટાંગયોગ કહીયે-તેમાં યમ તે પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ મહામત, ૧ નિયમ-શૌચ, સંતોષાદિ. ૨ આસન-પદ્મઆસનાદિ, ૩ પ્રાણાયામ આસનિરોધાદિક આર અંગ સ્થિરતા વધારવા માટે અભ્યાસ કરવો. ૪ પછી પ્રત્યાહાર જે આત્માને વિષયથી જેથીને સ્વરૂપ સન્નિપાત કરવો તે. ૫ ધારણા જે ધ્યેય અસ્થિતાદિક શુદ્ધ નિમિત્ત અથવા આત્મસ્વરૂપ તે ધ્યેય છે. તેહને વિષે પોતાના ઉપયોગની એકાગ્રતા કરવી તે ધારણા, ૬ તે ધારણાએ અંતર્મુહૂર્ત સીમ સ્થિરતા રહેવી તે ૭ ધ્યાનપ્રતે ધ્યાનના સુખ મધ્યેલીન તે સમાધિ. ૮ એ આઠ યોગના અભ્યાસી. ૮ વળી આઠ મહા સિદ્ધિ અભિમાદિક, તથા આઠ યોગદૃષ્ટિ-મિત્રા ૧ તારા, ૨ ખલા, ૩ દીપ્તિ, ૪ સ્થિરા, ૫ કાન્તા; ૬ પ્રભા, ૭ પરા, ૮ છંદાં પેલેલી, ૪ અથવા દૃષ્ટિ મધ્યે માગો-નુસારીથી માંડીને અંધી ભેદી સીમ પુહચે સંવેદન જ્ઞાનથી થયપિ વેદ્ય સંવેદ્ય પદને પુહચે નહીં, સ્થિરાદિમે આબ્યો સમકીત પામે, પછી તે સ્પર્શના જ્ઞાની થકો-અનુભવ જ્ઞાની થકો તે ભેદ રત્નત્રયી પરિણમી અભેદ રત્નત્રયીને ચલે ઘનઘાતી અખાલીને કેવળી થાયે તિવારે આઠમી દૃષ્ટિ પહોલ્યો કહીયે. એ ગુણે યુક્ત, તથા આર ૪ અનુયોગમાં નિપુણ-દ્રવ્યાનુયોગ, ૧ ગણિતાનુયોગ, ૨ ચરણુકરણાનુયોગ, ૩ ધર્મકથાનુયોગ, ૪ એ સર્વ મળી ૩૬ એ સાતમી છત્તીસી

જાણવી, અથવા મૂળ અનુયોગ, ઉપક્રમ જે તે પછે થવાનો ઉદ્યમ (ઉદ્યોગ) ૧ વસ્તુને વિષે સમકાલીયોતકં ગુણ તે નિષ્કેપ. ૨. વસ્તુનો સ્વરુપાર્થ-શ્લાર્થ પ્રમુખ. અર્થનો કહેવો તે અનુગમ, ૩ વસ્તુના અવસ્થાંતરીલાંચ કથક તે નય. ૪ એ વિષુદ્ધ્યાર અનુયોગ ખીલ જાણવા. ૭-૮.

નવતત્ત્વણૂ નવવંમગુત્તીગુત્તો નિયાણનવરાહિઓ ।

નવકપ્પકયવિહારો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૯ ॥

ભાવાર્થ:—હવે આઠમી છત્રીસી કહે છે—નવ તત્ત્વના જાણ, નવ વાડ પ્રહાર્યની તેના પાલક. એકલી સ્ત્રી સંઘાતે એકલા પ્રહાર્યારીયે એક વસતિએ શત્રે વસવો નહીં. ૧ સ્ત્રીનાં શ્રંગાર વિલાસ વિલાપની કથા ન કહેવી, ૨ જે પાટ, ખાળેઠે સ્ત્રી બેઠી હોય તે ચાંનકે બે ઘડી માંહે પુરૂષે બેસવો નહીં, પુરૂષને આસને સ્ત્રીયે બે તથા, ૪ ઘડી સીમ બેસવો નહીં. ૩ સ્ત્રીનો મનોહર શુદ્ધ ઇન્દ્રી જોવો નહીં. ૪ જ્યાં સ્ત્રી પુરૂષ લોગવતાં હુવે તે કાલના શબ્દવિલાસ સાંભળવા નહીં. ૫ પ્રહાર્યારી પેહેલાં લોગ લોગવ્યા સંભારવા નહીં. ૬ પ્રહાર્યારીયે ચીકણા આહાર કરવા નહીં. ૭ પ્રહાર્યારીયે અતિમાત્રાએ આહાર કરવો નહીં ૮ પ્રહાર્યારીયે શરીરની શોભા ન કરવી. ૯ એ નવવાડી પાળે. ૧૦ નવ નિઆંણા ૯ રહિત. ૨૭. અને નવ કદખી વિહારના કરણહાર-ચોમાસાનો એક વિહાર, શેષ કાલના ૮ મહિનાના આઠ વિહાર એ નવ વિહારે વસતિ ગોચરી સ્થાંકિલ, સર્વ પાલટવી; ક્ષીણ જંઘાબલ ગીતાર્યને વિહારનો નિયમ નહીં “વાસ-સયંમિ વસંતા; મુણિણો આરાહગા મણિયા” ઈત્યુપદેશમાલા વચુનાત, એ આઠમી છત્રીસીના ધરણહાર તે માહરા ગુરુ જાણવા. ૯

દસમેય અ સંવર, સંકિલેસવધાયવિરહિઓ નિચં ।

હાસાઈછકરાહિઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ:—હવે નવમી છત્રીસી કહે છે—દસ ૧૦ પ્રકારના સંવર સંયુક્ત-પાંચ ઇન્દ્રિ વશ એ પાંચ સંવર, ત્રીન યોગ રોકવા એ ૩, ઔધિક, ઉપઆહિક, ઉપધિનો માન એ દશ સંવર, દસ ૧૦ પ્રકારનો સંકલેશ-૧ ઉપધિ સંકલેશ, ૨ વસતિ સંકલેશ, ૩ કપાય સંકલેશ, આહાર સંકલેશ, ૫-૬-૭ ત્રીન યોગની ચપલતા તે સંકલેશ, ૮ અજ્ઞાન સંકલેશ, ૯ અદર્શન સંકલેશ, ૧૦ અચારિત્ર-ક્રિયાનો સંકલેશ. એ ૧૦ દશ સંકલેશથી રહિત, તથા સંજમના ૧૦ દશ ઉપધાત થી રહિત. “દશ સંજમોવધાયા, ઉગમ, ૧ ઉપાયણ, ૨ સ, ૩ પરિક્રમે, ૪ પરિહરણ, ૫ નાણ, ૬ દંસણ, ૭ ચરિત, ૮ અચિઅત, ૯ સંરકએ ૧૦ ૧ વળી હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, લય, દુઃખ. એ ૬ છ થી રહિત, એ નવમી ૩૬ સી ગુણે બેજત મહારા ગુરુ જાણવા. ૧૦

દસવિહસામાયારી, દસચિત્તસમાદિઠાળલીળમળો ।

સોલસકસાયચાર્દૈ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ:—ધશમી છત્રીસી કહે છે. દસ સામાચારી-ઇન્દ્રજાકાર, ૧ મિન્દ્રજાકાર, ૨ તદ્દજાકાર, ૩ ઇન્દ્રજા, ૪ નિમંતણા, ૫ પુન્દ્રજા, ૬ આપુન્દ્રજા, ૭ આવસ્સહી, ૮ નિસ્સીહી, ૯ ઉપસંપદા, ૧૦ એ દસ સામાચારી સાધુની નિત્યની, ચિત્તની સમાધિના સ્થાનક, નવ વાડિ ૬ દશમો પરિચય, એ ૨૦ અનંતાનુબંધી આદિ ૧૬ સોળ કપાયના ત્યાગી એટલે દશ સમાધિ લીન, સોળ કપાયત્યાગના ઉદમી તે ગુણ ૩૬ સી ગિરાજમાન મહારા ગુરુ બાણવા. એ દશમી છત્રીસી બાણવી. ૧૧.

પડિસેવસોહિદોસે, દસદસવિળયાઈચડસમાદીઓ ।

ચડમેયાડ મુળંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૨ ॥

ભાવાર્થ:—દશ પ્રકારની પ્રતિસેવા-દર્પે ૧, પ્રભાદે ૨, અણ્ણાભોગે ૩, આતુરતાએ ૪, આપદાયે ૫, સંક્રિએ ૬, સહસાતકારે ૭, ભયે ૮, પ્રદોષે ૯, વિચારણાએ, ૧૦ એ દશે કારણે દોષ લાગે ૧૦ તે લગાડતા નથી. દશ શોધિ દોષ-“ આકંપઈતા, ૧ અતુભાણુઈતા, ૨ જં દિકું, ૩ ખાયરં, ૪ ચ, ૫ સુદુમ્, ૬ વા છન્, ૭ સદ્ગુણયં, ૮ ગણુજણુ, ૯ અવંત, ૧૦ તસ્મેવી. ૧ ” એ દસ એવં ૨૦ વિનય સમાધિના લેદ ૪, તપસમાધિના લેદ, ૪ શ્રુતસમાધિના લેદ, ૪ આચાર સમાધિના લેદ, ૪ એ ૧૬ ગિળ્યા ૩૬ ના બાણુ તે માહરા ગુરુ બાણવા એ ૧૧ મી છત્રીસી. ૧૨

દસવિહવેઆવઘં, વિળયં ધમ્મં ચ પઠુ પયાસંતો ।

વજ્ઞિયઅકપ્પલ્લકો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ:—દશ પ્રકારનો વેચાવચ્ચ-“ આયસિય, ૧ ઉવજ્જાએ, ૨ તવ સિય, ૩ સેહે, ૪ ગિલાણુ, ૫ સાહુચ્ચુ, ૬ સમાણુન્ન, ૭ સંધ, ૮ કુલ, ૯ ગણુ ૧૦-વેચાવચ્ચં હવઈ દસહા. ૧ ” તથા દશ પ્રકારનો વિનય-અરિહંત. ૧ સિદ્ધ, ૨ ચેધય, ૩ સુએ, ૪ ચ ધરમે, ૫ ચ સાહુવચ્ચે, ૬ ચ આયસિય, ૭ ઉવજ્જાએ, ૮ પવયણે, ૯ દંસણે, ૧૦ વિણુઓ. ૧ ” એવં ૨૦ તથા દશવિધ યતિધર્મને વિષે સદા ઉદમી છે-ખંતી ૧ મદ્વ, ૨ અજ્જવ, ૩, સુત્તી, ૪ તવ, ૫ સંજમે, ૬ ચ એધવે, સચ્ચં, ૭ સોયં, ૮ અકિચ્ચણુ ૯ ખંલ ૧૦ ચ જઈધરમે. ” એવં ૩૦ પદ પ્રકાશક તથા દશવૈકલિકે કહેા જે અકલ્પ્ય છલ્લ તેના વર્ણવાવાળા, એ ૩૬ ગુણુ યુક્ત મહારા ગુરુ બાણવા. એ ધારમી છત્રીસી. ૧૩

દસમેયાઈ રૂઈણ, દુવાલસંગેસુ વારતવંગેસુ ।

દુવિહસિક્કલાઈ નિઝળો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૧૪ ॥

ભાવાર્થ:—દશ ૧૦ રૂચિવંત-“ નિસચ્ચવએસરૂઈ, આણુરૂઈસુત-ખીયરૂઈ-

એવ, અભિગમવિત્યારૂઢ, કિરિયા સંજેવધમ્મરૂઢ ૧ ” ૧૦ અંગ ૧૧૨—“ આચારી, સૂયગરો, ૨ ઠાણ, ૩ સમવાયો, ૪ વિહાપન્નત્તી, ૫ લાયાધમ્મકહાઓ, ૬ ઉવા-સગદસાઓ, ૭ અંતગદસાઓ, ૮ અણુત્તરોવવાઈયદસાઓ, ૯ પલ્હાવાગરણ, ૧૦ વિવાગમુઅં, ૧૧ દિદ્ધિવાઓ, ૧૨ ” ઇતિ ૧૨માર અંગ, તથા ૧૧૨ ઉપાંગ-ઉવવાઈ, ૧ સયપસેણી, ૨ જીવાભિગમ, ૩ પન્નવણા ૪ જંબુદ્વીપપન્નત્તી, ૫ ચંદપન્નત્તી, ૬ સૂરપન્નત્તી, ૭ (નિર્યાવતિય) પુખ્પીય, ૮ પુખ્પચૂલિયા, ૯ (કપ્પીઆ ૧૦) કપ્પવડંસીયા, ૧૧ વણ્ણીદસા, ૧૨ એ પાંચ સૂત્ર મિળી એક નિર્યાવળી કહેવાય છે. એમ ૧૨ ઉપાંગના બાણ, તથા બે શિક્ષા-અહણાશિક્ષા બે શુભજ્ઞાનનો લાણવો, ૧ આસેવના શિક્ષા બે સર્વક્રિયાનો શીખવો, ૨ એ છત્તીસ ગુણે કરી શોભિત તે આચાર્ય ગુણવંત બાણવા. એ તેરમી છત્રીસી શુક્ત મહારા ગુરુ બાણવા. ૧૪.

एगारसद्धवदिमा, वारसवये तेरकिरिद्धाणेय ।

सम्पं उवएसंतो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ १५ ॥

ભાવાર્થ—અગીયાર પ્રતિમા શ્રાવકની—“ દંસણ, ૧ વય, ૨ સામાઈય, ૩ પોસહ, ૪ પડિમા, ૫ અખંભ, ૬ સચ્ચિત્તે, ૭ આરંભ, ૮ ખેસ ૯ ઉદિહુવજ્જએ, ૧૦ સમણબૂએ, ૧૧ અ. ૧ ” શ્રાવકનાં મત ૧૧૨-૨થુદ પ્રાણાતિપાતવિરમ-ણાદિ પાંચ અણુમત, ૫ ત્રણ ગુણમત; ૩ ૪ ચાર શિક્ષામત. એવં ૧૧૨, તથા તેર કિરિયા સ્થાનક સૂયગડાગે વહા તે—“ અઠ્ઠા, ૧ ડણઠ્ઠા, ૨ હિંસા, ૩ ડકમ્હા, ૪ હિદ્ધિ, ૫ ય મોસ, ૬ દિન્ને, ૭ અ અજ્જતથ, ૮ માણ, ૯ મિત્તે, ૧૦ માયા, ૧૧ લોહો, ૧૨ રિયાવહિયા. ૧૩ ૧ ” સમ્યગ્ અકારે ઉપદેશ દેતા તે છત્રીસગુણે બિસજમાન મહારા ગુરુ બાણવા. ૧૪ એ આદમી છત્રીસી બાણવી. ૧૫

वारसउवओगविऊ, दसविहपच्छित्तदाणनिउणमई ।

वउदसउवउमरणउरे, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ १६ ॥

ભાવાર્થ—આર ઉપયોગના બાણ. પાંચ જ્ઞાન, ત્રીન અજ્ઞાન, ચાર ૪ દર્શન એ ૧૧૨ ઉપયોગ, દશ પ્રાયશ્ચિત્ત “ તં દસવિહમાલોચણ, ૧ પઠિક્કમણો, ૨ ભય, ૩ વિવેગે, ૪ તહેવ ઉરસગ્ગે. ૫ તવ, ૬ છેય, ૭ મૂલ, ૮ અણુતદ્ધિએ, ૯ અપારચિએ, ૧૦ એવ. ૧ એ દશ ૧૦ પ્રાયશ્ચિત્તના દાતાર નિપુણ બુદ્ધિમંત. તથા ૧૪ શૌદ ઉપકરણના ધરણુહાર તેમાં ૭ પાત્રનાં ઉપકરણ—“ પત્તં, ૧ પત્તા-બાંધો, ૨ પાયકુવણ, ૩ ચ પાયકેસરિયા ૪ પડલાઈ, ૫ રયત્તાણ, ૬ ગુચ્છઓ પાયનિજ્જએગો. ૧ ” એ ૭ પાત્રના ઉપકરણ, અને સાત ૭ શરીરના—“ મુહણંત ૧ રયોહરણ, ૨ કંબલે, ૩ કપ્પગ, ૪ ચોલપટ્ટો ય ૫ ઉત્તરપટ્ટો છટ્ટો, ૬ સત્તમો પાયપૂંછણયો ૧ ” એ ૧૪ ઉપગરણ સૂજ્ઞતા માનોપેત ધરે, વધતા ન રાખે,

કારણે પાઠે રાખે, ઔપચરિક ઉપગરણનો માન નથી, એહવા શુણ્વંત તે માહરા શુરૂ નાણુવા. ૧૬.

વારસભેયંમિ તવે, મિચ્છુ પઢિમાસુ ભાવણાસું ચ ।

નિચં ચ ઝજ્જમંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયઠ ॥ ૧૭ ॥

ભાવાર્થ:—હવે સોળમી છત્રીસી કહે છે—ખારલેદે નય—છ યાદ્ય તપ—

“ અણુસણુ ૧ મૂળોપરિયા ૨, વિત્તીસંખેવણું ૩ રમચ્ચાઓ ૪ કાયકિલેસો ૫, સંલીણુયા ૬ ય બજ્જો તવો હોઈ ॥ ૧ ॥ ” તથા છ ૬ અચ્ચંતરતપ—“ પાય મિછતં વિણુઓ ૨, વેયાવચ્ચં ૩ તહેવ સજ્જનઓ ૪. નાણું ૫ ઉચ્ચગોવિ ય ૬, અણિતરઓ તવો હોઈ. ॥ ૨ ॥ ” એ યાર તપ તથા શિક્ષુની—સાધુની પ્રતિમા ખાર—પેહેલી ૧ માસની, ઈમ યાવત સાતમો સાત માસની, જઘન્ય એકાંતરોપવાસ, ઉત્કૃષ્ટ યથાશક્તિ દીઠે દંડાશનાદિક આસને આતાપના રાત્રે કાઉચ્ચગ, એ રીતે કરવાની આઠમી સત્તમસત્તમિયા, નવમી નવમનધમીયા, દસમી દસમીયા, ઈચ્ચારમી એક અક્રમની, ત્રીન રત્તિની ખારમી, એક અહોરાત્રીની અને ખાર ૧૨ ભાવના—“ પઢમમણિચ્ચ ૧ મસરણું ૨, સંસારો ૩. એગયાય ૪ અન્નતં, ૫ અસુધંતં ૬ આસવ ૭ સંવરો ય ૮ તહે નિજ્જરો નવમી ૯ ॥ ૧ ॥ લોગસહાવો ૧૦ બોહી ૧૧ દુદ્ધલહા ધમમસ સાહગા અરિહા ૧૨ એઆઓ ભાવણાઓ, ભાવેચ્ચા પયતેણું ॥ ૨ ॥ ” એ સર્વ મળી ૩૬ છત્રીસ બોલના ઉદ્યમી તે માહરા શુરૂ નાણુવા એ સોળમી છત્રીસી નાણુવી. ॥ ૧૭ ॥

ચઠ્ઠસગુણઠાણનિરુણો, ચઠ્ઠસપઢિચ્ચપમુહુગુણકલિઓ ।

અઢ્ઠસુહુમોવણ્ણી, છત્તીસગુણો ગુરુ જયઠ ॥ ૧૮ ॥

ભાવાર્થ:—ચોદ ૧૪ શુણ્ઠાંણાના નાણુ, તે શુણ્ઠાંણાનાં નાંમ-મિચ્છે ૧ સાસણુ ૨ મીસે ૩, અવિચ્ચ, ૪ દેસે, ૫ પમત્ત, ૬ અપમતે ૭ નિચદ્ધિ ૮ અનિચદ્ધિ, ૯ સુહુમ, ૧૦, ઉવસમ, ૧૧ ખીણુ, ૧૨ સયોગિ, ૧૩ અયોગિ ૧૪ શુણ્ણ ॥ ૧ ॥ ” એ ૧૪ તથા પ્રતિરુપાદિક ચોદ શુણ્ણ સહિત—“ પાડિરૂદો ૧ તેયસ્વી ૨, ભુગપ્પહાણાગમો ૩ મહુરવલ્લો ૪ ગંલીરો, ૫ ધીમંતો ૬, અવચ્ચે-સપરો ૭, ૭ આચરિઓ ॥ ૧ ॥ અપરિસ્સાવી ૮ સોમો ૯, સંગહસીલો ૧૦ અભિચ્ચુહમધં અ ૧૧ અવિકલ્લો ૧૨ અચવલો ૧૩ પસંતહિયઓ શુરૂ હોઈ ૧૪ ॥ ૨ ॥ ” એ ૧૪ મળી ૨૮ તથા અષ્ટાંગ નિમિત્ત-દિવ્ય ૧, ઉત્પાત ૨, આંતરિશ્ચ ૩, લોમ ૪, અંગ ૫, સ્વર ૬, લક્ષણું ૭, વ્યંજન ૮, એ આઠ અંગ નિમિત્તના નાણુ પણુ નિમિત્તને પ્રકાશે નહી. ૮ એ સર્વ મળી ૩૬ છત્રી-ત્રીસીના ધરણહાર તે માહરા શુરૂતત્ત્વ નાણુવા. એ સત્તરમી છત્રીસી નાણુવી. ૧૮

પંચદસજોગસન્ના-કહ્ણેણ સિગારવાણ ચાણ્ણ ।

સલ્લતિગવજ્જણેણં, છત્તીસગુણો ગુરુ જયઠ ॥ ૧૯ ॥

ટપાર્થ—પન્નર યોગ “ સન્ધ્યેયરમોસઅસઅસમીમણુ ૪ વય ૪ વિઉવ ૨, આહાર ૨, ઉરલં ૨, મીસ કમ્મણુ ૧ ધધિ યોગા પન્નરલેએણુ ॥ ૧ ॥ ” ૧૫ । તથા સંજ્ઞા પન્નર ૧૫—આહારસંજ્ઞા ૧, લયસંજ્ઞા ૨, મૈથુનસંજ્ઞા ૩, પરિઅહસંજ્ઞા ૪, કોષસંજ્ઞા ૫, માનસંજ્ઞા ૭, માયાસંજ્ઞા ૭, લોલસંજ્ઞા ૮, લોકસંજ્ઞા ૯, ઓધસંજ્ઞા ૧૦, સુખસંજ્ઞા ૧૧, દુઃખસંજ્ઞા ૧૨, મોહસંજ્ઞા ૧૩, દુર્ગંછાસંજ્ઞા ૧૪, શોકસંજ્ઞા ૧૫, એ સર્વ મળી ૧૫ પન્નર સંજ્ઞાએ ધર્મને ધર્મમે ગણવા નથી. એહવા મરૂપણના ધણી છો ગારવ ત્રીન ૩—સાતાગારવ ૧, રિદિગારવ ૨, રસગારવ ૩, એ ૩ ના ત્યાગી છે. ૩૩ । તથા સદ્ય ત્રીન તે માયાસદ્ય ૧, નિયાણુસદ્ય ૨, મિથ્યાત્વસદ્ય ૩ એ ત્રીન સદ્ય રહિત. । એક ૩૬ શુભે સુકત તે માહરા ગુરુત્તર લાંણવા. । ૧૮ એ અક્ષરમી છત્રીસી લાંણવી. ॥૧૯॥

સોલસસોલસ જગમ-ઉપ્પાયણદોસવિરહિવાજાહારે ।

*ચરહાભિગ્ગહનિરઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયહ ॥ ૨૦ ॥

ટપાર્થ—સોલ ઉદ્દગમ દોષ-૧૬—સોલસ ઉગ્ગમદોસા આહાકમ્મ ૧ દેસીય ૨ પૂધિકમ્મ ૩ ય મીસનએ ૪ અ । હવણુ ૫ પાહુડિઆએ ૬ પાઓયર ૭ કીય ૮ પામિએ ॥ ૧ ॥ પરિઅટ્ટિએ ૧૦ અલિહડુ ૧૧—ખિન્નને ૧૨ માલોહડે ૧૩ ય અછિન્ને ૧૪ અણિસિક્ક ૧૫ લ્યોયરએ, સોલસ પિંડુઅમે દોસા ॥૨૦॥ ૧૬ । તથા સોલ ઉત્પાદના દોષ ૧૬—“ ધાઇ ૧ દ્વઇ ૨, નિમિત્તે, ૩, આણવ, ૪, વણીમગે ૫, તિગિચ્છા ય । ૬ કોહે ૭ માણે ૮ માયા ૯, લોલે ૧૦ અ હવંતી દસ એએ ॥ ૧ ॥ પુન્નિં પચ્છા ૧૧ સંધવ, ૧૨ વિન્નત ૧૩ મંતેય ૧૪ સુણુ ૧૫ ભેગે અ, ઉપ્પાયણુદોસા ૧૬, સોલસમે મૂલકમ્મે ય ॥ ૨ ॥ ” એ દોષ રહિત આહારના લેણહાર. એમ ૩૨ । તથા દ્રવ્ય, ૧ ક્ષેત્ર, ય, કાલ, ૩ ભાવ, ૪ રૂપ આરભેદે અગિઅહના ધરણુહાર એ ૩૬ શુભના ધણી તે માહરા ગુરુત્તર લાંણવા । એ આગણીસમી છત્રીસી લાંણવી. ॥૨૦॥

સોલસવયણવિદિનુ, સત્તરસવિહસંજર્પમિ હજ્જુત્તો ।

તિવિરાહનાવિરહિઓ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયહ ॥ ૨૧ ॥

ટપાર્થ—સોલ વચન વિધિના લાંણુ, ૧૬—કાલતિઅં ૩ લિંગતિઅં ૩ વચણુતિઅં ૩ તહપરુકખ ૧૦ પચ્ચકખ ૧૧ । ઉપ્પાયણુઅઉલ્લં ૧૫, અન્નઅત્થં ૧૬ એવસોલસમં ॥ ૧ ॥ તથા સત્તરવિધસંજર્મ-૧૭—પંચાશ્રવથી વિરમણુ એ પાંચ, પંચેન્દ્રિયનિઅહ એ ૧૦, કપાય ૪ અને દંડ ૩ ની વિરતિરૂપ એ ૧૭; અથવા-પુહવિ-દગ-અગણિ-મારુઅ-વણુસપ્પ બિતિ ચઉ પણિદિ અણવે ૧૦ પેહાપેહ પમન્નણુ, પરિવણુ મણુ વએકાએ ॥૧૧॥ એ પણ ૧૭ એમ ૩૩ ।

તથા ત્રીન વિરાધના તે જ્ઞાન વિરાધના ૧, દર્શન વિરાધના, ૨, ચારિત્ર વિરાધના ૩ રહિત. ૧ એ છત્રીસ ગુણે જિરાજમાન તે માહત્ય શુરુતરવ નાણુવા. એ વીસમી છત્રીસી નાણુવી. ॥ ૨૧ ॥

નરાદિક્ષદોસ અદ્વારસેવ અદ્વાર પાવઠાળાઈ ॥

દૂરેણ પરિહરંતો, છત્રીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૨ ॥

ટપાર્થ—નર જે પુરુષના દીક્ષાના દોષ અદ્વાર ૧૮ તેહના નાણુ—* પુરુષો ૧ જડો ૨ કીવો ૩ હંકનુતો ૪ તહય ગહિકો ૫ અવિણીઓ ૬ અભીરુ ૭ ઇત્યાદિક આવશ્યક નિર્ચુક્રિયાથી નાણુએ અદ્વાર એ ૧૬. ૧ અને અદ્વાર પાપસ્થાનક-પ્રાણાતિપાત ૧ મૃયાવાદ ૨, અદત્તાદાન, ૩ મૈથુન, ૪ પરિગ્રહ, ૫, કોષ, ૬ માન, ૭ માયા, ૮, લોભ, ૯ રાગ, ૧૦ દેષ, ૧૧ કલહ ૧૨, અભ્યાખ્યાન, ૧૩ પેશુન્ય ૧૪ રતિ અરતિ, ૧૬, માયા મૃયાવાદ, ૧૭, મિથ્યાત્વશબ્દ ૧૮ એ અદ્વાર પાપ સ્થાન દૂરે પરિહરતા એ છત્રીસ ગુણે જિરાજમાન તે આસ્થા શુણવંત નાણુવા. ॥ ૨૨ ॥

સીલંગસહસ્રાણં, ધારંતો તદ્દય વંમમેઆણં.

અદ્વારસગમુપારં, છત્રીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૩ ॥

ટપાર્થ—અદ્વાર હજાર સીલાંગરથના ધરણહાર-પ્રદાયર્યના લેદ ૧૮—“ઓશલિયં ચ દિવનં, મણુવયલુકાએણુ કરણ્યેએણુ; અણુમોયણુ કારણે કરણે લેયદ્વારસ ॥ ૧ ॥” એ અદ્વાર અપ્રદાતી નિવૃત્ત્યા છે-એથી અદ્વાર અલચેર ઉદાર કહીએ તે એ ૩૬ ના ધરણહાર તે માહત્ય શુરુ નાણુવા. ૨૨-નારજા

સસગદોસગુણવીસ-વજ્જઓ સત્તરમેઅમરણવિહિં.

મવિયજને પયડંતો, છત્રીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૪ ॥

ટપાર્થ—કાઉરસગના ૧૯ ઓગણીસ દોષ રહિત-ઘોડગ ૧ લય ૨ ખાંભાઈ ૩ માહ; ઇત્યાદિ લાપ્યથી નાણી લેવા. ૧૯ ૧ તથા મરણ સમાધિના સત્તર લેદ ૧૭ ભગવતીથી નાણુન્યો. ઇત્યાદિક અર્થ લાપ્ય જાને ઉપદેશે પ્રગટ કરવા એ તેવીસ ૨૩ તી છત્રીસી ગુણે જિરાજમાન તે શુરુ નાણુવા. ॥ ૨૪ ॥

વીસમસમાહિદ્વાળે, દસેસળા પંચ ગાસદોસે ય.

મિચ્છત્તં ચ ચયંતો, છત્રીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૫ ॥

ટપાર્થ—ખીસં અસમાધિ સ્થાનકના નિવારક—“દવદવચારિ ૧ ધમજિજય

* ખાસે ૧ પુરુષ ૨ નપુંસે ૩ ય, કીવે ૪ જડે ૫ ય વાહિએ ૬. ૧ તેણે ૭ રાખાવગારી ૮ ય, ઉમ્મતે ૯ ય અદંસણે ૧૦ ॥ ૧ ॥ દાસે ૧૧ કુદો ૧૨ ય મોઢે ૧૩ ય, આણુતે ૧૪ જુગિએ ૧૫ ધમ. ૧ દવદદએ ૧૬ ય અછએ ૧૭ સેહનિષ્ક્રિયા ૧૮ ધમ ॥ ૨ ॥

૨, દુષ્પ્રમિતિયં ૪ રિત્તસિત્ત ૪ આસણિએ ૫ ૧ રાયણિયપરિલાસી ૬, ચેર
ભૂએધાઈ ૮ ય ૥ ૧ ૥ સંજલણુ ૯ કોહણુ ૧૦ પિઠમસિયે ૧૧ લિક્ષણલિ-
ક્ષણમેહારી ૧૨ ૧ આહિગરણુકરોદીરણુ ૧૩, અકાલસન્નગાયકારી ૧૪ ય ૥ ૨ ૥
સસરખપાણિયાએ ૧૫, સદકરે ૧૬ કલહ ૧૭ અંઝકારી ૧૮ ય ૧. સૂર્યપગાણુ-
લોઈ ૧૯, વીસ ઇમે એસણાસમિએ ૨૦ ૥ ૩ ૥ ” તથા દશ એવણા દોષ—
“ સંદ્રીય ૧ મકિણય ૨ નિળિત્ત ૩ પિહિય ૪ સાહરિય ૫ દાયણુ ૬ મીસે
૭ ૧ અપરિણય ૮ લિત્ત ૯ છંદુઅ ૧૦, એસણુદોસા દસ હવંતિ ૥ ૧૧ ૥ ” તથા
આસદોષ પાંચ ધૂમાંગારક પ્રમુખ, એકવિ મિથ્યાત્વ તેનો ત્યાગ, એ છત્તીસગુણે
સહિત તે ગુરુ નાણવા. એ એવીસ છત્તીસી થઈ. ૥ ૨૫ ૥

જગવીસસવલચાયા, સિવલાસીલસ્ત પનરઠાનાણિ ।

અંગીકરણે સયા, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ૥ ૨૬ ૥

ટંભાર્થ—એકવીસ સળલતા ત્યાગી તે ગાથા—“ તં વહ્નો હૃત્યકમ્
કુવંતે મેહણુ” એ સેવંતે રીઈ ભુંજમાણો આહાકમ્ એ ભુંજંતે ૥ ૧ ૥ તત્તો-
ય રાયપિંડક્રીયં પામિત્થયં, અલિહંદં ઇન્નં ભુંજંતે, સળલેઉપચ્ચકિણય ૥ ૨ ૥
છરમાસળિલંતરઓ ગણાણુ સંકમ્ કરેમાણુ; માસળિલંતરતિન્નિઉદગ લેવાઈ
કરેમાણુ. ૥ ૩ ૥ ગિણ્હંતે એ અદિક્ષણ, આઉદિ તહા અણંતવહીયાએ; પુઠ-
વીયકાણુ સિન્નં, નિન્નહાયં વા વિચેયંતે ૥ ૪ ૥ માસળિલંતર આસ્સાયકાણુ-
ધતિન્નિકુકવંતો પાણાયવાઉટ્ટી કુવંતે, સુસાવયં તેય. ૥ ૫ ૥ એવં સસ્સિણુદાએ
સસરકખાચિત્તમંતગસિલલે લૂકોમાવાસ પધ્ધકાકેણુથુણા તે સીયા વાસો. ૬ સડ-
સપાણુસએ ખીએ જવઉવસંતાણુઉ લયે તહયકાણુઈ, યેયમાણુ સળલે આઉદિ-
આએ એ ૭. આઉદિ મૂલકદે, પુરુષેય કલે એ ખીયહરિયેય; ભુંજંતે સળલેઉ,
તહેવ સંવન્નહરસ્સંતો ૥ ૮ ૥ દસ દગદગલેયે કુવમાઈકુણુઈ દસયવરિસતેચ્ચ-
દિયસી ઉદગવચ્ચારીયહથ્થમત્તેણુ. ૥ ૯ ૥

હંવાઈ ભાયયણુણ, વંદિન્નત્તલત્તપાણુધિતુણં, ભુંજંતે સળલો એસો, ઇ-
ગવીસમેહો હાઈ નાયવો ૥ ૧૦ ૥ ” એ ૨૧ તથા શિક્ષારીલાનં પનરરથાનક—
અહં પન્ન રસકાણુહિં—સુવિણીએતિ, બુચ્ચઈ નિયાવિત્તી અયવલે અમાઈ અ-
કુતુહલે. ૥ ૧ ૥ અપ્પં આહિક્ષિણવઈ પળંધં એ ન કુવંઈ, મિત્તિન્નમાણુ
લાઈ, સુઅં લધ્ધું નં મન્નઈ. ૥ ૨ ૥ ન ય પાવપરિક્ષેવી, ન ય મિત્તેયુ
કુપ્પઈ ૧૦ ૧ અપિપ્પરસાવિ મિત્તરસ રહે કદલાણુલાસઈ ૥ ૩ ૥ કલહકમરવ-
ળ્લએ, બુદ્ધે અલિન્નઈએ ૧ હરિમં. ૧૪ પરિસંલાણુ ૧૫ સુવિણીઉત્તિ બુચ્ચઈ.

* અહં પનરસકાણુહિં, સિકખાસીવૃત્તિ બુચ્ચઈ ।

નીયાવિત્તી અયવલે, અમાઈ અદ્વંદલે ૥ ઇતિ પાઠાંતરમ.

॥ ૪ ॥ એ ૩૬ છત્તીસગુણે બિરાજમાન ગુરુ જાણવા, એ પચવીસમી છત્રીસી જાણવી. ॥ ૨૬ ॥

વાવીસપરીસદ્દહિયાસણે, ચાણ ચંદસંઈ'ંચ ।

અર્થિમતરંગયાણં, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૭ ॥

ટીકા—ઘાવીસ પરીપદ સંહેવાને સંમર્થ તેનાં નામ—ખુંડા ૧ પિન્નાસા ૨ સી ૩ ઉલ્હં ૪, દંસા ૫ અચેલા ૬ રધતિઓ ૮ । ચરિયા ૯ નિસીહિયા ૧૦ સિન્નમ ૧૧, અહોસ ૧૨ વહ ૧૩ જાયણા ૧૪ ॥ ૧ ॥ અલોલ ૧૫ રોગ ૧૬ તણુપેશાસા ૧૭, મક્ક ૧૮ સક્કાર ૧૯ પરીસહા । પન્ના-૨૦ અન્નાણુ ૨૧ સમ્મત્ત ૨૨, ઇઅ ઘાવીસ પરીસહા ॥ ૨ ॥ ” તથા ૧૪ યોદ્ધા અભ્યંતર અંધિના ત્યાગી તેનાં નામ—“ રાગો દોસો ય મિચ્છત્ત ૭ કસાયા ૪ હાસછક્ક ૬ । એગો વેલત્તિમે ગંથા, અંતરંગો અઉદ્ધ ॥ ૧ ॥ ” એ યોદ્ધા પ્રકારની અંધિના ત્યાગી એ છત્રીસમી છત્રીસી ગુણે બિરાજમાન તે માહરા ગુરુતર જાણવા. ॥ ૨૭ ॥

પણવેડ્યાવિમુદ્ધં, છદોસવિમુક્કં પંચવીસવિદ્ધં ।

પડિલેહણં કુણંતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૮ ॥

ટીકા—પાંચ વેદિકા વાંદણાં દેતાં-એ હાથ જાતું વિશે રાખવા એ શુદ્ધ વેદિકા, ૧. ખીણ આર ૪ અશુદ્ધવેદિકા. એ પાંચ વેદિકાએ વિશુદ્ધ । વળી છ દોષથી વિમુક્ત—આરભડા સંમદા, વજ્રજયબ્બા ય મોસલી તથા, પપ્પેડણા અઉત્તી વિહિતતા અવેધ્યા છદ્ધા ॥ ૧ ॥ એ ૬ છ દોષ રહિત તળી પચવીસ પડિલેહણાના કરતા—દિહિપડિલેહણેગા, છઉપકમોરતિગતિગતિરિયા । અકમોડ-પમજણાયા, નવનવ નમુહપત્તિ પણવીસ. ૧ એ પચવીસ મુહપત્તીની પડિલેહણાના કરતા એ સત્તાવીસમી છત્રીસીગુણે કરી સહિત તે માહરા ગુરુ જાણવા રજારટા સત્તાવીસવિદેહિં, એળગારગુણેહિં મૂસિયસરીરો ।

નવકોડિમુદ્ધગાહી, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૨૯ ॥

ટીકા—સાધુ સુનિરાજના ૨૭ સત્તાવીસ ગુણે યુક્ત—“ વયછક્કમિદિયાણું ચ નિગ્ગહો, લાવકરણુછક્કં ચ । સમણા વિરાગયાવિ ય, મણુમાઈણું નિરોહો અ ॥ ૧ ॥ કાયાણુ છક્કેગમ્મિભુત્તયાવેયણાહિયાસણ્યાં । તહ મારણુંતિ અહિયા-સણા એએ અણુગારણુ ॥ ૨ ॥ ” એટલે સાધુજીને ગુણે કરી શોભાયમાન છે શરીર જેહનો તથા નવ ૯ તે મન, વચન, કાયાએ કરૂં નહી, કરાવું નહી,

* આરભડા ૧ સંમદા ૨, મોસલિ ૩ પપ્પેડણા ૪ ય વહિતતા ૫ । નચ્યાવિય ૬ તિ પડિલેહણાએ વનિમજ્જ હદોસે ॥

+ પાદાંતરે-પણવીસ પડિલેહા.

કરતાંને અનુમોદનું નહીં એ નવકોટિ વિશુદ્ધ આહાર, વસતિ, પાત્ર, ઉપગરણના આકંઠ છે નિર્દોષ છે. એ છત્રીસ રૂ-૯ ગુણે કરી ગિરાજમાન તે માહરા ગુરુ બાણવા ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥

અઢવીસલદ્વિપયદળ-પવળો લોષ તદા પયાસંતો ।

અઢવિહપભાવગત્, છત્રીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩૦ ॥

ટપાર્થ—અઢાવીસ મહાલબ્ધિ પ્રગટ કરવા મહા નિપુણ છે તેહના બાણ-સમ્માણસંવવિરધ, મલ વિષ્ણુમોસજેલ સંબુસહીવિઉભિ આસીવિસચોહી રિઉ-વિઉલ કેવલ સંલિન્ન, ચક્ષિ જિણ હરિણલ આરણ પુન્ન ગણહર પુલાએ આહાર-ગ મહુ ધય ખીરે આસયો દુઠ્ઠુદ્વિય ધીયમઈ પયાણુસારી ૨૮. આઠ પ્રકારના પ્રભાવકના ગુણે ગિરાજમાન તદ્વથા—“પાવયણી ૧ ધમ્મકહી ૨, વાઈ ૩ નેમિત્તિઓ ૪ તવરસી ૫ અ । વિજ્ઞાન ૬ સિદ્ધો ૭ અ કઈ ૮, અઢેવ પલાવગા લાણિયા ॥ ૧ ॥ ” એ છત્રીસ ગુણે વિરાજમાન તે ગુરુ બાણવા. ૨૯ ॥ ૩૦ ॥

एगूणतीसभेए, पावसुए दूरओ विवज्जंतो ।

सगविहसोहिगुणण्ण, छत्तीसगुणो गुरु जयत ॥ ३१ ॥

ટપાર્થ—એગૂણત્રીસ ૨૯ પાપશ્રુતની પ્રવૃત્તિના વર્જક છે—“અઠ્ઠનિમિત્ત-ગાઈ, દિંબુખ્યાયંતરિક્કણભોમં ચ । અંગં સરલકંખણુ વંજણું ચ તિવિહં પુણ્ણિક્કિહં ॥ ૧ ॥ સુત્તં વિત્તી તહ વત્તિયં ચ પાવસુઅમઉણુતીસવિહં । ગંધંવનદ્વવત્થુ-માઉં ધણુવેયસંભુત્તં ॥ ૨ ॥ ” એ એગૂણત્રીસ ૨૯ પાપશ્રુતના ઉપદેશ રહિત । અને સાત ૭ શુદ્ધિના ગુણે ગુણી (ત) હાલુયા ? અઅહ્હાઈ-જણુણુ ૨, અખપરનિયત્તિ ૩ અજ્ઞવં સોહી, દુક્કરકરણુ ૫ વિણુઓ, ૬ નિરસ-લક્તં ચ સોહિગુણા ૭ ॥ ૧ ॥ ” એ ત્રીસમી છત્રીસી ગુણે ગિરાજમાન તે માહરા ગુરુ બાણવા ૩૦ ॥ ૩૧ ॥

महमोहवंधाणे, तीसं तह अंतरारिच्छकं च ।

लोए निवारयंतो, छत्तीसगुणो गुरु जयत ॥ ३२ ॥

ટપાર્થ—ત્રીસમોહની ૭૦ કોડાકોડી સાગરચિતિબંધનાં સ્થાનક જેણે વાર્યા છે—“વારિમજ્જએઅવગાહિતા, તસે પાણેવિ હિંસઈ ૧ । છાએઈ મુહં હથેણું, અંતોનાયં ગલેરવં ૨ ॥ ૧ ॥ સીસવેદેણુ વેદિતા સંકિલેસેણુ મારઈ ૩ । સીસ-મિજે ચ આહંતુ દુહમારેણુ હિંસઈ ૪ ॥ ૨ ॥ બહુજણુરસ નેયારં, દીવં નાણું ચ પાણિણું ૫ । સાહારણે ગિલાણુમિ ખહુકિચ્ચં ન કુન્નઈ ૬ ॥ ૩ ॥ સાહુણુ ધમ્મકરમાઓ, જે લંસેઈ ઉપાઠ્ઠિયં । નેચ્ચાઉયસસ મગ્ગરસ, અવગારંમિ વદ્ધઈ ૮ ॥ ૪ ॥ જિણાણું છુતનાણીણું, અવણું જે પલાસઈ ૯ । આયરિય ઉવ-જાએ, ખિંસઈ મંદણુદ્ધિએ ૧૯ ॥ ૫ ॥ તેસિમેવ ચ નાણીણું, સમ્મં નો

પરિતપ્પઈ ૧૧ ॥ પુણા પુણા અહિગરણુ, ઉપ્પાએ તિથલેયએ ૧૨ ॥ ૬ ॥
 નાણુ આહરિમએ, નેએ પઈજઈ પયે પયે ૧૩ । કામે વમિત્તા પત્થેઈ, ઇહંમિ
 લવિયે ઇય ૧૪ ॥ ૭ ॥ અલિકખણુ અ ઇહુસ્સુતં, જે લાસંતિ ઇહુસ્સુએ ૧૫ ।
 તહ ય અતવરસી ય, જે તવરિસત્તિ અહં વએ ૧૬ ॥ ૮ ॥ નાચતેયેણુ ઇહુ-
 જણુ, અતો ધૂમેણુ હિંસઈ ૧૭ । અકિચ્ચમપ્પણા કાઉ, કચમેએણુ લાસઈ ૧૮ ॥
 ૯ ॥ નિયડુવહિ પણિહીએ, પલિઉંચે સાઈનેગવુત્તે ય ૧૯ । યેઈ સંવં મુસં
 વયસિ, અજ્ઞીણુ અંજઞએ સયા ૨૦ ॥ ૧૦ ॥ અદ્ધાણુમિ પવિસિત્તા, ને ધણુ
 હરઈ પાણિણુ ૨૧ । વીસં સિત્તા ઉવાએણુ, દારે તરસેવ હુપ્પઈ ૨૨ ॥ ૧૧ ॥
 અલિકખમકુમારેઈ, કુમારેહિં ચ લાસએ ૨૩ । એવમખંભયારીઉ, ખંભયારિત્તઅહં
 વએ ૨૪ ॥ ૧૨ ॥ જેણે વેસરિયં નીએ, વિત્તે તરસેવ હુપ્પલધ ૨૫ । તપ્પભા-
 વુટ્ટિએ વાવિ, અંતરાય કરેઈ સે ૨૬ ॥ ૧૩ ॥ સેણાવઈ પસત્થારં, લત્તારં
 ચ વિહિંસઈ ૨૭ । ઇહુસ્સ વાવિ નિગમસ્સ, નાયગં સિટ્ટિમેવ વા ૨૮ ॥ ૧૪ ॥
 અપસ્સમાણે પસ્સામિ, અહં દેવત્તિ વા વએ ૨૯ । અવણ્ણેણુ ચ દેવાણુ,
 મહામોહં પકુબઈ ૩૦ ॥ ૧૫ ॥ એ ૩૦ ત્રીસ મહામોહની સ્થાનક રહિત્ત તથા
 અંતરંગવેરી છ ૬ થી રહિત-કામ ૧, ક્રોધ ૨, લોભ ૩, હર્ષ ૪, માન ૫, મદ
 ૬ એ છના ત્યાગી તે એકત્રીસમી છત્રીસીના છત્રીસગુણે વિરાજમાન તે માહારા
 શુરૂ નાણુવા. ॥ ૩૨ ॥

શ્લોક—શ્રીસિદ્ધસગવંતના ઇંગતીસ ૩૧ ગુણ યથા—

અણુકિત્તણેણ સમ્મં, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩૩ ॥

ટભાર્થ—શ્રીસિદ્ધસગવંતના ઇંગતીસ ૩૧ ગુણ યથા—“પરિગેહણુ સંઘણે,
 ૫ વણુ ૫ ગંધ, ૨ રસ, ૫ ક્ષસ, ૮ વેએ ૩ ય । પણુ પણુ હુ પણુકુ તિહા,
 ઇંગતીસમકાયસંગરૂહા ॥ ૧ ॥ અહંવા કરમે—“નવ દંસણુમિ ચત્તારિ આઉએ
 પંચ આધમે અતે । સેસે દો દો લેયા, ણિણુલિલાવેણુ ઇંગતીસં ॥ ૨ ॥”
 એ એકત્રીસ ગુણ તથા પાંચ જ્ઞાન-ભતિજ્ઞાન, ૧ શ્રુત, ૨ અવધિ, ૩ મનઃપર્યવ,
 ૪ દેવલજ્ઞાન, ૫ એ સર્વના કહેવાવાળા સમ્મં-ભલે પ્રકારે એ છત્રીસ ગુણે કરી
 વિરાજમાન તે માહારા શુરૂ નાણુવા, એ છત્રીસમી છત્રીસી નાંણુવી. ॥ ૩૩ ॥

તહ વત્તીસવિહાણં, જીવાણં રવલ્લનામ્મ કયવિત્તો ।

જિયવ્વડિવિહોવસમ્મો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩૪ ॥

ટભાર્થ—તિમજ્જ જીવલેહ છત્રીસ તથા—“સુહુમેયરપુદવિજ્ઞાનલ વાઉ-
 વણુણુત દસ પત્તેયા ણિતિયઉસન્નિયરચુઆ, સોલસ પત્તેયુર જત્તીસં ॥ ૧ ॥”
 એ છત્રીસ લેહ જીવના તેની દયાના અધિકારી, અથવા આલોચણુ-નિરૂપણાવે-
 આવધિસુહુદધમ્મયાઅનિરસીઆવહીણે; અસિપ્પાનિપ્પડિકમ્મયા ॥ ૧ ॥ અસાંયયા

અલોભે અનિલિખ્યાઅન્નંવેસુપ્તિમ્મદ્દિહી સમાહીત્ય, આહારે વિણુઓવએ ॥ ૨ ॥
 ધિધમધઅ સંવેગે પણુહા સુવિહિ સંવરે અત્તદોસોવસંહારે, સંવક્રામવિરત્તયા
 ॥ ૩ ॥ પચ્ચખખાણુવિઉરસંગો, અપ્પમાએ લવાલવે । આણુસંવરયોગે અ ઉદ્ધએ
 મારણુતીએ, ॥ ૪ ॥ સંગાણું ચ પરિજ્ઞાએ, પાયચ્છિત્તકરણુ ધય । આરાહણુાય
 મરણુ, બત્તીસયોગ સંગહી ૫. એ ૩૨ યોગના નાંણુ । અને છત્યા છે ૪
 ચાર ગતિથી ઉપના ઉપસંગોદિ તેથી એ ૩૨-૪ છત્રીસીના પાત્ર તે જ ગમતીર્થ
 મહાશુણસમુદ્ર મોક્ષમાર્ગોપદેશક તે માહરા શુરૂ નાણુવા. એ તેત્રીસમી છત્રીસી
 નાંણુવી. ॥ ૩૪ ॥

વત્તીસદોસવિરહિય, વંદણદાણસ્સ નિચ્ચમહિગારી ।

ચવવિહવિગહવિરત્તો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩૫ ॥

ટળાર્થ—વાંદણાંના બત્રીસ દોસના ત્યાગી તેહની ગાથા—દોસમણુાદી ૧
 થદ્ધીઅ ૨ પવિહુ ૩ પરિપિડિયં ચ ૪ ટોલગઈ ૫ અંકુસ ૬ કચ્છલ ૭ રિંગીય
 ૮ મન્થુ ૯ વ્વતં ૧૦ મણુપઉકુ ૧૧ વેધઅ ૧૨ બદ્ધ ૧૩ લયંતં ૧૪ લયગારવ
 ૧૫, મિત્તકારણુાતિત્તં ૧૬ પડણીય ૧૭ રૂદ્ધ ૧૮ તજ્જય ૧૯ સહ ૨૦ હીલ,
 ૨૧ વિપલિઅં ૨૨ અંચિઅં ૨૩ દિહુમદ્દિહુ ૨૪ સંગં ૨૫ કરત ૨૬ મોજાણુ,
 ૨૭ આલિદ્ધણુાલિદ્ધં, ૨૮ ઊણુ, ૨૯ ઉત્તરચુલિઅ, ૩૦ મૂઅંઠદ્ધર ૩૧ ચુકલીઅ,
 ૩૨ બત્તીસદોમસુદ્ધં. એ ૩૨ દોપના ટાળનાર । તથા ચાર ૪ વિકથાના ત્યાગી
 તે રાજકથા ૧, દેશકથા ૨, લક્તકથા ૩, સ્ત્રીકથા ૪. એમ એ ૩૨-૪=૩૬
 છત્રીસગુણે બિરાજમાન તે ણાહચ શુરૂ નાંણુવા. એ રીતે એ ચોત્રીસમી છત્રીસી
 નાણુવી. એ પાત્રીસમી ગાથાનો અર્થ નાણુવો. ॥ ૩૫ ॥

તિત્તીસાવિહાસાયણ-વજ્જણજુગો અ વીરિયાયારં ।

તિત્તિહે અણિગૂહેતો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩૬ ॥

ટળાર્થ—તેત્રીસં ૩૩ આશાતનાના વર્જક છે—“ પુરઓ પકખા સન્ને ગંતા
 ચિહુણુ નિસીયણુાયમણુે । આલોયણુ પડિયુણુે, પુન્વાલવણુે અ આલોએ ॥ ૧ ॥
 તહુઉવઠંસ નિમંતણુ, અદ્ધાયયણુે તહુઅપડિયુણુે । અદ્ધત્તિય તત્થગએ, કિંતુ
 મતજ્જયનો સુમણુે ॥ ૨ ॥ એવં એયં હોઉ કહકહં, તસ્સ ન સુમણુે હવઠં ।
 તજ્જનએણું હીલઈ, પુણે પુણે નિહુરં લણુઈ ॥ ૩ ॥ નો સિરસિકહં છિત્તા,
 પરિસંભિતા અણુહિઆઈ । કહે સંધારપાય ઘટ્ટણુ, ચિહુચ્ચ સમાસણુે યાવિ ॥ ૪ ॥
 અહુવા અરિહંતાણુ આસાયણુાએ સિજાએ કિચિનાહીયં । ના કંઠં સુમુદ્દિહુ
 તિત્તીસાસાયણુ ઇતિ ॥ ૫ ॥ ” એ ૩૩ અને ત્રીન પ્રકારના વીર્ય જિનશાસનદે
 શને ગોપવતા નથી. એ છત્રીસી બિરાજમાન તે પરમોપકારી માહરા શુરૂ તત્ત્વ

જાણવા । એ પાંત્રીસમી છત્રીસી જાણવી. ॥ ૩૬ ॥

ગણિસંપયદઠ ચચવિહ, વત્તીસં તેસુ નિચમારત્તો ।

ચચવિહવિણયપવિત્તો, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥ ૩૭ ॥

ટળાર્થ—ગણિસંપદા ૮—“આહાર ૧ સુખ થ સરીરે ૩ વયલે ૪ વાયલુ ૫ મધ ૬ પચોગ ૭ સર્થ ૮ એ સંપયા ખલુ અકુમિ સંગહ પરિન્ના ॥ ૧ ॥ એ એકેકના ચ્યાર ૪ લેદ મિત્યા ૩૨ બત્રીસ લેદ થાયે તે ૮×૪=૩૨—આચારે, ૧ શ્રુતે, ૨ વિનયે, ૩ વ્યાજેષે, ૪ એ ચ્યાર વિનયયુક્ત ઇમ છત્રીસમી છત્રીસીના ધરણહાર મોક્ષમાર્ગના સાધક, પરભાવવિરક્ત નિર્મલ શુદ્ધાધ્યાત્મભાવધ્યાની સંપૂર્ણનંદરસી સારણા-વારણા ચોયણા-પડિચોયણા-થક્ષ, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાના પરમ ધર્મોદારભૂત વર્તમાન આગમધર તે આચાર્ય માહરા શુર જાણવા. એમ છત્રીસ છત્રીસીના ૧૨૬૬ બારસે છનુ શુણ જાણવા. ॥ ૩૭ ॥

જડવિ હુ સૂરિવરાણાં, સમ્મં ગુણાંકેત્તણ કરેવં જે ।

સક્કોવિ નેવ સકદ્, કોહં પુણ ગાદમૂદમદ્ ? ॥ ૩૮ ॥

ટળાર્થ—યદ્યપિ આચાર્ય યથાર્થ ધર્મપ્રરૂપક યથાર્થ માર્ગ વસ્તતા જે સૂરિ કહેતાં આચાર્ય વર કહેતાં પ્રધાન તેહના શુણ ક્ષયોપશમી, ક્ષાયકી, ઉપશમી, તથા ઔદયિક, સોપકારી, પરોપકારીનો કાંઈ અંત નથી. તે શુણનો કીર્તન કરવાને ઇન્દ્ર પણ સમર્થ નહીં તો હું જે ગાદ મૂદતા મહિત છે મતિ જેહની તે કિમ સંપૂર્ણ શુણ કહી શકું ? પિણ મોટકાના શુણ કહેતાં આત્મા શુણીરાગથી એકત્વ પામ્યો તે શુણનો અર્થ થાયે, શુણાર્થ થયો આત્મા સ્વશુણને પ્રગટ કરે તે માટે ચેતના પોતાની શુણીના શુણ ગાવા જગાડવી-જાગૃત કરવી. ॥ ૩૮ ॥

તહવિ હુ જહા સુઆઓ, ગુરુગુણસંગમયાડ મત્તીણ ।

ફઅ છત્તીસં છત્તીસીઆડ, મણિયાડ ફહ કુલણ ॥ ૩૯ ॥

ટળાર્થ—તો પિણ યથાસૂચે કહું છે શુર જે શુદ્ધતત્ત્વના કથક તેના શુણની છત્રીસીઓ કહી એ કુલકને વિષે પોતાના શુણના સંગ્રહ કરવા નિમિત્તે તથા લક્ષિતએ શુણની છત્રીસ છત્રીસી કરતાં ૧૨૬૬ બોલ થયા તે કહ્યા. ઇતિ ॥ ૩૯ ॥

સિરિચરસેણ સુહગુરુ-સીસેણં વિરદ્ધં કુલગમેયં ।

પદિજનમસદ્ભાવા, મન્વા પાવંતુ કલ્લાણં ॥ ૪૦ ॥

इति गुरुगुणछत्तीसी समत्ता ॥

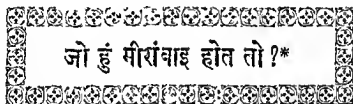
ટળાર્થ—શ્રીયુગપ્રધાન દશ પૂર્વધર સંપૂર્ણ સૂત્ર અર્થના ધારક, આકાશ-ગામિની પ્રમુખ મહાલક્ષ્મિના પાત્ર શ્રીવજ્રસ્વામિના શિષ્ય જગન્નથ ઉપકારી શ્રીવજ્રસેનગણિ તેહના શિષ્ય જે શુણસંગીમતિપણે એ કુલક રચ્યો તે લખીને

અસહભાવી એટલે જિનશાસનભાગિતમતી જીવ લગ્યાત્મા પામે કલ્યાણની પરંપરા પ્રત્યે. જો ૪૦ મી ગાથાનો અર્થ. ॥ ૪૦ ॥

હવે દયાસ્પરપ્રદાસ્તિ—

શ્રીમત્સુરતરગચ્છે, પાઠકા રાજસારસત્સંજ્ઞાઃ ।
તચ્છિષ્યપાઠકોત્તમ—ધીરાઃ શ્રીજ્ઞાનધર્માર્હવાઃ ॥ ૧ ॥
તેપાં શિષ્યમવરાઃ, પાઠકા દીપચંદ્રાભાઃ ।
તેપાં શિષ્યેણાયં, ચાલવોધો વિનિર્મિતઃ ॥ ૨ ॥
મુનિગુણસ્મરણાલંકૃતઃ, વિશુદ્ધચિત્તેન દેવચંદ્રેણ ।
ભવ્યજનાનુગ્રહકૃતે, કૃતઃ સદ્ભ્યાસરાસિકેન ॥ ૩ ॥
इति श्रीगुरुगुणपद्त्रिंशिकाचालवोदार्थः समाप्तः ॥

છાી લેણ.



જો હું મીરાંનામ્ હોત તો ?*

(લે. ગં. સ્વ. મંથુષ્ટેન મોતીલાલ.)



ધ્યરાત્રી વીતી ગઈ હતી, પણ નિદ્રા નહોતી આવતી. શાથી ? તે સમજતું નહોતું; પણ મગજમાં આટલા શબ્દો ઘુંટાતા હતા:—“ જો હું મીરાંનામ્ હોત તો ? ” તો તેથી મને શું ? પણ ના ! મારું મન કહે છે કે—“ ધારો કે કદાચ હોઈ,

અગર હોત તો ? ” વિવિધ જવાબ મારી મતિએ આપ્યા, પણ તે સતોષકારક લાગ્યા નહિ. અઢી વાગતાં ગહારે ધ્યાનનો સમય થયો ને હું આસન લગાવી, પૂરક—રેચક ને કુંલક કરવા લાગી. પણ કેણુ જાણે શાથી ? ઝંકારને બદલે શ્રીમતી મીરાંનીજ મુર્તિ બિરાજેલી જણાઈ અને ગેળી અવાજ થયો । “ હું મીરાં હોત તો ? ” ધ્યાન ડોણુ જાણુ મારી સાથે આજ રીસાયું છે. મહેં ફરી પૂરક કયો—રેચક કરતાં પહેલાં—કુંલક કરતાં સામેજ મીરાં ! નાસીકા પર પણ મીરાં ! અંદર ને બહાર પણ મીરાં ! હત તારી ! મીરાં ! માતા ! આ શો તહમારો ઉત્પાત ? ધીમે ધીમે મહેં ધ્યાન લગાવ્યું ને આંતર પ્રદેશમાં વિચરવા માંડ્યું. આંતરમાં દિવ્ય પ્રકાશ જણાયો. નાલિપર એક મોટું

* આ લેખ સામાજિક દ્રષ્ટિએ લખાયેલો છે. જૈન ધર્મનો તે સાથે સંબંધ નથી.

ક્રમજ ખીલ્યું. જોઈ છું તો મહારી ખીલ મૂર્તિ ત્યાં ઉભી છે, સામે સાધ્વી
 મીરાં જવલંત દર્શન આપી રહ્યાં છે. તે જોલ્યાં !” જો તું મીરાં હોત
 તો ? “આ તે સવાલ ? મહેં કહ્યું હાઃ માતા ! જો હું મીરાં હોત તો કદી પણ
 ગણાજીને નારાજ, નિરાશ, દુઃખી, અસંતુષ્ટ ન કરત ! પ્રથમ તો તેમને ચરણે
 પડી મારા વિશ્વાસમાં લેત ! તેમના સંન્યમાં હજારો અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ ને છોકરીઓ
 રખડે છે, તેમને પતિવૃત્તા સ્ત્રી-આસાધારક પુત્રી ધનાવવા શાળાઓ કાઢવા
 વિનવત ! મહારી નણુંદને સાસુને નારાજ કરવા કરતાં હું તેમને પગે પડી મારી
 માતા ને જાહેનો ધનાવત ને તેમના અનંત વાત્સલ્યમાં રનાન કરત ! મહારા રાણાને
 મૃગયા-શિકાર-અપ્રીણના કસુંબા-વારૂણી-હોકો અનેક સ્ત્રીઓની લાલસા-ખીજ
 સંન્યો પ્રતિની ધર્મ-આદિથી ધીમે ધીમે વિમુખ કરત ને સત્ય પ્રેમ-શુદ્ધ ધર્મ-
 ચરણ-પ્રજાગરતા-એક પત્નીવૃત્ત-ને જ્ઞાનામૃત પાનમાં પ્રવૃત્ત કરત. તેમને અસંતોષ
 આપી, સાસુ નણુંદને નારાજ કરી, કેવળ ભકતો લેખાં ઘુઘરા બાંધી નાચી
 એકલાંએજ આનંદ મેળવ્યો તે કરતાં હું તે સોને મહારાં કરી, જ્ઞાનામૃતના
 પ્યાલા પાઈ, ભક્તિ ને ભાવમાં લીન કરી, પ્રભાતું ભણું કરી, પરમાનંદ મેળવી
 આપત ને પાછળની પ્રજા માટે આજ્ઞાંકિત પત્નીને પ્રજાવત્સલ રાણી તરીકે નામના
 મુકી જત. જે આજના મનુષ્યો તમારા નામ ને રાણાની અનાસાધારક, રાણી
 કહી નિન્દે છે તેમ ન કરત. માતા ! તમોએ તો સાડું કર્યું, ને આત્માનંદ
 મેળવ્યો પણ તેમાં જગતને શું ? તમારી સંન્યસત્તા-વિપૂલ દોલત-જ્ઞાન-પતિનો
 પ્રેમ-પ્રભનો ભક્તિભાવ-એ વડે તો કેટલું બધું થઈ શકત ? કેટલાં બધાં
 અનાથાશ્રમો, શાળાઓ, મહાં પાઠશાળાઓ-પ્રયોગાલયો ને ઉદ્યોગાલયો, કન્યા
 પાઠશાળાઓ, ને ગુરૂકુળો, વ્યાયામ શાળાઓ ને પુસ્તકાલયો, સંસ્કૃત પાઠશા-
 લાઓ ને વિદુરભવનો તૈયાર કરાવી શકાત ? ભાવિપ્રજા માટે આશ્રમનો ધર્મોનાં
 ફરમાનના અંથો, નીતિ-ધર્મ-શાસ્ત્રોના અંથો, જ્ઞાનમાર્ગ-યોગમાર્ગ-કર્મમાર્ગના
 વિકટ પથોના અંથો લખાવી લાંઘરામાં ભરાવત ! ભવિષ્યમાં ભારતવર્ષમાં સ્ત્રીઓ
 પતિવૃત્ત ધર્મ-મૂલી જશે. બાળાઓ અજ્ઞાન રહી, અનાચાર સેવતાં શીખશે.
 અનેક વિધવાઓ આર્ત રોદનથી આર્યોવર્ત ગળવશે, અનેક જોટા વહેમ ને
 રૂઢિ ગંધનોથી સમાજનાં ગંધનો શિથિલ થશે. ને છેવટે પવિત્ર ગણાતી સ્ત્રીઓ
 વિલાસનું સાધન મનાઈ ઉદરહીની ઉપમાને પાત્ર થશે ! આ સત્ય જાણી તેના
 પ્રતિકાર-ઉપાયો ચોજી-દોષમુક્ત કરત ! પુરૂષો સ્ત્રીઓને શુભામ ગણવાના છે !
 સ્ત્રીઓ-બાળકીઓ વેચવાના છે ! તેમને પાત્ર વિલાસનુંજ સાધન માની-રસો-
 ડાનોજ ચાર્જ સોંપી મુકવાના છે, ને પોતે પ્રકાશમાં રહી તેમને અજ્ઞાનતાના
 અંધારા આગારમાં પુરી રાખવાના છે એ ભાવિ જાણી-ભવિષ્ય માટે કેટલાં
 બધાં સાધનો તૈયાર રાખત ! જો મૈયા ! હું મીરાં હોત તો ! ખાત્રીથી

ભૂતીઆ મહેલનો વાસ, નાગનો તથા એરનો ત્રાસ-રાણાના પ્રેમનો ને ઉલ્લાસનો નાશ, અને ભવિષ્યમાં સ્ત્રીઓ પતિને ન ગાઠે એવાં ઓઠાં લે છે તેનો ભાસ તો નજ થવા દેત ! આપ તો સત્ય ભક્ત હતાં ! પણ માતા ! તમારાં ઓઠાં હેઠળ કંઈક અનાચારો સેવાય છે. માતા ! સ્ત્રી ધર્મ, જવલંત સ્ત્રી ધર્મ, પતિને પ્રોણાંતે પણ અનુસરવાનો ! પતિનેજ પ્રભુ માનવાનો ! પતિવ્રત ધર્મ પાળી, સ્વામિને સંતોષી, સાસુ નણુંદને રાજી કરી, પ્રજાને ઉન્નત બનાવી, ઉન્નતભાવિ રચી, પતિ સાથેજ જીવન સફળ કરત ! વળી માતા ! જે હું મીરાં હોત તો ! કેવળ પૂજા સેવા ને કીયાઓમાં રાચી રહેત નહિ. આત્મજ્ઞાન-મેળવી ધ્યાન ને યોગનાં અપૂર્વ સૂક્ષ્મ દહાણાં પણ લેત. એકલી ક્રિયા કરતાં જ્ઞાન તથા ધ્યાન સાથે તેનો કેવો અપૂર્વ આનંદ આવે છે ? પ્રભુ સાથે એકાકારપણું-આત્માને ઝાળખી તેને પૂજી તે સાથે એક થવું, પોતે પોતાપણું ભૂલી જવું. ને યોગ દ્વારા અનંત મત્યસુખમાં વિવસવું ! અહા ! એ સુખ ! એવું વર્ણન તો નજ કરી શકાય ? માતા ! ક્ષમા કરજો ! પણ “ જે હું મીરાં હોત તો ? ” વિશ્વને મારા ઉન્નત જીવનરૂપી સુવાસથી તરણતર કરી નાંખત ! સ્ત્રીઓ બહેમી, અજ્ઞાન, બીચારી અબળાઓ ! એ શબ્દો ! એ વિશેષણો તેને માટે ન રાખત ! માતા ! વળી “ હું મીરાં હોત તો ? ” મારી પ્રજા મને ગાડી કહે તે કરતાં અતિ ઉત્તમ ધર્મ કૃત્યો-વડે તેમનાં દિલ જીતી લઈ તેમનેજ મારી પાછળ ગાંડા કરત ! મગદુર શી રાણાની કે મને ભૂતિઆ મહેલમાં મોકલી-એરનો ખ્યાલો ને સર્થની બક્ષિસ મોકલી બીજી રાણી પરણે ! હું રાણાને મહારા કરી પછી પ્રભુનો કરત ને થાત ! હશે ! માતા ત્હમરાં જવલંત દર્શને ભારતમાં ભક્તિ રેલાઈ છે તે ઉત્તમ થયું છે. તમારા પવિત્ર દ્રષ્ટાંતથી કુમારીકાઓને ને ભક્ત સ્ત્રીઓને સૌ મીરાં કહે છે. પણ હું તો સતી સીતા-દ્રૌપદી કે દમયંતી-તારા-કે સતીવું જીવન જીવત ! હવે શું ? હું તો માત્ર એક પ્રભુની જ્ઞાની બાલીકા છું. પણ ખરેખર જે “ હું મીરાં હોત તો ? ” ભારતવર્ષના સ્ત્રી વર્ગની આજ આ દશા રહેવા ન દેત ! એવા સમર્થ ધણીને વરીને વળી ભારતવર્ષમાં આજ આ સ્થિતિ ? પણ “ હું મીરાં હોત તો ને ? ” હું તો માત્ર એક જ્ઞાની બાળા ! સામાજિક, ધાર્મિક-નૈતિક, આધ્યાત્મિક ને પવિત્રતાની પ્રગતિમાં પૂર્ણ ચેતના રહેત ! પણ હું મીરાં હોત તો ને ! હું મીરાં હોત તો ? એકદમ ધ્યાન ભંગ થયું. ધીમે ધીમે કમળ બીડાયું, મૈયા મીરાં વિદાય થયાં. મેં આખ ઉઘાડી. લક્ષ્મી હજી ઉઘડતી હતી. ઉવાદર્શન કરી હું ઉઠી-હજી પણ મારા મનમાં ઘોળાયા કરે છે : “ હું મીરાબાઈ હોત તો ? ”

શું કહ્યું ! લક્ષ્મી ઉઘમાં બોલી. “ ક્યાળ ત્હારું ! હું મીરાં હોત તો ? ” તો વળી હું મારી મારી ફરત !

જૈન-સમાચાર.

(૧)

પાદરા જૈન શાળાનો વાર્ષિક ઇનામ સમારંભ.

શ્રી પાદરા જૈન શાળાના તમામ-છોકરાઓ, કન્યાઓ તથા શ્રાવીકાઓની પરીક્ષા લેવાયા પછી તેમાં કૃતેહમંદ નીવડેલા વિદ્યાર્થીઓને તથા કોન્ફરન્સ તરફથી લેવાયેલી ધાર્મિક ઇનામી હરીફાઈમાં પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને રોકક, ઇનામ, પુસ્તકો તથા પ્રમાણ પત્રો વહેંચી આપવાનો એક દળદળા ભર્યો મેલાવડો પાદરા મુકામે શ્રી પર્યુષણમાં ઓદસના રોજ સવારે ૮ વાગતાં જૈનશાળાના વિશાળ મકાનમાં ભરાયો હતો. પ્રમુખ સ્થાન ગઈ જૈન કોન્ફરન્સના પ્રમુખ. ડૉ. ખાલાલાઈ મગનલાલ નાણાવટીને આપવામાં આવ્યું હતું તેઓ આ સમારંભ માટે વડોદરથી પાસ પધાર્યા હતા. મેળાવડામાં સકળ શ્રી સંઘ, સાધ્વીજી મહારાજ શ્રી કમળશ્રી તથા સંસારીપણે પાદરાનાં જ વતની શ્રીકંચન શ્રી તથા ગામનો અમલદાર તથા બ્યાપારી વર્ગ તથા શ્રી વર્ગે હાજરી આપી હતી.

શરૂઆતમાં પ્રમુખ સાહેબની ચુંટણી થવા પછી આ શાળાને માટે પાસ અચળો સેવનાર અત્રેના પ્રતિષ્ઠીત વકીલ મોહનલાલ હીમચંદે શાળાની સંસ્થાપના, તેમાં પડેલી મુશીબતો, હાલની સ્થિતિ વગેરેનો લંબાણ ઇતિહાસ કહી બતાવ્યા પછી શાળાના સેક્રેટરી શા. ગદાભાઈ વનમાળીદાસે જૈનશાળાનો રીપોર્ટ, પરિણામ, આવેલી મદદ તથા સ્થિતિ સંલગ્નઓ બાદ, વકીલ છોટાલાલ નાહાલચંદે સમયોચિત લાપણ કરતાં પોતે નવકાર પણ ભૂલી ગયાનું જણાવી બેસતાં રા. નંદલાલભાઈ વકીલે લંબાણ વિવેચન કરતાં, વકીલ ત્રીલોચનદાસે વકતાઓ બોલે તેવું ચાલવા વગેરે જણાવી બેસતા વકીલ મોહનલાલ હીમચંદે ધાર્મિક કેળવણી ઉપર છટાદાર વિવેચન કરવા પછી રા. દેશવલાલ દલપતભાઈ તથા લાલભાઈ કરતુરચંદ, જૈનશાળાના મારતઠ તથા રા. પાદરાકરનાં વિવેચનો થયાં હતાં છોકરાઓ તથા ગાળાઓના સંગીત, પાદવિવાદ, તથા ગરબી, શ્લોકો વગેરે ઘણાંજ આકર્ષક નિવડ્યાં હતાં કે જે ઘણાં ખરાં રા. પાદરાકરે તૈયાર કર્યાં હતાં. તે પછી અત્રેના વહીવટદાર સા. રા. દિવેદીઆ સા. એમણે ધર્મ એ શબ્દપર લંબાણ ઉઠાવોલ કયો હતો. તે પછી છોકરાઓને મે. પ્રમુખ સાહેબે ઇનામો વહેંચી આપ્યાં હતાં. તથા છોકરીઓ તથા શ્રી વર્ગને સાધ્વી મહારાજ શ્રી કમળશ્રીએ ઇનામો વહેંચી આપ્યાં હતાં, કોન્ફરન્સ તરફનાં ઇનામો પ્રમાણપત્રો વગેરે પણ પ્રમુખ સાહેબે વહેંચી આપ્યાં હતાં, જૈનશાળાના મારતરને પણ રેશમી અબોટીઉ, અંતરાસણ વગેરે આપવામાં આવ્યાં હતાં. સં-

ગીત ગાનાર વિદ્યાર્થી વર્ગને પણ ઇનામો આપવામાં આવ્યાં હતાં. એકંદરે આટલાં ઇનામો તથા આવો લબ્ધ મેળાવડો પાદરામાં પ્રથમજ હોતો.

છેવટે મે. પ્રમુખ સાહેબે નીચે પ્રમાણે ભાષણ કરી બેઠાં પછી રા. નંદલાલભાઈ વકીલે જણાવ્યું કે, મે. પ્રમુખ સાહેબે રૂ. ૫૧) જૈનશાળાને બક્ષિસ આપ્યા છે. તે પછી રા. છગનલાલ ત્રીભોવનદાસ કારભારીએ પ્રમુખ સા. નો આભાર માનતાં શ્રી જૈન શાસનના જયઘોષ સાથે સભા વિસર્જન થઈ હતી.

(૨)

પાદરા જૈનશાળામાં મેળાવડા વખતે પ્રમુખ મહેરબાન
ડૉ. બાલાભાઈ મગનલાલે આપેલા ભાષણનો સાર.

“આજના આ મેળાવડાથી મને ઘણું સંતોષ થયો છે. આ પ્રસંગે ધાર્મિક શિક્ષણ સંબંધી કાંઈ જરૂરી સુચના કરવી એ હું ઉચિત ધારૂં છું.”

આપણા પૂજ્ય મુનીશાસ્ત્રીને જે ધાર્મિક શિક્ષણ મળે છે તે શિક્ષણ જે રીતે આપવામાં આવે છે તે રીતીને ફેરફાર કરી પદ્ધતિસર આપવાની ગોઠવણ થવા મેં મારા વિચારો મુજબની કોન્ફરન્સ વખતે પ્રદર્શિત કરેલા છે. તે પ્રમાણે સાધુશાળાની યોજના થઈ તેમાં નિયમિત રીતે અને જમાના અનુસાર ધાર્મિક સિદ્ધાંતનો ફેલાવો શી રીતે કરી શકાય તેવા પ્રકારનું શિક્ષણ મળે એવા ધોરણે તે શાળામાં શિક્ષણ મળે એવા ધોરણે તે શાળામાં શિક્ષણ આપવાની યોજના થવાની જરૂર છે.

એ દિશામાં હીલચાલ કરવાની શરૂઆત થયેલી જૈન પેપરમાં આવેલી બહોર ખબરો ઉપરથી જણાય છે. અમદાવાદના વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ તે માટે પ્રયત્ન કરે છે. સાધુશાળાને મોટે પાટણ કરતાં નવાં કેળવણીના સાધનો અને સાહિત્ય વધારે હોય તેવા સ્થળે એવી સંસ્થા નીકળવી જોઈએ.

જૈનશાળાઓમાં ઘણું લાગે ધાર્મિક સુત્રો મોટે કરવાની પદ્ધતિથી શિક્ષણ અપાય છે પણ વિદ્યાર્થીઓને માગધીલાપાના વ્યાકરણનું શિક્ષણ આપવાની પ્રથા પ્રકરણોના અર્થ પોતે જાતે કરી શકે એવી તેમનામાં શક્તિ ઉત્પન્ન થાય એવી રીતનું શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે તેમજ સુત્રોના અર્થનું શિક્ષણ પણ આપવાની ગોઠવણ થવી જોઈએ. અર્થના શિક્ષણ સીવાય બહુલા અને ન બહુલા બે એકજ સ્થિતિમાં આવી શકે.

કન્યાઓને ધાર્મિક શિક્ષણની સાથે hygienic એટલે ઘર સ્વચ્છતા વિષે શિક્ષણ આપવાની પણ જરૂર છે. જે શિક્ષણ આપણા ધર્મને લવઘ્યાના ધોરણને અંધબેરુ થઈ પડે તેમ છે.

સંઘમાંથી કુર્મપ દાળી સંપ વધારવા સંજાધે જુદા જુદા યોલનારાઓ તરફથી જે વિચારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે તે ખુશી થવા જેવા છે. સંઘની અંદર તથા સમુદાયની અંદર કાંઈ તકરારી બાબતો ઉભી થાય તેનો નીવેડો, લવાદો નીમી કસવવાની રીત દાખલ થવાથી આપણા જૈનોના ઘણા પેસા ઠોઠો તથા દરબારોમાં ખરાબ થાય છે તે થતા અટકશે. ~ + "

(૩)

માનપત્રનો મેળાવડો.

સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ જૈન વૈધરાજ ચન્દુલાલ મગનલાલ (પેથાપુર નિવાસી) પી. વી. ણી. આર. ના માનાર્થે પેથાપુરમાં શાસ્ત્ર વિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનિષ્ઠ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજીની સમક્ષ તા. ૨૧-૬-૧૭, ણીજી ભાદરવા સુદિ ૫ ને શુક્રવારે પ્રાતઃકાલમાં એક લઘ્ય મેળાવડો મળ્યો હતો. તે પ્રસંગે પેથાપુરના રહિશ વકીલજી મી. ડાહ્યાભાઈએ ચીટીંગની શરૂઆતમાં અત્રના સર્વજીવ-સંપન્ન ન્યાયાર્પદ મેનેજર ભાડેજી શીવલાલભાઈને પ્રમુખપદ આપવા માટે દરખાસ્ત કરી અને તે દરખાસ્તને વકીલજી મી. નગીનદાસ સાંકળચંદે ટેકો આપી મેળાવડાનું કાર્ય શરૂ કર્યું.

શરૂઆતમાં વૈધરાજ ચન્દુલાલ મગનલાલ કે જેઓ શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડી રાજ્યમાં લેવાતી વૈદ્યકશાસ્ત્રની ત્રણે પરીક્ષાઓ પાસ કરી ઇનામ મેળવી આવ્યા તે સળખમાં શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનિષ્ઠ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરિજીએ દેશી વૈદ્યક વિદ્યા ઘણી પ્રાચીન છે અને તેને ઉત્તેજનની બાબતમાં કેટલાક ઉદ્ગારો દર્શાવ્યા હતા અને જરૂર પડતું ઘણું સારું વિવેચન કયું હતું. ત્યારબાદ વકીલજી મી. ડાહ્યાભાઈએ દેશી દવાઓ આપણા દેશમાં બનતી હોવાથી આપણા દેશ બાંધુઓને પરદેશી દવાઓ કરતાં દેશી દવા વધારે માફક આવે તેમ છે માટે વૈધરાજ ચન્દુલાલે નિરાધાર લોકોને પ્રીતી આશા રાખ્યા શીવાય દવાઓ મફત આપવી જોઈએ ઇત્યાદિ લલામણુ કરી હતી અને સમય પુરતું સારું વિવેચન કર્યું હતું. ત્યાર પછી અનુભવી તથા વયોવૃદ્ધ વકીલજી મી. કૃતેહચન્દ સમચન્દભાઈએ પણ આવા હીઝીવાળા વેદો હાલમાં મહેનત કરી અભ્યાસ કરી ઉત્પન્ન થાય તો ઉંટવૈદ્યોની સંખ્યા ઓછી થાય અને લોકો વેદો માટે જે ઓછો વિશ્વાસ રાખે છે તે હવે આવા સફેવૈદ્યોથી ખાસ વિશ્વાસ થશે અને શાસ્ત્રસિદ્ધ દવાઓ તૈયાર થાય તો હજારો રૂપૈયા પરદેશ ખાતે વિલાયતી દવા નિમિત્તે જાય છે તેનો ખચાવ થશે અને દેશી દવાઓનો બહોળો ફેલાવો થશે.

એમ જણાવ્યું હતું, ત્યાર બાદ સાદરા પોલીટીકલ એજન્ટના સીરસ્ટેદાર મી. રણછોડભાઈ છગનલાલે જણાવ્યું હતું કે સરકારમાં આવા પાત્ર વેદોની ઘણી ગણતરી ઉત્તમ ગણાશે અને સરકારનો પણ દેશી દવાઓ ઉપર અને ખાસ કરીને દેશી વેદો ઉપર વિશ્વાસ બેસશે. બાદ વેદબ્રુપણ મોહનલાલ સાંકળચન્દ વેદો પણ જણાવ્યું કે વેદકની ત્રણ પરીક્ષાઓ આખી ખાસ થવું તે રમત જેવું તેમ મહેલું નથી, ચરક, સુશ્રુત વગેરે સંસ્કૃત ભાષાના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરી ત્રણે પરીક્ષાઓમાં એક સાથે ખાસ થઈ ઈનામ મેળવી આવેલા મારા મિત્ર વેદરાજ ચન્દુલાલને હું ધન્યવાદ આપું છું. વધારે ખુશી થવા જેવું એ છે કે તેઓ ઇંગ્લેન્ડ મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ કરી પોતાના પિતાજીના ચાલતા વેદક ધધામાં પડેલા હોવાથી તેમના પિતાજી પાસેથી અતુલવ જ્ઞાનનો તથા જૈન સાધુ મુનિરાજ પાસેથી તેમજ યતિ મહારાજ પાસેથી પણ અતુલવસિદ્ધ તેમજ શાસ્ત્રસિદ્ધ દવાઓનો તેમણે જાહેરો અતુલવ મેળવેલો છે. સાથે ઇંગ્લેન્ડ અભ્યાસ હોવાથી હાલના ડાકટરી વેદક વિદ્યાતું જરૂર પડતું જ્ઞાન ધરાવે છે તેમની સેકન્ડ લેન્ગ્વેજ મેટ્રીકમાં પણ સંસ્કૃત હોવાથી વેદક શાસ્ત્રના અભ્યાસમાં તેઓ મારા વિદ્વાન હોઈ શકે તે સંભવીત છે.

ત્યારબાદ વકીલજી નગીનદાસ સાંકળચન્દે પણ જણાવ્યું કે આ માનપત્ર ચન્દુલાલને આપવામાં આવે છે તે ક્રમ તેઓ વેદકશાસ્ત્રની પરીક્ષામાં ખાસ થયા એટલા માટે નહીં પણ તેમના બાપદાદા ધર્મિષ્ઠ હતા અને એઓ પણ જૈનોમાં પ્રતિષ્ઠા કાવવામાં શાન્તિ સનાતન લણાવવામાં તેમજ જૈન ધર્મ જાળવામાં અને ધર્મિષ્ઠ તરીકે આપણા ગામમાં ગાંધી વર્ધમાનદાસ એક આગળ ગણાતા પુરૂષ હતા અને તેઓનાજ પોત્ર શ્રી વેદરાજ છે અને તેમને પણ તેમના બાપદાદાના પગલે ચાલી જૈન પ્રતિષ્ઠાઓ શાન્તિ સનાતન વગેરે ધર્મનાં કાર્યો વિના આશાએ કરી, જૈનદેવની. સેવા. જાળવી છે.

ત્યારબાદ પ્રમુખ સાહેબ મી. શીવલાલભાઈએ પણ ઘટિત વિવેચન કરી સમસ્ત ગામ તરફથી માનપત્ર તથા ચાંદીની સુંદર પેટી અર્પણ કરી હતી. બાદ મી. વેદરાજે જૈન ધર્મના આચારમાં આરોગ્ય સંબંધિ સાડ વિવેચન કર્યું હતું તે નિમિત્તે વેદરાજના ભાઈ મી. કૃષ્ણચન્દભાઈ તરફથી આચાર્ય મહારાજ શ્રી જુહિ-સાગર સૂરિજીતું જનાવેલ જૈનો પનિપદ નામતું પુસ્તક દરેક સલાસદોને વહેંચવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ આચાર્યશ્રીએ સાડ તેમજ ધર્મને લગતું અને વેદકશાસ્ત્રને પણ લગતું અમરોચીત ઘણું જ વિદ્વાતભરેલું ભાષણ આપ્યા બાદ મલા વિસર્જન કરવામાં આવી હતી.

જ્ઞાત્રી દરિયાદ.

પ્રકરણ અથો તૈયાર કરવા માટે ધનામો.

જૈન એન્યુકેશનલ બોર્ડે કરાવેલું છે કે,

“જૂદા જૂદા વિદ્વાનો પાસે નીચેનાં પુસ્તકો તેની સામે સુકેલા રૂપીઆનું જોનરરીઅમ આપી હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિએ તૈયાર કરાવવાં.”

ભૂવિજ્ઞાન રૂ. ૧૦૦, નવતત્ત્વ રૂ. ૨૦૦, કર્મઅથ રૂ. ૩૦૦, દર્શક રૂ. ૭૫, બૃહદ સંગ્રહિણી રૂ. ૧૫૦, ક્ષેત્રસમાસ રૂ. ૨૦૦.

આ માટે નીચેના નિયમો ઘડવામાં આવ્યા છે.

૧. જે જે હરીફાઈમાં ઉતરવા માગતા હોય તેમણે ઉપરના અંધ પૈકી એક યા વધારે અંધો પોતે ચુંટી તે માટે આઠ ફુલસકેપ કાગળ જેટલું મેટર નમુના રૂપે લખી તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૯૧૭ સુધીમાં સેક્રેટરીપર મોકલવાની આપણું આવશ્યક છે, તેની સાથે પોતે કેવી રીતે કાર્ય કરવા માગે છે, તેનું માર્ગ સૂચન સ્પષ્ટાકરે કરવું.

૨. તે મેટર દરેકનું આવ્યે બોર્ડ સમક્ષ યા બોર્ડ જે ઇમિટી નીમે તે સમક્ષ સુધી તેમાંથી જે જે ચોગ્ય જણાયે તેમને આખા અંધનું કાર્ય સોંપવામાં આવશે.

૩. તે પ્રમાણે જે અંધ તૈયાર થશે તે બોર્ડ પોતાના દ્વારા યા બીજી સંસ્થા યા વ્યક્તિ દ્વારા છપાવશે. તેની લગલગ પડતર કીમત સખવામાં આવશે. તેનો કોપી રાઈટ બોર્ડને સ્વાધીન છે એમ સમજવાનું છે.

૪. નમુનાનું મેટર મોકલનારે પોતાનું નામ પોતાના સુદ્રાલેખ સહિત જુદા કાગળમાં જણાવવું. જ્યારે તેમનો માત્ર સુદ્રા લેખ મેટરના લેખપર મૂકવો.

મોતીલાલ ગિરધરલાલ કાપડીયા.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ

જોનરરી સેક્રેટરીઓ

શ્રી જૈન સ્વેતાંબર એન્યુકેશન બોર્ડ.

સ્કૉલરશીપ.

શેઠ ધરમચંદ ઉદેચંદ જૈન કેળવણી ફંડ તરફથી, આર્ટસ, મેડીકલ, મિ-
ક્રોબાયોલોજી, ટીચર, નર્સ અથવા એવી બીજી કોઈ શાખામાં અભ્યાસ કરનાર
જૈનસ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સ્ત્રીઓને સ્કૉલરશીપ આપવામાં આવશે. માટે જે સ્ત્રીને
સ્કૉલરશીપની જરૂર હોય તેણે નીચેના શીરનામે લખવું.

૧૯૧૬: શેખ મેમન સ્ટ્રીટ,

મેનેજંગ ટ્રસ્ટી.

શેઠ ધરમચંદ ઉદેચંદ જૈન કેળવણી ફંડ.

ત્રણ પદાર્થો આલતું! બુદ્ધ, જાણીતું, વિશ્વાસપાત્ર!!

જેન માલકીતું

પ્રતિષ્ઠિત ઔષધાલય!!!

શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમના તખ્તી વડોદરા રાજ્યમાં સેવાતી સંસ્કૃત વૈદકશાસ્ત્રની
ત્રણે પરીક્ષામાં ઉત્તિર્કુ (પામ) થઇ પારિતોષિક (ધનામ) મેળવનાર.

વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ (પી. વી. બી. આર.)

એમની ખાસ દાગજીભરો જાતિ દેખરેખ નીચે આલતી

ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસી

માં લક્ષાલક્ષના વિચારપૂર્વકે બનતાં શાસ્ત્રસિદ્ધ ઔષધો.

જનન!

સ્ત્રી, પુરુષ તથા બાલકોની પાચનશક્તિ મુંઘારી લોહી વધારી શરીરમાંના દરેક અવ-
યવો મજબુત અને પુષ્ટ કરી, આરોગ્ય, આયુષ્ય અને આનંદ આપે છે.

છી. રત્નલીલા ડાંગા ૧ ના રૂ. ૧-૧૨-૦.

અંગનામૃત!!

આ દવા સ્ત્રીઓનાં તમામ ગુપ્તદોષો મટાડી લોહી વધારી સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી બક્ષે છે.
આ દવા ખામ સ્ત્રીઓ માટે અમૃતસમાન પીણું છે, અને પીવામાં લહજજતદાર છે.

છી. શીશી ૧ ના રૂ. ૧-૧૨-૦.

રસનામૃત!!!

તદમારા બાલકોને ખાંડનાં કંદુકારક, રંગબેરંગી શરબતનાં નુકશાનકારક મિશ્રણવાળાં
બાલામૃતો મિગેરેથી બચાવવાં હોય તો આયુર્વેદ શાસ્ત્રના આધારે બાલકોને ક્ષયદાકારક ઔષ-
ધોથી તૈયાર કરેલું આ અમારું રસનામૃત તમારાં બાલકોને નિરોગી, પુષ્ટ, આનંદી અને
શુભાશી મહેસાણું બનાવશે. સ્વાદમ્મ મધુર હોઇ બચ્ચાંઓ રહેલાઈથી હોંશે હોંશે પીએ છે.

છી. શીશી-૧ ના રૂ. ૦-૧૦-૦.

આ મિનાય આ ફાર્મસીમાં બરમો, રસાયણો, આશરો, પ્રગણાહી યાકુતી, ચૂર્ણો, અવ-
લેહો, શુદ્ધિકાઓ, તેલો, કુરંબાઓ, સુતિકાકાચ વિગેરે છૂટક તેમજ જથ્થાબંધ વેચાય છે.
પો. પેકીંગ મગાસનારેને સિર છે. લાભો યા રજૂ મળે.

સંબંધિતાની પોળ સામે } ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસીના માલીક
અમદાવાદ. } વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ.

પી. વી. બી. આર.

જેન પ્રજા સાટે એક નિર્ભય ને ભરંસાપાત્ર ઠેકાણું



કે જ્યાં અગાંડી



અપટ્ટેડ ફેશનના

મોનાના સસીન પોલીસ દાગીનાઓ
 ૧૧ સેંકડો ફેશનોનો મોટો જથ્થો તૈયાર રહે છે !

મને નિર્ભય રીતે તદ્દનજ ચોખ્ખું અને મક્કઈબધ ફેન્મી કામ ધરા-
 ના સોનાનું શીશયત મજુરીથી વણીજ ઝડપથી અને વાયદેસર,
 પનાવી આપવામાં આવે છે.

તયાર દાગીનાઓની મજુરી ડાપી નાણાં પાછાં આપવાની
 દેખીત ગેરંટી મળે છે

ઈંગ્લીશ જ્વેલરી, રોલ્ડગોલ્ડ જ્વેલરી, અને આંદીની ચેંકડો
 શનેબલ ચીજોનો જંગી સ્ટોક તૈયાર રહે છે. ખાસ વિલોચતથી
 માવેલા ખીલીયાન કટના હીરાઓ, માણેક, પાના વિગેરે ઝવેરાતનું
 ૧૫ ધરાડો અને વહેપારીઓનું મગવડ પડતી રીતે કરીએ છીએ.

રૉયલ જ્વેલરી માર્ટ.

પ્રોપ્રાયટર-ઝવેરી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી.

શીશીરોડ-અમદાવાદ.



દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૧ મું.]

નવેમ્બર ૧૯૧૭. વીર સંવત ૨૪૪૩

[અંક ૫.

જા. મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર.

વ્યવસ્થાપક
રા. કેશવ હ. ગઠ.

વિષયદર્શન.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
સ્વર્ગ હમારો કે? ...	પણિત ઝમગનાથ ...	૧૨૮
શુદ્ધ આત્મિકતા શાલુમાર ...	૨. તત્ત્વી. ...	૧૩૦
પર્યુપલ્યુ પર્યુ ઉદ્યાપન-વગેરે ...	૩. વસતનદત્ત, બી. એ. ...	૧૩૧
પશુમણી આપીલ ...	૪. વડીલ નરવાલ લક્ષ્મીભાઈ ...	૧૩૭
શ્રી ભગવત મહાવીરની આવાઓ. ...	(મણેલુ) ...	૧૩૮
નવીન વર્ષ. ...	૫. કેશવ હ. ગઠ. ...	૧૪૦
આજ દીવાળી છે ...	૬. તત્ત્વી. ...	૧૪૧
“અભિનવન નરા વર” ...	૭. તત્ત્વી. ...	૧૪૨
દુલે આપ નૃપાલ છે. ...	૮. કુલન. ...	૧૪૨
લક્ષ્મી અને મરચેતીની મૂલ્ય સ્વરૂપા વચના ...	૯. તત્ત્વીનાલ જોધાવાલ મોતી ...	૧૪૪
સ્ત્રીધાર, નેત્ર વગેરે. ...	૧૦. ...	૧૪૭

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી

પ્રમસક,

રા. શંકરલાલ ટાપાસાઈ કાપડીઆ.

અમદાવાદ.

લવાજમ-વર્ષ એકનો રૂ. ૧-૪-૦ છુટકે દર એક નકલના બે આના.

સચના—અમદાવાદમાં આલિતા સખ્ત રોગને લીધે પોષ્ટ આફિસ વગેરેની પ્રતિકૂળતાથી વિ. પી. સાથે લેટ થુક બ્રાહ્મકોને મોકલાવી શક્યા નથી. તો હવે પછી રોગ કમી થયે મોકલવાનું શરૂ કરીશું. રોગને લીધે કઠાય થોડા વખતને માટે બ્રાહ્મકોને નિયમિત અંકો ન મળે તો દરશુજર થશે એમ હમ્મીએ છીએ.

તંત્રી.

શુદ્ધિપ્રભાના બ્રાહ્મકોનેજ ખાસ લાલ.

સચિત્ર!

સાકી.

સુન્દર!

(લેખક-પાદરાકર.)

આદર્શાદ સાહજદાનાં જ્ઞાનખાનાનું એક અત્યંત રસમય પ્રેમપૂર્ણ-ઐતિહાસિક દ્રશ્યમય હૃદયગ્રાવક દ્રશ્ય.

આખું પુસ્તક વાંચતાં તમારાં નેત્રો આદર્શાથી ટપકશે.

સુન્દર ચિત્રો-પાદરાકરની કલમ અને મોગલ રજવાસનું રસમય-પ્રેમરહસ્યોપૂર્ણ-સુન્દર ચિત્ર !
કયા સાહિત્ય રસીકને મુન્ધ ન કરે ?

પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનના ઉપોદ્ધાત સાથે બહાર પડ્યાને હવે યોગ્ય દિવસોની વાર છે. આ કથા ઐતિહાસિક સત્ય ખીનાઓને બંધાર છે!—'પરમપ્રેમ પરબ્રહ્મ' નો પ્રારાગર છે. નીચેના સરનામે નામ નોધાયો-બ્રાહ્મકોએ પોતાના રજીસ્ટર નં. સાથે મ. જો. મોકલવો. તેમને માટે અર્ધી કીમત રાખવામાં આવી છે.

શુદ્ધિપ્રભા માસિકની ગોરીસ. } અથવા પાદરાકર.
રીઝીસ-અમદાવાદ. } કોઈપણ-વેગદરા.

જાહેર ખખર.

શ્રી માંગરોળ (કાઠીઆવાડ)ના પુસ્તક ભંડારમાં આપવા સાડ નીચે લખેલાં હસ્તલિખિત આગમો વેચાતાં જોઈએ છીએ. જેઓએ વેચવાનાં હોય તેઓએ નીચેના શિરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો-અથવા મળેલું.

- ૧ વિપાક સૂત્ર, અંગ ૧૧ મું. ૬ મરણ સમાધિ પંચના ૬ મું.
- ૨ પત્રવણા સૂત્ર, ઉપાંગ ૪ મું. ૭ ગૃહ્ય કૃત્ય ઉદ ણીનું.
- ૩ મહા પ્રથખાણ પંચના ૪ મું. ૮ જીવ મહાપ્રેમ ચોથું.
- ૪ ચંદ્રવિજય પંચના સાતમું. ૯ લઘુ નિશિધ ઉદ ૫ મું.
- ૫ દેવેન્દ્ર સ્તાવન પ્રકરણ પંચના આઠમું. ૧૦ વ્યવહાર ઉદ ૩ મું.

મૂળચંદ હીરજી, એકમીકચુદર

અંદરજી અભેચંદ, કોલ ફીચરેશંડ નં. ૮૫-મુંબઈ.

આ માસિક સંખ્યા સધળા પત્રવ્યવહાર નીચેના શિરનામે કરવો.

શંકરજીલ કાઠીઆવાડ કાપડીઆ.

શુદ્ધિપ્રભાં આફિસ, અમદાવાદ-અમદાવાદ.



દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન અને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૧ મું]

નવેમ્બર ૧૯૧૭. વીર સંવત ૨૪૪૩.

[અંક ૫.]

સ્વર્ગ હમારો દેશ.

જગમા સ્વર્ગ હમારો દેશ,
ભારતનું શુભ નામજ લેતા, ઉપર પ્રેમ નિશેષ જગમા
નિર્મળ નીર વહે ગંગાનું, પીતા નય કલેશ;
દાતા કર્ણ સમાન થયા, શુભ ગાય મદાય મુરેશ. જગમા.
હિમગઢ ઉપર રક્ષા કરવા નિશ-દિન વસે મહેશ,
દક્ષિણ-દિશમા સ્વર્ગભૂમિનું રક્ષણ કરે રમેશ. જગમા
જન દુષ્ટ હરવા જગન્નાથપુરીમા વસતા જગદીશ,
પશ્ચિમમા મનમોહન મૂર્તિ, નંદકુંવર-હૃષીકેશ જગમા.
જગ સુખ માટે પરબ્રહ્મ પ્રદત્તા ત્યા શ્રી અવધેશ,
“કંકાર” વર્ણવે શુ મહિમા, ખાર ન પામે એવ જગમા

ગાંધી મહાવિદ્યાતય
લાહોર.

}

પ્રિંટિ કંકારનાથ.
(પ્રિંટિપોવ)

શુદ્ધ શ્રાવીકાના રાગનાર !

(માલવ્ય ગુથીલાવ ગુણિયલ ગજરા—એ રાગ.)

મુધક સતી શ્રાવીકા ગુણવાળી, પહેરે સાડી રીયળની રૂપાળી. મુધક.
 પહેરે લજ્જા કમુંગલ ચોળી, ધર્મ શ્રદ્ધાના રંગે ઝંખોળી.
 દયા દરજીએ હોંશે શીવેલી. મુધક.
 કર કંઠણ કંઠણાનું ધારે, પર નિન્દાને દુર નિવારે;
 ચુરો શમતાનો શોભે રૂપાળો. મુધક.
 વિદ્ય ઝન્યુતા વીટી રૂપાળી, જડી શાંતિ હિરે રડીઆળી;
 સદ્ભાવ સુન્દરતા રસાળી. મુધક.
 નીતિ, મોહ—ન મોક્ષિકમાળા, પહેર્યે નિન્દક ભરશે ઉચાળા;
 કર્મજાંઘ થકી રણવાળાં. મુધક.
 ઉપયોગનું અંજન આંખે, વૃત્તનિયમ ઝળલીએ રાખે;
 શમતાથી જગત માર સાંખે. મુધક.
 પ્રભુભક્તિથી અંગ પૂજાળી, વિદ્યગ્રેમના આરસે ભાળી;
 રાચે વદનની કાંતિ નિહાળી. મુધક.
 ટાકી કુમકુમ નાથની સેવા, કરે ભાવે મળે મુખ મેવા;
 પ્રીતે અખંડ સૌભાગ્યને લેવા. મુધક.
 ધ્યાન રવામિ તણું મન ધરવું, ચરણે તુપુર સંયમ કેરૂં ધરવું;
 કાર્ય પરઉપકારનું કરવું. મુધક.
 સત્શીલ રૂમાલ રૂપાળો, વૈરાગ્ય કીનારી વાળો;
 હોય રેશમી રૂચે રૂપાળો. મુધક.
 કર્ણ કુલ કનકનું ધરવું, અંતરાત્મ પ્રદેશે વિચરવું;
 ધ્યાન હેયજોયાદિનું ધરવું. મુધક.
 ગુરૂસેવા કટાક્ષણ રાખો, રૂચે વિનય વડિલનો દાખો;
 સત્ય પન્થ વચન શુભ ભાખો. મુધક.
 નવતત્ત્વનો ચવળો ન ચુકો, પડદ્રવ્ય ઘેરી બાંધી મુકો;
 પ્રતિક્રમણ ક્ષેત્રે નિત્ય ઝુકો. મુધક.
 જેવું બોલો તેવું તમે ચાલો, રાગ દેશનો મેલ પખાળો;
 શુદ્ધ શ્રાવીકાઓ યની માલ્યો. મુધક.
 સૌ આમુખો રડિયાળાં, અત્મજ્ઞાન લયો ગમીયાં;
 મળે મુક્તિ તાળી મળિયાળા. મુધક.

પર્યુપણ પર્વતું ઉદ્યાપન અને તેમાં ઉચિત ફેરફારો.



નવજાતમાં પર્યુપણ પર્વ પવિત્ર લેખાય છે, તે સકારણ છે. આખા વર્ષમાં ધર્મધ્યાન, તપશ્ચર્યા, દાન આદિ કરવાનો જેને પ્રસંગ પ્રાપ્ત ન થયો હોય, તે પણ આ સમયે કરવા લાગી જાય છે, અને ખીજઓની બેડે આખા વર્ષ દરમ્યાન જે વેરવિરોધ થયો હોય, ખીજઓનાં ગન જાણતાં કે અજાણતાં દુઃખવ્યા હોય તેની

ક્ષમા માગવાનો પણ આ સમય છે. આપણા પરમપૂજ્ય તીર્થંકરોનાં ચરિત્રો સાંભળવાનો, તે પર વિચાર કરવાનો અને તેમના શુભો આપણા જીવનમાં ઉત્તરવાનો નિશ્ચય કરવાનો પણ આ સમય છે. પવિત્ર પર્યુપણપર્વ ! તારા મહિમાનું યથાયોગ્ય વર્ણન થતું દુષ્કર છે.

પર્યુપણનો અર્થ.

પર્યુપણનો અર્થ ઉપાસના અથવા ભક્તિ થાય છે. કોની ભક્તિ ? ભક્તિ પ્રભુની-ભક્તિ આપણા ગરમોપકારી તીર્થંકરોની. કેવી રીતે ? ખરી ભક્તિ પ્રભુની આજ્ઞા માનવામાં રહેલી છે. પ્રભુ પોને કહે છે કે આજ્ઞા ધમ્મો-મારી આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવામાં ધર્મ છે. તેમની આજ્ઞા શી છે ? તે તેમણે પોતેજ દશ વૈકલ્પિક સૂત્રમાં જણાવ્યું છે કે ધમ્મો મંગલ મુક્તિયો આદિસા સંયદ્વેત્તો-ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલરૂપ છે, અને તે ધર્મ આદિસા, સંયમ અને તપમાં આવેલો છે. તેમાંથી પ્રથમ આપણે તપનો વિચાર કરીએ. પર્યુપણમાં તપ કરવામાં આવે છે. કેટલાક એક ઉપવાસ, કેટલાક બે, કેટલાક ચાર, કેટલાક આઠ ઉપવાસ પણ કરે છે. પણ કેટલાક તો તેની આગળ વધીને પંદર દિવસના, મહિનાના કે દોઢ મહિનાના પણ કરે છે હવે આપણે ઉપવાસનું રહસ્ય વિચારીએ, અને તેમાંથી શા લાભ મળી શકે, તેનો ખ્યાલ લાવીએ.

સામાન્ય રીતે મનુષ્યો પોતાની જઠરાગ્નિ પચાવી શકે તેના કરતાં-વધારે પ્રમાણમાં ખાધા કરે છે. ખોરાક સ્વાદિષ્ટ લાગતાં મનુષ્ય પોતાની જીભા ઇન્દ્રિય ઉપરનો કાણુ ખોઈ બેસે છે, અને હદ ઉપરાંત ખાય છે. પરિણામ એ થાય છે કે આથી શરીરમાં મળ વધી પડે છે. જઠરાગ્નિને દરરોજ કામ કરવાનું હોવાથી, તેનું પોતાનું કામ બરબર કરી શકે તે ખહેલાં તો તેના ઉપર ખીજ કામનો બોલો પડતો હોવાથી તેને પોતાનામાં રહેલો મળ-કચરો સાફ કરવાને જરા પણ અવકાશ મળતો નથી. પણ જે દિવસે ઉપવાસ કરવામાં આવે છે, તે દિવસે જઠરાગ્નિ ઉપર ખોરાકનો બોલો નહિ પડવાથી, જઠરાગ્નિને અવકાશ મળે છે, એટલે તે પોતાના તનુમંદિરમાં રહેલો કચરો સાફ કરવાને પોતાનું બળ અજ-

માને છે. ઉપવાસ કરનારને વામન યાચ અથવા રથ લાગે તો તેમાં ગલશવા જેવું નથી. તે શરીરમાંથી મળ કાઢવાના કુદરતના પ્રયત્નો છે. ઉપવાસ કરવાથી શરીર મજબૂત-એટલે નિર્મળ બને છે. પણ આ ઉપવાસનો લાભ આપણા જૈનજંઘુઓ ઉપવાસ કરવા છતાં પામી શકતા નથી તેનાં કારણો છે. ઉપવાસ કરવાનો હોય તેને આગલે દિવસે ચાંદ્રે શરીરને અનેક પ્રકારના ભારે ખોરાકથી ભરવામાં આવે છે, એટલે જડગગ્નિની ઘંટીને ઉપવાસને દિવસે પણ પુલકાકામ કરવાનું બાકીજ હોય. વળી ઉપવાસ પછીના દિવસે-પારણા વળતે-પણ અનેક પ્રકારની વાનગીઓ અને ભારે ખોરાકથી શરીરને ભરવામાં આવે છે. કુદરત બીચારી શું કરે? જડગગ્નિ દેવી રીતે નવરી પડે કે અંદરનો મળ સાફ કરી શકે? આપણામાં ઉપવાસને ચતુર્થ કહેવામાં આવે છે, તેનો અર્થ આપણે ભૂલી ગયા છીએ, અને તેથી ખોટી રીતે આપણે વર્તાઈ છીએ. ચતુર્થ એટલે ચાર-આપણે ચાર ટંકનો આહાર ન લઈએ ત્યારે ઉપવાસ કયાં કહેવાય. તે આ પ્રમાણે છે. ઉપવાસને આગલે દિવસે એકાશન કરવું, ઉપવાસને દિવસે બે વાર ન ખાવું, અને ઉપવાસ પછીના દિવસે પણ એકાશન કરવું. આ રીતે ચાર ટંક ન ખાવામાં આવે ત્યારેજ ચતુર્થ ઉપવાસ પુરો થયો કહેવાય. આ હેતુથીજ બે ઉપવાસને છઠ્ઠ કહેવામાં આવે છે. એટલે તેમાં છ ટંક આહાર ન લેવો. અને ત્રણ ઉપવાસને અઠ્ઠ કહેવાનું પણ આજ કારણ છે. અઠ્ઠમ-એટલે આઠવાર ત્રણ ઉપવાસના છ ટંક અને આગલે દિવસે એકાશન કરવું અને અઠ્ઠમ પછી એકાશન કરવું. એ રીતે આઠ ટંક સુધી ભોજન ન લેવું. આ બધાનો હેતુ એ કે ઉપવાસને આગલે દિવસે અથવા ઉપવાસ પછીના દિવસે શરીરમાં વધારે ભાર નાખવામાં ન આવે. ઉપવાસ કરવાનો હેતુ શો? શરીર અને ઇન્દ્રિયો આપણા મનના કાળુમાં રહે, અને આપણી રસેન્દ્રિય સંયમમાં આવે. પણ શું આ લાભ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? શું ઉપવાસ કરનારા જીવેન્દ્રિય બની શકે છે? બીજકુલ નહિ, કારણ કે ઉપવાસનો હેતુ તેઓના કળ્યામાં આવશે નથી. ઇન્દ્રિયોનો રોધ એજ તપનું રહસ્ય છે, એ તેઓ સમજતા નથી. ઇન્દ્રિયો અને શરીરની ઇન્દ્રિય વિરૂદ્ધ તેને દાળવાનો આ પ્રયત્ન છે. પણ એક દે બે દિવસ આ પ્રમાણે દાળવાનો પ્રયત્ન યાચ અને પછી સર્વથા તેને છુટી મુકવામાં આવે તો યોગ્ય લાભ શી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે? માટે તપનું જરાબર રહસ્ય સમજો. આપણી રુચિ કરતાં થોડું ખાવું, તે પણ તપ છે, અમુક રસનો અમુક દિવસે ત્યાગ કરવો તે પણ તપ છે. અમુક સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ થાળીમાં પીર-સાથું હોય, તે વખતે મનને અને જીવેન્દ્રિયને કાળુમાં રાખી તે ન ખાવું તે પણ તપ છે. આવી જાતના તપ બે દરેજ કરવામાં આવે તો તપનું રહસ્ય સમજાયું છે, એમ કહેવાય. બાકી બારેમાસ ઇન્દ્રિયોને સર્વથા પોષવામાં આવતી

હોય, અને એક કે બેવાર એકાશન કે ઉપવાસ કરવામાં આવે તો શરીરના નિગ્રહ સંબંધી જે લાલ ઉપર આપણે વિચારી ગયા, તેવો મળવાનો અસંભવ છે.

ઉપવાસમાં બીજો પણ લાલ રહેલો છે, જે આધ્યાત્મિક છે, જે ઘણાજ રતુત્ય છે. ઉપ એટલે પાસે અને વસ્તુ એટલે રહેવું. આત્માની પાસે રહેવું આત્માની સમીપમાં વસવું. એનો અર્થ એ છે કે જે દિવસે ઉપવાસ કયો હોય તે દિવસે કપાયો નહિ કરતાં, પારકી કુથલી નહિ કરતાં, આર્ત અને શૈદ્ધ્યાનનો ત્યાગ કરી મનને શુભ વિષયોનું ચિંતન કરવામાં રોકવું. ચરિત્રની ઉચ્ચ લાવનાઓની, ઉમદા સદ્ગુણોની મહત્તા વિચારવામાં દિવસ ગાળવો. મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો વાંચવાં કે સાંભળવાં સત્સંગ કરવો. સાધુ પુરુષોના સહવાસમાં આવવું આત્મનિરીક્ષણ કરવું. મોતાના શુદ્ધોપનું નિષ્પક્ષપાત રીતે બારીક અવલોકન કરવું. તે શુદ્ધિમાં કેમ વૃદ્ધિ થાય તેનું ચિંતન કરવું; તે દોષો શા કાણોથી ઉદ્ભવે છે, તેનો વિચાર કરી તે તે કારણો દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરવાનો નિશ્ચય કરવો, સર્વ જીવો પર મૈત્રીભાવના ભાવવી. આવી આવી અનેક રીતે રાંસારના પ્રાપ્તિયુક્ત પદ્ધતિમાંથી મનને અંતઃક્રમણ વાળવું, મનને આત્માલિમુખ કરવું. આ બધું ઉપવાસને દિવસે કરવાનું છે.

પર્યુષણમાં બીજું કામ વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવાનું છે. આપણા પરમપૂજ્ય તીર્થંકરોનાં ચરિત્રો શ્રવણ કરવા જેવો અમૂલ્ય પ્રસંગ બીજો કયો હોઈ શકે ? પણ સ્થિતિ કેવી છે ? પર્યુષણમાં પહેલા ત્રણ દિવસ સુધી પરચુરણ ગમે તે વાંચવામાં આવે છે, અને સંવત્સરી સિવાયના છેલ્લા ચર દિવસોમાં અમુક પાનાં પુરાં કરવાંજ નોંધએ, આવી સ્થિતિ હોવાથી મુનિસજ્જેને છથી આઠ કલાક સુધી દરરોજ ચાર દિવસ સુધી મોટો ઘાટો પાડી વાંચવું પડે છે, અને લોકોને પણ તેટલોજ સમય એકજ સ્થાનમાં બેસી રહેવાની જરૂર પડે છે. શુ તમે એમ ધારો છો કે લોકો એટલા લાંબા સમય સુધી એક ચિત્તથી તે શ્રવણ કરતા હશે ? તમે જોશો તો કેટલાક એકાં જાતા હશે, કેટલાક ઉંઘતા હશે, અને પાછળ બેઠેલા કેટલાકો નકામી કુથલી કરતા હશે. આવી સ્થિતિમાં તે ચરિત્રોની શ્રોતાના મનપર કેવી રીતે અસર થઈ શકે ? કલ્પસ્તૂત ૨૧ વાર સાંભળે તે મોક્ષનો અધિકારી થાય એ વચન શું સત્ય નથી ! વચન તો સત્ય છે, પણ તેની સત્યતા ત્યારેજ ખરી થાય કે ત્યારે વાંચવાની અને સાંભળવાની પદ્ધતિમાં મોટો અને ઉપયોગી ફેરફાર થાય. એક સાધુએ મને આજેજ કહ્યું હતું કે ગઈ કાલ છ કલાક સુધી વાંચવાંચ કરી અને ઘાંટા પાડીને મારું તો ગળું થાકી ગયું. ત્યાં ગળું દુઃખી જાય તેટલે સુધી વાંચવાની ફરજ પાડવામાં આવે ત્યાં વાંચનારને તે જાળતમાં રસ કેવી રીતે રહે ! અથવા તે બીજાને બોધપ્રદ થાય તેવી રીતે વ્યાખ્યાન કરી શકે ? અને સાંભળનાર પણ

છ કલાક સુધી ચિત્તની સ્થિરતા ક્યાંથી સખી શકે? જેઓને અર્થો કલાક કે કલાક સુધીનું ભાષણ સાંભળતાં પણ થાક લાગી જતો હોય તેવા લોકો કેવી રીતે આટલો લાંબો સમય એક સ્થાનમાં રહી સ્થિર ચિત્તથી સાંભળી શકે? વળી એક બીજી બાબત વિચાર કરવા જેવી છે. શ્રોત સ્વપ્નનું વર્ણન કરવામાં ટીકાકારોએ એટલું વિવેચન કર્યું હોય છે કે જેનું વ્યાખ્યાન કરતાં ચારથી પાંચ કલાક આલ્યા જાય, અને જ્યાં મહાવીર સ્વામીના ઉપસંગોની હકીકત આવે, તેમણે તે વખતે કેવી રીતે સહનશીલતા, ક્ષમા, તથા ઉદાર વૃત્તિ સખી હતી, એવી બાબતોનું ત્વરાથી વિવેચન થાય ત્યાં ખરી મહત્ત્વની બાબતો ગ્રાહ્ય સ્થાન લોગવે અને શ્રોતા સંબંધવાળી વસ્તુઓ વ્યાખ્યાનનો મોટો ભાગ રોકે, આ બધા સંયોગો વિચારતાં નીચેના ફેરફારો આ લેખકને યોગ્ય લાગે છે. જૈન સાધુઓ સમયજ્ઞ-એટલે સમયજ્ઞ સમયને જાણનારા-કહેવાય છે. જો સમયના જાણકાર હોય તો તેમણે પણ કેટલાક ઉચિત ફેરફારો શ્રાવકોના તેમજ પોતાના લાભાર્થે કરવા જોઈએ. કાળ પોતાનું કામ કર્યા કરે છે. જેઓ વાર્યું નહિ કરશે, તેઓ હાર્યું કરશે. પણ સમજપૂર્વક અને દેશકાળ વિચારીને યોગ્ય ફેરફારો કરવામાં આવે તો તેમાં ધર્મના સત્ય સિદ્ધાંતોને બાધ આવશે નહિ. ધર્મના સનાતન સત્યોમાં ફેરફાર કરવા કોઈ કહેતું નથી, અને કોઈ કહી શકે પણ નહિ, પણ ઉપદેશ પદ્ધતિમાં કેટલાક ફેરફારો દેશકાળ પ્રમાણે સૂચવાય તો તેનો સ્વીકાર નહિ કરતાં તે ઉપર શાંત ચિત્તથી મનન ચલાવવામાં આવશે, અને જૈન સાધુઓ અને શ્રાવકો જો તે યોગ્ય લાગે તો તેનો સ્વીકાર કરવા પણ કટિબદ્ધ થશે.

(૧) પર્યુપણના પ્રથમ દિવસથી તે સંવત્સરીના દિવસ સુધી એટલે આઠે દિવસ પર્યુપણને લગતું સાહિત્ય વાંચવું જોઈએ.

(૨) વ્યાખ્યાન દરરોજ સવારે બે કલાક ચાલવું જોઈએ,

(૩) સાધુઓએ તે પુસ્તકોના શબ્દશબ્દ વાંચી તેનો અર્થ કરવાને બદલે તેને વાંચી વિચારી પોતાની મેળે અસુક સુદાઓ તારવી કાઢવા જોઈએ, અને તેના પર દેશ તથા કાળનો વિચાર કરી શ્રોતાવર્ગને લાભ થાય તેવું વિવેચન કરવું જોઈએ.

(૪) બપોરના સમયે જૂદા જૂદા વિષયો પર સાધુઓ તથા વિદ્વાન્ શ્રાવકો ભાષણો આપે એવી ગોઠવણ થવી જોઈએ.

(૫) આખા વર્ષમાં જૈન સમાજની કેટલી પ્રાપ્તિ થઈ, કયા નવીન સુધા-ગ્રંથની આવશ્યકતા છે, અને તે કેવી રીતે થઈ શકે, એ સંબંધી વિચારો કરવા સાધુઓનું તથા શ્રાવકોનું મંડળ એકઠું થવું જોઈએ.

ઉપર જણાવેલા અથવા તેવાજ પ્રકારના બીજા કોઈ યોગ્ય સુધારા કરવામાં

આવે તો આ પર્યુપણુ પરિનો લાભ કેવળ જૈનો નહિ પણ અન્ય ધર્મવાળા પણ લઈ શકે. સવારમાં બે કલાકનો સમય આઠ દિવસ સુધી કાઢવો તે તો કામ થઈ શકે. વળી તેમાં બધા ઉપયોગી મુદ્દાઓ ચર્ચાવાના હોવાથી તીર્થંકરોના અને આચાર્યોનાં ચરિત્રો સાંભળતાં ઘણોજ રસ પડે અને જે બોધ થાય તેથી જરૂર થોતાના તે વખતના ભક્તિવાળા હૃદયપર અગ્રગ્ર અસર થયા વિના રહે નહિ.

દાનની પ્રણાલિકા.

જૈન કોમ દાન અને ઉદારતા માટે પરાપૂર્વથી મશહૂર છે, અને અત્યાર સુધી તે બિરૂદ તેણે ચોરા ઘણા પ્રમાણમાં જાળવી રાખ્યું છે. પણ હાલનો સમય કેવો છે, તેનો વિચાર કરવામાં આવતો નથી. અને ગાડરીઆ પ્રવાહ પ્રમાણે જે ચીસો પડ્યો હોય તેજ ચીસે ચાલવામાં આવે છે. એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે “ઘણા મનુષ્યો રૂઢીથી દયાળુ હોય છે, પણ ખરા પ્રેમથી દયાળુ હોય એવા ઘણા ઓછા છે.” જેદની સાથે કહેવું પડે છે કે આ શબ્દો અત્યારે જૈન કોમને મોટે ભાગે લાગુ પડે છે. એક મનુષ્ય તીર્થસ્થળોના સંઘ કાઢી દંશ હેન્ટર કે તેથી પણ વધારે રકમ ખરચે, અને તેજ મનુષ્ય એક જૈન વિદ્યાર્થીને ચોપડીઓ સાફ દશ રૂપૈયા આપવા કે એક સીજાતા જૈન બંધુને એક દિવસનું ભોજન આપવાની ના પાડે તેનો અર્થ શું તે જરા શાંત મનથી વિચારો. દાનની પ્રણાલિકામાં ઘણા ફેરફારની જરૂર છે શાઓ કહે છે કે જે સમયે જે હોગ ડુબતી હાલતમાં હોય તે ક્ષેત્રનો ઉદ્ધાર કરવા જેવું બીજું એક પણ પુણ્ય નથી. અત્યારે આરે તરફથી જે નાદ સંભળાય છે કે શ્રાવકોને સારી સ્થિતિમાં નથી, તો શ્રાવકોને કેળવવા અને તેમને ધધે પાડવા જે પ્રયત્ન કરવામાં આવતા હોય તે પ્રયત્નોને બને તેટલી મદદ કરવી એ ધનિકગણુઓનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે વર-ઘોડાઓમાં, ખાવાપીવામાં, અઠ્ઠાઈ મહોત્સવો, હોળીઓ, ઉત્તજમણાંઓ-એ બધા કરતાં પણ શ્રાવકોને મદદ કરવી તે પ્રથમ કર્તવ્ય છે. આમાં પણ સ્વાદાદ ધર્મ-આપણે ચાદ રાખવો જોઈએ. પ્રથમ જણાવેલાં જાતાંઓને મદદ ના કરવી તેમ કહેવાનો હેતુ નથી. પણ આ શ્રાવકોદ્ધારની જાળમાં સૌ કરતાં વિશેષ લક્ષ આપવાની અત્યારે જરૂર છે. એમ તો કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી. મંદિરોને ભડે શણગારો, પણ પ્રથમ મંદિરની મૂર્તિના પૂજકો ઉભા કરો. શ્રાવકોની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન ઘટતી જાય છે, તેના કારણે તપાસો. તે કારણોને દૂર કરો. જૈન કોમમાં એક પણ વિદ્યાર્થી અભણ ન રહે તેવી ગોઠવણ કરો. જૈન કોમમાં એટલું બધું ધન ધર્મમાર્ગમાં ખર્ચાય છે કે તે બધાનો મોટો ભાગ આ જ્ઞાનની પ્રણાલિકામાં વહેવરાવવામાં આવે તો આ કામ ઘણી ત્વરાથી થઈ શકે તેમ છે, આપણા જૈનગણુઓ પ્રત્યેના સ્વધર્મગણુઓ પ્રત્યેના ખરા પ્રેમથી તેમને મદદ કરવા પ્રેરાઓ એટલે જરૂર આપણા દાનનું ઘણુંજ ઉત્તજવળ કળ મળશે.

પ્રતિક્રમણ.

પ્રતિક્રમણની રૂઢીમાં પણ મોટા ફેરફારની જરૂર છે. દેશકાળનો અહીં પણ વિચાર કરવાનો છે. પ્રતિક્રમણની ભાષાના સંબંધમાં મારે અત્રે કંઈક કહેવાનું છે. તેની ભાષા માગધી છે. પ્રતિક્રમણ કરવા આવનારમાંથી કેટલા થોડા તે ભાષાને સમજે છે? જો તે ન સમજતા હોય તો તેમના જીવન પર તેની શી અસર થાય? લેંચ આગળ ભાગવત વાંચવા જેવી આ સ્થિતિ શું શોચનીય નથી? મહાવીર પ્રભુના સમયમાં મગધ દેશમાં માગધી ભાષા ચાલતી હતી, માટે મહાવીર પ્રભુએ તે ભાષામાં બોધ આપ્યો કારણ કે ઘણા લોકો તેનો લાભ લઈ શકે. પ્રભુ સંસ્કૃત ભાષાથી અપરિચિત હતા એમ નહોતું પણ

बाल सीमन्दमूर्खाणां नृणां चारित्र्य कांक्षिणाम्

अनुमदार्थं चरित्र है: सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥

બાળકો, સ્ત્રીઓ, મંદ બુદ્ધિવાળા અને મૂર્ખ પણ ચારિત્રની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યો ઉપર ઉપકાર કરવાને તત્વના બાણકાર પુરુષોએ સિદ્ધાન્તના પુસ્તકો પ્રાકૃત ભાષામાં-માગધી ભાષામાં રચ્યા. મોટા પુરુષોની કેટલી દયા! કેટલી લોકોનું કલ્યાણ કરવાની અભિલાષા! તે પછી સિદ્ધમેન દિવાકરે તે અચ્છિત માગધી ભાષા સૂત્રોને સંસ્કૃત જેવી કેળવાયેલા જોડો લાલ લઈ શકે તેવી ભાષામાં તે સૂત્રો ફેરવવા પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે મંથે તેમને સંઘ પહાર મૂક્યા. આ સંઘનું પગલું લોકકલ્યાણની દૃષ્ટિથી ઘણું બ્યાજળી હતું. પણ હવે દેશ કાળ બદલાયો છે. હવે ચાલતી ભાષા નથી સંસ્કૃત કે નથી માગધી-આપણી અહીંની ચાલતી ભાષા શુજરાતી છે: તો તેમાં પ્રતિક્રમણ પણ કેમ ન થવું જોઈએ? પાશ્વિક કે આતુમૌસિક કે સંવત્સરીના પ્રતિક્રમણ વખતે જે સમયે અતિથાર બોલવામાં આવે છે, ત્યારે લોકોને અતિશય હર્ષ થાય છે તેનું કારણ તમે બાણ છે? કારણ એજ કે તે અતિથાર શુજરાતી ભાષામાં લખાયા છે, અને લોકો તે સમજી શકે છે. જે સમજત્ય તેમા લોકો રસ લે, અને જે વસ્તુમાં રસ લેતા થાય તે પ્રમાણે વર્તન કરતા પણ જણાય. નહિ તો ૫૦ વર્ષ સુધી પ્રતિક્રમણ કરનારની સ્થિતિ પ્રથમ દિવસે તેની શરૂઆત કરી, તેવીને તેવી રહે તો પછી તેનો લાભ થો! માટે આ અગત્યના ફેરફારની ઘણીજ જરૂર છે.

વળી સાંવત્સરિક ક્ષમાપનાનો કેવો ઉચ્ચ ઉદ્દેશ છે, તે તો જરા લક્ષમાં લો. મનુષ્ય દરરોજ પ્રતિક્રમણ કરી પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવું, તે ન ણને તો પખવાડીએ તે કરવું, તે ન ણને તો ચાર માસે તે કરવું, અને તે ન ણને તો વર્ષે દહાડે તો અવશ્ય પ્રતિક્રમણ કરવું. કોઈ પણ રીતે જીવ પાપકર્મથી નિવૃત્ત થઈ સત્યમાર્ગ તરફ વળે, રાગદ્વેષ દૂર કરી ક્ષમા અને પ્રેમના માર્ગનો

આશય લે, એવા આશયથી આ સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણની યોજના છે. કોઈ જોડે દેખ થયો હોય તો તે એક વર્ષથી આગળનો ચાલવોજ ન જોઈએ. તે માટે સાંવત્સરિક ક્ષમાપના કરવામાં આવે છે. લોકો કહે છે કે મિચ્છામિ દુઃકર્મ-તેનો અર્થ શું છે તે તો ઘણા થોડા સમજે છે, પણ એમ માને છે કે તે કહેવાથી ક્ષમા મળી ગઈ. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે મિથ્યા મે દુષ્કૃતમ્-મારું પાપ મિથ્યા થાઓ. મેં અજ્ઞાનથી અથવા જાણી જોઈને જે કાંઈ અપરાધ કે અવિનય કે અશુભ કામ કર્યું હોય તે મિથ્યા થાઓ. આ પણ એક રૂઢિ પડી ગઈ છે. આને ક્ષમા માગનારા આવતી કાલે લડતા નજરે પડે છે. માટે આ કામ પણ હૃદયથી થવું જોઈએ. આપણે અપરાધ કરનારને તે દિવસે ખરા હૃદયથી ક્ષમા આપવી, અને આ વર્ષમાં અજાણતાં અથવા જાણતાં જે કાંઈ પાપો આપણે હાથે થવા પામ્યાં હોય તેવાં ફરીથી આવતા વર્ષમાં ન થાય તેવો દૃઢ નિશ્ચય કરવો જોઈએ. બાકી રૂઢિની ક્ષમાપના-અથવા ક્ષમા માગનાનું કાંઈ લાંબું ફળ હોતું નથી.

આ અને આવા બીજા અનેક મુદ્દાઓ પર્યુસણ પર્વનો વિચાર કરતાં દૃષ્ટિ આગળ તરવરી આવે છે. પણ વિચારકોને ઘણી વસ્તુઓ એકદમ વિચારવા સોંપવાથી કદાચ ગભરાટ થાય અને આ ઉપયોગી ગાખતો પણ રહી જાય તેવા ભયથી આ પર્યુસણપર્વને વધારે બોધક, વધારે લાભકારી અને વધારે કલ્યાણકારી બનાવવાના ઉપરના માર્ગો પર મુનિરાજો તથા શ્રાવક બંધુઓને વિચાર કરવાનું કામ સોંપી હાલતો વિરમીશ.

લી. સંધનો નમ્રસેવક.

“વસન્તનન્દન” બી. એ.

પર્યુસણની અપીલ.

૨૧. વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઇ.



એકદમ બ્યાવહારિક કેળવણી લેવાનાં સાધનો અને સંસ્થાઓ અનેક છે. પરંતુ તેમાં બીજી કેમોના પ્રમાણમાં આપણે જૈન ભાઈઓ કેટલા દાખલ થયા છીએ, અને કેટલો લાભ લીધો છે, તેનો મુકાબલો કરો.

હાઈસ્કૂલ અને કોલેજની સવડ છતાં ગયા ચાલીશ વર્ષમાં વડોદરાના કેટલા જૈનો તેમાં દાખલ થયા, અને કેટલા બેન્ડુએટ થયા? જો જૈન ધર્મ ઉપર તમારી સત્ય અને શુદ્ધ શ્રદ્ધા હોય તો હું પૂછું છું

કે તમે તમારા પોતાના ધર્મના ધર્મ અથિનો, અને સાહિત્યનો યથાર્થ અભ્યાસ કર્યો છે? અથવા એવા અભ્યાસ માટે સંસ્થાઓ ઉભી કરી છે?

જૈન સાહિત્યના અભ્યાસ અને વાંચનનો શોખ જૈન અને જૈનેતરમાં વધે એ માટે સંઘે કંઈ પગલાં ભર્યા છે?

જૈન યુવાન વર્ગ ધાર્મિક અને વ્યવહારિક કેળવણીમાં આગળ પ્રથે એ માટે તેમને ઉત્સાહ આપવા, તથા સાધન વિનાના ઉત્સાહી વિદ્યાર્થીઓ આગળ વધતા ચાટકે છે, તેનો તપાસ કરીને તેમને ઉત્તેજન આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે?

જૈન પ્રજા હાલ વેપાર ધંધામાં પણ ઘણી પાછળ હોઈ આપણે આગળ વધવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, તેમજ ખીજાઓને ઉત્તેજન મળે એવી સવડ કરવી જોઈએ એવો ખ્યાલ કોઈ વખત તમારા મનમાં આવ્યો છે?

છોકરા અને છોકરીઓના વિવાહ પ્રસંગમાં સમાન વયના વિવાહ નહિ કરતાં કન્યા કરતાં વરની ઉંમર કમતીમાં કમતી પાંચ સાત વર્ષ વધારે જોઈએ, તે પ્રમાણે નહિ કરવાથી આપણી કન્યાઓ દુઃખી થાય છે, માટે એ રૂઢીનું જાંઘન તોડી નાખવું જોઈએ એવો ખ્યાલ તમારા મનમાં આવ્યો છતાં તે રૂઢી જાંઘ કરવા તમે કંઈ પ્રયત્ન કર્યો છે?

આપણી સ્ત્રીઓનો ઘણો વખત નકામો જાય છે, તેવા વખતમાં તેમને ધાર્મિક તથા નૈતિક કેળવણી મળે તે દિશામાં કંઈ સંગીન પ્રયત્ન કર્યો છે?

સ્ત્રી વર્ગમાં અજ્ઞાનતાનું જોર વધ્યું છે, તેથી તેમને તેમના લાયકની ઉદ્યોગીક કેળવણી આપી તેમની આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવા જેવું છે એમ સમજી તેને માટે કંઈ પ્રયત્ન કર્યો છે?

જૈન વિદ્યાર્થીઓની શારીરિક સ્થિતિ સંતોષકારક નથી એને માટે કંઈ પગલાં ભરવાં જોઈએ એવું આપના મનમાં આવે છે?

જૈન સાહિત્યના વાંચનનો શોખ જૈન અને જૈનેતરમાં વધારવા માટે દ્રવ્ય ખર્ચીએ તો તે પણ એક જાતનો ધર્મ છે. એવું તમારા મનમાં આવે છે. જૈન વિદ્વાન સુનિઓ અને ગૃહસ્થો જેઓ જાણીતા જાહેર વક્તાઓ છે તેઓને આ-મંત્રણ કરી જૈન સાહિત્ય અને જૈન ધર્મના શુદ્ધ તત્વોનો ફેલાવો કરવાને માટે જાહેર લાભણી આપવાથી ફાયદો થશે એવું તમારા મનમાં આવે છે?

તિર્યંચોની દયાની સાથે મનુષ્ય પંચેદ્રિ પ્રાણીઓની દયાના સંબંધમાં આપણે કંઈ પણ પગલાં ભરવા જેવાં છે, એ વાતનો કોઈ વખત વિચાર કર્યો છે?

સંઘમાં શ્રાવક, અને શ્રાવીકા વર્ગની ઉન્નતિ ઉપર ખીજા ધાર્મિક ખાતાઓનો આધાર છે માટે તેમની શારીરિક અને આર્થિક ઉન્નતિ કરવાને માટે પ્રયત્ન કરવો અને તે પણ સ્વામી વત્સલ છે એવા વિચારો કોઈ વખત આપના મનમાં આવ્યા છે?

જમણવારોની જમવાની પદ્ધતિ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે, તેથી તેમાં સુધારો કરવો જોઈએ એવું તમે માનો છો, છતાં તેમાં સુધારો કરવાને માટે તમે કંઈ પુરુષાર્થ કર્યો છે ?

સાહકારી અને કો-ઓપરેટીવ તત્વોના જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવા સત્ય તરફથી પ્રયત્ન થાય છે, તે તત્વો જાણવા જેવા અને લાલ લેવા જેવા છે એ આપ જાણો છો ?

સમાજ સેવાના માટે આપણા ધર્મમાં ક્યાં ક્યાં ઉચ તત્વો રહેલાં છે, તે જાણવાને માટે આપ પ્રયત્ન કરશો ?

જેન દહેરાશરોની અંદર અને બાહર આશ્વાતનાઓ થાય છે તેથી તે સુધારવા લાયક છે, અને જૈન ભક્તિમાં જે ઉચ ઉત્તુઓ રહ્યા છે, તેથી શુદ્ધ ભક્તિની પદ્ધતિ વધે તેને માટે આપણે કંઈ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એવું આપના મનમાં આવે છે ?

ઉપરની બાળતો સંબંધે પચુપણુ પર્વના દિવસોમાં આપ સારી રીતે વિચાર કરશો અને તેને માટે કંઈ પણ સંજીન પ્રયત્ન કરશો તો તે પણ એક જાતનું ધર્મસંધન છે એમ મારું માનવું છે. તો જરૂર આપ કંઈ પણ કરશો.*

શ્રી ભગવંત મહાવીરની આજ્ઞાઓ.

(મળેલું :)

- ૧ તત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરો અને વિચારોને નિર્મળ બનાવવા પ્રયત્ન કરો.
- ૨ જીવનક્રમમાં ત્યાગ કરવા લાયક, અંગીકાર કરવા લાયક અને જાણવા લાયક શું છે ? તેનો નિર્ણય કરો.
- ૩ પોતાની શક્તિનો વિચાર કરો અને શક્તિ મુજબ ઉન્નતિક્રમમાં આગળ વધો.
- ૪ આત્મ વિશ્વાસ રાખો, કોઈના ઉપર આધાર ન રાખો, તમારો ઉદ્ધાર કરવો, એ કેવળ તમારા પોતાના વિચાર, પુરુષાર્થ અને ઉદ્યોગ ઉપર આધાર રાખે છે.
- ૫ માન અથવા આલોક કે પરલોકના સુખની ઇચ્છા રાખ્યા શિવાય જેટલું સત્કાર્ય થાય તેટલું કરો, અમે શું કરીએ ? એવા નિર્મોહ્ય વિચારો કાઢી નાખી પ્રમાદમાં જીવન ન ગુજારો.
- ૬ જો તમે ગૃહસ્થ ધર્મ અથવા સાધુ ધર્મના માર્ગમાં દ્રવ્ય અને ભાવથી શક્તિ મુજબ પ્રયાણ કરશો તો જરૂર સુક્તિપુરીએ પહોંચ્યા શિવાય રહેશો નહિ.

नवीन वर्ष.

१

नवीन वर्ष, नवीन हर्ष !

नवीन दर्श देशमां !

२

वीवी रात, प्रभु प्रताप;

दिव्य प्रभात देशमां !

३

कनक सूर्य, नवीन नूर;

पुरे अपूर्व देशमां !

४

नवीन माय ने प्रभाव;

नवीन स्हाव देशमां !

५

नवीन तेज ने तरंग;

नवीन रंग देशमां !

६

“ मिटिश ताज, धरावी दास;

“ दे स्वराज देशमां ! ”

७

फलित थाव, पुनित भाव;

‘ नवीन ’ आर्यदेशमां -- नवीन,

—केशव ह. शेट.

આજ દીવાળી છે !

(સ્તવન.)

(ઝીણા ઝરગર વરસે મેહ-ભીંગે મારી સુદૃઢકી-સમ.)

આજે અન્નવાળો અંતર દ્વાર, પર્વ દીવાળી છે !

પ્રભૂ સાથે ખની ઝોક તાર, આજ દીવાળી છે !

હૃદય પળાળી, કિદમીપ ટાળી, મનના મેલને બાળીરે,
રાગ દેશને ફર નિવારી, પાપ પ્રપંચ પ્રભળી. આજ દીવાળી છે.
દીવડા ઘર આંગણુ અન્નવાળે, તિમીર ઉપરતું ટાળે રે,
હૃદય તિમીર અજ્ઞાન પ્રભળે, જ્ઞાનતણુ અન્નવાળે. આજ દીવાળી-છે.
રોકકમેળ અને ખાતાવી, જમા ઉધાર તપાસોરે,
સરવાયાં નુકશાન નકાનાં, જ્ઞાનતણુ જો વાસો. આજ દીવાળી છે.
પરનિન્દા, ચોરી, વ્યભિચારી, હિંસા હોય કરે રે,
ભાવ-દ્રવ્યથી દોષ કરેલા, ઉધાર જાણુ મેલી. આજ દીવાળી છે.
આત્મ રમણતા, શુદ્ધ સ્વભાવે, પર ઉપકાર જીવાયુરે,
જીવ દયા, પ્રભૂ સેવન, જો સૌ જમા તરફ તણાયું. આજ દીવાળી છે.
હિય-જેયાદિ ત્રિપુટી રહમજી, તત્વતું તત્વ વિચારોરે,
સદ્ગુરુ સેવી સાચા જ્ઞાને, નીજ આત્મમને તારો. આજ દીવાળી છે.
ભાવ દીવાળી અર્થે આજે, દ્રવ્ય દીવાળી દીવેરે,
કર્મ ખપાવી શુરવીર થાતાં, સુક્તિ કરીને જીવે. આજ દીવાળી છે.
ચહું દેવાનંદન શ્રી વીરજી, ચરણ કમળની સેવારે,
ભાવ દીવાળી કરતાં-મંગળ, મણિમય મળતા એવા. આજ દીવાળી છે.
—તત્રી.

અભિનન્દન નવા વર્ષે !

ગમ્મત.

ઉપા અંતર વિષે જાગી, વિકસતા આત્મ ભાનુની,
રસે સૌ વિશ્વ-આત્માને, અભિનન્દન નવા વર્ષે !

અલૌકિક આત્મની લક્ષિમ, ચરસ્વતી સુક્તિ સુખ દેતી,
રમણતા આત્મર્માં-શાંતિ, અભિનન્દન નવા વર્ષે !

પ્રિયા સુમતિ સલુણીને, તનુજ સદ્ધર્મ બહુ શુભ.
 પ્રીતિ પ્રભૂ ભક્તિમાં પુરી, અભિનન્દન નવા વર્ષે !
 સમાગમ સંતના થાળે, સુધારસ તત્વના પાળે,
 સદા પ્રભૂ-આત્મને ગાશે, અભિનન્દન નવા વર્ષે !
 બધાએ દેશમાં શાંતિ, પ્રજા-રાજા વિષે હોળે !
 વિજય મન-માર પર હોળે, અભિનન્દન નવા વર્ષે !
 હૃદયના રોગ સૌ દળાવ્યો, મનોગત સર્વતું મળાવ્યો.
 બહુ શાંતિ અને બળ હો ! અભિનન્દન નવા વર્ષે !
 બુધ્ધિધર્મમાં સદા નહાળે, પ્રભા સૌ વિશ્વ છવરાળે.
 મણિમય દ્રવ્યને-ભાવે, જીવન હો દિવ્ય આ વર્ષે !!

—તંત્રી.

હવે આપ નૃપાલ છો.

અનુવાદક:-રા. કુંદન ઉર્ફે હિન્મત હા. દવે.

સર રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની વાર્તાના અંગ્રેજીપરથી.



રે નલેન્દુરોખરનાં લગ્ન અરુણલેખા સાથે થયાં ત્યારે લગ્નના દેવતા, ચોરીના અગ્નિ, પાછળ રહી, રિમત કરતા હતા. ખરે-ખર ! દેવતાઓની રમત તે આપણને-મર્ત્યલોકને-હમ્મેશાં ગમ્મત તરીકે હોતી નથી.

નલેન્દુના પિતા પૂર્ણેન્દુ શેખર, સરકારી અંગ્રેજ નોકરામાં ઘણા જાણીતા હતા. જાંઘીની સુસાફરીમાં તેઓ રાય બહાદુરપણાના કિનારા સુધી ખંતથી સલામનાં હલ્લેશાં મારી, આવી પહોંચ્યા હતા. અને તો પણ આગળ વધવા માટે શીલીકમાં પુષ્કળ રાખી મુક્યું હતું; પણ પંચાવન વર્ષની ઉમ્મરે, ત્યારે તેમની કુમળી નજર રાજપણાના શીખરપર ચોંટી હતી, તે વેળાએ જ ભૂમિમાં આ ક્ષાની દુનિઆના ટાઈટલો અને માન કાંઈજ અર્થના નથી ત્યાં પરવયા; અને તેમની સલામ કરી કરી થાકી ગયેલી ગરદને ચિતાનાં લાકડાંપર હમ્મેશને માટે આરામ લીધો.

આજની શાસ્ત્રવિદ્યા પ્રમાણે કંઈ પણ તદ્દન નાશ પામતું નથી, પણ માત્ર રૂપાન્તરજ થાય છે, અને ણીજ જગાએ વપરાય છે. પૂર્ણેન્દુની સલામ, આ

નિયમ પ્રમાણે, જાપા પાસેથી પુત્રમાં ઉતરી આવી, અને નલેન્દુ શેખરનું મસ્તિષ્ક અંગ્રેજો પાસે, પવનથી ઝૂલતા છેડની પેઠે ઉથું નીચું હાલવા માંડ્યું.

જે કુટુંબમાં તેનાં લગ્ન થયાં હતાં ત્યાં આથી ઉલટીજ રૂઢી હતી. તે કુટુંબમાં વડા પુત્ર પ્રમથનાથે, સગાંનો બહાલ અને દરેક ઓળખીતાનું માન મેળવ્યું હતું. તેનાં સગાં અને તેના ઓળખીતા તેને દરેક જાળતમાં આદર્ય માનતા હતા. પ્રમથનાથ વિશ્વવિદ્યાલયનો બી. એ ની ઉપાધીધારક હતો; અને વધારામાં, તેનામાં બુદ્ધિ હતી. પણ તે કોઈ મહોટી સરકારી પદ્વીપર ન હતો; પગાર પણ મહોટો નહતો; તેમ તેની લેખીનીથી તે કંઈ લાગવગ ધરાવતો ન હતો. વળી એવો એક પણ સત્તાધારી નહતો કે જે તેને મદદ કરે કારણ પ્રમથનાથ અંગ્રેજોથી જેટલા તેઓ તેનાથી અળગા રહેતા તેટલોજ અળગો ને અળગો રહેતો હતો. આથી તે માત્ર તેના કુટુંબ અને મિત્રાદિમાં જ દીપ્તિ નીકળતો, અને તેથી વધારે આગળ માનપાન મેળવી શકતો નહિ.

છતાં પ્રમથનાથે એક વખત ત્રણ વર્ષ સુધી ઇંગ્લેન્ડની સુસાફરી કરી હતી. ઇંગ્લેન્ડમાં મળેલી માયાળુ પરોણાગતથી તેના પર એટલી ણધી અસર થઈ હતી કે તે તેના દેશનું દુઃખ વિસરી ગયો હતો અને પાછો ફર્યો ત્યારે તેણે અંગ્રેજી પોપાક ધારણ કરી દીધો હતો. શરૂઆતમાં આથી તેનાં લાઇ ખર્ચેનને દુઃખ થતું પણ, થોડા દીવસ પછી તેમને લાગવા માંડ્યું કે પ્રમથનાથના જેટલાં, અંગ્રેજી કપડાં ખીન્ન કોઈને શોભતાં નહતાં. અને ધીરે ધીરે તેના મુન અભિમાનમાં તેઓ પણ લાગ લેવા માંડ્યાં.

ઇંગ્લેન્ડથી પાછા ફરતાં પ્રમથનાથે નહીં કયું હતું કે હિન્દવાસી અંગ્રેજો સાથે સરખાપણાના હક્કથી શી રીતે લાગવું તે દુનીઆને તેણે જતાવવું. જે જે હિન્દીવાનો ધારે છે કે આવો મિલાપ અસંભવિત છે, અને નીચા પંડી સલામ કર્યા વિના તેમ થાયજ નહિ, તે સ્વમાન બીલકુલ જાણતાજ નથી અને અંગ્રેજોને અન્યાય આપે છે-એમ પ્રમથનાથે ધાર્યું.

વિલાયતથી ઘણા જાણીતા અંગ્રેજોના ઓળખાણપત્રો તે સાથે લેતો આવ્યો હતો, અને આથી તે હિન્દવાસી અંગ્રેજો સાથે ઓળખ પામ્યો. તે અને તેનાં પત્ની અંગ્રેજોને ત્યાં ચાહ, જમણુ, રમતગમત વિગત ની પરોણાગત આખવા લાગ્યાં. આવા સફલાગ્રથી તેને નિશો ચઢ્યો અને તેના શરીરની નસેનસમાં તેને ગુલગુલા થવા લાગ્યાં.

આ અરસામાં, એક નવીજ રેલ્વે ખુલ્લતી હતી, જેથી શહેરના આગેવાનોને, ઓફીસરોના પ્રસાદરૂપે, લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર તરફથી તેમા પ્રથમ સુસાફરી કરવાને આમંત્રણ થયું હતું. આ માંડળમાં પ્રમથનાથ હતા. પાછા ફરતી વખતે

એક યુરોપીઅન પોલીશ સાર્જન્ટે એક ડબ્બામાંથી ઠેટલાક દેશી ગૃહસ્થોને અપમાન સાથે બહાર કાઢ્યા. યુરોપીઅન પોપાકમાં, પ્રમથનાથ પણ તે ડબ્બામાં જ હતો. જ્યારે તે બહાર નીકળતા હતા ત્યારે, સાર્જન્ટે બોલ્યો “તમ્મરે બહાર નીકળવા જરૂર નથી સાહેબ ! મહેરબાની કરીને અંદર બેસો.”

આવી રીતે તેમની તરફ ગતાવેલા માનથી પ્રમથનાથ શરૂઆતમાં તો કુલાયા. ટૂંક આગળ વધી ત્યારે, જોડાયલાં જેતરની લીલોતરી રહીત પશ્ચિમ બાજુમાંથી પ્રસરતા સન્ધ્યાના સૂર્યનાં કિરણો આખા દેશપર શરમની છાયા નાંખતાં તેને ભાસવા લાગ્યાં. તેના એકાન્ત ખાનાની બારી આગળ બેસીને ઝાડ પાછળ સંતાએલી માતૃભૂમિનાં મિશ્રતાં અશુભી કાંઈકે ઝાંખી તેને થઈ. વિચાર નિમગ્ન પ્રમથનાથનાં અશુભાથી અશુભરવા લાગ્યાં અને ગાલપર પડ્યાં. અને તેનું હૃદય ક્રોધથી તતડવા લાગ્યું.

હવે તેને, ચેરીમાં દેવની મૂર્તિવાળો રથ જેવતા ગધેડાની વાર્તા યાદ આવી. રસ્તે જનાર મૂર્તિને પ્રણામ કરતા અને તેમના માથાથી રસ્તાની ધૂળને ચઠકતા. મૂર્તિ ગધેડો એમ માનતો કે આ બધું માન તેનેજ અપાતું હતું. પ્રમથનાથે વિચાર્યું “માત્ર તેનામાં ને મહારામાં ફેર એટલોજ કે આંજે હું સમજી શક્યો છું કે જે માન મળે છે, તે મને નહિ પણ મહારી પીઠપરના બોલને મળે છે.”

ઘેર પહોંચતાંજ ઘરનાં બધાં છોકરાંને પ્રમથનાથે લેગાં કથાં, અને એક માટી હોળી સળગાવીને તેમાં એક પછી એક બધાં યુરોપીઅન કપડાં નાંખી દીધાં. છોકરાં તેની આગળ પાછળ નાચવા લાગ્યાં અને જેમ જેમ અગ્નિનો ભડકો વધવા લાગ્યો તેમ તેમ તેમનો આનંદ પણ વધવા લાગ્યો. ત્યાર પછી પ્રથમના એ અંગ્રેજોના ઘરની આડ અને પાછી લેવાં ત્યાગ્યાં, અને એકવાર ફરી તે પોતાના કુટુંબના કિલ્લામાં, જ્યારે તેના બીજા મિત્રો તેમનાં પાઘડીવાળાં શીશ ઝૂકાવતા એક અંગ્રેજના ઘરથી બીજાના ઘર તરફ ભટકતા હતા, ત્યારે અગમ્ય થઈ બેઠો.

નશીળના બળે નલેન્દ્ર રોખર આ કુટુંબની બીજી બાળકી સાથે પરણ્યો. તેની સાળી અને સાળાવેલીઓ ભણેલી ગણેલી હતી. નલેન્દ્ર ધાર્મી હતો કે લગ્ન કરવામાં તે ક્ષાંત્યો હતો. પણ તેનાં આસરીયાં પણ તે લગ્ન કરવામાં ક્ષાંત્યાં હતાં એવું તેમના મનપર લાવવાને તે પ્રયત્ન કર્યો વગર રહ્યો નહિ. સસરાના કુટુંબની બાળાઓને, તે બાલુ ભૂલથી આપતો હોય, તેમ તે યુરોપીઅનો તરફથી તેના પિતા પર આવેલા પત્રો આપતો હતો. જ્યારે તે રમણીઓના પરવાળ સમા હાઠ તિરકારયુક્ત હાસ્યથી પ્રસરતા અને સુંદર પોષ્યામાંથી તીક્ષ્ણ

અગતવી નેન કઠારીઓનાં અણીઆં તે જોનો ત્યારે તે ખીચારો તેની મૂખોઈ કળતો અને પરતાતો હતો.

લાવણ્યલેખા નામની ચોથી મહેટી પહેન, ખીલુ બધીના કરતાં આલાકીમાં અને સૌન્દર્યમાં વધુ હતી. એક ઉત્સવના દિવસે, તેણે નલેન્દુના શયનગૃહની છાજલીપર, જન્તુચોથી ભરપુર બૂની બૂટની જોડ મૂકી અને તેની આજૂબાજૂ પૂષ્પ, ચંદન, ધૂપ અને બે દીપ વિધિપુરઃસર ગોઠવ્યા. જ્યારે નલેન્દુ અંદર આવ્યો, ત્યારે તેની બે સાગીઓ બંને ખાનુ ઉભી રહી અને ગંભીર મશ્કરી સાથે બોલી “આપના દેવને નમસ્કાર કરો. અને તેમના પ્રસાદથી આપનો અભયુદય થાઓ.”

ત્રીજી સાળી નામે દ્વીરણ્યલેખાએ એક આદરપર દેટલાંકે અંગ્રેજી નામ જેવાં કે “જોન, સ્મિથ” વિ. રાતા રેશમથી ભરવામાં દેટલાક દિવસ ગાળ્યા અને જ્યારે તે તૈયાર થઈ ત્યારે સંપૂર્ણ વિધિ સાથે આ નામાવલી નલેન્દુ શેખરને તેણે ભેટ આપી.

ચોથી સચંક લેખા જે ઘણીજ ન્હાની ઉંમરની હતી અને તેથી કશા લેખામાં ન હતી તેણે એક વેળા કહ્યું “જમાઈશત! હું તમારે માટે એક રમરણી (માળા) તૈયાર કરીશ, જેથી તમો, તમારા સાહેબનાં-દેવનાં-નામ રમરણ કરી શકો.” તેની ખીલુ પહેનોએ ઠપકો આપ્યો કે “એવો! દોંગી છોકરી હર જા.”

નલેન્દુ ગેખરના મનમાં કોઈની અને શરમની લાગણીઓ ઉછળવા લાગી. છતાં તેની શાળીઓની સંગત છોડી શક્યો નહિ. ખાસ કરી મહોટી કે જે ઘણીજ સુંદર હતી તેનાથી તો હર થઈ શક્યોજ નહિ. તેણીના ડંખના કરતાં તેનું મધ કાંઈ ઓછું નહતું; અને નલેન્દુના હૃદયને એકની ત્રીક્ષતા અને ખીજની તીક્ષ્ણતા લોગવવી પડતી હતી. આવીજ રીતે પાંખને ધજા થયેલું પતંગીયું, હર થવાને અશક્ત, આંધળું થઈ પુષ્પની આજુબાજુ ગણગણ્યાં કરે છે.

તેની શાળીઓની સંગતનો મોહ, નલેન્દુને એટલો બધો લાગ્યો હતો કે તેણે યુરોપીઅનના પ્રસાદની અવગણના બતાવવી શરૂ કરી. જ્યારે વડાસાહેબને સલામ ભરવા જતો ત્યારે તે એવો દોંગ કરતો કે તે સુરેન્દ્રનથ બેનરજીનું ભાષણ સાંભળવા જતો હતો. જ્યારે તે દાહીલીંગથી પાછા ફરતા છોટા સાહેબને રેલ્વે સ્ટેશનપર સલામ કરવા જતો ત્યારે તે જણાવતો કે તે તેના ન્હાના કાકાને મળવા જતો હતો.

આ યુવાનની સાળી અને સાહેબ વચ્ચે, ‘સુડીમાંના સોપારી’ જેવી

સ્થિતિ થઈ હતી. પણ અંતરથી, તેની સાળીઓએ નિશ્ચય કર્યો હતો કે નલેન્દુના સાહેબનો હાલવા.

આ અરસામાં એવું સંભળાતું હતું કે આવતા રાણીના જન્મ દિવસે માનના ટીપ્પણમાં નલેન્દુનું નામ આવશે; અને તે સ્વર્ગની નિમરણીના પહેલા પગથીએ ચઢશે. રાય બહાદુર થયે-ખીચાર નલેન્દુમાં આ ખુશીના સમાચાર તેની પહેનપણીઓને કહેવાની હિમ્મતજ નહતી. એક સાંજે ત્યારે શરદનો ચન્દ્ર તેનાં કીરણો પૃથ્વીપર ફેલાવતો હતો ત્યારે નલેન્દુનું હૃદય એટલું તો પૂર્ણ થઈ ગયું હતું કે તે વેળા તે તેને શકી શકે એમ નહતો. અને તેણે ઉપલી બાળત તેની પત્નીને કહી પણ દીધી. ખીજેજ દિવસે તેની પત્ની મ્યાનામાં બેસી તેની મહોટી પહેનને ત્યાં ગઈ અને ગદ્ગદીત કંઠે, અશ્રુસહિત તેણે તેનું લાચ તેની પહેન આગળ ઉકેલ્યું.

લાવણ્યલેખા બોલી “તેને માથે રાયબહાદુર થવાથી શીંગડાં તો નથી ઉગવાનાં? તું આટલી બધી દીલી કેમ થઈ જાય છે?”

અરુણલેખા બોલી “ના, ના; હું રાયબહાદુરીણી શિવાય કંઈ પણ બનવાને તૈયાર છું.” આનું કારણ એમ હતું કે તેણે તેના પીછાનના મંડળમાં ભૂતનાથ બાબુને રાયબહાદુર થયેલા જોયા હતા; અને તે પરથી તેને તે ખીતાબપર ઘણોજ તિરસ્કાર હતો.

લાવણ્યલેખાએ તેને ધીરથી વહાલભરે કહ્યું “બહાલી! તું એથી ગભરા ના. હું તેમ જાનતું અટકાવવાને મહારાથી જાનતું કરીશ.”

લાવણ્યના પતિ બાબુ નીલરત્ન, બક્ષરમાં વકીલ હતા. શરદ રૂતુ પુરી થયેથી, નલેન્દુને લાવણ્ય તરફથી બક્ષર જવાનું આમંત્રણ મળ્યું; અને ઘણા આનંદ સાથે તે ત્યાં જવા નિકળ્યો.

પશ્ચિમ પ્રદેશના બાલશિયાળાએ લાવણ્યલેખાને નવી તન્દુરસ્તી અર્પી હતી; અને તેના ગાલની લાલી અને સોન્દર્યમાં વૃદ્ધિ થઈ હતી. કોઈ એકાન્તમાં વહેતા ઝરણાને તીરે ઉગેલા કેસના છોડ પરના મધુપૂર્ણ શરદના પુષ્પ સમાન તે દેખાતી હતી. નલેન્દુની મુગ્ધ દૃષ્ટિએ તો તે પ્રભાતના પ્રકાશમાં આકળનાં મૌક્રિક સમાં ગિન્દુ ગેરવતી યુષ્પિત માલતી લતા જેવી જણાતી હતી.

નલેન્દુ આથી વધારે સુખી તેની જીવંતીમાં કોઈ વેળા થયો હોય એમ તેને લાગતું નહતું. તેની પાતાની તન્દુરસ્તીનો જુરસો અને તેની સાળીનો સહવાસ તેને હવામાં ચાલી શકે તેટલા આનંદથી હલકો ફુલ જેવો બનાવતો જણાયો. ગંગા પણ જાણે તેનીજ કલ્પનાને અનુસરતી હોય તેમ અગમ્ય પ્રદેશમાં-સતત વહી જતી તેને જણાવા લાગી.

નદી કિનારેથી ફરીને મવારમાં જ્યારે તે પાછો ફરતો ત્યારે શિયાળાના સૂર્યનાં ફિરણ તેના ગરીરમાં એવો તો ઉત્સાહ પ્રદીપ્ત કરતાં કે જે માત્ર જે પ્રેમીઓના સમાગમથીજ ઉપજે છે. ઘેર આવતાં તે ઘણી વેળા તેની સાળીને કોઈક ભાતનું ખાવાનું તૈયાર કરતીજ દેખતો. તે પોતાની મદદ આપવા જતો અને તેમાં માત્ર પોતાનું અજ્ઞાન અને બુદ્ધિની ખામીનુંજ દીગ્દર્શન કરાવતો. છતાં એ નલેન્દુ અવધાનથી પોતાને સુધારવાની ચિન્તાવાળો બીલકુલ જણાતો ન હતો. ઉલટો એવો તેની સાળી તન્મયી મળતા ઠપકામાં આનંદ માનતો. મસાલા ભેજવવામાં, પેણી ઉતારવામાં, બળી જતું અટકાવવામાં, તે એક બાળક સમાન અશક્ત હતો એવું જણાતાં તેને ઘણું લાગી આવતું અને તેના બદલા-માં તેને ઠપકો અને દયાજનક હાસ્યજ મળતાં.

બપોરે તે તેની સાળીના આગ્રહને લીધે રવાદીદ કોજન મહોટા પ્રમાણમાં જમતો, પછી રમત રમવા બેસતો જેમાં તે આવડતો અભાવજ દર્શાવતો. તે હુસ્સાઈ કરતો, ધીબની બાણમાં નજર નાંખતો અને લડતો-પણ જરાએ છતતો નહિ, અને વધારામાં તે હાર કબૂલ કરતોજ નહિ. આથી તેને સો ઠપકો આપતું પણ તે તો “હુવા સો હુવા.”

એક બાળતમાં તે સંપૂર્ણ મુધરેલો હતો. તે વેળાએ તો તેનું અતિમ લક્ષ્ય સાહેબ લોકનો પ્રસાદ મેળવવાનું હતું તે બાળન તેના લક્ષ્ય બહાર જતી રહી હતી. આપણી નણકનાં અને આપણાં વહાણનો પ્રેમ અને સન્માન મેળવવાથી કેટલા મુખી અને માનનીય થવાય છે તે, તે સમજવા લાગ્યો હતો.

વધુમાં હવે નલેન્દુ તદ્દન નવાજ વાતાવરણમાં ફરતો હતો. લાવણ્યના પતિ, ત્યાંના વકીલ મંડળના નેતા, બાણુ નીલરત્ન ને ઘણા માણસો, તે સાહેબ લોકને ઘણું માન ન આપવા માટે ઠપકો આપતા. મી. નીલરત્ન આવા દયકાન્દ જવાબમાં કહેતા કે “હું આપનો આભાર માનું છું. પણ ના, જો તેઓ મહારા બોલતો સાદર ન કરે તો હું જે કંઈ સભ્યતા તેમના તરફ વાપરું તે વાળી ન શકાય તેવી ઓટ થાય. રણુની રેતી ધોળી અને ચળકતી હોય પણ હું તો બીજા કાળી જમીનમાંજ વાપીશ કે ન્યાંથી હું બદલાની આશા રાખી શકું.”

જ્યારે એક બાણુ ભવિષ્યના વિચાર વિના નલેન્દુ પણ આવા વિચાર સેવવા લાગ્યો, ત્યારે તેણે અને તેના બાપે કાળજીપૂર્વક તૈયાર કરેલી ભૂમિકામાં તેને રાચબહાર થવાની તક ઉગવા લાગી. અને તેને વધુ પાણીની જરૂર હતીજ નહિ. શું તેણે શહેરમાં એક સરતનું મેદાન, જ્યાં સુરોપીયનો જતા, તે ઘણા ખર્ચે તૈયાર નહોતું કરાવ્યું?

કોન્ગ્રેસનો મમય નજીક આવ્યો ગયો ત્યારે મુખ્ય સ્વયંથી નીલરતને તે માટે ફંડ લેણું કરવાની વિનંતિ કરવામાં આવી. ચિન્તામુક્ત નલેન્દુ, આનંદજીવેર તેની સાળી માથે પત્તાની રમ્મતમાં રોકાયો હતો, જે વેળા નીલરત-આમુ ફંડની ચોપડી લેઈ તેની પાસે આવ્યા અને બોલ્યા “આમાં નામ નોંધાવો સાહેબ !”

મૂળની ટેવ પ્રમાણે નલેન્દુ તો ગભરાયેલો જણાયો. લાવણ્યે ઘણી લાગણી અને ચિન્તાવાળી મુદ્રા ધારણ કરી કહ્યું “એમ ન કરશો એમ કરવાથી તમે તૈયાર કરાવેલું મેદાન તદ્દન નાશ પામશે.”

નીલરતને વળી કહ્યું “અમે તમારું નામ પેપરમાં છપાવીશું નહિ.”

લાવણ્યે વળી ચિન્તામુક્ત ચહેરે કહ્યું “છતાં એ સહીમલામત વાત નથી. “વાએ ઉડી જાયે વાત !”

નલેન્દુ જુરસાળંધ બોલી ઉઠ્યો “પેપરમાં આવવાથી મહારા નામને ખીલકુલ હાની પહોંચવાની નથી.” એમ બોલી તેણે નીલરતના હાથમાંથી ફંડની ચોપડી ખુચી લીધી, અને એક હંતર રૂપીઆ લખી આપ્યા. અંતરના ઉંડાણમાં તે એમ આશા રાખતો હતો કે પેપરે આ વાત પ્રકટ નહિ કરે.

લાવણ્યે કપાળપર ટપલી મારી કહ્યું “તમે આ શું કર્યું ?”

નલેન્દુએ મગફળીમાં કહ્યું “કાંઈજ બોલું નથી કર્યું.”

લાવણ્ય બળડી “પણ...પણ...સીદ્ધાહ સ્ટેશનના ગાર્ડ સાહેબ, વાઈટ વે દુકાનના દુકાનદાર, હાઈ બ્રધર્સના સાર્થક સાહેબ—વગેરે ગૃહસ્થો તમારા ઉપર શરસે થશે અને તમારે ત્યાં પુનને દિવસે સેમ્પેનની પેટી ઉઠાવવા આવશે નહિ. આરે જશ તો વિચારો ! હવે જ્યારે તેઓ તમોને ફરી મળશે ત્યારે તમારો ખલો થાળડો નહિ.”

નલેન્દુએ જવાબ વાળ્યો “એથી મહારૂં હેયું તો ફાટી નહિ જાયને ?”

થોડા દિવસ વિત્યા બાદ જ્યારે નલેન્દુ આહ પીતો પીતો એક ન્યુસ-પેપરપર દ્રષ્ટિ દોડાવતો હતો ત્યારે તેની નજર એક “X”ની સહીવાળા પત્રપર પડી. લેખકે નલેન્દુને, તેણે આપેલી બક્ષીસ બાબદ ઘણો ધન્યવાદ આપ્યો હતો, અને જણાવ્યું હતું કે નલેન્દુ જેવા માણસના કોન્ગ્રેસના ટોળામાં આવવાથી કોન્ગ્રેસના બળમાં અત્યંત વધારો થયો હતો.

અફસોસ ! બાપા પૂર્વેન્દુ શેખર ! શું તમોએ આ દુષ્ટને, કોન્ગ્રેસના બળમાં વૃદ્ધિ કરવા જન્મ આપ્યો હતો ?

પણ દુઃખના વાદળને પણ રૂપેરી કોર હોય છે. એક બાબુપર એંગ્લો-ઇન્ડીઅન પ્રબ્લ અને બીજી બાબુપર કોન્ગ્રેસનો પક્ષ, દરેક તેને પોતાના પક્ષમાં

લોગવવા મથન કરતા હતા તે પરથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે તે માલ-વિનાનો માણસ ન હતો. આથી નલેન્દુ આનંદથી પ્રકુલ થની તે પેર તેની સાળીને બતાવવા લેઈ ગયો. અને તેણીને પેલો પત્ર બતાવ્યો. જાણે કાંઈ જાણતીજ ન હોય તેમ લાવણ્ય બોલી ઉઠી. “અરે ! જાપરે ! બધું જાહાર પડી ગયું જો. તમારાપર આટલો બધો દ્રેષ કેને હતો ? કેટલી બધી ફૂસ્તા ? કેટલી દુષ્ટતા ?”

નલેન્દુ હસીને બોલ્યો “લાવણ્ય તમે આમ કહો નહિ. હું તેને ખરા હૃદયથી માફી આપુ છું અને ઉલટો આશિષ દઉં છું.”

વળી થોડા દિવસ પછી એક એંગ્લો-ઇન્ડિઅન પેર પોષ્ટ મારફતે તેના હાથમાં આવ્યું. તેમાં “એક ઓળખીતો”ના નામથી એક પત્ર હતો. જે ઉપર જણાવેલી હકિકતની વિરૂદ્ધમાં હતો. લેખકે જણાવ્યું હતું કે “જેઓ નલેન્દુ શેખર બાબુને ઓળખે છે, તેઓ આવા આક્ષેપને તે કાંઈ ગવર્નમેન્ટ મોકરી ન મળવાથી નાઉમેદ થયેલો ઉમેદવાર કે ધંધા વિનાનો બારીસ્ટર નથી. યુરોપની ટુકડી સુસાફરીથી પાછા ફરી જાંદરની માફક અમારી નક્કલ કરી એંગ્લો-ઇન્ડિઅન સમાજમાં માથાં મારી, નાશીપાસીમાં મૂળ દામે આવનાર માણસોમાંના તે એક નથી. અને તેથી નલેન્દુ શેખર બાબુને કાંઈ પણ કારણ નથી કે વિં વિં”

અરેરે ! જાપા પૂર્ણેન્દુ શેખર ! તમોએ મરતા પહેલાં યુરોપીયનોમાં કેટલો મોલો વધાર્યો હતો ?”

આ પત્ર તેણે લાવણ્યને બતાવ્યો. કારણ, શું તેમાં નહોતું લખ્યું કે તે એક આલી મુવાલી અને હલકો માણસ ન હતો પણ એક વજનદાર ગૃહસ્થ હતો !”

લાવણ્યે બનાવટી આશ્ચર્ય સાથે કહ્યું “આપના કયા મિત્રે આ લખ્યું છે ? અરે ! આવો ! બોલો તે તે, ટીકીટ કલેક્ટરે લખ્યું છે, કે કોઈ આમકાન્ય વેપારીએ ? અથવા તો કોટમાંના મેજરે લખ્યું ?”

નિલરત્ને કહ્યું “તમારે મહારા મત પ્રમાણે તો, આનો પ્રત્યુત્તર લખવો જોઈએ.”

નલેન્દુએ ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું “શું તે વળી જરૂરનું છે શું ? મહારે, તેઓ કહે તે બધાની વિરૂદ્ધ જવાબ આપવો જોઈએ કે ?”

લાવણ્યે હાસ્યની રેલથી આખો ચોરસે ભરી કાઢ્યો. આથી નલેન્દુ જરા શુંચાયો અને બોલ્યો “કેમ ? શું થયું છે ?” તેણીએ તો હસવું ચાલુંજ રાખ્યું. તે રાફી શકીજ નહિ અને તેણે નાલુકે શરીર આમ તેમ હાલવા લાગ્યું. આ હાસ્યના અપાટાથી નલેન્દુ તદ્દન નીચો પડી ગયો, એવી તેની અ-

સર થઈ. તે બોલ્યો “શું ? તમે એમ માનો છો કે હું તેની વિરૂદ્ધ લખાવું કરવામાં બીનું છું ?”

લાવણ્યે કહ્યું “ના, ના, હું તો માત્ર એમ માનતી હતી કે આપે હજી આપના આશાયુક્ત સરતના મેદાનને બચાવવાનો પ્રયત્ન મૂકી દીધો નથી. તમે જાણો છો ને કે “હવે તો નર ભદ્રા પામશે !”

“હું એનો ભય રાખું છું એમ તમે ધારો છો ને ? ઠીક, તમે જોશો.” એમ કહી તે તેનો પ્રત્યુત્તર લખવા બેઠો. તે લખી રહ્યા ત્યારે લોવણ્યે અને નીલરત્ને તે વાંચી જોયો, અને કહ્યું “હજી તે બરાબર સખત નથી. આપણે તેમને તીવ્રો ને તમતમો જવાબ આપવો જોઈએ. કેમ નહિ કે ?” અને તે બંનેએ તેને સુધારવાનું કામ હાથ ધર્યું. તે આ પ્રમાણે થયું “ત્યારે આપણે સંબંધીજ આપણો શત્રુ બને છે ત્યારે તે કોઈ અન્ય માણસનાથી ઘણાજ નુ-કશાનકારક નીવડે છે. રૂશીઅન અથવા સરહદપર વસતા પકાણુ કરતાં પણ જોંગલો ઇન્ડીઅનો, ગવર્મેન્ટના બરાબરમાં બરાબર શત્રુ છે. દેશના લોક અને ગવર્મેન્ટની વચ્ચે મેત્રીની ગાંઠ સત્ત્વડ થવામાં તે લોકો મોટી આડખીલી છે. પ્રજા અને રાજ્યકર્તા વચ્ચે સારી લાગણી ઉપજાવનાર તો કોંગ્રેસ છે, જેણે તે માટેનો રસ્તો ખુલ્લો કર્યો છે. તે રસ્તાની અંદર જોંગલો ઇન્ડીઅન પત્રોએ પોતાની જાતને કાંટા સમાન વચ્ચે રાખી છે. વિં વિં.”

જે કે નલેન્દુને ભય લાગતો હતો કે આ પત્ર ઘણું નુકશાન કરશે, તો પણ તેણે પોતાના માની લીધેલા આ નિર્બંધથી તે જરા ફેલાતો હતો. તે વખતસર છપાયો અને યોગ્ય દિવસ બધે તેના ઉત્તર, પ્રત્યુત્તર વગેરેથી પેપરે ઉલરાઈ જવા લાગ્યાં અને આખરે જાહેર થયું કે નલેન્દુ બાબુએ કોંગ્રેસમાં જોડાઈ મોટી રકમ ફંડમાં આપી હતી.

ઊંચે નલેન્દુએ ના છુટકે એક ચુસ્ત સ્વદેશાભિમાનીની પેઠે વાત કરવા માંડી. લાવણ્ય પોતાના મનમાં હસતી અને વિચારતી કે હજી તો બરાબર અભિમાન તપવાનું તમારે બાકીજ રહ્યું છે.

એક સવારે ત્યારે નલેન્દુએ, હાતા પહેલાં તેના શરીરપર તેલનો લેપ કર્યો હતો, અને ઠરોડના ભાગને પહેંચવા આડા આવળો થઈ પ્રયત્ન કરતો હતો ત્યારે એક નોકર ડી. માલ્સ્ટ્રેનના નામનું કાર્ડ લેઈ આવ્યો ! અરે ! પ્રભુ ! એ વગી શું કરશે ? નલેન્દુ આવા તેજવાળા શરીરે જઈને મળી ચકે તેમ હતું નહિ. કીનારે પડેલી માછલીની પેઠે તેણે તડફૂડીમાં માર્યા. બહુજી ત્વચાથી તેણે સ્નાન કરી લીધું, જેમ તેમ કરી કપડાં ધારણ કર્યા; અને શ્વાસભર બહારના ખંડમાં ધસ્યો. નોકરે જવાબ આપ્યો કે આજે, આટલીવાર સુધી યોગીને સ-મણાંજ આલ્યા ગયા હતા. નૈતિક ગણિત માટે, આ બનાવટી નાટકમાં દોલે

કેટલો ભાગ ભજવ્યો તેની ગણતરી કરી, લાવણ્ય અને નોકર કેટકેટલાં ગુન્હે-
ગાર હતાં તે નક્કી કરવાને આ એક આદેશ પ્રથમ હતો.

કાચંડાની કપાઈ ગએલી પૂંછડીની માફક નલેન્દુનું હૃદય તેના વક્ષમાં
હુઝળથી અમળાવા લાગ્યું. આખો દિવસ તે ધ્રુવડની માફક આમતેમ આથડ્યો.

લાવણ્યે આનંદનું દરેકે દરેક ચિન્હ પોતાના ચહેરાપરથી છુપાવી, ચિ-
ન્તામય વાણીથી વારંવાર પૂછવાનું બંદી રાખ્યું કે “આપને શું થયું છે? તમે
માંદા તો નથી થયાને?”

નલેન્દુએ હસવાને તથા ચોગ્ય ઉત્તર આપવાને ઘણાજ પ્રયત્ન કર્યો. મહા-
સુશીળતે તે જવાબ આપતો “તમારા સામ્રાજ્યમાં માંદગી હોયજ કેમ? કારણ
તમે પોતેજ તનદુસ્તીનાં અધિષ્ઠાત્રી દેવી છો.”

પણ તેનું હાસ્ય સ્ટેજમાં ઉડી ગયું. તેના અંતરમાં એમ હતું કે “મ્હે
શ્રી ગણેશાયનમઃ તરીકે કો-ગ્રેસ ફંડમાં નાણાં ભર્યાં, વળી પેપરમાં પેટ્રો અ-
ભાગીઓ પત્ર છપાવ્યો, અને સૌના શીખરે માછરૂંટ સાહેબ બેસે મ્હને મળવા
પધાયો ત્યારે મ્હેં તેમને યોલાવી રાખ્યા. કોણ બહે તે મ્હારે માટે શું નિ-
શ્ચાર કરતા હશે?”

અરેરે! બાપા પૂર્ણેન્દુ નરીખના બળે મ્હને જો હું નથી, તે દેખાડવા
માંડ્યો છે.

ખીજે દિવસે સવારે નલેન્દુએ સારાંમાં સારાં કપડાં પહેર્યાં, ઘડીઆળની
સાંકળી લટકાવી દીધી, અને માથે પાંચંડી સુકી. તેની સાળીએ પૂછ્યું “તમે
ક્યાં બેસ્યો છો?” નલેન્દુ બોલ્યો “ઘણું અગત્યનું કામ હોવાથી” લાવણ્યે
વધુ પૂછપરછ કરી નહિ.

માછરૂંટ સાહેબના દરવાજે આવી તેણે પોતાના નામનું કાર્ડ બહાર
કાઢ્યું. આડલીએ ઠંડે કલેજે કહ્યું “હમણાં તમે સાહેબને મળી શકશો નહિ.”

નલેન્દુએ બે ત્રણ રૂપીઆ ખીરસામાંથી કાઢ્યા. આડલીએ એકદમ સલામ
ભરી અને જણાવ્યું “અમે પાંચ જણા છીએ સાહેબ!” એકદમ નલેન્દુએ
દશ રૂપીઆની નોટ કાઢી અને તેને આપી.

સ્લીપર પહેરી, ડ્રેસીંગ ગાઉનમાં આચ્છાદિત, માછરૂંટ સાહેબ પોતાના
ટેબલપર કાંઈ લખતા, બેઠેલા હતા. તેમણે નલેન્દુને અંદર જવા રજા આપી
અંદર જઈ નલેન્દુએ સલામ ભરી. માછરૂંટે, લખતા હતા તે કાગળ પરથી
નજર ઉઠાવ્યા શિવાય એક ખુરશી તરફ આંગળી બતાવી કહ્યું કે “કેમ, બાપુ
આપને માટે હું શું કરી શકું તેમ છું?”

મૂજતે હાથે ઘડીઆળની ચેન રમાડતો, નલેન્દુ જોખરે અવાજે બોલ્યો

“આપ કાલે મહેરણાની કરીને ચ્હાડે ત્યાં-” માણસ્ટ્રેટ સાહેબે આશ્ચર્ય યુક્ત થયેલા ક્યો અને કાગળ પરથી એક નેત્ર ઉઠાવી “બાબુ ! હું તમારે ત્યાં આવ્યો !! કેવું અર્થ વિનાનું તમે બોલો છો ?”

નલેન્દુએ જેમ તેમ જવાબ વાળ્યો “સાહેબ ! આપની માફી માગુ છું. કાંઈક ભૂલ થયેલી જણાય છે. જોડાળો થયો છે.” અને પરસેવાથી ભીંનાયેલા શરીરે તે રૂમમાંથી બહાર નીકળ્યો. રાત્રે જ્યારે તે તેની પથારીમાં આમ-તેમ આગોડતો હતો ત્યારે ફરથી આવતા બહુકારા તેના કાનમાં સતત વાગ્યા કરતા હતા કે “બાબુ તમે એક ચક્રમ છો.”

પાછા વળતાં રસ્તામાં તેને વિચાર આવ્યો કે “માણસ્ટ્રેટ સાહેબને ઘણું માહું લાગ્યું હોવાથી, પોતે આવ્યા હોવા છતાં આવ્યા ન હતા એમ જણાવ્યું.”

લાવણ્યને તેણે ઘેર આવી જણાવ્યું કે તે ગુલાબજળ લેવા ગયો હતો. આમ બોલતો હતો એટલામાં તો લગભગ અરધુ રૂઝન એપ્રાસીઓએ કલેક્ટરના પક્ષ સાથે ત્યાં દર્શન દીધાં અને નલેન્દુને સલામ કર્યો બાદ હસતે થઈને ઉભા રહ્યા.

લાવણ્યે હસીને નલેન્દુના કાનમાં કહ્યું “શું ! તમેએ કોન્ગ્રેસફક્ષમાં નાણાં આપ્યાં માટે આ લોકો તમોને પકડવા આવ્યા છે ?”

છએ પટાવાળાઓએ ઘાંત કાઢીને કહ્યું “બાબુ સાહેબ ! બક્ષીસ દો.” પકડાની રૂમમાંથી નીવરત્ન આવ્યા અને ગુરસે થઈ પૂછ્યું “શાને માટે બક્ષીસ ?”

પટાવાળાઓએ પહેલાંની પેઠે હસતે મોટે કહ્યું “બાબુ સાહેબ માણસ્ટ્રેટને મળવા ગયા હતા, માટે અમે બક્ષીસ લેવા આવ્યા છીએ ?

લાવણ્યે બોલી “મને તો ખબરજ નહતી કે આજકાલ માણસ્ટ્રેટ સાહેબ ગુલાબજળ વેચે છે ? એતો પહેલાં તેમનો વ્યાપારજ ન હતો.”

નલેન્દુએ માણસ્ટ્રેટવાળી તથા ગુલાબજળની વાતને ઘટાવવા ગદલાં તલ્લાં કરવા માંડ્યાં પણ કોઈને કાંઈ સમજણ પડી નહિ.

નીવરત્ને પટાવાળાઓને જણાવ્યું “બક્ષીસ આપવા જેવું કાંઈ બન્યું નથી, તમેને બક્ષીસ આપવામાં નહિ આવે”

નલેન્દુને પોતાની લઘુતા સમજાઈ અને તે બોલ્યો “અરે ! એ બિચારા ગરીબ માણસો છે; એમને કાંઈક આપવાથી શું તુકસાન થવાનું છે ?” એમ બોલી તેણે ખીસ્સામાંથી એક ચલણી નોટ કાઢી. નીવરત્ને તે ખુંચાવી લીધી અને કહ્યું કે “એમનાથી પણ ગરીબ માણસો આ દુનીયામાં ઘણા વસે છે- હું આ નોટ તમારા વતી તેમને આપીશ !”

શીવના આવેલા આ ક્રોધાયમાન ગણને શાન્તવનન આપી શકાયું તેથી નલેન્દુ ઘણોજ દુઃખી થયો. પટાવાળાઓ વીજળી જેવી આંખ ચમકાવી પાછા વળ્યા ત્યારે નલેન્દુએ તેમના સામું દયામણુ ચહેરે જોયું; બાણ કહેતો હોય કે “ગૃહસ્થો ! જે કાંઈ બન્યું તે તમો બાણો છો. આ કાંઈ મહારો વાંક નથી.”

આ પર્વે કોન્ગ્રેસ કલકત્તામાં ભરવાની હતી નીલરત્ન તેની પત્ની સાથે કોન્ગ્રેસની બેઠકમાં હાજર રહેવા ત્યાં ગયો. નલેન્દુ પણ સાથે ગયો. જેવા તેઓ કલકત્તે પહોંચ્યા, તેવાજ કોન્ગ્રેસ પક્ષના માણસો નલેન્દુની આસપાસ વીંટાઈ વળ્યા, અને તેમના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે તેને ઘણું માન આપ્યું અને નલમાં ગાળે એવા ખુશાલીના યોગાર ઉઠાવ્યા. દરેકે દરેક કહેવા લાગ્યા કે “નલેન્દુ જેવા નેતાઓ કોન્ગ્રેસમાં લાગ ન હો તો દેશને માટે કાંઈ પણ આશા ન રહે. નલેન્દુને પણ તેમનો મત ખરો લાગ્યો, અને ભૂલના અંધકારમાંથી, દેશના નેતા તરીકે બહાર પડ્યો. પહેલે દિવસે કોન્ગ્રેસના પેન્ડાલમાં દાખલ થયો ત્યારે દરેક જણે ઉભા થઈ ઉચ્ચ સ્વરે આનંદની ગર્જના કરી, જે સાંભળી માતૃમૂર્તિના ચહેરાપર લાલી છવાઈ ગઈ.

આખરે મહારાણીનો જન્મ દિવસ આવ્યો અને માનના લીસ્ટમાં નલેન્દુનું નામ રાયગહાદુરમાં જણાયું નહિ. તે સાંજે લાવણ્યે તહેને નિમંત્ર્યો; અને ત્યારે તે આવી પહોંચ્યો ત્યારે લાવણ્યે તેને પુષ્કળ સલકાથી અને વિધિપુરઃ સર, માનનો ઝખ્લો પહેરાવ્યો, અને તેના પોતાના હાથે તેના કપાળ મધ્યે કુમકુમનો ચાંદલો કર્યો. બીજી બધી બહેનોએ સ્વહસ્તે શુભેલો એક એક હાર તેના ગળામાં નાંખ્યો.

પાસેના ખંડમાં શુલાબી સાડી પહેરી, મણી માણેકના શણગારથી વિભૂષિત તેની પત્ની વાટ જોઈ રહી હતી. તેના ચહેરા પર હારથ દીપતું હતું અને લક્ષ્મણની સુરખી ચઢી આવતી હતી. તેની બહેનો અંદર દોડી આવી, અને તેના હાથમાં બીજો હાર સુક્રિ, તેને બહાર આવી ઉપરોક્ત માન આપવાની વિધિમાં ભળવા આગ્રહ કરવા લાગી, પણ તેણે તે ન માન્યું. અને તે હાર, નલેન્દુના કંઠ માટે, મધ્યસત્રિના એકાન્તની વાટ જોતો થોડ્યો.

બહેનોએ નલેન્દુને કહ્યું “હવે તમો નૃપાલ થયા છો. આટલું માન હિન્દુસ્તાનમાં ખીજા કોઈને મળ્યો નહિ.”

આથી નલેન્દુને કાંઈ સંતોષ મળ્યો કે કેમ, તે તો તેજ કહી શકે, પણ અમે તો માનીએ છીએ કે તે રાયગહાદુર થતા સુધી જવશે. અને તેમના મૃત્યુ સમયે “ઇન્દીશમેન” અને “પાયોનીયર” દીલગીરીના પુષ્કળ લેખ છાપશે. બોલો “પૂર્ણેન્દુ શેખરની જય !” વન્દેમાતરમ્.

“આપ કાલે મહેરબાની કરીને મ્હારે ત્યાં-” માલ્ટ્રેટ સાહેબે આશ્ચર્ય યુક્ત થહેરો કર્યો અને કાગળ પરથી એક નેત્ર ઉઠાવી “બાબુ ! હું તમારે ત્યાં આવ્યો ! ! કેવું અર્થ વિનાનું તમો બોલો છો ?”

નલેન્દુએ જેમ તેમ જવાબ વાળ્યો “સાહેબ ! આપની માફી માગુ છું. કાંઈક ભૂલ થયેલી જણાય છે. ગોટાળો થયો છે.” અને પરસેવાથી ભીંજાયેલા શરીરે તે રૂમમાંથી બહાર નીકળ્યો. રાત્રે જ્યારે તે તેની પથારીમાં આમ-તેમ આળોટતો હતો ત્યારે દૂરથી આવતા ભણુકારા તેના કાનમાં સતત વાગ્યા કરતા હતા કે “બાબુ તમો એક ચક્રમ છો.”

પાછા વળતાં રસ્તામાં તેને વિચાર આવ્યો કે “માલ્ટ્રેટ સાહેબને ઘણું માફું લાગ્યું હોવાથી, પોતે આવ્યા હોવા છતાં આવ્યા ન હતા એમ જણાવ્યું.”

લાવણ્યને તેણે ઘેર આવી જણાવ્યું કે તે ગુલાબજળ લેવા ગયો હતો. આંમ બોલતો હતો એટલામાં તો લગભગ અરધુ ડઝન ચેમ્રાસીઓએ કલેક્ટરના પક્ષ સાથે ત્યાં દર્શન દીધાં અને નલેન્દુને સલામ કર્યા બાદ હસતે થહેરે ઉભા રહ્યા.

લાવણ્યે હસીને નલેન્દુના કાનમાં કહ્યું “શું ! તમોએ કોન્ગ્રેસફંડમાં નાણાં આપ્યાં માટે આ લોકો તમોને પકડવા આવ્યા છે ?”

છએ પટાવાળાઓએ દાંત કાઢીને કહ્યું “બાબુ સાહેબ ! બક્ષીસ લો.” પકડાની રૂમમાંથી નીલરત્ન આવ્યા અને ગુરસે થઈ પૂછ્યું “શાને માટે બક્ષીસ ?”

પટાવાળાઓએ પહેલાંની પેઠે હસતે માટે કહ્યું “બાબુ સાહેબ માલ્ટ્રેટને મળવા ગયા હતા, માટે અમો બક્ષીસ લેવા આવ્યા છીએ ?”

લાવણ્યલેખા હસીને બોલી “મ્હને તો ખબરજ નહતી. કે આજકાલ માલ્ટ્રેટ સાહેબ ગુલાબજળ વેચે છે ? એતો પહેલાં તેમનો વ્યાપારજ નહતો.”

નલેન્દુએ માલ્ટ્રેટવાળી તથા ગુલાબજળની વાતને ઘટાવવા ગદ્ગદાં તદ્દતાં કરવા માંડ્યાં પણ કોઈને કાંઈ સમજણ પડી નહિ.

નીલરત્ને પટાવાળાઓને જણાવ્યું “બક્ષીસ આપવા જેવું કાંઈ બન્યું નથી, તમોને બક્ષીસ આપવામાં નહિ આવે.”

નલેન્દુને પોતાની લઘુતા સમજઈ અને તે બોલ્યો “અરે ! એ બિચારા ગરીબ માણસો છે; એમને કાંઈક આપવાથી શું નુકસાન થવાતું છે ?” એમ બોલી તેણે ખીરસાંમાંથી એક ચલણી નોટ કાઢી. નીલરત્ને તે ખુંચાવી લીધી અને કહ્યું કે “એમનાથી પણ ગરીબ માણસો આ દુનીયામાં ઘણા વસે છે-હું આ નોટ તમરા વતી તેમને આપીશ !”

શીવના આવેલા આ કોમાયમાન ગણને શાન્તાવન્દન આપી શકાયું તેથી નલેન્દુ ઘણોજ દુઃખી થયો. પટાવાળાઓ વીજળી જેવી આંખ ચમકાવી પાછા વળ્યા ત્યારે નલેન્દુએ તેમના સામું દયામણે ચહેરે બોયું; જાણે કહેતો હોય કે “ગૃહસ્થો ! જે કાંઈ બન્યું તે તમે જાણો છો. આ કાંઈ મહારા વાંક નથી.”

આ વર્ષે કોન્થ્રેસ કલકત્તામાં ભરવાની હતી નીલરત્ન તેની પત્ની સાથે કોન્થ્રેસની બેઠકમાં હાજર રહેવા ત્યાં ગયો. નલેન્દુ પણ સાથે ગયો. જેવા તેઓ કલકત્તે પહોંચ્યા, તેવાજ કોન્થ્રેસ પક્ષના માણસો નલેન્દુની આસપાસ વીંટાઈ વળ્યા, અને તેમના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે તેને ઘણું માન આપ્યું અને નલમાં ગાળે એવા ખુશાલીના પોકાર ઉઠાવ્યા. દરેકે દરેક કહેવા લાગ્યા કે “નલેન્દુ જેવા નેતાઓ કોન્થ્રેસમાં ભાગ ન લે તો દેશને માટે કાંઈ પણ આશા ન રહે. નલેન્દુને પણ તેમનો મત ખરો લાગ્યો, અને ભૂલના અંધકારમાંથી, દેશના નેતા તરીકે બહાર પડ્યો. પહેલે દિવસે કોન્થ્રેસના પેન્ડાલમાં દાખલ થયો ત્યારે દરેક જણે ઉભા થઈ ઉચ્ચ સ્વરે આનંદની ગર્જના કરી, જે સાંભળી માતૃભૂમિના અહેરાપર લાલી છવાઈ ગઈ.

આખરે મહારાણીનો જન્મ દિવસ આવ્યો અને માનના લીસ્ટમાં નલેન્દુનું નામ રાચબહાદુરમાં જણાયું નહિ. તે સાંજે લાવણ્યે ત્હોને નિમંત્ર્યો; અને જ્યારે તે આવી પહોંચ્યો ત્યારે લાવણ્યે તેને પુષ્કળ ભલકાથી અને વિધિપુરઃ સર, માનનો ઝખ્લો પહેરાવ્યો, અને તેના પોતાના હાથે તેના કપાળ મધ્યે કુમકુમનો ચાંદલો કર્યો. બીજી બધી ખેડેનોએ સ્વહસ્તે ગુથેલો એક એક હોર તેના ગળામાં નાંખ્યો.

લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની સૂઝ સ્વરૂપમાં તુલના.

(લે.—નગીનલાલ એલાલ મોદી.)



હું વર્ષના ગત શ્રાવણ વદ દને રોજ વલશાહ જૈન વાંચનાલય અને તેને અંગે ચાલતી પાઠશાળાની ત્યંતીને દિવસ ઉજવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે સલા સમક્ષ કેટલાએક સંવાદો લગ્નની યતાવયામાં આવ્યા હતા; તેમાં “લક્ષ્મી અને સરસ્વતી”ના સંવાદમાં લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની પોત પોતાની આપ

બકાઈની તકરારનો નીવેડો કરતાં પ્રદક્ષાએ જણાવ્યું હતું કે “એક વિવેક સિવાય તમારાં જાનેમાંથી એક પણ લાયક નથી.” અલગત એ તો સત્યજ છે કે વિનય અને વિવેક સિવાય ઉપદેશક જાને વસ્તુમાંથી એકનો પણ સદુપયોગ થઈ શકતો નથી. પરંતુ આથી તેમની મૂળસ્વરૂપમાં તુલના અને તકરારનો નિવેડો થયો કહી શકાશે નહીં. જેમ ધીલોડાં, અને પરવરના ગુણ વિષે તપાસતાં ત્રીકું, મરચું, આદી ચોખ્ખ મસાલા સિવાય ઉલય નકામાં-છે એ કહેવું બ્યાજખી નથી પરંતુ ધીલોડાં કંઈ પ્રકૃતિવાળાં મનુષ્યને અપર્ય છે અને પરવર નીરોગી હોઈ, રોગી, નીરોગી ઉલયને પથ્ય હોવાથી વધારે ઉત્તમ છે તે પ્રમાણે લક્ષ્મી અને સરસ્વતિમાંથી તેમના મૂળસ્વરૂપમાં વિશેષ આદરણીય કોણ છે તેની તપાસ કરીયું તો તે ઉપયોગી થઈ પડશે. અનેક જીવોથી વસાયલા આ જગતમાં બિન્ન બિન્ન પ્રદારની માન્યતાવાળા મનુષ્યો વસે છે, તેમાં મુખ્યત્વે કરીને બે પક્ષ છે. કેટલાએક લક્ષ્મીના દાસ છે. ત્યારે કેટલાએક સરસ્વતીના સેવક છે. ધયતો દુરુર્ત મળ્યો ગયો કે જેમાં લક્ષ્મીનું પ્રાણત્ય વધી ગયું અને તેઓ લઈ

અર્ચુણાઃ કાંચનમા અયંતે ॥ આ સુત્ર સરસ્વતીનાં સિદ્ધાંતો આજળ કેટલે માણસે શકે છે તેનો વિચાર કરીએ. લક્ષ્મીના તેજમાં અંજાતા મનુષ્યો

લક્ષ્મીવાનોને, જો તેઓ રંગે કાળા હશે તો તેમને શ્યામ વર્ણના કરતી કહેશે કે લાઈ “કૃષ્ણજી પણ કાળા હતા” ! તેઓએ કદાચ

ીને ત્યાંથી આમાન ખરીદી હીઆળમાં ભૂલ ખાઈ કદાચ બે પેસા વધારે નાખ્યા હશે તોપણ કાર્ય કુશળ અને બુદ્ધિશાળી ગણાશે, એમની ખુરી નોને શોખના રૂપમાં ગણી લેવામાં આવે. આ બધું છતાં જો તેઓ

અને તીર્થી તરવાર ફેરવવા માંડે છે ત્યારે વોતોડીઆ બહાદુર પાછલી પુઠે પલાયન કરી જાય છે તેજ પ્રમાણે લક્ષ્મીના દાસો સુજન સમાજ અને વિજ્ઞાન તથા સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સરસ્વતીના ઉપાસકોના દર્શન થતાંજ સુપકી પકડે છે. કારણ કે શાસ્ત્રકારો કહી ગયા છે કે અજ્ઞાન માણસો ન શોમતે સમા મધ્યે હંસ મધ્યે વકો યથા ॥ એટલે કે હંસોની સભામાં બગલો ઘણો શ્વેત હોવા છતાં પણ શોભતો નથી તેમ વિદ્વાનોની સભામાં અલણ માણસો શોભતા નથી વળી એવું કહેવામાં આવે છે કે “વસુ વગરના નર પશુ” આ ઉક્તી કદાચ સત્ય મનાવી હોય પરંતુ તે જ્ઞાની અર્થાત્ ભણેલા અગર કેળવાયલા વર્ગ માટે તો નહિજ કારણ કે જ્ઞાની માણસો ગમે તે રસ્તે, ગમે ત્યાંથી, પોતાને જરૂર જેટલું ધન ગમે ત્યારે મેળવી શકે છે. આપણા અને બીજા સઘળા દેશમાં ચાલતી સઘળી પરોપકારી સંસ્થાઓ, જેવી કે વનિતાવિશ્રામ, વિધવાશ્રમ, અનાથાશ્રમ, મક્ત ઔષધાલયો, શાળાઓ અને સહાયતો ઘણા પૈસાવાળાને નામે ચાલે છે પરંતુ તે સઘળાં જ્ઞાની કેળવાયલા માણસોના ઉપદેશથીજ. વિદ્વાન ભાષણકર્તાઓની મોહક, હૃદયલેદક, અને તાદૃશ્ય વાક્યાતુર્યથી અનેક કંલુસ ગૃહસ્થોનાં હૃદય પીગળી જાય છે, અને પરોપકારાર્થે પોતાની મીલકતનો ઘણો મોટો ભાગ તેમની આગળ રજુ કરી દે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થશે કે આવા વિદ્વાન નરો ભલે વસુ વગરના હોય પરંતુ તેઓ પશુ સમાન તો નથીજ. લક્ષ્મીની બાબુ તપાસી. હવે આપણે સરસ્વતીના તરફ દૃષ્ટિ કરીએ. સરસ્વતીના સેવકો અને સત્ય નિરીક્ષણ કરવાવાળા એવું ભાર દઇને કહી ગયા છે કે, “વિદ્યા વિહીનઃ પશુઃ” પશુઓ જેમ પોતાનું પેટ ભરવા ઉપરાંત બીજા કંઈ પણ કરી શકતાં નથી તેજ પ્રમાણે અલણ મનુષ્ય અજ્ઞાન રહેવાથી ઐહીક સુખ ભોગવવા ઉપરાંતનું પોતાનું કર્તવ્ય જાણતાં ન હોવાથી, તેઓ વધુ કંઈ પણ કરી શકતાં નહોવાથી પશુ સમાન ગણાય એમાં આશ્ચર્યજનક શું ? વળી જીવન સાક્ષ્યના હેતુઓ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે વસ્તુઓ સાધવાનું ઉત્કૃષ્ટ સાધન જ્ઞાનજ છે કારણ કે જ્ઞાનથી વિનય અને વિવેક મળી શકે છે ને ઇચ્છીત વર મેળવવાનું મોટું સાધન છે. લક્ષ્મી કરતાં વિદ્યા ઉતરતી નથી એટલુંજ નહિ પણ તેનાં કરતાં ઘણે દરજ્જે શ્રેષ્ઠ છે એમ સાબીત થઇ ચૂક્યું છે. કહ્યું છે કે વિદ્વત્ત્વં ચ નૃપત્વં ચ નૈવ તુલ્યં કદાચન સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્યતે ॥ એટલે કે વિદ્વાનપણું અને રાજાપણું કહી પણ સરખાં હોતાં નથી કારણ કે રાજા ફક્ત પોતાના દેશમાંજ માન સન્માન પામે છે જ્યારે વિદ્વાનો સઘળે ઉકાળે પૂજાય છે. એતો આપણે ઘણી વખતે જોઈએ છીએ કે રાજા પોતાની હદની બહાર ગયા પછી ભાગ્યેજ માનને પામે છે પરંતુ વિદ્વાન પુરૂષો જો કે તેઓ ગૃહસ્થ નથી તેઓ કોઇને કંઈ આપી દેતા નથી છતાં તેઓને એટલું

લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની મૂલ સ્વરૂપમાં તુલના.

(સે.—નગીનલાલ એકલાલ મોદી.)



હું વર્ષના ગત શ્રાવણ વદ દને રોજ વલશાક નૈન વાંચનાલય
અને તેને અંગે આલવી પાઠશાળાની ન્યતીનો દિવસ ઉત્તવા-
વામાં આવ્યો હતો, ત્યારે સલા સમક્ષ કેટલાએક સંવાદો
લજવી ખતાવવામાં આવ્યા હતા; તેમાં “લક્ષ્મી અને સરસ્વ-
તી”ના સંવાદમાં લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની પોત પોતાની આપ

ખડાઈની તકરારનો નીવેડો કરતાં પ્રદ્વાએ જણાવ્યું હતું કે “એક વિવેક સિવાય
તમારાં બંનેમાંથી એકે પણ લાયક નથી.” અલબત્ત એ તો સત્યજ છે કે
વિનય અને વિવેક સિવાય ઉપરોક્ત બંને વસ્તુમાંથી એકનો પણ સદુપયોગ
ઘઈ શકતો નથી. પરંતુ આથી તેમની મૂળસ્વરૂપમાં તુલના અને તકરારનો નિવેડો
થયો કહી શકાશે નહીં. જેમ ઘીલોડાં, અને પરવરના શુણ્ણ વિષે તપાસતાં મીઠું,
મરચું, આદી યોગ્ય મસાલા સિવાય ઉલય નકામાં છે એ કહેવું બ્યાજની નથી,
પરંતુ ઘીલોડાં કદ પ્રકૃતિવાળાં મનુષ્યને અપર્ય છે અને પરવર નીરોગી હોઈ,
રોગી, નીરોગી ઉલયને પથ્ય હોવાથી વધારે ઉત્તમ છે તે પ્રમાણે લક્ષ્મી અને
સરસ્વતિમાંથી તેમના મૂળસ્વરૂપમાં વિશેષ આદરણીય કેવું છે તેની તપાસ કરીશું
તો તે ઉપયોગી થઈ પડશે. અનેક જોગેથી વસાયલા આ જગતમાં લિન્ન
લિન્ન પ્રકારની માન્યતાવાળા મનુષ્યો વસે છે, તેમાં મુખ્યત્વે કરીને બે પક્ષ
છે. કેટલાએક લક્ષ્મીના દાસ છે. ન્યારે કેટલાએક સરસ્વતીના સેવક છે. વચલો
વટ્ટને મળેલો ગયો કે જેમાં લક્ષ્મીનું પ્રાણલય વધી ગયું અને તેઓ, લઈ

લક્ષ્મીગુણાઃ કાંચનમા અચંતે ॥ આ મુત્ર સરસ્વતીનાં સિદ્ધાંતો આગળ કેટલે
માણરેડો શકે છે તેનો વિચાર કરીએ. લક્ષ્મીના તેજમાં અંતતા મનુષ્યો

લક્ષ્મીવાનોને, જો તેઓ રંગે કાળા હશે તો તેમને શ્યામ વર્ણના
કરવી કહેશે કે ભાઈ “કૃષ્ણજી પણ કાળા હતા” તેઓએ કદાચ

ીને ત્યાંથી સામાન ખરીદી હીસામતો ભૂલ ખાઈ કદાચ બે પૈસા વધારે
નકમ્યા હશે તોપણ કાર્ય કુશળ અને બુદ્ધિશાળી ગણાશે, એમની યુરી

નેને શોખના રૂપમાં ગણી લેવામાં આવે. આ બધું છતાં જો તેઓ
ગરીબ હશે તો તેમને બહોલા તો કહી શકાશે નહીંજ. ઉપરની બધી

બાલી તેલુ વિદ્યા આગળ તો અધું આડવું પડશે. ન્યાં મુખી સરસ્વતીના સે-
અને કહું કે લક્ષ્મીવાનોએ જોઈ નથી ત્યાં મુખી તેમની બધી ખડાઈ આલ્યાં

હું આ નોટ તમારો ઠ માણસ ગામની ગળી કુંચીઓમાં બેરાંઓ પાસે પોતાની
ત્યાં રણ અંશામમાં રણશરા વીરનશે પોતાની ચળકતી

અને તીર્થી તરવાર ફેરવવા માંડે છે ત્યારે વાતોડીઆ બહાદુર પાંછલી પુઠે પલાયન કરી જાય છે તેજ પ્રમાણે લક્ષ્મીના ઘસો સુજન સમાજ અને વિજ્ઞાન તથા સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સરસ્વતીના ઉપાસકોના દર્શન થતાંજ સુપકી પકડે છે. કારણ કે શાસ્ત્રકારો કહી ગયા છે કે અજ્ઞાન માણસો ન જોમતે સમા મધ્યે હંસ મધ્યે વકો યથા ॥ એટલે કે હંસીની સભામાં બગલો ઘણો સ્વેત-હોવા છતાં પણ શોભતો નથી તેમ વિદ્વાનોની સભામાં અલણ માણસો શોભતા નથી વળી એવું કહેવામાં આવે છે કે “વસુ વગરના નર પશુ” આ ઉક્તી કદાચ સત્ય મનાતી હોય પરંતુ તે જ્ઞાની અર્થાત્ લણેલા અગર કેળવાયલા વર્ગ માટે તો નહિજ કારણ કે જ્ઞાની માણસો ગમે તે રસ્તે, ગમે ત્યાંથી, પોતાને જરૂર જેટલું ધન ગમે ત્યારે મેળવી શકે છે. આપણા અને બીજા સઘળા દેશમાં ચાલતી સઘળી પરોપકારી સંસ્થાઓ, જેવી કે વનિતાવિશ્રામ, વિધવાશ્રમ, અનાથાશ્રમ, મક્તે ઔષધાલયો, શાળાઓ અને સદાવૃત્તો ઘણા પૈસાવાળાને નામે ચાલે છે પરંતુ તે સઘળાં જ્ઞાની કેળવાયલા માણસોના ઉપદેશથીજ. વિદ્વાન ભાષણકર્તાઓની મોઢકે, હૃદયલેદકે, અને તાદૃશ્ય વાક્યાતુર્યથી અનેક ઠંલુસ ગૃહસ્થોનાં હૃદય પીગળી જાય છે, અને પરોપકારસર્થે પોતાની મીલકતોના ઘણા મોટા ભાગ તેમની આગળ રજુ કરી દે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થશે કે આવા વિદ્વાન નરો ભલે વસુ વગરના હોય પરંતુ તેઓ પશુ સમાન તો નથીજ. લક્ષ્મીની બાબુ તપાસી. હવે આપણે સરસ્વતીના તરફ દૃષ્ટિ કરીએ. સરસ્વતીના સેવકો અને સત્ય નિરીક્ષણ કરવાવાળા એવું ભાર દઈને કહી ગયા છે કે, “વિદ્યા વિદ્વીનઃ પશુઃ” પશુઓ જેમ પોતાનું પેટ ભરવા ઉપરાંત બીનું કંઈ પણ કરી શકતાં નથી તેજ પ્રમાણે અલણ મનુષ્ય અજ્ઞાન રહેવાથી ઐહીક સુખ સોગવવા ઉપરાંતનું પોતાનું કર્તવ્ય જાણતાં ન હોવાથી, તેઓ વધુ કંઈ પણ કરી શકતાં નહોવાથી પશુ સમાન ગણાય એમાં આશ્ચર્યજનક શું ? વળી જીવન સાક્ષ્યના હેતુઓ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે વસ્તુઓ સાધવાનું ઉત્કૃષ્ટ સાધન જ્ઞાનજ છે કારણ કે જ્ઞાનથી વિનય અને વિવેક મળી શકે છે ને ઇચ્છીત વર મેળવવાનું મોટું સાધન છે. લક્ષ્મી કરતાં વિદ્યા ઉતરતી નથી એટલુંજ નહિ પણ તેનાં કરતાં ઘણું દરજ્જે ઊંચું છે એમ સાબીત થઈ ચૂક્યું છે. કહ્યું છે કે વિદ્વત્ત્વં ચ નૃપત્ત્વં ચ નૈવ તુલ્યં કદાચન સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્યતે ॥ એટલે કે વિદ્વાનપણું અને રાજાપણું કદી પણ સરખાં હોતાં નથી કારણ કે રાજા રૂઝા પોતાના દેશમાંજ માન સરખાન પામે છે જ્યારે વિદ્વાનો સઘણે દેશો પૂજાય છે. એતો આપણે ઘણી વખતે જોઈએ છીએ કે રાજા પોતાની હદની બહાર ગયા પછી ભાગ્યેજ માનને પામે છે પરંતુ વિદ્વાન પુરૂષો જો કે તેઓ ગૃહસ્થ નથી તેઓ કોઈને કંઈ આપી દેતા નથી છતાં તેઓને એટલું

બધું માન આપવામાં આવે છે કે ઘણી વખતે તેમની ગાડીઓનો ઘોડા છોડી નાંખી માણસો તેમની ગાડીઓ ખેંચી લઈ જાય છે. આ બધો પ્રભાવ તેમની વિદ્યા અને કેળવણીનોજ છે કે જેથી તેઓ પોતાનું કર્તવ્ય સમજી શક્યા છે અને તેને અમલમાં મૂકવાને પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. મહા જ્ઞાની-પુરુષોનાં ચરણમાં મરતકે મૂકી પૂજા કરવાનાં અનેક રાજાનાં દૃષ્ટાંતો આગળના ઇતિહાસ પરથી આપણને માલુમ પડે છે. કેટલી વખતે આપણે જોઈએ છીએ કે જેમની પાસે જોડવા, પાથરવાને પણ પુરતાં સાધન નથી હોતાં, એકે ટંકતું ખાવાતું પણ પાસે હોતું નથી એવા ચિંથરેહાલ સાધુ-સન્યાસીઓની ચરણરજમાં લગ્નાધિપતિ અને કૌશાધિપતિઓ પોતાનાં ધન અને સંતાના દોરંદમામને તજી દઈ આજો-ટતા જણાય છે. કોઈ કહેશે કે તેઓ લેખધારી સુનીઓ છે અને તેથી તેમના લેખને નમન કરવામાં આવે છે. પરંતુ તેમ સઘળે સ્થળે હોતું નથી. પીળાં અને ભગવાં વસ્ત્રધારી અનેક લેખધારીઓ ફરે છે તેમાંનાં કેટલાકનાં આહાર, પાણીની શી વ્યવસ્થા છે અને ક્યારે આવીને ક્યારે જાય છે તેની કોઈ પુછ-પરછે કરતું નથી. જ્યારે જ્ઞાની અને વિદ્યાવાન લેખધારીઓના આવાગમનના સમાચાર સાંભળી ઘણા ઉદ્ધાસમાં આવી જઈ લોકો તેમને સામૈયું કરી મહાં કાકમાકથી નગર પ્રવેશ કરાવે છે. આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે જ્ઞાન સિવાયનો લેખ પણ યથાથોથ્ય પુલ્લતો નથી. આ બધો પ્રભાવ પૈયાનો નહિ પણ વિદ્યાનો છે. એક વખતે એક ધર્મમંદિરની છત ઉપર કેટલાએક જ્ઞાની મહાત્માઓનાં ચિત્રો કઢાવવામાં આવ્યાં હતાં જે તૈયાર થયા પછી ચિત્રકારને પુછવામાં આવ્યું કે આ પુરુષોને અલંકાર કેમ પહેરાવ્યા નથી ત્યારે તેણે કહ્યું કે એ ઉચ્ચ સ્થાન મેળવવાને કાંઈ તવંગરજ થવું પડતું નથી. ખરેખર વિદ્યાને આભૂષણ અને ટાપટીપની કાંઈજ જરૂર નથી કારણ કે તે પોતેજ સઘળું સ્વયં છે. વળી કહ્યું છે કે:—

વિદ્યા નામ નરસ્ય રુપમધિકં પૃચ્છજ્ઞ ગુપ્તં ધનં ।

વિદ્યા મોગ કરી વશ: સુખ કરી વિદ્યા ગુરુનાં ગુરુ: ॥

વિદ્યા વંધુજનો વિદ્રેશ ગમને વિદ્યા પરા દેવતા ।

વિદ્યા રાજસુ પૂજિતા ન તુ ધનં વિદ્યાં વિહીન: વશુ: ॥

ભાવાર્થ:—વિદ્યા માણસને અધિક સુંદરતા આપે છે, તે ગુપ્ત ધન છે વિદ્યા લોગ, યશ અને સુખનો આપવાવાળી છે, વિદ્યા શુરનો પણ શુર છે, પરદેશમાં વિદ્યા બધું સમાન સહાય આપે છે વિદ્યા એ મોટો દેવ છે, રાજ્યમાં ધન નહિ પણ વિદ્યા પુલ્લય છે અને વિદ્યા વગરનાં મનુષ્યો પણ સમાન છે.

વિદ્યાની મહત્તા રિવદારતાં એથી પણ આગળ વધીને હિતોપદેશમાં કહ્યું છે કે:—

કેયૂરા ન વિભૂષયંતિ પુરુષં દારા ન ચંદ્રોજ્જ્વલા ।
 ન સ્નાનં ન વિલેપનં ન કુસુમં નાલંકૃતા મુર્ચજાઃ॥
 વાણ્યેકા સમલં કરોતી પુરુષં યા સંસ્કૃતા ધાર્યતે ।
 ક્ષીયંતે સ્વલુ મૂષણાની સતતં વામ્ભૂષણં મૂષણં ॥

ભાવાર્થ:—પુરૂષને ચંદ્ર જેવાં ઉત્તમગુણ હાર અને કંઠીઓ શોભાવતી નથી. સ્નાન, વિલેપન, અને પુષ્પોથી પણ શોભા પમાતું નથી. ક્ષેપ્ત એકજ, સુધરેલી વાણી, પુરૂષને ઘરાઘર શોભાવે છે અને વાણીરૂપી ભૂષણ આગળ ખીન્તં સઘળાં ભૂષણો ક્ષણમાં નાશ પામે છે.

લક્ષ્મીની અધિક પ્રાપ્તિ મનુષ્યને અહંભાવ અને અભિમાનનાં ઉચ્ચ શિખર પર ચઢાવી તાડતા ઝાડની જેમ કે જે ઘણું જિંમું હોવા છતાં પોતાનાં મૂળોને પણ છાંયડો આપી શકતાં નથી તેમ પોતાના આશ્રિતો પ્રત્યે પણ નિરૂપયોગી બનાવે છે. ત્યારે વિદ્યાતું વૃક્ષ આમૃતક્ષની જેમ નીચું હોવા છતાં અતિવિસ્તૃત થઈ અનેક સદ્ગુણોને પોતાના આશ્રયે રાખે છે.

ઉપરની સઘળી બાબતોથી એટલું તો નિર્વિવાદ હરે છે કે લક્ષ્મી અને સરસ્વતીની તેમનાં મૂળ સ્વરૂપમાં તુલના કરતાં સરસ્વતિ શ્રેષ્ઠ થઈ ચુકી છે.

આ ઉપરથી લક્ષ્મીની ખીલકુલ જરૂર નથી એમ કહેવાનો આશય નથી. દુનિયા ચલાવવામાં દોઢીઆની તો આવશ્યકતા છેજ કારણકે કહ્યું છે કે “ધી ખાતા શક્ષરસે અને દુનિયા ચલાના મહારસે. તેમાં વળી હાલની નિર્માલ્ય પ્રગ્દને તો પાસેરની પોટલી રોશનપર લઈ જવામાં પણ પૈસો ખરચવો પડે છે. પરંતુ કહેવાનો આશય તો એ છે કે લક્ષ્મીવાનો કેળવાયલા હોવા જોઈએ. કારણ કે જો તેઓ કેળવાયલા હશે તોજ પાત્ર, કુપાત્ર, સમજીને અને જાણીને પોતાની લક્ષ્મીનો સફળ્ય કરી શકશે. આ ઉપરથી પણ કેળવણી અને વિદ્યાતું ઉચ્ચપદ સાબિત થાય છે જે દરેક સુખના ઇચ્છનારાઓને આદરણીય છે. અસ્તુ.

સ્વીકાર.

અભિપ્રાય માટે મળેલા નીચેના સાહિત્યની ઉપક્રમ સાથે નોંધ લઈએ છીએ. અભિપ્રાય આવતા અંકમાં આપવાની જોગવાઈ થશે.

રિપોર્ટ—(શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સનો સંવત્ ૧૯૭૨ની સાલનો) પ્રકાશક રા. કલ્યાણચંદ સોભાગચંદ ઝવેરી. મુંબઈ.

રીપોર્ટ:—(શ્રી જૈનશ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સનો અંતર્ગત રિસેપ્શન કમિટીનો રિપોર્ટ, હિસાબ તથા મહિલા પરિષદનો રિપોર્ટ વગેરે. સંવત્ ૧૯૭૩) પ્રકાશક

તહામણું જીવન ઉચ્ચ, રસીક, ગ્રેમી અને લક્ષિવાન કરવું છે?

તો આજેજ મંગાવો-ને જરૂર વાંચો !

શું ?

નવયુગના નવ યુવાનોના જીવનના પોષણરૂપ
સર્વોત્તમ સાહિત્ય

નવજીવન.

(નિબંધ સંગ્રહ)

વડોદરાના સાહિત્ય રસીક દિવાન સાહેબ મે. મનુલાલ નંદશંકર મહેતા એમ એ એલ એલ બી એમને સમર્પિત તથા વિદ્યુષિ શ્રીમતી અ. સૌ. બહેન શારદા મહેતા બી એ એમના વિદ્વાલયો ઉપોદ્ધાત સાથે બહાર પડેલ આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ માત્ર જેજ માંસમાં ખલાસ થવાથી બીજી આવૃત્તિ હમણાંજ પ્રકટ કરવી પડી છે.

કલકત્તાનું સુપ્રસિદ્ધ મૉર્ડન રીબ્યુ, સાહિત્ય, ચંદ્રમકાશ, શુભશક્તી પત્ર, જૈન, બુદ્ધિપ્રકાશ, સયાજી વિનય આદિ માસિકો તથા અઠવાડીકોના ઉત્તમ અભિપ્રાયો ધરાવતું આ પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના તમામ પુસ્તકાલયો માટે મંજૂર થયેલું છે.

(૧) પ્રેમભિમાસા (૨) સૂપ્રીતત્ત્વજ્ઞાન (૩) મહાકવિ ડેન્ટેનું જીવન. (૪) કાલિદાસ ને ભવવૃત્તિની તૂલના (૫) કાવ્યદેવીનો દરબાર (૬) મહાકવિ ફિરદૌસી (૭) તથા ભગતખંડ કે આર્યોવર્ત આ સાત નિબંધરત્નોથી વિભૂષિત નવજીવન એકવાર અવશ્ય વાંચો.

લાયબ્રેરીના શબ્દગાર ! સ્ત્રી તથા પુરૂષોનું આલૂપણ !

કીંમત—કાનુ પુઠું રૂ. ૦-૧૨-૦, પાક પુઠું રૂ. ૧-૦-૦.

સખો—

મણિલાલ મો. પાદરાકર.

તંત્રી—જેતી અને સહકાર્ય ત્રિમાસિક વડોદરા રાજ્ય.
વડોદરા-કોઠીપોળ.

તમારો ધર્મ સાચવવો છે? લક્ષાલક્ષથી બચવું છે? તો આ જરૂર માથો! લાલ હો!!
 ત્રણ પેઢીથી ચાલતું! જીવ, જીવીતું, વિદ્યાસપાત્ર!!
 જૈન માલકીનું

પ્રતિષ્ઠિત ઔષધાલય!!!

શ્રીમત સરકાર સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમના તરફથી ધોરાના રાજ્યમાં લેવાતી સરકારી વેદકશાસ્ત્રની
 ત્રણે પરીક્ષામાં ઉત્તિર્ણ (પાસ) થઈ પારિતોષિક (હનામ) મેળવનાર.

વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ (પી. વી. બી. આર.)

એમની ખાસ દાખલદારી બાતિ રૂબરૂબ નીચે ચાલતી

ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસી

માં લક્ષાલક્ષના વિચારપૂર્વક બનતાં શાસ્ત્રસિદ્ધ ઔષધો.

જીવન!

સ્ત્રી, પુરુષ તથા બાલકોની પાચનશક્તિ સુધારી લોહી વધારી શરીરમાંના દરેક
 ક્ષેત્રે મજબુત અને પુષ્ટ કરી, આરોગ્ય, આયુષ્ય અને આનંદ આપે છે.

કી. રત્નગીઆ ડા. ૧ ના રૂ. ૧-૧૨-૦.

અંગનામૃત!!

આ દવા ત્રિજોના તમામ ગુણદોષો મટાડી લોહી વધારી સર્વજન તદુરતી બને છે.
 આ દવા ખાસ સ્ત્રીઓ માટે અમૃતસમાન પીણ છે, અને પીનામા લઘુભૂતકારક છે.
 કી. શીશી ૧ ના રૂ. ૧-૧૨-૦

રસનામૃત!!!

તદુપરા બાલકોને ખાડના કફકારક, ગમેરગી યરમ્ભતનાં તુલ્યશાનકારક મિશ્રણવાળા
 બાલામૃતો વગેરેથી બચાવના હોય તો આયુર્વેદ શાસ્ત્રના આધારે બાળકોને ફાયદાબરક ઔષધોથી
 તૈયાર કરેલું આ અમારું રસનામૃત તમારા બાળકોને નિર્દોષી, પુષ્ટ, આનંદી અને
 શુભામી. મહેગનાનું બનાવશે ગામના મધુર હોઈ બચાવશે રસનામૃતી હોશે હોશે પીએ છે.
 કી. શીશી ૧ ના રૂ. ૦-૧૦-૦.

આ મિનાય આ કાર્મગીમા બરમો, રક્તપણો, આગનો, પુગશાન્તિ વાકૂતી, જૂલો, અવ
 લેહો, ગુદિકાઓ, તેતો, દુરબ્બાઓ, સુતિકાકાચ નિમેરે છૂટક તેડગ, જથ્થાબધ વેચાય છે
 થો. વેદોગ મગનનારને શિર છે લખો ના રંગ મળે

રાજમહેતાલુ પો. ૧૫ રૂ. ૧૦ } - ધી રાજનગર આયુર્વેદિક ફાર્મસીના માલીક
 અમદાવાદ. } વૈદ્ય ચંદુલાલ મગનલાલ.

૧૮ ૩ ૬ ૧૦૦

પી. વી. બી. આર.